ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
MINISTRY OF SCIENCE AND HIGHER EDUCATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН МЕМЛЕКЕТТІК ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ЮЖНО-КАЗАХСТАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
SOUTH KAZAKHSTAN STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY

12 сәуір – Ғылым қызметкерлері күніне орай өтетін білім алушылардың республикалық XII ғылыми – тәжірибелік конференциясының ҒЫЛЫМИ МАҚАЛАЛАР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК НАУЧНЫХ СТАТЕЙ XII республиканской научно-практической конференции обучающихся, посвященной 12 апреля – Дню работников науки

COLLECTION OF SCIENTIFIC ARTICLES XII republican scientific-practical conference of students, dedicated to April 12 - the Science Workers Day

I том

Шымкент-2023

УДК 001
ББК 72
О-59

Ұйымдастыру алқасының төрайымы

Сугирбаева Гулжан Даулетбековна	**Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университетінің Басқарма төрағасы - Ректор, т.ғ.к., доцент**

Ұйымдастыру алқасы

Исабек Баршагүл Қашқынқызы	**Басқарма мүшесі – Стратегиялық даму және әлеуметтік істер жөніндегі проректор, т.ғ.к., доцент**
Кудышева Айнаш Амангельдыевна	**Басқарма мүшесі - Академиялық мәселелер жөніндегі проректор, к.п.н., доцент**
Керімбеков Ержан Рахымжанұлы	**Басқарма мүшесі - Ғылыми жұмыстар және инновациялар жөніндегі проректор, PhD**
Тажекова Ақмарал Джаксыбековна	**Ғылыми зерттеулер офисінің басшысы, г.ғ.к., доцент м.а.**

12 сәуір – Ғылым қызметкерлері күніне орай өтетін білім алушылардың республикалық XII ғылыми – тәжірибелік конференциясының ғылыми мақалалар жинағы. Шымкент, 2023 - 452 бет

Сборник научных статей XII республиканской научно-практической конференции обучающихся, посвященной 12 апреля – Дню работников науки. Шымкент, 2023 - 452стр.

Collection of scientific articles XII republican scientific-practical conference of students, dedicated to April 12 - the Science Workers Day. Shymkent, 2023 - 452 p.

ISBN 978-601-7968-22-9

Жинаққа білім алушылардың ғылыми-зерттеу жұмыстарының нәтижелері ендірілді. Барлық жарияланымдар авторлардың редакциясымен берілген.

© Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, 2023

ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯ

ӘОЖ 811.512.122.81'44

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ТІЛІ МОРФОЛОГИЯСЫН ОҚЫТУДАҒЫ ЖАТТЫҒУЛАР ЖҮЙЕСІ

Үкібай Д.Д., Тоғайбек Ж.М., Усупбаева А.Т. – 1701-29 оқу тобының студенттері
Ғылыми жетекшісі: Құрбанов А.Г.- ф.ғ.к., доцент
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В данной статье рассматривается объем системы упражнений в обучении морфологии современного казахского языка.

Summary

This article discusses the volume of the system of exercises in teaching the morphology of the modern Kazakh language.

Қазіргі қазақ тілі морфологиясынан практикалық сабақтардың мақсатын үлгі бағдарламада «... ғылыми курс бойынша меңгерген ғылыми-теориялық білімін жүйелеп, оны практикалық тұрғыдан талдап, тани білу дағдысын қалыптастыру, тұрақтандыру» - деп нақтылайды [1]. Мұнда практикалық сабақтардың мазмұны, мақсаты туралы, оны жүргізуде басшылыққа алатын көмекші оқу құралдары көрсетіледі. Демек, семинар сабағы теориялық білімді бекіту, жүйелеу, студентті оны іс жүзінде дұрыс қолдана. білуге дағдыландыру мақсатын көздейді. Қазіргі қазақ тілінен семинар сабағында орындалатын жаттығу, тапсырмалар орындауда бағдарламада көрсетілген мына әдебиеттерді қолдануға болады: практикалық сабақтарға арналған Ғ.Қалиев, Н.Оралбаева, О.Төлегеновтердің «Қазіргі қазақ тілінің жаттығулар жинағы» [2].

Бұл — университеттер мен педагогика институтының филология факультетіне арналған, өңделіп 2-рет басылған оқу құралы. Жинақтың негізгі міндетін авторлар былай көрсетеді «...студенттердің өз білімі мен тіл фактілерін талдап дағдылануына, лекциялық курстан алған теориялық білімін тереңдетіп кеңейтуіне, сөйтіп оны практикалық тұрғыда меңгеріп алуына мүмкіндік туғызу». Аталған көмекші оқу құралы үшінші рет өңделіп 1997 жылы жарық көрді. Оқу құралы «Қазіргі қазақ тілі» ғылыми курсының жаңа бағдарламасына сәйкес жасалған. Мұндағы жаттығулар түгелдей дерлік жаңадан құрастырылып, әр бөлімінің соңында қолданылатын әдебиеттер мен сөздіктердің тізімі берілген. Оқу құралы Қазіргі қазақ тілінің лексика, фонетика және грамматика бөлімдерінен практикалық сабақтарды жүргізуге арналған. Мұндағы жаттығулардың бір ерекшелігі — терме мәтіндер түрінде тұтастай берілуі. Тапсырмалар мазмұны: морфемалардыңсөз таптарына қатысты лексика-грамматикалық мағыналары, грамматикалық формалы сөздерді теріп жазу; грамматикалық мағыналардың берілу жолдарын, негізгі және көмекші морфемаларды анықтау, сөздерді құрамына қарай талдау сөздердің атқарып тұрған қызметін анықтау, жұрнақ, жалғауларды табу т.б.

Оқу бағдарламасында оқу үдерісінде пайдалануға ұсынылған әдебиеттің бірі-С.Исаев пен Ш.Бектұровтың «Сөйлемді грамматикалық талдаудың тәсілдері» құралы [3]. «Жоғары оқу орындарында оқылатын Қазіргі қазақ тілі" ғылыми курсының теориялық материалын терең ұғынып, алынған білімін

бекітуде, практикалық дағдысын қалыптастыруда сөйлемге грамматикалық талдау жасаудың маңызы зор. Сөздерді бөлшектерге боле білу, сөздердің морфологиялық құрамын ажырату, сөйлемдегі сөздердің байланысын білу морфологиялық ұғымдарды түсінуге мүмкіндік жасайды; грамматикалық талдау студенттерді ондағы тілдік құбылыстарды дұрыс талдай білуге, практикалық дағдысын қалыптастыруға, сөйлем талдаудың техникасын меңгеруге көмектеседі, белгіліден белгісізге көшуде абстрактілеу, талдай білу қабілетін дамытады» [3]. Аталған оқу құрамында грамматикалық талдауды морфологиялық және синтаксистік деп бөле отырып, үлгілерін көрсетеді.

Студенттердің теориялық білімін қалыптастырып, оқытудың кәсіби бағытын жүзеге асыруда семинар сабағында орындалатын жаттығу жумыстарының алатын орны ерекше. Жаттығу жұмыстарын іріктеп, оның мазмұнын анықтау - өте күрделі жүйе, оның дидактикалық негізі жан-жақты зерттелгенімен, белгілі бір жүйе қалыптасты деп айту қиын. Лингвистикалық дағды мен іскерлік жаттығулар орындау барысында қалыптасады. Осы тұрғыдан алғанда, дағды мен іскерлікті қалыптастырудың физиологиялық негізі — уақытша шартты байланыстар. Адамның білім алуы осы уақытша шартты байланыстарға, ягни алынған білім мен жаңа түсінік, ұғымдар арасындағы байланыстарға негізделеді Осы байланыстар беки отырып, стеоротипке айналады. Теориялық білімнің тәжірибеде, жан-жақты түсіндірілуі семинар-зертханалық сабақтарда жаттығу жұмыстарының орындалуы арқылы жүзеге асады, сондықтан теориялық тақырып мазмұнын ашатын жаттығу түрлерін мұқият таңдап, іріктеудің болашақ маман білімінің сапасын арттыруда маңызы ерекше. А.Байтұрсынов айтқандай, «жаттығу, төселу үшін істің кайта-қайта істелуі ғана шарт» [4,363]. А.Байтұрсынов жаттығулар түзудегі тәжірибесін зерттей келе, А.Қыдыршаев былайша топшылайды: «...әдіскер жаттығулардың мазмұны жағынан алғанда, тәжірибелік және жалпы білімдік мәнін ерекше ескерген. Екіншіден, әрбір тақырыптан кейін берілген жаттығулар сол тақырыптың мақсаты мен міндетіне сай құрастырылган. Үшіншіден, жаттығуларды мазмұны жағынан да, мақсаты жағынан да бір сарында алмай, түрлендіруге тырысқан» [5,125].

Бұдан біз А.Байтұрсыновтың өз кезінде білім беру үдерісінде жаттығу маңыздылығына үлкен мән бергенін байқаймыз.

Ғылыми-әдістемелік еңбектерде жаттығу түрлері сан-салалы түрлі жіктелетіндігі анықталды. Олар: даярлық сынау, машықтандыру, шығармашылық, бақылау жаттығулары [6], өзге. байланысы, тілдік және сөйлеу жаттығулары деп бөле келе, алдыңғысына түсірілген сөздерді табу, сөйлемдерді өзгерту, сөйлемді аяқтау, сөйлемді кеңейту, сөйлемді тарылту, көп нүкте орнына тілдік тұлғаларды қою соңғысына сұрақ-жауап, шығарма, мазмұндама жазу, сөйлесу, су жұмыс, әңгімелесу, кітаппен жұмыс, тілдік құбылыстарды тану және оны ұқсас құбылыстардан бөліп алу, есте сақтау, бекіту, ұқсастығы айырмашылығына қарай бөлу, топқа жіктеу, құбылыстарды салыстыру, ұғымдарды қалыптастыру, білімді жалпылау және практикада колдану жаттығулары,психолингвистикалық тұрғыдан рецептік, продуктивтік, репродуктивтіктілдік жүйе туралы қалыптастыруға арналған жаттығулар,

тілдің динамикасы туралы дағды қалыптастыруға арналған жаттығулар (тілдік материалды талдау), сөйлеу әрекетін қалыптастыруға арналған жаттығулар [7,198].

Семинар сабақтарында әр түрлі деңгейдегі тапсырмаларды талдап орындау әр студенттің жеке дара ерекшелігін ескерумен қатар, оның ерік-жігерін, ізденімпаздығын, ақыл-ойын дамытады, сондай-ақ өз бетінше жұмыс істеу дағдысын қалыптастырады. Семинар сабақтарында орындалатын жаттығу-тапсырмалардың, оқу әрекеттерінің әр түрлілігі студенттің танымдық белсенділігін арттырумен бірге, оқыту мазмұнын қызықты ете отырып, пәнге олардың қызығушылықтарын арттырады. Жаттығулар үшін оқу мәтіндерін іріктеудің білім сапасына тигізетін ықпалы үлкен. Мәтіндерде оның құрамындағы сөйлемдерде игеріліп отырған грамматикалық құбылыстардың жеткілікті болуы, жас ерекшелігіне сай танымдық, қызығушылығына сәйкес алынуының оқу-тәрбие процесіне тигізетін маңызы зор. Мәтіндердің қайнар көзі көркем әдебиет, ғылыми көпшілікке арналған әдебиет, баспасөз, ауыз - әдебиеті, педагогикалық әдістемелік әдебиеттер т.б. Семинар және зертханалық сабақтарда студенттің өз бетінше ой түйіп, өз бетінше шешім шығарып, қорытынды жасай білуге дағдыландыру грамматикалық ұғымдарды меңгерту барысында морфологиялық талдауды жүйелі түрде жасап отыру өз нәтижесін береді. Бұл жөнінде С.Исаев жоғары оқу орындарында сөйлем талдауды дұрыс игеру грамматиканың ғылыми ұғымдарын жете ұғуға, тілдің грамматикалық, құрылысы жөнінде студенттердің практикалық дағдысын қалыптастыруға, грамматиканың тілдік ұғымдарын жіті түсінуге, өз беттерімен сөйлемді грамматикалық жағынан толық, дұрыс талдай алуға даярлайтынын айтқан. Грамматикалық талдауда аналитикалық сипат басым, сондықтан ол ақыл-ойдың, логикалық, грамматикалық ойлаудың дамуына, білімді бекітіп жүйелеуге септігін тигізді. Грамматикалық талдау - ереже анықтамаларды түсіндірудің дедуктивті, тиімді жолы. Оқу үдерісінде орыс тілін оқытумен байланысты грамматикалық талдауды жургізудің дидактикалық, әдістемелік қырларын жан-жақты талдаған ғалым А.В.Текучев [8]. Автор грамматикалық материалды игеруде. оны жетік түсінуде грамматикалық талдау ең тиімді жол дейді. Ол грамматикалық талдауды ұйымдастырудың дидактикалық талаптарының орындалуы ғылымилық, тарихилық, тіл мен ойлау арасындағы байланыс, саналылық, жүйелілік оқу үдерісіндегі маңызды шарттардың бірі екендігіне баса мән береді. А.В.Текучев грамматикалық талдауды морфологиялық талдаудың түрлерінен құрылымына, сөз таптарына, формасына, қолданысына қарай талдау түрлерін көрсетеді [8,144]. Грамматикалық талдау - теориялық білімді практикада қолдана білуге дағдыландыру, себебі талдау арқылы студент өз білімін практикада қолдануға үйренеді.

Біз бұл пікірді қолдай отырып, морфологиялық талдау жүргізуді мына рет пен ұсынамыз:

1. Сөзге морфемдік талдау жасау (сөз құрамына, негізгі, көмекші морфемаға ажырату). Морфологиялық талдау жасаудағы студенттердің көп| қателесетіні түбір мен нөлдік морфеманы ажырата алмау. Бұған себеп - мектеп

оқулықтарында түбір мән нөлдік тұлға туралы білімнің толық бсрілмеуі. Мысалы, мектеп оқулығында: "...атау септік тұлгасы зат есімнің түбір тұлғасымсн сәйкес келеді» деген жаңсақ тұжырым берілген, себебі атау септік парадигмалық сипаттағы сөз, ол сөйлсм ішінде сөздермсн қарым қатынаста танылады, ал түбірдс ондай қасиет жоқ [9,208].

2. Сөз табына қарай талдау; Сөздсрді сөз таптарына талдауда кездесетінқиындықтар сөздсрдің семантикалық сипатының өте күрделілігіне байланысты болса, екіншіден, конверсиялық құбылысқа (создің бір лексика-грамматикалық категориядан екінші грамматикалық, категорияға ауысуы) байланысты. Сондықтан сөздерді сөз таптарына талдағанда оны семантикалық, морфологиялық, синтаксистік қызметі тұрғысынан талдау қажет. Сондай-ақ сөз таптарын сөз формаларды салыстыру арқылы талдауғада болады.

3. Сөйлемдегі сөздердің құрамындағы көрсеткіштердің қай категорияларға қатысын анықтау;

4. Сөздердіңграмматикалық формасына қарай талдау. Грамматиканың синтетикалық формасының өз ішінде омонимдік қатар құруы жиі кездеседі, сондықтан морфологиялық белгіні оппозициялық талдау жасау, яғни бір сөздің формаларын салыстыру, қарама-қарсы қою арқылы дұрыс тануға болады;

5. Грамматикалық мағыналарына қарай талдау. Талдаудың бұл түрінде мынадай тапсырмалар беруге болады: 1) лексикалық, грамматикалық мағыналарын салыстыру: 2) бір формамен берілген әр түрлі лексикалық мағыналы сөздерді тауып, морфологиялық ортақ белгісін, морфологиялық мағынасын анықтау; 3)оппозициялық талдау негізінде сөз форманың белгілерін салыстыру арқылы морфологиялық мағыналарын айқындау; 4) модель арқылы сөз таптарының лексика-грамматикалық сипатын ашу: 6) Грамматикалық көрсеткіштердің мағыналық құрамына қарай талдау: (көп мағыналық, синонимдік, омонимдік, антонимдік); 7)Кез келгенморфологиялықкөрсеткіштің синтаксистік қызметі бар, сондықтан синтаксистік кызметіне карай талдау.

Қазіргі қазақ тілі морфологиясын оқытуда лингвистикалық тәжірибені қолдану студенттің оқу белсенділігін арттырып, оның өнімді жұмыс істеуіне мүмкіндік береді. Мысалы, лингвнстикалық тәжірибені жүзеге асыру жолдарын былай көрсетуге болады: нолдік формасы бар сөйлем беріліп, оны қосымшамен ауыстырып, қолданыста қай тұлға тұрақты, қай тұлға тұрақсыз екенін анықтау; заттанған (субстантивтенген) —утұлғалы қимыл есім тұлғаларының анықтауыштық қызметке ауысуын мысалдармен дәлелдеу; қимылдың шақ категориясы мен өту сипаты категориясының бірдей емес екендігін дәлелдету мақсатында мысалдар келтіріп салысгыру, тәжірибе жасау; қимылдың өту сипатының жасалу жолдарын көрсету: (жұрнақ арқылы) көсемше тұлғасы негізінде етістіктің қайталануы (көсеп-көсеп), аналитикалық формант (айтып қой), арқылы жасалатындығын мысалдармен жалғастыру; атау септігінде тұрган сөз септеулік шылаумен тіркесіп жұмсалады, осы дұрыс па? Жауап іздеп, тәжірибемен дәлелдеу; бір тұлғада тұрып, екі түрлі жақ, шақ, рай мәндерінде қолданылатын етістікті тауып, мысалдармен дәлелдеу; көптік жалғау көптік мағынадан басқа мәнде жұмсала ма, тәжірибе жасап,

колданылатындығын дәлелдеу; көптік жалғау сөз бен сөзді байланыстыра ма? Тәжірибе жасау, дәлелдеу; кейбір грамматикалық форманттардың негізгі грамматикалық мағынасынан ауытқып, басқа грамматикалық мағыналар беретіндері бар, мысалдарды оқу арқылы негізгі, ауыспалы мағынасын тауып, далелдеу; мына сейлемдердің қайсысына ... сөзді қоюға болады, тәжірибе жасау жалғауды түсіріп қолдануға бола ма, дәлелдеу.

Қазақ тілі морфологиясы пәні - жоғары кәсіптік білім беру құрылымының басты буындарынын бірі. Болашақ қазақ тілі маманы үшін тіл білімінен жетік даярлығы болуының маңызы зор. Теориялық білімді игеру арқылы ғана болашақ маманның әдістемелік іскерлігі, даярлығы қалыптасады.

Әдебиеттер

1. Омарова А. Қ.Жұбанов етістіктер туралы. Филол. ғыл. канд. дисс. – Алматы , 1999.

2. Қалиев Ғ., Оралбаева Н., Төлегенов О. Қазіргі қазақ тілінің жаттығулар жинағы. -Алматы,1983.

3. Исаев С, Бектұров Ш. Сөйлемді грамматикалық талдаудың тәсілдері(методикалық талдау). - Алматы, 1985.—97 б.

4. Байтұрсынов А. Тіл тағылымы. - Алматы: Ана тілі. 1992. — 448 б.

5. Қыдыршаев А.С. Шешендіктануды оқытудың ғылыми-әдістемелік негіздері (Жоғары оқу орындарының гуманитарлық бөлімдері бойынша). Пед. ғыл. докторы... дис. автореферaты. - Алматы, 2001. -50 б.

6. Онищук В.А. Урок в современной школе. Пособие для учителей. - М.: Просвещение, 1981. -191 с.

7. Джусупов М.Ж. Звуковые системы русского и казахского языков. Слог. Интерференция. Обучение произношению. -Ташкент. -239 с.

8. Текучев А.В. Грамматический разбор в школе. - М.,1998. -239 с.

9. Боровков А.К. О частях речи в тюркских языках. -М.,1996. -247 с.

ЖАЛПЫ ОРТА БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕПТЕ ФИЗИКА КУРСЫНЫҢ АСТРОНОМИЯ ПӘНІН ОҚЫТУДА ЖАҢА КОМПЬЮТЕРЛІК ӘДІС-ТӘСІЛДЕРДІ ҚОЛДАНУ

Турсунова А.М. – М1502-22 магистрант

Ғылыми жетекші: Рамазанова С.А. – ф.м.ғ.к, доцент

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В настоящее время преподавание курса астрономии в средней школе в целом затруднено из-за нехватки оборудования. А обучение с помощью этой компьютерной программы позволяет учащимся глубже понять астрономию.

Summary

Currently, teaching astronomy courses in secondary schools is generally difficult due to lack of equipment. And learning with the help of this computer program allows students to understand astronomy more deeply.

Түйін сөз: *астрономия, бағдарлама, нәтиже*

Ключевое слово: *астрономия, программа, результат*

Keyword: *astronomy, program, result*

Астрономия – ғарыштық денелердің құрылысы, дамуы, ғарыштық жүйелер, тұтас Ғалам туралы ғылым. Ол ғарыш кеңістігіндегі жекелеген

денелерді, олардың құрылысын, пайда болуын, динамикасын, құбылыстарын зерттейді. Аспан денелеріне жұлдыздар, планеталар, кометалар, астероидтар және т.б. жатады. Астрономияны оқыту барысында оқушылар Ғалам жүйесін, ғаламшараралық, жұлдызаралық ортаны, пульсарларды, қара құрдымдарды, тұмандықтарды, галактикаларды, квазарларды оқып, таныс болады.

Жалпы астрономия өте қызықты ғылым. Күнделікті өмірімізде орын алып жатқан Күн мен түн, жұлдыздардың жарқырауы, Күннің тұтылуы, айдың тұтылуы, жұлдыздың ағуы, Жетіқарақшы деген құбылыстар тылсымға ие, қызыға, іздене оқитын пәннің бірі ретінде ең керек ғылым болып табылады.

Жалпы орта мектепте астрономия курсы 7 сыныпта *«Ғарыш және жер»* бөлімінде оқытып бастайды. Онда аспан денелері туралы, Күн жүйесі туралы, Күнтізбе негіздері туралы түсіндіріледі. Ал 9 сынып оқушылары *«Астрономия негіздері»* тарауында жұлдызды аспан, аспан координаталарының жүйесі, әртүрлі географиялық ендіктегі аспан шырақтарының көрінерлік қозғалысы, жергілікті, белдеулік және бүкіләлемдік уақыт туралы, Күн жүйесіндегі планеталардың қозғалысын оқып үйренеді.

Ал енді астрономия курсын оқытуда кездесетін кедергілермен таныс болайық: көпшілік мектептерде астрономия ғылымын оқып үйренуге қажет құрал жабдықтардың аздығы, жақсы жұмыс істемеуі. Әрине, интернет желісін қолдану арқылы аспан әлемі туралы көптеген видеолар, суреттер тауып оқушыларға көрсету арқылы оқытуға да болады. Интернет желісіндегі ең қажет, қызықты мәліметтер көбіне орыс, ағылшын тілдерінде көптеп кездеседі. Аспан әлемі туралы мәліметтер қазақ тілінде аз. Ол өз кезегінде үш тілді меңгермеген мұғалім үшін қиынға соғатыны хақ. Мен астрономияны оқыту барысында оқушылардың қызығушылығын арттыру мақсатында, өздігінен іздену қабілеттерін ояту, интернет пен телефонды пайдалы мақсатта қолдану аясында септігін тигізетін бағдарламарды қолдануды ұсынамын. Дәл қазіргі уақытта аспан әлемінде қандай құбылыстар орын алып жатқанын көрсететін бұл бағдарламалар өте ыңғайлы болып табылады. Бұл бағдарламалар **Universe Sandbox 2, Star Walk 2 Ads, Solar System Scope, карманная галактика:песочница** деп аталады. Соңғы үш бағдарламаны телефонға орнатып, пайдалануға болады. Бұл әрине өз кезегінде гаджетті өте тиімді пайдалануға алып келеді. Оқушы өз уақытын пайдасы жоқ ойындар мен әлеуметтік желіллерде отырудан қорғайды. Уақытты тиімді пайдалана отырып, астрономиялық құбылыстарды көзбен көруге, бақылауға қол жеткізеді.

Star Walk 2 Ads бағдарламасын телефонға орнату арқылы Календарь деген бөлімі арқылы қай күні Ай қайсы планетаның қасында екенін, жаңа Ай қай күні болғанын, перигелий туралы білуге болады. Жалпы айтқанда бүгін, дәл қазір аспан әлемінде қандай құбылыстар орын алып жатқанын бақылап отыруға болады. Бұл өз кезегінде өте қызық тамаша емес пе?! Астроновости бөлімінде астрономиялық жаңалықтар туралы біліп отыруға болады. Жоғарыда көрсетілген барлық бағдарламаларды телефонға оңай жүктеп, қолдануға болады. Қазіргі таңда *«гаджетке тәуелділік»* уақытында оны дұрыс, тиімді пайдалануды оқушыға көрсете отырып, көптеген нәтижелі жетістіктерге жетуге болады.

Қорытынды.Сандық білім ресурсы мұғалімді алмастыра алмайды, бірақ мұғалімге қосымша материалдарды ұсынады, яғни сабақ мазмұнын ақпараттық коммуникациялық технологиялардың жаңа мультимедиялық мүмкіндіктерімен толықтыруға, оқушылардың назарын аса маңызды оқу тақырыптарына аударуға, қажет болған жағдайда оқушылардың назарын зерделенген көріністердің ерекшеліктеріне шоғырландыруға, оны көрнекі түрде көрсетуге, сабақтың мазмұнын қоғамда болып жатқан өзгерістермен, өмірлік тәжірибелермен, оқушылардың астрономияға деген қызығушылықтарымен және т. б. құбылыстармен байланыстыруын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер:

1. Шаймерденова К. Астрономия https://www.twirpx.com/file/3030876/
2. Әлихан Бөкейханов Астрономия оқулығы https://abai.kz/post/8256
3. Google https://lifehacker.ru/15-astronomy-apps-for-amateurs/

ӘЛЕМ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ ЭКОЛОГИЯ ТАҚЫРЫБЫ ЖӘНЕ ОНЫ ОРТА МЕКТЕПТЕРДЕ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Ергешбай Н. Б. – 1701-19 тобының студенті
Ғылыми жетекшісі: Сапарбаева Қ. Ж – аға оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В этой статье дается общее представление о понятии «экопроза» в литературе, говорится о том, что тема экологии берет свое начало в таких произведениях, как тема экологии в мировой и казахской литературе. В начале статьи мы расскажем об общей экологической ситуации в мире и поговорим о роли литературы на эту тему. После этого мы проанализируем работы нескольких наших писателей и расскажем об экологических проблемах Аральского моря и Алтайского края.

Summary

This article gives a general idea of the concept of "ecoproza" in the literature, it is said that the theme of ecology originates in such works as the theme of ecology in world and Kazakh literature. At the beginning of the article we will talk about the general environmental situation in the world and talk about the role of literature on this topic. After that, we will analyze the works of several of our writers and talk about the environmental problems of the Aral Sea and the Altai Territory.

Экопроза-шығармалардағы оқиғалардың басты оқиға желісі немесе оқиғаның басты кейіпкері табиғат және бізді қоршаған орта болып табылатын көркем әдебиет жанры. Прозаның бұл жанрындағы шығармаларда адамның табиғатқа әсеріне байланысты көптеген әлеуметтік маңызды тақырыптар көтеріледі: климаттың өзгеруі, теңіз, өзен, көл секілді суобъектілері мен ауаның ластануы, адамдардың табиғатты түрлі қоқыспен ластауы, ормандарды жоюы, табиғатпен адмның байланысы көрініс табады. Сондай-ақ, осы жанрдағы көптеген шығармаларда басты кейіпкермен қоршаған орта арасындағы қарым-қатынас және олардың бір-біріне әсері туралы баяндалады.

Әдебиеттегі экопроза жанры 1900 жылдардан бастап дами бастады. Бұл жанрдың әлем әдебиетіндегі бастауы Джордж Р. Стюарт, Рэй Брэдбери секілді эко-сана тақырыбын алғаш қозғаған жазушылар мен Аптон Синклердің "Джунгли", Джек Лондонның "Зов предков" шығармаларынан бастау алған болатын. Бұл жазушылар өз шығармаларында түрлі ауыр эпидемиялар, табиғи апаттардан, үлкен экологиялық төңкерістерден кейінгі адамзаттың жойылу алдында тұруы жайлы оқиғаларды негізге алып, әлем алдындағы тұрған кологиялық мәселердің маңызын ұғындырады.

Экопроза жанрындағы үлкен серпіліс 1962 жылы орын алды. Сол жылы Рейчел Карсонның әлемді дүр сілкіндірген «Безмолвная весна» кітабы жарияланып, кітапта баяндалған экология мәселелердің шешімі табыла бастады. Жазушы өз кітабында пестицидтердің қоршаған ортаға, әсіресе құстарға зиянын сипаттайды. Дәл осы кітаптың арқасында пестицидтермен жұмыс істеу туралы заңнаманың өзгеруіне ықпал етті, ал осыдан соң бүкіл АҚШ – та қолданылатын ауыл шаруашылығында зиянды жәндіктерді жоюға арналған препараттардың біріне толық тыйым салды [1].

Бұл оқиға әлем жазушыларын экопроза жанрына бет бұруына себеп болды. Жазушылар экологиялық мәселелердің қоғамда көтеріліп, шешілуіне себеп бола алатынын, өз шығармаларымен әлемді өзгерте алатындарын түсіне бастады.

Ал қазақ әдебиетіндегі адам мен табиғат мәселесін қозғаған шығармалар арырақта Асан Қайғының Жерұйықты іздеуі, жерді қорғау елді қорғау деп санаған Мұрат Мөңкеұлының «Үш Қияны», Абай, Ыбырай мен Мағжандардың табиғаттың сұлулығын, қадірі мен бағасын көрсеткен «Қыс», «Жаз», «Жаз келеді», «Жазғытұрымдары» болса [2], беріректе жазылған Роза Мұқановаңың «Мәңгілік бала бейне», Әбдіжәміл Нұрпейісовтің «Соңғы парыз», Қалихан Ысқақовтың «Қараорман», «Ақсу жер жаннаты» секілді шығармаларын атап өте аламыз [3].

Арал теңізі мәселесі, Семей полигонында өткізілген сынақтардың экологияға ғана емес, жалпы адамзатқа тигізген зияны, табиғаттың талай кереметтері көз алдымызда жойылып, талай ғажайып жаратылыс жоғалып бара жатқанын ескертіп, дабыл қаққан жазушылар шығармашылығына шолу жасап өтсек.

Қазақ әдебиетінде экология тақырыбында бағалы дүниелер жазып қалдырған Қалихан Ысқақовтың дәл осы тақырыптағы 1989 жылы жазылған «Ақсу жер жаннаты» шығармасы халықтың көңілінен шығып, сұранысқа ие болды. Сондай-ақ, шығарма 1992 жылы Қазақстан Республикасының Мемлекеттік сыйлығын алды. Жоғарыда аталған роман мазмұны өзекті экология мәселелері мен сол мәселеге қатысы бар адамдардың тағдырын бейнелейді. «Ақсу — жер жаннаты» Алтай өңірін мекендеген байырғы қазағы бар, кержағы бар қоянқолтық араласып жатқан жұрағаттардың кешегісі мен бүгінісінен сыр шерткен, ертеңі туралы ойланған, алаңдаған қаламгердің жан толғанысы. Ол кең тынысты шығарма [4]. Романның оқиға желісі Ақсу жерінде тұратын бас кейіпкер Бекет пен сол қоныста жайлаған халықтың өмірі мен бастан кешкен оқиғалары арқылы ашыла түседі. Шығармада лесхоз директоры Сиғат пен бас орманшы Бекет Алтай ормандарының себепсізден шабылып жатқанын көріп, бар қазақтың байлығына айналған Алтай жерінің дүние құмар тас жүректердің құрбанына айналмауына бар күштерін салады. Романда адамгершілік, Отанға деген махаббат, жауыздық пен қастандық, жамандыққа қарсылық секілдегі адам бойындағы түрлі қасиеттер және ең бастысы, сол уақыттағы ауқымды да, өзекті экология мәселесі сөз болады.

Бұл роман бір жағынан ерекше ғажайыпқа толы секілді көрінгенімен, екінші жағынан ондағы кейіпкерлер мен олардың іс-әрекеті, өтіп жатқан оқиғалар қазақтың болмысына сондай жақын да таныс болып көрінеді. Романның ел арасында танылуына да осы себеп болған шығар.

Қалихан Ысқақовтың осы жанрда жазылып, тағы бір үлкен мәселені суреттеген шығармасы - «Қараорман». Шығарма Қараорман орманшыларының күнделікті өмірін көрсете отырып, қоғам оқиғаларын, сол заман өзгерістерін, адамдардың әртүрлі мінездері арқылы қоғамның нағыз бейнесін көрсетеді. Мұндай тақырыптарда қалам тербеуге келгенде Қалихан Ысқақов өзге жазушылардан бір қадам алда. Табиғат, экология тақырыбы жазушы шығармашылығында үлкен рөл ойнайды. Тіпті халық жазушысы Қабдеш Жұмаділовтің: "Алтайдың тұмса табиғатын, шулаған қара орманы мен Бұқтырманың булыққан сарынын көркем прозада бірінші рет бейнелеген Қ. Ысқақов." [5] деген сөзі осы тұжырымды дәлелдей алады.

Өзінің туған жеріндегі экологиялық мәселелер туралы қалам тербеген Әбдіжәміл Нұрпейісовтің «Соңғы парыз» романында Арал теңізінің басына төнген үлкен экологиялық зардап туралы баяндайды. Арал теңізінің тартылуы бүкіл қазақ басына келген ауыр сынақ. Диалогияда қазақтың ортақ азабына айналған Арал теңізінің тартылуының себептері мен салдарына әр кейіпкердің көзқарасымен түрлі баға беріледі. Кейбір кейіпкер көзінде Аралдың тартылуы тартылған орынға егін егіп, еңбек етуді, сол арқылы жаңа мүмкіндіктің көзі болса, келесі біреуге теңіздің тартылуынан күнделікті тұрмыста шеккен

азабының көрінісі болды. Арал теңізінің тартылуы жақын маңдағы тұрғындарға шешілмес қиындықтар алып келіп, балық аулаумен нан тауып отырған балықшылардың күн көруін қиындатса, теңізді мекендеген балық пен су маңындағы құстардың түбегейлі жойылуына алып келді. Жоғарыда аталған мәселелерден бөлек, Арал теңізін тартылуы, адамдардың денсаулығына да үлкен залал әкелді. Жазушы осындай ауыр тақырыпты шебер суреттеп, Аралдың мәселесіндей өзекті тақырыпқа әлем назарын аударта алды. Көптеген дерек көздерінде автордың аталған диалогияны жазуға 20 жыл өмірін арнағанын айтады. Қазіргі қазақ әдебиетіндегі қай шығарма болса да, көркемдік ерекшелігі, актуалдығы жағынан ерекшеленіп тұратын бұл шығарманың жазылуына кеткен 20 жыл зая кетпеді деп нық сеніммен айта аламыз.

Әлемдік жылыну, ормандар мен жасыл желектің азаюы, озон қабатының кеңеюі, теңіз, көл, өзендердің ластануы секілді өзекті мәселелер әдебиет арқылы әлем назарына ұсынылуы керек. Жазушыларымыз осы тақырыпта көбірек қалам тербеп, тиісті мамандар жоғарыда аталған осы жанрдың бастауы болған шығармаларды қазақ тіліне аударып, мектеп бағдарламасына енгізу арқылы, эко-санға ие жаңа буын өкілдерін өсіруге талпынуымыз керек. Бұндай мәселелердің бар екенін және шешуді талап ететіндігін біліп өскен бала, есейгенде бұдан да ауыр апаттардың алдын алуға тырысатыны анық. Тек осылай ғана біз табиғаттың үніне бей-жай қарамайтын саналы ұрпақ тәрбиелей аламыз.

Әдебиеттер:

1. https://artflashmagazine.ru/ekoproza-kak-tema-ekologii-pronikla-vhudozhestvennuyu-literaturu/
2. https://kzref.org/mafjanni-tabifat-lirikasi.html
3. https://moluch.ru/archive/61/9109/
4. https://articlekz.com/kk/article/16491
5. https://articlekz.com/kk/article/22348

ӘОЖ 372.851

METHODS OF TEACHING MATH

Qaldybai O.Q. –1501-22
Academic adviser: Dauletova A.A.– lecturer (M.A.)
South Kazakhstan State Pedagogical University, Shymkent

Түйін

Бұл мақалада мектептерде математиканы оқытуда қандай әдістер тиімді екендігі туралы айтылады. Математика біздің өмірімізде маңызды рөл атқарады, бірақ оны оқыту қиын болуы мүмкін. Оқушыларға математиканы жақсы түсінуге және есептерді шешу дағдыларын дамытуға көмектесу үшін авторлар визуалды оқыту, математикалық білімді нақты өмірлік жағдайларға қолдану, есептерді шешу, ойын және белсенділік, оқытуға сараланған тәсіл сияқты әдістерді қолдануды ұсынады. Бұл әдістер оқушыларға математиканы қол жетімді және қызықты етуге көмектеседі, сонымен қатар оларға шығармашылық және сыни ойлауды дамытуға көмектеседі.

Резюме

Эта статья рассказывает о том, какие методы эффективны при преподавании математики в школах. Математика играет важную роль в нашей жизни, но ее преподавание может быть сложным. Для того чтобы помочь ученикам лучше понимать математику и развивать навыки решения задач, авторы предлагают использовать такие методы, как визуальное обучение, приложение математических знаний к реальным жизненным ситуациям, решение задач, игры и активности, дифференцированный подход к обучению. Эти методы помогут сделать математику более доступной и интересной для учеников, а также помогут им развивать творческие и критические мышление.

Mathematics has been a subject that has been a part of human life since ancient times. Mathematics plays an essential role in our lives, from calculating the distance between two points to managing finances. It is a subject that helps us understand the world around us and develop critical thinking and problem-solving skills. However, teaching mathematics can be challenging, and it requires effective methods that help students grasp the concepts and understand their applications. In this article, we will explore some of the most effective methods of teaching mathematics and how they can be implemented in the classroom.

1) Visual Learning:

Visual learning is an effective method of teaching mathematics. It involves the use of visual aids such as graphs, charts, diagrams, and videos. Visual aids help students to see the concepts and patterns in math problems, making it easier for them to understand and remember. The use of technology such as interactive whiteboards and tablets has made visual learning more accessible than ever. With the help of technology, teachers can create interactive and engaging lessons that involve visual aids, making learning more enjoyable for students.

2) Real-Life Applications:

Mathematics is often viewed as an abstract subject that has no real-life applications. However, this is far from the truth. One of the most effective methods of teaching mathematics is to relate the concepts to real-life situations. For example, using math to calculate the distance traveled or the amount of time it takes to complete a task. Students are more likely to be engaged and interested in the subject when they can see how it applies to their daily lives. By relating mathematics to real-life situations, teachers can help students understand the importance of the subject and its relevance to their lives.

3) Problem-Solving:

Problem-solving is at the heart of mathematics. By giving students challenging problems to solve, teachers can encourage them to think critically and develop problem-solving skills. Students can work together in groups or pairs to solve problems, which can also help them to develop teamwork and communication skills. Problem-solving helps students to apply the concepts they have learned in class to real-life situations. It also helps them to develop the ability to think critically and come up with creative solutions to problems.

4) Games and Activities:

Games and activities are another effective method of teaching mathematics. Games such as Sudoku, chess, and card games can help students to develop logic and

critical thinking skills. Activities like building geometric shapes or measuring objects can help students to understand concepts such as volume and area. Games and activities can make learning fun and engaging for students. It also helps them to develop problem-solving skills and encourages them to think outside the box.

5) Differentiated Instruction:

Students have different learning styles and abilities, and it's essential to cater to those differences. Differentiated instruction involves tailoring teaching methods to meet individual student needs. For example, some students may learn better through visual aids, while others may learn better through hands-on activities. By catering to individual student needs, teachers can ensure that all students are engaged and learning effectively. This approach also helps to create a positive learning environment where students feel valued and supported.

In conclusion, teaching mathematics can be challenging, but by using a variety of teaching methods, it can be made more accessible and engaging for students. Visual learning, real-life applications, problem-solving, games and activities, and differentiated instruction are all effective methods of teaching mathematics. As educators, it's our responsibility to find the right method for each student to ensure that they have a positive learning experience and develop the skills they need to succeed in life. By using these methods, teachers can create a classroom environment that promotes learning, creativity, and critical thinking.

References:

1. Novoseltseva Z.I. Detailed lecture plans and study assignments for students on the course "Theoretical foundations of teaching mathematics"/ St. Petersburg, Publishing House "Education", RSPU, 1997

2. Nechaev, N. V. About the initial teaching of algebra / N. V. Nechaev. — St. Petersburg: Typogr. M. M.: Stasyulevich, 1892. — 32 p.

3. Ermakov, V. P. On the initial teaching of algebra / V. P. Ermakov // Bulletin of experimental physics and elementary mathematics. — [Kiev]: tipo-litogr. tov-va I. N. Ku

4. Internet resources

THE EFFECTIVE PROGRAMS FOR SELF-STUDY AND SELF-CONTROL OF THE LEVEL OF ENGLISH LANGUAGE PROFICIENCY

Бегманова Балжан Бағланқызы – М1703-11 тобының магистранты

Ғылыми жетекші: Киясова К. К. п.ғ.к., доценті м.а.

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Түйін

Бұл мақалада студенттердің шет тілі сабақтарында өзіндік жұмысын жандандыруда қолданылатын тиімді платформалардың әдістері қарастырылды.

Резюме

В данной статье рассмотрены эффективные приложения активизации самостоятельной работы учащихся самостоятельно иностранному языку на уроках иностранного языка.

In our century, English is the most popular language. Why do you think this is in demand?

Because now all people with their family, or with a partner, or with a colleague go on vacation abroad. It has also become something of a trend for everyone, we learn about all this through social networks (from Facebook, Instagram). That's why now everyone should know English, as it is used all over the world as a world language. Going to some country, we will need to communicate with the locals in English, but for this we need to have at least basic knowledge of English. At the moment, various mobile applications, websites, videos, video podcasts of various teachers or bloggers who know the language will help us with this.

In this article, we show which applications are the most useful and effective for all ages. You've probably read hundreds of articles about learning English independently and for free. Is it still impossible to achieve the required level of knowledge? In fact, many people give theoretical advice that is not confirmed by practice. Therefore, we decided to create a practical guide for self-study. In this article, we will explain to you how to learn English without anyone's help, which materials to use for self-study and which resources you should turn to so that you don't get tired of learning English at home.

It is difficult for adults to learn English from scratch, because you should feel like a student who doesn't yet know simple words and simple rules. However, it is not a shame to start learning languages as an adult, but the opposite: passion for knowledge always requires respect.

Self-control of systematic guide: How to learn English from the beginning? We have compiled a series of plans from which you will learn where to start learning English and how to do it correctly:

- Learn the rules of reading English
- Clarify the pronunciation of words
- Begin to form vocabulary
- Learn grammar
- Listen to your level of podcasting
- Watch English news, movies, cartoons
- Read simple text
- Participate in online activities

Mobile applications will help us achieve all this. Nowadays Applications are the most relevant for language learning. Because you can stay at home and get knowledge at home free by playing games, but there are also paid versions. Also, many platforms make up interesting games that teaching the language makes the lesson very exciting. Now let us look at which of the lower ones are the most effective for beginners. They are:

LINGUALEO - is a mobile application for Learning English. One of the secrets of the success of this application is mastering the game format. Your cute little lion will love the cutlets that can only be obtained thanks to the lessons of the past.

Another undoubted advantage of the Lingualeo platform is the provision of a large number of information materials (films, books, songs, music, educational videos, etc.), with which you can work in the learning process. It also allows you to choose topics that are interesting to you in the beginning.

The online School *ENGLISHDOM* app will help you memorize new words and expand your vocabulary. AdWords is suitable for beginners and users with above-average English proficiency. The application is simple and intuitive, with 350 ready-made theme groups, as well as the ability to create your own and track progress. There are four types of exercises for memorizing words and methods of repetition at intervals.

Then there is gamification: you can compete with friends, and if you successfully learn words, you will get points and bonuses, which will provide excellent access to the app.

EASY TEN - is an application for those who have very little time but a great desire to learn English. Every day, the service selects 10 new foreign words that you need to learn by expanding your knowledge through simple training. By the end of the month, your vocabulary will be replenished with at least 300 new words.

The application also remembers and takes into account your mistakes in the test, so in the future you will have the opportunity to repeat and memorize particularly difficult words.

MEMRISE - is another application that is considered the best. The service is based on a scientific method and allows you to memorize up to 44 words per hour. The main "weapon" of the application is memes. They allow you to better remember the material, and different game modes train different aspects of memorization: visual learning, repetition and fixation, fast memorization, etc.

There are also thousands of video and audio recordings of native speakers, various tests to understand hearing, etc. in the application. You can download the course and study offline.

HELLOTALK is an educational platform spoken by teachers and native speakers from all over the world. You can chat and text them.

You can find interlocutors by searching by Country, city or other criteria. You can also work as a tutor by teaching someone their native language (there are about 100 languages in the app database). In addition to correcting pronunciation, the platform allows you to correct grammatical errors.

ENGLISH GRAMMAR TEST-the application contains more than 60 Tests, about 20 tasks cover all English grammar. Each question is devoted to a separate grammatical topic. After passing the exam, you can test your knowledge in several parts of the rules and identify weaknesses.

You can take combined exams and exams that match your level or the subject of your choice. After passing the test, the program will immediately give you the correct answer and explanation.

Bibliography:

1. Kukushin V.S. Foreign languages. Scenarios of creative lessons; March - Moscow, 2012. - 128 p.

2. Bim I.L. Profile teaching of foreign languages at the senior level of a general education school. Problems and prospects; Enlightenment - Moscow, 2011. - 168 p.

3. Konysheva A.V. Game in teaching a foreign language. Theory and practice; TetraSystems - Moscow, 2015. - 288 p.

МОБИЛЬДІ ҚОСЫМШАЛАР ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Молдашева А. Ғ. – 1703-19 тобының студенті
Ғылыми жетекші: Айнабекова Т.А. – ф.ғ.к., доцент
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

Мобильные приложения – это новый инструмент, используемый в изучении иностранных языков. Их следует использовать как дополнительный инструмент в обучении и изучении иностранного языка. Обучение иностранному языку на основе мобильного приложения не может заменить традиционное обучение. Каждое мобильное приложение предлагает свой способ изучения иностранного языка. Каждый из них имеет свои особенности в изучении языка, и методы, которые они предлагают, имеют как положительное, так и отрицательное влияние на изучение языка. Среди мобильных приложений, используемых в образовании, нельзя выделить одно как самое эффективное. В обучении эффективнее сочетать несколько приложений, дополняющих друг друга, чем использовать только одно приложение.

Summary

Mobile applications are a new tool used in learning foreign languages. They should be used as an additional tool in teaching and learning a foreign language. Learning a foreign language based on a mobile app cannot replace traditional learning. Each mobile application offers its own way of learning a foreign language. Each of them has its own characteristics in language learning, and the methods they offer have both positive and negative effects on language learning. Among the mobile applications used in education, one cannot be singled out as the most effective. In training, it is more efficient to combine several applications that complement each other than to use only one application.

Шетел тілдерін білу – мансапты қөсу үшін ең керек қасиет. Бірақ бәрі бірдей тіл үйрену үшін аптасына бірнеше күн бөле алмайды. Қолы бос емес жандарға кезкелген ыңғайлы уақытта және кезкелген жерде оқуға мүмкіндік беретін мобильді қосымшалар көмекке келді. Қазіргі әлем – жаһанданудан кейінгі әлем [1]. Бұл әртүрлі елдердің адамдары арасындағы қарым-қатынастың қазір түбегейлі басқа деңгейде екенін білдіреді. Біз үшін тұрғылықты елді өзгерту, шетелде оқу, шетелдіктер мен сөйлесу және скерлік қарым-қатынас үшін шетел тілдерін пайдалану қалыпты жағдай.

Шындығында, қазіргі заманда ең болмағанда бір шетел тілін білмеу адамды өмірдің көптеген салаларынан шеттетеді [2].

Қазіргі таңда Қазақстан үшін негізгі шетел тілі ағылшын тілі болып отыр. Шындығында, қазіргі әлем шетел тілі күнделікті өмірде маңызды және қажет болған жағдайда, ал екінші жағынан, бұл тілде сыртқы ортамен тұрақты қарым-қатынас жасау үшін жаһандану деңгейі жеткіліксіз болған жағдайда жағдайлар жасайды [3]. Бұл жағдай мұғаліммен бірге оқуға мүмкіндік немесе қажеттілік болмаған жағдайда мобильді қосымшалардың тілдік деңгейін сақтау қажеттілігін тудырады. Сонымен қатар, көптеген заманауи адамдар бала кезінен ақпараттық қоғамда өмір сүреді. Оларға басқа адамдар қарағанда компьютер мен қарым-қатынас жасауды оңайырақ көреді. Бұл мәселеде мобильді қосымшаларда көмектеседі. Бұл қолданбаларды мұғалімдер тікелей жасай алады немесе олар өздерінің ішкі мәселелерін шешу үшін жасанды интеллектті пайдалана алады.

Осылайша, шет тілдерін үйренуге арналған мобильді қосымшаларға сұраныс тіл үйренуді бастағысы келетін, қажетті деңгейді жалғастырғысы келетін немесе сақтағысы келетін студенттерде қалыптасады. Сонымен қатар, технологияның дамуы бұл жүйелерді белгілі әдістермен материалдар негізінде де, ақпараттық технологиялар негізінде де қалыптастыруға мүмкіндік береді [4]. Сонымен қатар, сапа және оны анықтау әдістері туралы мәселе ашық күйінде қалып отыр.

Мақалада шетел тілдерін үйренуге арналған заманауи мобильді қосымшалардың артықшылықтарымен кемшіліктері қарастырылады. Ол үшін біз шетел тілдерін үйренуге арналған ең үлкен Play Market және AppStore қолданбаларын талдадық, олардың ерекшеліктерін, функционалдығын зерттедік. Нәтижесінде олардың сапасы, сондай-ақ оқытушысыз практикалық пайдалану мүмкіндігі бағаланды. Ендеше шетел тілін үйренуде қолданылатын бірнеше мобильді қосымшаларға талдау жасап көрелік.

LinguaLeo

Ағылшын тілін енді ғана үйрене бастағандар үшін қызмет көрсету бейнесіне қарамастан LinguaLeo қосымшасы кең мүмкіндіктер ұсынады. Интенсивті грамматика курсы, іскерлік сырттай курсы, сондай-ақбизнес, бухгалтерлік есеп және қаржы бойынша материалдар қамтылған кірістірілген «Іскерлік ағылшын тілі» кәсіпкерлерді қызықтыратыны сөзсіз.

Білім деңгейлері әртүрлі студенттерге арналған 20 курстың ішінде CAE, FCE, IELTS General, IELTS Academic және GIA сынақтарына арналған тренажерлар бар. Оқу үдерісін тиімді және қызықты ету үшін LinguaLeo жаттығулардың саналуан түрлерін ұсынады: интерактивті оқытудың алты түрі, транскрипциясы және дауыстық әрекеті бар жеке сөздік, тақырыптық сөздіктер, алпыс мың сөзден тұратын үлкен офлайн сөздік, әрқайсысына арналған ағылшын тіліндегі мәтіндердің таңдауы(соның ішінде TED және British Council жинағы), сондай-ақ ғаламторға қосылмай-ақ оқу мүмкіндігі.

Duolingo

Duolingo 2013 жылы екі рет "үздік білім беру қосымшасы" атанды. Бұл қосымшаның алдымен Apple-дегірейтингі жоғары болды, кейінірек шыққан кейінгі 3аптада жүктеулер саны миллионнан асқансоң Google Play-дегі мәртебесін растады. Қосымшаның орыстіліндегі нұсқасы тек екі тілді ұсынады: ағылшын және неміс. Алайда, егер сіз ағылшын тілін негізгі тіл ретінде таңдасаңыз, онда қолжетімді тілдер саны алтыға дейін артады.

Әр бөлім бірнеше сабақтардан тұрады, атап айтатын болсақ, жаңа сөздерді үйрену, тыңдау, грамматика, оқу, емле, айтылу және екі жақты аударма жаттығулары. Тұрақта жаттығулар жасау арқылы осы қосымшаның көмегімен нәтижеге қолжеткізуге болады. Оқу схемасы жетістік ағашына ұқсайды, сондықтан сіз бір тақырыпты тастап, екіншісін оқи алмайсыз..

Duolingo сөздік қорын кеңейтуге, грамматикалық құрылымдарды игеруге және жақсы айтылымды қамтамасыз етуге көмектеседі.

British Council

Британдық Кеңестің негізгі міндеттерінің бірі мәдени құндылықтармен алмасумен қатар ағылшын тілін үйренуге көмектесу болып табылады. Тілді

курстарға барып үйренуге және оқытушымен бірге оқуға уақыты жоқтар 13 мобильді қосымшаның бірін таңдауға мүмкіндіктері бар. Британ кеңесі тілді ойындар, подкасттар, фильмдер және викториналар арқылы үйренуді ұсынады.

Learn English Grammar — ағылшын тілін меңгерудің әртүрлі деңгейлеріне арналған интерактивті грамматикалық кітап: бастауыштан жоғары деңгейге дейін. IELTS Wordpower емтиханға дайындалуға көмектесетін 11 санат бойынша 100-ден астам сұрақтан тұрады.

My Word Book оқуды жеңілдету үшін өз сөздеріңізбен, жаз баларыңыз бен және суреттеріңізбен толтыруға болатын флэш-карталармен сөздік қорыңызды кеңейтуге шақырады.

Learn English аудио және бейнесабақтары, оның ішінде аудио сценарий және түсіну жаттығулары тыңдау дағдыларын үйретеді.

Busuu

Busuu-бұл жай ғана тіл үйрену 0осымшасыемес, бір-біріне жаңа білім алуға және ағылшын, неміс, француз, итальян, испан, португал, орыс, поляк, түрік, араб, жапон және қытай тілдерін меңгеруге көмектесетін адамдардың бүкіл қауымдастығы.

Тегін мүшелікке лексика, оқу және жазу жаттығулары және интерактивті емтихандар кіреді. Премиум жазылым грамматика сабақтарына, аудио жазбаларға, бейнесабақтарға, арнайы саяхатқа дайындыққа, бизнес курстарына жеңілдіктерге, сондай-ақ әртүрлі шетел тілдерін үйренуге арналған барлық материалдарға шексіз қолжеткізуге мүмкіндік береді.

Әр тіл курсы бастауыш, негізгі, орта және жоғары деңгей болып бөлінеді. Олардың әрқайсысында бірнеше сабақтар бар, олардың барысында пайдаланушыға сөздерді үйренуге, мәтінді оқуға және тыңдауға, сұрақтарға жауап беруге, содан кейін шағын жазбаша тапсырманы орындауға мүмкіндіктер ұсынады.

Busuu-ның сөзсіз артықшылығы-сіздің біліміңізді түзетуге және оны келесі деңгейге көтеруге көмектесетін ана тілінде сөйлейтіндермен сөйлесу мүмкіндігінің болуы.

Memrise

Memrise тек тіл үйрену қызметі ғана емес, сонымен қатар, сайт әртүрлі салалар бойынша курстарды ұсынады: өнер және әдебиет, математика және жаратылыстану, есте сақтауды жаттықтыру, кәсіп пен мансап және басқалар. Memrise классикалық оқу қолдан басы деп атауға болмайды, керісінше, бұл барлық жағдайларға арналған курстар жинағы. Мысалы, «Ағылшын тілі» санатын даграмматикалық тесттерді, тұрақсыз етістіктердің жинақтарын, фразалық етістіктерді, тіпті ағылшын классиктерінің романдарын табуға болады.

Есте сақтауды жеңілдету үшін қызмет әртүрлімнемоникалық ережелермен ұмытылмас иллюстрацияларды ұсынады. Интерфейс ерекше атап өтуге тұрарлық. Әзірлеушілер оқу үдерісін балабақшадағы гүлдерді өсіру мен салыстырады – бұл жерге бірнеше тұқым шашу жеткіліксіз (бірсөздіүйрену. Жадында «құрғап» қалмауы үшін оларды мезгіл-мезгіл суару (жаңарту) қажет.

FunEasyLearn

Грамматика негіздерін меңгерген, бірақ сөздік қорын арттырғысы келетіндерге FunEasyLearn мобильді қосымшаны ұсынамыз. Қолданбаның стильді дизайны жоқ және тек Android жүйесінде жұмыс істейді, бірақ оқыту әдісі сөзсіз мақтауғалайық. Әркурстағы 6000 сөзді есте сақтауға көмектесу үшін әртүрлі оқыту механизмдерін қолдана отырып, әртүрлі жаттығулардың 7 түрі әзірленді.

Қазіргі уақытта Google Play-де және веб-сайтта 17 тілбар: ағылшын, неміс, испан, итальян, поляк, француз, қытай тілдері орыс пайдаланушылары үшін бейімделген. Ағылшын тілін білетіндер үшін корей, түрік, украин, дат, грек, индонезиялық, швед, тай және чех тілдерін үйрену оңай.

Ендеше тіл үйренуге арналған қосымшаларды қолданудың артықшылықтары мен кемшіліктеріне тоқталайық. Негізгі артықшылықтарға мыналар жатады [5]:

- қайталанатын қателерді табудың қарапайымдылығы;
- басқа адаммен араласудың қажеті жоқ, бұл уақыт пен кеңістіктегі әрекет еркіндігін білдіреді;
- жүйені үздіксіз жетілдіру;
- пайдаланушының әр түрлі салалардағы іс-әрекеті мен оның тілдік дағдыларын талдау, жиналған мәліметтер негізінде қорытынды жасау;
- бір-бірімен біріктірілетін қолданбалардың кең ауқымы.

Шындығында, бұл артықшылықтардың барлығы қолданба бастапқыда жоғары сапалы болған жағдайда ғана маңызды. Ең алдымен, тілдерді үйренуге арналған мобильді қосымшаның сапасының негізгі межесі ол ұсынатын ақпарат пен жауаптардың дәлдігі болып табылады. Шын мәнінде, жасанды интеллектті үйрету үшін шетел тілдерінің жоғары сапалы мәліметтер базасы қажет [6].

Екіншіден, қолданба интуитивті болуы керек, сапалы ішкі оқыту жүйесі болуы керек және пайдаланушыны тартуы керек. Біз геймификация және сертификаттар сияқты белгілі бір ресми нәрселер туралы айтып отырмыз. Пайдаланушының тілді үйреніп қана қоймай, мақсатына жету кезінде оны қызықты етіп жүзеге асыруы маңызды [7].

Үшіншіден, оқыту жүйесі қолданушының оқу қабілетінің ерекшеліктерін ескеруі қажет. Мысалы, сөздерді практикада қолданбай жай ғана үйрене алмайсыз. Бұл ретте пайдаланушыға осы сөздермен жаттығулардың барлығын бірден орындауға рұқсат бермеу керек. Ол осы сөздерді белгілі бір жиілікпен қайталап отыруы керек, сөздерді уақтылы қайталамай, әрі қарай оқу функцияларын бұғаттау керек. Бұл грамматикаға және тілдің басқа аспектілеріне де қатысты [8].

Жасанды интеллектті пайдаланудың кемшіліктеріне тоқталатын болсақ, қазіргі уақытта ол адам мүмкіндіктерінен өте алыс екенін айта аламыз, бұл оның тұрақты жаттығуларын, сондай-ақ басқа адамдар тарапынан пайдаланушының қолдауын білдіреді.

Тікелей шетел тілдерін үйренуге арналған мобильді қосымшаларға қайта оралсақ, олардың ешқайсысы қазіргі уақытта барлық сапа критерийлеріне сәйкес келмейді деп сеніммен айта аламыз. Дегенмен, олардың үйлесімі шетел тілін білуді, сондай-ақ оны жеткілікті жоғары деңгейде қолдану дағдыларын

дамытуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар қолданбалы бағдарламалардың жиынтығы да адамда оқуға қажетті жеке қасиеттерді дамыта алмайды. Сонымен, қазіргі уақытта қолданбалы бағдарламалардың көмегімен шетел тілдерін үйренудегі басты кедергі адам психикасының ерекшелігі деп айта аламыз. Сондықтан қосымшаны тек сараптамалық білімі ғана емес, сонымен қатар сізге сәйкес темпераменті бар мұғалімнің сабақтарымен толықтыру керек.

Мобильді қолданбалар тіл үйренуге жақсы. Олар тіл үйренудің қосымша құралы ретінде тамаша құрал болып табылады. Егер сіз тілдің негіздерін білсеңіз [2], олар әсіресе грамматиканы оқу немесе үйрену үшін өте пайдалы болуы мүмкін. Олар сөйлеу немесе жазу дағдыларын жаттықтырудың ең жақсы әдісі емес [4]. Сонымен қатар, бірнеше қолданбалардың тіркесімі кез келген нақты қолданбаны пайдаланудан тиімдірек.

Тіл үйренудегі ең маңызды мәселе тіл үйрену ғана емес, тілдік тәжірибе. Жоғарыда аталған қолданбалардың барлығы пайдаланушыларға тілді өте шектеулі тәсілдермен жаттықтыруға мүмкіндік береді [7, 8]. Сондықтан, кез келген қолданбамен шетел тілін үйрену тіл тәжірибесімен толықтырылуы керек.

Әдебиеттер:

1. Godwin-Jones, R. (2011). Mobile Apps for Language Learning. Language Learning & Technology, 15, 2-11.

2. Stockwell, G. (2013). Tracking Learner Usage of Mobile Phones for Language Learning Outside of the Classroom. CALICO Journal, 118–136. https://doi.org/10.1558/cj.v30i0.118-136

3. Gangaiamaran, R., & Pasupathi, M. (2017). Review on Use of Mobile Apps for Language Learning. International Journal of Applied Engineering Research, 12, 11242-11251.

4. Klímová, B. (2018). Mobile Phones and/or Smartphones and Their Apps for Teaching English as a Foreign Language. *Education and Information Technologies, 23*(3), 1091-1099. Retrieved April 1, 2023 from https://www.learntechlib.org/p/191762/.

5. X. Chen, J. of Educational Tech. Development and Exchange, 9, 3 (2016)

6. N. Gamlo, English Language Teaching, 12, 49 (2019)

7Masalimova, A.R., Erdyneeva, K.G.,, Kislyakov, A.S., Kalashnikova, E., Khairullina, E.R., Validation of The Scale on Pre-Service Teachers' Digital Competence to Assist Students with Functional Diversity / Contemporary Educational Technology. 2022, т.14, в.4, с.382

8. Shangina, E. I., Ilysheva, N. N., Shangin, G. A., Lapshina, S. N., & Parusheva, S. S. (2018, July). Model of mobile learning and its application in the educational process. In AIP Conference Proceedings

ӘОЖ 541.21: 54

МЕКТЕПТЕГІ СЫНЫПТАН ТЫС САБАҚТАРДА ОҚУШЫЛАРДЫ ТЕХНИКАЛЫҚ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚҚА ҮЙРЕТУ ЖОЛДАРЫ

Уалихан Диас Сембекұлы - 1404-31 тобының студенті

Ғылыми жетекшісі: Сарыбаев Ғалымжан Мырзасейтович - магистр, аға оқытушы

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В данной статье рассматриваются вопросы организации технического творчества на внеклассных занятиях в школе, пути обучения. Также были рассмотрены этапы достижения учащимися технического творчества, а также применение различных методических подходов.

Summary

This article discusses the organization of technical creativity in extracurricular activities at school, the ways of learning. The stages of students' achievement of technical creativity, as well as the use of various methodological approaches were also considered.

Мектептегі сыныптан тыс сабақ, яғни техникалық шығармашылық сабақтары басқа сабақтардан өзгеше, өзіндік атқаратын жұмыстары мен тәрбиелік маңызы зор. Бұл, сыныптан тыс сабақтың базалық мазмұны оқушылардың болашақ кәсіптерін анықтап, барлық қабілеттерінің ашылуына, өз-өздерін дамытуына, техника әлемін үйренуге, біліктіліктерін шыңдауға мүмкіндік береді. Техникалық шығармашылық сабақтарында бала тек мұғалімнің үйретуімен модель түрлерін жасап қана қоймай, оларға талдау жасауды үйренеді, жұмыстың жасалу, өңделу технологияларына пікірлерін айтуға дағдыланады. Техникалық шығармашылық сыныптан тыс сабақтарда бала өзін еркін сезініп, орындаған жұмыстарынан қуаныш табады.

Адамның кеңістіктегі ойлауын дамытуға көмектесетін сызу және макеттеу дағдылары біздің өмірімізді жақсартуға және де баланың жеке қасиеттерін ашуға, дамытуға, сондай-ақ қарым-қатынас дағдыларын нығайтуға, эстетикалық мәдениетті қалыптастыруға, түрлі техникалық жобаны құруға деген ынталандыратын күш екені мәлім.

Жасөспірімдерді техникалық шығармашылықпен тиімді құралдарының бірі-модельдеу, макеттеу, жобалау болып саналады. Жасөспірімдердің техникалық шығармашылықпен танысуы, қызығуы өте ерте, мектепке дейінгі жаста басталады.

Егер, оқушылардың бір затты жасауға деген көзқарасы, көркем еңбек сабақтарында пайда бола бастаса, онда мектептегі сыныптан тыс сабақтарда мұғалім барынша сол оқушының шеберлігін шыңдап дамыту жолдарын қарастыру керек.

Техникалық шығармашылық және өнер тапқыштық (аспан, зымыран, автомобиль, кеме т.б. құрастыру) қабілеттерін ашуды сыныптан тыс сабақтарда ұйымдастыруға болады. Бұл сабақтың мақсаты: оқушылардың техникалық сауаттылығын, шығармашылығын дамыту, баланың бойында шығармашылық құзыреттілігіндегі бәсекелестік, артықшылықтарын қалыптастырады және олардың өзін-өзі кәсіби анықтауына жағдай жасау.

Ең алдымен оқушылар бұйымның сызбаларымен жұмыс, эскиздерін, нобайларын, құрастыру операцияларын орындауды меңгереді, әр түрлі материалдар мен құралдармен, түрлі автомобиль кеме т.б. макеттерімен танысады. Жасөспірімдердің жас ерекшеліктеріне байланысты техникалық шығармашылықтың бастапқы кезеңі қағаздан, картоннан модельдеу, жобалау болуы мүмкін, мұндай жағдайда мұғалімнің көмекшісі ретінде әрекет ететін модельдеу жобалауға, яғни сыныптан тыс сабаққа қатысатын жоғары сынып оқушылары мұғалімнің көмекшісі ретінде ағашпен, фонерамен жұмыс жасай алады да, осының барлығы кейіннен қозғалатын күрделі модельдерді де жасауға жетелейді.

Десекте, баланы еңбекке баулуды, шығармашылыққа тәрбиелеуді ерте кезден бастау керек. Тұлғаны жан-жақты және үйлесімді дамуының құралдары мен әдістерін байытудың кең мүмкіндіктері, яғни баланы модельге, олардың формасына, дизайына толықтырулар мен өзгерістер енгізіп, ынталандыру қажет, деп санаймын [1].

Жеке тұлғаның шығармашылық ойлауын дамытудың қажетті шарты - ол, жұмыстың жүйелілігі, оның дамуында педагогтың негізгі міндеті жатыр. Осылайша балалардың жұмыс орнын тұтымды ұйымдастырып, ондағы тәртіпті сақтап, жасалатын бұйымды жылдам жасап, әрі тиімді орындауға дағдыландыру қажет. Осының барлығы еңбекке деген сүйіспеншілікті қабылдауға ықпал етеді. Шығармашылықтан соң туған қуаныш сезімі, керемет сезім болары анық! Бұл жайлы кем дегенде бір рет өзінің идеясын, шығармашылығын жүзеге асырған кез келген адам айта алады. Шығармашылықта соңына қалмау үшін бір ғана құрал бар – ол, алға қарай ұмтылу, әрекет ету.

Мектепте көркем еңбек сабақтарында балалар әр түрлі бұйымдарды (ағаштан, металдан, пластмассадан және т.б.) жасау үшін қолданылатын әр түрлі материалдармен, олардың қасиеттері мен өңдеу технологиясымен танысады, осылайша олар өз бетінше жұмыс жасай алу үшін керекті ақыл-ой мен практикалық әдістерді орындау кезіндегі қарапайым дағдыларды игеруді, әр түрлі материалдарды өңдеу кезінде олардың әрекеттерін бақылауды үйренеді.

Мектептегі оқу процесінде оқушыларды политехникалық даярлау міндеттерінің күрделенуіне байланысты олардың тиімділігін арттыру прооблемасы туындайды. Мұндайда, белсенділік-параметрлік тәсілді жүзеге асыру негізінде оқытудың мазмұны мен әдістерін құру арқылы қол жеткізуге болады. Жоғарыдағы айтылған көзқарас негізінде, былайша:

1. Оқу процесінде өзіндік танымдық және практикалық жағын ұйымдастыруға көп, ерекше назар аударуы керек.

2. Жасалатын заттың дизайынын және өңдеу технологиясын әзірлеу, талдау, жабдықтардағы құрылғылар мен құралдарды баптау және оны жасау барысында бұйымның сапасын, параметрін оқушылар бақылауының арнайы міндеті ретінде әрекет етуі керек. Осы міндеттерді оқушылардың барлығы шеше алуы үшін мұғалім сапаның негізгі параметрлерімен, сондай-ақ, оларға қол жеткізу әдіс-тәсілдермен таныстырады [2].

Бұл жұмыстарды көркем еңбек сабақтарында, сабақтан тыс сабақтарында да, жүргізуге болады. Ал, енді мектептерде сыныптан тыс сабақтардағы шығармашылық жұмыстарды мектеп бағдарламасының барлық бөлімдерінде қамтуға болады, яғни, ағашты және металды қолмен өңдеу, ағашты және металды механикалық өңдеу, электротехника, салалықматериалтану және металтану.

Техникалық шығармашылыққа қол жеткізу кезеңдері:

1. Тапсырмалар қою. Оқушы өзінің икемі мен бейімділіктерін ескере отырып, модельдеу немесе макеттеу міндетін қоя алады. Модельдеу немесе макеттеу бағыттарының бірін таңдауға болады. Жасалатын бұйымның үлгісін

таңдау оқушының өзіне байланысты. Оқу кезінде ол қызмет бағытын өзгерте алады, жалғыз шарт – алдыңғы оъект аяқталуы керек. Бір уақытта 2-3 жұмысты орындайтын оқушылар бар. Техника объектісінің өз конструкциясын жасау жағы жоғары бағаланады.

2. Баспа басылымдарында, интернет желілерінде макеттеу объектісі туралы ақпаратты іздеу, жинақтау, мамандардан кеңес алу т.б. Техника тарихы жайлы және модельдердің эскиздерін (фотосуреттерін, сызбаларын, схемаларын, эскиздерін) табу керек болады. Десекте, техникалық шығармашылық, жаслатын бұйымдарының тарихы туралы, ғылыми-техникалық анықтама жасалады. Яғни, техникалық шығармашылықтың мәдени, тарихи маңызы болса (мысалы, Ұлы Отан соғысы кезіндегі техника және т.б) ақпарат болса, ол құнды ақпарат шығармашылық және зерттеу жұмыстарының негізіне айналуы сөзсіз.

3. Конструкциялық талдау, элементтердің, бұйымдардың сызбалары мен нобайларын жасау. Сол жасалатын бұйымның сызбасына қатысты, бұйымның масштабы таңдалады. Демек, осы кезде оқушылардың шығармашылық тойлау қабілеттері өріс алып, ары қарай дамиды. Оқушы өзі қолданған үлгінің дизайынын жетілдіреді, дизайыны бойынша ұқсас бұйымдарды, техникалық модельдерді зерттейді.

4. Жасалатын бұйым (кеме, ұшақ т.б. модель немесе макетін) жасау үшін материалдарды таңдау. Осы кезең өте маңызды болып саналады, құрастыру және әрлеу технологиясы барлығы осы кезеңге байланысты болады. Ең көп қажет болатын құрастыру материалдары болып табылады, сонымен қатар, қағаз, мата және т.б. өте қолайлы. Дегенмен, тағы да қосымша материалдарды қолдануға рұхсат етіледі, мысалы тұтқаның ұшы, қоғалтқышының саптамасына дейін кәдеге асыруға болады.

5. Жасалатын бұйымның жасау технологиясын таңдау. Дайындаманы таңдаудан бастап, құрастыруға және әрлеуге дейін жасалатын шығармашылық жұмыстың технологиялық картасын әзірлеу. Сол материалдардың өңдеу технологиялары, техникалық қауіпсіздік техникасының және еңбекті қорғау талаптарына жауап беруін қадағалау. Қазіргі жағдайда, оқушылар құрастыру материалдарын өңдеп, білім мен дағдыларды және қауіпсіз жұмыс ережелерін сақтай отырып, бекітеді.

6. Жасалатын бұйымның техникалық бөлшектерін дайындау. Қазіргі жағдайда, оқушы тек көркем еңбек сабақтарында ғана емес, физика, химия және басқа да сабақтарда алған білімдерін қолдана алады. Жасалатын бұйымның сапасын, ең алдымен оқушы өзі, содан кейін мұғалім бақылайды.

7. Құрастыру және әрлеу. Жасалатын шығармашылық жұмыстардың макетін, моделдердің бөлшектерін құрастыру кезінде біріктірудің әр түрлі әдіс-тәсілдері қолданылады: желімдеу, дәнекерлеу, престеу және т.б. Бұл біріктіру оқушының жас ерекшелігіне және оқу шеберханасының жағдайына сәйкес орындалады. Жасалатын шығармашылық бұйымның моделі, дизайыны, бояуы үлгімен толық сәкес келуі керек.

8. Шығармашылық және ғылыми жасалған жұмыстады қорғау реті. Көптеп жиналған материалдардың негізінде шығармашылық жұмыстардың

күрделілігіне қарай, презентациялар жасалады. Жасалған шығармашылық жұмысты қорғау, олимпиада деңгейінде мектеп, мекеме аймағында, ғылыми-практикалық конференцияларда өткізіледі. Ал, жоғары деңгейдегі жасалған жұмыстар қалалық және аймақтық іс-шараларға қатысу үшін ұсынылады [3].

Демек, шығармашылық техникалық жұмыстарды қорғаудың іс-шаралары шығармашылық көрмелер, өнертабыстар мен конкурстар, олимпиадалар, көркем еңбек пәні бойынша ғылыми практикалық конференциялар болып табылады. Осындай жұмыстардың нәтижесі білім алушылардың конкурстағы жыл сайынғы жүлделі орындары болып табылады.

Мінекей, осындай жетістіктерге жету үшін сыныптан тыс сабақтарда әр түрлі әдістемелік тәсілдерді қолдануға болады:

1) Баяндау әдісі (әңгімелесу, түсіндіру т.б);

2) Көрнекіліктермен жұмыстар (кітаптар, журналдар, сызбалар, схемелар, техникалық суреттер, эскиздер т.б);

3) Жобалау әдістері (жаңа үлгілер жобасын жасау, жоба жұмысы);

4) Сарамандық жұмыс (жобалар, сызбалар, схемалар бойынша жұмыстану жағы);

5) Проблемалық ізденіс әдісі (баланың қабілетінің дамуы, ізденуі, жаңа үлгі жасаудағы ізденуі).

Сыныптан тыс сабағына алғаш келген бала алдымен қима үлгілерді(шаблон) қолданып, қарапайым автомобиль, ғарыш кемесін, зымыранның түрлерін үлгі бойынша жасайды. Осы кезде оқушы өзініең жұмысын салыстыру, бағалауды үйренеді. Ал келесі жылы бала неғұрлым күрделі жер көліктері мен судағы көліктер т.б. сызбаларын зерделей отырып жасайтын болады [4].

Қорытындылай келе, техникалық шығармашылық мектепте білім беру ісіндегі басты бағдар, яғни оқушылардың шығармашылық мүмкіндіктерін ашу. Әрбір мұғалімнің кез келген сабақтары шығармашылық сипатта болса, оқушы дербестігінің қалыптасуы жоғары деңгейге көтерілуі әбден, мүмкін. Оқушылардың сабақтан тыс сабақтарында жасаған жұмыстарына ата-ана, ұстаздар тарапынан қолдаулар болғаны дұрыс. Әрбір оқушы өзінің жасаған жұмысын мақтанышпен көрсетуге тырысады, сол уақытта оны ересектер дұрыс бағалай білсе, қолдау көрсетсе жақсы болар еді. Оқушыларды техникалық шығармашылыққа баулу, ол еңбекке баулу, еңбек тәрбиесі – тәрбиенің қайнар көзі. Әрбір жас жеткіншекке дұрыс бағыт берсек, шығармашылық жұмыстарына еркіндік беріп, оның нәтижесін көрсету керек, әрбір еңбектің өтемі болатынын, еңбексіз қайсыбір жағдайға қол жеткізе алмайтынына оқушының көзін жеткізсек, біз өзіміздің көздеген мақсаттарымызға қол жеткіземіз.

Әдебиеттер

1. Ортаев Б.Т. Оқушылардың техникалық шығармашылығы: Оқу құралы. - Түркістан: Қ.А.Ясауи ат. ХҚТУ, 2008. – 150 б.

2. Жунисова Н. Оқушылардың техникалық шығармашылығы: Оқу құралы/ Н.Жунисова. – Шымкент, 2020. -104 б. -2 экз.

3. Александров Л.В. – этап создания эффективных технических решений: Учебное пособие/ -М.: НПО "Поиск", 1991.

4. Заенчик В.М. Основы творческо-конструкторской деятельности: Методы и организация: Учеб. для студ.высш.учеб.завед. – М.:Издательский центр "Академия", 2004.

ӘОЖ 057.874

БІЛІМ БЕРУДЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ДИЗАЙНДЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

Қалмырза Н.М. – 1509-11 тобының студенті

Ғылыми жетекші – Одаманова Г.П. – оқытушы

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В данной статье рассматриваются об эффективности создания педагогического сценария в современных онлайн-курсах и традиционных занятиях на основе педагогического дизайна.

Summary

This article discusses the effectiveness of creating a pedagogical scenario in modern online courses and traditional classes based on pedagogical design.

Педагогикалық дизайн арқылы қазіргі ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дамыған заманында қашықтықтан оқытуға арналған онлайн курстар, контенттер ұйымдастырылып жатыр. Осы заманауи курстарды жасап шығару үшін онлайн курстың мақсатын, құзыреттілігі мен күтілетін нәтижелерін алдын ала айқындап, жобалау талап етіледі. Осылайша курсты жан-жақты, көркем түрде жобалап алу қажет. Ол үшін курстың педагогикалық сценарийін жасап шығу қажет. Педагогикалық сценарий құрмас алдын негізгі сценарий ұғымын зерттеп алайық.

Педагогикалық дизайн – қазіргі ақпараттық технологияларды енгізу арқылы қашықтықтан оқыту әдістемесін дамыту ең маңызды міндеті болып табылатын ғылыми пән. Peddesign мақсаттардың, оқу материалының және білімді тасымалдауға арналған қолжетімді құралдардың интегралды жүйесін құрайды[1].

Сценарий-алдағы оқиғаның негізі ретінде жазылған әдеби-драмалық шығарма.

Сценарист деп -кинофильмнің, телехикаяның, мультфильмнің, спектакльдің, компьютерлік ойынның және тағы басқалардың алдын ала жобасын, бағыт бағдарын құрушыны айтамыз. Кейде бір сценарийді жазуға бірнеше сценарист қатысады. Кітаптың авторы фильмге бейімделу кезінде сценарий жазуы міндетті емес. Бұл жұмыс әдетте сценаристке беріледі, ал шығарманың авторы мүмкіндігінше сценарий авторы немесе кеңесшісі болып табылады.

Сабақтың идеясын жобалап, жүзеге асыра отырып, мұғалім өзінің көркемдік гипостазында драматург ретінде «сабақтың әзірлеушісі», өнертапқышы және жазушысы, режиссер ретінде «қоюшы ұйымдастырушысы» және суретші ретінде «оқытушы» болып әрекет етеді.

Дәстүрлі сабақ жоспарынан сценарийдің айырмашылығы-алдын-ала белгіленген тәртіп, оқу міндеттерін орындау реттілігі сабақ сценарийі жан-жақты, егжей-тегжейлі қарастырылып, жобаланады. Біздің жағдайымызда негізгі мақсат онлайн курстың видиосабағын жазуға арналған сценарий жасау.

Ең алдымен, бұл сценарий кімге және не үшін дайындалып жатқандығы туралы ойлану керек:

- мұғалімнің өз ісінің жүйелі болуы үшін;
- әріптес мұғалімдерге арнап жалпылама сипаттама беріледі;
- техникалық талаптар ретінде.

Бұл жағдайларды толығырақ қарастырсақ:

1.Мұғалім өзі үшін сценарий дайындайды. Бұл авторлық сабақты әзірлеуге маңызды дайындық. Дәстүрлі сабақ жоспарынан айырмашылығы, мұғалім оқу есептерінің алгоритмін неғұрлым нақты ойластыруы керек. Олардың негізінде мұғалім тиісті дидактикалық әдістерді таңдайды, оған мультимедиялық оқыту құралдары қаншалықты және қандай жағдайларда қажет болатынын анықтайды.

2.Мұғалімдерге арналған сценарий сипаттамасы. Бұл тапсырма тек егжей-тегжейлі емес. Мұғалім қойылған педагогикалық мақсаттар мен міндеттерге қалай қол жеткізгенін, оған қандай технологиялық құралдар қажет болғанын, бір оқу эпизодынан екіншісіне қалай көшу керектігін көрсетеді.Әдетте, мұғалім сценарийдің бұл нұсқасын сабақты дайындап, тіпті өткізгеннен кейін жазады, мүмкін түзетулер енгізілген кезде, жоспарланған нәтижелерге қол жеткізу іс жүзінде тексеріліп, әріптестерінің ықтимал сұрақтары алдын-ала қарастырылады.

3.Егер мұғалім оны сабақтың мультимедиялық сүйемелдеуін дайындауға көмектесетін адамға бағыттаса, Сценарий нақты техникалық тапсырма бола алады. Мұндай сценарий одан да егжей-тегжейлі. Мұғалім фонға, түске, дыбыстық сүйемелдеуге, фрагменттердің динамикасына, қажетті әсерлерге, бір оқу эпизодынан келесі эпизодқа өту тәртібіне және т.б. өз талаптарын жазуы керек[2].

Біз онлайн курсқа арналған видеожазбалар жазу үшін үшінші жағдайды, яғни техникалық жағдайды таңдап отырмыз.

Сценарий схемасы келесідей:

АУДИО **Не айтамыз?**	**ВИДЕО** **Не көрсетеміз?**	**Эффект**
Сәлеметсіңдер ме оқушылар? Біздің бүгінгі өтетін тақырыбымыз, Қолда бар ақпаратқа негізделген деректерді талдау	Слайд 1 0:10 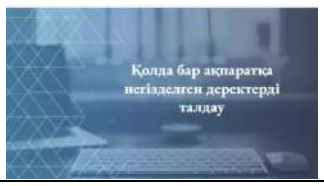	Статика. Толық слайд көрсетіледі және оқытушы шығып сөйлейді.
Ең алдымен математикалық функцияға түсінік берейік. Математикалық функциялар қарапайым және күрделі	Слайд 2 0:24	Әр сөз оқытушы сөзімен сәйкес шығып отырады.

математикалық есептеулерді орындайды. Мысалы, ұяшықтар ауқымының қосындысын , санның абсолютті шамасын есептеу , санды дөңгелектеу және т.б.		
Математикалық функцияларға КОРЕНЬ(),СТЕПЕНЬ(),ЦЕЛОЕ(), ЧАСТНОЕ(), ОСТАТ() және т.б. функциялар жатады. Функция жанындағы жақшаның ішінде функцияның аргументі жазылады . Функция аргументі ретінде сандық константа, ұяшықтардың адресі немесе ұяшықтар ауқымы болуы мүмкін	Слайд 3 1:32 	Оқытушы шығып түсіндіреді. Слайд рет-ретімен анимациялық эффектпен көрсетіледі. Оқытушы Excel бағдарламасын экранға шығарып жұмыс барысын көрсетеді
Excel бағдарламасындағы СУММ() функциясын қолданып , сандардың қосындысын есептейміз. А1 ден А5 ке дейінгі ұяшықтарға алдын ала сан енгізіп аламыз, одан кейін А6 ұяшыққа меңзерді орналастырамыз және басты менюіндегі редакциялау панеліндегі автосумма белгішесіне алып барып тінтуірді шертеміз. Міне, оқушылар А1 ден А5 ке дейін ұяшықтарды қамтитын формула пайда болды. Енгізу батырмасын басып, нәтижесін алайық. Отыз деген нәтиже алдық	Слайд 4 1:46 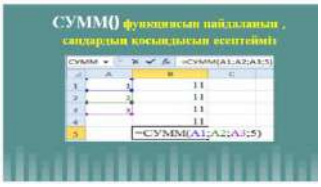	Оқытушы шығып түсіндіреді.Слайд рет ретімен анимациялық эффектпен көрсетіледі. Оқытушы Excel бағдарламасын экранға шығарып жұмыс барысын көрсетеді
Excel бағдарламасындағы ОСТАТ() функциясын қолданып , қалдықты есептейміз. Алдымен ұяшықтарды бөлінгіш, бөлгіш, остат (қалдық) деп бөліп аламыз. А2 ұяшығына 10 В2 ұяшығына 3 санын жазамыз, С2 ұяшығына ОСТАТ() функциясын (=ОСТАТ(А2; В2)) жазамыз, қалдық 1 шығады. Енді біз ОСТАТ() функциясын келесі ұяшықтарға қайталап жазып отырмаймыз, С2 ұяшықтың төменгі жағы белгішесінен тышқанмен ұстап , төмен қарай сырғытамыз. Сонымен келесі ұяшықтарға сандарды енгізіп отырсақ жеткілікті, жауаптары С бағанына ОСТАТ() функциясын жазбай ақ шығады.	Слайд 5 2:00 	Слайд рет ретімен анимациялық эффектпен көрсетіледі.Оқытушы Excel бағдарламасын экранға шығарып жұмыс барысын көрсетеді
Excel бағдарламасындағы	Слайд 6	Слайд анимация

ОКРУГЛ () функциясын қолданып , санды ең жақын разрядқа дейін дөңгелектейміз. А1 ұяшығына 100,214 санын жазып , В1 ұяшығына =ОКРУГЛ(А1;1) функциясын жазып, енгізу батырмасын бассақ, С1 ұяшығында 100,2 деген жауап шығады. Енді А2 ұяшығына 888 санын жазып , В2 ұяшығына =ОКРУГЛ(А2;-1) функциясын жазып, енгізу батырмасын бассақ, С2 ұяшығында 890 деген сан шығады.	2:13 	түрінде шығады. Оқытушы шығып түсіндіреді.
Excel бағдарламасындағы КОРЕНЬ(),СТЕПЕНЬ(),ЦЕЛОЕ(), ЧАСТНОЕ() функцияларын пайдаланып көреміз. Әуелі сандарды енгізіп аламыз (4;5;7,5;8,3) , ендігі кезекте В бағанына функцияны жазып шығамыз. В1 ұяшығына =КОРЕНЬ(А1) функциясын жазып, енгізу батырмасын басып 2 мәнін аламыз. В2 ұяшығына =СТЕПЕНЬ(А2;2) функциясын жазып, енгізу батырмасын басып 25 мәнін аламыз.	Слайд 7 2:30 	Слайд анимация түрінде шығады. Оқытушы түсіндіреді.

Дизайн-эстетикалық қасиеттердің нәтижелерін беру және олардың адаммен және қоғаммен өзара әрекеттесуін оңтайландыру мақсатында қолданыстағы материалдық объектілердің жәнеөмірлік жағдайлардың органикалық жаңа байланысы.

Дизайн сценарийлері-бұл пайдаланушы әрекеттері туралы идеялармен бөлісудің пайдалы құралдары. Дизайн сценарийлерін салу, болжамдарды рәсімдеуге және оларға жаңа қырынан қарауға мүмкіндік береді.

Сценарийлер қазіргі уақытта жүйенің ішінде немесе айналасында не болып жатқанын сипаттау үшін ғана емес, сонымен қатар жүйенің қалаған әрекетін сипаттау үшін де қолданыла алады. Олар оның негізгі ерекшеліктеріне назар аударуға мүмкіндік береді. Стив Джобс айтқандай: «Дизайн –бұл нысанның сыртқы түрі емес, оның қалай жұмыс істейтіні».

Мұғалім сабақтың дизайнын алдын-ала жасайды. Дизайнда сабақтың құрылымы құрылатын сабақтың элементтері көрсетіледі:

Сабақ дизайнының негізгі идеяларына сабақтың тартымдылығы мен пайдалылығы және интербелсенділі, білім алушылырдың максималды дәрежедегі белсенділігі және нақтыланған дағдыларды қортындылауға бағытталғандық жатады.

1. Студенттерге жобаланған курсты оқып үйрену өте қажет және маңызды болуы керек, ол үшін біз контекст пен оқу ортасын жақсылап зерттеп, олардың

қолма-қол когнитивті қажеттіліктерін түсініп, курстың мақсатын дәл осы студенттер тобы үшін тартымды және мағыналы етіп жобалауымыз керек. Сонымен, оқу материалын «жеткізу» және «орнату» әдістері (педдизайнның нақты терминдері) интерактивтілікті, оқушының іс-әрекетінің алуан түрлілігін, оның тәуелсіздігінің жоғары дәрежесін қамтамасыз етуі керек.

2. Интербелсенділі, білім алушылырдың максималды дәрежедегі белсенділігі.

Оқушы – білім берілуші емес, ол білім алушы, ізденуші болғандықтан оның белсенділік дәрежесі максималды түрде жоғары болуы керек.

3. Білім алу дағдыға айналуы қажет. Осылайша, ол білім алушының күнделікті әрекетіне айналады және белсенділік дағдысын дамытады. Міндетті кезең ретінде алынған «ендіру» - жаңа жағдайда алынған білімді және дағдыны қолдану болып табылады. Егер бұл таза теориялық оқыту болған күннің өзінде ендіру болуы қажет. Осы тақырыптық білімді практикада қолдану салаларын талдау, тақырыптың қысқаша мазмұны, жәй ғана осы тақырып төңірегінде басқа студенттерге кеңес беру түрінде оқытушының блогында рефлексивті жазба болуы қажет[3].

Сабақ дизайнының бөлшектері:

- Білім алу контекстінің толыққанды ұғымы;
- Тыңдаушының сұлбасы;
- Білім алуға деген белгілі бір қажеттіліктер;
- Білім алудың егжей-тегжейлі және толыққанды жұмыс жасалған тапсырмалары;
- Білім алу стратегиялары;
- Білім санаттары;
- Білім беру сценарийін құру;
- Технологияны таңдау;
- Кері байланыс түрі;
- Бағалау құралдары.

Сабақ сценарийінің дизайны сабақ үдерісінің жарқын, қызықты және әсерлі болуына мүмкіндік береді.

Қорыта айтқанда педагогикалық дизайнды пайдалана отырып онлайн курстамен қоса дастүрлі сабақтардың да тиімділігін арттыру үшін педагогикалық сценарийлерін құруға болатындығын атап көрсетуге болады.

Әдебиеттер:

1. Бодина, О.Г. Дизайн мультимедийного сопровождения учебных занятий / О.Г. Бодина //Сб. науч. тр. «Опыт использования сетевых информационных технологий и систем в образовательной и научно-методической работе». - СПб: СПбГУ ИТМО, 2017.

2. Бекоева, М.И. Принципы и этапы реализации педагогической диагностики [Электронный ресурс] / М.И. Бекоева // Современные проблемы науки и образования, 2015.

3. Заславская, О.В. Публикации Интернет по теме «Педагогический дизайн» / О.В. Заславская, Г.А. Тузова // Сб. науч. тр. «Опыт использования сетевых информационных технологий и систем в образовательной и научно- методической работе». - СПб.: СПбГУ ИТМО, 2007.

ӘОЖ 372.8

ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫ ЖАСӨСПІРІМДЕРМЕН ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС

Жора Г. – 1801-19 тобының студенті
Ғылыми жетекші: Әбішева Л.П.– педагогика ғылымдарының кандидаты
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент қ

Резюме

В данной статье рассматривается проблема социальной работы с подростками девиантного поведения.

Summary

This article discusses the problem of social work with adolescents of deviant behavior.

Әлеуметтік - педагогикалық жұмыс - бұл көмекке бағытталған педагогикалық қызметті қамтиды баланың өзін-өзі ұйымдастыруы, психикалық жағдайын реттеуі, отбасында, мектепте, қоғамда қалыпты қарым-қатынас орнату, оның өзін-өзі жүзеге асыруы үшін жағдайлар. Әр түрлі девиантты мінез - құлық формадағы жасөспірімдермен әлеуметтік-педагогикалық жұмыстың мәні мынаған негізделеді:

- жоғары қамқорлықты ұйымдастыру;
- мінездің жағымды бітістеріне сүйене отырып олардың бойында өзін-өзі бағалауды тәрбиелеу;
- құрдастарымен мұғалімдермен, маңызды ересек адамдарен қарым - қатынасты орнату арқылы мінез - қылықтағы әртүрлі ауытқулардың алдын алу немесе жою.

Тәрбиеге көнбеу-бұл жасөспірімнің жағдайы, жасөспірімнің бойындағы кемшіліктер мен жағымсыз қасиеттер кешеніне байланысты -тәрбиелік әсерге қарсы иммунитет. Әдепсіздік және тәрбиеге көнбеу - бұл бірдей нәрсе емес: егер әдепсіздік педагогикалық әсерді қабылдамау негізінде болса, тәрбиеге көнбеу тәрбиелік процеске қарсылық көрсету түрінде көрінеді. Жасөспірімде тұлғаның жағымсыз қасиеттерінің кешені пайда болған кезде қалыптасқан қиындықтары туралы айтуға болады, бұл қайта тәрбиелеу шараларының арнайы жүйесін қажет етеді. Қайта тәрбиелеудің негізгі мақсаты - тұлғаның жағымсыз көріністерін тоқтату, жасөспірімдегі адами жағымды қасиеттерінің табиғи даму қабілетін қалпына келтіру. Девиантты мінез-құлықтың нәтижесімен емес, жасөспірімдң теріс мінез -құлыққа итермелейтін себептермен күресу керек. Сол себептен де жеке тұлғаның қалыптасуы барысында баланың ішкі әлеміне назар аудару өте маңызды.

Ғылыми тұрғыдан, тәрбиеге көнбеуді ескерту және жеңу бұл біртұтас процесс, ол болуы мүмкін жүйелік тәсіл шеңберінде жүзеге асырылды:

- педагогикалық диагностика;
- жасөспірімді әлеуметтік және ұжымдық қарым - қатынасқа қосу;
- қиын оқушыны бойындағы бар бар жағымды қасиеттері мен күштерін және қабілеттерін ескере отырып әлеуметтік іс -әрекеттерге қарқынды араластыру;
- тәрбиешілер мен тәрбиеленушілердің қарым-қатынасын қалыпқа келтіру және реттеу;

- қоғамның, мектептің, отбасының барлық жағымды мүмкіндіктерін пайдалану;

- қиын жасөспірімдерге қатысты бірыңғай педагогикалық ұстанымдар құру;

Әлеуметтік педагогтың девиантты жасөспірімдермен жұмысы девиантты мінез-құлықтың себептерін анықтаудан, алдын-алудан, ауытқуларды (себептерді, факторларды және оларды қоздыратын жағдайларды жою) түзетуден басталады. Профилактикалық және түзету-педагогикалық қызмет

бағытталған әлеуметтік процестің ажырамас бөлігі болып табылады «қиын» жасөспірімдерді анықтау, себептері мен жағдайларын диагностикалау даму мен мінез-құлықтағы ауытқулардың қалыптасуы, өзіндік ерекшелігін анықтауолардың жеке басын және қарым-қатынас ерекшеліктерін қалыптастыруқұрдастарымен және ересектермен, жалпы педагогикалық іс-шараларды әзірлеуге және негативтердің алдын алу және оларды еңсеру жөніндегі арнайы шаралар жасөспірімнің жеке басының дамуы мен қалыптасуындағы тенденциялар.

Қиын балалармен жұмыс істеудің маңызды шарты ол әр оқушыға жеке көзқарас, жеке тұлғаның ерекшеліктерін терең білу (онсыз жеке көзқарас туралы кез-келген әңгіменің барлық мағынасы жоғалады).

Әлеуметтік педагог девиантты жасөспірімдермен жұмыс жасауда келесі әдістерді қолданады :

- психологиялық кеңес беру;
- сөйлесу психотерапиясы;
- көмекші.

Жеке психокоррекциялық жұмыстың ең тиімді әдісі психологиялық кеңес беру әдісі болып табылады (мысалы, агрессивті жасөспірімдермен жұмыс істеу кезінде). Психологиялық кеңес беру-бұл стандартты емес процесс. Оның ұзақтығы, пішіні, тереңдігі, ең алдымен, қиын жасөспірімің жеке мәселелерін шешу қажеттілігі мен жеткіліктілігіне байланысты анықталады.

Сөйлесу психотерапиясының әдісі-жасөспіріммен сөйлесу, эмоционалды күйлерді вербализациялауға бағытталған, ауызша эмоционалды тәжірибенің сипаттамасы. Сезімдерді вербализациялау жасөспіріммен сөйлесетін адамға оң көзқарас тудырады, эмпатияға дайын болу, басқа адамның жеке басының құндылығын тану мүмкіндіктерін оятады. Бұл әдіс ауызша сәйкестіктің пайда болуын болжайды аргументация және ішкі жай-күйі жасөспірім жасайды жеке тәжірибеге, ойларға, сезімдерге, тілектерге баса назар аудару, яғни оларды үйрену өзін-өзі жақсы түсінуге не әкелетінін білдіру.

Көмекші әдістерге мыналар жатады музыкалық терапия, имаготерапия, морита-терапия, изотерапия, психогимнастика.

Музыкалық терапия-қиын жасөспіріммен жұмыс жасауда музыкалық шығармалар мен аспаптарды қолдану. Мазасыздық, қорқыныш, әр түрлі шиеленісті көрсететін жасөпірімдермен тапсырмамен бірге жүретін қарапайым музыка тыңдау өткізіледі. Тыныш музыка естілгенде, жасөспірімге бұл туралы ойлауға нұсқау беріледі оған ыңғайсыздық тудыратын заттар немесе жағымсыз жағдайларды минимумнан ең күштіге дейін бағалаңыз.

Имаготерапия - ойын терапиясы үшін бейнелерді қолдану. Жасөспірім өзінің динамикалық бейнесін жасайды. Мұнда ең көп қолданыладыәр түрлі нақты әдістер: әдеби шығарманы қайталау алдын ала белгіленген жағдай, халық ертегісін қайталау және драматизациялау, әңгімені театрландыру, классикалық және заманауи жаңғырту драматургия, спектакльдегі рөлді орындау. Мысалы, кернеуді жеңілдету жаттығулары қарапайымдылардан тұрады «мен суда жүремін», «ыстық құмда», «мектепке асығамын»қозғалыстары. Мимиканы, қимылды, қозғалысты біріктіру толық мүмкіндік береді өз сезімдері мен ниеттерін сөзсіз білдіру және жеткізу.

Морита-терапия-бұл әдіс жасөспірім айналасындағыларға қолайлы жақсы әсер қалдыру үшін ситуацияға ену. Әлеуметтік педагог бір нәрсе туралы өз пікірін айтуды ұсынады және жасөспірімнің сөйлеу, баға беру қабілетін түзетеді, тиісінше, өзін-өзі ұстау (мимика, жест-ишара, интонация және т.б.). Бұл әдіс мінез-құлық мәдениетін тәрбиелеуге көмектеседі.

Изотерапия - бейнелеу өнерімен емдеу, өзін -өзі танудың танымал және қол жетімді әдісі. Қағазда немесе кенепте сіз өзіңіздің тереңде жатқан ойларыңызды, қорқыныштарыңызды, үміттеріңізді бейнелей аласыз. Изотерапия жағымсыз эмоциялардан арылуға көмектеседі, жүйке кернеуін жеңілдетеді. Сурет салу үшін әр түрлі материалдар олданылады: бояулар, қарындаштар, түрлі-түсті қағаздар, пластилин және т. б. – бәрі көркем кенеп жасауға көмектеседі.

Психогимнастика - өзара әрекеттесуге экспрессияға, мимикаға, пантомимакаға негізделген. Жаттығулар екі мақсатқа жетуге бағытталған: шиеленісті азайту және топтағы қатысушылардың эмоционалды қашықтығын қысқарту, сондай-ақ сезімдерді мен армандарын білдіру қабілетін дамыту.

Психотерапиялық әсер мен өзара әрекеттесуді таңдау девиантты жасөспірімнің жеке ерекшеліктеріне байланысты.

Мектептегі әлеуметтік педагог өзінің назарын негізінен мұғалімдер көрсеткен жасөспірімдердің кемшіліктеріне аударады, оқушылар мен олардың ата-аналары оларды жоюға топтық әдістерді қолдана отырып. Әлеуметтік педагог, жеке құндылықтармен жұмыс істеуге бағытталып, мынаны білуі керек:

- топ мүшелерін құндылықтарды «өсіруге» тек көрсету арқылы ынталандыруға болады;

- жеке тұлғаны топтың қалған мүшелерімен бірге өз жұмысын түзету, дамыту жолынан өтіп, жұмысқа қызығушылығын арттыру;

Жақындасу процесін мәжбүрлеуге болмайды – ол топта болып жатқан процестер негізінде шынайы түрде болу керек. Оның жасанды үдеуі де, тереңдеуі де рұқсат етілмейді. Жеке «батырудың» мүмкін деңгейі және жұмыс қарқыны. туралы есте сақтау міндетті.

Әдетте екі негізгі топ типологиясы қолданылады:

- олардың мүшелерімен жұмыс істеу және шешімдер үшін арнайы жасалған топішілік проблемалар (ішкі бағдарланған);

- кез келген сыртқы қол жеткізу үшін жасалған мақсаттар тобына (сыртқы бағдарланған)

Бірінші топ өз кезегінде екі түрге бөлінуі мүмкін:

- өз мүшелерінің қалыпты дамуына бағытталған (топ әлеуметтену). Бұл жағдайда әлеуметтік жұмыстың мақсаты-жеке адамға көмектесу,әлеуметтену мақсаттарын таңдауда қиындықтарға тап болған адамға, сондай-ақтаңдалған мақсатқа жетуге ықпал ету (соңғы міндет рөлдік оқыту атауын алды);

- алдыңғы әлеуметтену процесінде туындаған ауытқуларды түзетуге бағытталған (қайта әлеуметтену тобы). Бұл топ екі мәселені шешеді: әлеуметтік бақылау жеткіліксіз, қоғамның талаптарына бейімделген тұлғалар және әлеуметтік қолайлы рөлдерді немесе рөлдерді игеруіне көмектесу үшін жаңа (балама) рөлдерді қабылдағысы келмейтіндер;

Жұмыс кезінде әсер етудің ең көп таралған әдістерінің бірі екінші типтегі топтарға мыналар жатады:

- топтың әлеуметтік пайдалы қызметін ұйымдастыру, ол осы саладағы айқын білімі мен дағдылары бар топтың белгілі бір мүшелерін жаңа «лидер» ретінде ұсынуға арналған;

- топтағы қалыптасқан достық байланыстарды бұзбай топты қызықты ісшараларға қатыстыру (мысалы, әскери-патриоттық лагерьге бару, жарыстарға қатысу және т.б.).

Егер бірінші типтегі топтармен жұмыс девиацияның пайда болуының алдын алуға бағытталса, содан екіншісі - девиантты мінез-құлықты түзетуге бағытталған. Алайда топтық жұмыстың жалпы нәтижесі – оның қатысушыларының ішкі әлемін өзгерту. Қайта құрудың негізі -өмірлік құндылықтарды қайта қарастыру. Осылайша, топтық жұмыста жасөспірімдегі құндылықтарды топтық түзету процесін жүзеге асыруға болады (өзгерту, түзету). Жоғарыда айтылғандардан мектептегі әлеуметтік мұғалімнің жұмысы тәрбие процесінің барлық субъектілері белсенді ынтымақтастыққа негізделуі керек деген қорытынды жасауға болады.

Әдебиеттер

1. Таубаева Ш.Т. Педагогиканың философиясы мен әдістемесі. Алматы: Қазақ университеті, 2016.

2. Макаренко А.С. Ұстаздық дастан. Алматы: Мектеп, 1978.

3. Гликман И.З. Классик мировой педагогики // Педагогика: Научно-теоретическийжурнал, 2008. №5. С.64-70.

4. Хиллиг Г. Макаренко нужно переиздать // Педагогика: Научно-теоретическийжурнал, 2008. № 4. С.73-77.

5. Педагогика. Жоғары оқу орындары үшін типтік оқу бағдарламасы.- Алматы: Абайатындағы ҚазҰПУ, 2016.

6. Тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі: Жоғары оқу орындары үшін типтікоқу бағдарламасы.Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ, 2016.

«ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТ» ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СИПАТЫ

Досыбай А.Н. – М-1301-11 тобының магистранты
Ғылыми жетекші: Таутаева Г. Б. –п. ғ. к., аға оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,Шымкент қаласы

Резюме

В данной статье технология «Тайм-менеджмент " рассматривается как педагогическая технология. Анализируя понятие «педагогическая технология», определяется значимость технологии «тайм-менеджмент». Речь пойдет о критериях и признаках, позициях технологии «Тайм-менеджмент».

Summary

In this article, the technology of «Time management» is considered as a pedagogical technology. Analyzing the concept of «pedagogical technology», the significance of the technology «time management» is determined. We will talk about the criteria and features, positions of the «Time Management» technology.

Кез келген жағдайға тез бейімделгіш болып келетін бастауыш сынып оқушысында XXI ғасырға тән дағдыларды қалыптастыру мен дамытудың маңыздылығы өте жоғары, соның ішінде, уақытты басқару дағдысын қалыптастырудың өзектілігі кең көлемді қамтиды. Уақытты басқару, яғни, «Тайм менеджмент» технологиясы уақытты пайдаланудың тиімді жолын ұсынатын технология. «Тайм менеджмент» технологиясы баланың өзін өзі тәрбиеленуіне мүмкіндік береді. «Тайм менеджмент» технологиясын қолдану негізінде бастауыш сынып оқушысы өздігінен шешім қабылдауға, мақсат қоюға, оған жету жолдарын игеруге, өзін-өзі бағалауға үйренеді және ұйымдастырушылық қабілетін өз бойында жеңіл қалыптастыра алады.

Бүгін таңда кез келген ересек адамға өз уақытын бақылау мен басқару өте қажет, ал мұндай дағдыларды қалыптастыру үшін кіші жастан бастап меңгеру керектігі сөзсіз.

XXI ғасырдың басты құндылығы-уақыт. Уақытты жұмсауды ұтымды ету-бұл өзін-өзі дамытудың сарқылмас резерві, жаңа және қызықты істерге өмірлік энергияны босату. Мұның бәрі белгілі бір күш - жігерді, ең бастысы, көзқарастарды өзгертуді, өзін-өзі тәрбиелеуді қажет етеді. Уақытты ұтымды пайдалану үшін адамнан құндылықтарды түбегейлі қайта бағалауды және уақытты тиімді пайдаланудың жаңа әдістері мен әдістерін меңгеруден бастауды талап етеді [1].

«Тайм-менеджмент» -уақытты басқарудың әдістері мен тәсілдері. Бұл - өзін-өзі ұйымдастыру және өзін-өзі басқару. Уақытты басқару адамға немесе ұжымға уақытты жоспарлауға және ресурстарды үнемдеуге көмектеседі.

Уақытты басқару технологияларын қолдану оқу процесінде уақыттың жетіспеушілігінен және үнемі асығудан арылуға мүмкіндік береді. Уақыттың жетіспеушілігі мен үнемі асығыс жүру оқу пәндерін игеру сапасына теріс әсер етеді, оқушылардың денсаулығы мен эмоционалдық жағдайын нашарлатады. Мектеп оқушыларын ерте жастан уақытты тиімді ұйымдастыруға баулу арқылы осындай қиындықтардың алдын алуға бодады, әлбетте ол бірінші кезекте, оқу сапасын арттырып, баланың жүйелі, ұйымдасқан іс-әрекеттермен айналысуына

мүмкіндік береді. Осындай ерекшеліктерді ескере отырып «Тайм менеджмент» технологиясының құндылығы нақтыланады.

Бірқатар зерттеушілер «Тайм менеджмент» технологиясын уақытты басқару, жоспарлау, ұйымдастыру қызметі ретінде ғана қарастыру жеткіліксіз деп санайды. Бұл технологияны білім саласында қолданудың маңыздылығын көптеген ғалымдар өз еңбектерінде жазып келе жатыр. Осы тұста «тайм-менеджмент» технологиясының педагогикалық технология ретіндегі сипаттары айқындала түседі.

Ең алдымен, «педагогикалық технология» ұғымына берген ғалымдардың анықтамаларына тоқталсақ:

- Педагогикалық технология-формалардың, әдістердің, әдістердің, оқыту әдістерінің, тәрбие құралдарының арнайы жиынтығы мен орналасуын анықтайтын психологиялық-педагогикалық көзқарастардың жиынтығы; бұл педагогикалық процестің ұйымдастырушылық-әдістемелік құралы (Б .Т. Лихачев);
- Педагогикалық технология-оқу үдерісін іске асырудың мазмұндық техникасы (В. П. Беспалько);
- Педагогикалық технология-бұл оқытудың жоспарланған нәтижелеріне қол жеткізу процесінің сипаттамасы (И. П. Волков);
- Педагогикалық технология-бұл оқушылар мен мұғалімгеқолайлы жағдайларды сөзсіз қамтамасыз ете отырып, оқу процесін жобалау, ұйымдастыру және жүргізу бойынша бірлескен педагогикалық қызметтің барлық егжей-тегжейлі ойластырылған моделі(В.М. Монахов);
- Педагогикалық технология дегеніміз-педагогикалық мақсаттарға жету үшін қолданылатын барлық жеке, аспаптық және әдістемелік құралдардың жүйелік жиынтығы мен жұмыс істеу тәртібі (М.В. Кларин);
- Педагогикалық технология-техникалық және адами ресурстарды және олардың өзара іс-қимылын ескере отырып, оқытудың және білімді игерудің бүкіл процесін құрудың, қолданудың және анықтаудың жүйелі әдісі, білім беру нысандарын оңтайландыруды өз міндетіне қояды [2]

Кез-келген технология сияқты, «тайм-менеджмент» технологиясы-бұл оқытушы мен оқушының өзара әрекеттесуінесапалы өзгеріс алып келетін процесс.

М.А.Реунева схемалық түрде жалпыланған, педагогикалық технологияны мынадай формуламен ұсынады: «тайм-менеджмент» педагогикалық технологиясы = мақсаты (оқушылардың өзін-өзі басқару және уақыт ресурстарын басқару теориясы мен практикасы саласындағы кешенді білімді игеруі, тайм-менеджментті пайдалану дағдыларын дамыту) + міндеттері (оқушының жеке өсуі үшін тайм-менеджментті пайдалану дағдыларын қалыптастыру, білім беру ұйымының аксиологиялық әлеуетін өзектендіру, оқушының уақытты игерудегі субъективті ұстанымын жандандыру құндылықтар ретінде, мектеп оқушысының өзін-өзі ұйымдастыру дағдыларын дамыту құралы ретінде уақытты басқарудың инновациялық технологияларын қолдану,ұйымды дамытуда уақытты басқару дағдыларын қалыптастыру) +

мазмұны (пән бөлімдері) + әдістері (диалогтық, топтық, т.б.) + оқыту формалары (сабақтар, сабақтан тыс жұмыстар, өзіндік жұмыстар)[3].

Кез-келген басқа педагогикалық технология сияқты, «тайм-менеджмент» процестің алгоритмін, мақсаттар жиынтығын, жеке жұмысты ұйымдастырудың мазмұнын қамтиды. Оқушылардың уақытты маңызды құндылық ретінде бағдарлауы өте маңызды (уақытты басқару категориялары, түсініктері мен заңдылықтары аксиологиялық тәсіл негізінде қолданылады: А.Лакейн әдістемесі бойынша мақсат қою, ағаш карталарын пайдалану, Франклинің жоспарлау пирамидасы, Парето принципі, Эйзенхауэр матрицасы) [4].

«Тайм-менеджмент» технологиясы практикада технологиялық (педагогикалық) процесс, барлық жеке, аспаптық және әдіснамалық жұмыстар педагогикалық құралдардың жұмыс істеуі арқылы жүзеге асырылады. Уақытты басқарудың дербес технологиялары жүйесін модельдеу қажет. (электрондық ұйымдастырушыны, интернет-технологияларды пайдалану, портфолио, жеке білім беру бағытын құру).

Осылайша, «тайм-менеджмент» педагогикалық технологиясы оқытудың неғұрлым ұтымды жолдарын ұсынатын қызмет тәсілдері ретінде де, оқытуда қолданылатын принциптер мен реттеушілер ретінде де, оқытудың нақты процесі ретінде де жұмыс істейді.

Уақытты басқару-бұл жеке және оқу мақсаттары мен құндылықтарына сәйкес өмірдің қайта келмейтін уақытын пайдалануға мүмкіндік беретін технология.

«Тайм-менеджмент» педагогикалық технологиясы дамытушылық оқыту технологияларына жатады. Оқушыға қоршаған ортамен өзара әрекеттесетін тәуелсіз субъектінің рөлі беріледі. Бұл өзара әрекеттесу іс-әрекеттің барлық кезеңдерін қамтиды, олардың әрқайсысы жеке тұлғаның дамуына өзіндік үлес қосады. Бұл ретте мотивациялық кезең маңызды болып табылады, оны ұйымдастыру тәсілі бойынша дамушы оқыту технологияларының кіші топтары бөлінеді:

- танымдық қызығушылық (Л. Занков, Д. Эльконин, В. Давыдов);
- жеке тұлғаның жеке тәжірибесі (И. Якиманская);
- шығармашылық қажеттіліктер (Г. Альтшуллер, И. Волков, И. Иванов);
- өзін-өзі жетілдіру қажеттіліктері (Т. Селевко) [5];
- аксиологиялық потенциал (А. В. Кирякова, Г. А. Мелекесов) [6].

«Тайм-менеджмент» технологиясының негізгі қағидаттары: уақытты құндылық ретінде бағдарлау, өзіндік жұмыс, шешімнің даралығы, өзіндік тиімділікті қадағалау қажеттілігі, тиімділік резервтерінің қол жетімділігіне және сарқылмайтындығына бағытталған ойлау.

«Тайм-менеджмент» педагогикалық технологиясы негізгі әдіснамалық талаптарға – технологиялылық критерийлеріне (тұжырымдамалық, жүйелілік, басқарушылық, тиімділік, репродуктивтілік) жауап береді:

- бұл педагогикалық технологияның *тұжырымдамасы* білім беру мақсаттарына жетудің философиялық, психологиялық, дидактикалық және әлеуметтік-педагогикалық негіздемесін қамтитын уақытты өзін-өзі ұйымдастырудың ғылыми тұжырымдамасына сүйенуді ұсынады;

- *жүйелілі к*«тайм-менеджмент» педагогикалық технологиясының жүйенің барлық белгілеріне ие екендігін көрсетеді: процестің логикасы, оның бөліктерінің байланысы, тұтастығы;

- «тайм-менеджмент» технологиясының *басқарылуы* диагностикалық мақсат қою, жоспарлау, оқу процесін жобалау, кезең-кезеңмен диагностикалау, нәтижелерді түзету мақсатында құралдар мен әдістерді өзгерту мүмкіндігін болжайды;

- бұл технологияның *тиімділігі* оқытудың, өзін-өзі дамытудың белгілі бір стандартына қол жеткізуге кепілдік береді;

- *репродуктивтілік* "тайм-менеджмент" педагогикалық технологиясын басқа білім беру мекемелерінде, басқа субъектілерде қолдану (қайталау, көбейту) мүмкіндігін білдіреді.

«Тайм-менеджмент» технологиясының педагогикалық технология ретіндегі негізгі белгілері:

- біріншіден, оқытушы мен оқушының қызметі ретінде анықталады;
- екіншіден, ол педагогикалық заңдар мен заңдылықтарға сүйенеді;
- үшіншіден, оқыту және оқу қызметі алдын ала мұқият жобаланады;
- төртіншіден, ол жоғары нәтижеге кепілдік береді.

«Тайм-менеджмент» педагогикалық технологиясы оқытушы мен оқушының процесін жобалау, ұйымдастыру және өткізу бойынша бірлескен оқу іс-әрекетінің барлық егжей-тегжейлі ойластырылған моделі болып табылады.

«Тайм-менеджмент технологиясының білім беруде қолданылу себептері жоғарыда көрсетілген анықтамалармен осылайша тұжырымдалады. Білім берудегі «тайм-менеджмент» технологиясының ерекшеліктерін ескере отырып, оқушылардың уақытты басқарудағы, уақытты тиімді ұйымдастыра алудағы бұл технологияның маңыздылығы өте жоғары. Сол себепті де, мұғалімдер тарапынан «тайм-менеджмент» технологиясын оқушыларға меңгертудің қажеттілігі туындайды. Әрбір заманауи оқушының уақытты басқару дағдылары жеткілікті жоғары деңгейде дамуы керек. Заман ағысы баланың барлығына бірдей үлгере алуын талап етеді де, ақпараттар ағынына ілесе алуын міндеттейді. Уақытты басқару технологиясы балалардың бойында олардың өзін-өзі басқаруын, өз бетінше әрекет ете алуын , өзін-өзі бақылауын, бағалауын дамыта отырып, оның жеке тұлға болып қалыптасуына септігін тигізері сөзсіз. Оқу мақсаты мен өзінің жеке мақсаттарын айқындай алған, міндеттерді шешуде ешкімнің көмегін қажетсінбейтін, арнайы жоспармен әрекет ете алған бүгінгі оқушы – ертеңгі күні өз армандарына қол жеткізген білікті маман, көзқарасы қалыптасқан жеке тұлға. Ерте жастан өз мүмкіндіктерін аша алған бала болашақта көп белестерді жеңіл бағындыра алады.

Әдебиеттер:

1. Э. Тоффлер. Третья волна. – Санкт-Петербург, АСТ, 2010. – 784 с.
2. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. – М.:Народное образование, 1998. – 254 с.
3. Реунева М. А. Тайм-менеджмент как педагогическая технология. Оренбург: The Emissia. Offline letters, 2013. – 5с.

4. Архангельский Г.А. Тайм-драйв: Как успевать жить и работать. М.: Манн, Иванов и Фербер, 2011. – 272 с.

5. Зайцева О.Г., Киргизова Т.И., Кохичко А.Н. Образовательно-инновационные технологии: теория и практика: монография / О.Г.Зайцева, Т.И. Киргизова, А.Н.Кохичко и др., под общей ред.проф.О.И. Кирикова. – Книга 9. – Воронеж: ВГПУ, 2011. – 165 с.

6. Кирьякова А.В. Аксиология образования. Ориентация личности в мире ценностей: Монография / А.В.Кирьякова. – М.: Дом педагогики. ИПК ГОУ ОГУ, 2009. – 318 с.

ӘОЖ 372.8:53

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕР КӨМЕГІМЕН ОҚУШЫЛАРДЫ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ІС-ӘРЕКЕТІНЕ БАУЛУ

Ораз А.Д. – М1502-12 тобының магистранты

Ғылыми жетекші: Орманова Г.К. – п.ғ.к., доцент

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

Формирование творческого интереса школьников является очень важным, сложным и многопрофильным вопросом. Большое значение в формировании у учащихся качеств одаренности, любознательности имеет творческая мысль, предметные недели и кружки, факультативные занятия в организации внеклассной, индивидуальной, коллективной работы. Во всех работах необходимо учитывать предпочтения, выбор и предложения учащихся. Предметные конкурсы в школе, различные творческие вечера способствуют достижению положительного результата, сочетая поисковые способности учащихся. Рассматривается один из видов эффективной поисковой работы, которая будет достигнута – научно-исследовательская вовлеченность учащихся.

Summary

The formation of the creative interest of schoolchildren is a very important, complex and multidisciplinary issue. Creative thought, subject weeks and clubs, optional classes in the organization of extracurricular, individual, collective work are of great importance in the formation of students' qualities of giftedness, curiosity. In all works, it is necessary to take into account the preferences, choices and suggestions of students. Subject competitions at school, various creative evenings contribute to achieving a positive result by combining the search abilities of students. One of the types of effective search work that will be achieved is considered – research involvement of students.

Қазіргі уақытта қоғамдық өмірде болып жатқан өзгерістер тұлғаның жеке дамуын қарастыратын жаңа педагогикалық технологияларды игеруді, өмірде туындайтын мәселелерді шешу үшін оқушының жалпыға бірдей мәселелерді қою және шешу қабілетін қалыптастыруды талап етеді. Бұл оқу-тәрбие процесіне оқу іс-әрекетін жүргізудің альтернативті формалары мен әдістерін кеңінен енгізуді талап етеді және бұл студенттердің жобалық-зерттеу іс-әрекеті негізінде білім беру контекстіне әдістер мен технологияларды енгізуді негіздейді.

Егер біз жобалар әдісі туралы айтатын болсақ, онда мәселені егжей-тегжейлі әзірлеу арқылы дидактикалық мақсатқа жету жолын болжаймыз. Жобалық әдіс мыналарға негізделген: мәселенің мәні болып табылатын идея, оның белгілі бір мәселені шешу арқылы алуға болатын нәтижеге прагматикалық бағытталуы. Жобалық әдіс мәні бойынша нақты практикалық

нәтижелерге нақты бағытталған проблемалық, зерттеу, іздеу әдістерінің кең спектрін қолдануды көздейді.

Білім беру ұйымдарында ғылыми-зерттеу қызметін ұйымдастыру сауатты ғылыми негізделген көзқарасты талап етеді. Білім беру жобасымен немесе зерттеумен жұмыс істеу оқу процесін қызықсыз мәжбүрлеуден өнімді шығармашылық жұмысқа айналдыруға мүмкіндік береді.

Жобалау әдісі оқушылардың танымдық шығармашылық қабілеттерін дамытуға, өз білімін өз бетімен құрастыра білуге, ақпараттық кеңістікте бағдарлай білуге, сыни тұрғыдан ойлауды дамытуға негізделген.

Жобалық әдісті тәжірибеде қолдану практикалық нәтижеге бағытталған әртүрлі проблемалық, зерттеушілік, ізденіс әдістерін қолдануды және оны шешудің және нәтижелерді жүзеге асырудың әртүрлі факторлары мен шарттарын ескере отырып, мәселені біртұтас дамытуды қамтиды. Бұл технологияның артықшылығы:

- жұмысқа деген ынта
- оқушылардың қызығушылығы;
- шынайы өмірмен байланысы;
- ғылыми ізденімпаздық,
- топта жұмыс істей білу
- өзін-өзі бақылау, тәртіптілік[1].

Жоба әдісінің тартымдылығы оның топтық және жеке болуы мүмкін; жобалау оқушылардың дербестігі мен шығармашылық белсенділігін көруге мүмкіндік береді. Жоба бойынша жұмыс студентке өзін көрсетуге, бағын сынауға, алған білімін қолдануға, пайда әкелуге және көпшілікке қол жеткізген нәтижені көрсетуге мүмкіндік береді.

Бұл әрекеттің нәтижесі – мәселені шешудің табылған жолы – практикалық сипатқа ие болса, маңызды қолданбалы мәнге ие және мақсат пен тапсырма түрінде оқушылардың өздері құрастырған қызықты мәселені шешуге бағытталған жобалық әрекет. , бұл өте маңызды, ашушылардың өздері үшін қызықты және маңызды. Мұндай қызметтің құндылығы оның ортақ мақсаты, келісілген әдістері, ортақ нәтижеге жетуге бағытталған іс-әрекет әдістерінің болуы.

Жобалық іс-әрекеттің мақсаттары: топта жұмыс істеу дағдыларын, ынтымақтастық, әртүрлі рөлдерді орындау, басқа адамдармен қарым-қатынас жасау қабілетін дамыту; проблемаларды анықтау және проблемаларды шешу жолдарын өз бетінше іздеу қабілеті; сыни тұрғыдан ойлап, негізделген шешімдер қабылдау.

Жобалық іс-әрекет шығармашылық, зерттеу дағдыларын дамытады, саналылықты, ойлау икемділігін қалыптастырады, дербестік, бастамашылдық, жауапкершілік, өзара түсіністік, өз позициясын қорғай білу, өзіне деген сенімділік сияқты тұлғалық қасиеттерді дамытады. Жобалық іс-әрекеттің таптырмас шарты қызметтің түпкілікті өнімі, жобалау кезеңдері (жобаның мақсаттары мен міндеттерін анықтау, іс-шаралар үшін қолжетімді және оңтайлы ресурстар, жоспар құру, іске асыру бойынша іс-шараларды ұйымдастыру) туралы алдын ала әзірленген идеялардың болуы болып

табылады. жобаның), оның ішінде оны түсіну және қызмет нәтижелерін көрсету. Жоба әдісінің құндылығы студенттердің берілген мәселені зерттеу процесінде алған сыртқы және ішкі нәтижелерінен көрінеді.

Сыртқы нәтижені нақты тәжірибеде көруге, түсінуге, қолдануға болады.

Ішкі нәтиже – іс-әрекет тәжірибесі – білім мен дағдыны, құзыреттілік пен құндылықтарды біріктіре отырып, студенттер үшін баға жетпес байлыққа айналады.

Дизайн - бұл оның иесі ғана үйрете алатын әрекет. Жобалық әдіс – оны жүзеге асырудың психологиялық-педагогикалық қыр-сырын түсіне отырып қолдану қажет білім беру технологиясы. Әйтпесе, жұмыс жобалар әдісімен ұйымдастырылады деген мәлімдеме ғана болады, бірақ шын мәнінде бұл шығармашылық және зерттеу жұмыстары, рефераттар, бағдарлама немесе оның қосымшалары тақырыптары бойынша баяндамалар, сыныптан тыс жұмыстар, концерттер және т.б. . Сондықтан студенттерге жоба әдісін танымдық іс-әрекет тәсілі ретінде үйрету үшін оның әдістемесін жақсы меңгеру қажет.

Жобалық іс-әрекет жобаны жүзеге асыру барысында белгілі бір алгоритмді сақтауды және әртүрлі қызмет түрлерінің комбинациясын қамтиды: жобаны іске асырудың әртүрлі кезеңдерінде жобалық әрекеттің сәйкес элементі орындалады. Жоба әрекетінің элементін меңгеру сәйкес арнайы дағдының қалыптасуына әкеледі.

Жобалық іс-әрекет элементтерін осы технологияны зерттеушілер алдымен жалпы білім беру, содан кейін арнайы дағдылар ретінде қалыптасатын қызмет түрлеріне қарай топтастыруда:

Ақыл-ой әрекеті: идеяны алға қою (миға шабуыл), проблемалық тұжырымдау, мақсат қою және тапсырманы тұжырымдау, гипотезаны алға тарту, сұрақ қою (гипотеза іздеу), болжамды (гипотеза) тұжырымдау, әдісті немесе әдісті орынды таңдау; әрекеттегі жол, өз қызметін жоспарлау, интроспекция және рефлексия.

Презентация: орындалған жұмыс туралы ауызша есеп (хабарлама) құрастыру, қызмет нәтижелерін көрнекі көрсету (өнім) әдістері мен нысандарын таңдау, қызмет нәтижелерін көрнекі түрде көрсету (өнім) объектілерін жасау, көрнекі заттарды жасау, атқарылған жұмыстар туралы жазбаша есеп дайындау.

Коммуникативті: басқаларды тыңдау және түсіну, өз ойын жеткізу, ымыраға келу, топ ішінде өзара әрекеттесу, консенсус табу.

Іздеу жүйелері: каталогтардан ақпаратты табу, контекстік іздеулер жүргізу, гипермәтіннен, интернетте, түйінді сөздерді тұжырымдау.

Ақпараттық: ақпаратты құрылымдау, негізгі нәрсені ерекшелеу, ақпаратты қабылдау және беру, оны әртүрлі формада көрсету, ретті сақтау және іздеу [2].

Бұл деңгейлер оқушылардың жобалық әрекетінің қалыптасу деңгейлеріне сәйкес келеді. Жоба дағдыларының күрделілік деңгейлерін анықтау жобалық оқытуға сараланған тәсілге мүмкіндік береді. Күрделілік деңгейлері негізінде жобалық іс-әрекетті қалыптастырудың көрсетілген нәтижесі анықталады.

Сонымен, студенттердің ғылыми-зерттеу іс-әрекетін ұйымдастырудағы инновациялық технологиялар оқу-тәрбие үрдісінде маңызды орын алады.

Инновациялық технологиялар студенттерге зерттелетін құбылыстарды белсенді қабылдауға, терең түсінуге, өңдеуге және тәжірибеде қолдануға көмектеседі. Сонымен қатар, бұл технологиялар студенттердің жаңа нәрселерді меңгеру процесін ынталандырады, оларда білім мен дағдыларды меңгеруге саналы қажеттілікті қалыптастырады, өз бетінше әрекетке ұмтылуды тудырады, оқу материалына тұрақты назарын қалыптастырады.

Әдебиеттер:

1. Жексенбаев Ү.Б. «Оқушылардың ғылыми-зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру», - Астана: «РАДиАЛ» баспасы, 2005ж, 32 бет.

2. Битуова Т.Р. «Оқушылардың ғылыми қоғамдарын ұйымдастыру және республикалық ғылыми жарыстарын өткізуге арналған әдістемелік нұсқаулар». Библиотека «Дарын». Астана-2006ж.

3. Бұзаубақова К. Жаңа педагогикалық технологияны меңгеру - міндет. Қазақстан мектебі. № 9-10. 2005.

4. Арысбаева З. Инновациялық әдіс-тәсілдерді қолдану ерекшеліктері. // Қазақстан мектебі. № 1. 2007.

ӘОЖ 371.398

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЗЕРТТЕУ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУДА ЖОБАЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Несіпбай А.Н. -1301-20 тобының студенті

Ғылыми жетекші: Доскараева Г.М. –оқытушы

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В данной статье рассматриваются как метод проектов – это способ достижение дидактической цели через детальную разработку проблемы, которая должна завершиться вполне реальным, практическим результатом.

Summary

This article describes the project as a method – a way to achieve didactic goals through detailed design issues which should be completed very real, practical results.

Кіші сыныптардың жасына байланысты мәселелерді көптеген психологтар шешті: Д. В. Эльконин, В. В. Давыдов, Л. И. Айдаров, Ю. А. Полуянов және т. б. Бастауыш мектеп жасындағы баланың дамуындағы әлеуметтік жағдайлардың ерекшеліктерін қарастырсақ. Ең маңызды сәт-мектепте оқудың басталуы. Баланың шындықпен қарым-қатынасының барлық жүйелерінде қайта құру бар. Егер мектеп жасына дейінгі балада әлеуметтік қатынастардың екі саласы болса:" ересек бала "және" бала мен балалар", енді қарым-қатынас жүйесіне" ересек бала"деп аталатын өзгерістер кіреді. Ол екі бөлікке бөлінеді: "бала - ата-ана" және "бала-мұғалім".

"Бала мұғалімі" жүйесі баланың ата-анасына және басқа балаларға деген көзқарасын анықтай бастайды. Бұл туралы эксперименттік түрде б. г. Ананьев, И.С. Славина дәлелдеді, бұл тұрғыда бала үшін маңызды екенін атап өтті, өйткені бағалау жүйесі пайда болады. Құрдастар бұл баламен жақсы оқитын адаммен дос болуға тырысады. "Бала-мұғалім" қатынасы "бала-қоғам"

қатынасына айнала бастайды. Бала оқуға келгенде, оның басқаларға деген көзқарасы өзгереді. Ата-аналар оларды қадағалай бастайды: бағалар сұрау, осы мәселе бойынша өз ойларын айту, үй тапсырмасын тексеру, күн тәртібін қою. Бала қазір ата-анасы оны бұрынғыдай жақсы көрмейтінін сезеді. Нәтижесінде балада жалғыздық сезімі пайда болады. Жаңа әлеуметтік өмір баланың өмірін өзгертеді және оған стресстік агент ретінде әсер етеді. Әр баланың эмоционалды күйлері өзгереді, психикалық стресс жоғарылайды және бұл баланың денсаулығы мен іс-әрекетіне әсер етеді. Осылайша, бастауыш мектептің жасы мәртебенің пайда болуымен ерекшеленеді: қазір бала оқушы және жауапты адам. Балалардың оқу іс-әрекетінің ерекшеліктері. Оқу қызметі-бастауыш мектеп жасындағы балалардың жетекші қызметі. Оқу іс-әрекеті процесі бірқатар заңдылықтарға бағынады. Бастауыш мектептегі барлық оқу процесі бастапқыда балаларды оқу іс-әрекетінің негізгі бөліктерімен кеңінен таныстыру негізінде құрылады, содан кейін балалар оларды белсенді жүзеге асыруға қатысады.

Оқу жағдайының алғышарттарын және оның рөлін толық ашу балалардың танымдық белсенділігін, мотивациясын дамыту шарттарының бірі болып табылады. Оқу іс-әрекеті адамның жаңа білім, Дағдылар, дағдыларды игеруінен және ескісін өзгертуден тұрады. Ғылым мен мәдениет пәні-бұл әрекет етуді үйренуге болатын ерекше пәндер. Оқу іс-әрекеті адам үшін туа біткен емес, оны қалыптастыру керек. Сондықтан бастауыш мектептің басты міндеті-баланы оқуға үйрету. Оқу іс-әрекеті жемісті, нәтижелі болуы үшін оң мотивация қажет. Бірақ оқу іс-әрекетінің мотиві мен мазмұны сәйкес келмейді, осыған байланысты мотив біртіндеп күшін жоғалтады. Сондықтан оқытудың мазмұны мен әдістеріне байланысты танымдық мотивацияны қалыптастыру қажет. Оқу іс-әрекетіндегі өзгерістер пәні оқушы болып табылады. Оқу іс-әрекеті балаға "Мен кім болдым?" және "Мен кім боламын?"деген бағаны білдіру арқылы баланы өзіне бағыттайтын рефлексияны қажет етеді. Оқу іс-әрекетіндегі ең бастысы-баланың өзіне қарап, өзіндегі өзгерістерді бағалауы...

Бастауыш мектеп жасы бастауыш мектептегі оқу жылдарына сәйкес келеді. Бала мектепке барғанда, ол әдетте физикалық, психологиялық тұрғыдан оқуға дайын, өмірінің негізгі жаңа кезеңіне және мектеп оған қоятын әртүрлі талаптарға дайын. Психологиялық дайындық субъективті, объективті жағынан қарастырылады. Бала алғашқы мектепте оқуға объективті түрде дайын болады және оқуды бастау үшін қажетті психикалық даму дәрежесіне ие болады. Оның қызығушылығы, күшті қиялы, қабылдаудың жаңалығы бәріне белгілі. Оның назары ұзақ және тұрақты, ол сурет салу сабақтарында құрылыс пен желімдеу кезінде ойындарда айқын көрінеді. Бала өзінің назарын басқара алады және оны өзі ұйымдастыра алады. Оның ақыл - ойы жеткілікті дамыған. Ол өзіне қызықты және таңданатын нәрселерді тез және берік есте сақтайды. Ересектер ғана емес, енді бала өзіне мнемоникалық проблема туғыза алады. Енді ол өз тәжірибесінен алды: бір нәрсені есте сақтау үшін есте сақтаудың және есте сақтаудың эмпирикалық әдісі. Ол бірнеше рет қайталау керек екенін біледі. 7 жастағы баланың бейнелі есте сақтау және ауызша-логикалық есте сақтау қабілеті жақсы қалыптасқан. Эксперименттік зерттеуге сәйкес, балалар

мағынасыз сөзден гөрі өздері түсінетін сөзді тиімді және жылдам есте сақтайды. Баланың сөйлеуі жеткілікті дамыған. Бұл грамматикалық тұрғыдан дұрыс, анық. 7 жасар баланың сөздігі өте бай. Бала естігендерін өз ойларымен жеткілікті түрде байланыстыра алады, саналы операция элементтерін салыстыра алады, қорытынды жасай алады. Бірінші сынып оқушылары кездесетін қиындықтардың негізгі түрлері үш түрде байқалады. Олардың біріншісі мектеп режимінің ерекшеліктерімен байланысты. Тиісті дағдылар болмаған кезде баланың ерекше шаршауы, оқу жұмысының бұзылуы, режимдік сәттерді өткізіп жіберуі байқалады. Бірінші сынып оқушылары кездесетін қиындықтардың екінші түрі мұғаліммен, сыныптастарымен, отбасымен қарым-қатынас сипатынан туындайды. Үшінші қиындық түрі 1-сыныптың көптеген оқушылары оқу жылының ортасына қарай басталады. Бала мектеп өмірін алғаш зерттегенде, онда маңызды психологиялық өзгеріс болады. Ол жаңа режимнің бірқатар маңызды әдеттерін үйренеді, мұғаліммен және жолдастарымен сенімді қарым-қатынасты сақтайды. Оқу материалының мазмұнына мотивацияның пайда болуы негізінде оның оқуға деген жақсы көзқарасы қалыптасады. Осы мотивтердің одан әрі дамуы және бастауыш сынып оқушыларының оқуға деген көзқарасының жағдайы олардың оқу іс-әрекетін қалыптастыру процесіне байланысты. Соңғы жылдары мектепте жаңа технологиялар кеңінен қолданылуда. қазіргі оқу процесінің мақсаты-оқушыны жан-жақты қалыптасқан, бәсекелестікке бейім тұлғаға тәрбиелеу. Әрине, сыныпта әртүрлі жаңа технологиялар мен олардың бөлшектері қолданылады. Бірақ оқушылардың білімді игеруінде кейбір мәселелер бар. Олардың ішінде келесі өзекті мәселелерді бөліп көрсетуге болады:

* Төменгі деңгейдегі оқу процесінде өзіндік жұмысты орындау
* Тапсырманы дұрыс қабылдамау және оны толық жүйеде орындамау
* Алған білімдерін басқа салаларда қолдана алмау.

Жоба әдісі педагогикаға бөтен емес. Бұл әдіс АҚШ-та 1920 жылдары пайда болды. Бұл әдіс жеке бағдарлау технологияларының бірі болып табылады. Бұған оқушылардың танымдық дағдыларын дамыту, өз білімдерін өз бетінше қолдану дағдыларын қалыптастыру, ақпараттық кеңістікте бағдарлау, сыни ойлауды дамыту кіреді. Жобалар әдісі соңғы жылдары оқу процесінде кеңінен қолданылды. Бұл әдіске қызығушылықтың себебі оқу процесіне және оның нәтижелеріне инновациялық көзқараста жатыр. Жоба әдісі-заманауи білім беру талаптарына жауап беретін әдіс. Осыны қолдана отырып, балалар өз іс-әрекеттерін жоспарлауға ғана емес, сол жоспарларды жүзеге асыруға да жаңа тәсілдер ойлап табады, бірнеше саладан алған білімдерін бір мәселені шешуге қолданады, нәтижелерді талдайды және оларды болжамдармен салыстырады. Осы талдаудың нәтижесі арқылы жаңа міндет қойылады. Жауапкершілікке тәрбиелейді, басталған істі аяқтауға тартады. Бұл әдіс баланың шығармашылығына тән баланың іс-әрекетіндегі жеке қасиеттерді ашуға жағдай жасайды: қызығушылық, бақылауға деген ұмтылыс, тәуелсіз эксперименттер жүргізу. Бірақ бастауыш сынып оқушыларын зерттеу тақырыбымен "азаптауға" болмайды. Әрине, жоғарыда айтылғандай, бала туа біткен зерттеуші, бірақ алдымен оны арнайы үйретеді: мәселені қалай анықтауға болады болжамды

қалай құруға болады, экспериментті қалай жүргізуге болады және т. б. Бастауыш сынып оқушыларының психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері дерексіз тәсілді қолдануға мүмкіндік бермейді. Бұл бір тақырыпқа негізделген хабарламалар, шағын әңгіме құрастыру, брошюра құрастыру, сахна сахнасы. Мұның бәрі жобаның өніміне қатысты. Тек кейбір студенттер өз қызметін жоспарлай алады. Басқаларға көмек керек. Жоба тақырыптары пәндік мазмұнмен тікелей байланысты. Өйткені көрнекілік-бейнелі ойлау, қоршаған әлемге деген қызығушылық-тақырыпты таңдау кезінде осы жастағы балалардың белгілі бір пән бойынша алған біліміне сүйенеді. Бастауыш мектепте жобалау әдісін қолдану тікелей мұғалімнің көмегімен жүзеге асырылады. Бұл жұмысқа аналар да қатыса алады. Бұл технология әлемдік педагогикада жаңа емес. Ағылшын тілінен аударғанда " кооперативті оқыту ","бірге оқу" дегенді білдіреді. Түсіндірме сөздікте оған келесі анықтама беріледі: жобалау технологиясы-білім алушылар күрделі тапсырмаларды жоспарлау және орындау арқылы игеретін білім. Оқушылардың ғылыми-зерттеу бағытында жан-жақты дамуы, ғылым мен техниканың даму кезеңінде оқушыларға белгілі көлемде білім, білік, дағдыларды игерумен бірге табиғат, қоршаған орта туралы түсініктерін кеңейту. Баланың белгілі бір әрекетке бейімділігі ерте жастан белгілі болады. Бейімділік, қабілет-бұл адамның белгілі бір іс-әрекетке бет бұруы, оған назар аудару, яғни ояту қабілетінің алғашқы белгісі. Сондықтан әр мұғалімнің міндеті-балалық шақта байқалатын бейімділіктер болашақта олардың қабілеттерінің көрсеткіштері екенін ұмытпай, уақтылы көру, дамыту. Қабілетті балалар көбінесе тез, тез ойланады, көп білімге ие, оларды ұзақ уақыт ұмытпайды. Олардың түсінігі өте жоғары, эмпатикалық, ойластырылған, қойылған мақсатты орындауға ұмтылады, адамгершілік сезімі ерте дамиды, адамгершілік қасиеттерге өте бай, қиялдың күші басым.

Бастауыш сынып оқушыларының қабілеттерін арттыруда, логикалық ойынды қолдануда және зерттеу қызметін жандандыруда ашылатын жолдардың бірі-тапсырманы өз бетінше құрастыру. Қарапайым тапсырмадан бастау және оны біртіндеп қиындату пайдалы. Бүгінгі таңда жеке тұлғаны, яғни дарынды, дарынды тұлғаны қалыптастыру білім беру мен тәрбиелеудегі мемлекеттік істің маңызды бөлігі болып табылады. Бұл жолда педагогикалық технология оқу мақсаттарына жетудің тиімді, нақты жолдарын көрсетеді. Оқытудың жаңа технологиясы жоспарланған қызмет нәтижесіне қол жеткізудің шартты тәсілі ретінде қарастырылатын жаңа әдістердің жиынтығынан тұрады. Мұндай балалар осы салалардың барлығында өте жақсы нәтижелерге қол жеткізе алады. Жақсы ортада алынған жоғары қасиеттерді бір күшті тәжірибемен үйлестіре білгендер жылдар бойы қоғамның алдында тапқыр болып қалуы әбден мүмкін. Білім беру саласындағы реформаның жаңаруы мен жаңғыруының куәсі ғана емес, сонымен қатар қолдаушы, сынаушы, белсенді жауынгер болу – педагогикалық қоғамдастықтың парызы. Бүкіл әлем бойынша саяхаттайтын, әлем елдерімен қатар өркендеп келе жатқан егемен елдің негізгі тұтқасын ұстайтын біздің қабілетті ұландарымыз. Жақсы жаққа қарай бастайтын жарық жұлдыз-оқу. Қабілетті оқушылардың даму дәрежесі жаттығулар мен

тапсырмаларды орындау кезінде байқалады. Кез-келген тапсырманы орындау оқушыдан үлкен еңбек, берілгендік, табандылық, төзімділік, сенімділікті талап етеді. Оқушыны зерттеу қызметіне бейімдейтін ақыл-ойды дамытатын құрал-логикалық қызықты тапсырмалар, стандарт бойынша практикалық тапсырмалар, үлкен қиындықтағы олимпиадалық тапсырмалар, ережелерді дәлелдеу және т. б. Қазіргі уақытта зерттеу жоғары мамандандырылған қызмет емес, тек ғылыми қызметкерлердің белгілі бір топтарына ғана емес, сонымен қатар қазіргі заманғы адамның өмір салтына енген кәсіби шеберлікті көрсетуге деген өзіндік көзқарасына сәйкес қызмет болып табылады.

Зерттеу-күнделікті өмірде жаңа білімді игеру бағыты бар адамның танымдық іс-әрекетінің бір түрі ретінде түсініледі. Бүгінгі таңда оқушылардың зерттеу, іздеу, жобалау қызметі оқытуға құзыреттілік көзқарас жағдайында ерекше қажеттілікке ие.

Жоба-латын тілінен аударғанда (projectus)" алдын ала", белгілі бір ғимараттар бойынша құжаттар жиынтығы, белгілі бір жоспарды білдіретін құжат жобасы дегенді білдіреді. Зерттеу және жобалау баламен жұмыс жасау барысында жобалау әдістері мен зерттеуді оқыту әдістерінің артықшылықтарын түсіне білу қажет. Зерттеу жұмыстарын жобалаумен және жүргізумен бір мезгілде, яғни зерттеу нақты болжам жасауды, олардың нәтижелерін жоспарға сәйкес тексерудің нақты жоспарын құруды көздейтінін ескеру қажет. Нәтижеге қатысты маңызды жағдай, зерттеу жұмысының күтілетін нәтижесі-оқушының жаңадан алынған білімді шығармашылықпен игеру қабілеті; алынған материалды саралау, зерттеу этикасы дағдыларын дамыту. Баланы іздеу іс-әрекетіне тарту, оған зерттеу дағдылары мен дағдыларын игеру қазіргі білім беру саласының маңызды міндеті болып табылады. Зерттеу белгілі бір сыртқы жағдайларға шектеусіз еркін жүргізілуі керек.

Егер әр оқушыны тұлға ретінде қалыптастыру қажет болса, онда баланы әртүрлі іс-әрекеттерде оның қабілеттерін көрсету үшін зерттеуге дайындау қажет. Біріншіден, зерттеу тақырыбын таңдағанда, балалар бұл затты көре алатындай етіп қызықтыруы керек. Оның мақсаты-таңдалған тақырып бойынша жан-жақты ақпарат жинап, шағын есеп дайындайтынын алдын ала түсіндіру. Біз қалай жұмыс істейміз? - сұрақтар туындайды. Әрине, мұндай жұмыс бастауыш сынып оқушылары үшін қиын және жаңа. Олар ақпаратты табудың көптеген жолдары бар екенін түсіндіруі керек.

Әдебиеттер

1. С.М.Қанағатова Оқушылардың зерттеушілік қабілетін дамыту. Білім шапағаты 11.02.2010.Абдиева Шырынхан Дүйсенбекқызы Қазақ тілі бағдарламасы, Қазақстан менеджмент,экономика және болжау институты, Алматы abdieva@kimep.kz

2. Бастауыш сыныптарда «Жобалық оқыту» әдісін қолдану. Нысанова Ақжамал Меллятқызы http://45minut.kz/?p=10284

3. Жексенбаева Ү.Б. Зерттеушілік оқыту технологиясы. // Бастауыш мектеп. 45б

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ПӘНАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫС НЕГІЗІНДЕ ОҚУ ҮДЕРІСІН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Жұмахан Н.Б. – М-1301-11 тобының магистранты
Ғылыми жетекші: Таутаева Г. Б. – п. ғ. к., аға оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В данной статье рассматриваются и обсуждаются основные особенности межпредметных связей в начальной школе. Будут представлены мнения исследовавших ученых и представлена информация.

Summary

This article discusses and discusses the main features of intersubject relations in primary school. Opinions of the researchers will be presented and information will be provided.

Заманауи білім беру жүйесі әлем бейнесіне тұтас көзқараспен қарайтын, осы көріністі бейнелейтін құбылыстар мен процестер арасындағы байланыстардың тереңдігін түсінетін жоғары білімді, интеллектуалды дамыған тұлғаны қалыптастыруға бағытталған.Қазіргі уақытта пәнаралық байланыстарды ұйымдастыру қажеттілігі бірнеше жүз жыл бұрынғыдай өзекті. Пәнаралық байланыстар білімді практикалық және қолданбалы етеді. Яғни кейбір пәндерді оқуда алған білімдері мен дағдыларын, біріктірілген басқа пәндерді оқуда қолданылатын болады. Сабаққа байланысты сұрақтар кезінде және сабақтан тыс жағдайларда, болашақтағы өз ортасында да пәнаралық білімнің маңызы зор. Пәнаралық идеяға бет бұрғандардың бірі Я.А. Каменский, И.Г. Песталоцци, А.Дистервег және т.б. Олар әр түрлі позициялардан келді, дегенмен барлығының байқағаны пәнаралық байланыс арқылы оқушылардың әлем туралы білім жүйесін қамтамасыз етуге тән ұмтылыс.

Пәнаралық байланысты жүзеге асыру барысында Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңының 1 – бап 26- тармағында аталып өтілгендей: «.... интеграцияланған білім беру бағдарламалары – білім беру бағдарламаларының тиісті мазмұнды аспектілерін біріктіру негізінде әзірленген білім беретін оқу бағдарламалары» [1] негізінде жүзеге асады. Яғни, осы көрсетілген бап бастауыш білім беру жүйесінде пәнаралық байланысты толыққанды қамтамасыз етуге бағытталған деп айта аламыз.

«Кез келген пәнді оқытуда пәнаралық байланыс маңызды рөл атқарады. Біріншіден, олар жаңа білімді толық қабылдау және түсіну, дағдыларды қалыптастыру және дағдыларды дамыту үшін тірек, негіз болып табылады; екіншіден, олар қалыптасқан тілдік және сөйлеу тәжірибесін жалпылауға және жүйелеуге мүмкіндік береді және үшіншіден, білімнің толықтығын қамтамасыз етеді. Қазіргі өмір жағдайында қоғам жаңа дүниетанымды дамыту қажеттілігімен бетпе-бет келіп отыр, оның орталығында адам өз бетінше емес, қоршаған әлемнің органикалық бөлігі ретінде өмір сүреді. Демократияландыру мұғалімге шығармашылыққа кең мүмкіндіктер берді, ол іс-әрекет, таңдау еркіндігін алды, оңтайлы формаларды, әдістерді, оқыту әдістерін мүмкін белсенді іздеуді алды. Оқытудағы интеграцияны жүзеге асыру осындай ізденістердің бірі болып табылады. Интеграция балаға дүниені біртұтас көзқараспен қарауды мақсат етеді, ал оның құралы мектептегі пәндерді жан-

жақты меңгеру, олардың арасындағы байланыстарды сезіну болып табылады. Пәндік бағдарламалар, өкінішке орай, баланың білімі үзінді болып қалатындай, пәнге сәйкес жасанды түрде бөлінген. Осы қайшылықтарды жеңу қажеттілігі кіріктірілген сабақтардың, пәнаралық байланыстарды пайдалана отырып сабақтардың жүйесін құру әрекетін туғызды. Біріктірілген сабақтарда балалар оңай жұмыс істейді және материалдың үлкен көлемін қызығушылықпен меңгереді. Сондай-ақ мектеп оқушыларының алған білімдері мен дағдыларын өздерінің практикалық іс-әрекетінде стандартты оқу жағдаяттарында ғана емес, сонымен қатар шығармашылықтың көрінуіне, интеллектуалдық қабілеттерінің көрінуіне жол ашатыны маңызды. Мектеп тәжірибесінен белгілі бір нәрсені әдеттен тыс тұрғыдан қарастыруды талап ететін сұрақтар балаларды жиі шатастырады және бұл түсінікті, өйткені оларға бұл туралы үйретілмеген. Әрине, бір нәрсені бұрын көргендей емес, жаңа қырынан көру оңай шаруа емес. Бірақ егер оқу процесі оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталған болса, мұны білуге болады. Пәнаралық жүйені енгізу дәстүрлі пәндік білімге қарағанда, дүниетанымы тұтас, өз білімін өз бетінше жүйелей алатын және әртүрлі мәселелерді шешуге дәстүрлі емес көзқараспен қарайтын кең эрудитті тұлғаны дамытуға ықпал ете алады. Оқытудың бұл әдісі мұғалімдер үшін де өте тартымды: баланың қабілеті мен білімін жақсы бағалауға, оны түсінуге көмектеседі, оқытудың жаңа, дәстүрлі емес формалары мен әдістерін іздеуге ынталандырады. Бұл көптеген адамдар үшін: мұғалімдер, әдіскерлер, психологтар, қалай жұмыс істеуді қалайтын және білетін, заманауи балаларды түсіне алатын, олардың қажеттіліктері мен қызығушылықтарын ескере алатын барлық адамдар үшін шығармашылық қабілеттердің көрінуінің тамаша саласы. Тақырыптың өзектілігі соңғы кездері бастауыш сыныптарда оқыту сабақтарының кіріктірілген түрлері бойынша белсенді ізденістердің жүріп жатқандығымен анықталады. Оқытудың дәстүрлі білім беру тәжірибесі оқшауланған оқу пәндері шеңберінде жүзеге асады, дегенмен бастауыш сыныптарда бұл пәндердің барлығын бір мұғалім жүргізеді.

Интеграциялық процестің педагогикалық идеясының дамуына ғылыми білімнің прогрессі айтарлықтай әсер етеді. Интеграция дифференциациямен тығыз байланысты. Бұл процестер білім беру пәндерінің жүйесін құруда және оқушылардың білімін жалпылау жолдарын іздеуде көрінеді. «Интеграция – дифференциация процестерімен қатар жүретін ғылымдардың жақындау және байланыс процесі. Интеграция процесі білім берудің сапалы жаңа деңгейінде пәнаралық байланыстарды іске асырудың жоғары формасы болып табылады.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, интеграциялық процестің тамыры классикалық педагогиканың алыс өткенінде жатқанын және пәнаралық байланыс идеясымен байланысты екенін атап өтуге болады.

Ұлы дидактик Ян Амос Коменский: «Өзара байланыста болғанның барлығын сол байланыста оқыту керек»[2] деп атап көрсеткен.Көптеген мұғалімдер кейінірек дамыта және жалпылай отырып, пәнаралық байланыс идеясына жүгінеді. Сонымен, Д.Локкте идея білім мазмұнын анықтаумен байланысты, онда бір пән басқа пәннің элементтерімен және фактілерімен толтырылуы керек.

Пәнаралық коммуникациялардың білімділік функциялары.

Сабақтас пәндер бағдарламаларында оқу материалын іріктеу мен үйлестірудің маңызды критерийлерінің бірі – пәнаралық байланыстарды есепке алмай білім мазмұнын жетілдіру мүмкін емес. Материя қозғалысының әртүрлі формаларының өзара байланысын бейнелейтін оқушыларда дүние туралы жалпы білім жүйесін қалыптастыру пәнаралық байланыстың негізгі тәрбиелік қызметтерінің бірі болып табылады.

В.Н.Максимова былай деп атап көрсетеді: «Пәнаралық коммуникациялар ақпаратты ашу тәсілі ретінде қызмет етеді»[3],- деп атап көрсетеді. Одан кейін туындайтын ғылым дамуының заманауи тенденцияларын оқыту мазмұны интеграциялық процестердің әсері: әлеуметтендіру, гуманизациялау, математикаландыру, компьютерлендіру және т.б. Пәнаралық байланыстың арқасында ғылым оқушылар білім жүйесі ретінде ғана емес, әдістер жүйесі ретінде де өзін ұсына алады.

Пәнаралық коммуникациялардың тәрбиелік функциялары.

Қазіргі білім берудің міндеттері гуманитарлық пәндерді оқуда адамгершілік екпіндерді күшейтуге бағытталған. Әдеби-тарихи, лингвистикалық, қоғамдық-гуманитарлық ұғымдарды оқушы тұлғасының құндылық бағдарын қалыптастырумен ұштастыру жолдары іздестірілуде. Бұл ізденістердің ортасында пәнаралық байланыстар жатыр. Адамгершілікті қалыптастыруға ықпал ететін этикалық-эстетикалық ұғымдарды (жақсылық, жамандық, борыш, ар-ождан, ар-намыс, қадір-қасиет, қоғам алдындағы жауапкершілік, өмір мен бақыттың мәні, әдемі мен ұсқынсыз) дамытуға ерекше көңіл бөлінеді. және эстетикалық идеалдар, жеке тұлғаның эмоционалдық және ерікті саласы.

Пәнаралық байланыстың психологиялық негіздері академик И.П. Павлов динамикалық стереотип және екінші сигнал жүйесі туралы. Білімді меңгерудің физиологиялық механизмі И.П. Павлов ми қыртысында уақытша байланыстардың күрделі жүйелерінің қалыптасуын қарастырды, оны психологиялық тұрғыдан алғанда, ассоциациялар сезімге негізделген объективті шындықты бейнелеудің барлық формалары арасындағы байланыстар деп анықтады. «Барлық оқыту уақытша байланыстарды қалыптастырудан тұрады» деп жазады ол, «ал бұл ойлау, ойлау, білім». Неғұрлым сараланған және күшті уақытша байланыстарды орнату үшін ми қыртысында оңтайлы қозғыштық ошақтарын қалыптастыру шешуші мәнге ие. Бұл ошақтардың пайда болуы тітіркендіргіштің қарқындылығына байланысты. Бұл қарқындылық, И.П. Павлов, өз кезегінде, жеке адамның бұрын ұшыраған әсерлеріне байланысты. Орталық жүйке жүйесі тітіркендіргішке оның табиғатына байланысты ғана емес, сонымен бірге алдыңғы тітіркендіргіштердің әрекетімен дайындығына қарай әрекет етеді. «Адам неғұрлым парасатты болса, – деп жазады К.К.Платонов, – ол өз іс-әрекетінің салдарын соғұрлым әрі қарай көреді»[4]. Бұл тұлғалық қабілеттер кез келген сигналдарды күту ретінде кеңейтілген рефлексиямен байланысты. Бірақ бұл жетекші рефлексия өткен тәжірибені, оның ішінде бұрын меңгерілген білімді жылдам пайдалана білудің әсерінен қалыптасады. Психологтар жаңадан қалыптасқан дағдылар мен жаңа

білімді болжай білу іс-әрекетті жоспарлау, оларды ұйымдастыру және мақсатты түрде жүзеге асыру сияқты қасиеттерді дамытатынын дәлелдейді. Бұл қасиеттерді әрбір оқу пәнін оқу процесінде дамытуға болады, бірақ олар мектептегі барлық оқу пәндерінің мазмұны негізінде оқушылардың іс-әрекет аясын кеңейте отырып, әлдеқайда белсенді және жүйелі түрде қалыптасады. Осылайша, пәнаралық байланысты жүзеге асыру озық рефлексияның тиімдірек дамуына ықпал етеді, бұл өз кезегінде өзара байланысты білім кешенін тарту қабілетінің дамуын ынталандырады.

Мектеп оқушыларының үйлесімді сөйлеуін дамыту олардың бойында бірқатар нақты дағдыларды қалыптастыруды білдіреді:

• біріншіден, тақырыпты түсіну, түсіну, оны ерекшелеу, шекарасын таба білу;

• екіншіден, материалды жинай білу, маңыздысын таңдап, екіншіліктен бас тарту;

• үшіншіден, материалды дұрыс реттілікпен орналастыра білу, жоспар бойынша әңгіме немесе эссе құрастыру;

• төртіншіден, тілдегі құралдарды көркемдік нормаға, сөйлемнің міндетіне сай пайдалана білу, сондай-ақ жазылғанды түзету, жетілдіру, жетілдіру.

Бастауыш мектепте оқыту мен тәрбиені кіріктіру мәселесі маңызды және теорияға да, практикаға да қатысты. Оның өзектілігі белгіленеді мектепке жаңа әлеуметтік талаптар қойылды. Ол шартталған ғылым мен өндіріс саласындағы өзгерістер. Интеграция – конвергенция процесі және дифференциация процестерімен қатар жүретін ғылымдардың байланысы. Бұл жаңа тұтас жүйелік «білім монолитін» құруға ықпал ететін білім берудің сапалы жаңа деңгейінде пәнаралық байланыстарды іске асырудың жоғары формасы. Бастауыш білім беру жалпы білім беру жүйесінде маңызды рөл атқарады, өйткені баланың бастауыш мектепте алған жеке тәжірибесі, қол жеткізген даму деңгейі кейінгі білім алудың негізі болып табылады. Қазіргі заманғы бастауыш мектеп дамуға бағытталған болуы керек жас студенттердің жеке басы. Педагогтар қызметінің маңызды бағыты – кіші жастағы оқушылардың толыққанды адамгершілік және эстетикалық дамуын қамтамасыз ететін жағдайлар жасау, қалыптастырумен байланысты тұрақты танымдық қызығушылықтар, шығармашылық қызметтің дағдылары мен дағдылары. Бастауыш сыныптарда білім берудің тиімділігін арттыруда басқа да әдістемелік мәселелермен қатар пәндердің тәрбиелік маңызы зор. Пәнаралық интеграция – екі немесе одан да көп пәндердің фактілерінің, концепцияларының синтезі. Бұл қарастырылып отырған құбылыстың біртұтас бейнесін жасау үшін әртүрлі оқу пәндерінің жақындасуы, өзара байланысы, бірін-бірі толықтыру процесі. Жаңа ұрпақтың білім беру стандарттары заманауи білім беру процесінде интеграциялық элементтерді пайдалану туралы айтады бастауыш мектеп. Біріктірілген тәсіл қоршаған әлемді барлық алуан түрлілігінде көрсетуге мүмкіндік береді. Біріктіру процесінде оқушылардың білімін оқыту жүйелілік қасиеттерін игереді, дағдылар жалпыланады, күрделі болады, танымдық қызығушылықтардың дүниетанымдық бағыттылығы артады, бұл интеллектуалдық және кіші жастағы оқушылардың шығармашылық дамуы. Интеграцияның мәнін біржақты

түсінудің жоқтығына сүйене отырып, бұл мәселемен айналысатын авторлар оны шешудің әртүрлі нұсқаларын ұсынады. Біреуінің жоқтығына қарамастан мәселеге көзқарас, интеграция процесі-бұл білім беруді модернизациялау жолындағы перспективалық қадам, бұл қалыптастыруда алғышарттар жасауға әкеледі. Оқытудың кешенді тәсілі белгілі бір проблемаларды білумен байланысты:

- мектептегі білім берудегі интеграция мәселесін шешу оның дамуының нақты тарихи жағдайларына байланысты жүзеге асты;

- жаңа интеграцияланған курстарды құру оқу жоспарын қайта қарауды талап етеді. Сондықтан мәселені шешудің әртүрлі нұсқаларын мұқият эксперименталды тексеру қажет;

- оқушы неғұрлым жас болса, соғұрлым ол аз біледі және біледі, соғұрлым шектеулі,оның оқу пәндерін біріктіру мүмкіндіктері

Қорытындылай келе, оқытуда пәнаралық байланысты пайдалану, шын мәнінде, бүгінгі күні ғылым мен білім беру саласында болып жатқан интеграциялық процестердің заңды көрінісі екенін атап өтеміз.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. 27.07.2007 ж., №319-III ҚРЗ. Астана. Ақорда.

2. Коменский Я.А. Избранные педагогические произведения. –М., 1963.-Т.2.-582с.

3. Максимова В.Н. - Межпредметные связи и совершенствование процесса обучения. М.: Просвещение, 1984. - 184 с.

4. Платонов К.К.- Структура и развитие личности, 1986.- 102с.

ӘОЖ 372.86

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ОЙЛАУЫН ДАМЫТУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Өнер О., Досқара А., Ералы А. – 1801-19 тобының студенттері

Ғылыми жетекші: Қаражігітова К.Н. – педагогика ғылымдарының кандидаты

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В статье рассматриваются особенности развития творческого мышления учащихся. Изучено содержание проведения творческой работы с учащимися начальных классов в учебно-воспитательном процессе.

Summary

The article discusses the features of the development of creative thinking of students. The content of conducting creative work with primary school students in the educational process is studied.

Кіші мектеп жасы мен жасөспірімдік шақ шығармашылық ойлауды дамыту үшін және жалпы оқушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу үшін ерекше маңызға ие кезеңдердің бірі. Өзінің жиынтығында осы екі жас кезеңі шығармашылық өсу тұрғысынан ең күшті даму кезеңдерінің бірі болып саналады.

Е.К. Лютова және басқа да зерттеуші ғалымдардың пікірінше, алғаш рет бастауыш мектеп жасында толыққанды шығармашылық ойлау туралы айтуға

болады, дегенмен ол өзінің ситуациялық және стихиялы көріністерімен ерекшеленеді [1]. Ғалым Д.И. Фельдштейннің еңбектерінен анықталғандай жасөспірім кезеңде, шығармашылық ойлау дамуында қарқындылыққа ие болады, нығаяды, оқу-танымдық іс-әрекеттің ішкі психикалық байланыстар жүйесіне енеді, тұлғаның жеке бақылауымен бекітіледі [1, 11 б.]. Шығармашылық ойлау қалыптасуы мүмкін негізгі барлық элементтері бастауыш мектеп жасынан жасөспірімге дейінгі кезеңде байқалады.

Бастауыш мектеп жасы алдыңғы барлық кезеңдермен салыстырғанда өзінің оқу іс-әрекетіне енуімен ерекшеленеді. Балалардың түрлі мазмұндағы және түрлі күрделілік дәрежесіндегі білімдерді игеру, сондай-ақ осы білімді пайдалану тәсілдерін меңгеру процесі оқу іс-әрекетінің психологиялық жағы боып табылады. Балалардың білімді игеру процесі жеке ақпараттарды есте сақтаумен шектелмейді, ол әлеуметтік тәжірибені жеке тәжірибемен біріктірумен және әрбір жаңа ақпараттан субъективті және практикалық бөлікті табуымен байланысты.

Оқу процесіне ену фактісінің өзі баланың мотивациялық-қажеттілік саласын ынталандырады, көптеген қажеттіліктерді объективті етеді және нәтижесінде тұрақты мотивтерін қалыптастырады. Оқу барысында бала өзінің қазіргі, өткен және болашақ әлемін жаңа қырынан көре бастайды, оның бүкіл өмірі жаңа маңызды әрекеттің, яғни танымдық оқу әрекетінің әсерінен қанығады. Бұл қызмет жетекші болып табылады және Д.Б. Элькониннің классикалық тезисі бойынша, жетекші іс-әрекет жас ерекшелігіне байланысты барлық басқа іс-әрекеттерді анықтайтынын, олар сонда қалыптасып және сараланып отыратынын айта отырып, шығармашылық ойлаудың оқу-тәрбие процесінің аясында дамиды деп айтуы заңды [2].

Шығармашылық ойлау ауқымы үнемі кеңейіп отыратын біліктер мен дағдылар есебінен байиды, бала бірте-бірте таныс объектілермен жаңа әдіспен әрекет етуді, оларды жаңа байланыстарға қосуды үйренеді. Сонымен қоса алғанда, шығармашылық ойлау оқу әрекеті арқылы интеллектуалдық және психикалық күштерді белсендіру тұрғысынан байиды. Оқу баладан тұрақты белсенділікті талап етеді, себебі таным үнемі белсенді процесс.

Балалардың ақыл-ой белсенділігін сырттан ынталандыруға тура келеді, бұл балалардың ақыл-ой қабілеттерінің тез дамуына әкеледі: байқампаздығы дамиды, қиялы іске қосылады, зейіні, есте сақтау қабілеті белсендіріледі, тұлғаның тұрақты ерік-жігер қасиеттері қалыптасады. Бұл сапалар мен қасиеттердің жиынтығы шығармашылық ойлаудың негізі болып табылады – ол өзінің белсенділігімен, психикалық процестер арасындағы тұрақты байланыс жүйесімен сипатталады (әсіресе есте сақтау, зейін мен ойлау арасындағы), көп жағдайда қиялға сүйенеді, танымдық мотивацияға негізделеді.

Бұл кезеңдегі шығармашылық іс-әрекеттің мазмұны баланың оқу үдерісінде басқа қырынан көретін оқу материалы мен күнделікті өмірі болып табылады. Балалар шығармашылық процесте алғаш рет ашылады: олар шығармашылық мәселелерді ешқандай қорқынышсыз шешеді, үйдегі өміріне өзіндік көзқараспен қарайды (жаңа білімді оған көшіреді), білімді бір саладан екінші салаға оңай тасымалдайды, бейнелі және пәндік модельдеумен

айналысады. Шығармашылық ойлау операциялық және пәндік-мазмұндық аспектілерде қарқынды серпін алады.

Шығармашылық ойлаудың дамуына оқу іс-әрекетінің құралдарын бірте-бірте интериоризациялау да әсер етеді, яғни оқу процесі алға жылжып отыруына орай бала өзінің барлық назарын және күш-жігерін жазу, оқу, пәндік есеп төңірегінде шоғырландыруды тоқтатады. Бұл операциялар күнделікті өмір әдетіне айналады және психикаға «енеді», бұл оларға абстрактілі ұғымдармен жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Мектептің бірінші сыныбының соңында балалар бұрын үйренген және дағдылар саласына ауысқанды мәселелерді шешудің құралы ретінде пайдаланады. Шығармашылық ойлаудың қуатты қозғалтқышы болып табылатын ішкі іс-әрекет жоспары қалыптасады, себебі психикалық процестер «ширату» мен «енуден» кейін жақсы байланысады және оңай жұмыс істейді. Зейін мен қабылдау ойлауға бағынады, ал ой-өрісін кеңейту және ойлауды дамыту арқылы есте сақтау құрылымдалады. Оқу психикалық процестерді ерік-жігерге итермелейді, ал ерікті саланың дамуы бұған одан да көбірек ықпал етеді.

Жоғарыда айтылғандарды түйіндей отырып, бастауыш мектеп жасында шығармашылық ойлау процессуалдық компонент пен тұлғалық-регулятивті бөлігі арасындағы ішкі байланысқа ие болады деп қорытынды жасауға болады. Бұл балалардың тәуелсіздігінің өсуіне де ықпал етеді.

Оқу іс-әрекеті, басқаларымен салыстырғанда, баланың дамып келе жатқан шығармашылық ойлауына субъективті мәндік мотив серпінін береді. Шығармашылық белсенділік барынша ынталандырылады және оң бағалармен марапатталады. Бұл өз кезегінде мотивтердің өзгеруіне алып келеді: көбінесе кіші жастағы оқушылар үшін оң баға мен мақтау алу табылған шешімнен маңыздырақ болады.

Балалардың оқуға мұндай көзқарасы өз мәні бойынша барыша табиғи және сол кезеңнің жас ерекшеліктеріне сай келеді. Бұл жастағы балаларда шығармашылық шешімнің субъективті маңыздылығының мотиві тұрақсыз және жетілмеген болып қала береді, бұл олардың дамуының онтогенетикалық тарихында алғаш рет пайда болса да [2, 29 б.].

Н.В. Кочелаев зерттеулерінде анықталғандай оқу іс-әрекеті баланың эмоционалдық белсенділігін тәртіпке келтіреді, бұл шығармашылық көзқарасты дамыту үшін өте маңызды. Оқу іс-әрекеті сезімдік және рационалды танымның үйлесімді өзара әрекеттестігіне ықпал етеді, бұл балалардың идеяларын тұтас етеді, ал шығармашылық ойлауды толыққанды, жан-жақты және субъективті жаңалықтарға бейімдейді.

Одан бөлек, оқу іс-әрекеті балаларды ұжымдық жұмыстың ерекшеліктеріне машықтандырады, өнімді тұлғааралық өзара әрекеттесу негіздеріне тәрбиелейді және осылайша дәстүрлі емес топтық шығармашылыққа, сондай-ақ тұлғааралық қарым-қатынаста шығармашылық көзқарасқа негіз болады.

Кіші мектеп жастағы оқушылардың психикасының ерекшеліктеріне олардың ойлау сферасының өзгешелігімен байланысты ерекше назар аудару керек. Л.С. Выготский және Л.Ф. Обухова еңбектерінен белгілі болғандай,

ойлау – мектеп жасындағы балалық шақта жетекші психикалық процесс болып табылады [3].

Кіші мектеп жасындағы балаларда қозғалыс қарапайымнан күрделі типке қарай қабаттасу принципі бойынша құрылады, яғни сезімтал және әрекеттік таным ұзақ уақыт бойы өзекті болып қала береді, сонымен қоса ол шығармашылық мәселелерді шешуге қажетті тәжірибені байытады.

Бұл жас кезеңінің ерекшелігі материалдың элементтерге ыдырауы (анализ) синтезге қарағанда балаларға оңай ұғынықты, сондықтан жас кіші мектеп жасындағы оқушылар синтетикаға қарағанда шығармашылық аналитикалық есептерді әлдеқайда сәтті шешеді. Осыған орай, бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық ойлауы көбінесе дивергентті болады, яғни бірнеше нұсқаны іздеуге бағытталған түрде дамитынын атап өткен жөн.

Сол себепке байланысты кіші жастағы оқушыларда аналитикалық көзқарасқа бейімділік байқалады, және салыстыру операциясы кезінде ұқсастықтарды емес, айырмашылықтарды табу қабілеті айқынырақ көрінеді. Оларда жалпылау операциясы да айтарлықтай табысты дамитынын атап өтуге болады. Ол алдымен, сезімдік және практикалық тиімді жоспарды, содан кейін бейнелі-концептуалды деңгейде және концептуалды-бейнелі деңгейде жалпылау үшін шығармашылық мәселелерді шешу қабілетінің тез дамуына алып келеді.

П.П.Блонскийдің және т.б. зерттеушелірдің еңбектеріндегі эксперименттерден көріп отырғанымыздай, балалар абстрактілі жоспардың біршама күрделі шығармашылық тапсырмаларын шеше алады, кең мағыналы ұғымдармен әрекет етеді және күрделі мағыналарды жүзеге асырады. Кіші мектеп жастағы оқушылар жалпылау операциясын игеру арқылы күрделі ұғымдар мен категорияларды «айналу» әдісімен игереді және олар үшін таныс ерекшеліктерді нысандардың жалпы белгілерімен байланыстырады. Шығармашылық ойлау рефлексияны, ақыл-ой әрекеттерінің ішкі жоспарын және талдауды қамтитын дамып келе жатқан теориялық ойлауға негізделеді.

А.Б. Воронцов, Е.А. Вяхирева және тағы басқа авторлардың еңбектерінде анықталғандай, 10–11 жаста эмпирикалық ойлау ерекше күш жинайды, ол тәжірибелік қорытындылардың негізі болып табылатын шығармашылық ойлауға трансдукция қызметін енгізеді [3, 102 б.]. Мектеп оқушыларының шығармашылық ойлауындағы теориялық және эмпирикалық ойлау элементтерінің үйлесімді үйлесуі дәстүрлі емес себеп-салдарлық байланыстарын анықтау қабілетінің негізін қалайды.

Шығармашылық ойлау осы екі жақтылыққа ене отырып, икемділікке, тәжірибелікке және сонымен қатар ұғымдармен жұмыс істеудің жалпылығына ие болады. Шығармашылық көзқарастың эмпирикалық жағы тәжірибені байытуды және соның нәтижесінде интуицияның конструктивтілігін қамтамасыз етеді. Зерттеуші ғалым Л.Б. Ермолаева-Томина өзінің мақаласында бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық ойлауының өзіндік ерекшелігі бар екенін атап көрсетеді – бұл шығармашылық процесте эмоционалды және интеллектуалды күту механизмдерінің болуы [4]. Эмоционалды күту мектеп жасына дейінгі балаларға тән, баланың дамуымен ол

интеллектуалды күтумен толықтырылады, бұл шығармашылық процесті толықтыра түседі.

Жасөспірімдік шақта шығармашылық ойлау ең алдымен оқушының интеллектуалдық белсенділігіне және оқушы тұлғасының өзін-өзі дамыту қабілетіне байланысты. Бұл кезеңде жасөспірім өзінің шығармашылық әлеуетін жүзеге асыра алу мүмкіндігінің болуы маңызды. Бұл потенциалды жүзеге асырудың шарттары сыртқы (оқу іс-әрекетінің мазмұны мен формаларына байланысты) және ішкі (дамудың осы кезеңіндегі шығармашылық ойлау құрылымының ерекшеліктері) ерекшеліктер болып саналады.

Демек, шығармашылық ойлау педагогикалық процестің жалпы заңдылықтарына және жас ерекшелік дамуға сәйкес қалыптасады, ол бұрыннан бар психикалық байланыстарды толықтырады, күрделендіреді, біріктіреді, психикалық процестер мен баланың жеке басының тұрақты буынын қалыптастырады, дамудың өзіндік қозғаушы күші ретінде әрекет етеді және осы дамудың индикаторы қызметін атқара алады.

Бастауыш сынып оқушылары мен жасөспірімдердің шығармашылық ойлау ерекшеліктері оқушылар қатысатын оқу іс-әрекетінің мазмұны мен формаларының әсерімен қалыптасады. Шығармашылық ойлаудың бұл ерекшеліктері шығармашылық ойлау құрылымындағы жеке функцияларды дамытудың әртүрлі деңгейлерінде жатыр, сонымен қоса бастауыш сынып оқушылары мен жасөспірімдерде осы функцияларды біріктірудің сапалық ерекшелігінде де бар.

Әдебиеттер:

1.Лютова Е.К., Монина Г.Б. тренинг эффективного взаимодействия с детьми. – СПб.: ООО Издательство «Речь», 2001. – 190 с.

2.Фельдштейн Д. И. Психология развивающейся личности. – М.: Издательство «Институт практиче- ской психологии»; Воронеж: НПО «Модэк», 1996. – 512 с.

3.Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды. – М.: Педагогика, 1989. – 560 с.

4.Эльконин Д. Б., Драгунова Т. В. Возрастные и индивидуальные особенности младших школьни- ков. – М.: Издательство МГУ, 1970. – 180 с.

КОЛЛАБОРАТИВТІ ОҚУ-ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС АРҚЫЛЫ ОҚЫТУ

Жылқыбаева Ақмейір, Доқтырбай Ақбаян, Дүйсенова Айжамал

Ғылыми жетекші: Шитыбаев С.А. - х.ғ.к., доцент

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В статье рассматриваются особенности коллаборативной среды в процессе обучения. Анализируется деятельность групповой формы обучения как одного из наиболее продуктивных мероприятий для учащихся. Актуальность темы определяется социальным и эмоциональным развитием учащихся в коллаборативной среде.

Summary

The article discusses the features of the collaborative environment in the learning process. The activity of the group form of education is analyzed as one of the most productive activities for students. The relevance of the topic is determined by the social and emotional development of students in a collaborative environment.

Коллаборативті оқу - оқыту мен оқу тәсілі, аталған тәсіл проблемаларды шешу, тапсырмаларды орындау немесе әлдебір өнім жасау үшін оқушылар тобының бірлесіп істеу жұмысын білдіреді [1,5]. Коллаборативті оқу оқуды табиғи әлеуметтік әрекет ретінде қабылдауға негізделген, оған қатысушылар бір-бірімен әңгімелеседі және осы әңгімелесу арқылы білім алады.

Коллаборативті оқыту (бірлескен оқыту)- бұл мәселені шешу, тапсырманы орындау немесе қандай да бір өнімді жасау үшін оқушылардың топтық жұмысы болып табылатын оқу мен оқытудың педагогикалық тәсілі [2].

Біз болашақ мұғалім ретінде оқушыларға жаңа білім беріп қана қоймай, балаларды осы процесті ұйымдастыруға үйретуіміз керек, бастысы-танымдық, тәрбиелік және қызықты ету. Мәселелерді шешуге дайындық, технологиялық құзыреттілік, өзін-өзі тәрбиелеуге дайындық, ақпараттық ресурстарды пайдалануға дайындық және қабілеттілік, коммуникативті құзыреттілік, яғни әлеуметтік өзара қарым-қатынасқа дайындық сияқты құзыреттерді қалыптастыруға ерекше назар аудару қажет. Бұл құзыреттер сыныптағы жұмыстың топтық түрін пайдалану кезінде коллаборативті оқыту процесінде тиімді қалыптасады.

Дәл осы коллаборативті оқу жағдайында оқушылар құрдастарымен қарым-қатынас жасауға, идеяларды ұсынуға және қорғауға, өз сенімдерімен алмасуға, басқа тұжырымдамаларға күмән келтіруге, сабақтарға белсенді қатысуға мүмкіндік алады. Топтардағы ынтымақтастық тұлғаның келесі аспектілерін дамытуға ықпал етеді: әлеуметтік, когнитивті және эмоционалды. Білім беру процесінің ең үлкен тиімділігіне барлық қатысушылар танымдық процеске қатысқан кезде оқытудың белсенді әдістерін қолдану арқылы қол жеткізіледі. Оқытудың белсенді әдістері бір пікірдің екіншісінен басым болуына жол бермейді. Сабақта жұмыстың топтық түрін қолдану мұғалімнің де, оқушылардың да шығармашылық қиялына еркіндік береді, сыныптастарымен көптеген қызықты ақпаратты талқылауға, өз көзқарасын білдіруге, басқалардың пікірін тыңдауға мүмкіндік береді. Біздің педагогикалық тәжірибемізден сыныпта топтық жұмыс түрін пайдалану оқу процесін тиімдірек, қызықты және креативті етеді деп айта аламыз.

Сабақтарымызда біз оқушыларға сыни тұрғыдан ойлауға, ақпаратты салыстыруға, талдауға, әртүрлі пікірлерді бағалауға, басқа оқушылармен қарым-қатынас жасауға және жауапты шешімдер қабылдауға мүмкіндік беретін сыни ойлау әдістерін, диалогтық оқытуды, АКТ әдістерін жиі қолданамыз.

Көшбасшылық, командада жұмыс істей білу, сұхбаттасушының пікірін дұрыс қабылдау сияқты қасиеттерді дамыту коллаборативті оқыту процесінде қол жеткізіледі және өз кезегінде оқушыларға өздерінің даралығын жетілдіруге және қоғамға бейімделуге көмектеседі. Коллаборативті оқыту ақыл-ой белсенділігін дамытуға көмектеседі, тақырыпты ашуға деген ынтаны арттырады. Сыныптағы топтық жұмыс мұғалім оқушылардың жеке, жас және психологиялық ерекшеліктерін ескерген кезде жемісті болады. Әр оқушының белгілі бір білімі бар, тек олардың көрінуіне жағдай жасауға мүмкіндік беру керек. Сабақтың оң нәтижесі мұғалімнің алдын-ала ойластырып, жоспарлағанына байланысты болады:

1. топтың барлық мүшелерінің қатысуын талап ететін тапсырмалар. Топтағы оқушылар өздерін бірге сезінуі керек, әркімнің жетістігі бүкіл топтың жетістігі болған жағдайда ғана мүмкін болады. Сыныптастарының жетістігі оқушының өзіне байланысты екенін сезіну топтық жұмыста күшті мотив болып табылады.

2. топқа арналған тапсырмалар үкім шығаруды, бағалау мен негіздеуді, шешімдерді дәлелдеуді көздеуі тиіс.

3.тапсырмалар оқушылардың мүмкіндіктері мен қабілеттеріне сәйкес келуі керек.

4. топтар арасында бәсекелестік рухының болуын қамтамасыз ету қажет. Топтар бірдей тапсырмаларды ала алады және бірнеше санаттарда бәсекеге түсе алады-ең күтпеген шешім, тиімді презентация, материалды ұсынудың ең қолжетімді әдісі және т. б.

5. мұғалім сыныпқа топтардың қалай жұмыс істейтінін, жұмыстың қалай бағаланатынын егжей-тегжейлі түсіндіруге міндетті. Жұмыстың мақсаты түсіндіріледі. Топтық жұмыс оқушылар алдын-ала жасалған және оқушыларға белгілі бағалау критерийлері негізінде бағаланған кезде сәтті болады.

6.оқушылар топта жұмыс істеуге көмектесетін дағдыларды үйренуі керек, бұл белсенді тыңдау, басқа пікірлерге төзімділік, досына материалды игеруге көмектесу, сынды қабылдау, жанжалдарды шешу. Сыныпта бұл ережелерді оқушылар талқылап, қабылдауы керек.

Сондықтан топтық жұмысты жоспарлау кезінде

1. Біз сабақтың мақсаттары мен міндеттерін анықтаймыз:

- оқушылар қандай білім мен дағдыларды меңгеруі керек;
- оқушылардың рефлексивті қызметі қалай жүзеге асырылады;

2.Оқу материалын дайындау және таңдау (Мәтін, оқулық, бейнефильм немесе презентация), оқушылардың жұмыс нәтижелерін бағалау критерийлерін анықтау.

3. Сабақтың мақсаттарына сәйкес топтарға арналған тапсырмаларды әзірлеу.

4.Топтардың қалай құрылатынын алдын ала жоспарлау, топтардағы көшбасшылар таңдау және топтардағы жұмыс ретін анықтау.

Топтарды құру кезінде топтар әдетте 3-5 оқушыдан тұрады, топта үлгерім деңгейі күшті, орташа және әлсіз оқушылар болатындай етіп бөлуге тырысамыз. Кейде әлсіз және орташа оқушылардың топтарын құрып, оларды бір топқа біріктіреміз, бірақ содан кейін осы топқа тапсырмаларды табысқа бағдарлану үшін жеңіл немесе орташа күрделілікке беру қажет, ал біздің мақсат-дербестікті, ұйымшылдықты және жеке оқушылардың өз мүмкіндіктеріне деген сенімділігін дамыту.

Химия сабақтарындағы топтарға арналған тапсырмаларды әр түрлі деңгейлерде ұсыну қажет. Мысалы:

1 – деңгей тапсырмалары білімнің төменгі шегі, мемлекеттік стандарт талабына сәйкес бағдарлама мөлшерінен аспайтын, оқушының жас ерекшеліктеріне сай болады. Сынып бағдарламасына байланысты тақырыптарға ережелер мен жаттығу жұмыстарын, бақылау жұмысын

орындайды. Жоғары сыныптарда оқыған кезде де есінде тұрақты қалатындай бағытта негізгі формулалар мен ережелерді, заңдылықтарды, анықтамаларды меңгереді.

2 – деңгей тапсырмалары түрленіп, күрделене түседі. Оқушы өз бетімен керегінше қызмет етеді. Оқу мотивтері қанағаттанарлық дәрежеде. Ықылыстары жоғары. Оқушылардың анықтамалар мен ережелерді, тәжірибелерді сипаттауы және түсінуі, қабылдауы, жаттығу жұмыстары мен жазба жұмыстарын орындау көрсеткішері бірінші деңгейден жоғары болады.

3 – деңгей оқушылардың шығармашылыққа деген мотивтерін айқын көрінуімен, логикалық ойлау дәрежесінің жоғары болуымен, өз жеке басының белсенділігімен, ісіне талдау жасай білуімен, білімді жаңа жағдайға пайдалануымен сипатталады. Оқушылар тақырыптар бойынша сұрақ қояды және талдау, жинақтау, салыстыру жұмыстарын жүргізеді. Танымдық-іздену (эвристикалық) түрдегі жұмыстарды ізденіп өз беттерімен орындайды.

4 – деңгей дарынды, ізденімпаз, қабілеті жоғары, талапты балаларға арналады. Шығармашылық деңгейде жұмыс жасайтын оқушылар санаулы болады. Ондай оқушыларға мұғалім тек тақырыбын ғана береді, оқушының өзі мақсатын қояды, әдістерін іздейді, нәтижесіне жетеді. Жазба жұмыстарын орындайды. Топтық жұмыста оқушылардың жауаптарын бағалаудың белгілі бір қиындықтары бар, өйткені әлі нақты, жинақталған әдістер жоқ. Әлсіз оқушыларды бағалау мәселесінде әсіресе қиын, егер оқушыны материалды нашар меңгерсе, ол жұмысты өз бетінше жақсы орындай алмайды, бірақ күшті топқа кіріп, басқалардың есебінен "шығады", өзара бағалау кезінде оқушылар сыныптастарына нашар бағалағысы келмеген кезде "оқушылардың ынтымақтастығы" және оқушылардың өзара көмегі көрінеді.

Топтық жұмыста үлкен оқу-қалыптастыру әлеуеті шоғырланған. Оқушылар оқу мәселелерін шешу үшін бір-бірімен қарым-қатынас жасау қажеттілігімен байланысты болатын өзара пайдалы орта осы уақытқа дейін "ұйықтап жатқан"барлық әлеуетті ашады. Сонымен қатар, сыныптағы топтық жұмыс барысында оқушылардың танымдық қызығушылығын арттыру мақсатында мұғалім түрлі стратегияларды қолдануға мүмкіндік алады. Мәселен, сыни ойлау стратегияларын қолдана отырып, мұғалімдер оқушыларды топтық жұмысқа тартады, ал диалогтық оқыту стратегиясын қолдану оқушыларды проблемалық мәселелерді белсенді талқылауға және себеп-салдарлық байланыстар туралы пікірталасқа итермелейді. Сондай-ақ, коллаборативті ортада оқушылар әлеуметтік және эмоционалды түрде дамитынына назар аудару керек, яғни олар құрдастарымен қарым-қатынас жасауға, өз идеяларын қорғауға және ұсынуға, пікір алмасуға, өзара бағалауға белсенді қатысуға мүмкіндік алады. Осылайша, коллаборативті (топтық) оқыту, яғни "...ынтымақтастықта оқыту-бұл тек сыныпта қолданылатын әдіс емес, оқушының жеке философиясы. Адамдар топтарға біріктірілген барлық жағдайларда ынтымақтастық топтың әрбір мүшесінің құрметіне, қабілеттерін мойындауына және жеке үлесіне негізделген жұмыс тәсілін болжайды" [3,4]. Топтық жұмыс формасы дәстүрлі оқыту формаларына қарағанда оқушылар

арасындағы өзара әрекеттесудің жан-жақты формаларын құруға мүмкіндік береді. Шағын топтарда жұмыс істей отырып, олар оқу материалының мазмұны туралы көбірек білді, рефлексияны үйренді. Жұпта, топта жұмыс істеу тәрбиенің міндеттерін шешуге мүмкіндік береді: сыныптастарымен топтарда ынтымақтасуға деген ұмтылыс пен қабілет.

Коллаборативті орта өзара түсіністікті дамытады. Өзара түсіністік-бұл оқыту тобының барлық қатысушыларында өзара әрекеттесу процесі туралы ұқсас білімнің, ұқсас көзқарастардың, болжамдардың болуы, яғни, бүкіл топтың бірдей идеяларды бөлуі.

Сонымен қорытындылай келе, коллаборативті оқыту тәуелсіздікті дамытуға негізделген, оқушылардың оқу іс-әрекетінің бір түрі ретінде де қарастырылады. Жұмыстың топтық формасы оқушының жеке басының қалыптасуына, оқушылар ұжымының ұйымшылдығы мен дамуына, бір-бірімен ынтымақтастық, көмек көрсету және көмек алу қабілетіне көмектеседі.

Ынтымақтастықта оқыту тек сыныпта қолданылатын әдіс қана емес, сонымен қатар оқушының жеке философиясы болып табылады. Субъектілерді топтарға біріктірудің барлық жағдайларында ынтымақтастық өзара сыйластыққа, қатысушылардың қабілеттерін анықтауға және топтың әрбір мүшесінің жеке үлесін анықтауға негізделген жұмыс әдісін ұсынады.

Әдебиеттер:

1.Мұғалімге арналған нұсқаулық, бірінші (жетілдірілген) деңгей, екінші басылым.

2. [Электрондық ресурс]: Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2011 – 2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы URL: http://www.nao.kz.

3. Дьяченко В.К. "Оқытудағы ынтымақтастық. Оқу жұмысының ұжымдық тәсілі туралы". М.: Ғылым, 2021. 24-57, 60-81 бб. (Мұғалімнің шеберлігі: идеялар кеңестер, ұсыныстар).

4. Рассел Джесси. Оқытуды ұйымдастыру нысандары, 2019. 57 б.

5. Мұғалімге арналған нұсқаулық. Екінші (негізгі) деңгей. Екінші басылым (2020). "Назарбаев Зияткерлік мектептері"ДББҰ.

ӘОЖ 373

ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫНДАҒЫ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ЦИФРЛАНДЫРУ ЖЕТІСТІКТЕРІ МЕН ТҮЙТКІЛДІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мусабекова А.Т. - 3 курс География білім беру бағдарламасының студенті

Ғылыми жетекші: Налмишова Қ.Н. - п.ғ.қ., доцент

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В статье описаны новости и актуальные вопросы цифровизации в Туркестанской области. Сегодня цифровизация играет важную роль в каждой отрасли. Рассматривается процесс оснащения школ современными учебниками и технологиями и повышения интереса школьников к научным исследованиям.

Summary

The article describes the news and current issues of digitalization in the Turkestan region. Today, digitalization plays an important role in every industry. The process of equipping schools with modern textbooks and technologies and increasing the interest of schoolchildren in scientific research is considered.

Цифрландыру мен білім беру саласы бір-бірімен тығыз байланысты екі ұғым. Дүние жүзіндегі заманауи университеттер, мектептер мен колледждер білім беруде қағаз көздерін пайдаланғанымен, электронды мәліметтер қорын, электронды кітапханаларды құруға көбірек көңіл бөлуде. Мұндай ресурстар мектеп оқушылары мен студенттер үшін ыңғайлы және жылдам ақпарат көзі ғана емес, сонымен қатар білім беру, ғылыми ұйымдар мен қауымдастықтар арасында білім және жетістіктермен алмасу үшін тамаша алаң болып табылады.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев ғылым саласына ерекше көңіл бөліп отыр. Бұл сөзге дәлел келтірер болсақ - Ғылым және жоғары білім министрлігінің құрылуы. Сондай-ақ Президенттің Ұлттық ғылым академиясына мемлекеттік мәртебе беруі де тегін емес. Жаңа Қазақстанды құруға ғалымдар да белсене атсалысып, маңызды әрі тарихи сәтте зор жауапкершілік танытарына сенім білдіріп отыр.

Қазіргі әлемнің дамуын негізгі бағыттар бойынша ғылым мен озық технологиялар қалыптастырады. Сондықтан еліміздің болашақтағы жетістіктері үшін іргелі ғылыми-зерттеу аясында жасалған бағдарламалар қажет. Әлемдік экономиканың дамуына түрткі болған инновациялардың шамамен 85%-ы дәл осы іргелі ғылыми зерттеулерге негізделіп жасалынған. Қазақстанда қазіргі таңда IT- индустрия барлық бағытта, соның ішінде білім беру саласында да қарқынды даму үстінде. Біз электронды оқулықтар мен күнделіктер қолданатын, сондай-ақ емтихандар мен олимпиадаларды онлайн форматта өткізетін санаулы елдердің қатарындамыз.

Қазақстанда ақпараттық технологияларды енгізу жұмыстары мемлекеттік басқару жүйесінде де біршама сәтті қолданыла бастады. Оған мысал “eGov” жүйесін немесе Қазақстанның электронды үкіметін айтуымызға болады. Цифрландыру процесінің нәтижесінде елімізде үлкен экономикалық және технологиялық дүмпу болуы тиіс. Ал, ол үшін ең алдымен, тағы сол IT саласына басымдық беріледі. Сол себепті тұңғыш президентіміз Н.Назарбаев 2017 жылғы Жолдауында “Цифрлы Қазақстан” бағдарламасын қабылдау қажеттігін айтты.

Түркістан облысы білім беру бағыты бойынша пилотты өңір ретінде таңдалынып алынған. Облыстағы балабақшалардың 35%-ы “Мектепке дейінгі ұйымдарға кезекке тұрғызу және жолдама беру процесін автоматтандыру” жобасына қосылған. Бұл жүйе ата-аналарға бүлдіршіндерін үйінен шықпай отырып ақ, интернет арқылы балабақша кезегіне қоюға мүмкіндік береді.

Мұнан бөлек облыс мектептерінде 1 сыныпқа баратын оқушылардың құжаттарын автоматтандыру қызметі 2018 жылдың шілде айынан бастап іске қосылған. Бұл жоба ата-аналар үшін балаларын бірінші сыныпқа қабылдауға немесе бір мектептен екінші мектепке ауыстыру үшін қолайлы болып табылады.

Жалпы оңтүстік өңірде мектеп мұғалімдерінің жұмысқа орналасуы барысында сыбайлас жемқорлық фактілерінің жиі орын алуы жайлы мемлекет басшысы да сөз қозғаған болатын. Осы күрделі мәселені шешу жолында жергілікті билік цифрлық технологияларды қолдануға шешім қабылдады.

Бүгінде облыста jumys.siticen.kz жүйесі іске қосылды. Бұл жоба мектеп директорларын жұмысқа қабылдау конкурстарын және педагог кадрлар мен техникалық персоналды жұмысқа қабылдау үдерісін автоматтандыруға мүмкіндік беріп отыр.

“Аманат” партиясының бастауымен өңірде IT-сыныптар ашылды. Бұл сыныптардың ерекшелігі - оқушылар қарапайым алгоритмдерді құруды, веб-сайттар, компьютерлік ойындар мен анимациялар жасауды, жалпы бағдарламалаудың бастапқы машықтарын үйренеді.

Бүгінде облыс көлемінде мектептердің біршама бөлігі Kundelik.kz бірыңғай ақпараттық жүйесін қолданады. Білім беру жүйесіне осындай жаңа технологияларды енгізудің нәтижесінде құжат айналымын электронды форматқа көшіріп, мұғалімдердің жұмыс жүктемесін 60%-ға қысқартуға негізделген.

Жасалынып жатқан осынау біршама жұмыстарға қарамастан білім саласын цифрландыруда бірқатар ауқымды мәселелер орын алуда. Соның бірі мектептерді ғаламтор желісіне қосу мәселесі. Әсіресе ауылдық жерлердегі мектептердің интернет сапасы сын көтермей тұр. Билік басшылары бұл мәселені шешу үшін бірқатар жұмыстар жасағаны мен бұл мәселе әлі де өзекті болып тұр.

Бұдан бөлек облыс мектептерінде компьтерлік технологиялармен жабдықтау мәселесі өзекті. 2018 жылғы мәліметтерге сай әрбір 10 оқушыға орта есеппен 1 компьютерден екен. Сонымен қатар “Білім бук” ноутбуктары және интерактивті тақталармен қамтамасыз етілді. Дегенмен де, облыс көлеміндегі мектептердің көпшілігіндегі компьютерлердің сапасы төмендеп, тіпті кейбіреулерінің тозығы жетіп, пайдалануға жарамсыз күйде тұрған компьютерлер де көп. Яғни, алдағы уақытта мектептерді жеткілікті түрде компьютерлермен жабдықтағанмен қоса ескі компьютерлерді де жаңасына ауыстыру қажет.

Жалпы, облыста цифрландыру бағытында шынымен де ауқымды жұмыстар атқарылуда. Денсаулық сақтау, көлік, тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық, қоғамдық тәртіп пен қауіпсіздік салаларында технологиялар белсенді түрде енгізілуде. Дегенмен, Қазақстанның тұңғыш Президенті өз Жолдауында 2021 жылға дейін Қазақстан азаматтарының өмір сүру сапасын жақсарту және ұлттық экономиканы цифрландыру бағдарламасы аясында интернетті пайдаланушылар саны 81 пайызға жеткізу міндеттелген болаты. Жергілікті билік өңірдің осы биік мақсатқа лайықты үлесін қосуын қаласа, қазіргіден гөрі «Цифрлы Қазақстан» бағдарламасының сөзсіз жүзеге асуына көбірек көңіл бөлуі керек деген ойдамын.

"Облыста оқушылардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін мектептерде "Қазақтелеком" АҚ арқылы Түркістан және Арыс қалаларының 11 оқу орнында бейнекамералар орнатылып, "Қауіпсіз мектеп" пилоттық жобасы іске асырылуда. Арыста алты мектепте 135 бейнекамера, Түркістан қаласында алты мектепте 162 бейнекамера орнатылды. Сонымен қатар, Түркістан қаласындағы № 13 Навои атындағы мектепте демеуші есебінен бір it-сынып және STEM-панель орнатылды. Түркістанның №27 мектебінде турникет орнатылып,

оқушыларға арнайы сәйкестендіру карточкалары таратылды. Пилоттық жобада Е-кітапхана жүйесі енгізілуде", - деді Елнұр Өтебаев, Түркістан облысының цифрландыруды дамыту, мемлекеттік қызметтер көрсету және архивтер басқармасы басшысы.

Қаіргі таңдағы білім алудың маңызды көзі - ақпаратты сақтау мен таратуда электронды кітапханалар болып табылады. Назарбаев Университеті электронды кітапхананы енгізудің жарқын мысалдарының бірі болып табылады. Мұндай кітапхананың оқырмандары 50 000-нан астам ғылыми журналдар мен 20 000 электронды кітаптарды қамтитын жүзден астам ғылыми жазылым деректер базасына қол жеткізе алады. Сонымен қатар, бұл ресурстардың барлығы әртүрлі тақырыптармен және мәліметтер қорымен жұмыс істеу тәсілдерімен ерекшеленеді. Осындай базаны ашқан студент немесе оқушы еліміздегі және әлемдегі барлық соңғы ғылыми зерттеулер мен жетістіктерден хабардар болу мүмкіндігіне ие болады, сонымен қатар белгілі бір кітаптың сапалы электронды нұсқасын алады. Деректер базасында тағы бір қызықты мазмұн бар - бейне журналдар. Бұл басқа елде жүргізілген зертханалық тәжірибенің процесін кезең-кезеңімен бейне форматта көруге мүмкіндік береді.

Осындай жаңа технологияларды облыс көлеміндегі мектептерге де енгізіп, оқушылардың ғылым мен білімге деген құштарлығын арттырып, әлемдегі жаңалықтар мен ғылыми зерттеулердің нәтижелерінен хабардар болып отыруға үлкен септігін тигізеді.

Әдебиеттер:

1. Әліпбай С. Цифрландыру-өзекті мәселе // Егемен Қазақстан 2022, 29 маусым. 3б.
2. Назарбаев Н. “ Цифрландыру- Қазақстанның озық ел атану жолындағы мақсат емес, құрал. // Әділет -2019.
3. Тоқаев Қ. Цифрландыру сәнге айналған үрдіске ілесу емес, ұлттың бәсекеге қабілеттілігін арттырудың негізгі құралы //Сақшы,-2021
4. М.Құбашева. Жаңа технологиялармен оқыту // Информатика негіздері ,2010,5б.

УДК 372.854

ИСТОРИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ТЕХНОЛОГИИ CLIL ЗА РУБЕЖОМ И В КАЗАХСТАНЕ

Таева А.Б.- магистрант 1505-82 группы

Научный руководитель: Пошаева Г.С. - к.б.н., старший преподаватель

Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, Шымкент

Түйін

Мақалада әртүрлі елдердегі CLIL әдістемесінің дамуының тарихи алғы шарттары және CLIL Еуропалық ғылыми әдістемелернің ерекшеліктері туралы мәліметтері келтірілді. Сондай ақ Еуропадағы екі тілде оқыту технологиясын қолданудың артықшылықтарын талдаудың бірқатар критерийлері ұсынылып, Қазақстандағы үш тілді білім беруді енгізудің кезеңдері толығымен сипатталған.

Summary

The article provides information on the definition of CLIL presented in the European scientific methodology, as well as historical prerequisites for the development of the CLIL method in different countries. A number of criteria for analyzing the situation of the use of bilingual

learning technology in various European countries are presented. Detailed description of the phased introduction of trilingual education in the Republic of Kazakhstan.

Термин CLIL был введен Д. Маршем в науку в 1994 году, определяет «интегрированный предмет и язык для чтения на иностранном языке предмета или какой нибудь соответствующей темы». Предусматриваются две цели: изучение предмета с иностранным языком.

Определения CLIL представлены в европейской научной методологии:

1. CLIL – ориентирован на изучение как предметного содержания предмета, так и самого иностранного языка.

2. CLIL дидактическая методика, направленная на развитие языковых и коммуникативных компетенций на иностранном языке с формированием знаний и умений учащихся на родном языке.

Cambridge Teaching объясняет несколько концепций CLIL в учебнике Knowledge Test [1]:

1) технология обучения, представляющая собой языки, межкультурные знания, понимание и навыки [2];

2) разработка методики параллельного обучения учебной дисциплины и иностранного языка;

3) термин в программе двуязычного образования;

4) развивающиеся технологии в преподавании и изучении иностранного языка и предметов:

Исторические предпосылки развития методики CLIL в разных странах:

В Центральной Европе принцип изучения дисциплины через иностранный язык разделяют два выдающихся преподавателя: Я. А. Коменский и Матиас Белл.

Я. А. Коменский считал, что с помощью родного языка можно приблизить науку к народу. При подготовке к открытию в Венгрии школы следили за тем, чтобы все учебники на латыни содержали венгерские тексты, и их исключали из типографии. Я. А. Коменский в своих дидактических работах утверждал, что «слова нужно учить и изучать только вместе с предметами». Его учебники для начальных школ «Мир тонких вещей в картинках» и «Открытые двери языков и всех наук» были написаны на латыни и их родном языке. Они исследовали объекты, явления мира, разделив их на две части. Таким образом, он создал двуязычное образование на основе принципов «соответствия природе» и «золотого правила наглядности".

Словацкий педагог 18 века Матиас Белл искал легкие способы изучения иностранных языков в школе – немецкого, венгерского, словацкого и чешского. Матиас Белл был учителем и директором двух гимназий. Он сказал, что «язык – это инструмент для изучения предметов учебной программы». Его девиз: «учим слова, чтобы познать реальность и окружающий мир». Он преподавал с помощью карт, картинок, визуальных песнипений с целью повышения активности учащихся. Также удалось свести к минимуму количество грамматических правил, что повысило интерес учащихся к текстам

биологического, исторического, географического содержания, а также к культуре изучаемого языка.

Мохан и Ван Неерсен [3] критиковали подходы к изучению иностранного языка в 1980-х годах. Ученые считают, что эти подходы не предусматривают предметное обучение, учитывается изучение языка: «... только в языковой программе примеры как источник. Но, если фраза отделена от сообщения, то смысла нет; если форма отделена от деятельности, то смысла нет, если язык отделен от разговора, то диалог невозможен.... нет возможности рассматривать язык как средство изучения предмета».

Ученые остановились на комплексе дидактических условий, выступающих как средство изучения содержания языка и предмета:

1) значение и форма равны в процессе овладения языком;

2) диалог - средство выражения смысла, тогда как диалог-порождает смысл;

3) непрерывный процесс, продолжающийся в процессе обучения языковое развитие личности;

4) новые знания влияют на развитие языка, поскольку открываются новые области языка и смысла.

В 20 веке двуязычное образование впервые стало использоваться в Канаде. Родители, говорящие по-английски в Квебеке, в 1965 году сочли необходимым разработать аранайскую образовательную программу для детских садов, обучающих своих детей. В Канаду, США и другие страны распространились языковые иммерсионные программы, разработанные для преподавания дисциплин и иностранных языков. 300 тысяч канадских детей приняли участие в программе, разработанной в период с 1960 по 1998 год [4].

К 2007 году в общеобразовательных школах США было 317 программ двуязычного внедрения, обеспечивающих образование на 10 языках.

Другой подход, LAC-междисциплинарная связь в преподавании иностранного языка, возникла в Англии в 1966 году при изучении иностранного языка. Мнение о создании технологии возникло из обсуждения на уроке английского языка у преподавателей общеобразовательной школы. Все началось с формулировки мысли на языке, деятельности языка в обществе, обсуждения овладения людьми иностранным языком [5]. Идея LAC очень последовательно и логично быстро распространилась по Англии, Австралии и Канаде. Благодаря этим канадским языковым программам и британской программе LAC была создана технология двуязычного обучения CLIL. Основная идея этой технологии заключалась в том, чтобы внедрить изучение предметов через иностранный язык.

Исследовательская организация Эвридика (Eurydice) была основана в 1986 году Европейской комиссией. По данным этой организации, созданной для изучения европейской политики в области образования и образования, CLIL также является частью образовательных систем большинства стран Европейского Союза, и эффективность языкового обучения значительно возросла в процессе его использования. Агентство Эвридика (Eurydice)

определило ряд критериев анализа ситуации применения технологии двуязычного обучения CLIL в различных европейских странах:

1) языковая политика в государстве (количество официальных языков, их функции и т.д.);

2) уровень знаний, необходимый для использования CLIL;

3) дисциплины, обучение которых совмещено с обучением иностранным языкам;

4) европейские языки, используемые в обучении;

5) количество часов в учебном плане, выделенных на обучение по CLIL;

6) состояние подготовки педагогических кадров.

В Болгарии методология CLIL используется в течение года, и это вызвало большой интерес педагогов. Метод CLIL используется для преподавания естественных наук в двуязычных школах на английском, немецком, французском, испанском языках, при этом большое значение имеет квалификация учителя. Для решения этой сложной задачи был разработан проект по инициативе учителя биологии Ш. Китовой и при поддержке Лесного института Болгарской академии наук [6].

В Казахстане этот эксперимент начался в 2007 году в 33 школах. В частности, с 1999 года образование осуществляется в инновационных лицеях. С 2008 года - в Назарбаев Интеллектуальных школах. В дорожной карте развития трехъязычного образования на 2015 - 2020 годы определены меры поэтапного внедрения на всех уровнях образования. Согласно программе развития образования и науки на 2016-2019 годы, трехъязычное образование начнется в 2019 году на основе опыта экспериментальных школ, НИШ, БИЛ с 2017-2018 учебного года 15 базовых вузов, готовящих профессию педагога по 4 специальностям естественно-научного направления, перейдут на обучение на английском языке [7].

Переход к двуязычному образованию, наряду с основными дисциплинами, был направлен на развитие функциональной грамотности, коммуникативных навыков и критического мышления.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА КОМПЬЮТЕРЛІК ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРҚЫЛЫ БЕС-АЛТЫ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУ

Серікбаева А. – 1801-19 тобының студенті

Ғылыми жетекші: Оралбекова А.К. . – PhD, доцент м.а.

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В статье рассматривается роль и место информационных технологий в сфере образования. Показаны механизмы использования информационных технологий для развития познавательных способностей дошкольников в условиях инклюзивного образования. Настоящее время характеризуется бурным развитием информационных технологий, которые активно используются во всех сферах жизни общества и видах человеческой деятельности. Перед современным образованием стоят новые задачи, связанные с активным и эффективным использованием новых технологий в обучении и

развитии детей. Являясь первым уровнем системы дошкольного образования, оно в этом контексте требует пересмотра своего содержания, методов и форм работы с детьми.

Summary

The role and place of information technologies in the field of education is considered in the article. The mechanisms of using information technologies for the development of cognitive abilities of preschool children in the context of inclusive education are shown. The present time is characterized by the rapid development of information technologies, which are actively used in all spheres of society and types of human activity. Modern education is faced with new tasks related to the active and effective use of new technologies in the education and development of children. Being the first level of the pre-school education system, in this context, it requires revision of its content, methods and forms of working with children.

Қазіргі кезде инклюзивті білім беру жүйесі өзінің ғылыми негіздері мен теориялық әдіснамасын кемелдендіруге ұмтылады. Ол әдіснаманың басты ерекшелігі сонда, бұл сала бойынша бала - оқытуды қажет ететін, бірақ түрлі қажеттілік деңгейлері бар адам. Инклюзивті білім беру әртүрлі деңгейдебілім алатын дамуында иерекшеліктері бар балаларды қажеттіліктерін қанағаттандыруға икемді болып келетін әдіс-тәсілдерді зерттеумен айналысады.

Арнайы білім беруді қажет ететін балалар туралы мәселесі күні бүгінге дейін қазақстандық білім беру жүйесінде ауқымды түрде талқыланып, арнайы зерттеу пәні ретінде қарастырылмай келеді. Мүмкіндігі шектеулітопқажататын тәрбиеленушілердің жалпы білім беру ортасына интеграциялау туралы ғылыми зерттеулер жеткіліксіз. Сонымен қатар, жалпы білім беру ұйымдарындағы ерекше оқытуды қажет ететін балалар туралы мәліметтер қорын жасау мәселесіде қажетті дәрежеде қарастырылмай келеді.

Қазіргі уақытта танымдық дамуды мұғалімдер мен психологтар тарапынан оқшауланбай, диалектикалық анықтау, құрылым, жүйелілік, сана мен іс-әрекеттің бірлігі, белсенділік пен тұлғаның бірлігі ұстанымдары тұрғысынан қарастырады және биологиялық пен әлеуметтік, жеке және әлеуметтік көріністің бір түрі ретінде көрініс табады. Бұл тәсіл ұзақ генезисі мен дамуының, сондай-ақ білім берудің заманауи гуманистік парадигмасының объективті салдары болып көрінеді, оның негізінде оқытудың субъектілік-объектілік қатынасын қайта бағдарлау, дайын білімді өзара әрекеттесудің, ынтымақтастықтың педагогикалық қарым-қатынасқа бағдарлау, адамның танымдық іс-әрекетке белсенді ішкі ұмтылысын қамтамасыз етеді.

Еліміздегі білім беруді реформалау жағдайында туындап жатқан әлеуметтік-педагогикалық үдерістерді түсінетін жаңа тұжырымдамалық ойлау жүйесі бар педагогтерді дайындау қажеттілігін жоғары оқу орындары да дер кезінде түсініп, туындаған мәселені жақсартуға бетбұрыс жасап жатқаны белгілі.

Инклюзивті білім беру саласындағы тәжірибе мен зерттеулерді жинақтау, қоғамның ерекше қажеттіліктері бар балаларды қалыпты дамып жатқан қатарластарымен бірге оқытуға деген оң көзқарасын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Оқу орындарының өздерінеде маңызды орын беріледі,

себебі олардың оқытудың жаңа үлгісіне дайындығы табыс өлшемдерінің бірі болып табылады.

Мектепке дейінгі білім берудің мемлекеттік стандартының негізгі қағидаттарының бірі бағдарламаны осы жас тобындағы балаларға тән нысандарда, ең алдымен ойын, танымдық және зерттеу қызметі, шығармашылық белсенділік түрінде іске асыру болып табылады. Бұған 1983 жылы ЮНЕСКО аясында құрылған "оқу және танымдық іс-әрекеттерді дамыту" халықаралық бағдарламасы дәлел бола алады.

Адамның танымдық белсенділігі оның танымдық қабілеттері деп аталатын шындықты бейнел Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар-бұл жаңа сапалы (ақпараттық өнім) ақпарат алу үшін ақпараттық деректерді түрлендірудің құралдары мен әдістерінің жиынтығы [1]. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар ақпарат жасау, беру және тарату және қызмет көрсету үшін қолданылатын цифрлық технологиялардың кең спектрін білдіреді (компьютерлік жабдықтар, бағдарламалық қамтамасыз ету, телефон желілері, ұялы байланыс, электрондық пошта, ұялы және спутниктік технологиялар, сымсыз және кабельдік байланыс желілері, мультимедиялық құралдар, сондай-ақ Интернет) [2].

Ақпараттық-коммуникациялық технология, И.Д. Фруминнің анықтамасы бойынша, ақпаратты компьютер арқылы білім алушыларға дайындау және беру технологиясы. АКТ – ны қолдана отырып, мектепке дейінгі мекемеде сабақта және білім беру қызметін ұйымдастыруда компьютер оқыту құралы болып табылады, ол мұғалімді алмастырмайды, бірақ оны толықтырады. Компьютер сабақтың немесе тікелей білім беру іс-әрекетінің (бұдан әрі-ТБІ) әртүрлі кезеңдерінде пайдаланылуы мүмкін [3, б. 102].

Ақпараттық және компьютерлік технологияларды Е.С.Полат жеке тұлғаға бағытталған педагогикалық технологиялар ретінде анықтайды, сондықтан олар оқытуға сараланған және жеке көзқарас принциптерін жүзеге асыруға ықпал етеді [4, б. 14].

АКТ қолданылатын сабақтардың ерекшеліктері:

- бейімделу, компьютерді баланың жеке ерекшеліктеріне бейімдеу;
- басқару, кез-келген уақытта мұғалім оқу үдерісіне өзгерістер енгізе алады;
- интерактивтілік, оқытудың диалогтық сипаты;
- жеке және топтық жұмыстың оңтайлы үйлесімі;
- компьютермен қарым - қатынас кезінде балалардың психологиялық жайлылығын сақтау;
- шексіз оқыту, мазмұны, оны түсіндіру және қолдану кең ауқымды [5].

АКТ-ны білім беру қызметінде қолданудың артықшылықтары мен кемшіліктері бар. АКТ қолданудың артықшылықтары:

- оқытуды даралау;
- балалардың өзіндік жұмысын қарқындату;
- орындалған тапсырмалар көлемінің өсуі;
- Интернетті пайдалану кезінде ақпараттық ағындарды кеңейту;

- оқу процесінің қарқындылығын арттыру, интеграцияланған сабақтарда заманауи ақпараттық технологияларды игеру [6].

АКТ қолданудың кемшіліктеріне мыналар жатады:

- білім беру қызметіне дайындалу үшін уақыт жеткіліксіз;
- педагогтің компьютерлік сауаттылығының жеткіліксіздігі;
- компьютерді сабақ құрылымына біріктірудегі қиындықтар;
- кестеде Интернетті пайдалану қарастырылмағандығы;
- компьютерде жұмыс істеген кезде балалар ойындарға, музыкаға және т.б. заттарға алаңдайды.

Алайда, АКТ-ның маңызды артықшылықтары көрсетілген кемшіліктерден асып түседі және бүгінде компьютерлік технологияларды қолдану мектепке дейінгі мекемеде сұранысқа ие болып келеді. Оларды қолдану балалардың сабаққа деген қызығушылығын, мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық мүмкіндіктерінің деңгейін арттырады. Сонымен қатар, түсіндіру мен бекітудің жаңа әдістерін қолдану, әсіресе ойын түрінде, балалардың назарын арттырады. Мектепке дейінгі білім берудегі АКТ жеке тұлғаға бағытталған көзқарасты қамтамасыз етеді, материалдың көлемін көбейтеді, ол бірнеше рет, қайталануы мүмкін және әр уақытта жаңа түрде берілуі мүмкін. Компьютерлік оқыту ойындары балалардың білімін нығайтуға көмектеседі, оларды жеке оқытуда, балалардың психикалық қасиеттері мен қасиеттерін дамыту және түзету мақсатында қолдануға болады. Мектепке дейінгі ұйымда қолданылатын компьютерлік бағдарламалар балаларды тәуелсіздікке үйретеді, өзін-өзі бақылау дағдыларын дамытады, танымдық қабілеттерін дамытады.

Компьютерлік ойын оқу бағдарламаларын пайдалану кезінде компьютерлік бағдарламалардың мақсатына, күрделілігіне және мазмұнына байланысты балалармен жұмысты ұйымдастырудың әртүрлі тәсілдері мүмкін.

Әдебиеттерді талдау мектепке дейінгі мекемеде АКТ-мен жұмысты ұйымдастырудың үш негізгі бағытын анықтауға болатындығын көрсетті:

-компьютерлік ойын оқу бағдарламаларын математика, сауаттылық, музыка және табиғатпен таныстыру сабақтарының мазмұнына қосу. Бұл жағдайда әдеттегі сабақ қысқарады (15-20 мин), өйткені дидактикалық ойынның немесе сөйлесудің орнына компьютерлік түзету немесе оқыту ойыны қорытынды бөлімге қосылады.

Бұдан әрі бес-алты жастағы балалардың танымдық қабілеттерін дамыту үшін компьютерлік білім беру бағдарламасы әзірленді, ол "Әлемді тану"деп аталды. Зерттеу жұмыстары № 15 б/б базасында жүргізілді.

Тәжірибелік зерттеу алты жастан жеті жасқа дейінгі балалармен, танымдық қабілеттері әртүрлі он адамнан тұратын, эксперименттік топ болған балалармен жүргізілді. Он адам бақылау тобы болды, олармен жұмыс тек зерттеудің бастапқы кезеңінде және зерттеу соңында қабілеттілік деңгейін анықтау үшін жүргізілді.

Бағдарламаны іске асырудың бастапқы кезеңінде біз балаларға компьютермен жұмыс істеудің техникалық дағдыларын үйретуде қиындықтарға тап болдық. Кейбір оқушыларда тінтуір болған жоқ, кейбір балаларда компьютер туралы бастапқы идеялар болмады, кейбіреулеріне

ойындарды іске қосу алгоритмін есте сақтау қиын болды. Осылайша, алғашқы сабақтар техникалық компонентке көбірек уақыт бөлуге тура келді. Дәптерлерде жұмыс істеу балаларға өте таныс, сондықтан көптеген адамдар үшін тапсырмаларды орындау қиын болған жоқ. Ұсынылған тапсырмалардың көп сіңімділігі үшін ойыншықтар, суреттер, слайдтар, практикалық әдістер түрінде көрнекі материалдар қолданылды. Тапсырмаларды көрсету және оларды түсіндіру интерактивті тақтаның көмегімен жүзеге асырылды, онда баланың өзі белгілі бір тапсырманы орындауға тырысуы мүмкін. Әрі қарай сабақтарға оқу әңгімелері қосылды, бұл сабақтарды эмоционалды түрде түрлі-түсті және мазмұнды етті.

Бағдарламаның бірінші жартысында (сегіз сабақ) балалар компьютерде бір-бірден жұмыс істеді. Екінші жартысында жұппен жұмысы келіссөздер жүргізу, бір-біріне берілу, ұсынылған ойын бойынша кеңес беру, іс-әрекеттерді бір-бірімен бөлісу, қажет болған жағдайда бір-біріне көмектесу сияқты қасиеттерді қалыптастыру үшін қолданылды.

Оқу компьютерлік ойындарының зейіннің өнімділік деңгейін, зейіннің ауысуы мен таралуын, зейіннің көлемін, қысқа мерзімді визуалды есте сақтау көлемін, мектеп жасына дейінгі балалардағы бейнелі-логикалық ойлау үдерістерін дамыту үдерісіне әсерінің тиімділігін анықтау үшін зерттеу жұмыстары жүргізілді. Оның негізгі мақсаты эмпирикалық дәлелдеу немесе зерттеу болжамын жоққа шығару арқылы балалардың танымдық қабілеттерін дамыту үшін компьютерлік ойындарды қолдану болды.

Осы мақсатты жүзеге асыру үшін компьютерлік ойындарды қолдана отырып, зейіннің өнімділік деңгейін, зейіннің ауысуы мен таралуын, зейіннің көлемін, қысқа мерзімді визуалды есте сақтау көлемін, алты жасар балалардың бейнелі-логикалық ойлау үдерістерін дамытуға бағытталған кешенді бағдарлама жасалды. Оқу үдерісін тиісті әдістемелік қамтамасыз ету.

Зерттеу нәтижелері оқыту кезеңі тұтастай алғанда оң әсер еткенін көрсетеді. Алынған деректерді талдау зерттеу жұмысының нәтижесінде балалардың зейінін, зейін көлемін дамыту, ауыстыру және бөлу өнімділігінің деңгейі артты деп айтуға негіз береді. Көрсеткіштердің оң динамикасы дұрыс таңдалған ойын кешенінің тиімділігін және оларды балабақша негізінде оқу-тәрбие үдерісінде қолдану мүмкіндігін көрсетеді. Басқа ойын құралдарын, стандартты емес жабдықтарды қолдана отырып, даму бағдарламасын әзірлеу алғышарты болып табылады.

Осылайша, эксперимент нәтижелерін талдау компьютерлік ойындарды жүйелі пайдалану мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық қабілеттерін дамытуға оң әсер етеді деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Зерттеу болжамы расталды, бұл бізге зерттеу жұмысының мақсатына қол жеткізілді деп айтуға негіз бола алады.

Әдебиеттер:

1. .Назарова Н.М. Интегрированное (инклюзивное) образование: генезис и проблемы внедрения // Социальная педагогика. - 2010. - № 1. - С. 77 - 87.

2. .Екжанова Е.А. Двухкомпонентная инклюзивная модель обеспечения прав на образование детей с различным уровнем психофизического развития // Сборник

материалов Международной научно-практической конференции. - М.: МГППУ, 2012. - С. 23 - 25.

3. .Радлов Э.Л. Философский словарь логики, психологии, этики, эстетики и истории философии. - М.: Книга по требованию, 2016. - 284 с.

4. . Shaharudin, S.M., Rajak, N.A., Junus, N.W.M., Samat, N.A. Development and validation of early childhood care and education pre-service lecturer instrument (Open Access) (2020) International Journal of Evaluation and Research in Education, 9 (1), pp. 188-194. http://ijere.iaescore.com/index.php/IJERE/article/download/20415/12955
doi: 10.11591/ijere.v9i1.20415

5. Mamutović, A., Marković, M., Stanisavljević Petrović, Z. Computer games and cognitive development of pre-school children (2020) eLearning and Software for Education Conference, pp. 484-565.www.elseconference.eu doi: 10.12753/2066-026X-20-006

6. Абсатова М.А., Оралбекова А.К. Қазақстандық ғалымдардың еңбектеріндегі интеграция мәселесінің зерттелуі // Қазақстан халықаралық білім беру кеңістігінде атты жас ғалымдардың VII халықаралық ғылыми конф. матер. - Алматы, 2015. – Б. 35-38.

7.Сейткалиев С.К. Интегрированное образование в Казахстане: проблемы и политика // Интеллект, идея, инновация. - 2017. - №1. - С. 23 - 26.

8. Tuncay, A.A., Kizilaslan, A. Pre-service teachers' sentiments, attitudes and concerns about inclusive education in Turkey (2021) European Journal of Special Needs Education. www.tandf.co.uk/journals/titles/08856257.asp doi: 10.1080/08856257.2021.1873524

ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ОРТА СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ АҒЫЛШЫН ТІЛІН ҮЙРЕНУГЕ ДЕГЕН ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ ПАЙДАЛАНУ

Ирисматова З.Р. - 1703-12-5 тобының студенті
Ғылыми жетекші: Кангилова Р.Б. -магистр оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В данной статье рассматривается возможность использования игровых приемов как средства повышения познавательной активности учащихся средних классов обшей средней школе на уроках английского языка.

Повышение интереса учащихся к урокам английского языка является одной из актуальных проблем современной методики. Освоение данной темы имеет свои особенности. Язык всегда используется учащимися, потому что мы используем язык постоянно. Основным свойством нашей дисциплины является прямая связь теории и практики. Изучающий язык должен в первую очередь обратить внимание учащихся на мир слов, которые они используют ежедневно. В статье исследована методика использования игровых приемов как средства стимулирования познавательной активности учащихся на уроках английского языка.

Ключевые слова: английский язык, игра, познавательный интерес, урок, детская психология.

Summary.

This article discusses the possibility of using game methods as a means of increasing the cognitive activity of middle school students in English lessons.

Increasing students' interest in English lessons is one of the urgent problems of modern methodology. The development of this topic has its own characteristics. Language is always in the use of students, because we use language all the time. The main property of our discipline is the direct relationship between theory and practice. First of all, the attention of language learners should be focused on the world of words that they use every day. In the article, the methodology of using game methods as a means of stimulating the cognitive activity of students in English lessons was studied.

Keywords: English, game, cognitive interest, lesson, child psychology

Ойынды мектеп оқушылары қоршаған өмірді бейнелейтін әрекет ретінде түсіну ойынды оқу құралына айналдырады. Оның барысында мұғалім оқушылардың назарын танымдық тұрғыдан құнды құбылыстарға бағыттай алады.

Л.С. Выготскийдің айтуынша, балалардың дамуы мен ойын әрекеттері арасында тығыз байланыс бар. Ғалым "баланың дамуының барлық кезеңдерінде оның ойын тәжірибесі жеке тұлғаның проблемаларымен де байланысты болады - оның көрінісі мен даму сәттерімен; ойын "жақын даму аймағын" жасайды және онда бала өз-өзінен мықтырақ болады." деп атап өтті [1, 45-бет]. Яғни бала ойын процесінде қиындықтарды шешуге деген ынтасы мен қызығушылықтарынң арқасында өз көшінен жоғары санаған дүниелерді жасауға қабілетті.

Ойын балалардың іс-әрекетін көрсетуінің ең еркін түрі, өсіп келе жатқан баланың психикасы, ақыл-ойы, физиологиялық қажеттілігі деп те айтуға болады. Ол ерік-жігерді, тәуелсіздікті қалыптастырады, жасөспірімнің энергиясын құруға бағыттайды, яғни бұл қазіргі қоғамдағы тұлғаның қалыпты дамуы үшін өте маңызды.

Ағылшын тілі сабақтарында әртүрлі комбинациялардағы ойындардың әртүрлі түрлерін қолдану мұғалімге жұмыстағы шаблонмен күресуге, сабақты әртараптандыруға көмектеседі. "Ойындардың педагогикалық фокусы оқу процесінде ойынның рөлі мен орнына сәйкес құрастырылған олардың жүйесі арқылы жүзеге асырылады" [3, 189-бет].

Педагогикалық процестің сипатына байланысты ойындардың келесі топтарын ажыратуға болады:

1) репродуктивті, өнімді, шығармашылық;

2) тәрбиелік, танымдық, дамытушылық;

3) оқыту, жаттықтыру, бақылау және жалпылау;

4)диагностикалық, коммуникативтік, кәсіптік бағдарлау, психотехникалық және т. б.

Сондай-ақ, ойын әдістемесінің табиғаты бойынша ойын топтарын келесідей бөлуге болады:

- пәндік;
- іскерлік;
- Имитациялық;
- сюжеттер;
- рөлдік;
- драматизация ойындары.

Ойын технологиясының мазмұны көбінесе ойын ортасымен анықталатынын ескеріңіз. Ойын ортасының ерекшеліктеріне сүйене отырып, заттармен және заттарсыз, үстел, бөлме, көше, жергілікті жерде, компьютерде және жаңа технологиялармен, сондай-ақ әртүрлі көлік құралдарымен ойындарды бөлуге болады.

"Ойындарды орта мектепте ағылшын тілін оқыту үдерісіндегі рөліне сәйкес жіктеу әр ойынның негізгі мақсаты бөлінген жағдайда ғана мүмкін болады" [2, 71-бет]. Негізгі мақсат оқу процесінің қажеттіліктеріне байланысты өзгеретіндіктен, ойын жүйесінің өзі қозғалмалы, динамикалық болуы керек. Осындай тұжырымдама бізді сол ойын түрін тілдік білімнің әртүрлі аспектілерін оқытуда және әр түрлі ддағдыларды дамыту және қалыптастыруда қолдануға болатындығы әкеледі.

Ағылшын тілі сабақтарында ойындарды қолдануды сөйлеу әрекетін белсендіру және оқушылардың ағылшын тілін үйренуге деген қызығушылығын сақтау үшін жұмыстың жаңа түрлерін енгізу қажет болған кезде бастаған жөн. Осыған байланысты ағылшын тілі сабақтарындағы оқыту ойындарының ерекшелігі мынада: олар кезең-кезеңімен тыңдау, оқу, сөйлеу және жазбаша тілде үйлесімді сөйлеу дағдыларын қалыптастырады және дамытады. "Сонымен қатар, ойын әрекеттерінің негізінде тілдік құралдарды таңдау, сондай-ақ сөйлеу ғана емес, сонымен қатар мінез-құлық сипатындағы шешімдер қабылдау бойынша ішкі операциялар кешені жатыр, бұл оқушыларға қоршаған әлемді талдаудың күрделі процесін жеңілдетеді және осы әлемнің жекелеген құбылыстарын сөйлеуде бекітеді" [4, 28-бет].

Ағылшын тілін оқытуда қолданылатын ойындарды жіктеу тілді жүйелі ұйымдастыруға негізделген.

Тілдік оқыту барысында ойындардың келесі түрлері бар:

1) фонетикалық ойындар;

2) сөзжасамдық ойындар;

3) лексикалық-фразеологиялық ойындар;

4) грамматикалық ойындар;

5) орфографиялық ойындар.

Біз қолданатын ойындар мен ойын тапсырмалары осы классификация негізінде орта мектепте ағылшын тілін оқыту жағдайларына бейімделді. Әдетте, біз ағылшын тілінің мектеп курсының негізгі бөлімдерін: орфография, фонетика, сөзжасам, лексикология, морфология, синтаксисті зерттеуде ойындарды қолданамыз.

Осы ойындарды сабақта қолдану барысында, әдетте, белгілі бір нәтиже байқалады: оқушылар білімді игеріп қана қоймай, түсінеді, оларды қолдануға, талдауға, синтездеуге, бағалауға үйренеді. Осылайша, мұндай жұмыс оқушылардың белсенділігінің жоғары деңгейін қамтамасыз етеді, бұл оқуды ынталандырудың негізгі көзі оқушылардың қызығушылығына айналады.

Тағы бір айта кететін жайт, ағылшын тілі сабақтарында ойын технологиясын қолданған кезде мұғалім келесі бір қиындықтарға тап болуы мүмкін:

- өзара оқыту процесін бақылаудың мүмкін қиындығы;

- сәтсіз өзара оқу кезінде оқушыларды қайта даярлау ықтималдығы;

- оқушылардың жұмыс нәтижелерін болжау мүмкінсіздігі;

- оқушылардың сабақтың мақсаты жай ойын ойнау ғана емес, сондай-ақ дидактикалық ойын екенін түсіну қиындығы;

- белгілі бір технология немесе ойын талап ететін ережелерді түсініп, сақталуы керек. Барлық оқушылардың іс-әрекетін ұйымдастыру қажеттілігі;

-оқушылардың басқа біреудің пікірін тыңдау қабілетін дамыту, сондай-ақ қандай да бір даулы мәселе бойынша өз пікірлерін дәлелдеу.

"Ойын тапсырмаларын, интерактивті жаттығуларды орындау кезінде өздерінің танымдық іс-әрекеттерін ұйымдастыруды оқушыларға біртіндеп үйрету керек, сондықтан 5-6 сыныптан бастап аталған технологиялар мен жұмыс түрлерін қолдана отырып, оларды жоғары сыныптарда қиындатуды жоспарлау керек" [4, 12-бет].

Сонымен, өзінің практикалық тәжірибесінің нәтижелеріне сүйене отырып, ағылшын тілі сабақтарында әртүрлі ойын технологияларын қолдану оқушылардың танымдық белсенділігі мен мотивациясының деңгейін жоғарылатады, ойлау, қиял, шығармашылық қабілеттерін дамытады, оқушылардың өзін-өзі бағалау, оқу іс-әрекетін өзін-өзі бақылау дағдыларын қалыптастырады, қарым-қатынас мәдениетін дамытуға ықпал етеді, белсенді тұлғаны тәрбиелейді стандартты емес мәселелерді көре, қоя және шеше алады.

Әдебиеттер:

1. Выготский Л. С. баланың психикалық дамуындағы ойын және оның рөлі / / психология мәселелері. - 2006. - № 6. 62-76 ББ.

2. Даулетова С. С. педагогикалық технологияларды қолдану жағдайында оқушылардың оқуын дамытудың дидактикалық негіздері / / Білім беру. - 2010. - № 2. - Б. 71-73.

3. Литневская Е. И. орта мектепте орыс тілін оқыту әдістемесі. - М.: АсТ, 2006. - 590 Б.

4. Тестов В. А. Қазіргі жағдайдағы оқыту стратегиясы / / Педагогика. - 2010. - № 7. - 14-16 ББ.

UDC 616.89-008.434.53

DYSLEXIA, AND HOW TO STUDY CHILDREN WITH DYSLEXIA

Sansyzbayev Magzhan- 1703-12 the group student

Supervisor: Abilmansur A. K. - master teacher

The State South Kazakhstan Pedagogical University, Shymkent

Резюме

В данной статье речь пойдет о термине «дислексия» — проблемах с чтением, ее возможных признаках, таких как неразвитость навыков чтения, особенно по сравнению со сверстниками, что делать родителям, то что нужно им ходить к логопеду, в каких условиях эти дети учатся, о том, что дети могут сдать более легкий тип экзамена, и о том, как учителя работают с особыми детьми, о методах, которые используют многие учителя, такие как многоуровневые задания и т.д.

Түйін

Бұл мақалада біз "дислексия" термині - оқу проблемалары, оның мүмкін белгілері, мысалы, оқу дағдыларының дамымауы, әсіресе құрдастарымен салыстырғанда, ата-аналар не істеу керек, логопедке бару керек, бұл балалар қандай жағдайда оқиды, балалар жеңілірек типті тапсыра алады емтихан және мұғалімдердің ерекше балалармен қалай жұмыс істейтіні, көптеген мұғалімдер қолданатын әдістер, мысалы, көп деңгейлі тапсырмалар және т. б.

1. Dyslexia: what is it?
2. Signs

3. Recommendation for parents

4. Condition in general schools

1.Dyslexia: what is it?

Dyslexia is a learning difficulty that has a problem with reading, which is caused by unformed (or disorder) higher mental function. Also, many foreign speech therapists include in the term Dyslexia things like dysgraphiav (a disorder of writing) and dyscalculia (a disorder of resulting).

Dyslexia is a peculiarity of getting information, and because of this, children have difficulty to learned reading. They perceive information such: often they see the text in the form of letters superimposed on each other or swap letters in places without seeing the difference.

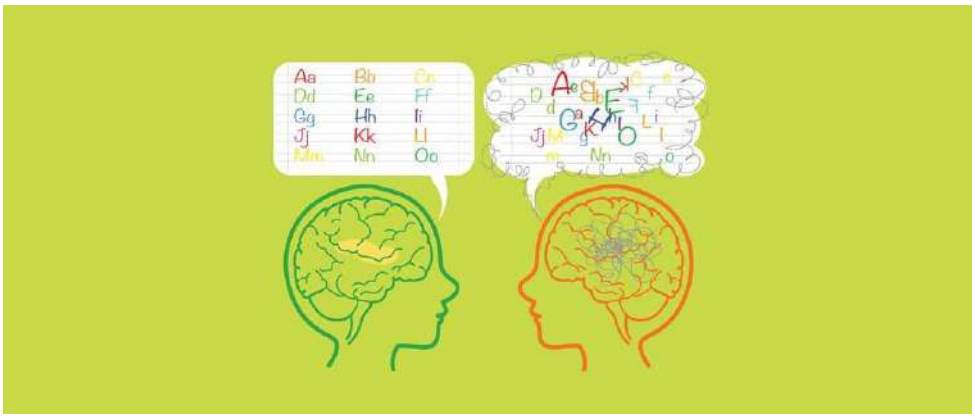

All kids make mistakes in the learning process. But if comparing an ordinary kid and one with dyslexia, the first one's mistake will disappear quickly, then the kid with dyslexia will make mistakes for a long time.

Importing to understand that dyslexia isn't a disease, it's a neurobiological feature in which the child's intellect is not impaired.

2. Signs

-When reading or writing usually skips or replaces letters, distorts words, and adds extra letters

-Have difficulties with remembering letters or words

-See one but pronouns another (letters, numbers, words)

-Often "mirror" letters

-Doesn't recognize words which constantly encounters (for example entry or exit)

-Have a problem with recognizing letters and don't match well with sounds

-Speech is developing slower than peers

-Have poorly developed reading skills compared to their age.

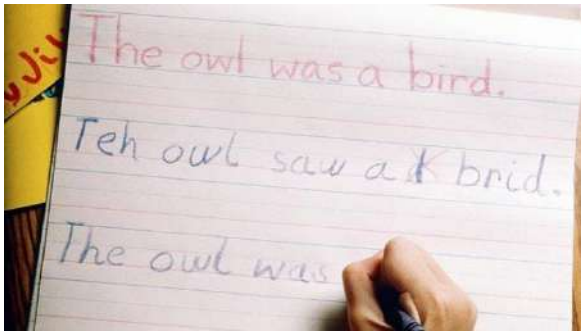

3. Recommendation for parents

If parents notice that their child has a problem with studying, the child gets only low scores, first of all, they need to determine the reason. Dyslexia is a disease that requires a comprehensive approach, so the decision about which doctor is needed to consult when symptoms of dyslexia appear depends on the age of the patient and previous events.

Children who have problems with reading need to consult a pediatrician, neurologist, psychologist, and speech therapist.

If text recognition has deteriorated suddenly, after an acute cerebrovascular accident, the patient is consulted by a neurologist and a speech therapist. With the gradual development of problems with memory, reading, and speech, it is necessary to contact a therapist who can refer the patient to an oncologist or neurosurgeon.

The main work to overcome the problem falls on the speech therapist and psychologist, and parents can help: by supporting the child, not scolding him for mistakes and low grades, trying to build the letter with plasticine or writing it big with different colors, it helps to constantly convey information with play and creativity. Also should to talk\ with teachers and conveys the full complexity of the situation to them since not all teachers are well-informed and aware of such training features.

4.Condition in general schools

Children with dyslexia study in a regular school and have a right to 5 hours of speech and psychology sessions per week. After lessons, they work with specialists for free.

Children with dyslexia are entitled to extra time on tests.

Children with dyslexia receive a certificate of education on an equal basis with everyone else. There are no restrictions in choosing a profession.

For children with disabilities (disabled health) (including those with dyslexia), the law provides for the opportunity to take an easier version of the final certification for grades 9 and 11. Parents have the right to demand assistance in the amount established by law.

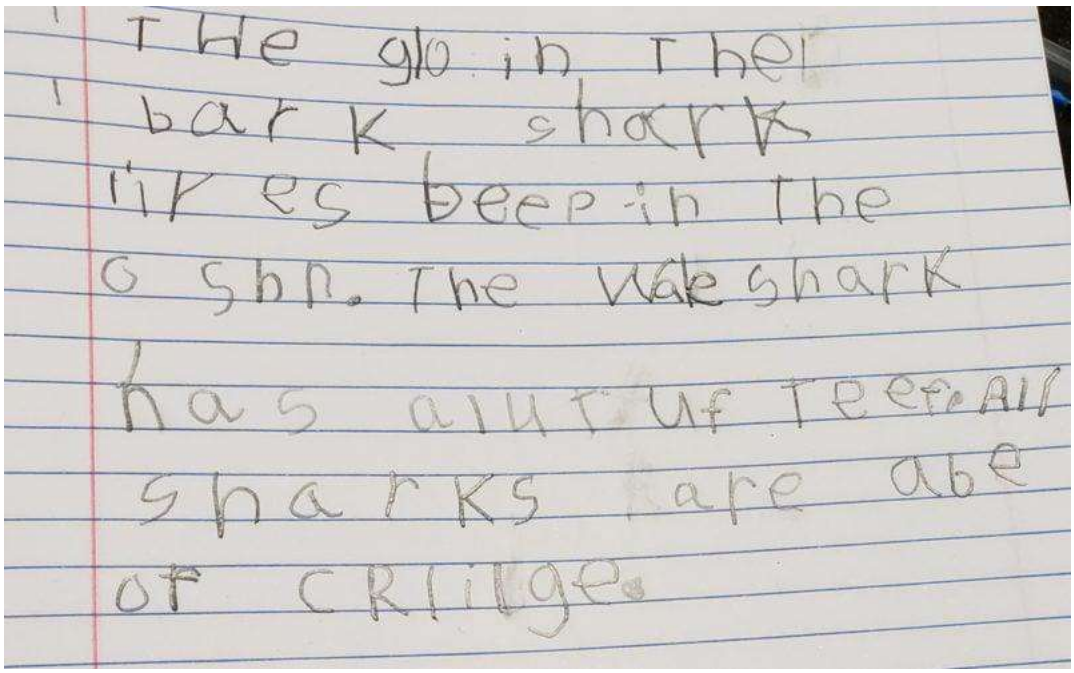

Also, most teachers restructure their work so that it brings benefit, not harm. Dyslexia needs a special approach, namely:

Develop a grading system

It is unacceptable to fill up such students with disappointing scores. It's not that they didn't learn it, that's their specialty. Many teachers change the grading system so that such children will have good grades that motivate them.

Allow for correct mistakes

A magic wand for dyslexics will be a “washer” pen. The correction itself is an important step toward the formation of control. First, the child corrects and then learns to see a dangerous place where they usually make mistakes

Multi-level tasks

If a child has a lot of mistakes in their work, then need to give him an easier task so that he can get a positive assessment. Teachers divide homework levels into three types: A, B, and C - and first they give level A. When they are done with such tasks without errors, he moves to level B, which will be a big progress.

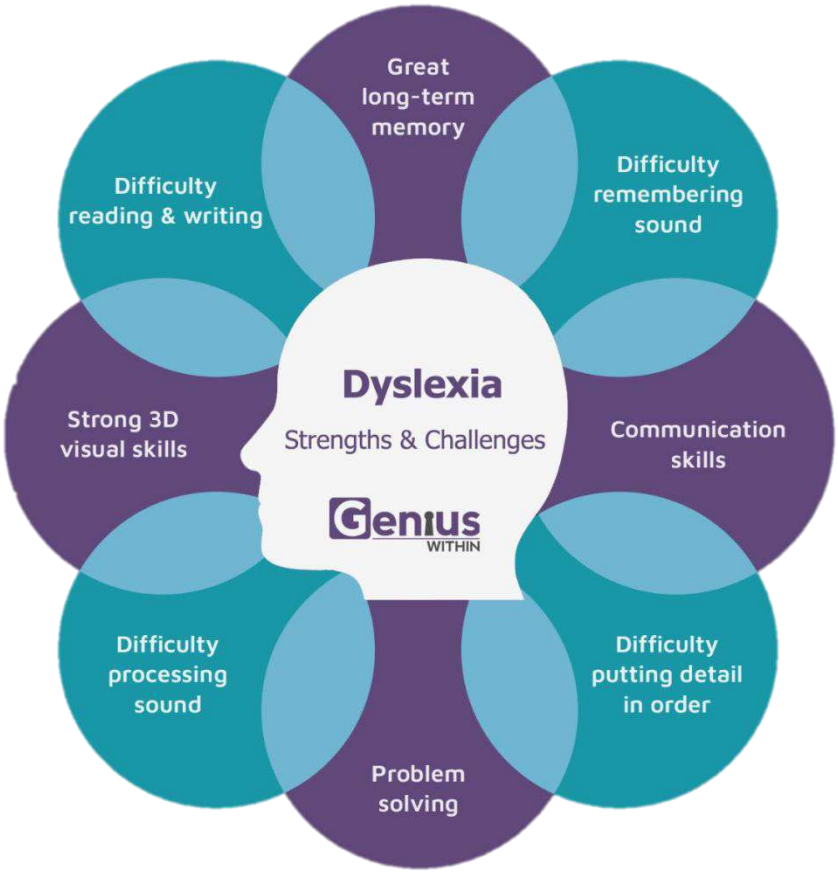

References:

1. Alexander Kornev, Reading and writing disorders in Children
2. Raisa Lalayeva, Reading Disorders and Ways to Correct Them in Primary School Students
3. Tkachenko, T. A., Logopedic primer
4. https://oboleznyah.ru/disleksiya/

TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF TEACHING

Байсеитова Ж.А. - студент группы 1703-80
Научный руководитель: Аширова Д.А. - магистр
Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, Шымкент

Резюме

Влияние образовательных технологий на систему образования было революционным. Раньше учителя были единственным источником информации для учащихся, а учебники были основным ресурсом. Однако технологические инновации изменили роль и функции учителей, создав новые возможности для управления ресурсами и улучшения обучения.

Благодаря наличию ряда медиа-ресурсов учителя теперь имеют доступ к многочисленным инструментам, дополняющим их учебную работу, что делает процесс передачи знаний более эффективным. В современном мире внедрение образовательных технологий является обязательным условием систематического протекания образовательного процесса. Он освещает каждый аспект образовательной системы и способствует значительным достижениям в методологиях преподавания и обучения.

Түйін

Білім беру технологиясының білім беру жүйесіне әсері революциялық болды. Бұрын оқушылар үшін ақпараттың жалғыз көзі мұғалімдер болса, оқулықтар негізгі ресурс болды.

Дегенмен, технологиялық инновациялар мұғалімдердің рөлдері мен функцияларын қайта анықтап, ресурстарды басқару мен оқуды жақсартудың жаңа мүмкіндіктерін жасады.

Бірқатар медиа-ресурстардың болуымен мұғалімдердің оқу жұмысын толықтыру үшін көптеген құралдарға қол жетімділігі бар, бұл білім беру процесін тиімдірек етеді. Қазіргі әлемде білім беру үдерісінің жүйелі түрде жүруін қамтамасыз ету үшін Білім беру технологиясын енгізу өте маңызды. Ол білім беру жүйесінің барлық аспектілерін жарықтандырады және оқыту мен оқу әдістемелеріндегі тамаша жетістіктерге ықпал етеді.

The evolving demands of society for education and personal growth have brought about a transformation in the way education is delivered. With the help of innovative technologies, the educational process can now be tailored to meet the professional needs of the students, as well as their individual interests, inclinations, and abilities.

In the past, technology was rarely used in the classroom, but today it has become an integral part of the education process. This shift reflects a broader cultural change as the world becomes more digitized, and technological literacy becomes increasingly important. Teachers who incorporate technology into their teaching methods can help prepare students for success in the digital age by providing meaningful learning experiences.

The internet has expanded the possibilities for education in a significant way. It has made it easier for students to access information and connect with their peers and educators. With online resources, students can explore a wide range of topics and gain knowledge beyond what is covered in the classroom. Additionally, digital tools have made learning more interactive and engaging, which helps to keep students motivated and interested in their studies. Overall, technology has changed the way we approach education and has made it more accessible and effective for learners of all ages.

The development of creativity and time management skills is facilitated by the use of innovative teaching methods. This enables young people to engage in creative and exciting projects beyond the classroom, while also acquiring essential time management skills.

Additionally, the use of digital devices such as tablets offers convenience and ease of use. Tablets are much lighter than books, making it easier for students to carry their study material around. Moreover, all the required data for learning is easily accessible in one place.

Furthermore, modern technology can be cost-effective. Parents and students can avoid the constant expense of buying new books every year, as they can now invest in a good gadget that caters to all their academic needs.

Virtual classrooms can serve as a beneficial tool in all levels of education. One of the major challenges of the traditional classroom environment is that students learn at varying paces. Thus, teachers have to develop lesson plans that cater to the average student, and not the individual requirements of each student.

Online courses, on the other hand, foster an environment that levels the playing field and enables all students to access necessary resources and time to develop their

skills. For instance, students can listen to a lecture again if they do not initially grasp the subject matter. Similarly, they may choose to skip topics that they understand well, and concentrate their time and energy on areas where they need more support.

Besides, online learning offers a broader range of topics, which opens new avenues of learning for students. It enables them to access courses that are not typically offered in their school or geographical location, thus enriching their overall education.

Educational technology creates opportunities for teachers and students to collaborate beyond the confines of the traditional classroom. Students can engage with their teachers via digital office hours, having discussions and seeking clarification through video chat or instant messaging.

Educational technology is essential in all aspects of the teaching and learning process. It serves various purposes for contemporary education and positively impacts its structure and nature. The innovation of technology in the education sector has revolutionized the learning process, maintaining its traditional framework, while simultaneously empowering it with new dimensions of education.

The question of whether technology will replace teachers is answered definitively in the negative. However, it is apparent that technology has great potential to enhance and improve the teaching profession. It serves as an essential supplement to the traditional education system, connecting students and teachers regardless of distance and providing numerous technological tools.

The need for technology is paramount in light of the growing uncertainties and the expanding global boundaries in education. The process of knowledge transfer that defines education is one that necessitates the collaboration of both teachers and technology. Together, they make the perfect gift for students, facilitating an enriched learning experience.

References:

1. https://johnparankimalil.wordpress.com/2015/01/21/role-of-educational-technology-in-the-teaching-learning-process/
2. https://blog.voki.com/2017/07/28/how-to-use-technology-in-teaching-and-learning-effectively/
3. https://online.lsu.edu/newsroom/articles/how-instructional-technology-can-improve-learning-process/
4. https://www.jetlearn.com/blog/technology-vs-teacher
5. http://www.infotaste.com/information-technologies-and-education/

UDC 372.8:811.111

PEDAGOGY IN MODERN EDUCATIONAL PROCESS

Begimbetkyzy K. - student of 1703-30 group
Scientific advisor: Bermakhanbetova G.B. - lecturer
South Kazakhstan state pedagogical university, Shymkent

Түйін

Педагогика ұзақ қалыптасу жолынан өтіп, деректер жинақтай отырып, сабақты оқытудың тармақталған концепциясына айналды. Бірыңғай педагогика адамның оқуының біркелкі заңдылықтарын зерттейтін, барлық типтегі жалпы білім беру мекемелеріндегі оқу-тәрбие процесінің негізгі принциптерін дамытатын негізгі академиялық үзінді болып

саналады. Мақалада педагогиканың даму үдерісі, осы ғылымның қазіргі білім беру жағдайында талдауы жан-жақты қарастырылып, жобалаудың жолдары қарастырылады.

Резюме

Педагогика, миновав длительный путь формирования, накопив данные, преобразилась в разветвленную концепцию преподавательских уроков. Базовой академической выдержкой, исследующей единые закономерности обучения человека, разрабатывающей основные принципы учебно-воспитательского хода в общевоспитательных учреждениях всех видов, считается единая педагогика. В статье подробно рассматривается процесс развития педагогики, анализ данной науки в условиях современного образования и рассматриваются способы оформления педагогических занятий.

Usually, a unified pedagogy includes four large areas:

a) common basic principles of pedagogy;

b) the concept of teaching (teaching);

c) the concept of learning;

d) leadership of educational concepts.

Preschool pedagogy focuses on educating children aged 3-6 years old. It includes the study of the physical, mental and emotional development of children, as well as the methods and techniques used to teach them. This field of study is closely connected to psychology and child development.

The pedagogy of secondary educational institutions explores teaching methods and techniques that are suitable for teenagers aged 12-18 years old. It focuses on the specific needs of this age group and aims to help them develop critical thinking, creativity and problem-solving skills.

Pedagogy of higher education focuses on teaching adults in higher education institutions. This field of study is closely connected with andragogy, which explores the special needs and characteristics of adult learners.

Pedagogy of seniors explores teaching methods and techniques that are suitable for older adults. It focuses on developing their cognitive abilities and helping them maintain their social connections and emotional well-being.

In conclusion, age-related pedagogy is a multi-disciplinary field of study that explores teaching methods and techniques suitable for specific age groups. It draws on knowledge from different fields such as psychology, physiology, medicine and sociology, and aims to promote the holistic development of individuals at different stages of life.

Modern Pedagogy

Preschool pedagogy is a discipline about the patterns of formation, development of the personality of the preschool child. There is the didactics of preschool education, the concept and methodology of teaching preschoolers, the technological processes of teaching a child of this year in state, individual, non-state educational and general educational organizations, in the conditions of one, two, large, absolute, defective families. Pedagogy of secondary educational institutions explores the patterns of teaching and learning of a school-age child. It belongs to the most formed branches of the lesson on education. Pedagogy of the higher school. Its object is the regularities of the educational process in the circumstances of the highest educational institution, the characteristic difficulties in obtaining higher education. Senior

Pedagogy and Andragogy explores the characteristic features of activities with adults and the elderly. Pedagogical extracts are also divided depending on which side of a particular type of human work is borrowed as the basis for systematization. There are military, technical, sports, scenic, museum, musical, industrial pedagogy, pedagogy of correctional labor bodies, etc. Each of these pedagogies, in addition, has its own object. For example, army pedagogy reveals patterns, argues abstract statements, develops principles, methods, figures for teaching and training military personnel of absolutely all ranks. The patterns of teaching workers, improving their qualifications, retraining for new specialties are studied by industrial pedagogy. Pedagogy of impeccably technological creation presupposes a branch of science, the object of which is the regularities of training highly qualified workers. Correctional labor pedagogy explores the patterns of re-education of people who are imprisoned because of offenses. Teaching disciplines also include: chronicle of pedagogy, comparative pedagogy, ethnopedagogy, teaching ideology, social pedagogy, educational psychology, social science, etc. The history of pedagogy studies the emergence and formation of teaching and educational practice, teaching concepts, unified and individual methodological concepts in various significant periods and stages. Understanding the event of pedagogy follows in order to be more aware of the problems being solved today. Comparative pedagogy is fond of considering, comparing creation in different countries

CONCLUSION

A special category of teaching lessons is designed in this way called individual, or subject, technologies that study the patterns of learning and the study of specific training disciplines in absolutely all types of educational and general educational bodies. This is the internal concept of the teaching lesson, the emergence of new industries that are generated by the formation of community and academic knowledge. The task of training is as follows: in order to provide an "area of close formation", which would subsequently be transferred to the "degree of active formation". Forms the personality of development, leading the formation, focusing on processes that have not yet been formed, but are in the period of development.

References:

1. Vodovozov V.I. Regarding the influence of German pedagogy on our schools. St. Petersburg: Lan, 2017. 13 p.

2. Kavdangalieva M.I. Psychology and pedagogy: textbook / M.I. Kavdangaliev. St. Petersburg: IEO SPBUTUiE, 2012. 266 p.

3.Cognitive processes of personality and methods of their development. Edited by E.N. Stepanova.- Pskov, 1994. - 153 p.

UDC 372.8:811.111

THE PSYCHOLOGICAL ASPECT OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE

Begimbetkyzy K- student of 1703-30 group
Scientific supervisor: Balkybekova S.Zh. Teacher of master's degree
The State South Kazakhstan Pedagogical University, Shymkent

Түйін

Бұл мақалада шет тілін үйренудің психологиялық аспектісі қарастырылады. Шетел тілін меңгеру барысында оқудың табысты болуына әсер ететін маңызды аспектілердің бірі – адам психикасы. Біз шет тілін үйренудің психологиялық негіздерін қарастырып, шет тілін меңгерудегі психологиялық қиындықтарды жеңудің тиімді жолдарын анықтадық.

Резюме

В данной статье рассматривается психологический аспект изучения иностранного языка. В процессе освоения иностранного языка одним из важных аспектов, который влияет на успешность обучения, является психика человека. Мы рассмотрели психологические основы изучения иноязычной речи и выявили некоторые эффективные способы преодоления психологических трудностей при овладении иностранным языком.

The difficulty of learning foreign languages depends on the native language of the learner, the complexity of the language being studied, and the learning environment. For example, if the learner's native language is similar to the language being studied, the learning process may be easier. However, if the languages are vastly different, the learner may struggle with pronunciation, grammar, and vocabulary.

Another difficulty in learning foreign languages is the lack of practice opportunities. Without regular immersion in the language, it can be hard to understand nuances and gain fluency.

Moreover, cultural differences can also pose a challenge for learners. Understanding the cultural context of a language is important for truly mastering it. This includes understanding customs, idioms, and social norms that may not directly translate to the learner's native language.

In conclusion, learning a foreign language is important for personal and professional development, and it can be an enjoyable and rewarding process. However, the difficulties of learning a foreign language lie mainly in our psychology and motivation. By overcoming mental barriers, staying motivated, and having a positive attitude, anyone can learn a new language successfully.

Furthermore, the way we think about learning a new language also affects our success in it. Many people believe that they are not good at learning languages or that they are too old to learn a new language. These beliefs can create mental barriers that make it difficult to learn effectively. In reality, anyone can learn a new language regardless of age or previous experience. The key is to have a positive attitude and the belief that you can succeed.

The purpose of this article is to consider the psychological foundations of the study of foreign language speech and to identify some effective ways to overcome psychological difficulties in mastering a foreign language.

The learning process is influenced by the following characteristics of the human psyche: learning characterizes the system of acquiring knowledge; creativity

(general creative ability); temperament; attention; thinking; perception; memory (preservation of knowledge is mainly associated with long-term memory)

It is also necessary to take into account that among the main psychological aspects of learning English, the following are the most important: motivation and interest in learning the language; language learning abilities; the ratio of language and speech in the study; language barrier

So, for a more successful learning of a foreign language, it is necessary to create motivation. To do this, before you start learning, you need to set a goal for yourself, for which you want to learn a foreign language. At the same time, you do not need to quit learning a language, even if you think that you do not have the ability to learn a language. After that, you can choose for yourself more effective methods of learning the language.

Often we notice that after studying a foreign language for several years at school, then at the university, it is difficult for us to think and formulate sentences, and even more so to communicate in a foreign language. What is the reason? It is probably the fear of a foreign language.

This allows trainees to feel natural and comfortable in using the foreign language without fear of making mistakes or being judged.

The second method is to create a friendly and supportive language learning environment. Trainees should feel free to ask questions, make mistakes, and receive constructive feedback from their peers and trainers. Group activities, such as language exchange programs and language clubs, can also be helpful in creating a supportive learning community.

Overcoming the fear of a foreign language is essential for successful language acquisition. Through role-playing games and creating a supportive learning environment, trainees can develop the confidence and skills necessary to communicate in a foreign language with ease and fluency.

The second method is also available for independent work. This is an information explosion (or flood) that is caused consciously. The task is to read at least 10-20 pages of text in the target language every day. In this case, you do not need to worry about understanding the material read. Attention is focused only on the volume of the text. After about a week or two of such practice, the required amount of language is gained, and then an avalanche-like progress follows. After that, the language barrier may gradually disappear.

It must be remembered that even when difficulties arise, one should not quit learning the language. It should be taken into account that in order to achieve a better result, it is necessary to pay attention to learning the language every day, namely, to train your pronunciation, enrich your vocabulary and do not forget about grammar. This requires some willpower. It is necessary that you do not lose interest in the language being studied. To do this, you can use non-traditional methods of learning a language. For example, you can watch films and cartoons in a foreign language. First you can do it with subtitles, and then without them. You can also listen and memorize thematic songs, poems in a foreign language, as well as translate them into your native language. But at the same time, one should not refuse to use additional teaching aids, such as reading fiction and listening to various kinds of

texts. In the modern world, young people communicate more and more on social networks. To practice your skills, you can make a communication friend who speaks only the language you are learning and communicate with him on social networks. In general, the study of a foreign language as a non-native one is a multifaceted process that requires purposeful thinking, sustained attention, and strong-willed efforts on oneself.

Motivation plays a crucial role in language learning. It is well known that high motivation leads to better results. Therefore, it is essential to identify the learner's motivation type, whether it is extrinsic or intrinsic, and use appropriate teaching methods to increase motivation. Emotional factors, such as anxiety, can also significantly affect the learning process. Therefore, teachers need to create a safe and supportive learning environment that can help learners reduce their anxiety levels.

Cognitive factors, such as memory, perception, attention, and reasoning, are also essential in language learning. For example, short-term and long-term memory abilities help learners store and retrieve new vocabulary and grammar structures. Teachers need to use various techniques that can help learners improve their cognitive functions.

Personal factors, including age, learning style, and previous language learning experiences, can influence language acquisition. For instance, older learners may experience more difficulty learning a language than younger learners. Similarly, learners with different learning styles may benefit from different teaching methods. Therefore, teachers need to be aware of these differences and adjust their teaching techniques accordingly.

Psychophysiological factors, such as the brain's neuroplasticity and cerebral dominance, can also impact language learning. Teachers need to incorporate activities that can stimulate the learners' brains and optimize their cerebral dominance.

Finally, interactive factors, such as the interaction among learners and between learners and teachers, can affect language learning. Collaborative learning and communication activities can facilitate language learning by creating a supportive environment that encourages learners to practice their language skills.

In conclusion, learning a foreign language is a complex process that involves a combination of factors. Therefore, a comprehensive approach that takes into account the psychological characteristics of learners is crucial for language learning success. Teachers and learners must collaborate to identify the appropriate teaching methods and learning strategies that can optimize the learner's psychological characteristics and achieve language learning goals effectively.

References:.

1.Aleshinskaya E.V. To the question of the psychological aspects of learning English // Litera.

2. Belyaev B.V. Essays on the psychology of teaching foreign languages. - 2nd ed. - M.Enlightenment, 1965. - 229 p.

3. Zimnyaya I.A. Psychology of teaching a foreign language at school. - M.: Enlightenment, 1991. -222 p.

4. Cognitive processes of personality and methods of their development. Edited by E.N. Stepanova.- Pskov, 1994. - 153 p.

5. Sorokoumova E.A. Age-related psychology. - St. Petersburg: Peter, 2007. - 208 p.

ОЖ 372.8:53

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ

Рзабаева А.Д. – М1502-22 тобының магистранты

Ғылыми жетекші: Рамазанова С. – п.ғ.к., доцент

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В системе образования Казахстана активно внедряются инновационные методы обучения, направленные на повышение качества образования и развитие у студентов навыков, необходимых для успешной карьеры в современном мире.

Одним из наиболее эффективных инновационных методов является использование информационных технологий в обучении. В Казахстане широко используются электронные учебники, интерактивные доски, онлайн-курсы и другие средства электронного обучения. Эти инструменты позволяют ученикам более эффективно усваивать материал и развивать свои навыки. Также в системе образования Казахстана внедряются проектные методы обучения. Они предполагают активное участие студентов в процессе обучения и привлечение их к решению реальных проблем. Проекты могут быть как теоретическими, так и практическими, и могут осуществляться как в рамках курсов, так и в рамках внеучебных мероприятий. Кроме того, в системе образования Казахстана активно развивается методика обучения на основе игры. Эта методика позволяет сделать процесс обучения более увлекательным и интересным для студентов, а также помогает развивать их креативное мышление и коммуникативные навыки.

В целом, использование инновационных методов обучения в системе образования Казахстана способствует повышению качества образования и развитию у студентов необходимых навыков и знаний для успешной карьеры в современном мире.

Summary

The education system of Kazakhstan is actively introducing innovative teaching methods aimed at improving the quality of education and developing students' skills necessary for a successful career in the modern world.

One of the most effective innovative methods is the use of information technology in teaching. Electronic textbooks, interactive whiteboards, online courses and other e-learning tools are widely used in Kazakhstan. These tools allow students to learn the material more effectively and develop their skills. Project-based teaching methods are also being introduced in the education system of Kazakhstan. They involve the active participation of students in the learning process and involving them in solving real problems. Projects can be both theoretical and practical, and can be carried out both as part of courses and as part of extracurricular activities. In addition, the educational system of Kazakhstan is actively developing a game-based learning methodology. This technique allows you to make the learning process more exciting and interesting for students, and also helps to develop their creative thinking and communication skills.

In general, the use of innovative teaching methods in the education system of Kazakhstan contributes to improving the quality of education and developing students with the necessary skills and knowledge for a successful career in the modern world.

Қазақстандық білім беру жүйесінде оқытудың инновациялық әдістері соңғы жылдары белсенді дамып, енгізілуде. Олар білім беру сапасын арттыруға және студенттерді тиімдірек оқыту үшін жағдай жасауға бағытталған.

Инновациялық әдістердің бірі-әртүрлі электрондық ресурстар мен оқыту және өзін-өзі оқыту бағдарламаларын қамтитын e-learning технологияларын пайдалану. Қазақстанда студенттерге кез-келген жерде және кез-келген уақытта білім мен дағдыларды алуға мүмкіндік беретін қашықтықтан оқыту түрлері де белсенді дамып келеді. Тағы бір инновациялық әдіс-бұл оқыту процесінде нақты мәселелерді шешуді және олардың негізінде жобалар құруды көздейтін жобалық оқыту болып табылады. Бұл әдіс студенттерге практикалық дағдыларды, шығармашылық ойлауды, коммуникативті және көшбасшылық қасиеттерді дамытуға мүмкіндік береді.Сондай-ақ, Қазақстанда оқушылардың оқу процесіне белсенді қатысуына ықпал ететін интерактивті тапсырмаларды, ойындарды және оқытудың басқа да нысандарын жасау үшін заманауи технологияларды пайдалануды көздейтін оқытудың интерактивті әдістері кеңінен қолданылады.Қазақстанда оқытудың инновациялық әдістерін дамытудың маңызды бағыты педагогикалық технологияларды дамыту болып табылады, бұл оқытушыларға оқытуды тиімді ұйымдастыруға және қолайлы білім беру ортасын құруға мүмкіндік береді. Жалпы, қазақстандық білім беру жүйесіндегі оқытудың инновациялық әдістері білім беру сапасын арттырудың және студенттердің қазіргі заманғы сын-қатерлерді шешуге дайындығының негізгі факторларының бірі болып табылады.Педагогтің кәсіби құзыреттілігін дамыту педагогикалық міндеттерді табысты орындау үшін маңызды міндет болып табылады және тренингтерге, семинарлар мен конференцияларға қатысуды, кәсіби әдебиеттерді оқуды және т. б. қоса алғанда, оқыту мен өзін-өзі тәрбиелеудің әртүрлі нысандары арқылы қол жеткізуге болады.

Қазіргі уақытта Қазақстанның білім беру жүйесінде білім беру сапасын жақсартуға және оқу процесінің тиімділігін арттыруға көмектесетін оқытудың әртүрлі инновациялық әдістері белсенді түрде енгізілуде. Осындай әдістердің бірі-студенттерге оқу материалын іс жүзінде игеруге мүмкіндік беретін Жобалық іс-шаралар. Оқушылар нақты құндылығы бар және оқушылардың мүдделерін көрсететін нақты жобада жұмыс істейді. Жобалық қызмет оқушыларды практикалық міндеттерді шешуге, командада жұмыс істеуге және шығармашылықты дамытуға үйретеді. Сондай-ақ, Қазақстанның білім беру жүйесінде онлайн-курстар, вебинарлар мен тестілеуді қоса алғанда, қашықтықтан оқыту технологиялары белсенді қолданылады. Бұл технологиялар студенттерге өз уақыттарын жоспарлауға және кез келген жерде және кез келген ыңғайлы уақытта үйренуге икемді болуға мүмкіндік береді.Жақында Қазақстанның білім беру жүйесінде проблемаларды шешу арқылы оқыту, рөлдік ойындар, топтық пікірталастар және т.б. сияқты белсенді оқыту әдістері де белсенді енгізіле бастады.Сонымен қатар, Қазақстанда оқушыларға өздерінің күшті және әлсіз жақтарын жақсы түсінуге және оқу сапасын жақсартуға көмектесетін формативті бағалау әдістері белсенді түрде енгізілуде. Сондай-ақ, Қазақстанның білім беру жүйесінде интерактивті тақталарды, бейне сабақтарды және басқа да заманауи технологияларды пайдалану сияқты оқытудың интерактивті әдістері белсенді қолданылады. Жалпы, Қазақстанның білім беру жүйесіндегі оқытудың инновациялық әдістері оқушыларға оқу материалын жақсы меңгеруге және өз дағдылары мен құзыреттерін дамытуға көмектеседі.

Ұйымдастықта оқыту әдісі-бұл ортақ мақсатқа жету үшін командада жұмыс істейтін оқушылардың бірлескен іс-әрекеті түрінде оқу процесін ұйымдастыруға негізделген педагогикалық тәсіл. Бұл әдістің басты артықшылықтарының бірі-ол оқушыларды командада жұмыс істеуге үйретеді, қарым-қатынас, өзара әрекеттесу, көшбасшылық дағдыларын дамытады, сонымен қатар ұжымшылдық пен ынтымақтастық құндылықтарын қалыптастыруға ықпал етеді. Бұл әдіс студенттерге сыни тұрғыдан ойлау, идеялармен бөлісу және мәселелерді шешу дағдыларын дамытуға көмектеседі. Бірлесіп оқыту әдісінде студенттер топтарға бөлінеді және белгілі бір тапсырма немесе жоба бойынша бірге жұмыс істейді. Команданың әр мүшесі басқа топ мүшелерінің пікірлері мен идеяларын ескере отырып, өз рөлін атқарады. Студенттер мәселені шешудің әртүрлі нұсқаларын талқылайды, қорытынды жасайды, нәтижелерді талдайды және қателерді талқылайды.Ынтымақтастықта оқыту әдісі бәсекелестік элементтерін де қамтуы мүмкін, бұл оқушыларды тиімдірек жұмыс істеуге және жақсы нәтижелерге қол жеткізуге ынталандырады.Бұл әдісті ғылым, технология, өнер, әлеуметтік ғылымдар және т.б. қоса алғанда, әртүрлі салаларда қолдануға болады.Тұтастай алғанда, ынтымақтастықта оқыту әдісі студенттерге Дағдылар мен білімді ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік және тұлғааралық дағдыларды дамытуға көмектеседі, бұл оны қазіргі білім берудегі ең тиімді оқыту әдістерінің біріне айналдырады.

Жалпы физика курсын оқытудағы физикалық эксперименттің рөлі өте маңызды. Физикалық эксперимент студенттерге курстың теориялық бөлігінде зерттелген физикалық құбылыстарды, заңдар мен принциптерді жақсы түсінуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, физикалық эксперименттер студенттерге мүмкіндік береді:

1. Эксперименттерді жүргізу және талдау дағдыларын игеру
2. Логикалық ойлауды және проблемаларды шешу қабілетін дамыту.
3. Теориялық ұғымдар мен олардың нақты әлемдегі көрінісі арасындағы байланысты түсіну.
4. Физиканы зерттеуге және жалпы ғылыми зерттеуге қызығушылықты дамыту.

Физикалық эксперименттер жүргізу барысында студенттер топтық жұмысты, жұмысты ұйымдастыруды және ресурстарды басқаруды үйрене алады. Физикалық эксперименттерді жүргізудің маңызды аспектісі-студенттер қателіктер жіберіп, мұғалімдері мен әріптестерінен кері байланыс ала алады, бұл олардың нәтижелерін қалай жақсартуға болатынын жақсы түсінуге көмектеседі. Сонымен қатар, физикалық эксперименттер оқу жоспарына жеке сабақ ретінде немесе зертханалық сабақтар кезінде қосымша жұмыс ретінде енгізілуі мүмкін. Физикалық эксперименттерді жүргізу тек "белгіленбеген" емес, студенттерге физикалық заңдар мен принциптерді жақсы түсінуге көмектесетін толыққанды және мағыналы әрекет болуы маңызды. Осылайша, физикалық эксперимент студенттерге теориялық ұғымдарды жақсы түсінуге және болашақ ғылыми мансапта немесе күнделікті өмірде пайдалы болатын

дағдыларды дамытуға көмектесу арқылы жалпы физика курсын оқытуда маңызды рөл атқарады.

Жобалау әдісіне негізделген нақты және виртуалды зертханалық эксперименттерді әзірлеу жаратылыстану ғылымдарын оқытудың инновациялық тәсілін білдіреді. Бұл әдіс студенттерге физикалық құбылыстарды өз бетінше үйренуге, есептерді шешуге және оқу процесінде алынған білім мен дағдыларды пайдалана отырып, құрылғылардың прототиптерін жасауға мүмкіндік береді. Нақты зертханалық эксперименттер-бұл студенттер физикалық жабдықтармен жұмыс жасайтын, физикалық шамаларды өлшейтін және деректерді талдайтын классикалық оқыту әдісі. Алайда, нақты эксперименттерді әзірлеу және жүргізу қымбат және уақытты қажет ететін процесс болуы мүмкін. Виртуалды зертханалық тәжірибелер, керісінше, студенттерге компьютерлік тренажерлер мен бағдарламалық жасақтаманы қолдана отырып, физикалық құбылыстар мен жабдықтармен жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Олар кез-келген жерден және кез-келген уақытта қол жетімді болуы мүмкін, бұл оқуды икемді және тиімді етеді. Дизайн әдісі студенттерге нақты және виртуалды құралдарды қолдана отырып, өздерінің зертханалық эксперименттерін жасауға және жасауға мүмкіндік береді. Олар өздерінің білімдері мен дағдыларын жаңа эксперименттер жасау немесе бұрыннан барларын жақсарту үшін пайдалана алады. Жобалық әдіс сонымен қатар студенттерге командалық дағдыларды дамытуға, шешім қабылдауға және мәселелерді шешуге мүмкіндік береді. Олар жұмысты ұйымдастыруды, ресурстарды жоспарлауды және басқаруды үйрене алады. Сонымен қатар, жобалау әдісі студенттердің физиканың ғылыми зерттеулері мен практикалық қосымшаларына деген қызығушылығын оята алады. Осылайша, жобалау әдісіне негізделген нақты және виртуалды зертханалық эксперименттерді әзірлеу студенттерге өз білімдері мен дағдыларын іс жүзінде қолдануға, дағдыларын дамытуға және ғылым мен ғылыми зерттеулерге қызығушылықты ынталандыруға мүмкіндік беретін жаратылыстану ғылымдарын оқытудың тиімді әдісі болып табылады.

Жоба әдісін жалпы физика курсы бойынша зертханалық эксперименттер жүргізу кезінде сәтті қолдануға болады. Бұл әдіс студенттерге өз білімдері мен дағдыларын іс жүзінде қолдануға, сонымен қатар тапсырмаларды шешуге, топта жұмыс істеуге, шешім қабылдауға және мәселелерді шешуге үйренуге мүмкіндік береді. Жоба әдісіндегі жалпы физика курсы бойынша зертханалық эксперименттер жүргізу үшін Жобаның мақсаттары мен міндеттерін анықтау, сондай-ақ тиісті тақырыптар мен мәселелерді таңдау қажет. Әрі қарай студенттер жұмыс жоспарын құрып, жобаның ресурстары мен мерзімдерін анықтауы керек. Жобаны орындау барысында студенттер эксперименттер жүргізу үшін нақты және виртуалды зертханаларды, жабдықтар мен бағдарламалық жасақтаманы пайдалана алады. Олар жауапкершіліктермен бөлісу және идеялар мен білімдермен алмасу арқылы топта жұмыс істей алады. Жалпы физика курсын үйрену кезінде жасалуы мүмкін жобалардың бір мысалы-әртүрлі материалдар мен элементтерді қолдана отырып, электр тізбегін жобалау және құру. Бұл жоба арқылы студенттер Электр тізбектерінің

заңдылықтарын зерттей алады, әртүрлі материалдармен, элементтермен және қосылыстармен тәжірибе жасай алады және тізбектің оңтайлы конфигурациясын анықтай алады. Жобаның тағы бір мысалы термодинамика заңдарын зерттеуге байланысты болуы мүмкін. Студенттер әртүрлі материалдар мен жүйелердегі температура мен жылу беруді өлшеу және жылу энергиясының қасиеттері мен заңдылықтарын зерттеу үшін эксперименттер жасап, жүргізе алады. Осылайша, жалпы физика курсы бойынша зертханалық эксперименттер жүргізу кезінде жоба әдісін қолдану студенттердің физиканың ғылыми зерттеулері мен практикалық қосымшаларына деген қызығушылығын оятуы мүмкін, сонымен қатар студенттерге өз білімдері мен дағдыларын іс жүзінде қолдануға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер:

1. Аверилл М, Лоу В. Дэвид Келтон. Имитациялық модельдеу.- Санкт-Петербург.: Питер, 2004. 847 Б.

2. Агажанов а.к. аймақтың кәсіптік мектебінің білім беру қызметтеріне сұраныс пен ұсыныстарды реттеу: Экономикалық реформалар және әдістер. Сочи, 1996. — 100 б.

3. Беклемишев А. В. жоғары мектепте физика бойынша зертханалық сабақтарды ұйымдастыру әдістемесі.- М.: қазіргі ғылым, 1952. 317 б.

4. Андреева и. Ю. компьютерлік оқыту технологиялары.// Мектептегі білім беруді жаңғырту жағдайында физиканы оқыту әдістерін жетілдіру. Аймақтық, ғылыми-әдістемелік конференция материалдары. Томск: Басылым. ТГПУ, 2004. - 88 б.

UDC 11.25.41

ШЕТ ТІЛІ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ҚОЛДАНБАЛЫ ПРИНЦИПТЕРІ

Алисапар Қ.Н. — 1703-61 тобының студенті
Әбілмансұр Ә.Қ. — магистр оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В данном иследовний речь пойдет о том, что в обучении иностранному языку очень важно формирование социокультурной компетенции учащихся, умение применять знания о населении изучаемого языка и его социокультурных особенностях в процессе общения на иностранном языке.

Summary

The relevance in this study will focus on the fact that in teaching a foreign language, it is very important to form the socio-cultural competence of students, the ability to apply knowledge about the population of the language being studied and its socio-cultural features in the process of communicating in a foreign language.

Қоғам дамуының қазіргі кезеңінде әлемдік қоғамдастықты қамтыған жаһандану процестеріне назар аудармай, шет тілін оқыту мүмкін емес. Әлеуметтік-мәдени құзіреттілік, демек, жалпы коммуникативті құзіреттілік. Жоғарыда аталған мақсат оның өзара байланысты төрт компонентінің бірлігінде ашылады: тәрбиелік, дамытушылық, тәрбиелік және практикалық. Мақсаттың практикалық құрамдас бөлігі студенттердің шет тіліндегі әлеуметтік-мәдени құзіреттілігін қалыптастыру болып табылады, ол оқытудың

әр кезеңінде студенттердің негізгі танымдық және коммуникативті қажеттіліктерін және зерттелген тілдердің спикерлері болып табылатын халықтардың мәдени құндылықтарымен танысу мүмкіндігін қамтамасыз етеді. Тиімді әдістерді іздеу және әлеуметтік-мәдени құзыреттілікті қалыптастыру әдістері көптеген ғалымдардың, әдіскерлер мен мұғалімдердің назарын аударады. Осындай тиімді әдістердің бірі-шет тілі сабақтарында түпнұсқа материалдарды пайдалану. Әлеуметтік-мәдени құзіреттілікті қалыптастыру мәселесінің өзектілігі айқын. Алайда, іс жүзінде бұл мәселеге жеткіліксіз көңіл бөлінеді. Айта кету керек, әлеуметтік-мәдени құзіреттілікті қалыптастырудың ең тиімді құралы-оқытылатын тілдің елінде болу, оның мәдениеті, дәстүрлері, әдет-ғұрыптары мен әлеуметтік-мәдени нормаларының атмосферасына ену. Дегенмен, барлық студенттер мен оқытушылардың мұндай мүмкіндігі болмағандықтан, тілдік емес ортада әлеуметтік-мәдени құзіреттілікті дамытудың тиімді жолдарын іздеу керек. Осылайша, лингвистикалық парасаттылықты қалыптастыру коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастырудың шешуші шарты болып табылады. Бұл оқу бөлмесінде түпнұсқа газеттердің, журналдардың, үй заттарының, мысалы, барлық билеттер, сәлемдемелер, чектер және т. б. болуы; жаңартылған білім беру ортасын құру, мысалы, оқу залы ағылшын парламенті; офисте түпнұсқалық радио және телехабарларды, бейнематериалдарды, бейнеклиптерді, жарнамалық хабарландыруларды қабылдауға үнемі бапталған бұқаралық ақпарат құралдарының болуы. Шет тілі сабақтарында түпнұсқа материалдарды қолдану табиғи тілдік ортамен танысудың жолын жасайды, бұл методология саласындағы көптеген жетекші мамандардың пікірінше, шет тілін сәтті меңгерудің негізгі факторы болып табылады. Әлеуметтік-мәдени құзыреттілікті қалыптастыру үшін жағдай жасаудың тиімді жолдарын іздеу зерттеу мәселесін құрады.

Зерттеу әдістері шет тілін оқытудың негізгі мақсаты оқушылардың коммуникативтік-сөйлеу және әлеуметтікмәдени дамуы, оқушылардың шет тілін ауызша және жазбаша түрде, "мәдениеттер диалогында" мәдениетаралық деңгейде қарым-қатынас құралы ретінде пайдалану қабілетін дамыту болып табылады. "Шет тілдерін оқытудың интегративті мақсаты ретінде қызмет ететін коммуникативті құзыреттілік шет тіліндегі коммуникативтік құзіреттіліктің лингвистикалық, сөйлеу, әлеуметтік-мәдени және білім беру компоненттерін қалыптастыруды көздейтін белгіленген бағдарламалық лимит аясында ана тілдерімен шет тілдерімен мәдениаралық қарым-қатынасты жүзеге асыру қабілеті мен дайындығы ретінде танылады". Шет тіліндегі коммуникативтік құзыреттіліктің әлеуметтік-мәдени компонентіне болсақ, ол "оқытудың мәдени бағыттылығын, студентті оқытылатын тіл елінің мәдениетімен таныстыруды, өз елінің мәдениетін жақсы түсінуді, оны шет тілі арқылы ұсына білуді, сондай-ақ студенттерді мәдениеттер диалогына қосуды қамтамасыз етуі тиіс". Қазіргі жоғары оқу орындары білім беру процесінің моделі студенттерге білім беруге емес, студентке білім беру процесінің басқа субъектілерімен өзара әрекеттесудің жаңа стратегияларын игеруге және оның барлық салаларында мәдениетаралық байланысты тиімді жүзеге асыра алатын белсенді, автономды,

шығармашылық тұлға болуға мүмкіндік беретін білім беруге бағытталған [1]. Қарым-қатынас дағдылары "Шет тілі" оқу пәні мазмұнының бірінші компоненті ретінде әлеуметтік-мәдени білім мен дағдылармен тығыз байланыс арқылы шет тілін меңгерудің және мәдениетаралық диалогтарға қатысуға дайындықтың нәтижесі болып табылады. Өзінің мәдениеті мен құндылықтары туралы білімі бар тұлғаны дамыту және қалыптастыру маңызды міндет болып табылады, оны шешу оқу орындарында оны игеру процесінде шет тілі арқылы жүзеге асырылуы керек және мүмкін [2]. Осыған байланысты елтану деп аталатын тәсіл қажет болды. Бұл шет тілін оқытудың әлеуметтік-мәдени тәсіліндегі байланыстырушы буын, оның маңызды бағыты жергілікті мәдениетті мәдениаралық контекстке қосу болып табылады. Шет тілдік практикада қолданылатын, ол студенттің елтану білімі мен шет тілін меңгеру дағдыларының қосындысының тасымалдаушысы ғана емес, азаматтық ұстанымы, жеке басы және патриоты бар адам болуына бағытталған. Шет тілді білім беруде оқу орындарының елтану қағидатын іске асыру мыналарды көздейді: * білім беру үдерісінде туған өлкенің табиғаты, мәдениеті туралы материалды әлемдік мәдениеттің бір бөлігі ретінде пайдалану; * оқу материалдарында, нұсқауларда, ұсынымдарда, ұйымдастырушылық нысандарда, оқыту тәсілдерінде рәсімделген іс-шаралар жүйесі; * аймақтағы тіршілікті түсінуге, стратегиялық және тактикалық жоспардың белгілі бір аумағын дамыту мәселелерін шешуге қатысуға, жергілікті халықтың тарихы мен мәдениетінің жетістіктерін сақтауға бағытталған білім беру іс-шараларын ұйымдастыру. Шет тіліндегі білім берудегі елтану мазмұны "құрал" ретінде әрекет етеді, оның көмегімен әр түрлі іс-шаралар жетілдіріледі: білім беру, еңбек, эстетикалық, зерттеу, туған қоғамдастықта сәтті жұмыс істеу үшін қажет [3]. Бұл оқытуды өмірге жақындатады және ықпал етеді:

- өз жеріне, табиғатқа, еңбекке деген сүйіспеншілікті тәрбиелеу;
- студенттердің белсенді, тәуелсіз және белсенді көзқарасын қалыптастыру.;
- дағдыларды ғана емес, құзыреттілікті, яғни оларды практикада қолдану тәжірибесімен тікелей байланысты дағдыларды қалыптастыру [4].

Елтану тәсілі негізінде жасалған оқулықтарды ағылшын тілін оқытуға енгізудің оң нәтижелері бар. Олардың арқасында білім алушыны қоршаған мәдениет туралы әлеуметтікмәдени білім кеңейетінін, жалпы, әмбебап және мәдениеттерде ерекше білім тереңдей түсетінін, бұл мәдениетаралық коммуникация процесін жеңілдететінін айғақтайды. Әзірленген бағдарлама ағылшын тілін оқыту мазмұнына енгізу үшін елтану білімі мен дағдыларының қажетті көлемін белгілеуге мүмкіндік береді. Студенттің құзыреттілігі іс-әрекет процесінде көрінеді және оның алған құзіреттіліктерін іс-әрекет пен мінез-құлықтың әртүрлі салаларында қолдана алатындығын көрсетеді. Шет тілі сабағында оқытудың практикалық, жалпы білім беру және тәрбиелік мақсаттарына қол жеткізуде шешуші рөл " адамның басқа адамдармен қарым-қатынас жасау мүмкіндігін қамтамасыз ететін маңызды сипаттамаларының бірі" болып табылатын коммуникативті құзіреттілікті қалыптастыруға берілуі керек. Шет тілін үйренудің мақсаты тілдік және әлеуметтік-мәдени

құзіреттілікті қамтитын коммуникативті құзіреттілікті қалыптастыру екені белгілі. Жаңа мақсатты нұсқауларға сәйкес, шет тілі оқытушысының міндеті-оқушының жеке басын шет тілі мәдениетімен таныстыру үшін жағдай жасау және оны мәдениеттер диалогына тиімді қатысуға дайындау. Сондықтан, шет тілі сабағында әр студенттің сабаққа белсенді қатысуын қамтамасыз ететін, сөйлеу қарым-қатынасын ынталандыратын, шет тілін үйренуге деген қызығушылығы мен тілегін қалыптастыруға ықпал ететін сабақ түрлеріне ерекше орын беру керек. Осы мәселелерді шешудің бір жолы-түп нұсқа материалдарды пайдалану. Зерттеулер шынайы материалдардың әр түрлі түрлерімен жұмыс істеу коммуникативті және танымдық мотивацияны арттыруға ықпал етеді, лингвистикалық және әлеуметтік-мәдени құзіреттілікті қалыптастырады, оқушылардың жеке және эмоционалды жағдайына жағымды әсер етеді, тіл мен мәдениетке бір уақытта қол жеткізуге мүмкіндік береді [7]. Айта кету керек, студенттердің әлеуметтік-мәдени дамуы мыналарға бағытталған:

- шетелдік қонақтармен шет тілінде коммуникативті түрде қолайлы қарым-қатынас жасау үшін қажетті екі тілді коммуникативтік құзыреттілікті (сөйлеу, әлеуметтік-мәдени және лингвистикалық) қалыптастыру және дамыту, білім беру, күнделікті тұрмыстық, әкімшілік салаларда шетелдіктермен қарым-қатынас жасау кезінде, жұмысқа орналасу және бизнесті ұйымдастыру, бос уақытты өткізу кезінде отандастарға коммуникативтік көмек көрсету;

- мәдениеттерді кеңейту қағидаты бойынша студенттерді мәдени байыту (этникалық және суперэтникалық мәдениеттерден, оқытылатын тіл елдерінің әлеуметтік субмәдениеттерінен геосаяси аймақтар мен әлемдік мәдениеттің мәдени резервуарларына дейін);

- студенттердің шет тілінде өмір шындығын сипаттаудағы тіл мәдениетін дамыту;

- студенттерді шет тілін меңгеру деңгейін анықтау үшін халықаралық тесттерді орындауға дайындау [8].

Шет тілін оқытудың нәтижелері мен мақсаттары мен міндеттерін талқылау түпнұсқа ақпарат көздерін пайдалана отырып, ана тілінде сөйлеушімен (инофонмен) нақты қарымқатынасқа қол жеткізу мүмкіндігі тұрғысынан айқындалады. Шынайы материалдар мәселесіне арналған теориялық материалдарды зерттеу жақында осы салада белсенді зерттеу жұмыстары жүргізілгенімен, шет тілін үйрену процесінде түпнұсқа материалдарды пайдалану мәселесі әлі шешілмегенін және қазіргі заманғы әдіскерлердің ерекше назарын қажет ететін өзекті болып қала беретінін көрсетті. Әлеуметтік-мәдени құзіреттілікті қалыптастырудың өзектілігі айқын. Айта кету керек, іс жүзінде бұл мәселеге жеткілікті көңіл бөлінбейді. Тілді үйрену кезінде материалдарды қолданудың өзектілігі материалдарды нақты қолдануға бағыттау болып табылады, өйткені олар табиғи тілдік ортаға әсер етеді. Әлеуметтік-мәдени құзыреттілікті қалыптастырудың ең тиімді құралы-түпнұсқа материалдар. Мұндай материалдарға мәтіндер, мақал-мәтелдер, өлеңдер, рифмалар, фотосуреттер, суреттер, мақалалар, брошюралар, плакаттар,

авиациялық және теміржол билеттері, хаттар, жарнамалар, жаңалықтар мен теледидар бағдарламалары және т.б.

Қорытынды. Жоғарыда келтірілген ақпаратты қорытындылай келе, түпнұсқа материалдар шет тілін үйренуде кеңінен қолданылады деп қорытынды жасауға болады. Практикалық сабақтар барысында біз мәтіндерді, бейнематериалдарды, мақал-мәтелдерді, мақалаларды, хаттарды қолдандық. Осылайша, шынайы материалдар тіл үйренуге үлкен ынталандыру болып табылады деп сеніммен айтуға болады. Өйткені олар студенттерді зерттелетін тілдің мәдениетімен таныстырады, тілді үйрену процесін жағымды етеді. Түпнұсқа мәтіндермен жұмыс жасай отырып, студенттер жаңа ұғымдар ашады, шет елдердегі өмір салты туралы көп нәрсе біледі. Түпнұсқа мәтіндер басқа мәдениетке төзімділікті арттырады. Материалдарды пайдалану студенттердің мотивациясына, олардың жұмысына, көкжиегіне, лингвистикалық біліміне, сондай-ақ ағылшын тілі сабақтарында түпнұсқалық материалдарды пайдалану әдістері мен тәсілдерін зерттеуге ықпал етті.

Әдебиеттер :

1. Назаренко Е. А. Формирование языковой компетенции на уроках иностранного языка в условиях ФГОС.- «СОШ No34» г.Симферополя. 2012.
2. Құнанбаева С.С. Қазіргі шеттілдік білім берудің теориясы мен практикасы. 2011. 91б.
3. Deardorff D.K. Identification and assessment of intercultural competence as a student outcome of internationalization // Journal of Studies in Intercultural Education. 2006. No10. 241-266 бет.
4. Евдокимова, М.Г. Тілдік мамандық түлектерінің кәсіби құзіретінің құрылымы. 2007. – No 3. – С. 26–54
5. Агапова С.Г. Основы межличностной и межкультурной коммуникации. Серия "Высшее образование " - Ростов на Д .: Феникс,2004. стр.96.
6. Борисов Л.П. Компетентностное деятельной подход и модернизация содержание общего оброзование. Стандарт и мониторинг. Москва, русский журнал 2003 No1. стр.127.
7. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация. М., 2002
8. Кулибаева Д.Н. Инновационная модель формирования международно-стандартных уровней владения иностранным языком в условиях школ международного типа -Алматы: КазУМОиМЯ им.Абылай хана, 2002.- 216 с.

ЖАЛПЫ ОРТА МЕКТЕПТЕРДЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЛОГИКАЛЫҚ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН АНЫҚТАУ

Әбдікәрім А., Дәутбек А., Рамазанова А.

Ғылыми жетекші – Сартбаева Г.М. -а.ш.ғ.к., аға оқытушы

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В статье рассмотрен анализ уровня углубленного изучения биологии с применением новых технологий в Назарбаев Интеллектуальной школе и казахско-турецких лицеях г. Шымкент и средней общеобразовательной школе №2 им. А. Бокейханова

Summary

The article discusses the analysis of the level of in-depth study of biology with the use of new technologies in Nazarbayev Intellectual school and Kazakh Turkish lyceums in Shymkent and general secondary schools No. 2 named after A. Bukeikhanov

Дарынды және қабілетті жастарды жетілдіру мақсатымен барлық қазақ-түрік лицейлерінде олимпиадаларға дайындық жұмыстары жүргізіледі.

Лицейінде машықтану тәжірибелерін өткенде биология зертханасында пайдаланылып, сабақ жүргізілді. Зертхана жаңа технологиямен барынша қамтылған, сондықтан бұл жерде сабақ өту әрі қызықты әрі оқушыларға түсінікті болады. Лицейдегі машықтану тәжірибелерін өткенде, лицейдегі білім беру жүйесі мен жалпы орта мектептегі білім беру жүйесін салыструға мүмкіндік болды.

♦Тәжірибелік-зерттеу жұмысы Назарбаев интеллектуалды мектеп оқушылары, Шымкент каласының ББ, №1 «Білім-инновация» лицей-интернатының (бұнынғы КТЛ) 9 «а» сынып оқушылары және №2 А. Бөкейханов атындағы жалпы орта білім беру мектебінің 8 «а» сынып оқушылары алынды. Бұл тәжірибелерді жүргізген кезеңеңде қысқа мерзімді жоспарға тікелей сүйене отырып, жоспарлы түрде күнтізбелік күндерге сәйкес жүргізілді. Тәжірибе сыныптарында жаңа технологиыны қолдану арқылы сонымен бірге бағдарлама бойынша жасалған тақырыптар бойынша сабақ жүргізілді.

♦Тәжірибелік-зерттеу жұмысы жүргізілген сынытардың ұзартылған және қысқартылған сабақ жоспарларының тақырыптары дәлме-дәл яғни сәйкес келтірілген. Жоспар бойынша 4-тақырып бойынша инновациялық технологияларды қолдану арқылы сабақ өтілді. Мұндағы бірінші өтілген сабақ тақырыбы «Нерв жүйесі» болды. Осы бірінші тақырып бойынша толығымен сабақ өңделімі жасалынды.

Мақсаты: Адам жүйке жүйесінің дамуын және топографиялық ерекшеліктерін қарастыру.

Міндеттері: Жүйке жүйесінің құрылымдық түрлерін және жұлының өткізгіштік қасиеттері меңгеру.

Жоспары:

1.Нерв жүйесі,оның маңызы.

2.Нейрон, оның афферентті және эфферентті өсінділері.

3.Нерв талшағы.

4. Рецепторлар және олардың түрлері.

5. Жұлын топографиясы.

6. Рефлекс, рефлекторлық доға құрылымы

7. Синаптикалық құрылым, қызметі.

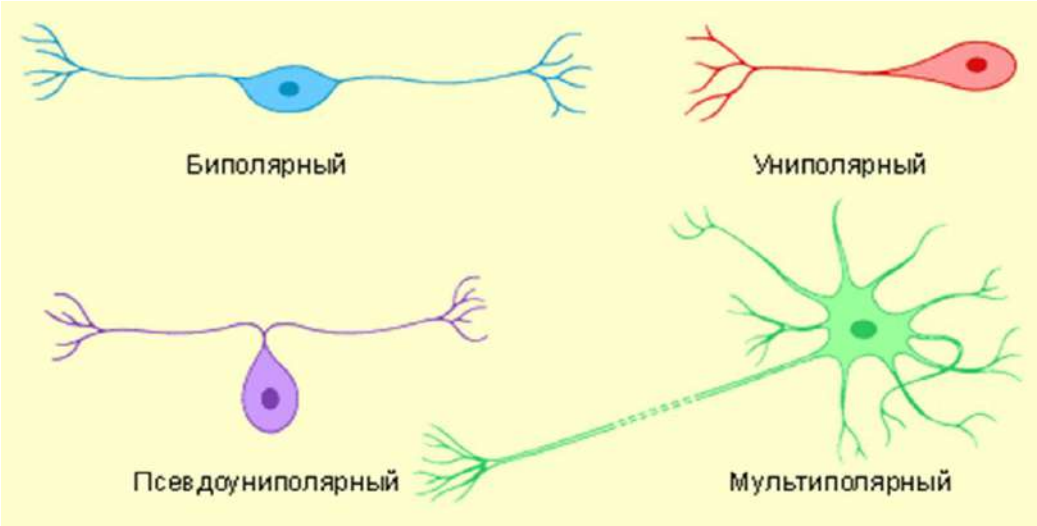

Сурет 1. Нейрондардың құрылысы

Бақылау сұрақтары:

1. Жұлынның орналасуы?
2.Жұлының құрылысы?
3. Синапс дегеніміз не?
4. Миелинді және миелинсіз талшықтар

Мне осындай көріністе өңделген материалдармен сабақты толығымен меңгертуге тырыстық. Сонымен қатар мұнда тақырыпқа бойланысты видеолық сипатта көрсетілген үзінділерде бар. Бұл видеосипаттағы матералдарды көргенде оқушылар өздерінің белсенділіктерін арттыра түсті және қызығушылығымен логикалық ойлау қабылеттері көрініс тапты.

Кесте 1

Тәжірибе жүргізу кезіндегі зерттеуге алынған сынып оқушыларының саны

Мектеп атауы	I-тәжірибе (Оқушы саны)	II-тәжірибе(Оқушы саны)	III-тәжірибе (Оқушы саны)
Назарбаев интеллектуалды мектебі	25	25	25
№1«Білім-инновация» лицей-интернатының (бұнынғы КТЛ)	25	25	25
№2 А. Бөкейханов атындағы ЖОМ	25	25	25

Кесте 2

Тәжірибе кезіндегі зерттеуге алынған мектеп оқушыларының нәтижелік көрсеткіші

Мектеп атауы/ %-дық көрсеткіш	I-тәжірибе	II-тәжірибе	III-тәжірибе
Назарбаев интеллектуалды мектебі	85-90%	86-93%	85-93%
№1«Білім-инновация» лицей-интернатының (бұнынғы КТЛ)	83-91%	85-93%	84-92%
№2 А. Бөкейханов атындағы ЖОМ	48-68%	45-70%	50-76%

Кесте 3

Тәжірибе кезіндегі зерттеуге алынған мектеп оқушыларының төмен нәтижелік көрсеткіші

Мектеп атауы/ %-дық көрсеткіш	I-тәжірибе	II-тәжірибе	III-тәжірибе
Назарбаев интеллектуалды мектебінің оқушылары	1% - 3%	1% - 2%	1%- 2%
№1«Білім-инновация» лицей-интернатының (бұнынғы КТЛ)	1% - 2%	1% - 2%	1% - 2%
№2 А. Бөкейханов атындағы ЖОМ	10% - 18%	10% - 20%	10% - 20%

Шымкент қаласындағы Назарбаев интеллектуалды мектебінің 8 «а» сынып, Шымкент каласының ББ, №1«Білім-инновация» лицей-интернатының (бұнынғы КТЛ) 8 «а» сынып оқушылары және №2 А. Бөкейханов атындағы жалпы орта білім беру мектебінің 8 «а» сынып оқушыларының инновациялық технологияларды пайдалана отырып сабақ өткізу кезіндегі тәжірибе көрсеткіштері міне осындай сандарды берді.

Мектептің оқу үрдісінде әртүрлі жаңа инновациялық технологиялардың әдіс-тәсілдерін пайдаланып, оқушылардың білімі мен іскерлігін дамыту оны теориялық тұрғыдан негіздеу және тиімді лігін тәжірибе арқылы тексеруді талдау нәтижесінде қорытынды шығаруға болады.

Сондықтанда тәжірибелік зерттеу жүргізу арқылы Назарбаев интеллектуады мектеп оқушыларының иновациялық технологияларды қолданыу арқылы өтілген сабаққа деген қызығушылығы бірінші тәжірибе кезінде 25 оқушы қатысты. Ол 85%-дан - 90%- аралығында, ал Шымкент каласының ББ, №1 «Білім-инновация» лицей-интернатының 9 «а» сынып оқушыларына жүргізген (бұнынғы КТЛ) тәжірибеден кейінгі көрсеткіш83%-дан -91% аралығында, ал ендігі бақылау тәжірибесі блйынша №2 А. Бөкейханов атындағы жалпы орта білім беру мектебінің 8 «а» сыныбы бойынша жаңа технологияларды қолдана отырп өтілген бірнеше тақырыптар бойынша ұғынуы мен олардың интеллектуалды дамуы яғни логикалық бойлау қабілеттілігі сондай-ақ биологияға деген қызығушылық 48% - дан - 68%-ды көрсетіп отыр. Екінші тәжірбие бойынша Назарбаев интеллектуалды мектебі оқушыларының көрсеткіші 86%-дан -93%- ды, №1 «Білім-инновация» лицей-интернатының (бұнынғы КТЛ) 8 «а» сынып оқушыларының тәжірибелік көрсеткіш 85%-дан - 963%- ды, бақылау тәжірибесі блйынша №2 А. Бөкейханов атындағы жалпы орта білім беру мектебінің 8 «а» сыныбы бойынша жаңа технологияларды қолдана отырп өтілген кездегі көрсеткіш45%-дан - 70%- болды.

Ал соңғы тесттік және бақылау тапсырмалары бойынша Назарбаев интеллектуады мектеп оқушыларының нәтиже көрсеткіші 85%-дан - 93%- ды, ал Шымкент каласының ББ, №1 «Білім-инновация» лицей-интернатының (бұнынғы КТЛ) 9 «а» сынып оқушыларына соңғы тесттік және бақылау тапсырмалары бойынша 84%-дан -92%-ды көрсетіп отыр. Енді тәжірибелік топқа алынып отырған №2 А. Бөкейханов атындағы жалпы

орта білім беру мектебінің 8 «а» сынып оқушыларының соңғы тесттік және бақылау тапсырмалары бойынша 50% - дан 76 % -ды құрап отыр. Бұл көрсеткіштер жоғары және орташа яғни жақсы деген көрсеткіштерді беріп отыр.

Әдебиеттер:

1.М.К.Естұрсынова, Ш.С.Набидоллина «Жаратылыстану негіздері және дүниетануды оқыту әдістемесі» 2005ж.

2.Мырзабаева А.Б., «Оқушылардың шығармашылығын дамыту». Қарағанды, 2002ж.

ОҚУШЫЛАРДЫҢ АРАСЫНДА ЖАЛПАҚТАБАНДЫЛЫҚТЫҢ ТАРАЛУ ДӘРЕЖЕСІН ТӘЖІРИБЕ ЖҮЗІНДЕ ТЕКСЕРУ ЖӘНЕ ОНЫҢ НӘТИЖЕЛЕРІ

Сманова Н., Бимырза Т., Таубек Ж.

Ғылыми жетекші – Сартбаева Г.М. -а.ш.ғ.к., аға оқытушы

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В статье рассмотрен методический подход к развитию гигиенических навыков у учащихся при изучении темы «нарушение осанки и причины появления плоскостопия

Summary

The article considered a methodological approach to the development of hygiene skills in students in teaching the topic " violation of posture and causes of flat feet

Зерттеу жұмыстары педагогикалық практика кезінде жүргізілді.

Зерттеу жұмысы №1 Оқушылардың дене сымбатының дұрыс қалыптасу жағдайын анықтау

Оқушылардың физикалық денсаулық жағдайын анықтауда басты көрсеткіші семіздік болатынын ескере отырып зерттеуді оқушылардың дене салмағын анықтаудан бастадық, өйткені қазір балалар арасында әсіресе, семіздік белең алып барады. Семіздік ағза, дене сымбатының бұзылысымен қоса оқушылардың бұлшық еттері әлсіз жетілу үстінде болғандықтан ауырлықты көтере алмай табанның жалпайуына да тез әкеледі.

Зерттеу мектептің медициналық кабинетінде жүргізілді.

Осы жұмысты негізге ала отырып 8 сынып оқушыларымен зерттеу жүргіздім, зерттеу нәтижесі:

1- оқушы қыз бала [Бой ұзындығы 150см *3,5/2,54 - 108]* 0,453=44кг

52кг-44кг=6кг

52кг---100%

6кг -----х%

Х=11,5% дене салмағында ауытқу жоқ

Салмақ және бой ұзындығы арақатысының бағасын анықтау барысындағы 8«Г» сыныбы оқушыларының салыстырмалы көрсеткіші 1,2,3-кестлерде көрсетілген

Кесте 1

8 «Г» сыныбы ұлдарының салмақ және бой ұзындығы арақатысының салыстырмалы көрсеткіші

Жалпы ұлдардың саны (%)	Қалыпты түрде саны (%)	Қалыптан жоғары түрде саны (%)	Қалыптыдан төмен түрде саны (%)
12 (100 %)	6 (50 %)	3 (25 %)	3 (25%)

Қорытынды: 8 «Г» сыныбы ұлдарының салмақ және бой ұзындығы көрсеткішінің нәтижелері 50% - оқушыда қалыпты жағдайда, 25% - оқушыларда қалыпты жағдайдан жоғары, 25% оқушыларда салмақ қалыптан төмен.

Кесте 2

8 «Г» сыныбы қыздарының салмақ және бой ұзындығы арақатысының салыстырмалы көрсеткіші

Жалпы қыздардың саны (%)	Қалыпты түрде саны (%)	Қалыптан жоғары түрде саны (%)	Қалыптыдан төмен түрде саны (%)
14 (100 %)	8 (58 %)	2 (14 %)	4 (28%)

Қорытынды: 8 «Г» сыныбы қыздарының салмақ және бой ұзындығы көрсеткішінің нәтижелері 58% оқушыларда қалыпты жағдайда, 14% оқушыларда қалыпты жағдайдан жоғары, 28% оқушыларда салмақ қалыптан төмен.

Кесте 3

«Г» сыныбы оқушыларының салмақ және бой ұзындығы көрсеткішінің нәтижелері

Жалпы оқушылардың саны (%)	Қалыпты түрде саны (%)	Қалыптан жоғары түрде саны (%)	Қалыптыдан төмен түрде саны (%)
26 (100 %)	14 (54 %)	5 (19 %)	7 (27%)

3-кестеден көріп отырғанымыздай зерттеу нәтижесі негізінде 8 «Г» сыныбы оқушыларының салмақ және бой ұзындығы ара катынасы

көрсеткішінің жағдайы 54% оқушыда қалыпты жағдайда, 19% оқушыларда қалыпты жағдайдан жоғары, 27% оқушыларда қалыптан төмен көрсетті.

Сонымен, 8 «Г» сыныбы ұл- қыздарының салмақ және бой ұзындығы көрсеткіштерінде ауытқу төмен, жоғары болған оқушылармен әңгіме жүргізілді, дұрыс тамақтануын және спортпен айналысуын ұсындық.

Осындай зерттеу жұмыстары арқылы оқушылардың өз денсаулығын көтеріп отыруына кеңестер берілді.

Зерттеу жұмысы №2 Оқушылардың арасында жалпақ табандылықтың таралу дәрежесі

Жалпақтабандылықты зерттеуді плантограмма әдісі арқылы жүргіздім. Плантограмма – қағазда қалдырылған аданның ізі. Мектептегі медбике оқушылардан плантограмма алуда көмектесті. Ол үшін ақ парақ алынды, оқушылар табандарына гуашь жағып ақ параққа іздерін қалдырды. Одан әрі қарай плантограммаларға мен Юмашева Г.С. әдісі арқылы талдау жасадым.

Зерттеу жұмысымды № 2 мектептің медициналық кабинетінде жүргіздім. Зерттелген оқушылар саны 43

Плантограммаларға Юмашева Г.С. әдісі бойынша талдау жасау

Қағаздағы плантограммаға АБ сызығын сызамыз, ол сызық ішкі жағындағы шығып тұрған нүктелерді қосады.

Аяқ табанымен ақ параққа табанымызды дымқыл етіп параққа қойып қаламмен сызып шығамыз, содан кейін табанның жуан жерін (А), және жіңішке жерін (Б) сантиметрмен өлшеп аламыз. Б бөлігін А бөлігіне бөлеміз. Одан шыққан санды 100 % көбейтеміз. Егер 37% жоғары болмаса нәтижесі қалыпты. Жалпақ табандылық жоқ. Жалпақтабандылықты плантограмма әдісімен өлшеу төменде 4- суретте бейнеленген

Сурет 4. Плантограмма әдісі

Жалпақтабандылықты плантограмма әдісімен өлшеу нәтижесін төменде 4,5,6-кестелерде көрсеттік

Кесте 4

8 «Г»- сынып оқушыларының табанын бағалау нәтижелері

Жалпы оқушылардың	Қалыпты түрде саны (%)	Ауытқушылық түрде саны (%)	Майтабан түрде саны (%)

саны (%)			
25 (100 %)	15 (60 %)	7 (28%)	3 (12%)

Аяқ табаның бағалау нәтижелері 25 оқушыларының жағдайын көрсетті. 60% - оқушының қалыпты жағдайда. 28 % - оқушылардың аяқ табаның ауытқушылық жағдайын, 12% оқушылардың аяқ табаны майтабандылық деңгейін көрсетті.

Кесте 5

«Д»- сынып оқушыларының табанын бағалау нәтижелері

Жалпы оқушылардың саны (%)	Қалыпты түрде саны (%)	Ауытқушылық түрде саны (%)	Майтабан түрде саны (%)
18 (100 %)	10 (55 %)	5 (28 %)	3 (17%)

Аяқ табаның бағалау нәтижелері 18 оқушыларының жағдайын көрсетті. 55%-оқушының қалыпты жағдайда. 28% -оқушылардың аяқ табаның ауытқушылық жағдайын, 17% оқушылардың аяқ табаны майтабандылық деңгейін көрсетті.

Кесте 6

8 Г, Д - сынып оқушыларының табанын бағалау нәтижелері

Жалпы оқушылардың саны (%)	Қалыпты түрде саны (%)	Ауытқушылық түрде саны (%)	Майтабан түрде саны (%)
43 (100 %)	25 (58 %)	12 (28 %)	6 (14%)

Қорытынды: Аяқ табаның бағалау нәтижелері 43 оқушыларының жағдайын көрсетті. 58% - оқушының қалыпты жағдайда. 28% - оқушылардың аяқ табаның ауытқушылық жағдайын, 14% оқушылардың аяқ табаны жалпақтабандылық деңгейін көрсетті. Жалпақ табанның жүре пайда болуы балаларда жиі кездесетініне көзіміз жетті, өйткені олардың бұлшық еттері әлі де болса әлсіз, сол себепті ауырлықты көтере алмайды.

Зерттеу нәтижесі бойынша аяқ табаның бағалау көрсеткіштері төмен болған оқушылармен әңгіме жүргізілді және спортпен айналысуын, жалпақ табандылықты жоюға арналған жаттығулар жасауын ұсындық.

Осындай зерттеу жұмыстары арқылы оқушылардың өз денсаулығын көтеріп отыруына кеңестер берілді.

Әдебиеттер:

1.Сәтбаева Х.Қ. Валеология – денсаулық туралы ғылым. //Валеология. Дене шынықтыру. Спорт. - 2000. - № 5- 6. – 3-4 бб.

2.Чумаков Б.Н. Валеология. Курс лекции: учебное пособие – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Пед. общество Росии, 1999. - 407с

ӘОЖ 372.8 (072)

ЗАМАНАУИ ОҚЫТУДА САБАҚТЫҢ ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ КАРТАСЫН ЖАСАУ

Өмірбекова А.Ғ. – 1505-20 тобының студенті

Ғылыми жетекшісі: Есмаханова Ж.Ш.- магистр, аға оқытушы

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В содержании статьи определена основа методики технологической карты в системе образования содержание и конкретные цели, связанные с темой технологическая карта целесообразность методической работы учителей повышает значимость каждого урока. Повышает ответственность как учителя, так и ученика за результативность, успешность урока.

Цель технологической карты реализуя требования стандартов знаний, анализируя содержание учебной программы, цель обучения формирует продуктивные знания в содержании целей урока.

Summary

The content of the article defines the basis of the methodology of the technological map in the education system the content and specific goals related to the topic technological map the expediency of the methodical work of teachers increases the importance of each lesson. Increases the responsibility of both the teacher and the student for the effectiveness and success of the lesson.

The purpose of the technological map by implementing the requirements of knowledge standards, analyzing the content of the curriculum, the purpose of training forms productive knowledge in the content of the lesson objectives.

Дамыған заманғы ғылыми техникалық прогрестің тым шапшаң жылдамдықпен дамуы және ақпарат мазмұнының әр жылда жылдам өсіп отыруы, соның ішінде ой еңбегін және оқыту үдерісін айрықша сапалық түрде жетілдіруді талап етіп отыр. Мұндай күрделі үрдіс мәселені шешудің негізгі бағыты, білім алушыларға шапшаң білім берудің жаңа түрлері мен әдіс тәсілдерін анықтап, олардың өздігінен білім алуын қамтамасыз ету болып табылады. Нақ осы жаңа оқыту тәсілдерінің бірі академик В. М. Монаховтың педагогикалық технологиясы [1].

Ғылыми тұрғыда В. М. Монаховтың педагогикалық технологиясы мұғалім қызметін екі кезеңге бөледі.

1. Оқу үдерісін жобалау кезеңі.

2. Осы жобаны іске асыру кезеңі.

1-ші кезеңде мұғалім оқу мазмұнын ықшамды мақсаттар жүйесінде қарастырады. Ықшамды мақсаттар мазмұнына жету-жетпеуін жазу жауап парағы арқылы тексереді, яғни жоспар қарастырылады. Болжамды жоспардан жақсы өтуін қарастырған онда оқушыларға ерікті жұмыс жасауға күні бұрын тапсырмалар береді.

2-ші кезеңде, жобаны іске асыруда мұғалім оқу үдерісінің негізгі жағдайаттарын ескеріп жобаны жүзеге асырады. Жобадағы негізгі түйін – оқу тақырыбы. Сабақ тақырыбының көлемі, мазмұны, тақырыптың күрделілігіне байланысты 6-7 сабақтан 22-24 сабаққа дейін болуы мүмкін.

Технологиялық карта 5 бөліктен тұрады: мақсат қою, болжам, үй жұмысын мөлшерлеу, логикалық құрылым, түзету.

2022 – 2023 оқу жылының көктемгі семестрінде педагогикалық практикада тақырып мазмұнына сай технологиялық карта жасау технологиясын ендіріп, инновациялық оқыту әдістерін игеруге мол мүмкіндік жасалды. Сабақ бөлімдері тапсырмаларына сай қолданған келесі әдістер топтамаларына тоқталайын. Инновациялық әдістерді қолдану тиімділігі жоғары әрі ыңғайлы ұйымдастыру әдістері болып табылады.

«Көру мүшелерінің құрылысы мен гигиенасы» тақырыбы бойынша 8 – сыныпқа құрылған технологиялық карта

Технологиялық карта - 8 сыныптың ***«Көру мүшелерінің құрылысы мен гигиенасы»*** тақырыбына құрылды. Әрбір мұғалім бір тараудың кез-келген тақырыбына технологиялық карта жасай алады. Мұғалім -технологиялық картаны алдын ала құрып, бір ай немесе бір апта бұрын сыныпқа іледі. Бұл оқушылардың алдын – ала тақырыппен танысып, қосымша мәліметтер жинауына мүмкіндік бере алады.

Тақырып: «Көру мүшелерінің құрылысы мен гигиенасы»

Технологиялық картаға түсінік. 1 кесте.

В1- «Көру мүшелерінің құрылысы мен гигиенасы» тақырыбына сәйкес сабақ мақсаттарын құру.

В2- «Көру мүшелерінің құрылысы мен гигиенасы» тақырыбын оқушыларға түсіндіру.

Д1 -Деңгейлік бақылау жұмыстарын алу.

К- Түзету сабағы.

Оқушылар топпен біріккен соң топ бойынша «Ұяшықтар» таңдап, тақырыпқа сәйкес алдын ала берілген тапсырмалар бойынша шығармашылықпен жұмыс істеп, тапсырманы шығармашылықпен байланыстыру.

Д1 - Сабақ мақсаттарына сәйкес өз бетінше жұмыстың Д –деңгейлер жүйесін құру. Сабақ мақсаттарға сәйкес жұмыстың мөлшері дұрыс болуы тиіс. Бұл жерде: барлық балалар үшін, кейбір балалар үшін және барлық балалар үшін тапсырма деңгейлері қиындай түседі. Деңгейлік тапсырмалар бере отырып, оқушының қаншалықты сабақты түсінгенін байқауға болады. Деңгейлік тапсырмаларға сәйкес, оқушыларды 10 баллдық шкаламен бағалаймыз.

1-кесте. Сабақтың технологиялық картасы

Үй тапсырмасы:	**Жаңа сабақ:**	**Қорытынды:**
• Ой қозғау • Өткен сабақ шолу • Колеса фортуна	-Миға шабуыл -	-рефлекция -бақылау сұрақтары

	Сөзжұмбақ -Сөйлемді аяқта	-үй тапсырмасы

Түзету – (коррекция). Оқушы тақырыпқа сәйкес сабақты толық түсінбеген жағдайда 1 – сағат қосымша түзету сабағы енгізіледі. Деңгейлік бақылау жұмысын толық үлгермеген оқушы осы түзету сабағында қайтадан жауап беруіне болады.

Жаңартылған оқытудағы оқу мақсаттары оқушылардың шынайы проблемаларды анықтап, зерттей білуін талап етеді. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2022 – 2026 жылдарға арналған тұжырымдамасы мазмұнында білім беру мазмұнының құндылық аспектісін өзектендіру, оқу бағдарламаларының жаһандық құзыреттіліктерді, эмоционалды зияткерлікті, сыни ойлауды, оқытуды бейіндік саралау және даралау, оқыту бағыттарын таңдаудың кең және икемді мүмкіндіктері арқылы дамыту айқындалған [2]

Оқытудың негізгі міндеттерінің бірі оқушыларымызды сапала мектепке дайындауға бағытталған инновациялық әдістер мен технологияларды енгізу болғандықтан оқушының танымдық белсенділігін қалыптастыру үшін интербелсенді әдістерді алдым.

«Көру мүшелерінің құрылысы мен гигиенасы» тақырыбында өткізілген бұл сабақта оқушылар көру мүшелерінің құрылысының маңыздылығына тоқталады.

Тапсырма: 1. Оқушылар тақырыпқа сәйкес көз құрылысымен таныса алады. 2. Көрудің бұзылу мен гигиенасына тоқталады.

Бағалау:

- «Колеса фортуна» әдісі
- «Миға шабуыл» әдісі
- «Сөзжұмбақ» топпен жұмыс жасау.
- «Жеміс ағашы» әдісі

Қолданған әдіс-тәсілдер: Сабақтың басы, жаңа сабаққа кіріспе, сабақтың ортасы, сабақтың соңы - «Колеса фортуна» әдісі, «Миға шабуыл» әдісі, «Сөзжұмбақ», «Жеміс ағашы» рефлекция.

Сабақтың басы: «Колеса фортуна» әдісі 2-кесте арқылы оқушылардың кез-келгенін таңдап алып, өткен сабаққа шолу жасаймыз. Сабақ барысында таңдалған 5-оқушыға өткен тақырыптарға сәйкес билеттер беріледі. Әрбір билетте сабақ мазмұнын талқылауға арналған сұрақтан болады. Оқушылар билеттегі сұрақтарға жауап береді. Жауап беруге қиналса топтың көмегіне жүгінсе болады.

2- кесте. «Колеса фортуна» әдісі

Әдіс - тәсіл	**Анықтама**	**Сурет**

«Колеса фортуна»	Бұл кездейсоқ атауды немесе элементті таңдауға арналған онлайн құрал. Оны кездейсоқ атау таңдаушасы немесе онлайн рулетка деп те атайды. Атаулар шеңбер бойымен жасалып, кез-келген оқушы таңдап береді. Бұл оқушылардан сабақ сұрар кезде «сен шық, мен шығам» деген сұрақтарды алдын алатын тиімді әдістің бірі.	

№1 Билет

1.Адам организмде қанша бұлшықет бар?

2. Гиподинамия –дегеніміз не?

Сурет-1. Сабақ үрдісіндегі іс-әрекеттер

Жаңа сабаққа кіріспе кезінде – *«Миға шабуыл»* әдісін пайдаландым. Бұл әдіс арқылы – өткен тақырыппен жаңа сабақты байланыстыру мақсатында ой қозғау сұрақтарын ұжымдық талқылау.

Жаңа сабақ түсіндіріліп болған соң, оқушылар топтың аты жазылған қораптағы қағаздарды таңдап алады, сол бойынша оқушылар 4-топқа бірігеді. Топтарға жаңа сабаққа байланысты *«Сөзжұмбақ»* беріледі. Оқушылар топпен сөзжұмбақты шешеді.

Сабақтың соңы: Сабақтың соңында *«Жеміс ағашы»* әдісін пайдаландым. Оқушыларға стикерлер таратып беріп, оқушылар тақтада ілінген жеміссіз ағашқа өз-ойларын жеміс ретінде іледі. Сабақты қорытындылау мақсатында оқушылардың сабаққа деген көзқарасын, рефлекциясын тыңдадым. 2-сурет.

Сурет-2. Рефлекция

Қорыта келгенде білім беру жүйесіндегі технологиялық карта әдістемесінің негізі мазмұны мен тақырыпқа байланысты нақты мақсаттары

анықталды Технологиялық карта мұғалімдердің әдістемелік жұмысының мақсаттылығы әрбір сабақтың мәнділігін арттырады. Сабақтың нәтижелі, мұзмұнды болуына мұғалімнің, сондай-ақ оқушының да жауапкершілігін арттырады.

Технологиялық карта мақсаты білім сандарттарының талабын жүзеге асырып, оқу бағдарлама мазмұнын талдай отырып, оқу мақсаты сабақ мақсаттары мазмұнында нәтижелі білім қалыптастырады.

Әдебиеттер:

1. Монахов В. Проектирование и внедрение новых технологий обучения.-М.: Педагогика, 1990 г

2. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2022 – 2026 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы

3. Қисымова А.Қ., Обаев С.Н. Биологияны оқыту әдістемесі. Жалпы бөлім: дәріс курсы. Алматы, 2010.

4. МырзабаевА.Б.Биологияны оқыту әдістемесі. Қарағанды, 2006.

5. МягковаА.Н., КомиссаровБ.Д. Жалпы биологияны оқыту методикасы. Алматы, 1977.

UDC 616.89-008.434.53

BENEFITS OF BILINGUALISM

Kambardin Asem-1703-12-3 the group student
Supervisor: Kalibaeva D.B. - master teacher
The State South Kazakhstan Pedagogical University, Shymkent

Түйін

Бұл мақалада біз "билингвизм" терминінің не екенін және оны толық ашып көрсетуге тырысамыз. (Билингвизм – екі тілді (туған және туған емес) олардың іс жүзінде қолдануы; қостілділік.) Яғни, оның артықшылықтары, ол бізге 21 ғасырда не үшін қажет болатынын қарастыратын боламыз.

Резюме

В данной статье мы будем рассматривать термин «билингвизм» и попытаемся раскрыть его полностью. («билингвизм-свободное владение двумя языками (родным и неродным) и использование их на практике; двуязычие.) То есть, его плюсы и почему же он будет нам нужен в 21 веке.

1.Definition of Bilingualism

2.Statistics

3.Example

4.Why do we need the second language? Why should you care about bilingualism?

Definition of Bilingualism.Вы говорите по русский? Parlez-vous français? If you answered, "sí," "oui," or "да" chances are you belong to the world's bilingual and multilingual majority.And besides having an easier time traveling or watching movies without subtitles,knowing two or more languages means that your brain may actually look and work differently than those of your monolingual friends.So what does it really mean to know a language?Language ability is typically measured in two active parts, speaking and writing,and two passive parts, listening and reading.While a balanced bilingual has near equal abilities across the board in two languages,most

bilinguals around the world know and use their languages in varying proportions.And depending on their situation and how they acquired each language, they can be classified into three general types.

The concept of bilingualism refers to the ability of individuals to use a second language for communication. Due to its complexity, the study of this subject is conducted in various fields such as education, psychology, and linguistics. The research on this topic is focused on the behaviors and social aspects of dual language speakers.

This article aims to provide a comprehensive analysis of the various aspects of bilingualism and learning. It focuses on the different types of bilingualism and how they affect the development of human cognition and social relationships.

People who can speak a single language are known as **monolingualism**. Those who can also use multiple languages are called **multilingualism**. **Statistics.**According to statistics in a multimedia encyclopedia, over half of humanity is either bilingual or multilingual, with more than 38% of the UK's population being bilingual, 17% in the US, and 35% Canada. 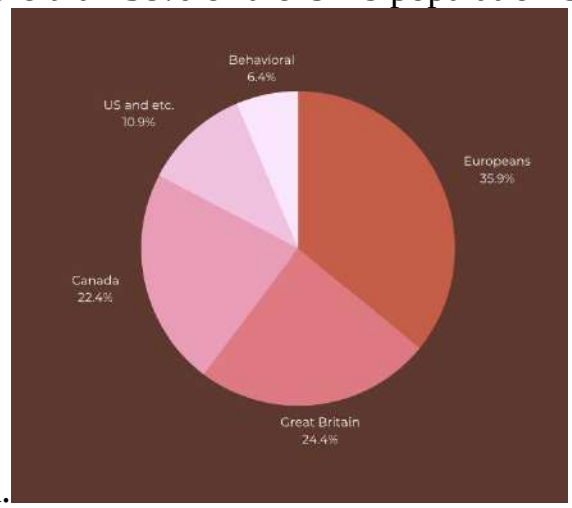

Example. For example, let's take Michelle,whose family immigrates to the Britain from France when he's two-years old.As a **compound** bilingual,Michelle develops two linguistic codes simultaneously,with a single set of concepts,learning both English and French as he begins to process the world around her.His teenage brother, on the other hand, might be a **coordinate** bilingual,working with two sets of concepts,learning English in school,while continuing to speak French at home and with friends.Finally, Michelle's parents are likely to be **subordinate** bilinguals who learn a secondary language by filtering it through their primary language.

Because all types of bilingual people can become fully proficient in a language regardless of accent or pronunciation,the difference may not be apparent to a casual

observer.But recent advances in brain imaging technology have given neurolinguists a glimpse into how specific aspects of language learning affect the bilingual brain.It's well known that the brain's left hemisphere is more dominant and analytical in logical processes,while the right hemisphere is more active in emotional and social ones,though this is a matter of degree, not an absolute split.The fact that language involves both types of functions while lateralization develops gradually with age,has lead to the critical period hypothesis.

According to this theory, children learn languages more easilybecause the plasticity of their developing brains lets them use both hemispheres in language acquisition, while in most adults, language is lateralized to one hemisphere, usually the left.If this is true, learning a language in childhood may give you a more holistic grasp of its social and emotional contexts.

Why do we need the second language? Why should you care about bilingualism?

During the first half of the 20th century, researchers believed that being bilingual had a negative impact on children's intellectual development: They started speaking later, performed worse academically, and performed worse on average compared with their peers.

Modern scientists have refuted this theory and introduced the concept of "bilingual benefit". Here is clear examples:

(employment) Well,there are in fact lots of advantages to bilingualism,obvious ones are employment.So you become more marketable on the job.if you speak more than one language especially if you speak it proficiently.I'm not talking about just translators or teachers in business being proficient in a second language is really a key skill to have and if you are native like or near native like that's even more valuable right so that's a proven fact that a second language to a high level of proficiency gives you a leg up in the job market.It's also been shown in lots and lots of formal academic studies that there is academic success associated with bilinguals.**(academic success)** So bilinguals tend to do better in school and that of course means better grades,better degrees,better jobs right so there's economic advantage there as well other studies have looked at the social connections that children have**(stronger social collections)** and it turns out that bilingual children have stronger and wider social networks than monolingual children and that might have to do with the fact that they have two separate social circles that they can interact,with that gives them lots more opportunity to practice their social skills and make them better at social connection and that of course is is a huge advantage.**(economic advantage)**There's an economic advantage to society not the individual.Previously we talked about economic advantages to you as an individual but to society to be bilingual.It opens up all sorts of connections with other countries and so trade and culture and all of that becomes accessible to your population.So that's a big advantage and there are actually documented **cognitive advantages** to being a bilingual.Bilinguals develop abilities that monolinguals don't though or rather they develop them better than monolinguals do.For example they've been studied that have shown that children **(bilingual children develop abilities that exceed monolinguals)** do better on logic tasks than monolinguals do children do better on

what's called meta-linguistic tasks **(logic)** than monolinguals do.Metal linguistics is the ability to talk about language like an object like you could talk about the grammar of a language you can think about language as an object of study that gives you advantages in terms of reading and writing and thinking about poetry and that sort of thing and that of course is a good way to do well in school bilinguals have better **memories** perhaps because they have to have larger memories to store all those those words right those different words and those rules.

Conclusion

When raising a bilingual child, it is necessary to assess how the child can withstand such a "double load" and closely monitor the development of language skills.

In addition, it is important to introduce the child to the customs and culture of different countries, which will help him learn the language well. It is better to divide the practice in such a way that approximately the same amount of time is given to their use in everyday life.

Learn to speak as much as possible in a natural environment (stay with relatives in your historical homeland, just travel, attend conferences, etc., use foreign colloquial vocabulary, make friends from different countries with whom you can communicate in different languages).

References:

1. Кортес, Карлос Е. Мультимәдени Америка: мультимедиялық энциклопедия. Sage баспалары, 2013 ж.
2. kk.leskanaris.com
3. **www.unipage.net**
4. J. Abutalebi, D. Perani, in Brain Mapping, 2015
5. K. Hakuta, in Encyclopedia of Neuroscience, 2009

К 37. 017

ГУМАННАЯ ПЕДАГОГИКА В СОВРЕМЕННОЙ ПРАКТИКЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Ирисметов А.Н. - студент группы 1504-10А группы
Научный руководитель: Шаймерденова М.А. - старший предподаватель
Южно-Казахстанской государственной педогогической университет г. Шымкент

Түйін

Мақалада гуманитарлық педагогиканың негізгі идеялары олардың қазіргі білім беру практикасына деген қажеттілігі қарастырылады.

Summary

In this article discusses the main ideas of humane pedagogy from the perspective of their relevance to modern educational practice.

Идеи гуманизации являются традиционными для теории и практики отечественного и зарубежного образования. Они имеют длительную историю развития, но не потеряли своей актуальности и сегодня.

Данные идеи определяют и направления научных поисков современных исследователей. В подтверждение приведем данные из электронной научной библиотеки Российского индекса научного цитирования elibrary. По запросу использования понятия «гуманная педагогика» в научных статьях, диссертационных исследованиях были получены следующие результаты:

- понятие «гуманная педагогика» (духовно- гуманная педагогика, гуманная педагогика Ш. Амонашвили, современная гуманная педагогика) использовано в 137 публикациях (Галицких Е. О., Гришина Г. Н., Дронова Е. В., Зицер О. В., Макаров М. И., Мапельман В. М., Соколова Н. Д., Соловьева М. Ф., Титеева Т. В., Шишова М. И., и др.);
- понятие «гуманистическая педагогика» (современная гуманистическая педагогика, цифровая гуманистическая педагогика, рефлексивно - гуманистическая педагогика, гуманистическая педагогика Аристотеля и др.) встречается в 370

публикациях;

- понятие «гуманно личностный» (подход, стиль общения, отношение, мышление, пространство, обучение, педагогика, технология, направленность и т.п.) представлено в более, чем 100 публикациях (Александрова В. Г., Амонашвили Ш. А., Богуславский М. В., Козырева О. А., Кошелев А. А., Корепанов В. А., Редлих С. М., Скрябина Н. Ю. и др.).

Наиболее распространенным и определённым является понятие «гуманистическая педагогика»: «направление в теории и практике воспитания, возникшее в конце 50-х – начале 60-х годов XX в. в США как педагогическое воплощение идей гуманистической психологии» [3].

Учитывая разнообразие подходов концепции идей гуманизации образовательного подхода, гуманистическая педагогика рассматривается и более широко, как «система научных теорий, утверждающая воспитанников в роли активных, сознательных, равноправных участников учебно-воспитательного процесса» [2].

Развивая свою мысль, Ш. А. Амонашвили рассматривает гуманную педагогику как метанауку, величайшее из искусств, в подлинном значении этого слова, которое может оказывать влияние на становление Личности, только при высокой духовности и гуманистической направленности учителя. Причем, автор достаточно часто в своих публикациях и выступлениях гуманную педагогику рассматривает через призму гуманно- личностного подхода, иногда эти понятия используются им как синонимичные, что подчеркивает личностную составляющую педагогических идей педагогики очеловечивания образования [1].

Современная гуманная педагогика опирается на классические гуманистические идеи зарубежных и отечественных педагогов прошлого – В.

Де Фельтре, Я. А. Коменского, И. Г. Песталоцци, К. Д. Ушинского, Я. Корчака, В. А. Сухомлинского и др.

Эволюцию идей гуманной педагогики можно проследить на разных этапах развития педагогической науки и образовательной практики. Наиболее ярко эти идеи были представлены в эпоху Возрождения, что нашло отражение в признание природного равенства всех людей на воспитание и образование; в развитии активности человека в его стремлении к совершенству (Эразм Роттердамский);

обучении и воспитании в школах, основанных на уважении к личности ребёнка, признании его человеческого достоинства (Витторино да Фельтре, Гуарино Гуарини) и др. Можно сказать, что в этот период были заложены базовые основы гуманной педагогики.

Сегодня, гуманная педагогика приобретает все больше последователей среди широкой общественности, а также непосредственных субъектов образования – педагогов и родителей обучающихся. Это не просто умозрительный интерес, а интерес, который реализуется в создании общественных центров гуманной педагогики как на территории России, так и на постсоветском пространстве. Свою основную функцию они видят во внедрении идей гуманной педагогики и распространении опыта, создании и выпуске учебно-методических пособий, создании и поддержании педагогического сообщества, разделяющего идеи гуманно- личностной педагогики [1].

Для того чтобы ребенку было комфортно в школе, педагогический коллектив совместно с обучающимися работают над эстетикой школьного быта, созданием педагогических интерьеров. Взаимодействие педагогов и детей строится на основе общения, одухотворенного сотворчеством, вниманием и пониманием.

Активным пропагандистом идей гуманной педагогики является Махачкалинское региональное отделение центра гуманной педагогики при гимназии № 13. Популяризация идей гуманной педагогики осуществляется через организацию семинаров, научно- практические конференций, «круглых столов».

Кировское региональное отделение Центра освоение и внедрение в образовательный процесс принципы гуманной педагогики осуществляет через деятельность творческой группы педагогов «Союз учительских сердец».

На наш взгляд, задача современного педагога заключается в поиске индивидуального подхода к каждому, помощи поддержке внутреннего потенциала ребенка, формировании «позиции успеха». Решить поставленную задачу можно используя такие инструменты, как:

- совместная, продуктивная деятельность равных, взаимоуважающих друг друга людей;
- взаимное доверие и уважение учителя и ученика;
- поощрение, одобрение положительных результатов как со стороны учителя, так и со стороны

товарищей;

• возможность видеть и осознавать результаты своего труда, возможность совершенствовать эти результаты, если это требуется;

• возможность применения уже полученных знаний и навыков для решения сложных задач;

• возможность самостоятельно и в группе выполнять работу, уверенность в поддержке со стороны учителя и товарищей.

Таким образом, реализация на практике идей гуманно - личностной педагогики позволяет выстроить образовательный процесс наиболее эффективным и при этом эмоционально комфортным для обеих сторон данного процесса. Это позволяет развивать духовный потенциал учащихся, развивать их эмоциональный интеллект, воспитывать в них положительные качества личности.

Отсюда следует, что реализация идей гуманно - личностной педагогики возможна при следующих условиях:

• наличие субъект субъектных отношений в образовательном процессе;

• предоставление права выбора учащимся и разнообразие содержания и технологий обучения;

• создание особой коммуникативной среды для успешной реализации учебных ситуаций;

– создание ситуации успеха и др.

Итак, мы можем констатировать, что идеи гуманной педагогики, гуманно - личностного подхода к образованию находят свое отражение как в научных исследованиях, так и в практике образования. В то же время, учитывая масштаб преобразований в системе образования, можно отметить, что для широкой практики образования эти идеи зачастую остаются декларативными, что определяет перспективы исследования и разработки путей их реализации в более широкую практику образования.

Литературы:

1. Академия гуманной педагогики Шалвы Амонашвили [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://xn-80aagyardii6h.xn – p1ai/

2. Воронин А. С. Словарь терминов по общей и социальной педагогике. – Екатеринбург: ГОУ ВПО УГТУ-УПИ, 2006. – 135 с.

3. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А. Ю. Педагогический словарь. – М.: Академия, 2003. – 176 с.

4. liwli.ru/lifestyle/7-postulatov-gumannoy-pedagogiki

ӘОЖ

КОНСТРУКТИВИЗМ КАК МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ ОСНОВА ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЯ ХИМИИ В УСЛОВИЯХ ВУЗА

Абдубек А.О.– 1504-10А тобының студенті

Ғылыми жетекші: Шаймерденова М.А.– аға оқытушы

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В статье аргументируется целесообразность конструктивистского подхода в процессе подготовки учителей химии в условиях либерализации образовательного процесса в

вузовской системе, когда прио-ритетными становятся те формы и методы обучения, обеспечивающие реализацию субъектной сущности студента. Автор устанавливает определенные точки соприкосновения между процессами конструирова-ния нового знания студентом через развитие когнитивной сферы обучающегося и развитием эмоцио- нально - ценностного его опыта.

Summary

The article argued appropriateness of constructivist approach in the preparation of teachers of chemistry in the conditions of liberalization of the educational process in the university system, as a priority are those forms and methods of training, ensuring the realization of the subjective nature of the student. The author sets out certain points of contact between the processes of constructing new knowledge to students through the development of cognitive sphere of learning and the development of emotional - valuable experience it.

Студенттерді – болашақ химия мұғалімдерін даярлау үшін білім берудің құрылымы мен мазмұнына жүйелі өзгерістер енгізу университетте химия пәнінен білім беруді жаңғыртуды қажет етті. Бұл жүйелі өзгерістер студенттерді – болашақ химия мұғалімдерін кәсіби даярлауды ұйымдастырудың тиісті әдістемесін табу қажеттілігін тудыратыны анық. Химия ғылымын меңгеру процесінде студенттің субъективті табиғаты туралы тезистен шығуға мүмкіндік беретін әдістеменің басымдылығы, сонымен бірге танымдық процесті ырықтандыруға мүмкіндік беретіні айқын болады. жаңа білімді құрудың формаларын, түрлерін, әдістерін, әдістерін таңдаудағы оқушылардың еркіндік дәрежесі. Болашақ химия мұғалімдерін кәсіби даярлауда химиялық білімді жаңалау және өзін-өзі ұйымдастыру, оны қалыптасқан жүйеде толықтыру мәселесі өткір тұрғаны белгілі. ЖОО-дағы химия мұғалімінің кәсіптік-әдістемелік даярлығының барлық кезеңдерінде іргелі химия ғылымы саласындағы студенттердің білімі тереңдетіліп, болашақ кәсіби қызметі тұрғысынан кәсіптік-әдістемелік біліммен толықтырылады. Әрине, студенттерге дайын, жүйеленген білімді «берудің» қалыптасқан тәжірибесі болашақ химия мұғалімінің белгісіздік жағдайында жұмыс істеуге дайындығын, қалыптасқан көзқарастардың үнемі өзгеруін анықтайтын жаңа әлеуметтік-білім беру жағдайына сәйкес келмейді. Болашақ химия мұғалімдерінің студенттерінің химиялық дайындық деңгейіне, білім беру профиліне байланысты. Білім беру жүйесін, атап айтқанда ЖОО-дағы болашақ химия мұғалімін кәсіптік даярлауды жаңғыртуды талап етеді. «Жоғары және орта оқу орындарында білім берудің сабақтастығын қамтамасыз ету, өзгермелі жағдайларда химияны оқытудың өзіндік жеке біртұтас әдістемесі мен әдістемесінің стратегиялары мен тактикасын әзірлеу мақсатында оқу және кәсіптік компоненттердің интеграциясына қол жеткізудің жаңа әдістемелік нұсқаулары» Әдістеме – болашақ химия мұғалімдерінің кәсіби-әдістемелік дайындығына конструктивистік идеяларды енгізу контекстіндегі танымдық және практикалық түрлендіру әрекетінің индикативті принциптері мен құралдарының жиынтығы. Конструктивизм философиясында танымдық процестердің әдіснамалық негізі ретінде шындықты және өзін тұрақты және белсенді жасау мүмкіндігіне, қоршаған әлемде, белсенділікте «Мен-субъектінің» еру мүмкіндігіне назар аударылады. И.П.Фарман қазіргі конструктивизмнің келесі теориялық ұстанымын атап көрсетеді:

- шындықты түсіну әдістерінің өзін өзгерту арқылы жаңа көзқарасты қалыптастыру, егер оны берілген нәрсе ретінде қабылдау ол проективтік-конструктивистік қатынаспен ауыстырылады және оны бейнелеудің жаңа тәсілдері арқылы көрінеді. Оқыту процесінде жобалау «алынған теориялық білімді тереңдету және кеңейту және оқушылардың шығармашылық қабілеттерін, өнертапқыштық қызығушылықтары мен бейімділіктерін дамыту құралы» деп анықталады. Дж.Пиаже берген ғылыми білімнің сипаттамаларын ретінде басшылыққа алады «құбылыс статикалық емес, бұл процесс, дәлірек айтқанда, үздіксіз құрылыс және қайта құру процесі»Радикалды конструктивизмді жақтаушы Э.Глазерсфельд ғылыми білімнің қасиеттерін егжей-тегжейлі көрсетеді: «а) білім пассивті түрде игерілмейді, оны танушы субъект белсенді түрде құрастырады; б) таным функциясы бейімделгіш сипатта болады және онтологиялық шындықты ашуға емес, эксперименттік әлемді ұйымдастыруға қызмет етеді» Педагогикадағы конструктивті көзқарас философия, гносеология және психологияның тоғысқан тұсында пайда болған идеялар негізінде қалыптасты, ол субъектінің ойлау, таным және әрекет процесіне жаңаша көзқарас берді: Ж.Пиаже, Л.С. Выготский (генетикалық гносеология), Дж.Дьюи (прагматизм), Г.П. Щедровицкий, А.Н. Леонтьев, Е.В. Ильенков, В.П. Зинченко, М.А. Розов (белсенділік тәсілі), К.Роджерс (тұлғаға бағытталған тәсіл) т.б. Химиялық пәндер шеңберіндегі оқу білімінің пәні химиялық білімдер – заттар мен түрленулер туралы білімдер, олардың жүйелі түрде ассимиляциясы белгілі дәрежеде олардың көріну дәрежесіне байланысты, оқу ақпаратын студенттерге ұсынады.

Конструктивизм философиясына негізделген химиялық ұғымдарды қалыптастыру әдістемесінің негізгі идеясы – студенттерді – болашақ химия мұғалімдерін жаңа ұғымдарды, жаңа танымдық тәжірибені алдыңғы тәжірибені «жоқтау» арқылы құру процесіне субъект ретінде қосу. немесе оған жаңа білімнің, ұғымдардың артуы. Бұл ретте студент ақпаратты таңдайды, гипотезаларды алға тартады және бар танымдық құрылымдар негізінде шешім қабылдайды. Жаңа білімді (концепцияны) құру процесі химиялық пәндерді оқу процесінде студент тұлғасының эмоционалдық-құндылық сферасының дамуымен қатар жүретінін атап өткен жөн. Бұл оқушының танымдық тәжірибесін жаңа құрастырылған білімге эмоционалды-құнды қатынас тәжірибесімен байыту арқылы жүзеге асады, ол болашақ химия мұғалімі үшін тұлғалық мәнге ие болады. Осымен қатар оқушының когнитивтік (танымдық) тәжірибесіне қатынастық, құндылық, семантикалық ұғымдар қосылады, бұл химиялық ұғымдарды қалыптастыруда тәрбиелік функцияларды жүзеге асыру мүмкіндігін көрсетеді. Химия мұғалімін дайындауда конструктивистік идеяларды жүзеге асырудың технологиялық деңгейі белгілі бір жүйелі әдістемелік ұйымдастыруды қарастырады. Химия пәні мұғалімін сындарлы оқыту негізінде дайындау барысында мұғалім мен оқушының танымдық іс-әрекет процесінде дамитын жаңа конструктивті қарым-қатынастар болуы керек. Сыни тұрғыдан ойлау мен кәсіби сындарлы дағдылар мұғалім мен студент арасындағы қарым-қатынастың іскерлік реттеушісі болып табылатындығынан шығамыз.

Әдебиеттер:

1. Васильева П.Д. Профессионально методи-ческая подготовка учителя химии в вузе как само- организующая система. Дис. …д – ра пед. наук. Спб, 2004. – 384с.

2. Фарман И.П. Конструктивизм как направление формирование метода и перспективы// Фило-софские науки, №3.2008, с.35 - 36

3. Педагогический энциклопедический сло-варь / Гл. ред. Б.М. Бим-Бад; Редкол.: М.М. Безру- ких, В.А. Болотов, Л.С. Глебова и др. – М.: 2003. – 528 с.

4. Пиаже, Ж. Избранные психологические труды / Ж. Пиаже. – М., 1994.

Glasersfeld E. von Radical Constructivism. A Way of Knowing and Learning. Studies in Mathematics Education Series 6, The Palmer Press, London-Wash- ington, 1996, p.53-75.

ӘОЖ 32(073)

GRAMMATICAL SIMILARITY AND DIFFERENCE OF NOUNS IN ENGLISH AND KAZAKH LANGUGE

Кансеит А.Д. Қабылтаева М.Н.-1301-62 тобының студенттері

Ғылыми жетекші: Исахова Л.Т.-п.ғ.к.,аға оқытушы

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,Шымкент

Түйін

Бұл мақалада ағылшын және қазақ тілдеріндегі зат есімдердің грамматикалық ұқсастықтары мен айырмашылықтары зерттелді.

Резюме

В данной статье были изучены грамматические сходства и различия существительных в английском и казахском языках

The grammatical forms of the word err change through different ways. Grammatical forms of a word are grammatical transformations of a word while maintaining its lexical meaning. For example: pen - pens. In English, there are ways to transform the grammatical form of a word by a) conjugation, E) by changing the sounds in the word, by adding, C) by analytical forms. Suffixes are a word-transforming element that is attached to the root of a word. They are called inflexia. This type of word transformation includes the following suffixes: -E (s)

{ plural form of nouns {indefinite third person singular form of present tense

{ indefinite past tense form of open mood-E (d) {preposition form of correct verb-ing {pronoun type of verb {gerundium-er, -est - form of relative and strong pronouns of adjectives, adverbs.

Noun in English. Зат есім-noun) - denoting the name of an object, phenomenon, who? what? "what?"answered the question" class"."For example: computer, book. The noun is divided into 2 types:

1) singular-table, book, pen, etc.

2) plural-tables, books, pens, etc.

Words in a sentence in the Kazakh language have their own order, which is constant. In a sentence, nouns are usually at the beginning, and the narrator is always at the end, with the determinant before the ending word. Similarly, in English there is a certain order in which the initial members of the sentence, the narrator, etc.occupy a designated place. For example, "Біз Астанада тұрамыз" – "we live in the Capital", "Кітапты столдың үстіне қой" - "put the book on the table".

There are differences between these languages. To understand the differences between languages, you need to master scientific terminology and the language of well-being. An example of the noun difference between the English language and the Kazakh language is the translation of the word "computer" in the Kazakh language as "computer", or the translation of the word "software" in the Kazakh language as "software entry". Thus, there will be differences between the terminology. In communicating with topical translation, terminology and dictionaries with the ability to use the language of well-being, differences between languages vary to the limit. In this way, it is possible to understand, complement and help communicate the differences between languages

In English, the noun used in the present day will have several similarities: Translation-any terms and words can be written in the Kazakh language, but used in cases where their meaning in the mind is not well understood. For example, the word" email "in Kazakh should be translated as" e-mail". As a rule, when translating nouns used in English into Kazakh, words in the Kazakh language that correspond to their meaning and characteristics can be successful. For example, the word" keyboard "in Kazakh should be translated as" key board". The meaning of the words in the Kazakh language used in translation may be unknown. In this case, English-language nouns are used, the value of which corresponds to the value used in their translation. For example, the meaning of the word" router "in the Kazakh language will be unknown, so it will be translated as"машрутизатор"

The difference between the nouns of the Kazakh language and the English language is tied to several types: In the meaning of unknown: nouns used in the Kazakh language and English also have an indefinite meaning. In this case, English-language nouns are used, the value of which corresponds to the value used in their translation. For example, the meaning of the word" router "in the Kazakh language will be unknown, so it will be translated as" Router". Many nouns have the same meaning: as a rule, many nouns used in Kazakh and English have the same meaning. For example, the meaning of the words" computer"," software"," hardware "in the Kazakh language is translated as"компьютер", "программалық жасақ","жетекшілік".

References:

1. https://www.tarbie.kz/18920
2. https://abai.kz/post/96946
3. https://www.tarbie.kz/18920

Exploring Issues in Curriculum and Pedagogy.

Umirzakova K.F. - student of 1703-30 group

Research supervisor: Balkybekova S.Zh. - teacher of master's degree

South Kazakhstan State Pedagogical University, Shymkent

Түйін

Бұл мақалада білім берудің іргелі құрамдас бөліктері болып табылатын оқу бағдарламасы мен педагогиканың өзара байланысы қарастырылады. Бағдарламаның негізгі міндеті мен оның оқу процесіндегі тиімділігінің жолдары талданады. Білім берудегі мәдени,

тілдік және әлеуметтік мәселелерді қамтитын оқу бағдарламасын әзірлеу сұрақтары ұсынылады.

Резюме

В данной статье рассматривается связь между учебной программой и педагогики, которые являются фундаментальными компонентами образования. Анализируется главная задача программы и пути ее эффективности в процессе обучения. Рекомендуется некоторые вопросы разработки учебной программы, отражающей культурное, языковое и социальное разнообразия в образовании.

"We are depriving children of a future if we continue to teach today the way we taught it yesterday."

D. Dewey

Education is a very important factor in the development of a country. Therefore, countries adopt different education systems to suit their educational needs. All of these education systems are governed by curricula that define how learning activities are carried out. This is a learning system, as well as a process of comprehensive development of a person such as: a creative person and a person with systemic professional knowledge and skills, etc.

Curriculum and pedagogy are fundamental components of education. It refers to the set of courses, subjects, and topics that are taught in schools, while pedagogy refers to the methods and strategies that teachers use to teach the curriculum in the classroom. In general, the process of curriculum implementation focuses on tutors, who are often described in terms of service teaching, new textbooks. In other words, teacher identity is involved in the implementation of the curriculum. They are closely related, since the effectiveness of the curriculum depends on the quality of the pedagogy used to implement it. While studying the program, teachers can make some corrections or changes, based on their methodology and the performance of the students they teach.

In the following we will look at four ways to approach curriculum theory and practice:

1. The curriculum as a body of knowledge to be transmitted
2. Curriculum as an attempt to achieve specific objectives of the student - product.
3. The curriculum as a process.
4. The curriculum as a praxis.

In light of Aristotle's classification of knowledge into three areas-theoretical, productive, and practical-it is instructive to consider these ways of approaching curriculum theory and practice.

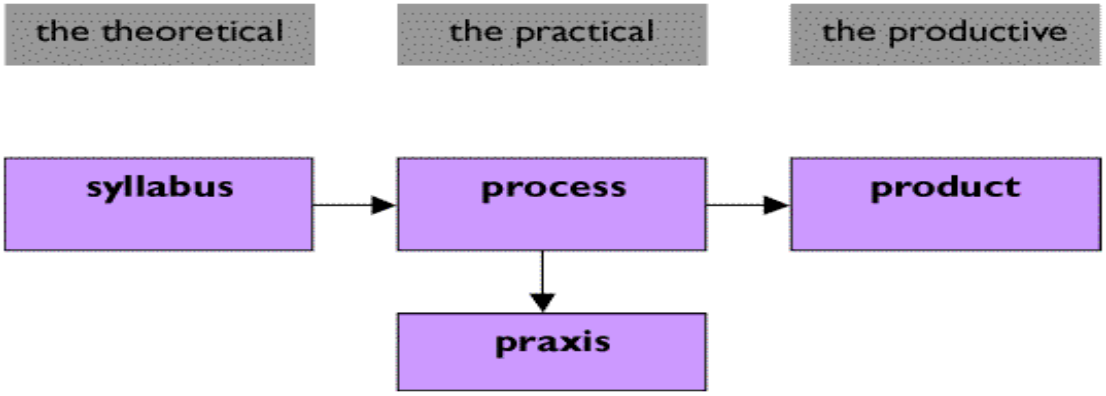

The textbook should support the knowledge required for the course of study, but it should do so in a way that allows modern students to interact effectively with this material. Textbooks should be marginalized in the course and debates, discussions, computer presentations, and other forms of communication should be the focus of the class. Textbooks should be selected based on their ability to incorporate problem - solving skills, use real- life situations to support concepts, connect material to broader understanding, and incorporate computer technology.

One of the key issues in curriculum and pedagogy is the need to ensure that the curriculum is relevant and meets the needs of students. This requires a program that is flexible and adaptable to changing social and economic conditions. The development of such a program is one of the most important tasks of teachers. The main challenge here is to create a curriculum that is broad enough to cover a range of subjects and deep enough to give students a comprehensive understanding of each subject.

Another issue is the need to ensure that the pedagogy used in the classroom is effective in engaging and motivating students. This requires teachers to use a range of teaching strategies and methods to suit different learning styles and abilities. For example, some students may benefit from visual aids, while others prefer individual or group work. For a program to be effective, educators must adapt to the needs of each student. It is necessary to connect all this so that the entire learning process is simultaneously effective for everyone.

In addition, it is necessary to ensure that the curricula and pedagogy used in schools are inclusive and promote diversity. This requires a program that reflects the cultural, linguistic and social diversity of student youth. Teachers need to be trained to work with students from different backgrounds and create an inclusive classroom environment where everyone is valued and respected, and this should gain momentum in this area over time.

Another challenge is the need to equip students with the skills and knowledge they need to succeed in the 21st century. This is to teach students to think about new ideas and changes in modern life. This requires a curriculum that emphasizes critical thinking, problem solving with a variety of responses and communication skills, as well as knowledge in areas such as technology, media literacy. Students should have the main skill in the 21st century - the ability to adapt to different conditions and situations that occur in a rapidly changing world. Teachers need to be trained on how to use these skills in teaching and create opportunities for their development.

Finally, it is necessary to ensure that the curricula and pedagogy used in schools are based on evidence and research. This requires teachers to keep abreast of the latest educational research and incorporate it into the teaching process. It also requires a commitment to self-development, continuous professional development and collaboration with other educators and researchers where they can exchange new methods and professional teaching skills. Due to the close connection of these components in training, a creative personality and a competitive specialist with systemic professional knowledge and skills are formed.

References:

1. Dillon, Timothy. "The questions of curriculum." *Journal of Curriculum Studies* 44.3 (2009)

2. Carl, Arend. Teacher Empowerment Through Curriculum Development: Theory into Practice. Cape Town: Juta Academic, 2009.

3. https://www.linkedin.com/pulse/unique-universal-learning-twenty-first-century-ms-jemi-sudhakar/

4. https://en.wikibooks.org/wiki/Change_Issues_in_Curriculum_and_Instruction/Curriculum,_Textbook,_and_Pedagogy

ӘОЖ:

БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУ МЕКТЕБІНДЕГІ ИННОВАЦИЯ

Насипбекова Ж.А. – Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі педагогін даярлау мамандығының II курс магистранты

Ғылыми жетекші: Таутаева Г.Б. - п.ғ.к, аға оқытушы

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

Обучение в школе должно обеспечивать формирование у детей новых компетенций, знаний и умений, необходимых им способов деятельности в информационной среде, в том числе для получения качественного образования. Приоритетным направлением качества повышения качества образования в школе является использование инновационных технологий обучения. В статье рассматривается применение инновационных технологий в системе начального обучения, сущность информационных технологий проблемы применения ИКТ в работе учителя начальных классов. Автор на примеры своего опыта показывает будущее использования ИКТ в начальная школа.

Summary

Studying at school should ensure the formation in children of new competencies, knowledge and skills, the ways of activity they need in the information environment, including for obtaining high-quality knowledge. The priority direction of improving the quality of education at school is the use of innovative teaching technologies. The article discusses the use of innovative technologies in the system of Primary Education, the essence of Information Technologies problems of using ICT in the work of a primary school teacher. The author on examples of his own experience shows the prospects for the use of ICT in elementary school.

Қазіргі заманғы мектептің алдында дамыған адамдарды тәрбиелеу міндеті тұр танымдық белсенділік, ұтымды әрекет етуге, қабылдауға қабілетті ұсынылған шешімдерге қол жеткізудің тиімді жолдарын таңдау және таңдау олардың алдында мақсаттар бар. Бұл қасиеттердің қалыптасуы бастауыш мектепте басталады және болып табылады оқытудың барлық деңгейлерінде

білім мазмұнын сәтті игеру үшін негіз болып табылады. Бастауыш сынып оқушыларының тілектері мен қабілеттерін өз бетінше, мұғалімсіз қалыптастыру, білім алу-мектептегі оқу процесін ұйымдастырушылардың басым міндеті. Тілек білім алу білімге деген қызығушылықтың дамуының жоғары деңгейін көрсетеді сапаны арттырудың маңызды факторы бола отырып, оқушылардың іс-әрекет стилін өзгертеді оқыту. Мектепте оқу балалардың жаңа құзыреттіліктерін қалыптастыруды қамтамасыз етуі керек, ақпараттық ортада қажет болатын білім мен дағдылар, іс-әрекет әдістері, оның ішінде сапалы білім алу үшін. Пайдалану жағдайында барлық пәндер бойынша және жүйелі түрде оқытудың ақпараттық технологиялары.

Технология (technology, грек тілінен. techne-өнер және-logos-оқыту) қамтиды әдістер, әдістер жұмыс режимі, операциялар мен процедуралардың реттілігі, ол тығыз байланысты қолданылатын құралдармен, жабдықтармен, құралдармен, пайдаланылатын материалдармен жабдықталады.

Педагогикалық жүйенің сәтті жұмыс істеу үлесі Мұқият қажет оның барлық компоненттерінің ойластырылған жұмысы. Кез келген заманауи педагогикалық технология бұл педагогикалық ғылым мен практика жетістіктерінің синтезі, үйлесімі өткен тәжірибеден және әлеуметтік процестен туындайтын дәстүрлі элементтер, қазіргі кезеңдегі қоғамды ізгілендіру және демократияландыру [1].

Мектепте білім беруді арттыру сапасының басым бағыты оқытудың инновациялық технологияларын қолдану.

Инновация (ағылш. Innovation-инновация) - жаңа нысандарды, тәсілдерді және оқыту, білім беру және ғылым саласындағы дағдылар.

Білім беру үдерісіндегі инновациялық технологиялар:

- деңгейлік саралау технологиясы;
- сыни ойлауды дамыту;
- жобалау технологиясы;
- ғылыми-зерттеу технологиясы;
- Акт.

АКТ (ақпараттық-коммуникациялық технология) туралы толығырақ тоқталғым келеді.

Ақпараттық технологиялар – бұл әдістер жиынтығы, өндірістік және технологиялық тізбекке біріктірілген бағдарламалық-технологиялық құралдар, ақпаратты жинауды, сақтауды, өңдеуді, шығаруды және таратуды қамтамасыз етеді. Олар ақпаратты пайдалану процестерінің күрделілігін төмендетуге арналған ресурстар. Оқушылардың ақпараттық құзыреттілігі сапалы болуы үшін қажет барлық оқу пәндерін меңгеру. Компьютерлік мәдениетті меңгеру, қалыптастыру оқушылардың ақпараттық құзыреттілігі-енгізудің қажетті шарты өскелең ұрпақ әлемдік ақпараттық кеңістікке [2].

Бастауыш сынып оқушылары, ең алдымен, көрнекі-бейнелі ойлаумен сипатталады, сондықтан мүмкіндігінше сапалы қолдана отырып, оларды оқытуды құру маңызды иллюстрациялық материал, Жаңа қабылдау процесінде тек көру ғана емес, сонымен қатар және есту, эмоциялар, қиял. Бұл үшін

жарықтылық және компьютерлік слайдтардың, анимациялардың ойын-сауығы, яғни біз көп емеспіз біз қазіргі АКТ-ны қолдана отырып, еңбек ала аламыз.

Акт міндеттері Білім сапасын арттыру, көбірек ықпал ету болып табылады енгізу, сондай-ақ дамыту арқылы теориялық материалды терең түсіну және қолдану арқылы оқушылардың танымдық дағдыларын, өзін-өзі бағалауын жетілдіру АКТ ресурстарын дамыту; оқушылардың ақпараттық жүйелерде бағдарлану құзыреттілігін дамыту; қоршаған әлем ағындары (әлеуметтік, коммуникативтік, технологиялық, танымдық қызығушылық және д. р. құзыреттілік), сонымен бірге балаларды ұйымдастыру, әр түрлі мүмкіндіктер мен қабілеттерге ие, сабақтарды жоғары деңгейде өткізу эстетикалық деңгейде (музыка, анимация) [3].

Мұғалім өз қызметінің нәтижесінде мыналарды көре алады:

- оқушылардың әртүрлі тәсілдермен алған білімдерін өзектендіруге дайындығы мен қабілеті өзін-өзі тәрбиелеу және өз жұмысының тұсаукесері үшін ақпарат;

- оқушылардың алмасу, өңдеу және ұсыну тәжірибесін тұрақты көрсетуі АКТ құралдарының көмегімен ақпарат;

- конференцияларда жеке және ата-аналармен бірлесіп ұсыну сынып оқушыларының әртүрлі қабілеттері мен хоббилерін көрсететін жобалар;

- оқыту сапасының жаңа нәтижелеріне қол жеткізу және көрсету.

Бастауыш сынып мұғалімдерінің педагогикалық қызметке АКТ енгізу бойынша белсенді жұмысы қызмет, инновациялық процестерге көзқарастарды түсінудің ортақтығы мектептің білім беру кеңістігінде, онсыз мүмкін емес:

- мектепті басқару жүйесін жетілдіру;

- білім беру мекемелері әкімшілерінің қызығушылықтары;

-техникалық базаны және ақпараттық-білім беру ресурстарын дамыту;

- бүкіл мектептің және бастауыш мектептің педагогикалық ұжымының үздіксіз білім беруі; [5].

Сабақ түрлі-түсті шоуға айналмауы керек, ол біреуіне бағынуы керек мақсаты-оқушыларды оқыту, тәрбиелеу [6].

Оқытушылар келесі АКТ-ны қолданады.

1. Құжаттарды электрондық өңдеу (электрондық журнал, балаларға арналған деректер, күнтізбелік - тақырыптық жоспарлау).

2. Сабақта компьютерді пайдалану.

3. Интернеттен ақпарат іздеу (сабаққа дайындық).

4. Сыныптан тыс жұмыстарда АКТ қолдану.

5. Ата-аналармен жұмыс істеу үшін АКТ қолдану.

6. Конкурстарға қатысу үшін интернет желісінен ақпарат іздеу.

7. Электрондық поштаны хат алмасу, әріптестермен сөйлесу үшін пайдалану.

Бастауыш мектепте сабақ жоспарлау кезінде мен мақсатты, орынды және әдісті Мұқият ойластырамын сондай-ақ санитарлық-гигиеналық нормаларды қамтитын бірқатар талаптарды сақтаймын:

1. Тапсырмалар оқу мазмұнына сәйкес жасалуы керек материалды және оқыту әдістемесін.

2. Оқушылар компьютермен қажетті деңгейде жұмыс істеуі керек компьютерлік тапсырмаларды орындау.

3. АКТ көмегімен жұмыс нақты ойластырылған және мөлшерленген болуы керек;

4. Акт сабағында қолдану жеңіл [7].

Заманауи педагогикалық технологиялар заманауи технологиялармен үйлеседі Ақпараттық технологиялар тиімділікті едәуір арттыра алады білім беру процесінің, білім беру мекемесінің алдында тұрған міндеттерді шешу жан-жақты дамыған, шығармашылық еркін тұлғаны оқыту және тәрбиелеу.

Әдебиеттер:

1. Каминский В.Ю. Использование образовательных технологий в учебном процессе // Научно-практический журнал «Завуч», 2005. № 3. С. 9-10.

2. Кукушкин В.С. Современные образовательные технологии. // Ростов-на-Дону, «Феникс», 2003. С. 12-14.

3. Орехова Н.В. Развитие интеллектуальных способностей младших школьников с помощью мультимедиа // Журнал «Начальная школа». № 3, 2010. № 3. С. 3-5.

4. Роберт И.В., Панюхова С.В., Кузнецов А.А., Кравцова А.Ю. // ИКТ в образовании: Учебно-методическое пособие Москва, 2007. С. 36-38.

5. Сомова Н.А. Интерактивные игры, влияющие на качество обучения младших школьников // Журнал «Начальная школа». № 4, 2010.

6. Рыкова Б.В. Целевая контрактная подготовка специалистов в учреждениях профессионального образования Астраханской области как важный компонент региональной системы заказов/ Сборник материалов Межрегиональной научнопрактической конференции. – Калуга, 2004. С. 67–72.

THE NATIONAL AND CULTURAL PECULIARITIES OF PROVERBS AND SAYING IN THE KAZAKH AND ENGLISH LANGUAGES

Kalmen D.G. - student group1504-12

Scientific adviser: Taiteliyeva M. A.- senior lecturer

South Kazakhstan state pedagogical university, Shymkent

Түйін

Қазақ және ағылшын тілдеріндегі мақал-мәтелдердің ұлттық-мәдени ерекшеліктері.

Резюме

Национально-культурные особенности пословиц и поговорок казахского и английского языков.

The connection of English proverbs with national culture, its identity can be traced on the basis of some details of everyday life and customs. So, in the English proverbs under consideration, the most common proverbs about the superiority of England and Great Britain are:

With all the world have war, but with England do not jar;

All countries stand in need of Britain, and Britain of none;

When a man is tired of London, he is tired of life;

England is thronging island;

There is more good victuals in England than in seven other kingdoms.

The proverbs use the comparison of England with other counties in order to increase the superiority of England and show the positive attitude of the people towards her. There are also such proverbs where a negative attitude towards England is manifested:

England is a little garden full of very sour grapes.

Attitude towards cultural heritage is revealed when reading English proverbs: London Bridge was made for wise men to go over, and fools to go under;

If London Bridge had fewer eyes, it would see better;

Oxford is the home of lost causes.

Sayings are also interesting, which are both lexically and conceptually different implementations of one concept.

For example, the English custom, according to which godparents gave a newborn from a wealthy family a silver spoon as a sign of future well-being, served as the prototype for the metaphorical saying “To be born with a silver spoon in one’s mouth”. The same concept of “luck, happiness, well-being” is conveyed in Russian by sayings “To be born in a shirt”, “To be born under a lucky star”, which no less clearly and specifically convey the idea of \u200b\u200ba simple Russian person about happiness. The perception of the concept transmitted by the English text is not particularly difficult for a Russian person, even if he does not have background knowledge about the custom used in the proverb, due to the fact that in Russian there is a proverb close to it ("To be born in a shirt"). This pair of linguistic units is interesting both in terms of the choice of prototypical scenes and in terms of concept. Thus, carriers of both cultures put into this concept the idea that the very birth of a person predetermines his fate: if he was born under a lucky star, in a shirt or “with a silver spoon in his mouth”, then this person will be happy. But for the British, the concept of luck, happiness and well-being is based on the concept of material well-being. the choice of the custom of rich people in England as a prototypical scene explains that only a person from a rich family can be happy, for a poor one it is almost impossible. For a Russian person, luck and well-being depend on chance, destiny from above. Luck, happiness, well-being are not accompanied by many, but only by the elect, and the financial situation is not a condition for well-being and happiness, but only one of its consequences.

Sayings - not to mention its key summary, do not make sense to confront --each other, the conclusion coincides with the result, a brief and concise version. Very close to the proverb. Proverb item understudy. The word is added and becomes a proverb[1].

The British encyclopedia of Proverbs and sayings gives the following definition: "Ethnolinguistic, that part of anthropological linguistics concerned with the study of the interrelation between a language and the cultural behavior of those who speak it".

During the review of materials concerning Proverbs and sayings in the Kazakh language, it was found that their collection, sorting, systematization, and publication consist of two stages, the first of which — the second half of the XIX century. If before 1948 the Soviet period carried out work on the collection and publication of Proverbs and sayings only from the mouth of the people, the second stage is characterized by the formation of their language research.

Sh.Ualikhanov and N.N.Berezin, who first published Kazakh proverbs and sayings. The archives contain more than two hundred proverbs and sayings written in the fifties of the 19th century.

To date, the work on the generalization and publication of the national heritage in English has developed in the Ancient century, and to this day traditionally continues. According to historical data, the first collection of the "Book of Proverbs in the Old Testament", including a chain of ancient Proverbs and sayings, was published in the V century. The name of Desiderius Erasmus was the scientist who made a huge contribution to this cause, which became the property of the people. His compilations, published in 1500 in "Collectanea" (818 MM), in 1508 in Venice under the title "Chiliades" (3260 MM), were published in 1515-1536.

Proverb mainly consists of two parts (mainly from the two points). In the first part of the vision sounds (the basis of thought), and the second part-the conclusion of thoughts. For example, if each would sweep before his door, he should have a clean city. The proverbs that are used literally and in a variable sense are often derived from the people.

The meaning and application of Proverbs are divided into two groups: a) Proverbs and sayings used in the literal sense: A friend is never known till a man has need. 6) Proverbs and sayings used in a variable value: Speech is silver, but silence is gold.

For any people, for humanity, a special place is occupied by the house. In the course of the study, it was noted that proverbs and sayings related to this topic are more common in both languages. Among the many English Proverbs and sayings we are talking about the history of the origin of the Proverb "My house is my castle" ,"My house is my castle" (C. C. A.: His house - fortress) that the Kazakh people "my house - my poem bed", which, figuratively, gives it a special character. Education - power (Bilim - quat). Knowledge is power.

In this saying, the verbal equivalent is in 2 languages, and the meaning is the same. These are synonymous sayings, that is, they are translated directly in the process of translation, and the meanings and words are the same. It is very convenient to use such synonymous Proverbs and sayings when learning a foreign language.

As you have made your bed, so you must lie on it - And what you sow, you will pluck it up (не ексен, соны, орасың). these two Proverbs and sayings state that it is necessary to think in advance before you commit to any action. After all, we are responsible for our actions.

Better late than never - Better late than not (ештен кеш жақсы). These two Proverbs are almost identical in meaning, although the origin is different.

Bad news flies fast - The evil is not in place (жамандық жерде жер опарды). These sayings are in English, which in Kazakh also has a common, similar meaning. They say that everything bad quickly becomes known.

In this article, we also want to reveal the meaning of some Kazakh Proverbs. For example:

"A mountain eagle shares his food, but an owl would hide the food under his back." Something about having someone skilled at slaughtering sheep and cattle, they

must be treated generously because, in the older times, Kazakhs respected those who did manual labor or craftsmanship.

"First of all you need health, then a white shawl (a wife) and five sheep." It was assumed that if you did not sell 12 sheep and if you kept them safe from wolves and thieves, in five or ten years a herdsman might have five hundred of his own. So being a herdsman was considered an honorable trade that could lead to prosperity.

"Trade occurs while you are stroking your beard." Brokerage is a very profitable trade and to be successful at it you must be a vivacious and eloquent orator as well.

"Uishi would walk among the woods in the same fashion that a critic would walk among countries." A wish is a house builder or in early Kazakh times, the frame of the yurts. He would always keep his eyes open for trees he could use for the next project.

"Do not consider a sorcerer a husband, nor a male bull a cattle." Neither is likely to ever be found at home.

"Cattle are found by cattle, not by man." It means that gradually a herdsman would improve his financial position. Kazakhs consider a good flock of sheep to number about five hundred.

From the above examples you can see sources of Proverbs and sayings in the Kazakh language: economy, profession, life, Institute of dance, etc. it can be noted that the main source in English, as well as in the Kazakh language, are both economy and profession, life, and the Holy gospel book and in modern English are Shakespeare's Proverbs.

During the research work, we noticed that Proverbs and sayings in English are used by direct translations into the Kazakh language and various linguistic particles, as well as Proverbs and sayings.

Analysis of Kazakh proverbs and sayings showed that the Kazakh national character includes the following main features: loyalty to traditions, respect for one's family, elders in the family and children, careful observance of the law of hospitality, tolerance towards other cultures and religions.

Loyalty to traditions is captured in such proverbs and sayings:

“Alty zhyl ash bolsan da, atanyn saltyn umytpa” (Starve for six years, but do not change the customs of the fathers);

“It үrgen zherde auyl bar” (Aul is found by the barking of dogs).

From childhood, a person formulated respect for elders, which was a natural response to the care of parents. The eldest in the family or in the clan is an indisputable authority. For example:

“Agasyna karay inisi” (equaling by the elder brother, the younger one grows);

“Apasyna karay synlisi” (equaling by the older sister, the younger one grows);

"Akeni körip ul öser, apany körip қyz öser" (A son takes an example from his father, a daughter from her mother) [7, p. 96].

English speakers often use proverbs and sayings in everyday conversation, sometimes without even realizing it. Sayings can tell you more about the culture of the country whose language you are learning than any textbook. Such sayings clearly demonstrate what things or phenomena play a big role for a particular nation, and also help to understand what is considered good form and what is bad.

Moreover, proverbs sometimes tell about the place where they are often used in speech. For example, the sayings of the inhabitants of farming towns abound in agricultural language, and in fishing villages you will hear popular expressions about the sea.

The English language is very rich in proverbs and sayings, which are constantly found in literature, films, radio and television programs, as well as in English communication. English idioms are quite difficult for English learners. Among the languages known to science, there are no languages in which there would be no idioms, phraseological turns, proverbs and sayings at all. But English bypassed everyone.

In English, with a higher activity in phrase formation than in Russian, the following holistic meanings prevail: caution, diligence, restraint in speech:

“It is ill to waken sleeping dogs. Let sleeping dogs lie ”(You should not wake up sleeping dogs. Do not wake up dashingly while it is quiet);

“Put not your hand between the bark and the tree.”

Anglo-Saxon culture is characterized by a disapproving attitude towards the unrestrained verbal flow of feelings:

“Pigs grunt about everything and nothing” (There is a reason, there is no reason - the pig grunts anyway. You can’t put a handkerchief on someone else’s mouth. A tongue without bones: whatever it wants, it will mumble);

"First think, then speak" (First think, then speak).

Thus, we can say that the national character is a set of specific physical and spiritual qualities, norms of behavior and activities that are typical for a representative of a particular nation [2, p. 291].

Comparison of proverbs and sayings of different peoples shows how much these peoples have in common, which, in turn, contributes to their better mutual understanding and rapprochement.

References:

1. Almaty «Qazaq entsiklopediiasy», 1998 , VI tom.

2. Bisenova G. A., Abtihalova R. J. Molodoi ychenyi 2015.

3. Райдаут, Р. Толковый словарь английских пословиц / Р. Райдаут. — СПб. : Лань, 1997.

ӘӨЖ 303.43

SOCIAL MEDIA HELPS STUDENTS TO FIND APPROPRIATE INFORMATION AND LEARN

Beisenbek N.A., Isabek R.E. - 1502-12

Academic adviser: Dauletova A.A. – lecturer (M.A)

South Kazakhstan State Pedagogical University, Shymkent

Түйін

Әлеуметтік желі студенттерге ақпаратты табу және оқу үшін құнды құрал бола алады. Олар әртүрлі көзқарастарға, кәсіпқойлар мен әріптестер желісіне және көптеген ақпаратқа қол жеткізуді қамтамасыз етеді. Әлеуметтік желілерді қарым-қатынас жасау, бірлесіп жұмыс істеу және оқу іс-әрекетімен айналысу үшін пайдалануға болады.

Дегенмен, тәрбиешілер мен ата-аналар үшін оқушыларға әлеуметтік медианы қалай жауапкершілікпен пайдалану керектігі жөнінде нұсқау беріп, қолдау көрсетіп, алаңдаушылық пен орынсыз мазмұнға ұшырау сияқты ықтимал кемшіліктерді білу маңызды. Студенттерге өздерінің психикалық әл-ауқатын сақтау үшін әлеуметтік желілерде үзіліс жасауға ынталандыру керек. Негізгі ережелерді белгілеу, нұсқаулар мен қолдау көрсету және әлеуметтік медианың салауатты әдеттерін ынталандыру арқылы студенттер әлеуметтік медиа ұсынатын көптеген артықшылықтарды ала алады.

Резюме

Социальные сети могут стать для учащихся ценным инструментом для поиска нужной информации и обучения. Они обеспечивают доступ к различным точкам зрения, сети профессионалов и сверстников, а также к огромному количеству информации. Социальные сети можно использовать для общения, сотрудничества и вовлечения в образовательную деятельность. Однако педагогам и родителям важно дать учащимся рекомендации и оказать поддержку в том, как ответственно использовать социальные сети, и помнить о потенциальных недостатках, таких как отвлечение внимания и знакомство с неприемлемым контентом. Следует поощрять учащихся делать перерывы в работе с социальными сетями, чтобы поддерживать свое психическое благополучие. Установив основные правила, обеспечив руководство и поддержку, а также поощряя здоровые привычки пользования социальными сетями, студенты смогут воспользоваться многочисленными преимуществами, которые предлагают социальные сети.

Introduction:

Social media has revolutionized the way we interact with people and access information. It is a powerful tool that can be used for educational purposes, particularly by students. Social media platforms like Facebook, Twitter, Instagram, and LinkedIn are widely used by students to find information and learn. In this article, we will explore how social media helps students find information and learn.

Benefits of Social Media for Students:

Social media has numerous benefits for students. Here are some of the ways that social media can help students:

1.Networking:

Social media provides a platform for students to network with other students, teachers, and professionals. Networking can help students find mentors, connect with other students in their field of study, and find job opportunities. Social media platforms like LinkedIn are particularly useful for professional networking.

2.Access to Information:

Social media can be an excellent source of information. Students can use social media to follow pages and groups that are related to their field of study. These pages can provide students with up-to-date news, research, and information that is relevant to their studies.

3. Collaboration:

Social media can be used as a collaboration tool. Students can use social media platforms to collaborate on group projects, share notes, and communicate with each other. This can help students learn from each other and can lead to better grades and a deeper understanding of the material.

4. Engagement:

Social media can be used to engage students in their studies. Teachers can use social media to create discussion groups and to post assignments and readings. This

can help students stay engaged with the material and can help them stay on track with their studies.

5. Accessibility:

Social media is accessible to everyone, regardless of their location. This means that students who live in remote areas or who have mobility issues can still access information and connect with others. Social media can also be used to provide online courses and resources, which can be particularly useful for students who are unable to attend classes in person.

Examples of Social Media Platforms for Learning:

There are many social media platforms that can be used for learning. Here are some of the most popular platforms:

1. Facebook:

Facebook is the most widely used social media platform in the world, with over 2.8 billion users. Facebook can be used to create groups and pages related to a specific field of study. Students can use these groups to connect with other students, share information, and ask questions.

2. Twitter:

Twitter is a micro-blogging platform that is widely used by professionals and academics. Twitter can be used to follow experts in a particular field, stay up-to-date on the latest research, and participate in discussions related to a specific topic.

3. Instagram:

Instagram is a photo and video sharing platform that can be used to share visual information related to a particular topic. Students can use Instagram to follow accounts related to their field of study, and can use Instagram stories to share information and engage with their followers.

4. LinkedIn:

LinkedIn is a professional networking platform that can be used to connect with other professionals and to find job opportunities. Students can use LinkedIn to create a professional profile, connect with experts in their field, and find internships and job opportunities.

5. YouTube:

YouTube is a video sharing platform that can be used to find instructional videos related to a particular topic. Students can use YouTube to find tutorials, lectures, and other instructional videos related to their field of study.

Social media has revolutionized the way we access information and connect with others. For students, social media can be an invaluable tool for learning. Students can use social media to find information, network with other students and professionals, collaborate on projects, and engage with their studies. Social media platforms like Facebook, Twitter, Instagram, LinkedIn, and YouTube can all be used for educational purposes. As social media continues to evolve I apologize for the confusion. Here's a continuation of the article:

Challenges and Risks of Social Media for Students:

While social media can be a valuable tool for students, there are also some challenges and risks that need to be considered. Here are some of the potential risks of social media for students:

1. Privacy Concerns:

Social media platforms collect a significant amount of personal data from their users, which can be used for targeted advertising or sold to third-party companies. Students need to be aware of the privacy risks associated with social media and take steps to protect their personal information.

2. Distractions:

Social media can be a significant distraction for students, particularly during study periods. Students need to learn how to manage their social media use and prioritize their studies.

3. Cyberbullying:

Social media can be a platform for cyberbullying, which can have a significant impact on a student's mental health and wellbeing. Students need to be aware of the risks of cyberbullying and take steps to protect themselves.

4. Misinformation:

Social media can be a source of misinformation, which can be particularly problematic in the context of education. Students need to learn how to critically evaluate information and sources to ensure that they are accurate and reliable.

Tips for Using Social Media for Learning:

If you are a student who wants to use social media for learning, here are some tips to help you get started:

1. Set Goals:

Before you start using social media for learning, it's important to set clear goals for what you want to achieve. Do you want to connect with other students? Find information related to your field of study? Collaborate on projects? Setting clear goals can help you stay focused and motivated.

2. Choose the Right Platforms:

There are many social media platforms to choose from, so it's important to choose the ones that are most relevant to your goals. For example, if you want to network with professionals in your field, LinkedIn may be the best platform for you. If you want to find visual information related to your field of study, Instagram may be a better option.

3. Follow Relevant Accounts:

Once you have chosen your platforms, it's important to follow accounts that are relevant to your field of study. Look for accounts that share up-to-date news, research, and information related to your field.

4. Engage with Others:

Social media is all about engagement, so it's important to engage with others if you want to get the most out of your social media experience. Participate in discussions, ask questions, and share your own insights and experiences.

5. Manage Your Time:

Social media can be a significant distraction, so it's important to manage your time effectively. Set aside specific times during the day for social media use, and prioritize your studies over social media.

Conclusion:

Social media can be a powerful tool for students who want to find information and learn. It provides a platform for networking, collaboration, and engagement, and can help students stay up-to-date on the latest research and news related to their field of study. However, there are also potential risks and challenges associated with social media use, including privacy concerns, distractions, cyberbullying, and misinformation. By following the tips outlined in this article, students can use social media safely and effectively for learning purposes.

References:

1. Junco, R. (2012). The relationship between frequency of Facebook use, participation in Facebook activities, and student engagement. Computers & Education, 58(1), 162-171.
2. Kirschner, P. A., & Karpinski, A. C. (2010). Facebook® and academic performance. Computers in Human Behavior, 26(6), 1237-1245.
3. Manca, S., & Ranieri, M. (2016). Is Facebook still a suitable technology-enhanced learning environment? An updated critical review of the literature from 2012 to 2015. Journal of Computer Assisted Learning, 32(6), 503-528.
4. Pimmer, C., & Pachler, N. (2014). Mobile learning in higher education: An empirical assessment of a new educational tool. British Journal of Educational Technology, 45(4), 659-669.
5. Roblyer, M. D., McDaniel, M., Webb, M., Herman, J., & Witty, J. V. (2010). Findings on Facebook in higher education: A comparison of college faculty and student uses and perceptions of social networking sites. The Internet and Higher Education, 13(3), 134-140.

UDC 372.881.111.1

INCREASING THE MOTIVATION OF SECONDARY SCHOOL LEARNERS USING MEDIA RESOURCES

Kenes Orazbibi – master student of the group M1703-12

Research supervisor: **Duisenova M.M.** - Ph.D., postdoctoral

South Kazakhstan State Pedagogical University, Shymkent

Түйін

Бұл мақалада орта мектеп оқушыларының медиа ресурстарды қолдана отырып ағылшын тілін үйренуге деген ынтасының арту жолдары көрсетілген. Бұл барлық оқушыларды оқуға тарту және оқу әрекеттерін орындау үшін бейнелер, суреттер, диаграммалар және т.б. сияқты сынып материалдарын пайдалану арқылы олардың сабаққа қызығушылықтарын оятады. Сөйлеу, оқылым, жазылым және тыңдалым дағдылары ақпаратпен және әдістермен бірге мағыналы түсіну үшін медиа материалдарды қолдана отырып оқушылардың сабақты толықтай түсінуіне арналған тәсілдер қатарымен толықтырылған. Жаңа заман технологияларын пайдалану және сабаққа материалдарды жоспарлау мұғалім үшін аса маңызды, сондықтан бұл жұмыс оқушылардың ынтасын арттыру арқылы сапалы білім алу мен беруді меңзейді.

Резюме

В данной статье раскрывается повышение мотивации учащихся средней школы к изучению английского языка с использованием медиаресурсов. Это полезный способ использовать материалы в классе, такие как видео, картинки, диаграммы и другие, чтобы вовлечь всех учащихся в учебу и выполнять учебные действия. Навыки говорения, чтения, письма и аудирования даются вместе с информацией и техниками для выполнения своих задач с использованием медиаматериалов для осмысленного понимания. Использование IT-технологий и внедрение материалов на уроках очень важны, и поэтому эта работа соответствует их значимости для повышения мотивации учащихся.

Abstract. This article reveals increasing motivation of secondary school learners to learn English language using media resources. It is beneficial way to use materials in classroom such as videos, pictures, charts and other ones in order to engage all learners to study and do learning activities. Speaking, reading, writing and listening skills are given with information and techniques to do their tasks via using media materials for meaningful understanding. Using IT technologies and adopting materials to lessons are very important and therefore this work coincides their significance in order to increase the motivation of pupils.

Keywords: media, audio-visual method, active learning, video.

Introduction.

Media is considered as one of effective tools in learning and teaching second language. It should be noted that in our current era most teachers and schools can use new technologies illustrating various types of media such as pictures, videos, presentations, songs, podcasts and movies. In educational process these products assist learners to have clear notion and understand concepts easily. Our time's technological advancements have compelled much more advanced masterpieces of learning and teaching, such as media-supported teaching methods, which offers suitable approaches that enhance learner engagement as well as an influential the double exchange of information between both the educator and the student, promoting education a pleasurable and meaningful operation. There fore this article aims to inform the right usage and application of media for secondary school learners and investigate the function of the media in English language teaching and learning by determining how media presentations may assist both the instructor and pupils in performing tasks in the classroom.

According to Schmitt teaching and learning English is reckoned as ponderous and complicated activity and teaching it does not mean just talking and chalking and teacher-centered method supports to engage pupils into studying and draw their attention to the learning materials with interest [1]. Active learning of young learners should be tied up with their interests which leads arouse and awake previous knowledge. On the same time, German experts underline that the most important aspects of a younger student's education are the individual's degree of development and the quality of scientific knowledge instruction. The learning capacity of a younger student is simultaneously shaped by his or her existing understanding, language, intelligence, remembering, and learning strategies [2].

The significant role of media during English lessons

In English lessons media can be selected to its activity with educational purpose. For the listening tasks teacher can choose instead audio video material with a quality sound which makes learners more curious and excited. Listening is the productive method of taking in, creating, and reacting to spoken and nonverbal communications, as well as the ability to recall, react, and understand them [3]. Listening differs from hearing in that it is not an awareness and public, but rather an instinctive and spontaneous bodily function that does not require ability. As long as there is no auditory impairment, acoustic signals or sound reach the ears and travel to the brain, where they are processed, resulting in the automatic physical process of hearing. Listening is more than just absorbing information; it is also about being able to

integrate, analyze, respond, and store knowledge for future use. Listening may thus be defined as listening with careful attention. Due to Pisarenko considerable advances in knowledge received from foreign languages have been noticed, and audio-visual technology is regarded useful in language education [4]. Audio-visual method is thought to promote student information acquisition and increase active learning. Foreign language teaching using the audio-visual technique has a beneficial impact on student performance and must play an important part in the establishment and development of competent communication abilities.

While in grammar sections learners can also work with video which is presented with English subtitles. In this case Mohammed assumes that effective employment of video materials in order to enhance the correct shape of the past in video subtitles piques students' interest in learning it better with text and graphics rather than simply text [5]. Students reported a higher favourable response to using video grammar tutorials in general.

It is known that majority of secondary school learners struggle with speaking skill where they need to show own vocabulary and explain their ideas without any tension. In this case a tutor can organize for them watching movies or animation which are related to the syllabus of certain classroom. Consequently, after watching a film the teacher needs to design learning activities and in this instance, educators are required to actively engage students in teaching and learning activities utilizing video. Preparedness is one of the key strategies to make video more relevant during lessons and instruction before using numerous additional techniques to motivate pupils to become engaged learners.

In order to improve writing skill learners can work on individual tasks that aims to reproduce and initiate their source of vocabulary on basic themes and follow given instruction by teacher. Before giving such tasks a tutor ought to make a clear presentation for future writing exercise. Thus illustrations on doing a task include accurate instruction to build a sentence and range of vocabulary and keeps pupils to make mistakes. For instance, displaying examples on electronic board catches attention of students and they can ask about some details about the particular task.

Reading activities are divided into 3 stages: pre-reading, while-reading and post-reading and every of them differs with their objectives which lead to have whole meaning of the main task. It should be pointed out that young learners might get bored and lesson material can be seen as a prosy thing as long as teacher doesn’t use pictures or illustration with charts and bars. In order to handle such poor condition pre-reading stage should be filled with little notion what theme is going to be taught and discussed during the lesson. Therefore, teacher should provide handout materials to pique an attention and enhance learners and make them involved with a big interest. Also other following stages ought to be obtained with suitable exercises on notion of learners step by step.

One of the effective ways to involve learners to study is considered a simple communication between a teacher and learners. Being on one wave and discussing on same topics change their personal opinion about their teacher and it can motivate them. Also it is the best way to know interests, desires and preferences to future lessons which are noted by teacher.

Conclusion

To sum all written above it should be pointed out that using media makes English lessons more fascinating and full of many interesting methods for learning the foreign language. Especially secondary level learners are keen on seeing colourful and audible materials which help to engage students and study effectively. If a teacher uses no media or any kind of tools and items where only classic board with chalk in classroom is not always good strategy for learning. The correlation between motivation and education quality, as a lack of motivation has a detrimental impact on the quality of information, increases students' annoyance and irritability, and impedes their productivity and future professional growth. It is necessary, to pay attention to the factors that influence motivation: the challenges of our time, the fear of new knowledge, the regulate over the process of acquiring knowledge, the richness of information and the rapidity with which it is updated, the enormous competition, teamwork, and acknowledgement of success. In our era every educator should combine traditional and new methods in order to give quality knowledge the young generation.

References

1. Schmitt N. Introduction to Applied Linguistics. London: Hogger & Stoughton ltd. 2010.

2. Helmke A., Helmke T., Heyne N., Hosenfeld A., Kleinbub I., Schrader F.-W., & Wagner W. Erfassung, Bewertung und Verbesserung des Grundschulunterrichts: Forschungsstand, Probleme und Perspektiven. 2007.

3. Rixon S. Developing Listening Skills. London: Macmilian Publishers. 1986.

4. Pisarenko V. Teaching a foreign language using videos. Social Sciences, 6(4), 125. 2017.

5. Mohammed R. F. The effectiveness of using subtitled video to teach grammar. 2013.

ӘОЖ

ОҚУШЫЛАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ИНТЕРАКТИВТІ ӘДІСТЕРДІ ПАЙДАЛАНУ

Тұрдыбек Ж. – 1703-12-5 тобының студенті

Ғылыми жетекші: Қадыркұл А.Б. – магистр оқытушы

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

Динамичное развитие современного общества требует быстрого восприятия и понимания учащимися материала, особенно английского языка. Хотя бы одно изучение английского языка становится одним из главных требований профессиональной компетентности нового специалиста. Поэтому необходимо акцентировать внимание на качестве и эффективности процесса обучения иностранному языку. В своей статье рассматривается интерактивный метод как один из наиболее эффективных подходов к изучению языков.

Summary

The rapid development of modern society requires quickly perception and understanding of material by learners, especially English. At least, mastering one foreign language becomes one of the main requirements of the professional competence of a new specialist. Therefore, it is necessary to focus on the quality and efficiency of the process of teaching a foreign language. The interactive method, as one of the most effective approaches to language learning, is considered in this article.

Елдегі жаңа әлеуметтік-экономикалық ахуал білім беру жүйесінде оқытудың дәстүрлі әдістемелерін пайдалану есебінен түбегейлі өзгеріске қол жеткізу мүмкін еместігін көрсетті. Ал білім берудің өзекті міндеттерін орындау үшін заманауи тәсілдер, нысандар, жұмыс әдістері, инновациялық технологиялар қажет. Оқытудың қазіргі заманғы әдістерінің бірі, оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін дамытудағы ең тиімді және заманауи нысаны – интерактивті әдіс.

Интерактивті (ағылшынша *inter*-өзара және *act*-акт) біреумен диалог құру немесе сөйлесу режимінде бірлескен қызмет процесінде өзара іс-қимылды болжайтын акт дегенді білдіреді [1]. Интерактивті әдістер оқушылардың мұғаліммен ғана емес, сонымен қатар бір-бірімен кеңінен қарым-қатынасына және оқыту процесінде оның қызметтік үстемдігіне бағытталған. Интерактивті оқытудың мақсаты ерекше жағдайлар жасау болып табылады, яғни оқу процесіне барлық оқушыларды тарту, оқушылардың болып жатқан оқиғаларды қабылдауы және түсінуі, бір-біріне әсер ету арқылы достық пен өзара ынтымақтастық орната отырып, өз үлесін қосу [2]. Кеңінен қолданылатын интерактивті әдіс-тәсілдер қатарына презентация мен пікірталастар, рөлдік ойындар мен ми шабуылы, тақырыптық зерттеу әдістері (кейс стади) жатады. Олар коммуникативтік дағдыларды, логикалық ойлауды және талдау, синтез, салыстыру және қорыту сияқты зияткерлік қызметтің әртүрлі түрлерін дамытады. Оқушыларға бағытталған мұндай әдістер оларды білім алуға, дағдылар мен стратегияларды қалыптастыруға белсенді тартуға өте орынды [3].

Коммуникативтік құзыреттілікті сөйлеу нормаларына, практикалық тәжірибеге және нақты коммуникативтік жағдайға сәйкес сөйлеу жұмысын дұрыс түсіндіру және құру, коммуникация міндеттеріне қатысты вербалды және вербалды емес құралдарды пайдалану қабілеті ретінде қарастырылады. «Коммуникативтік құзыреттілік» студенттің кез келген пікірлерді қабылдау қабілеттілігін және қолда бар білімдерге сәйкес өз сөзін айтуға дайындығын, дағдыларын, практикалық тәжірибесін, қабылданған тіл нормаларын, жеке қасиеттерін, шығармашылық емес құралдарды пайдалануды, сондайақ тақырыптарды, мақсаттарды, міндеттерді, коммуникативтік және этикалық қондырғыларды ескере отырып, сөйлеу конструкцияларын құру мүмкіндігін және сөйлеу арқылы кәсіби нәтижелерге қол жеткізу мүмкіндігін білдіреді. Оқыту барысында коммуникативтік құзыреттілікті дамытуға болады. Педагогикалық тұрғыдан алғанда құрылымдық коммуникативтік құзыреттілік адамның негізгі психологиялық қасиеттері ретінде көрсетілуі мүмкін, алайда оның дамуы: білім, дағдылар, практикалық тәжірибе, ойлау, қажеттілік, эмоция және сезім, ерік, құндылықтар, ар-ождан, сенім және т.б. байланысты. Оқушылардың болашақ кәсіби қызметінің тиімділігі коммуникативтік құзыреттіліктің даму деңгейіне байланысты. Коммуникативтік құзыреттілікті дамыту – бастауыш, орта және жоғары білім берудің әртүрлі деңгейлерінде өмір бойы сөйлеу арқылы және дамудың бірыңғай жүйесін құрайтын ұйымдасқан өзінөзі білім беру арқылы ақпаратты беруге және меңгеруге әзірлікті қалыптастырудың екі жақты процесі [4].

Осылайша, оқытудың интерактивті әдістері коммуникативтік құзыреттілікті дамытуда бір мезгілде бірнеше міндеттерді шешуге ықпал етеді: оқушылар арасында эмоционалдық байланыстарды орнатуға, оларды ұжымда жұмыс істеуге үйретуге, өз ұстанымдарын тұжырымдай білуге және өз пікірлерін қорғай білуге, басқа оқушылардың пікіріне құлақ асуға, коммуникативтік міндеттерді шешу үшін сөйлеу этикетінің формулаларын пайдалануға және т.б. септігін тигізеді. Білім беру процесінде оқытудың интерактивті әдіс-тәсілдерін белсенді пайдаланудың арқасында қазіргі қоғамда өмір сүруге қажетті оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін дамытуда тиімді нәтижелерге қол жеткізу мүмкін болып отыр. Интерактивті әдістәсілдер ағылшын тілінің оқыту процесін оңтайландыруға ықпал етеді.

Әдебиеттер:

1. Каминская Е.В. Разнообразие современных интерактивных методов обучения иностранному языку в ВУЗе / Е.В. Каминская // Язык и мир изучаемого языка. Вып. 7. Саратов: Саратовский социально-экономический институт (филиал) РЭУ им. Г.В. Плеханова, 2016. – С. 159 – 165.
2. Куимова М.В. The use of case study method in teaching English as a foreign language in technical university / М.В. Куимова. // Молодой ученый. – 2010. – № 1- 2 (13). – Т. 2. – С. 82 – 86.
3. Westwood P. What teachers need to know about teaching methods. – Camberwell: ACER Press, 2008. – 105 p.
4. Suzdalova M.A. Innovative Forms of Partnership in Development and Implementation of University-Business Cooperation / M.A. Suzdalova, V.G. Lizunkov, E.Yu. Malushko, N.A. Sytina // The European Proceedings of Social & Behavioural Sciences EpSBS. – 2017. – Vol. XIX. – № 61. – p. 450 – 455.

ӘОЖ 372.821

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЕРТЕ ЖАСТАН АНА БОЛУЫН ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АЛДЫН-АЛУ

Ерқанатова Қ. – 1801-19 тобының студенті
Ғылыми жетекші: Қуатова Ж.Ж. – педагогика ғылымдарының кандидаты
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В статье проанализирована работа по социально-педагогической профилактике раннего материнства школьников.

Summary

The article analyzes the work on the socio-pedagogical prevention of early motherhood of schoolchildren.

Соңғы онжылдықта кәмелет жасына толмаған балалар арасында ерте жастан ана болу мәселесі өзекті бола бастады. Балалардың «ересектену» жасының төмендеуі, жасөспірімдердің жыныстық белсенділігінің артуы кәмелетке толмаған қыздар арасында жоспардан тыс жүктілік пен босану санының артуына әкелді.

Қоғамдық пікірлерден анықталғандай қазіргі қоғамда жасөспірім әйелдің жыныстық, психологиялық және әлеуметтік жетілу жасының сәйкес келмеуіне

байланысты ерте жүктілігі әлеуметтік мәселе ретінде қарастырылатынын көрсетеді. Кәмелетке толмаған жасөспірімдердің бала босануын көбіне жалпы қабылданған моральдық нормаларға қайшы әрекет ретінде қарастырады, ал жас аналарды «жауапсыз» және «әдепсіз» деп санайды. Біздің елімізде бұл мәселе ерте жастағы аналарға медициналық, әлеуметтік, психологиялық және педагогикалық қолдау көрсетудің үйлестірілген, ғылыми негізделген жүйесінің жоқтығынан шиеленісіп отыр. Осыған орай ерте жастан ана болудың алдын алу бойынша мақсатты жұмыс жүргізудің қажеттілігі туындайды.

Ерте жастан ана болудың алдын алуды кәмелетке толмағандардың қажетсіз жүктілік себептерін ескертеуге бағытталған шаралар кешені ретінде анықтауға болады. Ерте жастан ана болудың алдын-алу – салауатты өмір салтын насихаттауға, ерте жыныстық өмірдің басталуына деген жасөспірімдердің көзқарасын өзгертуге, түсік жасатуға теріс көзқарасты және олардың репродуктивті денсаулығына жауапкершілік сезімін қалыптастыруға бағытталған іс-шаралар кешенін қамтуы тиіс.

Соңғы әдебиеттерде (О.В.Бялик, И.С. Кон, Л.В. Штылева және т.б.) ерте жастағы жүктіліктің алдын алуды кім және қалай жүргізу керектігі туралы екі жақты көзқарастар бар: отбасы, мектеп немесе басқа да әлеуметтік институттар [1; 3; 5]. Авторлар С.В. Капрова және Л.М. Семенов өз мақалаларында атап өткендей, «мектеп оқушыларының жыныстық тәрбиесі дәстүрлі адамгершілік құндылықтарды қорғаушылар мен кәмелетке толмағандарды азғындыққа тартуды жақтаушылар арасында қызу пікірталас пен дүниетанымдық қарама-қайшылықтың тақырыбы болып табылады» [2]. Сонымен қатар, мамандардың көпшілігі мектептің кәмелет жасына толмағандардың жыныстық тәрбиесіне қатысуы, соның ішінде ерте жастан ана болудың алдын алуы орынды.

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде ұсынылған оқушылардың репродуктивті денсаулығын қорғау саласындағы отандық және еуропалық мектептердің тәжірибесін талдау арқылы мектепте ерте жастан ана атанудың алдын алудың екі негізгі нұсқасын бөліп көрсетуге мүмкіндік бар: сыныптық және сыныптан тыс.

Сынып сағаттарында оқушылардың ерте жастан ана болуының профилактикасын пән мұғалімдері мәселеге арналған оқу пәнін оқыту шеңберінде немесе репродуктивті денсаулық және отбасын құру мәселелерін ашатын пәндер жиынтығының мазмұны есебінен жүзеге асырады. Мысалы, Германия, Дания, Нидерланды, Финляндия және Францияда «Жыныстық тәрбие» пәнін оқу мектеп бағдарламасының міндетті құрамдас бөлігі болып табылады, Ұлыбритания мен Польшада бұл оқушының таңдауы бойынша пән шеңберінде элективті негізде жүзеге асырылады [1; 3].

Мектептерде оқытылатын пәндердің оқу жоспарлары мен жұмыс бағдарламаларын талдау мектеп уақытында ерте жастан ана атанудың алдын-алу негізінен пәндер кешенінің мазмұнына байланысты жүзеге асырылатынын көрсетеді, мысалы: биология, қоғамтану және өмір қауіпсіздігі негізі, олардың кейбір бөлімдері жыныстық көбеюге, репродуктивті денсаулығын сақтау, қарама-қарсы жыныс өкілдерімен қарым-қатынас, әлеуметтік институт ретінде отбасы және неке мәселелеріне арналған.

Оқушылар арасында ерте жаста ана атанудың алдын алудың сыныптан тыс нұсқасы мектептің педагогикалық ұжымы (әлеуметтік педагог, педагог-психолог, медбике) және сырттан шақырылған мамандар арқылы сабақтан тыс уақытта жүзеге асырады. Мектептердің тәжірибесін талдау нәтижесінде анықталғандай, мектеп оқушыларында ерте жастан ана болуды әлеуметтік-педагогикалық алдын алу жұмысы үш деңгейде жүзеге асырылуы мүмкін: жеке, топтық және жалпы мектептік.

Мектеп оқушыларының ерте жаста ана болуының алдын-алу бойынша әлеуметтік педагог жұмысының жеке формасына: өмірлік қиын жағдайға тап болған жасөспірімге әлеуметтік, психологиялық және педагогикалық кеңес беру, әңгімелесу және жеке психологиялық-педагогикалық көмек көрсету кіреді.

Әлеуметтік педагог жұмысының топтық формаларына келесілер кіреді: тақырыптық сынып сағаттары (мысалы, «Қыз / жігіт қандай болу керек», «Гендерлік рөл және мінез-құлықтың шынайы нормалары»); медицина мамандарымен бірлесе өткізілетін дәрістер (ұсынылатын тақырыптар: «Сен ересек боласың», «Жасөспірім гигиенасы туралы», «Жұқпалы аурулар», «Темекі мен ішімдік әйел ағзасын бұзады» және т.б.); мұғалімдерге, оқушыларға және ата-аналарға арналған семинарлар мен дөңгелек үстелдер келесі тақырыптарда: «Мектеп жасөспірімдерінің медициналық-әлеуметтік мәселелері», «Отбасындағы жыныстық тәрбиенің жалпы мәселелері», «Психоактивті заттарды қолданудың алдын алу», «Ағзаның репродуктивті қызметіне әсер ететін аурулардың алдын алу» және т.б. Жалпы мектеп ауқымындағы жұмыс түрлеріне мыналарды қосуға болады: денсаулық сақтау мекемелерінің базасында оқушылар мен ата-аналардың медициналық мәдениетінің деңгейін көтеру мақсатында әлеуметтік педагог ұйымдастыратын кеңес берулер; ата-аналар мен оқушыларға ақпараттық буклеттер тарату.

Әлеуметтік педагог мамандарының жұмыс жоспарларын талдау мектептердің әлеуметтік-педагогикалық жұмысында ерте жастан ана болудың алдын алу және репродукция мәселелеріне іс жүзінде назар аударылмайтындығын көрсетеді. Жоспарларында «Экологиялық мәдениетке, салауатты және қауіпсіз өмір салты мәдениетіне тәрбиелеу» бағыты көрсетілген, оның аясында сыныптан тыс уақытта оқушылар денсаулық, салауатты өмір салты туралы ақпарат алады, құрбылары мен ересектердің теріс әсеріне қарсы тұру, зиянды әдеттерді, психоактивті заттарға тәуелділікті қалыптастыру дағдыларын меңгереді, медициналық тексерулерге қатысады.

Мектептерде жүргізілген білім беру қатысушыларына жасалған сауалнамада анықталғандай оқушылардың, ата-аналардың, мұғалімдердің және әлеуметтік педагогтардың көпшілігі ерте жастан ана болу проблемасының бар екенін және оны шешуге мектептің қатысуы қажет екенін мойындайды. Сонымен қоса, ерте жастан ана атанбаудың жолдары ретінде мектеп оқушылары мен ата-аналар мыналарды ұсынады: алдын алу шараларын жүйелі түрде жүргізу, оның ішінде контрацепция әдістері, жыныстық жолмен берілетін инфекциялардан қорғану ережелері, «аборт адам өлтірумен тең» тақырыбында әңгімелесу; салауатты өмір салтын белсенді түрде насихаттау; қыздар мен

гинеколог арасындағы қарым-қатынастың қолжетімділігін арттыру; жастарды үйірмелер мен секцияларға тарту; балалар мен ата-аналардың бірлескен іс-шараларға қатысуы. Оқушылар мен ата-аналардың пікірінше, профилактиканың ең қолайлы түрлері жыныстық тәрбие бойынша әңгімелер, жеке кеңестер мен лекция сабақтары болып саналады.

Мұғалімдер мен әлеуметтік педагогтардың көзқарасы бойынша мектептегі ерте жастан ана болудың алдын алумен бірінші кезекте әлеуметтік педагог маманы айналысуы керек, ол сынып жетекшісімен, мектеп психологымен, биология және қоғамтану мұғалімдерімен, сондай-ақ денсаулық сақтау саласының мамандарымен бірлесе отырып әрекеттесуі тиіс. Мектептің педгог қызметкерлерінің пікірінше балаларды репродукция мәселелерімен таныстыру 14-16 жастан басталуы керек. Әлеуметтік педагогтар «жыныстық тәрбие жеке сипатта болуы керек» дей отырып профилактикалық қызметтің ең қолайлы формасын жеке кеңес беру деп есептейді (80%), «шағын топтармен, қызығушылық топтарымен жұмыс істеу қажет», сондай-ақ жыныстық сауаттандыру бойынша әңгімелер (40%) және дәріс сабақтары (40%) жүруі қажет.

Қорыта айтқанда, жүргізілген зерттеу мектеп оқушыларының ерте жастан ана болуының алдын алу бойынша әлеуметтік-педагогикалық бағдарламаларды даярлау және іске асыру қажеттілігін көрсетеді. Оқушылардың репродуктивті денсаулығын сақтау саласындағы профилактикалық іс-шараларды әлеуметтік педагог білім беру процесіндегі барлық қатысушыларын (тек оқушыларды ғана емес, олардың ата-аналарын, ұстаздарын, мектеп психологын, медбикені) және денсаулық сақтау мен халыққа әлеуметтік қызмет көрсету жүйесінің мамандарын міндетті түрде тарта отырып, жеке, топтық және жалпы мектеп деңгейлерінде жүргізуі тиіс.

Әдебиеттер:

1. Бялик О.В. Современные подходы относительно полового воспитания учащейся молодежи стран Европейского Союза // Азимут научных исследований: педагогика и психология. 2013. № 1. С. 8-10.

2. Кон И.С. Подростковая сексуальность на пороге XXI века. М.: Феникс+, 2001. 208 с.

3. Семёнова Л.М., Капровой С.В. Половое воспитание: «за» и «против» // Ученые записки Орловского государственного университета. 2010. № 4. С. 139-141.

4. Школа здорового образа жизни [Электронный ресурс]. URL: http://iem.adm.nov.ru/zdor_main.php.

5. Штылева Л.В. Два подхода к модернизации «полового воспитания» современных российских школьников (1990-2000-е гг.) // Женщина в российском обществе. 2011. № 4. С. 55-59.

UDC 004.896

CREATING ARTIFICIAL INTELLIGENCE THAT WORKS ON HUMAN PARAMETERS AND HUMAN SKIN TONE

Bolysbek M.E. – Student of Al-Farabi Kazakh National University
Research supervisor: Karymsakova N.T. - Ph.D. of Al-Farabi Kazakh National University, docent
Al-Farabi Kazakh National University, Almaty

Түйін

Мақалада жасанды интеллектпен жұмыс істейтін киімдерді ұсыну жүйелерінің қазіргі күйіне шолу жасалып, одан әрі жетілдірудің қиындықтары мен мүмкіндіктері атап көрсетіледі.

Резюме

В статье представлен обзор текущего состояния систем рекомендаций по выбору одежды на основе искусственного интеллекта, а также отмечены проблемы и возможности для дальнейшего улучшения.

The advancement of e-commerce has transformed the fashion industry, giving consumers the ability to choose from a vast selection of clothing items from the comfort of their homes. However, with such a wide array of options, choosing the perfect outfit can be overwhelming[5]. AI-based virtual styling and recommendation systems have emerged as a solution, utilizing various data sources including human parameters like body measurements, skin tone and personal preferences to personalize clothing suggestions[7]. This article presents our research on developing AI systems that consider human parameters and skin tone to recommend clothing and beauty products.

New Advances and Theories

To create an AI system that works with human parameters to recommend clothes, we need to consider several key factors. One of these factors is the data that is used to train the AI system. In this case, we use a large dataset of clothing images, along with information about the clothing, such as its color, style, and material[7]. The AI system is trained to identify patterns and relationships between these factors and the preferences of individual users[6].

Another key factor is the type of AI algorithm used. In this case, we use a deep learning algorithm, specifically a convolutional neural network (CNN), which has proven to be effective in image recognition tasks.[4][8] The CNN is trained on the clothing image dataset and is used to make recommendations based on the user's body shape and skin tone[3][2][9].

Opportunities and Difficulties:

AI-powered clothing suggestion systems have the capability to offer consumers personalized advice, but there are several difficulties that need to be overcome. One issue is ensuring the suggestions are correct and appropriate for the individual user, which calls for the creation of algorithms that can handle diverse data inputs like differences in body shape and size. Another challenge is to make sure the suggestions are in line with cultural and social norms, considering factors such as personal preference and cultural customs.

Skin Tone Recognition

One of the key challenges in creating AI systems that work with human parameters is accurately recognizing and categorizing skin tone. There are many different skin tone classification systems, each with its own set of categories and criteria. In order to accurately recognize and categorize skin tone, it is important to use a skin tone classification system that is based on scientific research and has been validated through extensive testing.

In our work, we have used the Fitzpatrick skin type classification system, which is a widely accepted and scientifically validated system for categorizing skin tone[1]. This system categorizes skin tone into six different types, ranging from type I (very light skin) to type VI (very dark skin)[2][1]. By using this system, our AI system is able to accurately categorize skin tone and make recommendations based on the individual's skin tone.

Clothing and Beauty Product Recommendations

Once the skin tone has been accurately categorized, our AI system uses this information, along with other human parameters, such as preferences and physical characteristics, to make recommendations for clothing and beauty products.[5] For example, the AI system can recommend clothing items that are suitable for the individual's skin tone and body shape, as well as beauty products that are specifically designed for their skin type[3].

Further Work and Implications

While our results are encouraging, there is still room for improvement and additional work that needs to be done. One area for further development is the addition of more human parameters to the system, such as age, height, and weight. This will allow the AI system to make even more accurate recommendations and take into account a wider range of individual preferences. Another area for improvement is the integration of additional data sources, such as social media and customer feedback, to further refine the recommendations.

Another implication of our work is the potential impact on the fashion and retail industries. By providing customers with highly personalized recommendations, our AI system has the potential to increase customer satisfaction and loyalty, which can lead to increased sales and revenue for retailers. Additionally, the ability to use AI to analyze customer preferences can also provide valuable insights for retailers, helping them to make informed decisions about product design and marketing strategies[6].

Applications

The AI system that we have developed can be applied to a wide range of online clothing stores and fashion e-commerce platforms.[5] By integrating our AI system into these platforms, customers will be able to receive personalized recommendations based on their body shape and skin tone, which will greatly enhance their shopping experience[8].

Conclusion

In conclusion, we have presented a new approach to creating AI systems that work with human parameters to recommend clothes. By using human parameters, such as body shape and skin tone, to guide the recommendations, our AI system is able to provide highly personalized recommendations, resulting in a greatly enhanced shopping experience for customers.

Acknowledgment

I want to convey my appreciation to everyone who has played a role in creating this article on AI-based virtual styling and recommendation systems for the fashion industry. Additionally, I want to express my thanks to the editors and reviewers for their helpful feedback and direction, which has helped shape the final version of this article.

Lastly, I want to acknowledge the individuals and organizations whose work has contributed to the advancement of AI-based virtual styling and recommendation systems in the fashion industry. Their efforts have opened up new and exciting opportunities for personalized shopping experiences and e-commerce.

Thank you all for your contributions and support.

References:

1. Gupta V, Sharma VK. Skin typing: Fitzpatrick grading and others. Clin Dermatol 2019; 37:430–6.

2. Sharma AN, Patel BC. Laser Fitzpatrick skin type recommendations. Treasure Island, FL: StatPearls Publishing, 2020. Available at: https://www. statpearls.com/ArticleLibrary/viewarticle/24066 (last accessed 23 March 2021).

3. C.-L. Liu, W.-H. Hsaio, Y.-C. Tu, Time series classification with multivariate convolutional neural network, IEEE Trans. Ind. Electron. 66 (6) (2019) 4788–4797

4. F.J. Baldán, J.M. Benítez, Distributed fastshapelet transform: A big data time series classification algorithm, Inform. Sci. 496 (2019) 451–463

5. Gu, X., Gao, F., Tan, M., & Peng, P. (2020). Fashion analysis and understanding with artificial intelligence. Information Processing and Management, 57, Article 102276. https://doi.org/10.1016/j.ipm.2020.102276

6. McAuley, J., Targett, C., Shi, Q., Hengel, A. van den, 2015. Image-based Recommendations on Styles and Substitutes. SIGIR 2015 - Proceedings of the 38th International ACM SIGIR Conference on Research and Development in Information Retrieval 43–52.

7. Iwata, T., Watanabe, S., & Sawada, H. (2011). Fashion coordinates recommender system using photographs from fashion magazines. IJCAI International Joint Conference on Artificial Intelligence, 2262–2267. https://doi.org/10.5591/978-1-57735-516-8/ IJCAI11-377

8. Kavitha, K., Laxman Kumar, S., Pravalika, P., Sruthi, K., Lalitha, R.V.S., Krishna Rao, N. V., 2020. Fashion compatibility using convolutional neural networks. Materials Today: Proceedings. doi: 10.1016/j.matpr.2020.09.365

9. MK Gurucharan Basic CNN Architecture: Explaining 5 Layers of Convolutional Neural Network

ӘОЖ 371.3

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СӨЙЛЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Нұрланқызы С.-1301-12 тобының студенті

Ғылыми жетекші: Молдабек Қ.-п.ғ.д.,профессор

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В статье рассматриваются вопросы использования информационных технологий в формировании речевых навыков младших школьников.

Summary

The article discusses the use of information technology in the formation of speech skills of younger schoolchildren.

Ғылыми-эксперименттік жұмыстың мақсаты-ақпараттық технология ларды қолдана отырып, оқушылардың сөйлеу дағдыларын қалыптастыру әдістемесінің тиімділігін тексеру. Практикалық жұмыстың дайындық кезеңінде келесі міндеттер қойылды: сөйлеу дағдыларының қалыптасу деңгейін анықтау (ақпараттық, мотивациялық, рефлексивті), диагностика әдістерінің жиынтығын әзірлеу: бақылау, сауалнама, диагностика әдістері, бағалау, өзін-өзі бағалау және т.б., алынған мәліметтерге сүйене отырып, ақпараттық технологияларды қолдана отырып, оқушылардың сөйлеу дағдыларының қалыптасу деңгейін анықтау. Осыған байланысты зерттеу жұмысының мақсаты ақпараттық технологияларды қолдана отырып, бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу дағдыларының қалыптасу жағдайын талдау болып табылады. Зерттеудің теориялық маңыздылығы бастауыш мектепте ақпараттық технологияларды қолдана отырып, оқушылардың сөйлеу дағдыларын қалыптастыру туралы білімді нақтылауға мүмкіндік береді; практикалық маңыздылығы-оқушылардың сөйлеу дағдыларын қалыптастыру үшін жаттығулар жиынтығын ұсыну және тестілеу. Әзірленген әдістемеге сәйкес ақпараттық технологияларды қолдана отырып сөйлеу дағдыларын қалыптастыру үш компоненттен тұрады: мотивациялық, мазмұнды және рефлексивті. Осы компоненттердің негізінде ақпараттық технологияларды қолдана отырып, бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу дағдыларының қалыптасуын сипаттайтын көрсеткіштер мен деңгейлер анықталды және анықталды. Зерттеу барысында тексеру, қалыптастыру және бақылау экспериментінің нәтижелері ұсынылды. Зерттеу нәтижелеріне сәйкес, маңызды ақпараттық технологияларды қолдана отырып, сөйлеу дағдыларын қалыптастыруды терең зерттеу қажет, өйткені анықталған көрсеткішке сәйкес балалардың басым көпшілігі білім деңгейі төмен. Зерттеу нәтижелері бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу дағдыларын қалыптастыруда ақпараттық технологияларды қолдану бойынша жүйелі жұмыс қажет екенін көрсетті.

Бұдан басқа, оқушылардың жан-жақты тұлғалық даму қажеттілігіне "Ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде тұлғаны қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби жетілдіруге бағытталған сапалы білім беру үшін қажетті жағдайлар жасау туралы" Қазақстан Республикасының "Білім туралы"Заңында көрсетілген [1]. Демек, бастауыш білім берудің негізгі мақсаттарының бірі-оқушының күнделікті тілдік қарым-қатынаста сөйлеу дағдыларын қалыптастыру.

Өйткені, "қазіргі білім берудің мақсаты-оқушының мүмкіндігінше көп білуі емес, кез-келген өмірлік жағдайда қалай әрекет ету және мәселелерді шешу керектігін білуі". Бұл тапсырманы уақтылы және дұрыс орындауға мүмкіндік беретін оқушылардың қалыптасқан құзыреттерінің бірі-сөйлеу және коммуникативті дағдылар. Қазіргі уақытта бастауыш мектептерде ақпараттық технологияларды оқыту қажеттілігі артып келеді. Сондықтан ақпараттық технологияларды қолдана отырып, оқушыларды оқытуда жүйелі тәсілді қолдану маңызды. Дегенмен, бастауыш мектеп білімінде ақпараттық

технологияларды қолдана отырып, сөйлеу дағдыларын қалыптастыру тәсілін ұйымдастыруда және енгізуде қиындықтар мен қиындықтар бар.

Оларды дұрыс шешу үшін мектепке жаңа міндеттер қойылады:

- оқушыларға күнделікті өмірде қойған сұрақтарына жауап табуға үйрету;
- өз іс-әрекеттерінің салдарын бағалай білу және жауапкершілікке дайын болу;
- өмір бойы білім жинақтау үшін өзін-өзі тәрбиелеу және өзін-өзі дамыту дағдыларын меңгеру, Алған білімдерін шығармашылықпен қолдана білу. Ол үшін ақпараттық технологияларды пайдалана отырып оқытуға жүйелі тәсілді әзірлеу, сөйлеу дағдылары мен сыни ойлауды қалыптастыру, тілдік дағдыларды пайдалану және т. б. қажет.

Бастауыш мектепте оқушылар ауызша және жазбаша әдеби тілдің нормаларын меңгеріп, сөйлеудің мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес әртүрлі қарым-қатынас жағдайларында тілдік құралдарды қолдануды үйренуі керек. Бұл процесте мұғалім жетекші рөл атқарады. Бұл балаларға сөйлеу әрекетіне қойылатын талаптарды игеруге, сөз тіркестерін дұрыс құрастыруға көмектеседі. Қолданылатын сөздердің дұрыстығын, дәлдігін, әртүрлілігін және мәнерлілігін бақылайды.

Сөйлеу дағдыларын меңгеру әлеуметтік белсенді тұлғаны қалыптастырудың қажетті шарттарының бірі болып табылады. Мектеп оқушыларға өз ойларын еркін ауызша және жазбаша түрде нақты жеткізе білуге, дұрыс сөйлеуге, эмоцияларын тиісті интонациямен білдіруге, сөйлеу мәдениетін сақтауға және қарым-қатынас жасау қабілетін дамытуға үйретеді. Осыған байланысты біз ақпараттық технологияларды қолдана отырып сөйлеу дағдыларын қалыптастыруды қазіргі мектептегі білім берудің басты міндеттерінің бірі деп санаймыз.

Білім беру үдерісіндегі тілдік коммуникацияның көптеген мәселелері , Молдабек Қ., Кенжебекова Р.И. [2], Рахметқызы [3] және басқалардың еңбектерінде көрініс табады. Педагогикалық практика мен ғылыми-әдістемелік әдебиеттердің жай-күйін талдау ақпараттық технологияларды пайдалана отырып, оқушылардың сөйлеу дағдыларын қалыптастыру мәселесін шешудегі мынадай кемшіліктерді көрсетеді: қолданыстағы дидактикалық құралдар балаларда сөйлеу дағдыларын қалыптастыру бойынша жұмысты толық көлемде жүргізуге мүмкіндік бермейді; көп жағдайда ақпараттық технологияларды пайдалана отырып оқыту жүргізілмейді; педагогикалық жағдайлар және оларды қалыптастыру кезінде іске асыру оқушылардың сөйлеу дағдылары толық дамымаған.

Бұл қайшылықтар мәселені шешу қажеттілігін көрсетеді: ол үшін ақпараттық технологияларды қолдана отырып, күнделікті қарым-қатынаста бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу дағдыларын қалыптастыру процесін жүзеге асыру үшін педагогикалық жағдайлар жасау қажет.

Сөйлеу жоғары психикалық функция ретінде интеллектуалды қызметтің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Тіл-сөйлеу әрекеті мен ойлау процестерін жүзеге асырудың жетекші құралы. Сондықтан ол психология мен лингвистиканы зерттейтін мамандардың назарында. Теориялық және

эксперименттік зерттеулер онтогенез процесінде тілді меңгерудің және адамның сөйлеу қабілеттерін қалыптастырудың жалпы заңдылықтарын, қоғамдағы сөйлеу әрекетінің процестерін сипаттайтын ерекшеліктерді анықтайтын жеткілікті материалды жалпылауға және жалпылауға мүмкіндік берді[3].

Оқушылардың қоғамдағы өмірі коммуникативті, білім беру және әлеуметтік мәселелерді шешуден бастап, оны қоршаған мүшелерімен, өмірінің тақырыптары мен құбылыстарымен үнемі өзара әрекеттесуге мәжбүр ететін көптеген жағдайлардан тұрады. Демек, сөйлеу қарым-қатынасы-бұл оқушылар арасындағы белгілі бір жағдайларда жүзеге асырылатын сөйлеу қатынастары мен әлеуметтік байланыстардың жиынтығы.

Сөйлеу жағдайларын қабылдау эмоционалды бай сипаттамаларды, балалар күнделікті өмірде - үйде, отбасында, мектепте, көшеде шешетін мәселелерді қамтиды.

Сөйлеу қарым-қатынасының шарттарын түсінетін балалар тілдік қарым-қатынастың сөйлеу деп аталатынын және әртүрлі қарым-қатынас жағдайларында сөйлеу қызметін атқара алатынын түсінеді.

Балалардың өзара сөйлеуі ауызша қарым-қатынас формасынан басқа ештеңе емес, өйткені оның мазмұны сөйлеу әрекеті болып табылады. Өйткені, оқушының ішкі жағдайы оның әрекеттері мен айналасындағы адамдарға қатысты әртүрлі мінез-құлық арқылы көрінеді.

Ғалымдар мінез-құлықтың екі түрін атады: ауызша және нақты. Нақты мінез-құлық-бұл баланың қоршаған ортаға бейімделу мақсатында жүзеге асыратын өзара байланысты іс-қимыл жүйесі.

Алайда, сөйлеу қарым-қатынасы мен сөйлеу мінез-құлқы олардың нәтижелері бойынша айтарлықтай ерекшеленеді.

Ой мен мәтін балалардың ауызша тілдік қарым-қатынасының нәтижесі болса, сөйлеу оқушылар мен сөйлеушілердің сөйлеу мінез-құлқының алдыңғы әрекеттері арасындағы өзара әрекеттесуден туындаған эмоцияларды білдіреді, өйткені олар оқушының мінез-құлқының нәтижесі болып табылады. Сөйлеу қарым-қатынасы-бұл қарым-қатынас субъектісінің тілдік құралдарды қолдана отырып, өз ойларын нақты, түсінікті, дәл және мәнерлі түрде білдіру қабілеті. Сонымен қатар, сөйлеу сонымен қатар әр нақты жағдайға сәйкес келетін өз ойларын білдірудің ең түсінікті, ең қолайлы құралдарын таба білуден тұрады.

Ақпараттық технологияларды қолдана отырып ауызша қарым-қатынасты оқытудың мақсаты бастауыш сынып оқушыларының "коммуникативті құзыреттілігін" қалыптастыру болып табылады. Бұл құзыреттілік тек тіл жүйесін білуді және сөйлеуді дұрыс меңгеруді ғана емес, сонымен қатар ақпараттық технологияларды қолданған оқушылардың сөйлеу қарым-қатынасының әлеуметтік нормалары мен сөйлеу мінез-құлық ережелерін сақтауын білдіреді.

Тренингтің мақсаттарының бірі ақпараттық технологияларды пайдалана отырып, коммуникативтік құзыреттіліктерді қалыптастыру болып табылады.

Білім беруде бұл мақсатқа тек сабақтарда ғана емес, сонымен қатар ақпараттық технологияларды қолдана отырып сөйлеу дағдыларын

қалыптастыруға байланысты мұғалімнің тәрбие жұмысында да қол жеткізуге болады. Қазақ тілі сабақтары осы педагогикалық мәселені шешу үшін басымдық ретінде қабылдануы тиіс. Дәл осы сабақтарда тұлғааралық қарым-қатынас ақпараттық технологияларды қолдана отырып, диалогтық (ауызша) сөйлеуді меңгеру арқылы ғана емес, сонымен қатар көркем мәтіндерді (әдеби сөйлеу) оқу арқылы да жүзеге асырылады. Осылайша, бастауыш сынып оқушылары ақпараттық технологияларды пайдалана отырып, қазақ тілін үйреніп, коммуникативтік құзыреттілікті дамытып, сөйлеу дағдыларын қалыптастыра алады[2].

Педагогикалық практика мен ғылыми-әдістемелік әдебиеттерді талдау ақпараттық технологияларды қолдана отырып, бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу дағдыларын қалыптастыру мәселесін шешуде кемшіліктер бар екенін көрсетті. Бұл мақала бастауыш мектепте балалардың сөйлеу дағдыларын қалыптастыру үшін ақпараттық технологияларды қолдануға арналған. Біздің эксперименттік жұмысымыздың мақсаты ақпараттық технологияларды қолдана отырып, оқушылардың сөйлеу дағдыларын қалыптастыру әдістемесінің тиімділігін тексеру болып табылады. Эксперименттік жұмысқа дайындық кезінде келесі міндеттер қойылды: ақпараттық технологияларды (мотивациялық, ақпараттық, рефлексивті) қолдана отырып, оқушылардың сөйлеу дағдыларының қалыптасу деңгейін анықтау, диагностикалық әдістер жиынтығын әзірлеу: бақылау, сауалнама, диагностика әдістері, бағалау, өзін-өзі бағалау және т. б., алынған мәліметтер негізінде ақпараттық технологияларды қолдана отырып сөйлеу дағдыларының қалыптасу деңгейін анықтау. Сондықтан біздің зерттеуіміздің мақсаты-ақпараттық технологияларды қолдана отырып, бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу дағдыларын қалыптастыру жағдайын талдау, өйткені зерттеу эксперименттік талдау процесін қамтыды, нәтижелердің маңыздылығын тексеру кезінде нақты талдау қолданылды.

Әдебиеттер:

1.Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. 27.07.2007 ж., №319-III ҚРЗ. Астана. Ақорда.

2.Молдабек Қ., Кенжебекова Р.И. Ақпараттық технологиялар арқылы оқушылардың сөйлеу дағдысын қалыптастыру// Торайғыров университетінің ғылыми журнал Хабаршысы, Педагогикалық сериясы ISSN 2710-2661 № 3 (2021) Павлодар 139-147бб. https://doi.org/10.48081/SHCZ1878

3.Рахметова Р.С. Қазақ тілін синтаксисін қатысымдық-танымдық тұрғыдан оқытудың ғылыми-әдістемелік негіздері: пед. ғыл. док. ... дис.: 13.00.02.

ӘОЖ 37.02:785

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ САЛТ-ДӘСТҮРЛЕРІ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРҒА ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ

Сапар А. -1403-31 тобының студенті
Ғылыми жетекшісі: Таубаева Р.К.-Қ.Р. Мәдениет саласының үздігі, аға оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В данной статье рассматриваются возможности воспитания школьников через народные традиции и обычаи казахского народа

Summary

This article discusses the possibilities of educating schoolchildren through the folk traditions and customs of the Kazakh people

Салт-дәстүр – әр ұлт пен халықтың діні мен наным-сеніміне, ұлттық тұрмыс-тіршілігіне сәйкес ғасырлар бойы жинақталып, өмірдің өзі тудырған салт-дәстүрлердің жиынтығы. Қоғамда және ортада қалыптасатын мінез-құлық үлгілері.Күнделікті қолданыста бұл бір мәдени топты екіншісінен ерекшелендіретін және бейресми түрде басқаратын қабылданған мінез-құлық ережесін немесе әлеуметтік мінез-құлықты жқнге келтіруді білдіреді. Салт-дәстүрлер халықтық тұрмыс-тіршілігі мен қоғамдық заңдылығына, әдетте, ұлттық интеллигенцияның рухани байлығы мен адамгершілік тәжірибесін тудырған санаға, білімге, тәрбие мен өмір салтына негізделген. Адамдар бұл талаптар мен ережелерді қатаң сақтаумен қатар, оны бұзған және орындамағандарды осы заң негізінде жазалайды. Бұрынғы заманда салт-дәстүр қазақ қоғамы үшін айнымас заң секілді болған. Мысалы: үйлену тойы, батпақ көйе, қыз ұзату, сырға салу, шашу, ерулік, т.б. төл дәстүрлер болып саналады. Елдер арасында дәстүрлердің тәлімдік, тәрбиелік және фольклорлық маңызы зор. Дәстүр – атадан балаға жалғасып келе жатқан адамдардың тарихи әлеуметтік, мәдени, кәсіптік, адамгершілік, тәрбиелік жіне рухани қызметінің көріністерін таниды. Философтар Н.Сәрсенбаев, М.Орынбаев, этнографтар Ә.Марғұлан, Ө.Жәнібеков, С.Кенжеахметов, тарихшылар Л.Гумилев, М.Қозибаев, фольклортанушы-жазушылар В.Радлов, Ә.Диваев, М.Жолдасбековтер өздерінің орасан зор елеулі үлестерін қосты.

Ұлттық салт-дәстүрдің танымдық, тәрбиелік мүмкіндіктері туралы этнопедагогтар Қ.Жарықбаев, С.Қалиев, Қ.Бөлев, Қ.Қожамтова аса құнды пікірлер айтты.

Бала тәрбиесі кез келген жаста маңызды әлеуметтік қызмет болып табылады. Ұлттық салт-дәстүрлер қазақ халқының сонау арғы ата-бабалар заманынан келе жатқан рухани мұрасының бір бөлігі болып табылады және бүгінгі күнге дейін сақталып келеді.

Орыстың ұлы педагогы К.Д.Ушинский: «Тәрбиенің бастауын халықтың тілінен, әдет-ғұрпынан көрінетін жақсы-жаман дәстүрлерінен іздеу керек»[1] , - дейді. Ұлттық дәстүр – халқымыздың сан ғасырлар бойы таңдап алған өмір салты. Осы қалыптасқан ұлттық дәстүрлер арқылы жас ұрпаққа ұлттық болмыс, ұлттық бейне, ұлттық мәдениет, ұлттық намыс т.б. ұлттық құндылықтарымыз жүзеге асырылып, қабылданды.

Д.Айдаров «Дәуір мен дәстүр» атты еңбегінде қоғамдық даму процесіндегі әдет-ғұрып, салт-дәстүр туралы сөз қозғайды. Сөйтіп, ұрпақтан-ұрпаққа өтіп, мәңгі өмір сүреді. Әдет-ғұрып отбасылық-тұрмыстық қатынастар арқылы қалыптасады. Мысалы: тілек, шілдедегі мереке, сәби той, қонақ күту, наурыз той, т.б. Түрлі жоралғылар мен рәсімдердің өтетіні баса айтылды. Дәстүрдің ең әсерлі күшін айғақтайтын белгілердің ішінде біз оның бұқаралық сипатын, ерекше нәрсе ретінде көпшілік үшін әмбепаптығын атап өтеміз. Ұлттық салт-дәстүрдің шығу тегі ұлттың өзінің қалыптасуына байланысты. Әрине, әр халықтың өзіне тән салт-дәстүрі, әдет-ғұрпы болады. Олар адамның ерекше айырықша белгісі болып саналады. [2] .

Ата-бабамыздың дәстүрлі халықтық тәрбие тәжірибесінің негізіне жүгінер болсақ, бұл кезеңде бала тәрбиесіне тіл үйрету, ой-өрісін дамыту, тәнін сауықтыру, еңбекке деген сүйіспеншілікті ояту, т.б. әрбір адамға адамгершілік, ізгілік қасиеттерді сіңіру мақсатында рте жасалған. Бұл туралы С.Дорженов «Халық ағарту ілімі» атты еңбегінде: қазақ халқының мінез-құлқына, іс-әрекетіне сіңген тәрбие. Яғни, қазақ – білімді халық. Бұл өмірдің жаңалығынан суырылып үйренген халық [3] .

Мектеп – білім бесігінің бірі. Сондықтан заман талабына сай ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан халқымыздың салт-дәстүрін, әдет-ғұрпын, өнегелі дүниеміздің асыл қазыналарының бірі ретінде бағалап, тәрбие жұмысын жан-жақты ұйымдастыруға баса назар аударамыз. Адам дүниеге келген күннен бастап әрқашан жәстүр аясында болады. Сондықтан да халықтық дәстүрлердің қалыптасу себептерін, даму ерекшеліктерін және бала тәрбиесінде бекіту үлгілерін танудың педагогикалық маңызы зор.

«Қоғамдық ұйымдар мен адамның мінез-құлқы мен іс-әрекетінің негізінде дәстүр жатыр» десе, философиялық сөздікте: «Құқық, мұраттар мен ізгіліктер, мінез-құлық үлгілері және т.б. ұрпақтан ұрпаққа беріледі. Қоғамда, ұлттар арасында немесе жекелеген әлеуметтік топтарда ұзақ уақыт бойы сақталған әлеуметтік-мәдени мұра элементтері» [4] .

Философ ғалым Н.Сәрсенбаев «Әдет-ғұрып, дәстүр және қоғамдық өмір» атты еңбегінде: «Дәстүрге ескі қоғамнан қалған әдет-ғұрып пен тұрмыс-тіршіліктің озық түрлері, әдет-ғұрыптың жиынтығы мен салт-дәстүрлер жатады. Қоғамда және белгілі бір ұжымдық ортада дамып, өзінің өмір сүруінің толық заңдылығын алып осы ұжымдық ортада, қоғамда жалғасын тауып, тұрақты орын алады. Дәстүр, сондай-ақ, жиынтық нысандары мен әдет ғұрып рәсімдерін қамтиды және мәдени көпшілік қауымдарға ортақ».

Қорыта айтқанда, қазақ халқының салт-дәстүрлері арқылы оқушыларға ұлттық тәрбие беру қазіргі заманның өзекті мәселелерінің бірі, себебі ата-баба дәстүрін білмеген болашақ ұрпақ өз елінің тарихын білмей өсетіні сөзсіз.

Дәстүрлі дәстүрлер бойынша ғылыми-педагогикалық әдебиеттерді талдау мынадай қорытынды жасауға мүмкіндік береді:

1) Дәстүр – адамдардың кәсіптік ерекшеліктерінің, наным сенімдерінің, өмір салтының нәтижесінде пайда болып, ұрпақтан-ұрпаққа өсірілетін әдет-ғұрып;

2) Дәстүр – әдетте жеке адам мен халықтың, жеке адам мен адамзаттың рухани дамуын көрсететін әлеуметтік-мәдени жетістік ретінде қабылданатын көп қырлы әлеуметтік құбылыс;
3) Дәстүр – өз дәуірінің айнасы. Дәстүрдің мәнін ескере отырып, қоғамдық-экономикалық формацияның саяси, тарихи және рухани өмірін бақылауға болады;
4) Салт-дәстүрдің көптеген түрлері бар: өмірлік салт-дәстүрлер, бала тәрбиелеу дәстүрлері, мәдени-әлеуметтік дістүрлер, жаңа дәстүрлер. Тіл, сана сияқты дәстүрлер тек адамға ғана тән. Негізгілері жұртшылықтың қатысуымен жүзеге асырылады;
5) Дәстүрлер адаммен немесе қоғаммен байланысты;
6) Дәстүрдің мынадай негізгі белгілерін байқауға болады: а) олардың көне заманнан бүгінгі күнге дейінгі сабақтастығы, ә) дәстүрдің өмір заңдылықтарымен және табиғат құбылыстарымен байланысы: табиғат, уақыт, тарих т.б. дәстүрдің ұзақ өмір сүруі және мазмұны мен формасының ішкі түрленуі, б) дәстүрді өз игілігі ретінде қабылдайтын топтың, қауымның ұжымдық сипаты, в) дәстүрлердің мәдени құндылығын сақтау және ұрпақтан ұрпаққа жеткізу;
7) Салт-дәстүр – ұжымдық, символдық әрекет, адамдардың көңіл-күйінің көрініс, оларды ұжымға тарту тәсілі, белгілі бір идеялар мен ойын-сауықты символдық түрде көрсету;
8) Салт-дәстүрлер – адамдардың қоғамдық қатынастарында ұрпақтан-ұрпаққа беріліп, қоғамдық мінез-құлық арқылы бекітілетін тарихи қалыптасқан, тұрақты және қалыптасқан адам мінез-құлқының нормалары мен қағидалары. Халықтық әдет-ғұрып, салт-дәстүрлер халықтың өндірістік іс-әрекеті пресінде өмір сүру сапасының нітижесі болып табылады.

Әдебиеттер:

1. Ушинский К.Д. Педагогика т. 2. - М., 1988.
2. Айдаров Д. Дәуір және дәстүр. // Казахстан жоғарғы мектебі. –А., 2017
3. Дорженов С. Инабаттылық иірімдері. –Алматы:Қайнар, 1994
4. Жәнібеков Ө- Уақыт керуені. – Алматы: Жазушы, 1998.
5. Сәрсенбаев Н. Қазақ халқының эстетикалық мәдениеті. – Алматы: Білім, 2007.

БІЛІМ БЕРУДЕГІ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Ергашова Ж.Е. – Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі педагогін даярлау мамандығының II курс магистранты

Ғылыми жетекші: Таутаева Г.Б. - п.ғ.к, аға оқытушы

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В статье поднимается актуальный вопрос цифровизации образовательного процесса. Показана важность использования электронных образовательных ресурсов в образовательном процессе младших школьников, готовых к вызовам будущего. Предусмотрены учебные задачи, для их решения могут быть использованы электронные средства обучения. Авторы исследуют практику использования электронных образовательных ресурсов в начальном образовании. Показано, что учителя начальных

классов понимают важность использования электронных образовательных ресурсов и включают их в свою работу на уроке. Чаще всего электронные образовательные ресурсы используются на уроках открытия, уроках исследования и уроках творчества, а также на смешанных уроках.

Summary

The article raises the topical issue of digitalization of the educational process. The importance of using electronic educational resources in the educational process of younger schoolchildren who are ready for the challenges of the future is shown. Educational tasks are provided, electronic learning tools can be used to solve them. The authors investigate the practice of using electronic educational resources in primary education. It is shown that primary school teachers understand the importance of using electronic educational resources and include them in their work in the classroom. Most often, electronic educational resources are used in discovery lessons, research lessons and creativity lessons, as well as in mixed lessons.

Кіріспе Елімізде білім беру саласында жаңа IT технологияларды қолдану басты мақсат болып отыр. Ол тек қана техникалық құрал емес, сонымен бірге жаңа ақпараттық, коммуникациялық технология және білім беру жүйесіндегі сабақ берудің жаңаша әдісі болып отыр. Қазіргі білім жүйесінің ерекшілігі – тек біліммен қаруландырып қана қоймай, өздігінен білім алуды дамыта отырып, үздіксіз өз бетінше өрлеуіне қажеттілік тудыру.Осы тұста, «Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңының 8-бабында білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу деп атап көрсеткен»[1]. Сондықтан, қазіргі даму кезеңі білім беру жүйесінің алдында оқыту үрдісіне интернет ресурстарын кіргізу мәселесін қойып отыр.

Біздің ақпараттық XXI ғасыр (жоғары технологиялар ғасыры) білім беру жүйесіне жаңа көзқарастарды талап етеді. Қазіргі уақытта әлемнің көптеген елдеріндегі білім берудегі мақсаттар мен технологиялар білім беру педагогикасы мен философиясындағы гуманистік бағыттың идеяларын көрсетеді. Мұнда біз осы мақсаттың негізгі құрамдас бөлігі ретінде тұлғаның дамуын қалыптастыру туралы айтып отырмыз, яғни оқыту тәуелсіз шығармашылық және сыни ойлауды дамыту тұрғысынан дамушы болуы керек. Осы мақсаттар үшін қызметтің кең ақпараттық өрісі қажет. Ақпараттың әртүрлі көздері, әртүрлі көзқарастар, бір мәселеге қатысты көзқарастар бар, бұл адамды өз бетінше ойлауға, өзінің дәлелді ұстанымын іздеуге итермелейді. Бұл тәсіл осындай жүйені ұйымдастырудың кейбір шарттарын анықтауды талап етеді. [2].

Негізгі бөлім. Біздің қазіргі қоғамның технологиялық базасы жаһандық телекоммуникациялық желілер болып табылады. Әлемдегі ең үлкен осындай желі-бұл байланыс құралы ретінде пайда болған Интернет желісі. Интернет желісінде білім беру сипатына ие және сабақтарда және сабақтан тыс уақытта пайдалануға болатын көптеген ақпарат орналастырылған. Менің ойымша, мұғалімдер де, студенттер де Интернет желісінің мүмкіндіктері туралы біліп, оларды пайдалануға тырысуы керек. Интернет толыққанды білім беру және жеке тұлғаны қалыптастыру үшін бірегей мүмкіндіктер ұсынады. Бұл білім беру ақпаратының іс жүзінде таусылмайтын массивін ғана емес, сонымен қатар

оны іздеу, өңдеу, ұсыну құралы, құралы ретінде әрекет етеді. Интернет білім алушының белсенді интеллектуалды және коммуникативті қызметінің, оның шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыруының бірегей көзі болып табылады, нәтижесінде оған қажетті білім, білік, дағды алуға мүмкіндік туады.

Ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялардың алуан түрлілігімен ғаламтордың бүкіләлемдік ақпараттық компьютерлік желісі басты орын алады. Жаһандық желілерді пайдаланудың негізгі бағыты бірыңғай білім беру кеңістігін құру негізінде үздіксіз білім берудің ақпараттық ортасын құру мен пайдаланудың ғылыми-педагогикалық негіздерін әзірлеу болып табылады. Қазіргі Интернет ғаламдық ақпаратты іздеуді ұйымдастырудың маңызды проблемасының болуымен сипатталады. Қажетті сөз немесе сөз тіркесі бойынша осы сөз немесе тіркесім ұсынылған желідегі беттерге сілтемелер табатын іздеу жүйелері әзірленді. [3]

Жалпы оқу үрдісін ақпараттандыру мен компьютерлендіру мәселесіне С.А.Бешенков, Б.С.Гершунский, А.П.Ершов, М.П.Лапчик, В.В.Лукин, Е.А.Машбиц, В.М.Монахов, И.В.Роберт және басқалардың еңбектері арналған [4].Қазіргі кезде Қазақстан Республикасында білім беруді ақпараттандыру мәселесі бойынша төмендегідей негізгі ғылыми мектептер қалыптасып, кешенді және нақты зерттеулер жүргізілуде. [4]

Қорытынды. Оқу сабағында интернет – ресурстарды тиімді пайдалану жаңа білім беру нәтижелеріне қол жеткізу үшін жаңа мүмкіндіктер бере алады. Ақпараттық технологиялар дұрыс таңдалған оқыту технологияларымен бірге оқытудың сапасының, өзгергіштігінің, сараланuуының және дараланuуының қажетті деңгейін жасайды. Балаларды тәрбиелеу мен оқытуда Интернет-ресурстарды қолданудың жағымды жақтарынан басқа, балалардың ақпараттық қанығу проблемасы анықталды, сонымен қатар кейбір қабілетсіз сайттар балаларға жалған ақпарат береді. Қалай болғанда да, бұл мәселелерді шешу үшін оларға мұғалімдер мен ата-аналардың көмегі қажет. Интернетті пайдалану кезінде қауіпсіздік мақсатында желідегі пайдасыз және қабілетсіз ақпараттан қорғайтын сүзгілерді құру маңызды аспект болып табылады. Оқу орнының дирекциясы, мектеп кітапханашылары, мұғалімдер қандай сайттарды бұғаттау немесе жабу керектігін анықтауы керек. Бұл қызмет түрі оқушылардың жеке уақытын айтарлықтай үнемдейді.

Әдебиеттер:

1. Республикасының Білім туралы Заңы
2. Зайцева С.А., Иванов В.В. «Информационные технологии в образовании» М.: 2011. - 182 с.
3. Безручко В.Т. Информатика курс лекций: Учебное пособие - М.: ИНФРА – М, 2013. – 109 с
4. Элейн Уилсон. Оқыту мен оқу сапасын арттыру үшін сабақтарда сандық технологияларды қолдану / Педагогикалық диалог. №2 (12) 2015 13-17-б

ӘОЖ 332.51

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА МАТЕМАТИКА САБАҒЫНДА ӨЛЕҢ ЕСЕПТЕРДІ ПАЙДАЛАНУ

Калмаханбет С.А.-1301-12 тобының студенті
Ғылыми жетекші: Кенжебекова Р.И.-п.ғ.к.,профессор
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В статье рассматриваются вопросы использования стихотворных задач на уроках математики в начальной школе

Summary

The article discusses the use of poetic problems in mathematics lessons in elementary school

Бүкіл дүние жүзіндегі сияқты тәуелсіз еліміздегі білім жүйесі ғаламдық өркениеттің барлық талап сұранысына сай келетін парасатты білімі мен біліктілігі барынша жетілген, білгір де іскер мамандар дайындауды талап етеді. Сондықтан да, Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2022-2026 жылдарға арналған тұжырымдамасында педагогтердің кәсібилігін дамыту мәселесіне байланысты: «...дамыған елдерде мұғалім өзінің кәсіби деңгейін тек ресми оқыту аясында ғана емес, сонымен қатар бейресми түрде тренингтерге, вебинарларға, мастер-класстарға қатысу, әріптестерімен өзара әрекеттесу, мектептегі ішкі оқыту нысандарына қатысу арқылы арттырады» деп әлемдік өркениет талабына сай дамытатын және кәсіби шыңдалған болып қалыптасуына қажетті жағдайлар жасау керек екендігі нақты айтылған [1].

Осыған сәйкес бастауыш математикалық білім берудегі аса мәнді өзгерістердің бірі - оқушыларды оқу барысында математика сабағында өлең есеп терді пайдалану есептерін ізденіске жетектейтін іс-әрекеттерге баулу мақсатының көзделуі айрықша маңызға ие. Сондықтан, бастауыш сыныпта математика сабағында өлең есептерді пайдалану, бұл «өлең есептердің», ұғымдарының мән-мағынасын бастауыш сынып оқушыларының түсінігіне сай аша түсу мәселесі оқушылардың іс-әрекетін ұйымдастыру әдістемесімен ұштастырыла баяндалды оларға шығармашылық өлең есептер жүйесін меңгерудің және саралап, бағалай алудың қажеттілігін көрсетеді.

Математика ғылымының негізі болатын білімдер жүйесімен және ол білімдерді сапалы түрде қолдана алудың іскерліктері мен дағдыларын берік қалыптастыру болып табылатынын ескерсек, бастауыш сыныптағы оқушылардың математикалық даярлығы.

Бастауыш сыныпта математиканы оқыту оқушыларға математика, оның маңызды еркшеліктері туралы негізгі мағлұматтар беруді, математикалық мәдениетін, сауаттылығын көтеруді мақсат етеді. Мұндай мақсаттарға жетуде сыныптан тыс жұмыстар да үлкен роль атқарады.

Әсіресе әрбір сынып бойынша және ол сыныптардағы тарау, тақырыптарға байланысты әр тоқсанға сәйкесінше өткізілетін сыныптан тыс жұмыстар мен ондағы өлең есептерін жүйелі түрде пайдалану әдістемесі тереңірек зерттеуді талап етеді.

1. Өлең есеп.

Есептей ғой, неше күн!

Біз ұшақтан түстік,
Біз саяхаттан келдік-
Он бір апта қалады
Қонақта болдық.
Есептей ғой тезірек,
Болады неше бұл күн?! [2].
(Жауап: 77 күн)
2. Өлең есеп.
Апайымыз Шымкенттен
Жәшік алма жіберді.
Бар еді біраз алма
бұл жәшікте.
Бастадым мен ертеден
Бұл алманы санауды.
Әпкелерім көмектесті,
Ағаларым көмектесті…
Санап болам дегенше
Сегіз рет демалдық,
Сегіз рет отырдық,
Бір алмадан жеп қойдық.
Қанша алма қалды екен!
Жәшікке қайта қарадық,
Бірақ түбі таза екен,
Қалмапты онда еш нәрсе.
Балалар мен қыздар,
Айтыңдаршы маған:
Қанша аға-іні едік?
Қанша апа-сіңлі едік?
Алманың бәрін
Қалдықсыз бөлдік
Ондықсыз елу алма
Болып еді барлығы.
(Жауап: 3 аға-іні және 2 апалы-сіңлі)
Өлең есеп.
Біледі бәрі сыныпта,
Тұрамын мен бас қалада
Бірде демалыста
Баруды шештім Астанаға
Келдім мен біздің перронға,
Отырдым бірінші вагонға,
Астанаға дейін поезд жүрді,
Станция мен ауыл паналап.
Өзен мен орман жанынан,
Жүрді ол он жеті сағат.
Сағатына жүрді ол,

Қырық жеті километр.
Астанаға дейінгі араны,
Санап шыққым келді мен,
Көмектесер кім маған,
Астанаға дейінгі араны. [3].
(Жауабы: 799 км.)

1. Ұжымдық санақ.
Адамдар жасаған қанша түрлі зат аталғанын санаңдар.
Сен отырған орындық,
Сен үйықтайтын керуерт,
Дәптер, жұп шаңғы мен бәтеңке,
Пышақ, қасық, шаңышқы мен тәрелке,
Және мынау шегелер,
Және мынау үй,
Және мынау нан тілігі –
Түскен жоқ бұл аспаннан,
Істелді бәрі еңбекпен!

Жұмбақ.
Бес өгіз бір соқамен жер жыртады,
Ақ дала, қара дән,
Кім оны ексе, сол оны ұғады.
Бес өгіз деген не және ол қандай соқа?
(Жауап: 5 саусақ қаламмен ақ қағазға жазып жатыр)
Жұмбақ.
Ұзын мата, бірақ жол емес,
Ат деп ат емес – қаратаяқ.
Жүріп келеді, сол жолмен,
Жүгін артып бір өзі.
(Жауап: поезд)
Сендер сұраққа жауап берулерің керек.
1 – оқушы:
Төрт жастағы Балаусаға,
Ұнайды өте арифметика.
Айтты Балауса бәріне,
Қуанышты хабарды:
– Егер екіге қоссақ алтыны–
Болады ғой жеті!
2 – оқушы:
Естіп оның сөздерін,
Санай бастады Мұхаметжан.
–Жоқ, алтыға қоссақ екіні: –
Болады ғой бес!
3 – оқушы:

Басталды қызу айтыс,
Бөлініп кетті дауыс
. . . . . .
Қуанышқа орай,
Келіп қалды Ақерке.
Ереже біледі Ақерке:
Екіні қосты алтыға,
Айта қойшы енді … . [4].

4 – оқушы: Қанша шықты сонда?
Ережемен қайсы
Жөндеді ол жауапты?

(жауап: 2+6 орнына ол 6+2 алды, қосындының ауысу қасиетін қолдады)

Өлең - есеп ұсынамыз. Мұқият тыңдаңдар!

1 – оқушы:
Мен бақшаға бармадым,
Ауырдым мен жаттым.
Мен Тоғатай атамменен,
Пошташыны қарсы алдым.

2 – оқушы:
“Жүйрік” станциясынан
7 тапсырыс хат,
Абай менен Мағжаннан.
Екі ашық хат,
Ұшып келді Қостанайдан.
9 “Ұшақ” хат.

3 – оқушы:
Біресе Жеңіс Күніне,
Әкеме, апама, атама
Келеді хат маған да.
Білмеймін санын оның мен,
Күтемін жауабын сендерден.

Оқушыларды математикадан сыныптан тыс жұмыстар өткізуде өлең есептерін қолдану арқылы олардың - білімдерін терең және тиянақты меңгеруді қамтамасыз ету; оқушылардың ақыл-ойын жетілдіру; білімдерді тұтастай меңгеру; оқу материалының негізгі мазмұнын есте сақтау; оқу материалының оқушы санасында үйлесімді бейнеленуінің тиімділігінде.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2022 – 2026 жылдарға арналған тұжырымдамасы. Кіру режимі: URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2200000941/links [Қаралған күні: 04.01.2023].

2. Кенжебекова Р.И., Молдабек Қ. «Бастауыш сыныптағы қызықты математикалық тапсырмалар» Оқу құралы. – Шымкент: «Әлем» баспаханасы, 2017 -164 б.

3. Кенжебекова Р.И. «Бастауыш сынып математикасынан сыныптан тыс жұмыстар: теориясы мен әдістемесі» монография – Шымкент: «Әлем»баспасы, 2017 – 116 б.

4. Кенжебекова Р.И., Молдабек Қ. «Бастауыш математика курсындағы олимпиадалық есептер» монография. – Шымкент: «Әлем»баспаханасы, 2016 ж. -198 б.

ФИЛОЛОГИЯ ҒЫЛЫМДАРЫ

ӘОЖ 811.512.122.1-11

ЕСКІ ҚЫПШАҚ ТІЛІНІҢ СӨЗ ЗЕРГЕРІ

Олжабекова Т. - 1701 - 29 оқу тобының студенті
Ғылыми жетекшісі: Құрбанов А.Г.- ф.ғ.к., доцент
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В данной статье представлена информация об особенностях языка наследия, написанного на древнекипчакском языке.

Summary

This article provides information about the features of the heritage language written in the ancient Kipchak language.

XIII–XIV ғасырлардағы жазба әдеби ескерткіштер тілін қазіргі қазақ тілімен салыстырып зерттеу және оны әрі қарай дамыту – маңызды міндеттердің бірі.

Әдеби тілдің қалыптасу, даму тарихын жалпы халықтық тілмен, диалектілермен және көне жазба мұралар тілімен байланыстыра зерттеудің маңызды екені ертеден айтылып жүр. Олардың ішінде әдеби тіл тарихының тереңдігін көрсететін бірден – бір айғақ көне жазба ескерткіштеріміз болып табылады.

Тарихи дереккөздер қыпшақтардың түркі халықтарының арасындағы ең көне тайпаларының бірі екендігін көрсетсе, кейбір мәлімет-терде оларды қазақ халқының байырғы руларына жатқызады. Біздің жыл санауымызға дейінгі IV-II ғасырларда қазіргі Қазақстанның оңтүстік-шығыс жағын үйсіндер мекендеген – дейді көне грек ғалымдары, үйсіндерді олар – исседондар деп атаған. Бұл рулықодақтар олуақытта Сырдария өзенінің ортаңғы ағысымен Сарысудың солтүстік жағын мекен еткен қаңлылармен одақтас болған. Албасқа арғын, қыпшақ, қоңырат, найман, кердері, дулат, алшын, керей т.б. осы сияқты рулар солуақытта Солтүстік Қазақстанның кейбір территорияларын мекен етті [1, 107-108]. Олар өзара рулықодаққа бірікті.

Түркі халқының тарихында қыпшақтардың пайда болуын IX-XI ғасырларда Ертіс өзенініңжағасында қимақ мемлекетінің пайда болуымен байланыстырамыз. IXғ. бірінші жартысынан қимақтар Жетісудың солтүстік-шығыс жағына қоныс тебеді. Қимақ тайпаларының батыс шекарасы Оңтүстік Орал мен Арал аймағындағы далалармен шектесіп жатты. Академик Б. Е. Көмековорта ғасырдағы араб дереккөздерінің материалдарына сүйене отырып былай дейді: «IX ғ. ортасымен соңында печенектайпаларыноғыз, қимақжәне қарлұқтардың біріккен одағы бағындырған соң, көшпелі қимақтардың тайпалары шығыстан батысқа қарай тарала бастады» [2, 5]. Ал X ғасырдың ортасында көшпелі қимақтар оңтүстік Орал тауының оңтүстік және оңтүстік батыс бөлігі мен Ембі, Орал өзендерінің бассейінінен Каспий жағалауына

дейінгі аймаққа созылыпжатты. X ғасырдың екінші жартысында қимақтардың бір тобы оғыздармен және Түркістанның мұсылман аймақтарымен жанай өтіп, Сырдария өзенінің оң жақ жағалауына қарай жылжиды. Қимақтардың осы кездегі негізгі қонысы болып Ертіс өзенінің жағалауымен Жетісудың солтүстік-шығыс бөлігі қалды. Қимақтар мемлекеті тоғыз жолдың торабында болғандықтан, олар төменгі Сырдариямен, Таразбенжәне Қырғыз мемлекеті мен тығыз байланыста болды. Сонымен қатар қимақтар Тарбағатайтауының етегінде қоныстанған халықтармен, Ферғана алқабыныңорталығыменүнемі байланыста болып, Турфан және Баласағұн қалаларына барып тұратын, сондықтанда қимақтар мемлекеті жан-жақты дамыған мемлекеттердің бірі болған.

X-XII ғасырлардағы арабғалымдарының, саяхатшыларымен саудагерлерінің сөзіненжәне қосымша материалдар негізінде академикБ. Е. Көмеков былайдейді: «XI ғасырдың 30-жылдарында болған жағдайлар тайпалардың көшіп-қонуына үлкен ықпал етті. Осының нәтижесінде Орталық Азидан қуылған көшпенділер Орта Азиямен Шығыс Европа жеріне қоныстана бастады. Осындай жағдайлардың негізінде қимақтар бағынышты тайпалар үстінен саяси басқаруды жоғалтып, олардың орнына барлық жағынан күшейген туыстас тайпа– қыпшақтар келді» [2, 6-8]. Қимақтар М. Қашқаридіңкартасында көрсетілгеніндей, өздерініңнегізгі территориясы Ертіс өзенінің солжақжағалауында әрең-әреңтұрақтайды.

«Қазақ ССР тарихының» мәліметтеріне қарағанда, XI ғасырда қыпшақтар бірнеше тайпалықодақтарға бөлініп, территориялық жақтан бірнеше облысқа бағынышты болған. Мысалы, қыпшақтар Сырдария өзенінің жағасындағы бірнеше қалада тұрды, бірақ ол қалаларды сол уақытта саяси және экономикалық жағынан оғыздар билеп тұрған болатын [3, 74]. Сондықтанда түркі халықтарының бұрынғыо таны – Орталық Азияда қыпшақтардың өте көп болғандығын осыданда байқауға болады. Олар: қыпшақтар, ұйғыр (токузоғуз) мемлекетінің саяси-қоғамдық өміріне де мүмкіндігін шекараласқан болуы мүмкін, бұл туралы «Селенге тасында» жазылған болса керек. М. Қашғаридің пікірінше, Қараханид мемлекетінің Қашғар әкімшілік-саяси орталығында да қыпшақтардың өз ізін қалдырғандығын байқауға болады. Қыпшақ тілі туралы пікірлер мензерттеулерді біздер кіріспе бөлімінің төменгі жағында толығырақ әңгіме етеміз. XI ғасырдағы қыпшақтардың түркі халықтарының тарихында Орталық Азия, Ұйғыр, Қараханид (қарлұқ), Қимақжәне Оғыз мемлекеттерінің территориясында бірігіп өмір сүрген қыпшақтардың алдыңғықатарға шығуы түркі тайпаларының Орталық Азиядан Батысқа, Орта Азияға және Шығыс Еуропа аймағына қоныстанудағы Ұлықозғалыспен байланыстырған жөн сияқты.

Қыпшақтардың иелігіне тек қана қимақтардың емес, соныменқатар Орталық Азия түркілері мен Қараханид, Ұйғыр мемлекеті халықтарының, Сырдария бойындағы оғыздардың, Оңтүстік Ресейге оғыздар қысымымен ығыстырылған печенегтердің жері көшті. Сондықтанда олар шығыстан батысқа

және солтүстіктегі ұланғайыр даланың барлығын өз мемлекеттеріне қаратты. Қазіргі уақытта бұл жердің барлығы қазақтарға қарайды.

Қыпшақтар жекелеген оптарме нәр қилы жағдайларда үлкенді-кішілі біріккен күштермен түрлі бағыттарда, әр алуан әкімшілік-саяси жағдайларда қимылжасап, түрлі діндер ұстанып, көптеген халықтармен араласқан. Мысалы, XII ғасырда Кавказ жерінде грузиндердің мұсылмандарға жасаған шабуылына қатысқан. Тағыда бір мысал: қыпшақтардың бір хандығының XII ғасырдағы орталығы Суғнақ (Сунақ ата) қаласы (М. Қашқаридің айтуы бойынша). Қыпшақтар өзара етене жақын араласуларының нәтижесінде XII ғасырдан бұрын ислам дінін қабылдап қойған болатын.

Түркі тайпаларымен қыпшақтар және олардың күресі туралы әдебиеттер саны өте көп, олармен танысудың ешқандай қиындығы жоқ шығар депойлаймыз. Сондықтанда қыпшақтардыңмонғолдарменқантөгіс соқтығыстары кезіндегі тағдырына тоқталуды қажет деп санамадық, текқана қыпшақтарды орта ғасырларда қыпшақ-құмандар, қыпшақтар-половецтер, мәмлүк қыпшақтары және армян қыпшақтары деп бөлгендігін атап өткіміз келіп отыр. Әрине, бұл атаулардың барлығы шартты түрде ғана болды. П. М. Мелиоранский былай деп жазады: «Алтын Орда жеріндегі түріктер мен моңғолдар тайпасының қосындысынан тұратын қыпшақтар сияқты Волга өзенінің төменгі ағысынан шыққан қыпшақтарға қарағанда, қырым құмандары әрі таза, әрі біркелкі тілмен сөйлеген [4,9]. Құмандардың, половецтердің және қыпшақтардың бір-біріне қатысы туралы мәселе әзірге анықталғанжоқ, бірақ «қыпшақтар менполовецтер бір халық» [5, 94] дегенпікірлер бар.

Біздер С. Е. Малов айтқандай: «құмандар дегенімізполовецтер немесе керісінше» [6,132] дегенмәселені әңгіме етіпотырғанжоқпыз, бірақбұлшартты атауларды айтуға ыңғайлы екендігін айтқанымыздұрыс. Өйткені, бір кездерде Қытайдың батыс шекарасынан Шығыс Еуропаға дейінгі ұлан-ғайыр территорияны мекендеген халықтардың белгілі бір аймақта ғана қолданған атауы екендігін білгеніміз жөн. Осындай үлкен территорияның қай бұрышында қалай аталмасын, қыпшақтардан қалғанқандайда бірізді байқауға болады.

Алғаш рет 1880 жылы «Кодекс Куманикусты» латынтіліне аударғанвенгерлердіңбелгілі шығыстанушысы өз басылымының V және басқа тарау-ларында құмандардың (қыпшақтардың) тарихы туралы берген хабарларын Батыс Еуропадағыәр түрлі халықтардыңтілінде, бір-екі ғасыр көлемінде жинақталған мәліметтер жиынтығы деп танығанжөн. Оның мәліметтері бойынша құмандар толық көшпелі өмір кешкенжоқ, бірақ IX ғасырдың соңына дейін олардың хандарының өз қалаларымен хандық мекендері болды. Құмандардың хазарлар мен биссендердің арасындағы территориян ыиемденіп, кейіннен хазарлармен біріге отырып, биссендердің жеріне баса-көктеп кірді.

IX ғасырдың өзінде-ақ Бұлғар, онан соң Хазар хандықтарына енген мұсылман діні құмандарға да таратылған болатын.

Құмандардың Дунай өзенінің арғы бетіндегі мемлекеттерге жасаған шапқыншылығы туралы Г.Кун рет-ретімен жазып қалдырған. Оның қалдырған мәліметтері бойынша 600 мыңқолы (бұл сандыөте қатты шошыған гректер

көрсеткен болатын) бар қумандар 1068 жылыәйелдері, бала-шағалары, малдары және барлық заттарымен Дунайдың арғы бетіне өтіп, Византия империясына баса-көктепкіреді. Жеңіске жеткен қумандардың бір бөлігі өз еркімен Болгария провинцияларында қалудықалайдыда, қалғандары Балқантауларынан асып, империя жерін ойрандап, Грецияға дейінжетті. Бірақ қумандар Дунайдың арғыбетіне қайта оралады. Қумандардың кейбір жекелегенбөліктері моңғолшапқыншылығына дейін Молдавиямен оған жақын жерлерді иемденді.

XIII-XIV ғасырларда Батыс Еуропада Молдавияны «Кумания» депте атаған. Олар (қумандар) Венгерлерменкөршілес өмір сүрді. Жиі-жиі Трансильванияға, Венгрияға және Византияимериясына шабуылжасап, бұлмемлекеттерді тас-талқан етіпойрандапотырған.

Болгарлардың Ассенид ұрпақтары қумандармен келісімге келіп, солардың (қумандардың) көмегімен 1186 жылы Булғар хандығынқайта қалпына келтірді. Булғарлардың бұдан кейінгі Византиялықтары мен қақтығыстарына қумандар жиі-жиі араласып, Булғарлар жағында болды.

Модавиямен Волахияда қоныстанған қумандардың көпшілік бөлігі валахтардың тілі мен салт-дәстүрін қабылдап, қазіргі уақытта валахтардың Валахиясытек қана Валахияда емес, Трансильванияда да кездеседі, мысалы, Зарандиен комитетінде деп көрсетеді. Г. Кун. Молдавияның кейбір жерлерінің атауында әлі күнге дейінқумандар туралы естелікбар. Мысалы, Молдавия жеріндегі бір алқап Г. Кунның айтуынша «Коман» деп аталса, тағыда үш ауылдықжер «Команеет» деп аталады. Трансильванияның «Форгарес» деп аталатын бөлігіндегі екі ауыл «Коман» деп аталады.

Моңғолдардан Византия империясына қашқан қумандардың азбөлігі Г. Кунның шамалауынша ақырын-ақырын империятерриториясына шашылып, сіңісіпкеткен. Сургиан өзінің қанында қумандық ақ сүйектіктің бар екендігін дәлелдей келіп, өз атасының Византия императорына қашқандығын және 1453 жылы Константинополь құлаған соң, кейбір қумандардың Мухамедтен өздерінің төленбеген жол ақыларынталап еткендігі туралы еске алады.

Шығыс жерлеріне саяхат жасаған Плано Карпинус қумандардың елді мекендері Жайық өзендеріне дейінгі алқапқа созылып жатқандығын, Рубрикус өзінің тавриялық Кумания арқылы саяхатында қумандар жерін моңғолдардың қайыршылық күйге түсіргендігін суреттейді.

Г. Кун араб географы Әл-Идрисидің сөзіне қарап, қумандардың Таврия жерінде қалалары болғандығын мәлімдейді. Бұдан басқа да қалалар бар екендігінде еске салады, атап айтқанда: Мажлук («БелаяКумания», Молдавияны «Черная Кумания» деп атаған), Ней, Киркир, Нарус, Нусхи, Киниовт.б.

Қумандардың қазіргі «Молочиан» деп аталатын территориясын италиян-дықтар ұзақ уақытқа дейін «Қуманистан» деп атап келді, – деп жазады Г. Кун.

Батыс Еуропалық дереккөздерінің мәліметтеріне қарағанда, 1337 жылы Франк Паскальде Викторис Волга өзенінің жағасындағ ыкөне Сарай қаласына түркі тілін үйрену үшін аттанадыда, бір жыл бойы сонда бар ынта-жігерін тіл үйренуге жұмсайды. Бұған қарағанда, ол уақытта қуман тілі кеңінен

қолданыста болған. Г. Кунның мәліметі бойынша, батыс миссион ерлерінің бірі түркілердің сөйлеу тілін қумандардан үйрену керек болатындығын айтады.

Г. Кун Ролерустың сөзіне сүйене отырып, 1410 жылдың өзінде Молдавияда қумандар арасында пұтқа табынушылар мен мұсылмандардың кездесетінін айтқан болатын.

Болгарияда өмірсүрген қумандар туралы кейбір мәліметтер беруді де жөнкөріп отырмыз. Мың жыл бұрын шамасында Шығыс Еуропа даласының көшпелі түркі тайпалары – печенегтер, половецтер, уздар (оғыздар) – Балқантүбегіне қарай жылжиды. X-XIII ғасырларда олар текқана Балқаш түбегінің әртүрлі аудандарында ғана емес, сонымен қатар Валахияда, Молдавияда, Трансильванияда және Венгрия аумағында да қоныс тепті. Бұл тайпалардың жаһан кезу тарихы туралы Боняк, Тагор, Шарухандардың есімдері аталған «Ипотев жылнамасының» беттерінде қалдырылған жазбалар үнемі еске салыпотырады. 1116 жылдары Византия әскеріне жасаған тынымсыз шабуылынан кейін, көшпелі қыпшақтар өздерініңдаласына қайта оралды. XIII ғасырдың соңында Болгария жерінде бірнеше феодалдық княздіктер орнаған кезде, бұл княздықтардың басында қумандардан шыққан княздар болған, олар: Видиндік Шишмановтар және Тырновтық Тертеровтар. XIV ғасырда қумандардың бір тайпалық одағының жоғары дәрежеге жетеуі Добруджа княздығына күшті князь әулетін береді, бұл ғылыми әдебиетте «Оғыздар державасы» деген атпен белгілі. Бұл Бурғасек шығанағының оңтүстікгіндегі Бессарабия жерінің бір бөлігі болатын (1387 ж.). «Добруджа» княздығымен Генуэзия мемлекетінің арасындағы келісім-шартты түзу барысында қумандар үлкен рөл атқарды. Қумандардың Балқан түбегіне біржола қоныстануы XIII ғасырдың ортасына сәйкес келеді.

Әр тілдің өзінің дамуы барысында белгілі бір заңдылықтарымен ерекшеліктері болады екен. Олардың дамуына сәйкес тілдердің бір-біріне әсері, оларға тән құбылыстар келіпшығады. Сондықтанда араб жазулы ескі қыпшақ ескерткіштерінде кездесетін сөздерді, олардың өзіндің табиғатын басқа тіл фактілерімен салыстыра зерттеудің маңызы зор деп айта аламыз.

Әдебиеттер:

1. ЫсқақовМ. Халықкалендары. Алматы, 1961, 107-108-б.

2. КөмековБ. Е. Государствокимаков IX- XI в. в. по арабскимисточникам. Автореф. канд. дисс., 1970, 5-б.

3. Агеева Е. А. Қазақстантерриториясындағы ерте феодалдықмемлекеттер. Қазақ ССР тарихы, 1957, 74-б.

4. МелиоранскийП. М. Арабфилологотурецкомязыке. Спб., 1900, С. 9.

5. Попов А. И. Кипчакии Русь, Ученые запискиЛГУ, Серияисторическихнаук, Л., 1949. вып. 14, № 112, С. 94.

6. Малов С. Е. Тюркизмывязыке «СловоополкуИгорове» // Известия АНКаз. ССР, ОЯЛ, М., Т. V, вып. 2, 1946, С. 131-132.

ӘОЖ 82.0

МАЙЛЫҚОЖА ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНЫҢ ЖЫРАУЛАР ПОЭЗИЯСЫМЕН САБАҚТАСТЫҒЫ

Полатбек Гүлдәна – 1701-29 оқу тобының студенті
Ғылыми жетекші: Алтынбеков Қ. – аға оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В этой статье рассматривается о выдающийся поэт Каратауского края Майлыкожа Султанкожаулы, отметивший многими подвигами, расскажет о своем неизмеримом наследии, которое он оставил взакладывании основ казахской литературы. На сегодняший день богатое наследие поэта, достигающее 4000 строк, опубликовано в различных сборниках. Поэт часто писал на темы морали, воспитания и веры. В статье ряд стихотворений Майлыкоджи о воспитании будут сопоставлены с произведениями Асана кайгы, Букар жырау, Умбетей жырау, Шал акына. Важность воспитания детей- главный вопрос для нашего народа, и поэты тоже придавали ему особое значение. Рассмотрены пословицы Майлыкожой о воспитании из нескольких стихотверений Майлыкожи.

Summary

This article is about the outstanding poet of the Karatau region Mailykozha Sultankozhauly, who noted many feats, will talk about his immeasurable legasy, which he left in laying the foundations of Kazakh literature. To date, the rich heritage of the poet, reaching 4000 lines, has been published in various collections. The poet often wrote on the topics of morality, education and faith. In the article, a number of poems by Mailykodzhi about education will be compared with be compared with the works of Asan kaigy, Bukar zhyrau, Umbetey zhyrau, Shal akyn. The importance of raising children is the main issue for our people, and poets also attached special importance to it. The proverbs of Mailykozha about education frov several poems of Mailykozha are considered.

Тамыры терең тәрбие- ұлт болашағының кепілі

Кез келген ұлттың өзіне ғана лайықты ұлттық құндылықтары бар. Бұл ұрпақтан ұрпаққа жалғасын тауып, бүгінгі күнге дейін өзіндік маңызы жойылмаған, күнделікті тыныс-тіршілігімізден көрініс беріп келе жатқан ерекшелік. Қазіргі алмағайып заманда тәрбие тамырын тереңдету жолында жыраулар поэзиясына, сол арнаның қалпын бұзбай, жалғастыра білген Майлықожа Сұлтанқожаұлының шығармашылығына жүгіну құба-құп.

Күнгейлік ақындар мектебінің негізін салушы, өзін ақындардың дүріне теңеген Майлықожа Сұлтанқожаұлының шығармашылығына ұйытқы болған тақырыптар алуан түрлі. Өзіне дейін ғұмыр кешкен жыраулар поэзиясы ақынның рухани өрісінің кең, шығармашылық жолының даңғыл болуына айрықша әсер еткен. Жазушы Мұхтар Әуезов бір сөзінде жыраулар поэзиясы жайында: «Олардың сөзі- мақсатсыз айтылмайды. Не айтса да, көптің мұңы, көптің жайы туралы айтылады» деген болатын[3, 13-б.]. Майлықожа ақынның мол мұрасының жыраулық поэзиямен сабақтастығы туралы жүргізілген еңбектер, біз сүйенетін деректер көл-көсір емес. «Бес ғасыр жырлайды» жинағының 1989 жылы жарыққа шыққан 2-томына Майлықожа Сұлтанқожаұлының бірқатар жырлары енген. Мұнда берілген Майлы ақын туралы қысқаша мәліметте, оның ертедегі қазақ ақындарының дәстүрін мықтап ұстанғанын, түр жағынан енгізген жаңалықтарының жоқ екенін айта келіп, «өз шығармаларының өрісін кеңейтуге, оларға жаңа өрнек, бояу беруге мүмкіншілігі мол» деген пікір берілген[3, 25-б].

Қазақ хандығы құрылған 15- ғасырдан Майлықожа ақын ғұмыр кешкен отаршылдық уақытында да, егемендікке қол жеткізіп отырған бүгінгі кең тыныcты еркін заманда да, біз бір сәтке де естен шығармаған, оған қақылы да бола алмайтын, бей-жай қарауды кешірмейтін тақырып – тәрбие мәселесі. «Байлық- қолда еритін мұз, бала- артында қалған із» деп өткен дана халқымыз, бес күндік пәниде ізін жалғап, артында шырағын жағып қалар ұрпағының тәлім-тәрбиесіне ерекше көңіл бөлген. Тиісінше, аз сөзімен мол мағына берген жыраулар «тал бесіктен жер бесікке дейін» басты тақырып болған тәрбие мәселесін көп жырлап, бұл үрдіс Майлықожа ақынның толғау-термелерінде өз жалғасын тапқан. Жыраулар поэзиясында Майлықожа шығармашылығына негіз болған – қазақ дәстүрінің тұтастығы, даму жолы, үйрене білу мектебі жатыр. Адамгершілік қағидаларын, ынтымақ-бірлікті дәріптеу, жақсыға асық болу, жаманнан жирену мәселелеріне келгенде –ақын-жыраулардың айтар ойы, мақсаты бір арнада тоғысып жатады. Қарастырылатын бұл мәселелер поэзияның мәңгі жырлар тақырыбы болғандықтан, өткеннің ізін жалғап, толтыра, дамыта отырып, өз шығармашылықтарында қолданудың еш әбестігі жоқ. Керісінше, бабалар жаққан адамдық отын өшіріп алмай, аманатқа қылдай қиянат жасамай, сақтап, дәріптеп келе жатқан ақындардың арқалар жүгі ауырлай түскен. Осы себептен де Майлықожа мұрасын өткен дәуірді тұтас қамтыған жыр қазынаға балаймыз.

Қазіргі таңда, төрткүл тараптың хабарын табалдырықтан аттап шықпай-ақ көріп-біліп отыратын хәлге жеткізген ғылым-техника қарыштап дамыған кезде, алуан түрлі ақпараттар легі алдымызға ағылып келіп жатқаны даусыз. Әсіресе, күрес-тартысқа толы өмірде іліп алған тәжірибесі аз, айналадан түйгені сирек жас буын үшін маңызды тақырыптардың бірі – отбасы құндылығы, бала тәрбиесі, өмірдің мәнін түсіну. Ол тиісінше, ілімді қайдан алмақ? Қазір жасыратыны жоқ, үлкеннің алдына барып, ақыл-кеңес сұрап, әңгіме дүкен-құрып отырған жастар жоқтың қасы. Барлығында қайнаған қызмет, жетпей жатқан уақыт, тасым өрге домалай берсе деген тынымсыз тірлік. Өстіп жүріп, өмірдегі ең маңызды шешімді қабылдауға келгенде, қателікке ұрынбайын, өкінішке бой алдырып алмайын деп жан-жақтан ілім жинай бастайды. Маңызды деп отырғаным, отбасы, бала тәрбиесі. Қайтсем дұрыс шешім қабылдаймын, қайткенде баламды тәрбиелей аламын деген сауалдарға жауап іздегенде бүгінгі қоғамның ең басты жүгінетіні - әлеуметтік желіде қаптаған арнайы дәрістер, кітаптар. Оның авторы көпшілікке таныс емес, бір шығармасы үшін отыз-қырық жылын сарп еткен кешегі жазушылардың ізі емес, ол да сіз бен біз секілді үйренген ілімі әлжелінің аумағында болған ізденуші ғана. «Ақыл айтар жерде мың жасаған қарттай болған» жөн де шығар. Әрине, оқырман легі толастамайтын кітаптар да жазылсын, ең жоғары қаралым жинайтын дәрістер де көбейсін, атағы әлем шарлар авторлар да арта берсін. Тек олар беріп отырған дүние уақытыңды, қаржыңды құрдымға кетіріп көңіл бөлгеніңе татиды ма деген сауал туады менде. Оның ішінде нәрлі-нәрсізі, бетіндегі қаймағын қалқып алып, қалғаны еш керекке жарамайтыны да кездеседі. Бәлкім, қазір талғап, таңдап оқитын белсенді оқырман жұртшылығы көп шығар. Әйткенмен, нені де болса ой елегінен дұрыс өткізе алмай, тура шешім шығаруға қауқарсыз

болатындар үшін- соншама көл-көсір ақпарат пайда бермей, керісінше артқа сүйрей түспек. Қажетін де, қажетсізін де қабылдай беріп, барлығын орындағанша асығып, істі ушықтырып алмаса жарар дейсіз. «Қойшы көп болса, қой арам өледі»- нің кері боп жүрмесе деген алаң біздікі.

Айтқым келгені, жыраулар поэзиясы- адамдық биікті қалар, көкейде жүрген толассыз сауалға жауап іздеген жанға жөн бағыт сілтейтін, ойдағыңа дөп шешім шығарып беретін темірқазық емес пе еді? Мүмкін, 21 ғасырда алыс-жақын елге танымал, классика әлемінің биігінде орыны қаланған кейбір қаламгерлердің, ұстаздардың бүкіл шығармасын судай сіміріп ішпеу, санаға сіңірмеу, атына қанық болмау – қарапайым бұқара үшін айып бола қоймас. Алайда, жыраулар қалдырған әдеби мұраға бет бұрмай, өткенді ескермей, ертеңгі көксей беру әбден әбестік болар еді. Бүгінгі таңда иісі қазақтың салт-дәстүрімен, болмыс-бітімімен біте қайнасып, руханиятымызды биіктетіп отырған, әдеби қорымыздың қанатын кеңге жаюына жол ашып берген ақын-жыраулардың шығармашылығымен таныс болу, оны дәріптеу- бізге тиесілі аманат. Бес күніміз үшін де, ақыретіміз үшін де сауабы тиер игіліктің істердің мектебін ақын-жыраулардан үйренуге асықсақ, обалы қайсы?

Қамшының сабындай қысқа ғұмырға арқалап келген өз парыздарымыз мен мақсатымыз бар бір басымызда. Тиісінше, отбасында, бала тәрбиесінде ата-ананың бала алдындағы ақысы бар. Дінмен белгіленіп, шариғатпен өлшенген сол міндеттерге артымда салиқалы ұрпағым болсын дейтін әр ата-ананың мән беруі парыз. Ең бірінші ақысы: Жар іздеген ер жігіт ертеңгі күні баласына залалы келмес үшін, текті жерден болашақ жарын таңдағаны абзал [4, 210-б.]. Ел қамын, ертеңін ойлаған ақын-жыраулардың баса назар аударған бір мәселесі – осы жар таңдауға келіп тіреледі. Ұлттың болашағы да, ер жігіттің болмысы да, ананың ақ сүтімен бойға даритынын ескерсек, парасатты перзент салиқалы анадан туады. Жыраулар мұны дұрыс бағамдай білген. Қарадан хан алған Жәнібек ханды сөге сөйлеп, қарадан шыққан жар ел ұстайтын ұл таппай, ата мұрадан айрырар хәлге жеткізетінін айтып, өкініш білдірген Асан қайғы, тектіліктің шырағын сөндіріп алмауға кеңес берген Бұқар жырау: «Қатын алма қарадан, / Қара тумас сарадан, / Қатын алсаң қарадан, / Алды кетпес баладан, / Арты кетпес жаладан» [2, 114-б.] дейді. Баланы өмірге әкелгенмен, ол ұялатындай жөнсіз істерге малынып, абыройсыз боп жүру – өлімнен ұят күштіге саятын өкініш. Майлықожа айтады: «Айыбы жоқ жігіттер, жақсыны елден таңдағын» [1, 15-б.] деген. Әрине, егер тура мағынасында алып қарасақ, қарадан шыққан деп, көзге шыққан сүйелдей бөле-жарып, жерітіп айтып жату бір қарағанда, естір құлға түрпідей тиер оғаш әңгіме болуы мүмкін. Десе де, жыраулық поэзия сөз етіп отырған қаралық- ақыл-парасаттың таяздығы, таным өрісінің тарлығы деп, тереңіне үңіле түсуді қажет ететін күрделі тақырып. Әйтпегенде, Жиренше шешенді сөзден сүріндірген Қарақас сұлуды, Төле биді разы еткен, кедейден шыққан келіні Данагүлді қайда қоямыз? Біз мойындамағанмен, тарих олардың биігін әлдеқашан қалап беріп, ел аузында күні бүгінге дейін лайықты сөз болып келе жатыр емес пе? Демек, жар таңдау-қыз тегінің билігімен, теңдігімен емес, ақыл-парасатының өресімен өлшенбек керек.

Кезекті ақысы, балаға жақсы тәрбие беру. Жыраулар поэзиясының қайнар көзі тәрбие бастауында жатыр. Олар тәрбие тезіне сала білді. елді, тұғырына қонған ханды да, айбарынан аймағы сескенген азулы көршілерін де, сөзімен, парасатымен ығыстыра білді, ең бастысы тәрбиелей білді. Дүйім бір елді, тұтастай ұлтты тәрбие ықтырған ақын-жыраулар бала тәрбиесіне жайлы сөз қозғамауы мүмкін емес, және ол айыпты да болар еді. Сондықтан, бұл мәселеге келгенде ақын-жыраулар көркем де байыпты шешім қабылдай білді. 18 ғасырда Үмбетей жырау қатты ескертті: «Ұл он беске жеткенше, / Қолға ұстаған қобызың, / Ұл он бестен өткен соң, / Тіл алмаса доңызың» деп, қолда тұрған қобыздың құлағын қалай бұрап, қандай әуенге салу сенің өз қолыңда екенін еске салса, Майлықожа ұлдың да, қыздың да тәрбиесін қатар қарастырып былай дейді:

«Еркімен ұлды өсіріп,
Еркелетпе баланы,
Тәлпіш қып қызды өсірсең,

Көңіліңе дақ салады» дейді.Мұндағы байланыс: көңіліңе дақ салған бала, өзің баптаған доңыздай болып, күйіністен көңіліңді арылтпайтындығына бір дәлел. Перзентіне лайықты көңіл бөлмеген, тәрбие-тәліміне жөн сілтемеген отбасыдан ертеңгі күні «өз басында батпандай міні боп, кісі айыбын тергеген болымсыз бозбала» қалыптасатынына Майлықожа шүбә келтірмейді [1, 45-б.]. Керісінше, «Өз мінін білген жігіттің тәлімінде мін болмайтынын» Ақтамберді жырау сүйсіне жырлайды [1, 45-б.].

Келесі ақысы- балиғат жасына жеткен балаға әкесінің ілім үйретуі, діннен хабардар етуі, Алла Тағала, Пайғамбарымыз жайлы түсінігін ашуы, Қасиетті Құранмен таныс етуі- ізгі отбасын қалаймын деген кез келген мұсылманға басты мақсат болмақ керек. Тиісінше, баланы еңбекке үйрету де ата-ананың мойнындағы міндет. Бүгінде бірқатар топтың лайықты кәсіпке бас ұрмай, өмірден өз жолын дұрыс таппай, бағдарын айқындай алмай- есеңгіреп жүруіне, құм болған жігерді серік етуіне – жас күнінен еңбекке, кәсіпке ден қоймағаны себепшілік етті ме деген әттеген-ай ойдың санада оқтын-оқтын дүмпу беріп тұратыны жасырын емес. Асан қайғы айтқанындай, «Бақыты оянған ерлердің, Әрбір ісі оң болар, Дәулеті күнге артылып, Не қылса да, молар» [2, 27-б.]. «Шымалдай дәулет берсе, есебін тапқан ер жігіт» деген Майлықожа, шаңырақта епті боп өскен бозбала кез келген еңбекке бел шешіп кірісіп етуден жасқанбайтынын айтады. Кәсіптің көзін тауып, берекесін орнатып жатқандар аз емес, әрине. Десе де, таяқтың екі ұшы болатынындай, керуен ғұмырдың да сан салалы жолы, әрқилы тағдыр иелері бар. Қазіргі күнде екі қолға бір күрек таба алмай сарсаңға салынған небір тепсе темір үзер азаматтарды көргенде, «түлкі болған заманды тазы боп шала алмай жатқан» епсіздерді көргенде, бәлкім, қандай да бір іске машықтандырмаған отбасы, ошақ қасының олқылығынан емес пе екен дейтін өкініштің көкейде қылаң бере қалатыны рас. Бұл пәниге сөну үшін емес, сену үшін, өшу үшін емес, өсу үшін келген адамзаттың алдында кедір- бұдыры мол бейнет жолы кезддеспей тұрмайды. «Ел қамын ойлар бір ұл туса, оны қабатын екі ит қоса туатынындай» биіктен көрініп келе жатқан жасты сүріндіргісі, мұқатқысы келетін, жолына ор қазып, ақысын

жегісі, басынғысы келетіндер қашан да кездеседі. Сондай сәтте, ұяда көрген тәрбие, шыңдалған қайрат ер жігіттің жігерін құм етпей, өзгеге басындырмай, өзі көтеріп жүре алатын, шашының әр қылын жақұтқа айырбастамас алтын басы болар еді. «Білімді туған жақсыға, мың қарға да залал келтіре алмайтын» [2, 75-б.] теңдік орнар еді. Жыраулар ұғымында,«Азамат ердің баласы, жабыққанын білдірмес, Жамандар мазақ қылар деп» [2, 32-б.] деген ұстанымммен, азамат ердің бейнесі көркем сөзбен кестеленіп, қолдан соққан сом болаттай айқындала береді. Шал ақын «Уайымшыл жігіттің, Кең дүниесі тармен тең», / «Жетесі жаман жігіттер, /Тоқсандағы шалмен тең» [2, 131-б.] деп, ер жігіттің ұсақ мінезді болуынан сақтандырса, Майлықожа «Азамат ұлдың белгісі, Алысты жақын келтірер» деп, ел қамын ойлайтын адал ердің көп болуын көксеген.

Тұлғалар ғұмыр кешкен дәуір бізден қанша алыстаған сайын, ғибраты мол сөздері соншалық жақындай түсуде. Өйткені, бүгінгі руханият, тыным көруді білмейтін тіршілік бір сәт аялдауға, жөн сілтер салмағы басым бір-ақ ауыз сөзге сусап жүрген ұрпақ. Ғасырлар бұрын айғайлап айтқан сөздей тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйінін берген ақыл-нақылдарының жаңғырығы 21-ғасырға жетіп отырған тұлғаларымыздың тағылымын- біз бағытымызды айқындар темірқазығымыз ретінде бағамдай алсақ ләзім. Қазір бәріміз табанымыздан тозып, сарсаң боп, жауабын таппай жүрген сан сауалдың шешімін ақын-жыраулардың бір шумағы, бір тармағы ғана шешіп тұратыны бар кейде. Мән беріп, көкейге қондырар тыңдарман тапшы болып барады. Біздікі сол, неғұрлым танымал болған, елдің айтар жағымды бағасы көл-көсір болған дүниелерге, тұра шауып ақысына да, ыңғайына да қарамай, ұмтылғанның үстіне ұмтыла түсетін, «темірді қызған кезінде басқанша» асық болатын бос желік болмаса қайтсін. Бұл менің «өзің білмей, білгеннің тілін алмай», қол қусырып қарап отыруға үндегенім емес. Тек тарихпен байланыстыра отырып, бүгінімізді қолмен қалай беруді басты мақсат етсек, нұр үстіне нұр. Жыраулар поэзиясын, онымен үндес Майлықожа мұрасын бойына сіңіре отырып, отбасы құндылығына көңіл бөлер бүгінгі күннің өкілдері табылып жатса, ұлттық тәрбиенің тамыры терең, елдігіміздің ертеңі жарқын бола бермек.

Әдебиеттер:

1. Майлықожа. Нақылият. Құр. Оспанұлы Ә. – Шымкент: Шымған, 1993.146 б.
2. Бес ғасыр жырлайды. – Алматы: Жазушы, I том 1984.– 256 бет
3. Бес ғасыр жырлайды. – Алматы: Жазушы, II том 1989.– 498 бет
4. Күмісбаев Ө. Шығыс шайырлары, 4-том Алматы 2015. – 414 бет
5. Бақыттың кілті – Жанұя. – Алматы 2016, 266-бет.

ӘОЖ 82.0

ЗЕЙНОЛЛА СӘНІК ЖӘНЕ ОНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ МҰРАСЫ

Тұрар Ә.Ғ. – 1701-39 тобының студенті
Ғылыми жетекші: Халикова Н. – аға оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В этой статье рассматривается творческий путь писателя, этнографа, издателя Зейноллы Саник Мубаракулы, его неизмеримое наследие в фонд казахской литературы. На сегодняшний день издано собрание сочинений писателя в 15 томах. Писатель часто писал на исторические темы. В статье анализированы документальные произведения писателя «Каракерей Кабанбай», «Хан батыр Кабанбай». З. Саник в своих произведениях раскрывает образ Кабанбая батыра опираясь на исторические источники. В казахской литературе писатель К. Жумадилов создал образ Кабанбая в романе «Дарабоз». В статье был проведен сравнительный анализ образа Кабанбая батыра в произведениях З.Саник и К.Жумадилова. А также в статье рассматривается документальные романы писателя З. Саник «Сергелден», «Басбай».

Summary

This article examines the creative path of the writer, ethnographer, publisher Zeynolla Sanik Mubarakuly, his immeasurable legacy to the fund of Kazakh literature. To date, the collected works of the writer have been published in 15 volumes. The writer often wrote on historical topics. The article analyzes the documentary works of the writer "Karakerei Kabanbai", "Khan Batyr Kabanbai". Z. Sanik in his works reveals the image of Kabanbai Batyr based on historical sources. In Kazakh literature, the writer K. Zhumadilov created the image of Kabanbai in the novel "Daraboz". The article conducted a comparative analysis of the image of Kabanbai batyr in the works of Z.Sanik and K.Zhumadilova. The article also examines the documentary novels of the writer Z. Sanik "Sergelden", "Basbay".

Халқымыздың тарихи-әдеби қазыналарын жинастыруда өлшеусіз еңбек еткен талантты тұлғаларымыз аз емес. Соның бірі бүгінде көпке есімі аян болған қазақтың Зейнолласы. Жазушы, баспагер, этнограф Зейнолла Сәнік Мүбәракұлы көршілес Қытай елінің Тарбағатай аймағында дүниеге келген. Жасынан зерек бала Зейнолланың философиялық ой-толғамдарға деген қызығушылығының негізінде қытай тілін жетік меңгерді. Бұл тарихымыз туралы үлкен ізденіс тудыруға сеп болды. Қаламгердің мағыналы ғұмырының көлеңкелі жылдары Қытайдағы «мәдениет төңкерісі» кезеңінде өтті. Зейнолла Сәніктің «халық жауы» атануы, ата-анасы мен туған-туысын 20 жылға жуық уақыт көре алмауы қаламгер қабырғасын қайыстыра алмады. Өмірдің ауыр сынағын басынан өткерсе де қаламгер жан-жақты ізденіс үстінде болды. З.Сәніктің ауыз әдебиеті үлгілерін жинауы, ұлы тұлғалар есімін өз ізденістері арқылы қайта жаңғыртуы көпке өнеге болды. Осы еңбектері нәтижесінде З. Сәнік қазақ әдебиетінің рухани қорына құнды олжа салған қаламгер бола білді. Оған мысал ретінде автордың 15 томдық шығармалар жинағы және де жүзге жуық зерттеу мақалаларын атап айтамыз. З.Сәніктің «Сергелдең» [1], «Басбай» [2], т.б. деректі еңбектері бар. Сан түрлі тақырыптарда қалам тербеуі З.Сәніктің даралығын көрсетеді. Оның әрбір туындысы «шындықтың шырағындай». Әсіресе, «Қаракерей Қабанбай», «Хан батыр Қабанбай», «Демежан батыр», «Халық күйшісі Қайрақбай», «Басбай» атты деректі туындылары оқырманның танданысын тудырған болатын. Қаламгер көпке

беймәлім болып келген халық перзенттерінің есімдерінің ұмыт болмауы үшін көп ізденді. Саналы ғұмырын баспа ісіне арнаған Зейнолла Сәнік көнені танып қана қоймай, оны қалың оқырманға шығармалары арқылы таныта білген қаламгер.

Зейнолла Сәнік еңбектерінің ішіндегі шоқтығы биігі, оқырманның ерекше ықыласын тудырған Қаракерей Қабанбай туралы жазған «Хан батыр-Қабанбай», «Қаракерей Қабанбай» атты тарихи эсселері тарихи деректерге негізделіп жазылған. Осы орайда, қаламгер не себепті тарихи тақырыптарға жиі барды деген сауал туындайды. Зейнолла Сәніктің бұл тақырыпты аса тыңғылықты зерттеуінің басты себебі автордың Қабанбайдың жетінші ұрпағы екендігінде. Жалғыз себептің бұл еместігі анық. Зейнолла балалық шағынан Қабанбайдың теңдессіз ерлігін, соғыс тактикалары мен қара қылды қақ жарған әділ шешімі туралы ел аузында сақталған тарихи жырлар мен аңыз- әңгімелерге қанық болып өсті. Қабанбай бейнесін сомдау арқылы қазақ халқының тарихын, халықтың өршіл рухын жазуды басты мақсат етті. Осылайша қазақ халқы тарихынан хабар беретін тың туындының жарыққа шығуына себеп болды. «Қаракерей Қабанбай» атты еңбектің жарыққа шығуына шежіреші Бейсенғали Садықанның рөлі басым болды. Олай дейтініміз, Бесенғали Садықан Зейнолла Сәнікке Қабанбай батыр туралы архив мұраларын сеніммен табыс етуі дәлел. Бейсенғали Садықан Қабанбай туралы деректерді көзінің қарашығындай сақтап келген. Сол сәт Зейнолла ағаның естелігінде былай көрініс табады: «Қарағым Зейнолла, саған табыс еткенім, сол ата-бабаңның аманаты, туған халқыңның ұрпақтан ұрпаққа, Ақтайлақтан Маусымбайға, Маусымбайдан маған, менен саған жалғасқан шежірелік деректері, ақындарымыздан қалған ақтық мұрағаттар»,- деп табыстайды [3, 378]. Шежіреші Бейсенғали Садықан Зейнолла Сәніктің сөз шеберлігін байқаған болса керек, сол сәтте өз батасын да береді.

Тұңғыш жинақ Зейнолла Сәнік мен Бейсенғали Садықанның құрастыруымен 1986 жылы Қытайда «Қабанбай батыр» атты атаумен жарыққа шықты. Зейнолла Мүбәрәкұлы 1989 жылы Алматыдан Аягөзге дейінгі жерді сапарлап, өз еңбегіне мәліметтерді жинаған болатын. Сол аралықта тағы бір көлемді «Хан батыр Қабанбай» аталатын эсселер жинағы жарыққа шықты. Бұл еңбегі 2000 жылы қараша айында Астана қаласында өткен салтанатты жиында көпшілікке ұсынылады. «Хан батыр Қабанбай» аталатын эсселер жинағы Қабанбай батырға арналған кесененің ашылу салтанаты кезінде тарту ретінде таратылды. Бұл кесененің ашылу рәсіміне арнайы қонақ ретінде шақыртылған Зейнолла Сәнік шынайы ризашылық білдіріп, «Баба рухы баршамызға жебеуші болғай!» деп тілек білдірген болатын.

Бүгінгі күнге дейін Қабанбай батыр туралы көптеген зерттеу еңбектер мен тарихи шығармалардың жарыққа шыққандығын белгілі. Қазақ әдебиетінде көлемді тарихи роман ретінде Қабдеш Жұмаділовтың «Дарабоз» шығармасын айта аламыз. Зейнолла Сәніктің «Қаракерей Қабанбай», «Хан батыр Қабанбай» атты еңбегі мен Қабдеш Жұмаділовтің «Дарабоз» романы өзара үндеседі. Екі шығарма да тарихта есімі қалған хас батыр Қабанбай туралы жазылған. Десе де, әр автор Қабанбай бейнесін сомдауда ерекшеліктерін таныта алады. «Қаракерей

Қабанбай», «Хан батыр Қабанбай» тарихи деректі шығарма. Ал жазушы Қ.Жұмаділовтың «Дарабоз» атты шығармасы көркем туынды ретінде әдебиетімізден өз орнын алған еңбек. «Дарабоз» диалогиясында оқиға негізінен 18 ғасырдың екінші жартысын қамтиды. Нақтырақ айтар болсақ, роман оқиғасы 1748 жылдан, кейбір тарихи шегіністер арқылы басталады. Ол: «Ғайсаның туған күнінен есептегенде, бір мың да жеті жүз қырық сегізінші ұлу жылы, мамыр айының алғашқы жаңасында, Сарысу бойында отырған Әбілмәмбет ханның ордасында, ежелгі ата салты бойынша, жылда көктемде шақырылатын хан кеңесі өтіп жатты.»,- деп баяндалады [4]. Ал Зейнолла Сәнік болса, еңбегінде Қабанбай батырдың арғы тегіне дейін нақты деректермен тоқталып өтеді. Мәселен, «Ататек туралы аз сөз», «Найман бабаң» атты тарауларында Қабанбайдың арғы ата-бабалары туралы талдау жасалынады. Зейнолла Сәнік Қабанбайдың жеке өзін ғана емес, ата-бабалары туралы да айта келе, батырдың текті ұрпақтан екендігін, Қабанбайға батырлық ата-бабасының қанынан дарығандығын айтады. Жазушы Қабдеш Жұмаділовтің «Дарабоз» диалогиясындағы оқиға желісі батырдың өз аузынан баян етіледі. Ондағы оқиғалар Қабанбай батырдың тікелей өз өміріне қатысты баяндалады. Романның арқауында тарихи шындық жатыр. Батырдың дана шешімдері, батырлық көрсеткен жорықтары мен батырға ханның ерекше ықыласы шынайы суреттеледі. Ал Зейнолла Сәніктің «Қаракерей Қабанбай» атты еңбегінде батыр туралы көпшілік біле бермейтін аңыз-әңгімелер жиынынан құралған. Ал екінші еңбегі «Хан батыр Қабанбай» атты туындысы тарихи эсселерден тұрады. Қаламгердің «Хан батыр Қабанбай» атты тарихи эсселер жинағы қазақ әдебиетімізде ерекше орын алады. Себебі, ондағы мәліметтер қазақ халқы үшін жаңа, тың ақпарттар болатын. «Дарабоз» романы екі кітаптан тұрады. Алғашқы кітап «Толас» және «Аттаныс» атты екі бөлімнен құралса, соңғы кітап «Шүршіт шапқан», «Алаш туы астында», «Ақырғы айқас» атты үш бөлімнен тұрады. Ал Зейнолла ағаның «Қаракерей Қабанбай» еңбегі аңыздық желі негізінде туған, ал екінші еңбегі «Хан батыр Қабанбай» тарихи дерек пен дәйектемелер негізінде жазылған туынды.

Бүгінде Қаракерей Қабанбай туралы зерттеулер аз жүріп жатқан жоқ. Зерттеушілер арасындағы Қабанбай өміріне байланысты туған таластың бірі - батыр сүйегінің қайда жерленгені туралы мәселе. Осы бір сауалға әртүрлі жауап айтылады. Жазушы Қабдеш Жұмаділов Қабанбай туралы біршама зертеу жүргізгенін айта келе, батырдың сүйегі туған жері Тоқта-Барлық тауы маңында жерленген деп топшылайды. Себебі, жазушы Қабанбай батырдың өсиеті солай болған деген пікірді негізге алады. Ал, зерттеуші Зейнолла Сәнік «Хан батыр Қабанбай» атты еңбегінде Қабанбай батыр сүйегі Арқада жатқандығын мәлімдейді. Осы орайда, Зейнолла Сәніктің ресми мәліметтерге сүйенгені белгілі. Қабанбай батырдың туған жылы мен дүниеден өткен уақыты және қайда жерленгені туралы «Хан батыр Қабанбай» атты еңбегінің «Қабанбай шоқысы туралы аңыз бен ақиқат» тарауында толық тоқталып өтеді. Алдымен «Қабанбай шоқысы» атауы қайдан шыққаны туралы: «Сол асудан асып келе жатқанда аңдып жатқан қалмақтар қазақ қолына оқ жаудырып, сол соғыста Қабанбайдың бір аяғын садақтың оғы ұшып кетеді. Батыр атамыз сонда да

соғыс шебінен қайтпай, сол шоқының төбесіне шығып, бір қауым уақыт сол шоқының төбесіне бие байлатып, аяғын емдетіп, соғысқа қолбасшылық жасаған. Сонан бастап сол шоқы «Қабанбай шоқысы» атаныпты» дейді [3, 7-8]. Енді қайда жерленгені туралы: «Белгілі тарихшы Құрбанғали Халидидың «Шығыстың бес тарихы» атты кітабының қолжазбасында: «Қабанбай Абылайға сенді. Ұшбу Қабанбайды Байбарақ деген туған ата жұрты деп, Есіл-Нұраға алып барып қойған» деген сөздің хатқа түсуіне қарағанда бабамыздың дүниеден өтерінде: «Арқаға арнап бейіт соғып от орныма қойыңдар» деген соңғы өсиетінің орындалғанын да аңғаруға болады» дейді [3, 17-18]. Зейнолла Сәнік өз шығармасында батырдың өміріне байланысты бірнеше дәлелдер келтіреді. «Қабанбай батыр 1692 жылы дүниеге келіп, 1777 жылы өмірден өткен болып щығады. Мұны дәлелдейтін тағы бір дерек бар, сол 1777 жылы Байбарақ батыр ағасы Қабанбайдың сүйегін көшірген көшті бастап, жолшыбай Арқалық тауының етегімен Есіл-Нұраға қарай бет алған жолында бір ауылға қонса керек. Бұл көштің Қабанбай батырдың көші екендігін білген халық оларды құрметпен қарсы алып, үлкен қошемет көрсетеді. Сонымен бірге жеті жыл бойы бала көрмеген бір жас әйел ырымдап, сол көшпен бірге Есіл-Нұраға келіп, сондағы Қабанбай төбесіне жерленген батырдың басына бірнеше күн түнеп, еліне барғаннан кейін жүкті болып, мол ұрпақты киелі анаға айналады» деп батырдың өміріне байланысты нақты дерек келтіріп, пікір білдіреді [3, 18]. Ал «Тоғас шежіресі» атты кітабында да Қабанбай батырдың 1777 жылы қайтыс болғаны жайлы мәлімет беріледі. Бұл еңбекте батыр өліміне байланысты деректерді «аруақтан пайда болған елдің» шежіресінен алынғанын айтады. Осы деректерді негізге ала отырып, Зейнолла Сәнік еңбегінің қаншалықты құнды, нақты деректерге толы екендігіне көзіміз жетеді. Осылайша өз еңбегінде Зейнолла Сәнік өзге де зерттеушілер пікірлерімен санаса отырып, өзіндік тұжырымын дәл жасаған.

Қаламгер шығармашылығындағы тарихи деректерге сүйене отырып жазған кезекті туындылары «Сергелдең», «Басбай» романдары болып саналады. Қаламгер «Сергелдең» атты тарихи романы туралы автор: «Жазба тарихы кем халықтың жәдігері көбірек сандығында жүреді ғой. Сондықтан халқымыз «қарттарымның көкірегі – алтын сандық» деп білген. «Сергелдең» романы – біздің Нығмет ағамыздың көкірегінен төгілген көне тарихтың ізі. Біз, әне, сол ізді бойлап келеміз...» дейді қаламгер. Шығармада басты кейіпкер Төлебай Сиыршыұлы өзінің басынан кешкен ауыр тағдыры мен өмір жолынан сыр сертеді. Бұл туынды XIX ғасыр соңы мен XX ғасырдың бас кезіндегі қазақ елінің бастан өткізген тарихи шындығын тілге тиек етуімен және оны көркемдік шындық биігіне шығарып суреттелуімен құнды. Тарихи романға отандас қаламгерлер де жоғары баға берген болатын. Үлкен ізденістің нәтижесінде жарыққа шыққан деректі туындысы – «Басбай» романы. Басбай Шолақұлы – өмірде болған, отаншыл қайраткер, асқан жомарттылығымен, даналығымен танылған тұлға. Оның елге жасаған істері аңызға айналып, халық арасында кеңінен тараған. Баспай жөнінде ертеден ел аузындағы әңгімелермен таныс Зейнолла Сәнік романды жазу алғаш қашан ойына келгендігі туралы өз еңбегінде былай дейді: «Жол жүріп бара жатып «Басбай көпіріне келдік, Басбай

көпіріне келдік!» деген саңқылдаған дауыстар мені селт еткізді. Елмен бірге мен де автобустан түсіп, Еміл өзеніне бетімді жуып, баяғы өзім көрген дәу де, әйгілі көпірге қайта бір көз тастадым. Автобусқа қайта шыққан соң ойым Басекең төңірегіне қарай ойыса береді. Ол ел жүрегіндегі орны бөлек, абыройлы асқақ адам еді. Дәл осы күні Басекең туралы материал жисам деген ой мені бұйдалап алды» дейді [5, 20]. Осы сапары «Басбай туралы әңгіме-жырлар» атты бір томдық еңбегі мен «Басбай» романының тууына себеп болды. «Басбай туралы әңгіме-жырлар» атты еңбегінде Басбай туралы әңгімелер мен аңыздар, жыр-дастандар, өзінің тарихи зерттеулері енген.

Зейнолла Сәнік – сөз құдіретін жанына демеу еткен, өзіне дейінгі кемеңгер жазушылар шығармасын бойына сіңіре білген әдебиет ғылымына тосыннан келмеген тұлға. Бүгінгі таңда З.Сәніктің шығармашылық мұрасын зерттеп жүрген ғалымдар бар. Атап айтатын болсақ, Жолдасбек Мәмбетовтың «Зейнолла Сәніктің шығармашылық мұрасы» атты монографиясы [6],Жақан Дүйсенгүл Советқызының «Халық мұрасының жанашыры» атты еңбегі [7] т.б. ғалымдардың еңбектерінМ айтсақ болады. Қаламгердің мәдениет қазанына салған мол мұрасы бүгінде талай зерттеу еңбектердің жазылуына мұрындық болып отыр. Өз өмірінде заманының ащысы мен тұщысын татып, ата-қонысын аңсап жүрсе де, елге деген махаббатын, құрметін ұлттық мұрамызды байыту арқылы білдірген қаламгердің әрбір еңбегі бүгінде зерттелуге бірден-бір лайық туынды.

Әдебиеттер:

1. Сәнік З. Көптомдық шығармалар жинағы. 1-том. – Алматы: Ан-Арыс, 2017.
2. Сәнік З. Көптомдық шығармалар жинағы. 2-том. – Алматы: Ан-Арыс, 2017. –356 б.
3. Сәнік З. Көптомдық шығармалар жинағы. 15-том: Естелік, жолжазбалар /– Алматы: Ан-Арыс, 2017. – 432 б.
4. Жұмаділов Қ. Дарабоз: Тарихи роман. – Алматы: «Жазушы» баспасы, 1996.
5. Сәнік З. Көптомдық шығармалар жинағы. 9-том: Шалқыма әңгіме-новеллалар, хикаяттары / – Алматы: Ан-Арыс, 2017. – 332 б.
6. Мәмбетов Ж. Зейнолла Сәніктің шығармашылық мұрасы: монография / – Алматы: Қазақ университеті, 2018. – 267 б.
7. Ж.Д. Советқызы. Халық мұрасының жанашыры – «Мерей» баспасы,.Алматы, 2021. – 344 б.

ӘОЖ 82.0

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ДӘСТҮР ЖӘНЕ ЖАҢАШЫЛДЫҚ

Есіркеп Қ.К. – 1701-39 тобының студенті
Ғылыми жетекші: Халикова Н. – аға оқытушы, ф.ғ.к.
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В данной статье анализируется проблема традиции и новизны в произведениях М.Жумабаева. А также рассматривается особенности поэтического языка М.Жумабаева. В словосочетании поэта использовались образы и фигуры, формы сравнения. Статья прожолжаевт ряд исследований, посвященных изучению языковой личности поэта. Магжан является в казахской литературе непревзойденным образцом западно восточного художественного синтеза.

Summary

This article analyzes the problem of tradition and novelty in the works of M. Zhumabayev. And also the features of M.Zhumabayev's poetic language are considered. Images and figures, forms of comparison were used in the poet's phrase. The article presents a number of studies devoted to the study of the poet's linguistic personality. Magzhan is an unsurpassed example of Western-eastern artistic synthesis in Kazakh literature.

Мағжан Жұмабаев – қазақ поэзиясында өзінің поэтикалық тіл мектебін қалыптастырған классик ақын. Мағжан – сұлу сөз тудырушы. Ол өз ойын поэзиялық иірімдермен, бейнелеуші сөздермен астарлап жеткізуде шеберлік танытқан бірден бір ақын.

Мағжан ақын көркем сөздің шынайы табиғатын сезіне алған, оны оқырманына жеткізе білген сөз зергері. Қазақ әдебиетінде сөзбен сурет өрген қаламгер Абайдан кейін Мағжан болған. Оған дәлел ретінде М.Әуезовтің «Өз жайымнан мағлұмат» атты естелігінде «Қазақ жазушыларынан әрине Абайды сүйемін. Менің бала күнімнен ішкен асым, алған нәрімнің барлығы да Абайдан...Бұдан соң Мағжанды сүйемін. Европалығын, жарқыраған әшекейін сүйемін. Қазақ ақындарының қара-қордалы ауылында туып, Европадағы мәдениетпен сұлулық сарайына оратылып барып, жайлауы жарасқан Арқа қызын көріп, сезінгендей боламын. Мағжан культурасы зор ақын» [1] деп айтқан сөзінен Мағжанның ақындық өнерінің биік үлгісін көреміз.

Мағжан өзіне дейінгі қалыптасқан қазақ поэзиясынан үлгі алды, сондай-ақ батыс пен орыс әдебиетінің озық үлгілерін шығармашылықпен, өзіндік қолтаңбасымен қабылдаған ақын.

М.Жұмабаев шығармаларына қызығушылық білдірген ғалымдар ақын поэзиясына жан-жақты зерттеулер жасаған. Ақынның шығармашылығын зерттеген Ш.Елеукенов [2], Т.Кәкішев [3], Д.Ысқақов [4] т.б. ғалымдар өз ой-тұжырымдарын зерттеу еңбектерінде білдірген.

Ақынның поэтикалық тілі өзімен замандас, қатарлас ақындардан ерекшеленіп тұрады. Ақын қолтаңбасының ерекшелігі оның әр өлең жолдарынан, әртүрлі сөз саптауынан, бейнелі өрнек құруынына көрінеді. Мағжанды ұлт ақыны деп атай аламыз. Мағжан өлеңдері арманшыл қиялымен көзге түседі, сонымен қатар ақын қолтаңбасынан шыққан өлеңдерден өкініш пен уайымның, қайғының ащы шындығы да көрінеді. Ақын өлеңдерінде

жалындаған өршіл рух пен еркелік наз, арман мен махаббат, үміт пен сенім бір-бірімен тоғысып жатады. Ақын тау, өзен, теңіз толқындары сияқты жаратылыстың барлық құбылыстарын аса шеберлікпен жырлай келе, дүниенің болмысы мен адамның жан дүниесінде болып жатқан сезім иірімдерін қатар қоя суреттейді. Өз жырларында адам мен табиғаттың арақатынасын бірлікте жырлаған ақын ойларын көркем, сұлу, бейнелі жеткізеді. Мағжан қазақ әдеби тілінің қайнар көз болып саналады.

Мағжан өз поэзиясында әр сөздің қасиетін дәстүрлі түрде пайдаланып, оларды жаңашылдық қырынан әдеби нормаға енгізді. Осылайша дәстүр мен жаңашылдықты қатар ұстанған ақын өзіндік стилін айқындай алды. Ақын өлең дейтін тылсым дүненің табиғатын бұзбастан, жаңашылдық таныта алды.

Мағжан қолтаңбасын анықтау мақсатында ақынның суреткерлік шеберлігіне, өрнектеліп өрілген ойларының көркемдігіне көз жеткізу үшін оның өлеңдеріне талдау жасайық.

Ақын тілдік ізденістерге жиі барды. Өзінің көркемдік ойларын жалаң түрде бермеді. Ақын өз қолданысындағы ажарлау мен құбылту арқылы ой көркемдігінің қуатын күшейтті. Ақын өз өлеңдерінде троп пен фигураның, теңеудің түрлерін құбылтып қолданған. Сөздерді тура мағынада емес ауыспалы мағынасында қолданып, айтар ойын сыршылдықпен көркемдеп бейнелей алған.

Ақын қолтаңбасындағы көркемдік тәсілдерге тоқталсақ, «Мен кіммін?» атты өлеңдерде риторикалық сұрақтардың және метафораның әдемі үлгісі көрініс тапқан. Осы өлеңде автор өзін күнге, гулеген желге, жер еркесіне алмастыра отырып, өзі бейнесін жасаған.

Арыстанмын, айбатыма кім шыдар?!
Жолбарыспын, қайратыма кім шыдар?
Көкте – күнмін, жерде – желмін гулеген
Жер еркесі желдің жөнін кім сұрар?![5, 52].

Осы өлеңде Мағжан ауыстырудың үлгісін шебер қолданған. Метафора дегеніміз – екі нәрсенің бір-біріне ұқсастығына қарай бір-бірімен ауыстырып айту арқылы өлеңнің мазмұнын тереңдету, әсерін күшейту. «Жұлдыз жүйрік» өлеңіндегі метафоралар ақынның өзіндік қолтаңбасының ерекшелігін айқындайды.

...Келші, көзім, күн бетіңді көрейін,
Жет, жұлдызым, жылжып қана жібектей
Жұлдызды – жүзік, айды – алқы ғып берейін... [5,102]

Мағжанның поэзиясының тағы да бір ерекше тұсы ақын өлеңдеріндегі дамытудың (градация) қолданыс табуы. Поэзиядағы градация дегеніміз – алдыңғы сөзден соңғы сөздің, алдында берілген ой-пікірдің кейінгі ой-пікірмен, өлең жолдарында кездесетін құбылыстан екінші құбылыстың екпін қуатының күшейіп, өсіп отыруын градация деп атаймыз. Ақын Абай Құнанбаевтың «Келдік талай жерге енді» атты өлеңінде градацияның әдемі үлгісін жасаған:

Сергі, көңілім, сергі енді!..
Ұш, көңілім, көкке, кергі енді!...
Өрбі, сөзім, өрбі енді... [5,117].

Абай Құнанбаев шығармаларында градацияның үлгілері жиі қолданыс тапқан. Абай дәстүрін ұстанған Мағжан Жұмабаев та өлеңдерінің тақырыптық және идеялық мәнін ашуда, образ жасауда, ойын бейнелі жеткізуде әртүрлі көркемдік тәсілдерді шеберлікпен қолдана алған. Ақынның тіл шеберлігін айқындай келе, М.Жұмабаев қазақ поэзиясындағы ерен құбылыс екендігін байқай алдық. Мағжан ақындыққа қойылатын талаптардың биігіне шығып, Абай аңсаған поэзияның жақсы үлгісін көрсете білді.

Дәстүр мен жаңашылдық әдебиеттану ғылымында қатар көрініс табады. Дәстүр мен жаңашылдық дегеніміз – әдеби үрдіске тән жалғастық. Дәстүр мен жаңашылдық – халықтық үлгілер мен қаламгер қолтаңбасындағы тілдік-стильдік ерекшелітердің өзара бірлігін танытатын ұғым. Әдеби дәстүрге ғасырлар бойы қалыптасқан көркемдік үлгі-өрнектер, көркемдік әдіс-тәсілдер жатады. Ал жаңашылдық ақын не жазушы қолтаңбасынан туындаған тақырыптың бұрын қолданылмаған әдістермен көркем тіл арқылы суреттелуі

Әдеби үрдісте көрініс тапқан әрбір жаңашылдық уақыт өте келе дәстүрге айналып отыратыны белгілі.

Жаңашылдық асқан шығармашылықтың нәтижесінде туындайды. Қаламгер жаңашылдыққа үлкен ізденістің нәтижесінде қол жеткізеді. Жаңашылдық пен дәстүр ұдайы ұштасып отырады. Қаламгердің үлкен ізденісінен әдебиетте мазмұн мен форма жағынан жаңашыл туындылар туындап жатады. Дәстүр бойынша сақталып қалған әдіс-тәсілдермен қатар, қаламгер қолданыстында жаңа бейнелеу тәсілдері пайда болады. Жаңашылдықпен бірге жаңа тақырыптар, жаңа көркемдік ойлау жүйесі, жаңаша сипат алған бейнелеу құралдары мен көркемдік тіл өрнегі, өлең ырғағы мен жаңа ұйқастар, сондай-ақ жаңа жанрлар туындап жатады. Жаңашылдық дегеніміз – ақынның не жазушының шығармашылық дамуы, өсуі, өзгеруі, өрбуі.

Жыраулар поэзиясы өз заманының шындығын суреттеумен, жаугершілік заманның ауыр күндерінде болған тарихи оқиғаларды жырлаумен ерекшеленеді. Жыраулар поэзиясынан сөз өнерінің әдемі үлгісі көреміз. Жыраулар өз заманының елеулі тарихи кезеңдерін бастарынан кешіріп, өздері куә болған елеулі оқиғаларды жыр-толғауларына қосады. Сол себепті де жыраулар поэзиясынан ел тізгінін ұстаған хандардың бейнесін, еліне қауіп төнгенде ел қорғаны бола білген батырлардың ерлік іс-әрекеттерінің бейнелі суреттерін байқаймыз. Мағжанның шығармаларынан жыраулар поэзиясынан келе жатқан дәстүрлі жалғастық айқын көрініс береді. Әйтсе де, Мағжан ақынның қолтаңбасынан туындаған өлеңдер өзінің сыршылдығымен ерекшеленеді. Мағжан поэзиясындағы **тілге жеңіл, жүрекке жылы тиетін нәзік әуезділік, сыршылдық, бейнелілік, қиялға ерік беру** бұрынғы ақындарда болған емес. Ақын не жазса да сұлу жазады, көркем әрі сәнді жазады. Мағжан өлеңдерінің қай қайсысын алып қарасаңыз да жүректен жүрекке жетіп, өз оқырманына әсер ететеді. Құрғақ сөз Мағжан поэзиясына тән емес. Ақынның қай өлеңін оқысаңыз да, ақынмен не өз өзіңмен сырласқандай сезімде боласыз.

Сонымен қазақ поэзиясына Мағжан Жұмабаев алып келген сыршылдық ақынның шығармашылығының ең бірінші ерекше тұсы болды. Мағжан қазақ тілінің мол мүмкіндіктерін өз шығармалары арқылы дамыта түсті. Мағжан жаңашылдығы ақынның шығармаларында көрініс берген тың тақырыптық-идеялық мазмұн мен өзіндік тілдік-стильдік қолтаңбасын айқындайтын көркемдік әдіс-тәсілдерді жемісті пайдалануында деп айта аламыз.

Поэзия – жанды жылытар жай соққан самал іспетті. Ол – нәзік күш. Жүректің жасырын пернелерін нәзік саусақтарымен басып, еріксіз әуен үнін шығаратын балауса сәби тәрізді.

Поэзия – еріктен тыс ұшырып, айналдырып әкететін құйын секілді. Кейде поэзияны түсіну қиын, бірақ жүрекке жеткен сиқырлы өлеңді санадан сызып тастау мүмкін емес, тіпті кейде ұмытуға тырысудың өзі де қиын нәрсе.

Поэзияның соншалықты күшті тартымдылығының құпиясы оның өлеңді жеткізу тәсілдерінде болып табылады. Әрбір қаламгердің шығармасын толық түсіну үшін оның өмір сүру кезеңін, өмірбаянын білу керек. Оның басты себебі, әр ақын өз заманына сай туындыларды дүниеге келтіреді.

XX ғасыр қазақ әдебиеті өзінен бұрын қалыптасқан әдеби дәстүрге сүйеніп жетілді, өсті, жаңарды. Қазақ поэзиясының Абайға дейін дамуының өзіндік арнасы болды. Ауыз әдебиетінен бастау алған қазақ сөз өнерінің өзіндік ұзақ даму тарихы бар. Өлең сөздің құдіретін білген қазақ халқы өнерлі халық болған. Қазақ халқы үшін поэзия өнердің биік үлгісі бола білген. Поэзия дәстүрлі түрде қалыптаса келе, қазақ ақындары қалыптасқан дәстүрлі арнаны жаңашылдық сипатта жан-жақты дамыта отырып, қазақ әдебиетіне мол жаңалық әкеліп отырған. Яғни әдебиеттегі дәстүрлі арна жаңа сипат алды.

Әдебиетте көрініс тауып жатқан жаңашылдықтар – қаламгерлердің үлкен шеберліктері мен ізденістерінің, сонымен қатар зор шығармашылықтың нәтижесі болып табылады. Әдеби процесте орын алған жаңашылдық сөз өнерінің шығар биігін асқақтатады. Әдеби процеске енген жаңашылдық әдебиетке сіңіп, әдеби дәстүрге айналып жатады. Осыған байланысты көркем шығармашылықты үнемі даму үстінде болатын құбылыс деп қарастырамыз. Мағжан әдеби дәстүрдің жалғастығын сақтай келе, өзіндік қолтаңбасымен, жаңашылдығымен ерекшеленеді. Ақын сусындаған рухани арналар Мағжанның дарынды ақын ретінде қалыптасуына ықпал етті.

Әдебиеттер:

1 Әуезов М. Өз жайымнан мағлұмат. https://bilim-all.kz/

2 Елеукенов Ш. Мағжан [Мәтін]: (өмірі мен шығармашылығы): оқу құралы /Ш. Елеукенов. – Алматы: Санат, 1995. – 384 б.

3 Кәкішев Т. Мағжан және Сәкен. Ғылыми эссе. – Алматы: «Қазақ университеті» баспасы, 1999. – 447 б.

4 Ысқақов Д. Қазақ елі бір ауыз сөзім саған. – Алматы: ҚАЗақпарат, 2004. – 148 б.

5 Жұмабаев М. Көп томдық шығармалар жинағы. 1-том. Өлеңдер, дастандар, әңгіме. – Алматы: Жазушы, 2008. – 208 б.

6 Құнанбаев А. Шығармаларының екі томдық толық жинағы. Т.1. Өлеңдер мен аудармалар. – Алматы: Жазушы, 2005. – 296 б.

ӘОЖ 811.512.122:572

А. БАЙТҰРСЫНҰЛЫНЫҢ ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ТАЛДАУ ЖҮЙЕСІНЕ ҚАТЫСТЫ ӘДІСТЕМЕЛІК КӨЗҚАРАСЫ

Адилханова Ұ., Жұмаған З., Пернебаева Ғ. – 701-19 тобының студенттері
Ғылыми жетекші: Қайырбекова Ұ.Ж. – ф.ғ.к., аға оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В статье рассмотрены вопросы о методических трудах ученого, учителя нации, методиста А. Байтурсынова и методических приемах, применяемых при освоении материалов на казахском языке.

Summary

The article discusses the issues of methodological works of the scientist, teacher of the nation, methodologist A. Baitursynov and methodological techniques used in the development of materials in the Kazakh language.

А. Байтұрсынұлының «Тіл – құрал» атты еңбегі қазақ тілін үйретудің 3 деңгейіне, яғни 3 жылға арналған. Онда сөйлеу мен сөйлемді ажырата білу, сөздерді буындап, тасымалдау, қазақ дыбыстарына тән әріптерді үйрету жоспарланған. Автор өз еңбегінде оқыту мәселесі жайлы көптеген пікірлерін келтіреді. Қазіргі әдістеме ғылымының іргетасы осы ғалымның еңбегінен басталады деп айтуға негіз де бар. Ол әдістемеге арналған еңбектерінің басында мынадай пікір келтірген: «Балалар оқудың басында қиналмаса, оқудан тауы шағылмай, көңілі қайтып мұқалмайды, оқуға ықыластанып, оқыған сайын қызығады. Үйретушінің де жігері құм болмай, ісі ілгері оңай жылжыған сайын көңілденіп, оқытуға шабыттанады. Оқу басында қиын болса, балалар миға (ұйық) түскен мал секілді малтығып, жылжи алмай қиналады, үйретуші сүйреп шығара алмай қиналады. Екі жағының да жігері кеміп, шабыты болмайды. Шабыттанып істемеген іс оңды да болмайды».

Ғалым оқыту әдістемесінде қарапайымнан күрделіге қарай оқыту әдістемесін ұсынады. Жоғарыдағы айтқан пікірі осының айғағы. Оқыту жүйесі тіл дыбыстарын дұрыс айтып, оларды әріппен дұрыс жазудан басталу керектігін айта отырып, сөздердің құрмындағы дыбыстардың меңгерту әдістемесіне тоқталады. Алдымен екі буынды, онан соң үш, ары қарай көп буынды сөздерді оқытып үйрету керектігін ескертеді [1].

«Тілжұмсар» еңбегінде ғалымның айтқан мынадай пікірі бар: «...Бала білімді тәжірибе арқылы өздігінен алу керек. Мұғалімнің қызметі оны білімінің, шеберлігінің керек орны, өздігінен алатын тәжірибелі білімнің ұзақ жолы қысқару үшін, ол жолдан балалар қиналмай оңай оқу үшін, керек білімін кешікпей кезінде алып отыру үшін, балаға жұмысты әліне шағындап беру мен бетін белгілеген мақсатқа қарай түзеп отыру». Бұл пікірі теорияны практикамен ұштастыру керек дегенді білдіреді. Мұғалімдерге мәтіндерді оқытқанда қалай жұмыс жасау керектігі жөнінде, қандай сұрақ қою керектігі жөнінде кеңес беріп өткен [2]. Тіл үйренушілерге арналып шығарылған оқулығында мынадай тапсырмалар қарастырылған:

1- Жұмыс. Әріп басына бір-бірден дәйекшелі сөз тауып жазыңдар (кітаптан қарап табасыңдар). Дәйекшелі сөз таба алмаған әріптеріңді бөлек шығарып жазып көрсетіңдер.

1. **Жұмыс.** Қандай сөздерге дәйекші қойылмайды? Неге қойылмайды? Қорытынды жасаңдар.

2. **Жұмыс**. Төменде екі сөздің арасында бір төл сөзден қалай етіп қайсысына теліп айтуға болады? Қалай етіп қайсысына теліп жазуға болады? Айтыңдар және жазып көрсетіңдер [2]. Осы еңбегінде сызықшаны қолдану әдістемесіне де көңіл бөлінген. Мысалы, мына тапсырма осы тақырыпты меңгертуге арналған.

Сөз туғызу

Сайла – сайлау

Жаса – ...

Бақыла – ... Осы тапсырманы орындау арқылы әрі сызықшаны, әрі туынды сөз жасаудың жолдарын үйретуге көңіл бөлінген [2,312].

«Қай әдіс жақсы?» атты мақаласында әліпби үйретудің әдіс-тәсілдері жайлы айтады. Әдістің көптігі соншалық – оларды Еуропалық немесе орыс ғалымдарының әдісі деп бөліп –жарып айтуға келмейді дейді. Мақалада орыс данасы Лев Толстойдың пікіріне тоқталады. Онда былай делінген: «Жақсы дерлік те, жаман дерлік те бір әдіс жоқ. Олқылықтың белгісі – бір ғана әдісті болу; шеберліктің белгісі – түрлі әдісті болу; керек орны да жоқ әдісті табу да қолынан келу. Мұғалім әдісті көп білуге тырысу керек, оларды өзіне сүйеніш қолғабыс нәрсе есебінде қолдану керек» [2, 324].

Сөз құрамындағы дыбыстарды талдауға қатысты пікірлерінің өзін жеке талдау нысаны етіп алуға болады. Тіл дыбыстарын жіктеуде кезедесетін біршама терминдері қазіргі қазақ тілінде қолданылмайды. Олар: толық дауыстылар, шала дауыстылар, аңғал дыбыстар, қымқыру түрлі дыбыстар, босаң жолдылар, тұйық бөгеулісі т.б. Ғалым тіл дыбыстарын төмендегіше топтастырады:

1. Дауыстылар: а, р, ң, л, м, н, е, о, ұ, у, ы, и.

2. Дауыссыздар: б, п, т, ж, д, з, с, ш, ғ, к, қ, г. Оның ішінде:

Толықтар: а, е, о, ү, ы; шалалары: р, ң, л, м, н, у, и; ауыз дыбыстары: ш, р,л,у,и; аңғалы: а,е,ы; босаңы: р, у, и; қымқырулы: о,ұ; қысаңы: л; қысаңдары: п, т, с, ш, к, қ; ашықтары: с,ш; тұйықтары: п, т, к, қ; босаңдары: б, ж, д, з, г, ғ; ашықтары: ж,з; тұйықтары: б,д; тұйықтаулары: г, ғ.

Осы дыбыстық топтастыруды атап көрсете келе, оларды ажыратудың мына принциптерін атап көрсетеді. Ол жөнінде былай дейді: «Дауыстылар мен дауыссыздардың шегін айыратын жіктеу жалғауы –мын, жалғаулық мен дауыстылардан соң –мын, мен дауыссыздардан соң –бын, бен, -пын, пен. Дауыстылардың өзара шегін ашып, толық дауысты, шала дауысты қылып айыратын тәуелдеу, жіктеу жүзінде толып жатқан нәрселер бар, оларды түгендеп жатпай, мына жағынан да айыруға болады: толық дауыстылар буын ішінде дауыссыз дыбыстардың алдында келеді, соңында келеді. Толық дауыстылардың өзара шегін ашып, аңғал деп, қымқырынды деп айыратын мынасы: аңғалдары орын талғамайды, қымқырындысы бас буыннан басқасында келмейді...» [3,346].

Ғалым топтастыру дегеннің орнына «көшелеу» деген терминді қолданған. Мысалы, Түсінікті болу үшін көшелеп көрсетсек, бұлай болып шығады [3,346].

Ауыз жолды және мұрын жолды дыбыстар деген терминнің орнына «өткелділер» деген термин қолданылған.

А. Байтұрсынұлының пікірінше, тілдегі жуан дауыстылар мен жіңішке дауыстылар сөз ішінде араласып келмейді. Бұл тілге жат заңдылық. Сондықтан жуан дауыстыда –лық, жіңішке дауыстыда –лік жұрнағы жалғану керектігін айтады. Осыған қарағанда, А. Байтұрсынұлы заманында аралас буынды немесе қазақ тілінің үндестік заңына бағынбайтын сөздер болмаған секілді. Буындардың араласуы кейінгі уақыттарда пайда болған деуге болады.

Ғалым ана тіліміздегі дыбыстардың санын дәл көрсеткен деп айтуға болады. Ол сырттан дыбыс іздеудің қажеттілігі жоқ екендігін айтады. Сөздің айтылуы мен жазылуына да ерекше көңіл бөледі. Дыбысты таңбалайтын әріптердің санын көбейткеннен ешқандай пайда болмайтындығын ескертеді. Ол екі дыбыстың фонетикалық мәртебесі екі түрлі болса да, бір түрлі болса да, әдістемелік тұрғыдан шешілу керектігін, әдістемесі қиын болса, екі таңбадан белгілеп, әдістемесі қиын болмаса бір таңбамен беру керектігіне көңіл бөледі.

Жазу мәселесі жайлы да маңызды-маңызды мәселелерді көтерген. «Сауаттылық негізі – жазу» дейді ғалым. Қазіргі тілдік коммуникациядағы «жазуды көреміз, айтқанды естиміз» деген пікірлердің өзі А. Байтұрсынұлы еңбегінен бастау алған.

А. Байтұрсынов өз еңбегінде фонетика мен морфологияға қатысты бір-бірімен тығыз байланыста қарайды. Морфологиядағы түбір мен қосымшалардың үндесуін фонетикадағы үндестік заңымен байланыстырады. Яғни сөз түбірінің жуан, жіңішкелігіне қарай қосымшалардың жіңішке түрде жалғанатындығын айтып өтеді. Мысалы, баспа, кезбе, көмбе, тума және т.б.

Зат есімнің деректі, дерексіз, жалқы, жалпы зат есім секілді түрлерін ажыратып көрсетіп, оның жекелік айырыс және көптік айырыс деген түрлері бар екендігін атап көрстеді. Мысалы, ата, дене, белбеу, керней , сырнайлар, қаздар және т.б.

Зат есімдердің септіктеріне қатысты теорияны айта келе, алты септігі бар екендігін айтады. Олар: атау, ілік, барыс, табыс, жатыс, шығыс. Көмектес септігі жайлы айтылмайды.

Осы теориялық мәселелерді көрсете келе, оқушының тілдік қолданысын дамыту мақсатында мынадай тапсырма береді:

Дағдыландыру. Төмендегі сөздерді жекелік айырыстан көптік айырысқа көшірту. Кісі, адам, жан, бас, шаш, маңдай, желке, бет, жүз т.б.

Сонымен қатар зат есімдерде жай қалып және тәуелді қалыптың болатындығын айтады. Мысалы, кілем, жүген, күң, аға, жем және атам, терім, танауым, қойларым, миым т.б.

Сын есім. Сын есімнің 1. Тек сыны. 2. Сыр сыны деген екі түрін атап көрсетеді. Шырайдың 3 түрі бар дей келе, жай шырай, талғаулы шырай, таңдаулы шырай дегендерге түсініктеме береді, жаттығу жұмыстарын береді. Сөздерді құрамына қарай ажыратуды үйрету мақсатында іздету, дағдыландыру сипатындағы жаттығу жұмыстарын береді.

Есімдікте танықтық есімдігі деген қазіргі білім алушыларға бейтаныс термин бар. Бұл – қазіргі болымсыздық есімдігі. «Танықтық есімдігі дегеніміз –

нәрсенің жоқтығын яки анық белгілі еместігін көрсеткенде айтылатын сөздер» дейді ғалым. Мысалы, hешкім, hештеме, hешбір т.б.

Етістіктегі ең өзгеше дүние – етістер. Ғалым өз еңбегінде етістің мынадай түрлерін көрсетеді: 1. Салт етіс. 2. Сабақты етіс. 3. Ортақ етіс. 4. Өздік етіс. 5. Өзгелік етіс. 6. Беделді етіс. 7. Ырықсыз етіс. 8. Шағыс етіс. 9. Дүркінді етіс.10. Өсіңкі етіс.

Ғалым грамматиканы әдебиетпен байланыстырып оқытуды басты мақсаты етіп алған. Етіс түрлерін талдап көрсету барысында оқушыларға мынадай тапсырма береді:

Дағдыландыру: «Қирағат» кітабындағы мақаланың бірін алып, соның ішіндегі сабақты етістерді көрсеткізу.

Ғалым қазіргі қазақ тіліндегі етістікке қатысты амалдың өту сипатын білдіретін қосымшалардың барлығын етіс қатарында қарайды: -ғыла, -қыла, -ңқыра, -ңкіре т.б.

Райдың да бірнеше түрін атап көрсетеді. Олар: тұйық рай, билік рай, ашық рай, шартты рай, ереуіл рай, реніш рай, қалау рай, сенімді рай, сенімсіз рай, мұң рай, көніс рай, қайрау рай, азалы рай, теріс рай. Қазіргі қазақ тілімен салыстырмалы түрде қарайтын болсақ, ғалымның рай түрлерін жасалу жолына қарай емес, мағыналық реңктеріне қарай топтастырғанын байқауға болады. Мұнысы әрине, оқушылар үшін жеңіл. Мысалы, ереуіл райға «сұрасаң да бермеймін, сүйресең де ермеймін» деген мысалды келтіріп, сұрасаң, сүйресң дегендерді ереуіл рай деп көрсетеді. Өйткені сұрағанда алу мақсат, сүйрегенде еру мақсат деп көрсетеді. *«Шақырғанда барсамшы!», «айтпасамшы»* дегендерді реніш рай деп көрсетеді. *Тұрғайсың, алғаймын, жатқыз* дегендерді сенімді, *барар ма екем, бармас па екем* дегендерді сенімсіз рай деп келтіреді.

Синтаксиске де қатысты өзіндік пікірлері бар. Ғалым өз еңбегінде сөйлем құрамындағы синтаксистік тұтастықтарды «өрнекті сөйлемдер» деп атайды. Оған мынадай анықтама береді: «Өрнекті сөйлемдер деп құрмалас сөйлемдердің бастары қосылып, кестелі болып құралуын айтамыз. Ондай сөйлемдер нақ текеметке, яки кілемге салған түр сияқты болмағанымен, өрнек-өрнегімен айтылады. Өрнекті сөйлемдерді иіріп-жиырып, жай сөйлемге айналдыруға болады. Жай сөйлемді жайып, өрнекті сөйлемге айналдыруға болады». Ғалым өрнекті сөйлемнің мынадай түрлерін бөліп көрсеткен: *себепті оралым, мақсатты оралым, ұқсатпалы оралым, қайшы оралым, шартты оралым, жалғасыңқы оралым, серіппелі оралым.*

XX ғасырдың 70-жылдарынан бастап А. Байтұрсынұлының еңбектері әлемдік ғалымдардың назарына алына бастады. Ғалымның еңбектерінде тіл танымдық, коммуникативтік тұрғыдан қарастырылды. Кезінде А. Байтұрсынұлы еңбектерінің барлығы тексеріліп, оны оқуға тиым салынып жатқан кезде түркітанушы академик А.Н. Кононов 1974 жылы өзінің зерттеу еңбегінің бір бетін А. Байтұрсынұлының еңбегінің маңыздылығын айтуға арнаған екен. Осының өзі ғалым еңбегінің маңыздылығын көрсетеді. Онан соң 1977 профессор Р. Сыздық ғалымның еңбектері жайлы конференцияда тұңғыш рет баяндама жасайды. Соңынан қауіпсіздік бөлімінің мамандары тексеріп,

«Бұл пікірді қайдан алдың?» дегендерге ол дәлелдеме ретінде А.Н. Кононов еңбегін ұсынған деседі.

1988 жылы А. Байтұрсынұлын ақтау жөнінде комиссия құрылып, ғалымның еңбектерін зерттеу қолға алынғанда ең алғаш болып ғалым, академик Ә. Қайдар мен Р. Сыздық мақала жазған екен.

Ғалым А. Байтұрсынұлының 1914 жылы жарық көрген «Тіл-құрал» еңбегінің 1-кітабында тіл мәселесі практикалық тұрғыдан қарастырылды. Бұл кітап сөйлеу мен сөйлемді ажыратуды үйретуге арналған. Кітаптың «Сөйлеу һәм сөйлем» атты бөлімі қазіргі дискурсс деп аталып жүрген мәселеге арналған. Ғалым оны бұл терминмен атамағанымен, берілген тапсырмалардың барлығы тіл дамытуға арналған. Яғни, тапсырмалар арқылы ғалым білім алушыны тіл амалын пайдалануға, пікірін, ойын білдіруге тәрбиеледі. Сөйлеудің адамның психикасына, қоғамдағы орнына, тәжірибесіне байланысты болатындығын баса айтып көрсетті. Ғалымның әрбір берілген тапсырмасынан коммуникативті-прагматикалық мақсатты көздегендігін байқауға болады. Ол ақпараттың барлығын тұтас қабылдауды емес, керегін сұрыптап қолдануды, сөйлесушінің көңіліне әсер етуді мақсат еткен.

Доцент Н. Ильясова: «А. Байтұрсынұлының әлемдік лингвистикадағы әдеби тіл, дискурс, функционалды тіл білімі теориясына тән ұстанымдарды «коммуникативтік-прагматикалық», «семантикалық», «кумулятивтік» деп атамаса да, теориялық тұжырымдары осы мақсатта уәжделіп, XX ғасырдың бірінші жартысында, 1914 жылғы «Тіл – құрал» атты еңбегінде практикалық тұрғыдан дәлелдеп кеткен деуге толық негіз бар» - деп көрсетеді өз зерттеуінде [4,103-104].

Ғалым, ұлт ұстазының ана тілін үйрету бағытында жүргізген жұмыстарының тіл үйренуші үшін, қазіргі тіл ғылым үшін қаншалықты маңызды екендігін жоғарыда келтірілген деректерден байқауға болады. Ғалымның қолданған әдістемелік терминдері дәл қазіргідей ғылыми атаумен аталмағанымен, соның негізін қалыптастырған деуге болады.

Ғалым өз еңбегін жазуда тілді ғылыми тұрғыдан сипаттауға сүйенбеген. Ол тілді практикалық тұрғыдан үйретуді мақсат етті. Сондықтан да бұл еңбек тіл үйренушілер үшін аса қарапайым, түсінікті тілде жазылған. Дегенмен, қазіргі тіл және әдістеме ғылымдары үшін мұның маңызы зор.

Әдебиеттер:

1 Байтұрсынұлы А. Баяншы. Қазақ мұғалімдері үшін // Тіл тағылымы. –Казань, 1920.

2 Байтұрсынұлы А. Тілжұмсар. // Тіл тағылымы. –Қызылорда, 1928.

3 Байтұрсынұлы А. Дыбыстарды жіктеу туралы. // Тіл тағылымы. –Қызылорда, 1928. - 382 б.

4 Ильясова Н. филол.ғ.д., Абай атындағы ҚазҰПУ доценті А.Байтұрсынұлының қазақ грамматикасын анықтап-белгілеудегі ұстанымы әлемдік лингвистика деңгейінде // Ахмет Байтұрсынұлы мұрасы: зерттеу, жүйелеу және насихаттау. Халықар. ғыл.-теор. конф. материалдары / Жауапты редакциясын басқарған – Е.Қажыбек, Ж.Сейдуманов. – Алматы: Елтаным баспасы, 2017. – 396 бет.

УДК 94 (574)

ЖИЗНЬ И БЫТ КАЗАХСКОГО НАРОДА НА КАРТИНАХ РУССКИХ ХУДОЖНИКОВ XIX ВЕКА

Гребещенко Е.Ю. – студентка группы 1703-82
Научный руководитель: Агулыкова У.А. – магистр, старший преподаватель
Южно - Казахстанский государственный педагогический университет, Шымкент

Түйін

Аталған мақалада XIX ғасырда Қазақстанға түрлі себептермен келген орыс суретшілерінің салған туындыларында сол кездегі қазақ халқының күнделікті өмірі мен болмысы шынайы бейнеленгендігі, жалпы XIX ғасырдағы қазақ ауылдарының әлеуметтік жағдайы мен күй жайы жайлы маглұмат беріп, көрнекті құнды дерек болып табылатындығы қарастырылып, талданған.

Summary

This article discusses and analyzes that the works of Russian artists who came to Kazakhstan for various reasons in the 19th century realistically depict the daily life and life of the Kazakh people of that time, and that they provide information about the social status of the Kazakh auls in the 19th century and are valuable data.

«Казахский народ очень скромен и спокоен, не рисовать, видя их, — это грех для художника» - Т. Шевченко

XIX век можно охарактеризовать как период изменений. Социально-экономические, культурные, территориальные и бытовые потрясения охватили все население Казахстана. Захват земель, изменения в политическом мироустройстве, недопонимание и др. Все это очень сильно повлияло на историю и развитие регионов.

Данное время характеризуется современниками, как эпоха развития и формирования национальной идентичности казахского народа, его уникальности и особенности, которые отмечали русские художники в своих произведениях. Это картины, отражающие жизнь и быт казахского народа такими, какими они были на самом деле.

Очень многие художники часто имели не одну профессию: были они и археологами, преподавателями, искусствоведами, писателями. Когда им доводилось побывать в Казахстане, то каждый отмечал красоту земли, культуру народа, обычаи и традиции великого народа. Художники приезжали на время: по делам, по воинской службе, по вынужденным обстоятельствам или путешествуя через нашу страну.

Чаще всего в качестве топографов, чертежников и даже исследователей, русские художники приглашались правительством для создания произведений искусства, которые должны были отражать культуру и жизнь народов, населяющих различные территории государства. Они в своих работах передают красоту природы: гор, рек и озер, степи и диких животных.

Одним из самых известных художников того времени можно назвать Верещагина Василия Васильевича. Путешествуя по военной службе, он в 1869 году посетил несколько городов Средней Азии, побывал в Семиреченской области, потом написал свой самый известный очерк о Туркестане. Описал историю и быт местных жителей. А его «туркестанская» серия картин насчитывала около 130 полотен. Эти произведения очень высоко оценил и

купил большинство из них Павел Третьяков. Также его работы выставлялись в Лондоне, где посетители выставки были поражены его искусством так красиво рисовать степные пейзажи и людей других стран.

Но не менее интересны работы Тараса Григорьевича Шевченко, получившие высокую оценку Мухтара Ауезова. Дело в том, что художника отправили в ссылку в Казахстан в 1847 году, где ему было запрещено и писать, и рисовать. Но Тарас Шевченко не мог остаться равнодушным к пейзажу и быту казахского народа, к его надеждам и чаяниям. Автор написал 20 повестей и 450 картин. В ссылке было достаточно времени для размышлений, наблюдений за жизнью и бытом казахского народа, который еще сохранил своеобразное кочевое хозяйство в бескрайних степях. Он писал картины про Аральское море, изображал местных жителей. Известны нам такие его произведения как: «Казашка Катя», «Пожар в степи», «Казах на коне», «Одинокое дерево» и др. Эта ссылка стала для Тараса Григорьевича самым плодоносящим временем как в качестве писателя, так и в качестве художника.

Рассмотрим творчество Н. Хлудова. Николай Хлудов - пейзажист, портретист и бытописец родился в 1850 году. Однажды посетив Казахстан, он остался в нем навсегда. Много путешествовал по территории страны, слыл великолепным этнографом, так как точно, чётко, ярко и образно мог передать увиденную информацию на полотно, что послужило источником знаний при изучении нашего региона учёными. Он учил рисовать других, учил чувствовать, передавать естественную красоту увиденного. Его работы, как образец для показа современникам многовековой истории, реалистично изображают всю оригинальность, естественность и достоверность того времени. Одним из его учеников был сам А. Кастеев, в музее имени которого теперь хранятся картины учителя.

Подробнее остановимся на его картине «В юрте».

Картина «В юрте» показывает точное убранство казахского жилища XIX века - юрты. Ее внутреннее оформление со множеством мелких деталей, крупных предметов, людей и их внешнего вида, настроения, художник передаёт во всей красоте, заостряя внимание на каждой детали. Жизнь в юрте

тесно связана с кочевым образом жизни. Обычно в ней обитали несколько поколений. причем у каждого были свои обязанности и зона ответственности. На полу мы видим расстеленные узорчатые паласы, утепляющие жилище.

Люди внутри принадлежат к зажиточной семье. На это указывает богатое убранство юрты, резные сундуки, в которых обычно хранится приданое, ткани, а также рядом лежит меховая шапка. Мы видим яркий образ патриархальной семьи, многоженство. Люди сидят в кругу своей семьи, посередине стоит большой казан для приготовления еды, который символизирует образ сытой жизни, отражает надежды на лучшее. Также интересной деталью картины является женщина на заднем фоне, которая, судя по ее посадке позади членов семьи и вне центра, может быть помощницей по дому. Цветовая гамма картины передана оригинальным образом, подобран каждый оттенок, нет искажений или каких-то замен. Художник преимущественно использовал теплые оттенки, чтобы передать атмосферу теплоты и уюта семейного очага. Каждый занимается своим делом: кушает, шьет, плетет косы. Это говорит о развитом рукоделии, о женских занятиях, об их трудолюбии.

Подводя итоги, можно заметить огромное влияние русских художников-путешественников, которое они оказали на сохранение культуры Казахстана, изображая его на своих картинах. Их работы особенно детализированы и в них можно заметить традиционную одежду казахского народа 19 века, их быт. Также мы узнаем о том, чем люди занимались в то время, как была устроена юрта - жилище казахов. Национальные музеи нашей республики бережно хранят произведения великих художников и стараются, по возможности, приобретать картины современников, в которых можно проследить изменения: климата, условий жизни, быта.

Эти картины и по сей день завораживают своей красотой и привлекают иностранных туристов, коллекционеров, ценителей искусства.

Литературы:

1. Барманкулова Б. История искусств Казахстана / Б. Барманкулова. – Алматы: Маркет, 2006. – 456 с.
2. История казахского искусства. – Т.3. – Алматы: Арда, 2009. – 567 с.
3. «Хлудов в Казахстане». https://vc.videos.livejournal.com/index/player?record_id=980677&player=new&player_template_id=12134
4. Фетисов М. И. Первые русские повести на казахские темы / М. И. Фетисов. Алма-Ата, 1950. С. 80-152; Фетисов М. И. Произведения Даля на казахские темы / М. И. Фетисов // Литературные связи России и Казахстана в 30-50-е годы XIX в. М., 1956. С. 166-172.
5. https://cyberleninka.ru/article/n/traditsionnaya-kartina-mira-kazahov-v-hudozhestvennom-tvorchestve-abylhana-kasteeva

ӘОЖ 7.035

ӘБДІРӘСІЛ ӨСКЕНҰЛЫ ЕЛЖАНОВ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ

Әбдіқұл М. - 1403-31 тобының студенті
Ғылыми жетекшісі: Арыстанова Ш.С. - ҚР мәдениет саласының үздігі, аға оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В статье рассказывается о жизни и творчестве уроженца Южного региона, жителя Чымкента, лауреата Всесоюзного конкурса народных оркестров, домбриста, кюйши-композитора А.У.Елжанова.

Summary

The article tells about the life and work of the native of the Southern region, resident of Shymkent, laureate of the All-Union competition of folk orchestras, dombrist, kuishi-composer A.U.Elzhanov.

Оңтүстік өңірінің тумасы, жерлесіміз Шым қаламыздың тұрғыны Бүкілодақтық халық оркестрлер байқауының лауреаты, домбырашы, күйші-композитор Әбдірәсіл Өскенұлы Елжанов.

Күй өнерінің құдіретін тілмен айтып жеткізу қиын, күйдің сиқырлы сазы адам баласын түгел баурап алатын, тылсымы мол дүние. Күйші сазгермен жеке сұқбат - әңгіме арқылы адами болмыс - бітімімен ой - түйсін дәреесін анық аша білген. Жалпы, санаға сөз әуенмен жетсе, оған дәнекер - домбыра. Қос ішекті ұлттық аспап баяғы заманнан осы кезге дейін қазақты рухтандырып келе жатқан құдыретті құралын сазгер өз мұрагерлеріне табыс ету жолы насихатталған. Сонымен, үлкен өнердің иесі әндері мен күйлері республикамыздың өнерсүйер қауымына белгілі Әбдірәсіл Елжанов Өскенұлы жайында болмақ. Композитор Сыр өңірінде 1938 жылы дүниеге келген. Сазгер Сыр өңірінің сол кездегі күйші атанған Үрзада есімді кісіге қойдырған. Әкесі Елжан ақсақал ұлын күйші болады деп ат шаптырып, бүкіл Монтайтас ауылына кішігірім той-шілдехана жасаған. Күйші-композитордың анасы да өнерден құр алақан емес еді. Ол кісі он саусағынан өнері тамған киелі қол өнер иесі болған.

Әбдірәсіл Елжанов - Шымкент қаласындағы Ж.Омарова атындағы музыка мектебінде домбыра пәнінен жас бүлдіршіндерге дәріс берген күйші, сазгер «Қазақстан Республикасы білім беру ісінің үздігі». Республикалық «Жаңа ғасырға жаңа ән мен жаңа күй» атты әуесқой сазгер байқауының Бас жүлдегері. Композитордың 70-тен астам әндері мен күйлері музыкалық колледж және балалар музыка мектептерінің репертуарларына еніп, өз орындаушыларын тапқан. Жас кезінен әнге, күйге құштар болып өскен. Сол құштарлық композиторды үлкен өнер жолына бағыттады. 1954 жылы Ташкенттегі музыка училищесіне оқуға түсіп, ұлы композитор, қазақ вальсінің патшасы - Шәмші Қалдаяқовпен бір топта бірге оқыды. Училищеде профессор В. Васильевтен (домбыра) прима пәні бойынша дәріс алған. 1959 жылдан бастап Жамбыл мәдениет училищесінде мұғалім болып қызмет істей жүре, училищенің қазақ, орыс ұлт-аспаптар оркестрінде өзінің үлкен шығармашылық еңбегімен көзге түскен. Сол жылдары училищеге уақытша тәжірибе жинауға келген қазақ халқына белгілі өнер қайраткері, профессор М.Әубәкіров

Алматы қаласына Құрманғазы атындағы ұлт-аспаптар оркестріне алып кетті. Оркестрде прима партиясының бірінші пультінде отырып шеберлігімен танылды.

1964 жылы Шымкент қаласында Оңтүстік Қазақстан өлкелік «Шалқыма» ансамблі құрылса, осы ансамбльдің іргесін қалаушылардың бірі болып, 1967 жылдан бастап ансамбльдің музыкалық жетекшісі қызметін атқарды. Ұлан - байтақ республикамыздың түкпір-түкпіріндегі өнерсүйер қауымды, еңбекшілер мен малшыларды өнер ләззатымен сусындатты. 1974 жылдан бастап Жетісай қаласындағы педагогикалық училищесінің музыкалық бөліміне жетекшілік етіп, қалалық мәдениет бөлімі жанынан құралған «Мереке» ансамблінің белді мүшесі болды. Осы ансамбльде жүріп Бүкілодақтық халық оркестрлері байқауында лауреат атанды. Әбдірәсіл Елжанов бірінші рет өз өнерін сазгер ретінде 1989 жылы Төлеби ауданы (бұрынғы Ленгір) Бірлік ауылында әуесқой композиторлар мен әншілердің облыстық байқауында көрсетті. Бұл сәт композитор үшін естен шықпас сәт болды. Бұл байқауда Әл-Фараби мәдениет институтының аға оқытушысы, әнші Сабира Тайлыбекованың орындауында Әбдірәсіл Елжановтың екі әні: «Сен сұлу», «Аңсағаным» сөзі Орал Бекболатовтікі. Осы байқауда көрермен көпшіліктің ілтипатына ие болып дипломат атанды. 1990-1992 жылдары тамыз айында облыстық дәстүрге айналған халық шығармашылығы ұйымдастыруымен «Темірлан-90» - «Темірлан-92» ән мерекесі мен байқауы өткізілген. Бұл байқауда композитордың «Келді ару-ай» әнің орындаушы Ж.Жазықбаева көрермендердің көңілінен шығып заттай сыйлыққа ие болса, келесі жылы «Темірлан-92» ән мерекесінде «Аққулар» әнін орындаушы Т.Асанов халық және қазылар алқасының назарына ілініп жүлделі I орынды жеңіп алды. Әндері мен күйлері баспаларда жариялана бастады. Жалпы, соңғы жылдар көлемінде композитордың туындылары өзінің шығармашылық деңгейімен халыққа, әсіресе өнерсүйер қауымның іздеп тыңдар әндері мен күйлеріне айналып жүр [1].

Сазгердің қандай бір шығармасы болмасын, жан дүниесі мен жүрегін жарып шыққандықтан болар, жас сәбидей аялайды және өзінің табиғатына жақын адамдарына арнайды. Мысалы: «Әке мерейі» өзінің ардақты әкесіне арналса, «Қыз жорға» немесе «Қос ішек» күйі профессор М.Әубәкіровке, «Өз елім» Шәмші Қалдаяқовқа, «Көркем жеңгем» әні Жамал жеңгесіне арналады. Ал «Ордабасы толғауы» мен «Үш көкше» күйлері қазақ зиялыларына бағытталған. Одан басқа, «Еркіндік» Республика күніне арналса, «Серпіліс» күйінде қазақ халқының ЮНЕСКО-де Абайды таныстырып өтуі, ал «Қасым ханның қасқа жолы» күйі, қазақ халқының мемлекет болып қалыптасуына 530 жылдығына арналса, «Жас толқын» хирург қыз Базарбаева Гүлстанға тарту, «Қоңыр қайың» күйі Жетісу өңіріне арналса, «Анама» күйі дүнеге алып келген анасына деген алғысын білдіруде шығарылған.

Қазақтың кең даласын көмкерген биік аспан әлемінің төріне қарай самғайтын әуені бар композитор шығармалары - жастардың бойына сіңіруге тиісті эстетикалық тәрбиенің ең бір құнды бөлігі.

Үлкен өнердің иесінің туындылары лирикалық әндері мен тарихи күйлері республикамыздың өнер сүйер қауымына танымал. Композитор 1954 жылы Ташкентте музыка училищесінде Шәмші Қалдаяқовпен бірге оқып, Алматыдағы Құрманғазы атындағы ұлт-аспаптар оркестрінде еңбек жолын бастағаны баяндалған.

Сазгердің лирикалық әндері ел мен өз тағдыры, халық тарихында орын алған. Композитордың қандай бір туындысы болмасын жан дүниесінен жүрегін жарып шыққандықтан болар, жас сәбидей аялайды және өзінің жүрегіне жақын адамдарына арналған жайлы мәліметтер берілуде. «Әке мерейі» өзінің ардақты әкесіне арналса, «Қос ішек» күйі профессор М.Әубәкіровке, «Өз елім» Шәмші Қалдаяқовқа, «Үш көкше» табиғат бейнесі, «Ордабасы толғауы» мен «Көктің ұлы» күйлері қазақ зиялыларына арналса «Еркіндік» күйі Тәуелсіздік күніне арнаған өз тағдырын қос ішек кебайлаған сазгер.

Халықтық өнеріне зор үлес қоса отырып, отансүйгіштік пен елжандылықтың биік өнегесін паш етер азаматтың еңбегін үлгі тұтуға, мысал ретінде бағытталған [2].

Әбдірәсіл Елжановтың қызы Елжанова Гүлфайруз Әбдірәсілқызы 1993 жылы өзінің дипломдық жұмысы ретінде күйді оркестрге лайықтап өңдейді. Гүльфайруз кішкентайынан музыкаға бейімделіп, әке жолын таңдайды. Домбыра, қобыз, жетіген тағы да басқа аспаптарды меңгеріп, әкесінің күйлерін жарыққа шығарып таныта түсті, ал кенже ұлы Елжанов Нұркен Әбдірәсілұлы қыл қаламды қолына алып, күйді қағаз бетіне салумен қос өнерді ұштастырады.

«Үш Көкше», «Еркіндік», «Қос ішек», «Көктің ұлы», «Әке мерейі», «Анама», «Ордабасы толғауы», «Қыз жорға», «Серпіліс» т.б. күйлері өзінің төл тыңдаушыларын ең алдымен дыбыстың тілімен баурайды. Күй түсінетін тыңдаушы сол күй өзегіндегі ойға орай алуан түрлі сезім мен әсерге бөленеді.

Сазгер Әбдірәсіл Елжанов өмір бойы домбыраның құлақ күй бұрауына қатаң мән берген. Домбыраға арналған туындыларын өнерлі шәкірттері көптеген республикалық өнер байқауларында орындаумен биіктен көрінуде.

Күй өнерінің табиғи болмысын жетік меңгеріп, терең сезіне білген Әбдірәсіл Елжанов - өзіндік үні мен қолтаңбасы бар, биік көркемдік деңгейге көтерілген бүгінгі таңдағы бірден бір өнер иесі.

Әбдірәсіл Елжановтың күйлері болашақ ұрпағымызға, келешек орындаушыларға жалғасып, жастарға беретін музыкалық-эстетикалық тәрбиелік мәні өте зор деп есептеймін.

Әдебиеттер:

1. Ә.Ө.Елжанов «Оңтүстіктің 100 күйі». «Қазығұрт» Қазыналы Оңтүстік бірлестігінің» 2014 ж.

2.Н.Т.Ризабек., Г.Ә.Елжанова «Ұстазға тағзым». Шымкент 2022ж.

УДК 78.01

Л.Ван БЕТХОВЕННІҢ ФОРТЕПИАНОЛЫҚ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ИНТЕРПРЕТАЦИЯЛАУ СҰРАҚТАРЫ

Тұрсынбекқызы Ш. - гр. 1403-11
Научный руководитель: Куленова И.М. - к.ф.н., и.о.доцент
Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, Шымкент

Резюме

В статье рассматриваются вопросы художественной интерпретации мучших образцов фортепианных сонат Л.ван Бетховена.

Summary

In this article authors consider questions of art interpretation the best piano sonatas of L.van Beethoven.

Музыка жанды өнер ретінде барлық іс-әрекеттің бірлігі нәтижесінде туып, өмір сүреді. Олардың арасындағы байланыс музыкалық бейнелер арқылы жүзеге асады. Композитордың санасында музыкалық әсер мен шығармашылық қиялдың әсерінен музыкалық бейне туады, ол кейіннен музыкалық шығармада бейнеленеді. Музыкалық бейнені тыңдау, яғни музыкалық дыбыстарда бейнеленген өмір мазмұны музыкалық қабылдаудың барлық басқа қырларын анықтайды. Басқаша айтқанда, музыкалық бейне - бұл музыкада бейнеленген бейне (сезімдер, тәжірибелер, ойлар, бір немесе бірнеше адамның әрекеті; табиғаттың кез келген көрінісі, адамдардың, адамзаттың өміріндегі оқиға ... т.б.)

Музыкалық образ - бұл мінездің, музыкалық-экспрессивтік құралдардың, жасалудағы қоғамдық-тарихи жағдайлардың, құрылыс ерекшеліктерінің, композитор стилінің жиынтығы.

Музыкалық бейнелер:

-лирикалық – сезім, түйсік бейнелері;

-эпикалық - суреттеу;

- драмалық - образдар-конфликттер, қақтығыстар;

- ертегілік - образдар-ертегілер, шынайы емес;

- күлкілі және т.б.

Музыкалық тілдің ең бай мүмкіндіктерін пайдалана отырып, композитор белгілі бір шығармашылық идеяларды, сол немесе басқа өмірлік мазмұнды қамтитын музыкалық бейне жасайды.

19 ғасырдағы Вена мектебінің ең ірі өкілі, тамаша Моцарттың мұрагері Людвиг ван Бетховен (1770-1827) болды. Оны сол кездегі композиторлардың алдында тұрған көптеген шығармашылық мәселелер, соның ішінде фортепиано өнерінің одан әрі даму мәселелері: ондағы жаңа бейнелер мен экспрессивті құралдарды іздеу қызықтырды. Бетховен бұл мәселені шешуге айналасындағы виртуоздарға қарағанда теңдесі жоқ кең позицияда келді. Оның қол жеткізген көркемдік нәтижелері өлшеусіз маңызды болып шықты.

Балалық шағында Бетховен жалпы музыкалық дарындылық пен импровизация қабілетін ғана емес, сонымен қатар пианистикалық қабілеттерін

де көрсетті. Баланың талантын пайдаланған әке баласын техникалық бұрғымен аяусыз қинаған. Бала сегіз жасында алғаш рет көпшілік алдына шықты. Бастапқыда Людвигтің жақсы мұғалімдері болмады. Тек он бір жасынан бастап ағартушы музыкант және тамаша ұстаз Х.Г.Нефе оқуға жетекшілік ете бастады. Кейіннен Бетховен өте қысқа уақыт ішінде Моцарттан сабақ алды, сонымен қатар Гайдн, Сальери, Альбрехтсбергер және басқа да музыканттардың жетекшілігімен композиция және музыка теориясы саласында жетілдірілді.

Бетховен кез келген тақырыпты сарқылмас тапқырлықпен импровизациялайтын тамаша виртуоздық пианист болды. Бетховеннің концерттік қойылымдарында күшті, алып табиғат және экспрессияның орасан зор эмоционалдық күші болды. Бұл 18 ғасырда танымал камералық салон стилі емес, музыкант тек лирикалық ғана емес, сонымен бірге монументалды, қаһармандық бейнелерді аша алатын үлкен концерттік сахна болды. Бетховеннің даралығы алғаш рет дәл фортепианолық шығармаларда ашылды. Ол қарапайым классикалық фортепиано стилінен бастады, әрімен қарай көбінесе клавесин ойнау өнерімен байланысты және қазіргі заманғы фортепианоға арналған музыкамен аяқталды.

Бетховен өзінен алдындағылар көрсеткен жанрларда жұмысын жалғастырды. Алайда оның белгілі формалар мен жанрларды түсіндіруі үлкен еркіндікпен ерекшеленді. Бетховен уақыт пен кеңістікте өз шегін ығыстырды деп айта аламыз. Егер симфония саласында ол өзінің монументалды идеяларын жүзеге асырса, фортепианолық музыка оның тікелей мәлімдемелерін, өмірлік бақылауларын жазып алатын күнделік түрі болды. Сондықтан оның сонаталарында композитордың ішкі жан дүниесі толық ашылады. Бетховеннің фортепианолық сонаталарын шағын симфониялар деп атауға болады. Оларда бір екпін, бір революциялық құмарлық, бір күреске шақыру бар. Фортепианолық сонаталардан композитордың қалыптасу жолын байқауға болады. Бетховен өмір бойы, шығармашылығының әртүрлі кезеңдерінде 32 соната жазған. Олар композитор шығармашылығының екі принципін көрсетеді: белсенді, драмалық, жаңа формалар мен әдістерді іздеуге жетелейтін және философиялық, ойшылдық. Рас, олардың арасына шекара сызу қашанда қиын, олар бір-бірімен астасып, бірінің үстіне бірі қабаттасып жатқандай.

Бетховеннің фортепианолық сонаталары идеялардың азаматтық мәні жағынан симфония деңгейіне көтеріледі, симфониялардан еш кем түспейді. Олардың бейнелі әлемі таңғаларлық сан алуан. Мұнда бүлікшіл екпіндер лирикалық конфессиялармен, табиғат суреттерімен философиялық ой толғау сәттерімен, қатал «өлімпаз» бейнелермен, өмірді растайтын қаһармандықпен трагедиялық қақтығыстармен қатар өмір сүреді. Бетховен фортепианолық музыканың эстетикалық шекарасын едәуір кеңейтіп, оны қаһармандық күрес бейнелерімен, барлық кедергілерді жеңетін рухани күштердің шекті шиеленістерімен байытты. Бетховен сонаталарының бейнелері уақыт өте келе сыртқы мәселелерден толығымен алшақтап, субъективті тәжірибелерге, адамның өзімен ішкі диалогтарына ауысады. Бетховен музыкасының жаңашылдығы бағдарламамен байланысты, яғни әрбір шығармаға белгілі бір

образ немесе сюжет сыйлау деп санайды. Оның кейбір сонаталарының атаулары бар.

№8 СОНАТА «ПАТЕТИКАЛЫҚ» Ертедегі шығармалардың бірі – №8 соната «Патетикалық» деп аталады. «Ұлы патетик» деген атауды Бетховеннің өзі қойған, бірақ қолжазбада ол көрсетілмеген. Бұл жұмыс оның алғашқы еңбегінің бір түрі болды. Мұнда батыл қаһармандық-драмалық бейнелер айқын көрінді. Есту қабілеті бұзылып, бәрін қайғылы бояумен қабылдай бастаған 28 жастағы композитор өмірге философиялық тұрғыдан еріксіз қарай бастады. Сонатаның жарқын театрландырылған музыкасы, әсіресе оның бірінші бөлімі опера премьерасынан кем емес пікірталас пен тартыстың нысанасына айналды. Музыканың жаңашылдығы да тараптар арасындағы өткір қарама-қайшылықтар, қақтығыстар мен тартыстар және сонымен бірге олардың бір-біріне енуі және дамудың бірлігі мен мақсаттылығын тудырды. Атау өзін толықтай ақтайды, әсіресе соңы тағдырға қарсылық білдіретіндіктен.

СОНАТА №14 «АЙ» Лирикалық сұлулыққа толы, көпшілік сүйген «Айлы соната» шығармасы Бетховен өмірінің қасіретті кезеңінде жазылған: сүйіктісінен бақытты болашаққа деген үміттің үзілуі және бұлжымас қайсарлықтың , емделмейтін аурудың алғашқы көріністері. Бұл шын мәнінде композитордың мойындауы және оның ең терең туындысы.

№15 СОНАТА «ПАСТОРАЛДЫҚ» №15 сонатаны автор «Үлкен соната» деп атағанымен, Гамбургтен шыққан баспагер А.Кранц оған басқаша ат қойыпты – «Пастораль». Оның астында ол көп танымал емес, бірақ ол музыканың сипаты мен көңіл-күйіне толығымен сәйкес келеді. Шығарманың жанды тыныштандыратын түстері, лирикалық және ұстамды мұңды бейнелері Бетховеннің оны жазу кезінде қандай үйлесімді күйде болғаны туралы айтады. Автордың өзі бұл сонатаны қатты ұнататын және оны жиі ойнайтын.

№21 СОНАТА «АВРОРА» «Аврора» деп аталатын №21 соната композитордың ең үлкен жетістігі. Таңертеңгі таңның құдайы бұл композицияның музасы болды. Оянған табиғат бейнелері мен лирикалық мотивтер оның рухани жаңғыруын, оптимистік көңіл-күйін және күш-қуатының асқынғанын білдіреді. Бұл Бетховеннің сирек туындыларының бірі, мұнда қуаныш, өмірді растайтын күш пен жарық бар. Ромен Роллан бұл туындыны «Ақ соната» деп атады. Бұл музыканың табиғатқа жақындығын фольклорлық мотивтер мен халық биінің ырғағы да айғақтайды.

№23 СОНАТА «АППАССИОНАТА» №23 сонатаға «Аппассионата» атауын да автор емес, баспагер Кранц қойған. Бетховеннің өзі Шекспирдің «Дауыл» шығармасында бейнеленген адамның батылдығы мен қаһармандығы, парасат пен ерік-жігердің басымдығы идеясын ойға алған. Құштарлық деген сөзден шыққан атау осы музыканың бейнелік құрылымына өте сәйкес келеді. Бұл шығарма композитордың жан дүниесінде жинақталған барлық драмалық күш пен қаһармандық қысымды бойына сіңірді. Соната бүлікшіл рухқа, қарсылық пен табанды күреске толы. Батырлық симфонияда ашылған сол кемел симфония осы сонатада тамаша бейнеленген.

№26 СОНАТА «ҚОШТАСУ, БӨЛІНУ, ОРАЛУ» №26 соната, жоғарыда айтып өткеніміздей, циклдегі жалғыз шынайы бағдарламалық туынды. Оның

«Қоштасу, бөліну, оралу» құрылымы ажырасқаннан кейін ғашықтар қайта кездесетін өмірлік цикл сияқты. Соната Венадан композитордың досы әрі шәкірті, герцог Рудольфтың кетуіне арналды. Бетховеннің достарының барлығы дерлік онымен бірге кетті.

Бетховеннің көптеген шығармаларының негізгі тақырыбы адамдардың өз бақыты үшін күресі мен бостандыққа ұмтылуы болды. Бетховеннің кейіпкері де өзі сияқты қатыгез күрескер, ойшыл, ішкі дүниесі бай тұлға.

Бетховен өмірінің соңына дейін ұстанған өнерінің ең биік мақсатын «Музыка адам жүрегінен от шашуы керек» деген бір ғана сөйлеммен өрнектеген.

Литературы:

1. Альшванг А.. Бетховен. Изд. М. «Музыка» 1977г
2. Когранов В.. Биографический этюд Изд. М. «Алгоритм»1997г
3. Алексеев А.Д.. Из истории фортепианной педагогики. Изд «Музична Украина», 1974 г
4. Когранов В.. Биографический этюд Изд. М. «Алгоритм»1997г, Письмо Бетховена Марии Пахлер-Кошак.
5. Засимова.//Как исполнять Бетховена//- М.: « Классика – XXI», 2007г.

ӘОЖ

ГАРМОНИЯ ВЕЛИКИХ ПОЭТОВ

Аманкелди Ш. А. - студентка группы 1705-82

Научный руководитель: Шарахымбай А.Қ. – магистр-преподаватель

Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, Шымкент

Түйін

Бұл мақала баршаға белгілі, кімнің де болса жүрегін өлеңімен баурап, өз әлеміне жетелейтін қасиеті бар үш ұлы ақынның үндестігіне арналған. «Ұлыбритания туралы білгің келсе, Шекспирді оқы, Ресейді білгің келсе, Пушкинді оқы, қазақ тарихын білгің келсе, Абайды оқы» дегені бекер емес. Бұл ақындарды оқи отырып, сол кездегі әділетсіздік пен теңсіздікті көреміз. Ең ғажабы, бұл ақындар осы бір жағдайды бізге әртүрлі кейіпкерлер арқылы толық жеткізе алады. Үш ақынды байланыстыратын нәрсе – махаббат лирикасы. Ақындар тек махаббат тақырыбын ғана емес, адамгершілік қасиеттерді, тәрбиені, сол кездегі өзекті тақырыптарды да қозғайды.

Summary

This article is devoted to the harmony of three great poets who are known to everyone and have the ability to captivate the heart of anyone with their poems and take them into their world. No wonder many people say: "If you want to know about Britain, read Shakespeare, if you want to know about Russia, read Pushkin, if you want to know Kazakh history, read Abai." Reading these poets, we can see the injustice and inequality of those times. The most amazing thing is that these poets can fully convey to us the whole situation through different characters. What connects all three poets is love lyrics. The poets touch not only on the theme of love, but also on moral qualities, upbringing and other relevant topics of that time.

На тему любви написано много произведений. Все поэты затрагивали эту тему в своих произведениях. Любовь у всех разная, для кого-то это великое чувство, которое невозможно передать словами, для кого-то любовь - это трагедия. Поскольку любовь — это чувство, которое никого не щадит, для некоторых она равна печали. Что думают о любви великие поэты трех разных

народов? Краткий обзор известных стихов и произведений Уильяма Шекспира, Александра Сергеевича Пушкина и Абая Кунанбайулы, написанных на тему любви.

Многие из нас знают и любят произведения гениального британского драматурга и поэта эпохи возрождения Уильяма Шекспира. Его поэмы переведены, пожалуй, на все основные языки. Его пьесы ставят на сценах театрах всего мира. За всю свою жизнь Шекспир написал 154 сонета, 4 поэмы и 38 пьес. Среди самых известных его произведений можно выделить пьесу «Ромео и Джульетта». Проблемы любви и жизненного выбора затронутой им в его бессмертных трагедиях актуально сейчас также, как и много веков назад. Шекспировский «Ромео и Джульетта» рассказывает историю двух влюбленных, которым не суждено быть вместе. Двое влюбленных, зная, что любить друг друга запрещено, не оставляют друг друга в надежде, что однажды они будут счастливы. Но этот день не наступил, их мечты не сбылись. Они хотели быть вместе, но случилась трагедия, Ромео подумал, что Джульетта умерла и не мог с этим смириться, он покончил жизнь самоубийством. А Джульетта проснулась от долгого сна и увидела, что тело возлюбленного покинуло ее навсегда. Сердце Джульетты не выдержало, она последовала за возлюбленным, и она тоже покончила жизнь самоубийством. Какскazалсам Шекспир «Never was a story of more woe than this of Juliet and Romeo». Их чувства настолько сильны, что даже смерть не смогла их остановить. Шекспир говорил о любви так: Что есть любовь? Безумье от угара, Игра огнем, ведущая к пожару. Воспламенившееся море слез, Раздумье – необдуманности ради, Смешенье яда и противоядья. (цитата из произведении «Ромео и Джульетта»). Произведения Шекспира о любви часто заканчиваются трагически. Точно также, как и смерть Ромео и Джульетты стала уроком для многих людей. Только после их смерти родители осознали свои ошибки и примирились. Однако меня беспокоит только один вопрос. Почему людям нужна трагедия, чтобы осознать свои ошибки? Конечно, однозначного ответа на этот вопрос пока нет.

Александр Сергеевич Пушкин – великий русский драматург и поэт, классик. За свою недолгую жизнь поэт написал 1 роман в стихах, 12 поэм, 7 сказок, 783 стихотворения, 15 прозаических и 8 драматических произведений. Среди своих произведений Пушкин написал много произведений на тему любви. Любовная лирика Пушкина – уникальна. В своих произведениях главный герой описывает самого Пушкина и его жизнь. Одним из известных произведений Пушкина является роман в стихах «Евгений Онегин», его даже называют «энциклопедией русской жизни». Главный герой произведения – Евгений Онегин, он никогда не знал цены тому, что имел. Он даже стал причиной смерти своего друга. Он настолько эгоистичен, что не отвечает взаимностью на чувства Татьяны, которая так его любит. Онегин не хотел любить, он думал: «Чем меньше женщину мы любим, Тем легче нравимся мы ей». И здесь Онегин проходит через большие трудности, чтобы понять свои ошибки. После смерти своего друга, Онегин отправится в путешествию. Проходит ровно 2 года, и Онегин после долгое время видит Татьяну, да его Татьяну который он сам отшил. Но в это время она была замужем. Как

говориться «запретный плод всегда складок», Онегину было все равно, он ее любит, она ему нужна. Вот и признался Онегин в своих чувствах. Но в этот раз уже Татьяна отвечает, что несмотря на чувств Онегина, она не может быть с ним. Евгений с самого начала испытывал чувства к Татьяне. Однако из-за своего эгоизма он навсегда потерял свою Татьяну.Хотя здесь не было большой трагедии, мы не увидели счастливого конца. Влюбленные не могли быть вместе. В конце концов, все, что осталось у героев, это разбитое сердце и потерянная надежда. Вот как описывал Пушкин «невзаимную любовь».

Абай Кунанбаев – великий казахский поэт. Не ошибусь, если скажу, что каждый казах знает его произведения наизусть. В своих произведениях Абай писал о человеческих ценностях, о любви, о родной стране и краю. Поэт говорил о любви так: «Махаббатсыз дүние бос, хайуанға оны қосыңдар». Абай говорит: «Любовь и справедливость — начало человечества». Любовная лирика поэта обширна. Поэт говорил в своих стихах, как он понимает великое чувство любви. К числу таких известных стихотворений Абая можно отнести песни «Көзімніңқарасы» и «АйттымсәлемҚаламқас». История парня, влюбившегося в девушку, изображена в песне «Көзімніңқарасы». В этой песне парень не чувствует себя виноватым за любовь. Поэт сравнивает любовь с болезнью и раной, которую нелегко залечить. В качестве доказательства можно привести следующие строфы: «Бітпейді іштегі, ғашықтық жарасы». Жизнь Абая можно назвать любовным романом. Все, наверное, знают девушку по имени Тогжан, в которую влюбился Абай. Однако путь этих двух влюбленных преградил отец Абая. Отец Абая не позволил ему жениться на Тогжан, и из-за этого Абаю пришлось забыть свою возлюбленную. Стихотворения Абая «Айттым сәлем Қаламқас» посвящена Тогжану. Абай говорит Тогжану:

Сенен артық жан тумас,
Туса, туар, артылмас.
Бір өзіңнен басқаға,
Ынтықтығым айтылмас. – здесь видно как поэт сильно любил ее. Вот почему Тогжана называют девушкой, о которой мечтал Абай.

Итак, если сравнить произведения трех поэтов: у Уильяма Шекспира конец пути любви всегда заканчивается трагедией, в его произведениях любовь приравнивается к преступлению. Однако Шекспир имел в виду следующее: «Ничто не стоит на пути любви, даже смерть». Произведения Пушкина часто учат ценить то, что имеешь. Эгоизм считается большим препятствием на пути любви, поэтому любое решение на пути любви следует принимать медленно и обдуманно. Произведения Абая Кунанбаева оставляют у читателей особое чувство. Потому что стихи нашего поэта легко запоминаются. Его стихи очень помогают формированию в нас человеческих ценностей, Абай считает, что мир пуст без любви, он сравнивает человека, не испытавшего чувство «любви», с человеком, не прожившим в полной мере эту жизнь.

Эти три поэта тесно связаны. С 1820 года Пушкин ввел в русскую литературу имя Уильяма Шекспира. Еще в своем произведении «Евгений Онегин» Александр Пушкин использовал отрывок из пьесы Шекспира «Гамлет». А в 1826-1836 годах шекспировские персонажи часто упоминаются в

произведениях Пушкина. Многие думают, что Пушкин — это русский Шекспир.Что касается отношений Абая и Пушкина, то Абай перевел многие произведения Пушкина. Самым известным среди них было письмо Татьяны к Евгению в произведении «Евгений Онегин» А. С. Пушкина. Кроме этого он перевел еще 6 отрывков из произведении «Евгений Онегин». Абай Кунанбаев уважал А.С.Пушкина как поэта.

Литературы:

1.А.Кунанбаев «Айттым сәлем Қаламқас» // https://m.wikisource.org/.

2. А. Кунанбаев «Көзімнің қарасы» // https://bilim_all.kz.

3. А.С.Пушкин «Евгений Онегин» // Александр Пушкин. - Москва: Огни, 2005. - 384 с.

4. МухтарАуэзов «Путь Абая» // издательство: Алма-Ата «Жазушы», 1942г.

5. Павел Анненков «Жизнь и труды Пушкина. Лучшая биография поэта» // издательство: «Эксмо», 2014г.

6. Питер Акройд: «Шекспир. Биография» //перевод О.Кельберта// издательство: «колибри», 2017г.

7. Шекспир Уильям «Ромео и Джульетта», // перевод Б.Пастернака, 1942г.

8. Юрий Лотман: Александр Сергеевич Пушкин. Биография писателя// Азбука, 2022г.

9.William, Shakespeare «Romeo and Juliet» // «Ромео и Джульетта»// William Shakespeare. - М: Айрис-пресс, 2015. - 288 с.

ӘОЖ 372.882

ӨЗГЕ ҰЛТ МЕКТЕПТЕРІНДЕ АБАЙ ҚҰНАНБАЕВ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

Муталипова П.Ф. – 1704-19 тобының студенті

Ғылыми жетекші: Халикова Н. – аға оқытушы, ф.ғ.к.

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В статье рассматриваются особенности изучения творчество А.Кунанбаева в школах с неказахским языком обучения. Наследие Абая – это сокровищница духовных богатств, которые необходимы молодому поколению. В статье рассматриваются различные методы преподавания произведений Абая как работа с текстом, работа над развитием речи. Сделаны новые выводы об истории методологического поля современной педагогической науки. А также в статье рассматривается вопрос об эффективности использования мнемотехники для изучения поэзии Абая Кунанбаева Мнемотехника одна из технологий активного обучения, которая опирается не лексико-семантические связи и ассоциативность мышления.

Summary

The article examines the peculiarities of studying the creativity of A. Kunanbaeva in schools with non-Kazakh language of instruction. The legacy of Abaya is a treasure house of spiritual riches that are necessary for the young generation. The article deals with various methods of teaching Abaya's works, such as work with text, work on language development. New conclusions about the history of the methodological field of modern pedagogical science have been made. Also, the article deals with the question of the effectiveness of using mnemonics for studying poetry by Abaya Kunanbayeva.

Өзге ұлт мектептерінде Абай шығармаларын оқытуда тілдік дағдыларды қалыптастырудың маңыздылығы айқын. Білім алушыларға қазақ тілі мен әдебиетінен комуникативтік-тілдік дағдыларды қалыптастыру маңызды. Тіл

үйренушілерге ең алдымен айтылым, жазылым, тыңдалым, оқылым сияқты тілдік дағдыларды қалыптастырған жөн. Білім алушыларды сөйлесім әрекеті негізінде тілді мәдениетаралық қарым-қатынас құралы ретінде меңгерту маңызды.

Жазылым, айтылым, оқылым, тыңдалым тілдік дағдыларын дамытуда, оқушылар өзара қарым-қатынас жасай алады. Осылайша тілдік дағдыларды меңгеру арқылы бойларына сіңірген білімдерін өмірде қолдана алуға үйренеді. Білім алушылардың бойында тілдік дағдыларды қалыптастыру үшін әртүрлі әдіс-тәсілдерді тиімді қолдану қажет. Қазақ әдебиетін оқытудың, тілдік дағдыларды қалыптастырудың әдістерін көптеген ғалымдар еңбек етіп келеді. Бітібаева Қ.О. [1], Әлімов А.Қ. [2], Оспанов Е.Т. [3], Керімбекова Б. [4] т.б. ғалымдар қазақ әдебиетін оқытудың инновациялық әдістерін ұсынып отыр.

Бүгінгі таңда өзге ұлт өкілдеріне қазақ тілін үйрету өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Қазіргі кезеңде өзекті мәселе ретінде өзге ұлт өкілдері үшін мемлекеттік тілді үйрету болып табылады. Олай болса, өзге ұлт өкілдеріне қазақ тілін оқытудың тиімді әдіс-тәсілдерін қарастыру ең басты мәселе болып табылады. Президентіміз «Тәуелсіздік бәрінен қымбат» атты мақаласында тілді меңгеру үшін әдеби шығармалардың ролі басым екендігін атап көрсетті. Олай болса, жас буынның қанатын қатайту үшін, олардың бойына рухани құндылықтарды сіңіру үшін әдебиетті оқытудың маңызы орасан зор. Осы мәселені шешуде қазақтың атақты ақыны Абай Құнанбаевтың өмірі мен шығармашылығын оқытудың қажеттілігі басым. Олай дейтініміз, Абайдың рухани мұрасы – құндылықтарға толы бала тәрбиесінің негізі. Сонымен қатар, Абай шығармаларын оқыту арқылы оқушы бойына тілдік дағдылар қалыптастыруға болады.

Әдеби шығармаларды оқыту арқылы тіл үйренудің алғышарттары:

1. Әдеби мәтінді оқу арқылы тіл дамыту жұмыстарын жүргізуге

болады. Әдеби шығармаларды оқыту барысында тілдік дағдыларды қалыптастыруға мүмкіндік туады;

2. Мәтінді түсіну және оқу техникасын қалыптастыру –

сауаттылықты, бір мезгілде оқу қажеттілігіне сәйкес оқу процесіне қызығушылықты дамытады;

3. Әдебиет арқылы мектеп оқушыларын адамгершілік қарым-қатынас пен рухани-адамгершілік құндылықтарға баулу, тұлғаның еркін, өз бетімен ойлау қабілетін тәрбиелеу;

4. Әдебиет арқылы оқушыларды өнерге жақындату, теориялық әдебиет туралы жеке ойларымен танысу;

5. Жазбаша және ауызша сөйлеу тілдерін дамыту (сөздік қорын байыту), оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту.

Қазақ тілін үйретуде тілдік әрекеттің 4 басты түрі бар. Оның біріншісі айтылым. Айтылым дегеніміз – ауызша вербалдық қарым-қатынас негізінде жүзеге асатын тілдік әрекет болып табылады. Өзге ұлт мектептерінде Абай шығармаларын оқыту барысында оқушылардың бойынша айтылым дағдысын қалыптастырудың қажеттілігі басым. Қазақ тілін екінші тіл ретінде оқитын оқушылар үшін Абай өлеңдерін ауызша айтып берудің тіл үйренуде маңызы

зор. Оқушы оқу дағдысын қалыптастыруда Абай өлеңдерін жаттап айтумен шектеріп қалмауы керек. Ақынның шығармаларына өз тарапынан талдау жасап, автордың идеясы мен көтерілген мәселеге байланысты көзқарасын білдіре алуы қажет.

Тіл үйрету әдістемесі бойынша әлемдік тәжірибеде кез келген тілді меңгеру үшін тілдік дағдыларды қалыптастыру қажеттілігі туындайды. Бала бойына тілдік дағдыларды қалыптастыруды әдеби шығармаларды оқыту арқылы жүзеге асыруға болады.

Өзге ұлт мектептерінде қазақ тілі мен әдебиетін оқытуда айтылым дағдысын қалыптастыруда **мәтінмен жұмыс істеу** үлкен роль атқарады. Оның басты сепбебі – мәтінмен жұмыс істеу барысында оқушыны сөйлеуге жаттықтыруға, сөйлеу дағдысын қалыптастыруға болады. Мәтінмен байланысты жүргізілетін жұмыстардың барлығы дерлік сөйлеу дағдысын қалыптастырудың ең басты құралы болып табылады. Мәтінмен жұмыс арқылы тілді үйрету нәтижелі болатыны белгілі.

Мәтінмен жұмыс жүргізу қазақ тілінде дұрыс сөйлеуді қалыптастырады. Яғни оқушы бойында әдеби тілдің лексикалық нормалары қалыптасады. Олай болса, мәтінмен жұмыс жүргізу, әдеби шығармаларды мәнерлеп оқуға дағдыландыру ауызша дұрыс сөйлеуге мүмкіндік беретін дидактикалық материал болып табылады. Әдеби шығармаларды оқу, оларды жеңіл тілде мазмұндап беру, поэзиялық шығармаларды мәнерлеп оқу және жаттау мәтінмен жүргізілетін негізгі жұмыс түрлері. Мәтінмен жұмыста сөздік жұмыстарын да жүргізу маңызды. Олай дейтініміз, сөздік жұмысы арқылы жаңа сөздермен танысуға мүмкіндік туады. Сөздік жұмысы оқушының тілін дамытуда, жаңа сөздер үйренуде, түсінбейтін сөздердің мағынасын ашуда маңызды әрекеттердің бірі болып есептелінеді. Сонымен қатар, сөздікпен жұмыс оқушының сөйлем құрауына, сөздерді байланыстырып сөйлеуіне, диалог құруға, әңгімелесуге, жалпы ауызша және жазбаша тілді дамытуға көп септігін тигізеді.

Мәтінді меңгертудің негізгі жолы – мәнерлеп оқу болып табылады. Әдеби шығарманы оқытуда мәнерлеп оқытуға көп мән беру қажет. Олай дейтініміз, кез келген әдеби шығарманы оқып-түсіну мәнерлеп оқудан басталады. Тіл үйренуде оқушылар қазақ ақындарының өлеңдерін жиі мәнерлеп оқитын болса, тілдік дағдылар қалыптасатыны анық. Оқушы мәнерлеп оқу арқылы қазақтың төл дыбыстарын дұрыс айтуды, дұрыс екпін қоюды үйренеді. Қазақ тілінің тілдік заңдылықтарына байланысты ауызша сөйлеу дағдысы қалыптасады.

Қазақ тілі мен әдебиетін ұлт мектептерінде оқытуда мәтінмен жұмыс жүргізу қажетті жұмыстардың бірі болып табылады. Сондықтан да мәтінмен жұмысқа жеткілікті мән берілуі керек. Мәтінмен жұмыс жасау арқылы баланың тілі дамиды, сөздік қоры байиды.

Абай Құнанбаев өлеңдерін оқытуда әртүрлі тиімді әдіс-тәсілдер қолдануға болады. Соның бірі – **«Ассоцация», «Мнемотехника»** әдіс-тәсілін қолдану. «Ассоцация», «Мнемотехника» тәсілдері арқылы 5 минутта өлең жаттауға болады. Яғни мнемотехниканы жылдам есте сақтау техникасы деп те атасақ болады.

Тілді меңгеруде балалардың тіл дамуында келесідей кедергілердің орын алатыны белгілі:

- сөздік қорының аздығы;
- дыбыстау кемшілігі;
- берілген тақырыпқа сипаттау әңгіме құра алмауы;
- ойын дұрыс жеткізе алмауы т.б.

Осы мәселелерді шешуде мәтінмен жұмыстың, «Ассоцация», «Мнемотехника» тәсілдерінің көмегі болары анық.

Өлең жаттауда мнемотехника тәсілінің пайдасы үлкен. Мнемотехника – тіл дамытуда есте сақтауды қалыптастыратын тәсілдердің бірі. Бүгінгі таңда тіл үйренуде мнемотехника тәсілін қолдану өзекті болып тұр. Мнемотехника көрнекілік арқылы еске сақтау. Яғни бейнелік есте сақтау, өлең жолдарындағы сөздердің суретін көру арқылы баланың есінде қалдыру. Мнемотехника мнемошаршылардан, мнеможолдан, мнемокестелерден тұрады. Мнемотехника арқылы өлең жолдарын, жалпы әдеби шығармаларды тез әрі оңай есте сақтауға болады.

Абай Құнанбаев «Қыс» өлеңде қыс суретін жанды адам (аяз ата) бейнесінде бергенін балаларға түсіндіру үшін осы сияқты мнемошаршыларды пайдаланған жөн.

Абайдың «Қыс» атты өлеңіне арналған **мнемошаршыларды** тамашалата отырып (слайд-шоу), өлеңдегі оқушыларға таныс сөздерді бірге табуға үйретуге болады (ақ, қыс, аяз). Өлең мазмұнын түсініп, қабылдаған соң ғана әрбір тармағын «Мен бастаймын, сен жалғастыр» ойыны негізінде меңгертуге болады.

Содан кейін өлеңді аудиожазба арқылы тыңдатып, хормен және жекелей жатқа айтқызу тиімді. Сонымен қатар, Абай Құнанбаевтың «Қыс» өлеңін меңгертуде пәнаралық байланыс ретінде музыкамен үйлестіріп, яғни эстрадалық аранжировканың минус сүйемелімен ән түрінде айтқызу білім алушылардың тіл үйренуге деген қызығушылығын арттырады. Осылайша балалардың бойында айтылым, тыңдалым дағдылары қалыптасып, тіл үйренуге құлшыныстары артады.

Абайдың жас ұрпақты адамгершілікке, имандылыққа, ғылым-білім үйренуге үнемі шақырғандығын әңгімелеу маңызды. **«Ғылым таппай мақтанба»** өлеңі бұл ұлы ақынның адамгершілік формуласы: «Адам бол!» деген өмірлік қағидасы. Абайдың пайымдауынша **ыстық қайратты, жылы жүректі, нұрлы ақылды** бірдей ұстағанда ғана адам толық болады, кемелдікке жетеді. **Ыстық қайрат дегеніміз –** баланың физикалық дамуы**, жылы жүрек дегеніміз –** рухани даму**,** ал **нұрлы ақыл –** дегеніміз интеллектуалды даму.

Абай Құнанбаев шығармаларын оқытуда жаңа сөздерді жаттатуға болады. Жаңа сөздерді үйренуде төмендегі жұмыстарды жүргізу керек:

- жаңа сөзді дауыстап оқыту;
- оқушыларға айтуға қиын сөздерді хормен оқыту болмаса
- үнтаспаға жазғызып қайта тыңдату;

-жаңа сөзді сөз тіркесі, сөйлем әшәнде оқыту;

-ауызша сұрақ-жауапты қолдану;

-берілген сөздер бойынша сурет бойынша сөйлем құрастыру;

-заттың өзін немесе суретін көрсетіп атын сұрау;

-кеспе бойынша жаттығу жұмыстарын орындау.

Оқу барысында сөздік жұмысты ұйымдастыра отырып, төмендегідей жұмыстарды орындау қажет:

- сөздердің мағыналарын аудару, түсіндіру;
- сөздерді дұрыс айтуға жаттықтыру;
- мұғалімнің мәнерлеп оқуы, оқушыға мәнерлеп оқытуы;
- жаңа сөздерден сөз тіркестерін, сөйлемдер құрау.

Абай Құнанабаев мұрасы – кемелділік пен ізгілікті танудың, адамгершілікке жетудің, рухани баюдың, ізденіс пен ойланудың үлгісі. Олай дейтініміз, ақынның өмірлік басты мақсаты – адамдарды кемелдікке жеткізу, толық болып қалыптасуына ықпал ету. Ақын шығармаларын оқыту арқылы бала бойына барлық адамгершілік қасиеттерді дарытуға болады. Ақын өз өлеңдерінде адамның бес нәрсеге асық болуын, бес нәрседен қашық болуын айқын көрсетеді. Абай Құұанбаевтың осылайша адамдыққа үндеуі тек қана қазақ тілді балалар үшін ғана емес, өзге ұлт мектептеріндегі балалар үшін де өмірлік ұстаным болып қалу керек.

Әдебиеттер:

1. Бітібаева Қ.О. Қазақ әдебиетін тереңдетіп оқытудың инновациялық әдістері мен технологиялары. 5-11 сынып мұғалімдеріне арналған әдістемелік құрал. Бірінші кітап. – Алматы: Дәуір-Кітап баспасы, 2012. – 314 б.сынып мұғалімдеріне арналған әдістемелік құрал. Бірінші кітап. – Алматы:

2. Әлімов А.Қ. Интербелсенді оқыту әдістемесін мектепте қолдану. Оқу құралы. Назарбаев зияткерлік мектептері ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы 2014, 255 б.

3. Оспанов Е.Т. Академиялық жазылым негіздері. Оқу құралы. – Алматы: «Білік» баспасы, 2020. – 340 бет.

4. Керімбекова Б. Қазақ әдебиетін оқыту әдістемесі. Оқу құралы. – Астана : Фолиант, 2017. – 160 б.

ӘОЖ 372.882

М.ӘУЕЗОВ ШЫҒАРМАЛАРЫН ӨЗГЕ ҰЛТ МЕКТЕПТЕРІНДЕ ОҚЫТУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ-ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗІ

Кошкарова О.Ж. – 1701-39 тобының студенті

Ғылыми жетекші: Халикова Н. – аға оқытушы, ф.ғ.к.

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В статье рассматриваются особенности изучения творчество М.Ауэзова в школах с неказахским языком обучения. Рассматриваются инновационные технологии преподавания произведения М.Ауэзова. В статье дается всесторонний анализ инновационных методов обучения, широко используемых в современном образовании. Аналитическая работа предлогается для того, чтобы пробудить способности обучающихся к чтению и выразить свои взгляд на произведение. Наследие писателя сохранится на века, и долг каждого учителя - передать его подрастающему поколению.

Summary

The article discusses the features of studying the work of M. Auezov in schools with a non-Kazakh language of instruction. Innovative technologies of teaching the work of M. Auezov are considered. The article provides a comprehensive analysis of innovative teaching methods widely used in modern education. Analytical work is offered in order to awaken the ability of students to read and express their views on the work. The writer's legacy will be preserved for centuries, and the duty of every teacher is to pass it on to the younger generation.

Оқытудың жақсы әдіс-тәсілдерін шебер меңгерген ұстаз ғана оқушыларға тиянақты, сапалы білім береді. Бүгінгі таңда қазақ тілін үйрету өзекті мәселелердің қатарында келеді. Оқушы бойында қазақ тілін үйренуге деген қызығушылықты арттыру пән мұғаліміне тікелей байланысты. Қазақ тілі мен әдебиетін оқытуда мұғалімге көп ізденіс жасап, әртүрлі әдіс-тәсілдерді меңгергені жөн. Қазақ тілі мен әдебиетін оқытуда Бітібаева Қ.О. [1], [2], [3], Жапбаров А [4], [5] т.б. ғалымдардың еңбектерін айрықша атап өтсек болады.

Қазақ әдебиетін өзге ұлт өкілдері балаларына оқытудағы ең бір күрделі әрі қиындық туғызатын дидактикалық мәселелердің бірі – білім алушылардың әдеби шығарманы оқып түсінуіне жеткілікті сөздік қорларының болмауы. Яғни әдеби шығарманы танып түсіну үшін оқушының қазақ тілінен сөздік қоры мол болу керек. Бұл жағдай пән мұғаліміне мәтінмен жұмыс жасағанда әртүрлі әдіс-тәсілдерді пайдалануы қажет екенін айқындайды. Қазақ тілін меңгертуде оқушылардың деңгейін ауызекі сөйлеу стилін ғана емес, әдеби стильді де түсіну дәрежесіне көтеру керек. Қазақтың танымдық ұғымдарын білдіретін сөздермен жеке жұмыс жасау қажет. Оның басты себебі, әдеби мәтіндерде қазақтың салт-дәстүрінен хабар беретін ұғымдар көптеп ұшырасады. Сонымен қатар, қазақ халқының ұлттық таным-түсінігіне сәйкес сөздер де көптеп кездеседі. Осындай халықтың өзіндік ерекшеліктерін білдіретін сөздермен жұмыс жасап, өзге ұлт балаларына олардың мағыналық сипаттарын түсіндіріп отыру үлкен жауапкершілікті алға тартады.

Ұлт мектептерінде қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарын жүргізуде ең бірінші сөздік жұмыстарын жүргізуді дұрыс ұйымдастыру керек. Сөзік жұмысын жүргізген кезде, сөздердің негізгі түбірлерін үйретіп, содан кейін ғана сөздердің сөзжасамдық қасиеттерін түсіндіріп өту қажет. Түбір сөзді ұғынғаннан кейін қосымшалардың негізінде сөздер туғызуға дағдыланады. Сөздерден сөз тіркестерін, сөйлемдер құрай білген оқушы мәтіндермен жұмыс жасауға бейімделеді.

Президентіміз Қ.Ж.Тоқаев өзінің «Тәуелсіздік бәрінен қымбат» атты мақаласында «Мемлекеттік тілді білу – Қазақстанның әрбір азаматының парызы» деп атап көрсеткен. Сонымен қатар, Қ.Ж.Тоқаев тілді үйренуде әдеби шығармаларды оқудың маңызы зор екендігін де баса айтады. Әдеби шығармаларды оқыту арқылы бала бойына әртүрлі құндылықтарды дарытуымызға болады. Әдеби туындыларды оқи отырып, балалардың тілдік қорын байытуға мүмкіндік туады. Көркем әдеби шығармаларды оқу арқылы ауызша және жазбаша сөйлеу дағдылары қалыптасады. Осыған байланысты, тілді әдеби мәтіндер негізінде үйретудің маңыздылығы жоғары екендігін байқаймыз. Көркем әдеби шығармаларды оқу арқылы бала қазақ әдеби тілінен

хабардар болып, рухани-мәдени, адамгершілік құндылықтарды да бойына сіңіріп өседі.

Өзге ұлт балаларына қазақ тілі мен әдебиетін оқытуда **әдеби мәтіндермен** жұмыс жасау өте тиімді. Қазақ ақын-жазушыларының шығармаларын оқыту арқылы тіл дамыту жұмыстарын жүргізуге болады. М.Әуезов сынды жазушылардың шығармашылығын оқыту бала тілінің дамуына ықпал етеді. Мәтін – оқушыны ауызша және жазбаша сөйлеуге жаттықтырады, тілдік дағдыларды қалыптастырудың негізгі құралы болып саналады. Мәтінді оқытуға байланысты ұйымдастырылатын жұмыстардың барлығы дерлік тілдік дағдыларды қалыптастырумен тығыз байланыста жүргізілуі қажет. Осы жұмыстар жүйелі атқарылғанда ғана тіл үйрену нәтижелі болмақ. Әдеби мәтіндерді оқу қазақ тілінде сөйлеудің дұрыс үлгісін көрсетеді. Мәтінмен жұмыс жасау арқылы оқушы қазақша дұрыс сөйлеуге дағдыланады. М.Әуезовтің тілі қазақтың әдеби тілі. Жазушы шығармаларын оқу өзге ұлт өкілдеріне қиыншылық тудыруы мүмкін. Жазушы шығармаларында оқушыларға түсініксіз сөздер жиі ұшырасады. Қазақ халқының этнографиясына, салт-дәстүріне қатысты ұғымдар, жалпы қазақ таным-түсінігіне сбайланысты реалий сөздерді оқушылар бірден түсіне қоймауы мүмкін. Сол себепті М.Әуезов шығармаларын жоғары буын оқушыларына өту нәтиже береді. Жазушы шығармашылығын оқытуда ең бірінші сөздікпен жұмыс жүргізу тиімді әдістердің бірі болып табылады.

Әдеби шығармаларды тіл үйренуде қолданудың негізгі мақсаты – білім алушылардың сөздік қорын кеңейту, қазақ халқының таным-түсінігі жайлы мағлұматтар беру, ойын дұрыс жеткізуге дағдыландыру.

Мәтінді меңгертудің негізгі жолы – мәнерлеп дұрыс оқуға дағдыландыру. Әдеби шығарманың негізгі мазмұнын түсіну үшін ең алдымен мәтіндегі жеке сөздерді түсіну қажет. Ең алдымен оқушыларға түсініксіз сөздердің аудармасымен жұмыс жүргізу керек.

Өзге ұлт өкілдеріне қазақ тілі мен әдебиетін оқытуда ұстаздың басты мақсаты – балаларды мемлекеттік тілде сөйлету болып табылады. Әдеби шығармаларды оқыту негізінде қазақ тілінің құдіреттілігін, басты қасиеттерін ұғындыру. Тіл үйренуге ынталандыруда қазақ тілі мен әдебиеті мұғаліміне үлкен жауапкершілік жүктейтіні рас.

Өзге ұлт мектептерінде қазақ тілін үйретуде алдымызға мынандай міндеттерді қоюымыз керек:

- Өзге ұлт өкілдеріне тілді үйретуде тілді күнделікті қарым-қатынас құралы ретінде пайдаланудың практикалық жағын қарастыру;
- Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында білім алушының ауызша және жазбаша сөйлеу тілін, тілдік дағдылардың қалыптасуына жағдай жасау;
- Оқушылардың сөздік қорларын молайтуда тіл дамыту жұмыстарын жүргізу;
- Оқушыларды үнемі өз бетінше жұмыс жасауға дағдыландыру;
- Шығармашылықпен жұмыс жүргізуге үйрету;
- Білім алушылардың тіл үйренуге деген қызығушылығын арттыру.

Өзге ұлт мектептерінде қазақ тілі мен әдебиеті сабаұтарында көрнекілікті қолдану тиімді әдістердің бірі. Оның басты себебі, көзбен көргенде ұзақ есте сақтауға болады. Тіл үйренуде тиімді әдіс-тәсілдер ретінде көрнекілікпен жұмыс жасау өз нәтижесін көрсетеді. Оқушылардың ауызша және жазбаша тілін дамытуда қолданатын тиімді әдіс-тәсілдер мынадай болып келеді: шығармашылық жұмыстар, ситуациялық тапсырмалар, проблема туғызатын сұрақтар, оқу ойындарын ұйымдастыру, деңгейлік тапсырмалар беру, сыни тұрғыдан ойлау технологиясын пайдалану т.б.

Әдебиет сабағындағы тіл дамыту жұмыстарын дұрыс ұымдастыру тіл үйретудің басты негізі. Әдебиет сабағындағы тіл дамыту жұмыстарын жүргізудің өзіндік ерекшеліктері бар. Тіл дамыту жұмыстарында пәнаралық байланыс қызметінің маңызы үлкен. **Мәнерлеп оқып ауызша мазмұндау жұмыстарының** оқушы тілін дамытудағы рөлі айрықша. Әртүрлі жанрдағы туындыларды оқыту кезінде жеке сөздермен, сөз тіркестерімен, сөйлемдермен жұмыс жасауға баулу қажет.

Тіл үйренушілердің еркін тілдесуі үшін **сөздік қорын дамыту** маңызды жұмыстардың бірі. Сөздік қорды күннен-күнге көбейтіп, өмірмен байланыстырып сөйлеуге баулу, ойын толық айта білуге, бір-бірімен қарым-қатынас жасауға дағдыландыру ең негізгі мәселелердің бірі болып табылады.

Тілі жақсы дамыған тұлға ойын жақсы жеткізеді. Тілді дамыту ойды дамыту. Өзге ұлт мектептерінде оқитын оқушылардың тілін дамытуда **сөздік жұмысын** жүргізудің маңызы зор. Себебі сөздік жұмысы – тіл дамыту жұмыстарының негізгі бірі болып табылады.

Өзге ұлт мектептерінде қазақ тілі мен әдебиетін меңгеру сөздер жаттаумен шектеліп қалмауы керек. Сол берілген сөздердің мағынасын саналы түрде ұғыну, ауызша және жазбаша түрде қолдана алу керек. Үйренген сөздерді ұмытып қалмау үшін төмендегідей жаттығу жұмыстарын жасату керек:

- Жаңа сөздерді меңгеру мақсатында сөдікпен жұмыс жасау;
- Қиын сөздерді тыңдалым дағдысын қалыптастыра отырып үйрету. Оқушыларға жаттауға қиындық тудырған сөздерді үнтаспаға жаздырып қайта оқыту;
- Жаңа танысқан сөздерді сөз тіркестері мен сқйлемдер ішінде оқыту;
- Ауызша сұрақ-жауап тәсілін қолдану;
- Берілген сөздерді қолдана отырып, сурет бойынша сөйлемдер құрау т.б.

Күнделікті сабақта қолданылатын жазба жұмыстардың ішінде диктант жаздырудың орны ерекше. Диктанттың әріп, буын, ескерту, сөз, сөздік, өздік, терме, шығармашылық, көру, графикалық және бақылау сияқты түрлері бар. М.Әуезов шығармашылығын өзге ұлт балаларына өту барысында жазушы шығармашылығынан диктант жаздырудың **маңызы үлкен. Оқушы жазушының шығармаларынан диктант жазу арқылы шығарма мазмұнымен** танысады. Диктант жұмысын жүргізгеннен кейін сөздік жұмысын жасайдың қажеттілігі туындайды. Оның басты себебі, сөздікпен жұмыс қазақ тілінде түсініксіз сөздермен жұмыс жасауға мүмкіндік береді.

М.Әуезовтің өмірі мен шығармашылығына байланысты материалдарды меңгеру нәтижесінде оқушылардың бойында осы дағдыларды қалыптастыруға

болады. **Тыңдалым** дағдысын қалыптастыру арқылы өтілген материалдарды ретімен баяндап беруге дағдыландыру. **Оқылым** дағдысын қалыптастыру негізінде оқушының дұрыс оқу, сапалы түсініп оқу, мәнерлеп оқу, шапшаң оқу т.б. оқылым стратегияларын пайдалануға үйренеді. **Айтылым** дағдысын қалыптастыру арқылы өз ойын еркін айтуға дағдыланады. Әдеби туындылардың мазмұнын айтуға, шығарманың тақырыбы мен идеясын түсіндіруге үйренеді. Жазылым дағдысын қалыптастыру негізінде жазбаша мәтіндер құрай білуге, өз ойын жазбаша жеткізуге дағдыланады.

М.Әуезов шығармаларын оқытуда жұптық оқытудың, топтық оқытудың және ұжымдық оқытудың да тиімділігі зор. Сонымен қатар тіл үйренуде диалогтік оқыту әдісінің де маңыздылығы айқын. **Диалогтық оқыту** арқылы мұғалімдер оқушылардың оқуға деген қызығушылығын оятады.

Қазіргі таңда өзге ұлт мектептерінде қазақ тілі мен әдебиетті меңгертуде педагог ғалымдар әртүрлі әдіс-тәсілдерді ұсынып отырғаны белгілі. Оқытудың **интерактивті технологияларын** қолданудың тіл үйренудегі артықшылығының өте жоғары. Интербелсенді оқыту жүйесі білім беруде мұғалімдердің жұмысын жеңілдетумен қатар, оқу процесінде сапалы білім беруге де жол ашады.

Қазақ тілі мен әдебиетін өзге ұлт мектептерінде оқыту мынандай әдіс-

тәсілдер негізінде жүзеге асады. Оларға: сөйлесу, **диолог құру, сұрақ-жауап, түсінігін мазмұндау, аударма жұмыстары, кітаппен, мәтінмен жұмыс жасау әдістері.**

Әрбір тақырыпқа сай көрнекіліктер мен түрлі суреттерді, кестелерді, видеожазбалар мен аудиожазбалар, тақырыптар бойынша электронды кітаптар мен оқулықтарда сабаққа тиімді пайдаланып отырса, оқушылардың сөздік қоры мол болады деген сенімдемін.

Мұғалім қазақ тілін екінші тіл ретінде оқытуда инновациялық әдістерді дұрыс таңдап, оларды тиімді пайдаланғанда ғана өз мақсатына жете алады. Оқушылар бойына тіл үйренуде құндылықтарды дарыту әрбір ұстаздың парызы.

Әдебиеттер:

1. Бітібаева қ. М.әуезов туындыларын мектепте оқыту. Алматы: Мектеп, 2003.– 250 б.
2. Бітібаева Қ. Әдебиетті оқыту әдістері мен технологиялары: Екінші басылым. – Алматы: Мектеп, 2003. – 336 б.
3. Бітібаева Қ.О. Қазақ әдебиетін тереңдетіп оқытудың инновациялық әдістері мен технологиялары. 5-11 сынып мұғалімдеріне арналған әдістемелік құрал. Бірінші кітап. – Алматы: Дәуір-Кітап баспасы, 2012. – 314 бет.
4. Жапбаров А. Қазақ тілін дамыта оқытудың тәжірибелік әдістері: шығарма жаздыру әдістемесі. – Алматы: Эверо, 2016. – 236 б.
5. Жапбаров А. Қазақ тілін оқытудың тәжірибелік әдіс-тәсілдері: талдау әдістері. – Алматы: Эверо, 2018. – 228 б.

ӘОЖ 372.8:811.111

THE EFFECTIVE WAYS OF TEACHING STUDENTS OF PEDAGOGICAL BY DIRECT METHOD

Бегманова Б.Қ.–М1703-11 тобының магистранты
Ғылыми жетекшісі: Киясова Қ.Қ.–доцент м.а.
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент.

Резюме

В данной статье рассматривается эффективные способы обучения студентов педагогическому искусству прямыми методами

Түйін

Бұл мақалада оқушыларды педагогоикалық өнерді тікелей әдістермен оқытудың тиімді әдістері қарастырылған

The growing amount of modern information and data, very rapid changes in the phenomena of the global economy, the process of development of science and education, changes caused by new techniques and innovative technologies have led teachers to a state of "aging" on a mental and methodological basis. As a result of these circumstances, new standards for future business owners are being formed today. Including for teachers, the task is to master new technologies and a multi-level methodological system. On the basis of qualification papers, it is important for students to integrate pedagogical creativity and the practice of mastery.

Pedagogical mastery is the art of implementing complex project activities, effective organization and management, as well as having the ability to comprehensively study educational processes. The reason is that problematic situations for a teacher are very common in the learning process. The future business owner needs not only pedagogical skills in conducting the learning process [1]. It is necessary to participate in the educational process at the general level, pedagogical skills associated with the improvement of professional knowledge and skills of special and individual knowledge. Special attention is paid to the "base of professional education" for the passage of various practical pedagogical activities and the performance of qualification works. The primary task necessary for students in determining the effectiveness of teaching pedagogical skills by direct methods is the creation of specific goals. For example, as a result of the generalization of goals, the student works on the assimilation of theoretical information, practical knowledge and various techniques for other classes. It is obvious that the use of methods with a high efficiency effect in the shortest possible time will be of great importance for the student mastering the professional base. They allow students to replenish their knowledge base and improve their skills [2].

Effective teaching methods in teaching students pedagogical creativity and mastery are prepared by teachers. In providing effective teaching methods, the teacher develops educational curricula for the purpose of teaching, educating and improving skills for each lesson. There are the following effective methods of teaching pedagogical art to students:

- according to the accumulated educational materials, the student must have the courage to express his opinion and attach importance to research and predictive affairs;

- students should independently submit educational materials based on basic information (organize the necessary educational program for the practical lesson) [3];
- independently search, use and draw conclusions from information, carry out analytical and statistical calculations, use special standards and concepts, laws, rules;
- creating problematic situations and finding solutions to them;
- efforts to self-actualize the educational process;
- must act so that the educational thought is independent and awakens creative abilities [4];
- possess the skills of assimilation and interpretation of the most important part of educational information;
- independently compile and process and systematize the information and data underlying the students' curriculum, as well as conduct individual work to find ways to solve problematic problems and draw conclusions.

According to the points on the above-mentioned basics, the student, actively carrying out his activities, will have to work for a long time to master the subtleties of edagogical art in practical terms. The goal for the teacher, in addition to the fact that he graduated with honors from his subject, is social control, formation of understanding, prevention of conflict situations and, most importantly, building relationships with students. According to the methodology of personal orientation, he shows students the importance of educational work, taking into account the personal qualities of the child. It can be said that technology testing, various gaming technologies, business events, simulation games, operational games, playing in a given role constitute active methods of pedagogical training of students.

As a result of global changes in recent years, various active methods of improving personal skills and mastering pedagogical science are most often observed. Currently, there are more than 200 teaching methods. Teaching methods teach students the subtleties of pedagogical education for obtaining professional education. Analysis of situations and making the right decision in a short time is carried out on the basis of opportunities for the development of intellectual abilities associated with brainstorming, feedback, discussions and increased creativity. In this context, the acquisition of professional knowledge is also affected by the frequency of frequent visits to classes for future teachers [5].

Summing up, we noted above that there are many updated and active ways for students to become a pedagogical creative person and learn perfection. It can be said that the knowledge and skills accumulated in practice are of great importance for the future business owner. I am conducting new research on the development of effective methods of direct teaching of pedagogical art for this field, which is of great importance in the country, and for the future business owner, i.e. students.

References:

1. Baklanova T.I. Pedagogy of folk art. Textbook. Moscow: Planet of Music, 2016. 160 p.
2. Yesekeshova M., Sagalaeva Zh. Pedagogy of higher education. Textbook. Moscow: Folio, 2018. 256 p.
3. Tarasova S. I. Fundamentals of folk pedagogy. Textbook for universities. Moscow: Yurayt, 2020. 158 p.

4. Lalaeva R. I., Paramonova L. G., Shakhovskaya S. N. Speech therapy in tables and diagrams. Textbook. Moscow: Paradigm, 2016. 216 p.

5. Rozhkov M. I., Makeeva T. V. Social pedagogy. Textbook for academic baccalaureate. Moscow: Yurayt, 2017. 288 p.

DC 37.013

MULTICULTURAL EDUCATION CONCEPTS SHOULD BE IMPLEMENTED AT A GREATER DEPTH

Adilbek A.Zh., Zhora G.K. –1502-12

Academic adviser: Dauletova A.A. – lecturer (M.A)

South Kazakhstan State Pedagogical University, Shymkent

Түйін

Бұл мақалада көпмәдениетті білім беруді тереңдетіп енгізу тұжырымдамасы сипатталған. Мультикультурализм білім алушыларды бір уақытта өздерінің мәдени, рухани және адамгершілік құндылықтарын сақтауға шақырады, бұл оларды мақтан тұтуға және сенімді болуға қалыптастырады. Жаһандану дәуірінде көпмәдениетті білім беру өзге халықтардың сенімдері, көзқарастары мен әрекеттері туралы терең түсінуге мүмкіндік береді.

Резюме

В этой статье рассматривается концепции глубокого внедрения мультикультурного образования. Мультикультурализм побуждает обучающихся к ассимиляции, диверсификации, при этом сохраняя собственную культуру и духовно-нравстенную ценность, что принуждает их чувствоватья себя вовлеченными, придает чувство гордости и уверенности. В век глобализации мультикультурное образование дает лучшее понимание убеждений, взглядов и поведения других людей.

In the conditions of global globalization, the demographic situation is becoming more complicated every time, the population of some states, as a result of the mass international migration movement, are becoming more multicultural, ethnically diversified. At the present time, an absolute part of about 90% of the countries of the world are ethnically heterogeneous. Thus, globalization has a negative impact on education and the culture of multicultural societies. At the cultural, ethnic, religious level of ethno-cultural communities, there is a tendency to increase tension. Along with this, xenophobia, separatism, aggressive nationalism, new forms of racism, etc. are revealed in another capacity. To solve the above-mentioned problems, multicultural states have begun to search for real pedagogical models that do not require violence and take into account the interests of all ethno-cultural groups in society.

The requirements of multiculturalism are reflected in the concepts and methods of multicultural education. Multicultural education is an integral need of a multiethnic community. His like-minded people express their idea that the future of civilization and individual countries depends on the quality of education of the growing generation for life and activity in a multicultural environment. Multicultural education is an education aimed at creating a balance for all ethnic groups of the possibility of using their cultural needs, dedicating the younger generation to the moral and cultural values of other states and peoples. Undoubtedly, in ethno-

confessional, that is, multicultural education, the principle of the relationship between cultures and dialogue is fully implemented.

In particular, due to the new research of pedagogical science, traditions and new technologies of the multicultural educational sphere are being formed and increased, which has the ability to bring society and education to a new level. The trend in the development of modern education is based on its root and permanence throughout a person's life. As a result, a person joins the world of culture, learns the spiritual values of modern society. In this regard, the importance of the multicultural educational environment as a factor in the formation of the spiritual and moral potential of the individual is being modernized.

The functions of a multicultural educational environment that ensure the development, upbringing and education of migrant children are:

1. Humanitarian and educational;
2. Social adaptation;
3. Cultural studies;
4. Educational and developmental;
5. Communication and integration

Currently, multiculturalism and multicultural education in Kazakhstan is being created by the state national-language educational policy. Her fundamental beliefs are shown in the Constitution of the Republic of Kazakhstan, the laws "On Education", On Languages in the Republic of Kazakhstan" as well as in other state programs. In Kazakhstan, multicultural education is reflected in a new modern field of pedagogical knowledge. There are two prospects for the development of this direction. In one case, it is considered as a dilemma to international socialist education, which existed in Soviet pedagogy, where concepts of this field developed by E.A.Bagramov, Z.T.Hasanov, D.M.Zhazykbaev and others were studied.

In another case, theory is behind practice. The practice of multicultural education is much broader: manuals for teachers "Education in a multicultural environment" have been published, where materials can be useful in various elective courses, ethnopsychology, various educational institutions.

For deeper implementation of multicultural education in Kazakhstan, language trainings for teachers of the region, seminars on the development and formation of a multicultural personality with the help of multilingual education, language Olympiads for senior classes, research centers on intercultural communication and translation, Central Asian Associations, etc. have been organized.

Thus, multiculturalism, multicultural education is understood as an individual's awareness of personal cultural belonging. A person will be able to understand the culture of other peoples when he knows his own culture well. At the same time, studying the culture of other peoples allows a person to understand his own culture more deeply. Based on this, multicultural education recognizes the uniqueness and spiritual and moral value of the culture of each country, regardless of their number.

References:

1. V.G.Zakirova, L.A.Kamalova. Theory and technology of multicultural education: monograph. – In 2h. Part 1. – Kazan:Fatherland, 2016. – 132 p.

https://kpfu.ru/staff_files/F1945416352/Monografiya_Teorii_i_tehnologii_multikulturnogo_obrazovaniya.PDF
2.G.V.Palatkina. "Conceptual foundations of multicultural education" 2006. https://www.dissercat.com/content/etnopedagogicheskie-faktory-multikulturnogo-obrazovaniya
3. Dzhurinsky A.N. Multicultural education in the modern world. M., 2002. p. 28.
4. Makaev V.V., Malkova Z.A., Suprunova L.L. Multicultural education - an actual problem of modern school // Pedagogy. 1999. No. 4. pp. 3-4

UDC 81-13

TEACHING STRATEGIES FOR CHILDREN WITH LEARNING DISABILITIES

Bakkara A.Zh. – student of the group 1703-20
Research supervisor: Ibragimova T.A.- Senior Lecturer
South Kazakhstan State Pedagogical University, Shymkent

Түйін

Бұл мақала инклюзивті білім беру жағдайынд аерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды оқытудың мәселелерін, стратегияларымен технологияларын қарастырады.

Резюме

В этой статье рассматриваются проблемы, стратегии и технологии обучения детей с особыми образовательными потребностями в условиях инклюзивного образования.

According to the Law on Education of the Republic of Kazakhstan "inclusive education is a process that provides equal access to education for all students, taking into account special educational needs and individual opportunities," while a child with special educational needs is understood as children in need of special psychological and pedagogical assistance and the organization of special conditions for their upbringing and training. [1]

Inclusion is a long–term strategy, considered not as a local area of work, but as a transdisciplinary approach in organizing the activities of the education system in all areas as a whole. Inclusion concerns all subjects of the educational process: children with disabilities and their parents, normally developing students and their family members, teachers and other specialists of the educational space, administration, structures of additional education.

It should be emphasized that the introduction of inclusion in the educational system should not lead to a decrease in the importance or elimination of special education as such. Inclusive education is an option for providing educational services to a child with disabilities. All special children need independence, well-being and social participation, but each child needs to choose an accessible and useful educational model for his development. Educational inclusion is effective in cases where it is advisable for a child to study together, the conditions of which must be opposed, taking care of the formation of social skills and life competencies.

The English lesson should be a class full of creative didactic material, full of free communication, equipped with a lingophone, as well as multimedia equipment, so that you can listen to audio without hindrance. In classes with disabilities, the minds of special children with disabilities quickly become boring, and it is difficult for children with impaired attention to learn at the proper level during the lesson. Therefore, I would like to mention the following 7 Strategies:

1) Structuring.

The constancy of the environment, predictability and a clear plan of what will happen next helps children reduce anxiety. To do this, the teacher can develop a single “scenario” of his classes and adhere to it. For example, first greeting, classes at the table, break, classes on the carpet, farewell.

2) Visual schedule.

A visual display of the list of things that are waiting for the child in the classroom helps to structure the environment and show the finiteness of the lesson. The teacher can select cards with images of various tasks and offer the child to distribute them in the order in which he wants to perform them.

3) Communication system.

If the child does not use any communication system, the choice and introduction of this system should be one of the first goals of the behavioral program. The child should have the opportunity to agree, refuse or tell about their needs in an accessible way. When choosing a communication system, it is worth focusing on both the capabilities of the child and the wishes of the family. It is important to maintain a unified system both in the classroom and at home.

4) Limited access to rewards.

It is impossible to give a child encouragement for constant play, because, having the desired incentives freely available, the child will not work for them.

5) Safety rules.

Use proactive strategies to teach safety rules. For example, you can proactively work on the undesirable behavior of “running away”, reinforcing the behavior of “walking around” and “asking permission before leaving". Next to the door of the office, you can hang a visual prompt “stop and ask” and teach the child to ask permission to leave, using an accessible communication system.

6) Providing a choice.

The skill of “making a choice” is one of the basic skills that it is important to teach every child. The opportunity to make a choice reduces the level of protest undesirable behavior and allows the child to control the environment at a level accessible to him. For example, you can ask where the child wants to sit, on the right or on the left, what task he would like to start with, what encouragement to receive.

7) Independent activity

Another important skill is the skill of independent leisure activities. You can teach a child this skill as follows: arrange several activities preferred by the child in one place, for example, puzzles and coloring books, direct the child first to one set, then to the next. As soon as the child has assembled the puzzle and painted the picture, praise him and give him a big prize. Over time, it will be possible to increase the number of activities, transfer the redirection function to a visual schedule and allow the child to choose the right number of classes himself.[2]

Among these mentioned strategies, the most important to highlight is the creation of a favorable communication environment for children with disabilities.It is obvious that the leading task of both a foreign language teacher teaching in an inclusive classroom and the school as a whole is to create an educational environment in which the entire learning process will ensure success in achieving the necessary

educational results for all students of the class, which in turn involves the use of effective educational strategies aimed at predicting and removing possible difficulties in teaching a foreign language, arising in each student of the class when learning a foreign language.The creation of a "barrier-free" educational environment when teaching a foreign language to children with disabilities in an inclusive classroom begins with the creation of a favorable microclimate that contributes to the achievement of academic results by all students of the class and the expansion of their opportunities. The fundamental basis for designing a successful and effective educational environment should be the provision that all children can learn, and every teacher should take responsibility for organizing an adequate psychological and pedagogical support in training. Various socio-pedagogical models of teaching are presented in the foreign research literature devoted to this problem.[3]

Children with poor health, who are educated in the same class in English lessons, and children with disabilities also want to have an interesting English lesson. When working in practice with children with disabilities, I came to the conclusion that it is boring to teach them a consistent method, their consciousness and attention are quickly bored. So I had a creative idea why not make the English lesson a children's favorite club, why not organize it as a podcast club, a debate club, and why not organize it as a master class. I decided that the basic theory and the basic methodology that will convey it to the child should be correct. That is, it is necessary to constantly change the didactic materials to cretive and strong quality, in short. For example: we explain lessons through various applications, creating classes with group work, creating origami, and creating 3D puzzles.

We cannot expect 100% of Kazakhstan's schools to be inclusive. It is planned that the transition will be smooth, new requirements will not be introduced immediately. Many schools, in principle, do not currently have the opportunity to join these requirements. The problem is both in material conditions (ramps, a large number of special devices), and most importantly – the presence of teachers who understand the value of inclusion, are trained and trained to work with "special" children. Ready to help them adapt to the Society of ordinary children. Obviously, children with developmental disabilities benefit from inclusive education as they gain valuable experience in interaction.

The XXI century is a time that science helps and improves all of humanity. Scientists prove that there have been several gaps in our history in the field of education, one of the most important factors is the exclusion of children with disabilities from education, social isolation, lack of proper care and low level of education. Due to the undeveloped wild culture in society, one of the factors is that children with special needs are often involved in public harassment. The paperwork of parents, incorrect decisions, lack of special staff, lack of material visibility is a direct mockery of special children. A special program for children with special needs is being prepared by the Ministry of Education, but in practice it can be seen that 98% of this is not justified. Obligations for the purpose of the lesson are not fulfilled, students drop out of the program.

References:

1.Law of the Republic of Kazakhstan dated July 27, 2007 No. 319-III "On Education" (with amendments and additions as of 08.01.2021) Access mode: https://online .zakon.kz/document / (accessed 9.03.2021)

2.Nazarova N.M. Systemic risks of the development of inclusive and special education in modern conditions // Special education. 2012

3.Cummins, J. A theoretical framework for bilingual special education // Exceptional Children, 1989, No 56. P. 111-19.

УДК 372.8:811:111

BLENDED LEARNING – INNOVATIVE SOLUTION FOR SCOLARSHIPS

Ormanova G. – 1703-82 group master degree student

Scientific supervisor: Kiyasova K.K. - candidate of pedagogical sciences, associate professor

The State South Kazakhstan Pedagogical University, Shymkent

Түйін

Білім беру саласындағы ең жаңа инновациялардың бірі аралас оқыту, атап айтқанда, ұлттық бірыңғай тестілеуге дайындықтың шешімі ретінде қарастырылады. Бұл мақалада технологияның жалпы түсінігі, оның дидактикалық элементтерінің сипаттамасы және оқыту тәсілі мен моделін таңдаудың себептері берілген. Автор оны орта мектепте қолданудың артықшылықтары мен ықтимал тәуекелдеріне назар аударады.

Түйін сөздер: ҰБТ, аралас оқыту, тестілеу жүйесі;

Резюме

Одной из современных инноваций в образовании является смешанное обучение, в частности как решение для подготовки к единому национальному тестированию. В данной статье представлена общая концепция технологии, включая описание ее дидактических элементов и причин выбора подхода и модели обучения. Автор акцентирует внимание на достоинствах и возможных рисках его использования в общеобразовательной школе.

Ключевые слова: ЕНТ, смешанное обучение, система тестирования;

According to the results of the academic year 2021-2022 the Unified National Testing were summed up at the Ministry of Science and Higher Education, where 33 percent of applicants could not score the threshold 50 points out of a total of 140 points. The actual problem is all school years in our educational system all subjects are combined, and every student would get a mark according to all subjects, because certificate of secondary education contains all the subjects. However, to get scholarship in Kazakhstani universities each student needs to take Unified National Testing by only in two elective subjects, and in three main subjects. The problem is instead of preparing for the UNT and getting a chance to enter the university for free, students take summative tests in each subject during all four quarters losing their time.

First of all, let’s have a look what is about General National Testing system and how to prepare to achieve the best results.

Previous format of UNT till 2017				
Kazakh language	Math	History of Kazakhstan	Russian language	Chosen subject

25 questions	25 questions	25 questions	25 questions	25 questions
125 questions		125 points		

Current Format of UNT starting from 2016-2017 academic year				
LITERACY OF READING	MATHEMATICAL LITERACY	HISTORY OF KAZAKHSTAN	1ST CHOSEN SUBJECT	2ND CHOSEN SUBJECT
15 questions	15 questions	20 questions	35 questions	35 questions
120 test questions		140 points		

Specifics of questions, as it is seen for 120 questions each student may get 140 points, it means that in chosen subjects the tasks starting from 1-25 all questions have 5 variants and have only 1 right answer respectively, however, tasks starting from the question number 26 have 8 options but 2 or 3 correct answers, sometimes, even there are 8 variants the correct answer would be only 1 variant and you may get 2 points for every right answer from 26 to 35 questions.

However, if there is only one correct option in the answer and the student selects three options, then he gets no points. At the same time, if the answer consists of two variants and the student marks three and the third one is wrong, then it is possible to get only 1 point. But if the answer consists of three options and two of your marked answers are wrong, and only one is correct, then again it is impossible to get any points.

Regarding this, testing system is also about time management, it means that for all 120 questions each student has only 4 hours consisting variety of tasks about reading, theoretical, logical, mathematical and others. It is said by some that lots of testing systems are not mostly about knowledge, moreover, you have to train your brain to complete all assignments on time. For these kind of trainings there are different types of question booklets to analyze what types of questions exist, process them together with the teacher and learn how to solve and answer such tasks.

Combination of specialized subjects		
	1st chosen subject	2nd chosen subject
	math	physics
	math	informatics
	math	geography
	biology	chemistry
	biology	geography
	foreign language	the world history
	geography	foreign language
	the world history	fundamentals of law
	the world history	geography
0	Kazakh language	Kazakh literature

1	chemistry	physics
2	creative	creative

According to the results of testing in 2021-2022 academic year, the threshold score, that is, the approved 50 points, was scored by more than 103 thousand applicants, which is 67% of the total number of participants. This figure increased by 7% compared to last year's result. The threshold score was not overcome by 51,000 test-takers - 33% of the total. Best of all, the children passed the subject “Reading literacy”, answering 82% of the questions correctly, followed by “Kazakh language” - 64% and “Kazakh literature” - 60%. The smallest number of correct answers was given in the subjects "Physics" and "Chemistry", 40% and 38% respectively.

As a solution to this issue in preparing for the UNT and entering universities with a scholarship, it is proposed to consider the issue of introducing blended learning. Blended learning, like any other innovative technology, requires time and additional efforts on the part of the teacher to form the learning culture of the class. Blended learning is a complex combination of distance and online learning. This model combines the use of multimedia materials with traditional classroom work.

On the basis of blended education, the school named JOO High School opened its doors in 3 cities of Kazakhstan in 2022. Otherwise, the platform and the app of this program started to work 3 years before.

The first step is to determine the level and ability through a special placement test. In order to determine the level of knowledge of the child, a special test is carried out and after the results of these tests, the students are divided into classes according to the corresponding levels. This is done so that all children with the same level move forward together, meanwhile, this distribution helps the teacher to conduct the lesson and control the dynamics.

As it is seen, to be an English teacher student needs to choose the World history and English language. However, other subjects should be taught because certificate of secondary education contains all the subjects. In JOO high school, students learn only their two chosen subjects with three main ones by flow system. Furthermore, students protect project works during the 1st quarter according to other subjects which are contained in educational system, and marks from these projects go to their certificate of secondary education. This way all students will be able to focus on their subjects and pay more attention to practicing different type of questions. Otherwise, it becomes more and more difficult to get a grant for education year by year, since there is high competition among applicants and top universities by setting their threshold scores select only the strongest pupils.

Being a part of this school, I would like to show about hybrid system, where it is taught offline and online at the same time. The modern app of educational system – JOO which is official partner of Testcenter.kz helps to interact with students online, where all the topics for each subject that are found in the tests are covered by complexity in video format. In addition, our students have the advantage of taking the test weekly and watching their growth dynamics.

Pic.1. The app on Appstore or Playmarket

In conclusion, it should be noted that while choosing subjects, each student needs to pay attention to their abilities and interests. Based on this, each person chooses his future profession. With the change in the format of the UNT, it has become much more difficult for many students to receive a free education. However, if we change the approach to preparing for these tests by introducing blended learning into every school that already has its own results in the online format, since the test system does not always confirm knowledge, but it could mostly show training and skills, then many students could achieve desired results.

References:

1. testcenter.kz
2. joo.kz
3. Ministry of Science and Higher Education, official page.

УДК 372.8:811.111

INTERNET TECHNOLOGIES IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Makhamatova T.H. -1703-82 group master degree student
Scientific supervisor : Smanova G.I. - candidate of pedagogical sciences, associate professor
South Kazakhstan State Pedagogical University

Резюме

В статье рассматривается что, в настоящее время Интернетом часто пользуются учащиеся как на занятиях, так и дома. Дома вы чаще всего пользуетесь Интернетом для общения с друзьями, а также для поиска необходимой вам информации.Последняя версия "Всемирной паутины" Web 2.0 дает каждому пользователю Интернета возможность даже создать свой собственный веб-сайт или блог.Студенты, как правило, обладают определенным навыком и обладают необходимыми навыками или умениями для их развития, чтобы эффективно продвигать различные виды деятельности в Интернете.В настоящее время ведется много дискуссий о проблеме превращения Интернета, который уже стал популярным источником информации, в мощный инструмент изучения иностранного языка.

Түйін

Мақалада қазіргі уақытта интернетті оқушылар сабақта да, үйде де жиі қолданатындығы қарастырылады. Үйде сіз Интернетті достарыңызбен сөйлесу үшін, сондай-ақ қажетті ақпаратты табу үшін жиі қолданасыз.Web 2.0-дің "Бүкіләлемдік ғаламтордың" соңғы нұсқасы әр интернет қолданушысына тіпті өз веб-сайтын немесе блогын құруға мүмкіндік береді.Студенттер белгілі бір дағдыларға ие және интернеттегі әртүрлі әрекеттерді тиімді насихаттау үшін оларды дамыту үшін қажетті дағдыларға немесе дағдыларға ие.Қазіргі уақытта танымал ақпарат көзіне айналған Интернетті шет

тілін үйренудің қуатты құралына айналдыру мәселесі туралы көптеген пікірталастар жүріп жатыр.

Currently, the Internet is often used by students both in the classroom, and also at home. At home you use the Internet most often to chat with friends, as well as to search for information you need.The latest version of the "World Wide Web" Web 2.0 gives every Internet user the opportunity to even create their own website or blog.Students, as a rule, have a certain skill and have necessary skills or skills to develop them in order to efficiently advance various activities on the Internet.Nowadays, a lot of discussion is being held about the problem of transforming the Internet, which has already become the popular source of information, into a powerful tool for learning a foreign language. [13]

Computer Technologies.

The Internet offers enormous possibilities to analyze and interpret the information. It should be noted here that one should not forget that, regardless of the characteristics that this or that teaching aid contains, one should keep in mind the primary didactic goals, for example, the cognitive activity of learners [12;p 47]. Therefore, it is necessary to first determine which didactic goals you want to achieve during foreign language learning, and only then decide which Internet sources or related resources are useful for this. The Internet thus creates a unique opportunity for foreign language learners to work with different authentic types of text, but also to communicate with native speakers. In addition, the Internet contributes to the promotion of intercultural competences of learners [8:p 54]. Against the background of the above, however, it must be pointed out that the specifics of foreign language teaching must necessarily be taken into account when using the Internet in the classroom [7; p207]. Teachers must therefore decide which exercises and topics require the Internet, and also which didactic methods are supported by computer technologies [3:p 69]. In my opinion, the best way is to use the Internet and the textbooks in combination.

The Internet as a teaching tool. Foreign language teaching must be practice-oriented. Modern teaching methods, such as cooperative learning, project teaching, computer technologies can hopefully make teaching more interesting for learners and find a balance between students' special features, their language level, skills, motivation, etc. In the 21st century, the term Modern Foreign Language Learning or Modern Foreign Language Learning is very relevant. This concept is very strongly connected with communication technologies: with computer, Internet, television, etc. Szyszka conducted an investigation among the students who actually use these technologies for language learning. She has found that communication technologies are very popular among students, and that computer technologies have improved knowledge of foreign languages [10: p3].

So, thanks to the computer, learners have the opportunity to learn the language not only in the classroom, but also independently. You can, because it is possible for you to search for the information for which you really have a great interest yourself. This increases your inner motivation. The Internet brings a whole new dimension to foreign language learning: learners are able to find connections between theory and

practice [1;p 52]. In my opinion, thanks to the Internet and computer technologies, one can experience real life connections. Not only are all materials accessible on the Internet, but it is also possible to communicate with native speakers of the target language. In addition, current students are more interested in the keyboard, but not in the ballpoint pen, more interested in the screen instead of the exercise book and textbook. These factors increase motivation, because 21st-century learners want to do something real that is connected with real life. However, teachers must know and be sure of how reliable the materials of the Internet are [8: p 53]. Especially if the learners are to choose the materials themselves.

Computer use in foreign language teaching. The use of computers in foreign language teaching seemed logical and valuable, because the computer can improve the teaching process and change the entire learning process [11: p 2]. In addition to the positive expectations, however, some doubts have also arisen about the usefulness of the computer, because at first one did not know what to expect from this new teaching and learning dimension. In the following, I will therefore discuss the negative sides regarding computer use [5:p 184):The computer not only develops foreign language acquisition, but also can prevent it. Interpersonal communication is deteriorating. Processes of alienation arise.

Computer use could potentially prevent students from performing various exercises (e.g. drill exercises or exercises that activate learners before class.)

However, one is not sure whether one can control the natural communication process by using a computer if one communicates only through the computer.

These fears about computer use can actually be true, but only if you only use computer technologies in class. But you have to create a balance in class. It's really not effective if you only work with the computer. Learning a foreign language using computer technologies should not take place during the entire lesson, but the computer should only take up part of the lesson [11: p 2]. So it becomes possible to avoid the negative effects. In this case, the computer- Internet technologies are very helpful in foreign language learning and contribute to the development of learners' knowledge. The argument that computer use worsens interpersonal communication is not entirely justified, because many computer technologies and tasks can support cooperation and collaboration between learners [11:p 7]. Computer technologies make it possible, for example, to organize cooperation in small groups, not only during classes, but also at home. So the argument that computer use could disrupt the natural communication process is not relevant. The computer and the Internet simplify communication between learners and native speakers. The learners can hear a real language and see how native speakers speak and how they behave [7:p 212]. Consequently, it is possible to say that the above-mentioned concerns about computer technologies actually do not make sense, because computer technologies help learners to learn the language actively and productively. It can be said that computer use is an important part of foreign language teaching. Thanks to computer technologies, the auditory and visual sides of language learning are interconnected. You also have free and problem-free access to global data networks, which offer enormous opportunities for practice and communication.

Computers as teaching aids. The main focus when using the computer in foreign language lessons is the rich selection of types of exercises. When you work with the computer, it usually happens that you first choose a task and then, when this task is finished, you can look for the right solutions. If the respective program confirms the solutions as correct, it is possible to see which answers are correct, and which answers need to be checked. So, if the answer is wrong, the learners will get a comment or help on how it is possible to correct the answer. These possibilities are available, for example, in multiple-choice or supplementary exercises. Sometimes the program also offers possible solutions, and this is quite helpful in the case when you do not know at all what the correct answer is. This subheading includes the following types of tasks: vocabulary trainers, grammar exercises [5: p 185].

There are even more types of exercises, for example, gap texts (you should introduce a correct word, an expression into the text) or assignment exercises (you should reconstruct and assign an entire text here so that it is logical; or you arrange the facts that are in the text, etc.). Subsequently, if the answers are correct, the program marks this gap with the green color, and if the answers are incorrect, then the program marks them with the red color [3: p 213].

Against the background of the above, one can draw the conclusion that Internet resources make foreign language learning more interesting, because multimedia PCs have great didactic-methodological opportunities. Although computer technologies offer diverse and many exercises and methods, there are also other significant prospects for learning and teaching the foreign language here. Multimedia PCs can take into account the individual needs and interests (also a motivation) of the learners [8: p 68]. This means that teachers can select exercises according to the individual characteristics and abilities of the learners [9:p 180]. This is possible because computer programs or Internet resources for foreign language learners suggest different materials, which are divided according to topics or forms of practice. That is why teachers can choose such exercises that maximally correspond to the interests and also the level of the language of the students. The Internet sources enable such an approach to language learning [4:p 234].

You can find enormous Internet opportunities that can actually be very helpful in foreign language teaching. Enables the use of computers in foreign language teaching [5:p: 187]:

-Different practice topics and language skills, e.g.: grammar, reading comprehension, listening and sight comprehension; topics from A to Z.

-Available materials for all levels (from beginners to advanced).

-A good selection of exercise forms, e.g.: multiple choice exercises, crosswords, gap texts, audio and video exercises, selection exercises,

-Sentence order exercises, insertion exercises, vocabulary exercises, etc.

- It is also necessary to apply individual care.

The computer is motivating and fun to learn the target language. However, computer use actually has even more positive sides that can show that computer use is necessary in foreign language teaching. One such positive side of using a computer is that you can not only use the already existing exercises, but with the help of the existing programs, everyone can collect and compose their own exercises [4: p233].

For this, teachers may be able to download free or affordable programs and then compose their own exercises depending on the needs of the learners. Therefore, the teacher can choose between two main options: either to use the Internet exercises that already exist on the Internet in the classroom, which fit the topic, or to download programs and write their own exercises [12:p 216].

Using a computer is also good for independent foreign language learning. As already mentioned, almost all Internet resources and tutorials have a function that corrects the answers, and also comments or gives feedback on why the answers are incorrect. Actually, you can not only practice with individual exercises, but it is also possible to complete an entire language course on the Internet, which includes all language skills [6: p 51].

The computer and the Internet are an important part of our life nowadays. Computer technologies are used by both teenagers and adults. There is no fixed age group that should work with a computer, so teachers can use computer technologies in teaching foreign languages, despite their age and level of education. Such technologies are suitable for all students and pupils, especially if the teacher knows how, when, why and where such media-didactic technologies can be used.

Digital teaching and learning materials. There are different types and types of digital media available. Rösler, for example, divides digital teaching and learning materials into four areas [7: p: 52].

According to him, the digital material is a part of the learning process by connecting different textbooks with different media. The worksheets and exercises presented during the lessons are used, which are presented on the Internet on learning topics to be dealt with. The teacher offers the Internet materials with the worksheets or exercises provided for the respective materials. However, teachers can also present and create lesson templates themselves [7:p75].

In conclusion, social networks are very useful when learning a foreign language. The methodological potential of social networks in foreign language learning is demonstrated by the following conditions:

-Social networks are very popular among schoolchildren and students, because they are a natural environment for communication.

-The interface of most networks leave content in different formats

Upload text documents, images, videos, sound files, also discuss them in the appropriate sections. At such kind of work develop speech skills (reading, listening, writing), as well as speaking during the subsequent oral discussion about films and audiobooks in teaching .

References:

1. BARTRAM, Brendan (2010): Attitudes to Modern Foreign Language Learning. Insights from Comparative Education. Great Britain.

2.BRANDI, Marie-Luise (2008): Video in German lessons. Munich.

3. BEATTY, Ken (2003): Teaching and Reasearching. Computer- Assisted Language Learning. London.

4. FREDERKING, Volker/KROMMER, Axel/MAIWALD, Klaus (2008): Media Didactics German. introduction. Berlin.

5. HUNEKE, Hans-Werner/STEINIG, Wolfgang (2002): German as a foreign language. introduction. Berlin.

6. MESKILL, Carla/QUAH, Joy (2013): Researching language learning in the age of social media. S. 39- 54. In: THOMAS, Michael/REINDERS, Hayo/WARSCHAUER, Mark (Hrsg.) (2013): Contemporary Computer-Assisted Language Learning. London.

7. RÖSLER, Dietmar (2007): E-learning foreign languages- a critical introduction. Tübingen.

8. SARTER, Heidemarie (2006): Introduction to Foreign language didactics. Darmstadt

9. SCHERPINSKI, Anja (2014): Potential of audiovisual texts for foreign language learning- a comparative quantitative study with Korean German studies students on comprehension performance in auditory and audiovisual text reception. PP. 1-16. Seoul. In: Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsrpachenunterricht. Didactics and methodology in the field of German as a foreign language.

10. SZYSZKA, Magdalena (2015): Multimedia in Learning English as a Foreign Language as Preferred by German, Spanish and Polish Teenagers. S. 3-20. In: PIASECKA, Liliana/ADAMS-TUKIENDORF, Malgorzata/WILK, Przemyslaw (Hrsg.) (2015): New Media and Perennial Problems in Foreign Language Learning and Teaching. Poland.

11. THOMAS, Michael/REINDERS, Hayo/WARSCHAUER, Mark (2013): Contemporary computer-assisted language learning: The role of digital media and incremental change. S. 1-12. In: THOMAS, Michael/REINDERS, Hayo/WARSCHAUER, Mark (Hrsg.) (2013): Contemporary Computer-Assisted Language Learning. London.

12. WHITE, Cynthia (2003): Language Learning in Distance Education. Cambridge.

13. Девтерова З. Р. Информатизация образования и самостоятельной деятельности студентов при преподавании иностранного языка в вузе // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. -

- № 10. – С

ОЖ 372.8:811.111

NON-TRADITIONAL FORMS OF LESSON

Базарбаева М.Ж. – М1703-11 тобының магистранты

Ғылыми жетекші: Қиясова Қ.Қ.– доцент м.а.

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Түйін

Дәстүрлі емес оқыту әдістері мен технологияларының көптеген түрлерін қамтитын кең категория. Бір кездері оларды сабақта әдістерді қолдана отырып оқыту мүмкін емес деп есептелді. Технологияның арқасында оқу жоспарын оқыту оңайырақ. Технология дамып келе жатқандықтан, мұғалімдер оқу бағдарламасы аясында оқыту әдістерін жетілдірудің жаңа жолдарын табады. Демонстрациялар мен аудиториялық лекциялар ескіруде; мұғалімдер өз дәрістерін студенттер үшін қызықты және тартымды етудің шығармашылық және әртүрлі жолдарын табады.

Резюме

Нетрадиционное обучение – это широкая категория, включающая множество различных видов методов и технологий. Когда-то считалось, что их невозможно научить, используя методы в классе. Благодаря технологиям преподавание по учебной программе становится проще. По мере того, как технологии продолжают развиваться, учителя будут находить новые способы улучшить свои методы преподавания в рамках учебной программы. Демонстрации и лекции в классе устаревают; преподаватели найдут творческие и различные способы сделать свои лекции интересными и увлекательными для студентов.

The non-traditional form of conducting a lesson is an opportunity for children to develop their creative abilities and personal qualities, to appreciate the role of

knowledge and see its application in practice, to feel the relationship between different sciences, this is independence and a completely different attitude to their work. Such forms make it possible not only to raise students' interest in the subject being studied, science, but also to develop their creative independence, to teach them how to work with various, the most unusual sources of knowledge.

The very organization of such a lesson leads students to the need for a creative assessment of the studied phenomena, events, especially the results of human activity, i.e., it contributes to the development of a certain positive attitude towards nature, society, oneself, etc. In the process of conducting these classes, favorable conditions are formed for the development skills and abilities of quick thinking, to the presentation of brief but accurate conclusions. Such classes allow you to introduce elements of entertainment more widely, which increases interest in the subject.

Life itself suggests new forms of conducting classes, you just need to see and comprehend them. Any teacher uses at least occasionally in his activities non-traditional forms of teaching students. They are presented both as lesson fragments and as a lesson entirely devoted to the implementation of one of the methods. This is due to the formation of a new style of pedagogical thinking of the teacher, focusing on the effective solution of educational problems in the conditions of a modest number of subject hours, on strengthening the independent creative and search activity of schoolchildren.

Non-traditional forms of classes are based on the understanding of students as a subject of the educational process, aimed at developing the personality of students, their creative potential and motivational value sphere. Therefore, educational material is selected in accordance with the criteria of problematic, alternative, critical, the possibility of integrating knowledge from various scientific disciplines. NFU can be grouped according to the following positions: lesson-game or lesson-learning game; lesson - educational discussion; study lesson.

They are based on the criterion of the leading activity of the subjects of the educational process. The nature of the activity of the students themselves in non-traditional lessons (playing, evaluating and debating, reflective) suggests: the use of “direct access methods”; stimulate the interest and motivation of students.

This is achieved through the joint, creative work of teachers and students in the areas of goal setting, planning, analysis (reflection) and evaluation of the results of educational activities. The teacher becomes the coordinator in this activity. Its task is to stimulate the development of the creative potential of students. NFUs provide an opportunity to implement a qualitative approach to the evaluation of results. In this regard, an obligatory stage in their organization is analysis, due to which the external learning results are translated into the internal plan of the individual, i.e. internalization. The principles underlying the concept of non-traditional forms of the lesson (subject - subject position in the teacher-student system, interactivity, development of a creative personality) contribute to the development of the personality of students.

Non-traditional methods, as a rule, are used after one or more standard lessons, it is believed that these methods play the role of generalizing control. Such lessons

are therefore called non-traditional, because they do not take place in the usual atmosphere and setting. Such a change of scenery is fully justified, because it creates a kind of festive atmosphere when summing up the work, removes psychological barriers, because of the fear of making a mistake.

Non-traditional methods should be implemented in the presence of the whole class, as well as using both auditory and visual clarity. In such lessons, it usually turns out to achieve various goals of a methodological, psychological and pedagogical nature, which can be summarized as follows:

- control of knowledge on a certain topic;
- provides a working atmosphere, a serious attitude to the lesson.

The effectiveness of any lesson depends on the ability of the teacher to organize the lesson competently and correctly, choosing the right thematic forms of classes.

The child develops in the classroom in completely different ways. It depends on what is meant by "development".

If we understand development as building up knowledge and skills (the ability to add, subtract, analyze, develop memory and imagination), then this development can be provided precisely by traditional lessons. Again, this development can happen quickly or slowly.

According to the researchers, if a quick result is needed, then it is necessary to choose a non-traditional organization of lessons.

References:

1. Shevchenko G.N., Zaitsev V.V. Subject education in elementary grades // Primary school. - M., 1998.- p.57

2. School of eidetics. The development of memory, figurative thinking, imagination. In 2 vols. M.1994

3. Elkonin D.B. Psychology of learning. - M.: Knowledge. - 1974. - p 45-47.

4. Yakobson P.M. Psychological problems of human behavior motivation. - M. - 2000. - p.10-91.

5. Yakovleva V.I. Ways to improve reading lessons // Elementary school. - M., 1996.- p. 18

6. Yakushina.L.Z. Communication of the lesson and extracurricular work in a foreign language. - M: Higher school. - 2002. - p.12-21.

7. Livingstone C. Role Play in Language Learning. - M.: Higher school, 1988.-p.27.

UDC 372.881.111.1

WAYS OF APPLICATION OF PROJECT METHODOLOGY IN TEACHING ENGLISH TO SENIOR SCHOOL STUDENTS.

Guseynova M.M. - student of the group 1703-49
Research supervisor: Duisenova M.M. - Ph.D., postdoctoral
South Kazakhstan State Pedagogical Institute, Shymkent

Түйін

Мақалада жоғары сынып оқушыларына ағылшын тілін оқытуда жобалық әдістемені пайдалануға баса назар аударылады. Зерттеулер көрсеткендей, бұл бағыттағы зерттеулердің көпшілігі сөйлеу және коммуникация дағдыларын дамытуға бағытталған. Дегенмен, Қазақстанда ағылшын тілінде сөйлеу дағдыларын дамыту үшін жоба әдістемесін тікелей қолданатын зерттеулер жетіспейді. Бұл қабілет оқушылардың оқуына ғана емес, олардың болашақ жұмысы мен өміріне де пайдалы. Мақалада жоғары сынып

оқушыларының сөйлеу дағдыларын жақсарту үшін ағылшын тілін оқытуда жоба әдістемесін қалай қолдануға болатыны туралы ұсыныстар мен мысалдар келтірілген.

Резюме

Статья посвящена использованию проектной методики в обучении английскому языку старшеклассников. Исследование показывает, что большинство исследований в этой области сосредоточено на развитии навыков говорения и общения. Тем не менее, в Казахстане не хватает исследований, которые непосредственно применяли бы проектную методологию для продвижения навыков разговорной речи на английском языке. Эта способность полезна не только для обучения студентов, но и для их будущей работы и жизни. В статье даны рекомендации и примеры того, как методология проектов может быть применена в обучении английскому языку старшеклассников для улучшения их разговорных навыков.

The article discusses the application of project methodology in teaching English to senior school students in Kazakhstan. The authors emphasize the importance of developing students' language skills, particularly speaking and communication, and present various project-based teaching approaches that aim to enhance these skills. Examples of successful projects implemented in Kazakhstani schools are provided, and the benefits of using project methodology in English language teaching are highlighted. The article concludes with a call for further research and development of project-based approaches to promote effective English language learning among senior school students in Kazakhstan.

Project-Based Learning (PBL) is a didactic methodology whose main objective is the realization of a final product that responds to a real-life problem. The work process is analyzed and considered by the teacher, taking into account the characteristics of his students, making sure that they have the necessary elements to solve it. This process is characterized by inquiry, reflection, problem recognition, collaborative work, data interpretation and evaluation, among other tasks, and is the result of the efforts of students and teachers.

The teaching of English in Kazakhstan has gained immense importance in recent years, owing to the country's growing economy and international relations. However, the traditional methods of teaching English have proven to be ineffective in achieving the desired results in language proficiency. Project-based learning has emerged as a popular approach to teaching English, providing students with the opportunity to learn the language through active learning, collaboration, and real-life problem-solving tasks.

This study aims to investigate the ways of application of project methodology in teaching English to senior school students in Kazakhstan. The paper will investigate the benefits and challenges of project-based learning, its effectiveness in enhancing students' language proficiency and critical thinking skills, and the ways to overcome the challenges.

The application of Project Based Learning in the subject of English is a teaching process whose main objective is the acquisition of basic skills and the development of essential skills to put into practice in real life.

Currently, English language instruction is based on the competency model. Likewise, in the PBL methodology, the development of the four basic competencies

is fundamental: Listening (Oral Communication), Writing (written expression), Reading (written comprehension) and Speaking (oral expression).

Various authors have conceived and structured the project-based learning process in different ways; among them Khatamova Z. and others differentiates five phases [1]:

- Phase 1: Choice of the topic by the students based on the teacher's proposals or the proposals of the students themselves.
- Phase 2: Detection of previous ideas to find out what students really know about the topic in question.
- Phase 3: Concretion of objectives and contents, the teacher works together with the students to define the objectives and the development of the project.
- Phase 4: Investigation. In this phase, students develop their work, taking into account the resources, times and spaces used.
- Phase 5: In the last phase, the evaluation and presentation of the work is carried out.

According to Brit N., there are eight key elements that must be developed in all project work: meaningful content, need to learn, guiding questions, voice and vote for the student, 21st century skills, research towards innovation, criticism, review and presentation of the final product before an audience [2].

The results showed that project-based learning has several benefits in teaching English to senior school students in Kazakhstan. Teachers identified that project-based learning enhances students' language proficiency, critical thinking skills, and student engagement. Students who participated in project-based learning showed higher motivation levels and demonstrated a deeper understanding of the language. Teachers also noted that project-based learning allowed for more creativity and flexibility in their lessons and provided a more student-centered approach to learning.

The study concludes that project-based learning can be an effective approach to teaching English to senior school students in Kazakhstan. It provides a more student-centered approach to learning, enhances language proficiency, and develops critical thinking skills. However, the implementation of project-based learning requires adequate resources, training, and support from policymakers. Teachers should be trained to use project-based learning effectively, and students should be taught the necessary skills to work independently and collaboratively.

Here are some examples of how project methodology can be used in teaching English to senior school students in Kazakhstan:

Group Projects: Students can work in groups to complete projects related to English language learning. For example, students can create a video or a presentation on a specific topic related to English grammar, vocabulary, or literature.

Research Projects: Students can conduct research on a particular aspect of the English language, such as the history of the English language, its evolution, or its impact on other cultures. This can be done through online research, interviews, or surveys.

Problem-Solving Projects: Students can solve real-life problems related to English language learning. For example, students can create a plan to improve the

language proficiency of non-native English speakers in their community or create a guidebook for tourists visiting Kazakhstan.

Creative Projects: Students can create artistic projects that incorporate the English language, such as writing and performing a play or creating a short film in English.

Collaborative Projects: Students can work in collaboration with their peers to complete projects related to English language learning. For example, students can work together to create a bilingual magazine or a website that promotes the English language and culture.

These examples of project methodology can help to enhance students' language proficiency, critical thinking skills, and promote student engagement in the English language learning process.

In conclusion, project methodology can be a highly effective approach to teaching English to senior school students in Kazakhstan. By using project-based learning, students can actively engage with the English language, develop critical thinking skills, and enhance their language proficiency. The examples of group projects, research projects, problem-solving projects, creative projects, and collaborative projects discussed above are just a few of the ways in which project methodology can be applied in the classroom. By encouraging students to work together in a collaborative environment and to use their creativity and problem-solving skills, teachers can foster a love of learning and inspire students to take an active role in their education. Ultimately, the application of project methodology in teaching English to senior school students in Kazakhstan can help to create a more dynamic and engaging learning experience, and prepare students for success in their future academic and professional endeavors.

References:

1. Khatamova Z., Ismailova H., Akbarova M. Project method in teaching English. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol 7. No. 9. -2019.

2. Brit N., Sushkevych O., Solodchuk A., Shulga N. The Project Method: Practical Implementation in English Classroom. Czech-Polish Historical and Pedagogical Journal, 12/2, 189–200. -2020 https://doi.org/10.5817/c

ӘОЖ 811.112.2

ҒАЛАМТОР КӨМЕГІМЕН НЕМІС ТІЛІН ҮЙРЕНУ ЖОЛДАРЫ

Пердебекова Ю.Ш. – 1703-61 тобының студенті

Ғылыми жетекші: Абдукаримова А.А. – аға оқытушы

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В данной статье речь пойдет о помощи интернета в изучении языка, в нашем случае-немецкого. Автор указывает подходящие приложения и советы, облегчающие изучение немецкого языка. Эти приложения сделают процесс изучения языка более увлекательным и легким.

Summary

In this article we will talk about the help of the Internet in learning a language, in our case, German. The author indicates suitable applications and tips to facilitate the study of the German language. These apps will make the language learning process more fun and easier.

Интернет бізге біршама пайдалы мүмкіндіктерді ұсынады, оны ақпаратты іздеуге немесе кез келген мақсатта пайдалануға болады және оның желілерінің біріне қосылатын әрбір адамға қол жетімді. Ол әлеуметтік медиа, электрондық пошта (e-mail), "чаттар", жаңалықтар топтары, аудио және бейне сигналдары арқылы адамдар арасындағы байланысты қолдайды және адамдарға әртүрлі жерлерде бірлесіп жұмыс істеуге мүмкіндік береді.[1]

Қазіргі таңда ғаламтор арқылы білім алу процессі әлдеқайда жеңілірек әрі қолжетімді бола түсті, яғни адамдар IT-ға тәуелді. Оларға интернет,бейнелер, музыка, ұялы телефондар, ойындар мен түрлі қолданбалар жатады. Қай жерде болсаңызда уатыңызды тиімді пайдалану мақсатында ғаламтор көмегіне жүгінуіңізге мүмкіндік бар. Жолда келе жатсаңыз немесе басқа да шаруалармен айналысу барысында ғаламтордан түрлі пайдалы ақпараттарды немесе өзіңізге қызықты, керек мағлұматтарды тыңдау, меңгеру өте тиімді.

Ғаламтор адамның білімі мен қабілетін, тұлғалық қасиеттерін дамытуға ықпал етеді. Жаңа қабілеттерді үйрену өзіңізді жақсырақ тануыңызға, алдыңыздан көптеген есіктің ашылуына ықпал етеді, өзіңізді жан-жақты дамытуға септігін тигізеді. Ғаламтор арқылы меңгеруге болатын қабілеттердің бірі – тіл үйрену.Тіл үйренудің негізі автоматтандырылған дағдыларды дамыту болып табылады. Жалпы тіл үйрену ұзақ процесс. Жаңа тіл үйрену арқылы сіз өзіңізге жаңа бір әлемді ашқандай боласыз, сол халықтың мәдениетіне тереңінен үңіле түсесіз, өмірге деген көзқарасыңыз өзгереді, біршама мүмкіндіктерге ие боласыз, көкжиегіңіз кеңейе түседі. Үйренуге қызықты әрі сізге көптеген мүмкіндіктерді беретін тілдердің бірі – неміс тілі.

Неміс тілі – Еуропалық Одақ тілдері арасында ең көп таралған бірінші тіл. Неміс тілінде Германия, Австрия, Швейцария, Люксембург, сондай-ақ Италияның солтүстігінде, Бельгияның шығысында және Францияда сөйлейді. Ғалымдар мен студенттер үшін неміс тілін білу өте маңызды, өйткені ғылыми басылымдар саласында неміс тілі екінші орында. Неміс тілі туризммен байланысты барлық нәрселерде өте маңызды рөл атқарады. Немістер-әлемдегі ең саяхатшы ұлт. Бірақ "неміс әлемі" елдерінің өздері (Германия, Австрия және Швейцария) - танымал туристік маршруттар және Еуропаның ең әдемі елдері. Бұл мәліметтер неміс тілін үйренуге біршама себеп бар екендігін көрсетеді.[2]

Тіл меңгерудегі ұзақ процессті жеңілдетуге және қызықты етуге ғаламтор желісіндегі біршама қосымшаларды қолдануыңызға болады. Олай болса неміс тілін үйренуді жеңілдететін қосымшалар мен кеңестерді қарастырайық.

Неміс тілін үйрену үшін қолданылатын мобильді қосымшалардың көптеген түрлері бар.Ең маңызды категориялардың кейбірі чат, сөздік және сөйлемдер мен ойындар. Мәселен, HelloTalk Learn Languages Free, Tandem: Find Language Exchange Partners Worldwide,Wort des Tages: Deutsch - Vokabeln lernen қосымшаларын тиімді қолдануға болады. Мобильді қосымшалардың артықшылығы – оны кез-келген жерде қолдана алу мүмкіндігінде және тілді меңгеру процессін қызықтыра түсуінде. Төменде мобильді қосымшалар жайында толығырақ бөлісіп, қай қабілетті шыңдауға көмектесетінін талқылайық.

Жалпы тіл үйрену процессін біз бірнеше бөлімдерге бөліп қарастыруымызға болады: тыңдалым, оқылым, жазу және сөйлеу. Әр бөлімді меңгеру барысында түрлі техникаларды қолданған абзал. Алдымен, тыңдалым бөліміне тоқталайық.

Неміс тілін түсіну қабілетіңізді арттыру үшін тыңдалымға мән берген дұрыс. Тыңдау арқылы сіз өзіңізді сол тілді қабылдауға, одан соң түсінуге, сөздердің дұрыс дыбысталуы мен екпінді дұрыс қоюға үйренесіз. Бұл қабілетті меңгеру үшін ютуб желісінде “Brandt-Schule ” арнасындағы видеороликтерді көруіңізге болады. Бұл арнаның артықшылығы видеороликтер “in der küche, im geschäft ” деген секілді белгілі бір тақырыптарға арналған, түрлі иллюстрациялар қолданылған. Бұл сөзсіз процессті оңай әрі қызықты етеді.

Келесі мобильді қосымша “Prolingo: Неміс тілі.Тыңдау және сөйлеу”. Бұл қосымшада өзіңіздің деңгейіңізді көрсету арқылы әртүрлі деңгейдегі диалогті тыңдай аласыз, тыңдап қана қоймай бірге қайталап машықтанасыз. Бұл қосымшалармен сіздің тыңдау және түсіну деңгейіңіздің біршама өсері анық.

Сіздің неміс тілін тыңдау арқылы түсіну қабілетіңізді шыңдауға Deutsch lernen durch hören мобильді қосымшасы көмектеседі. Бұл мобильді қосымшада диалог және әртүрлі тақырыптар берілген. Мәселен, Kleidung бөлімінде киімдерге қатысты сөздер иллюстрациясы және неміс тілінде жазылуымен берілген, оған қоса ол сөздің үстінен бір рет бассаңыз дұрыс оқылуын тыңдай аласыз.

Ал жазу қабілетіңізді шынықтыру мақсатында граматикалық тапсырмаларға көңіл бөлгеніңіз жөн. Жаңа ережені үйренгенде тапсырмаларды толықтай жазып орындауға дағдыланыңыз. Жады ақпаратты қабылдау мен өңдеудің басым арнасымен тікелей байланысты, сондықтан бұл факторды ескеру қажет. Жаттығуларды орындау, реферат жасау, белгілер қою, аннотация жазу материалды игерудің тиімділігіне ықпал етеді, өйткені жазу кезінде ақпаратты қабылдаудың барлық арналары қолданылады[3]. Ол сіздің неміс тілінде жазу қабілетіңізді жақсартып қана қоймай миыңыздың жақсы жұмыс жасауына түрткі болады, берілген ақпаратты меңгеруге көмектеседі. Неміс тілінің граматикасымен жақсы жұмыс жасау үшін келесе мобильді қосымшалармен жұмыс жасағаныңыз дұрыс. Мәселен, Deutsch Grammatik A1A2B1B2, Deutsch Lernen Grammatik Übung, Deutsch Lernen Sprechen Übung, Deutsch Perfekt lernen.

Deutsch Lernen Grammatik Übung мобильді қосымшасында неміс тілінің ережелері беріліп, бөлімдерге бөлінген. Мәселен, Artikel im Dativ, Modalverben, Personalpronomen, Infinitiv mit/ohne zu деген секілді тақырыпшалар бар. Әрқайсысына өту арқылы ережемен танысасыз және біліміңізді бекіту мақсатында сол тақырыпқа сәйкес тест тапсырмаларын орындай аласыз.

Бұл мобильді қосымшаларды пайдалану арқылы неміс тілінің грамматикасын үйрене аласыз, берілген жаттығуларды орындай отырып сөздік қорыңыз да көбейе түседі.

Келесі бөлім – оқылым. Неміс тілінде оқу қабілетіңізді жақсарту үшін мәтінмен көбірек жұмыс жасауға кеңес беремін. Оқу барысында сіз сөздердің дұрыс жазылу формасын есте сақтап қана қоймай, сөз тіркестерімен және

сөйлемнің құрылымымен де танысасыз. Ал оқылым процессі қолайлы болуы үшін сіздерге “Неміс тілінде Дейсимен бірге оқы” деген қосымшаны жүктеп алуға кеңес беремін. Қосымшада әртүрлі деңгейдегі мәтіндерді оқи отырып сөздердің дұрыс дыбысталуын тексере аласыз.

Сіздің оқу және тыңдау қабілетіңізді шыңдауға көмектесетін келесі мобильді қосымша – Deutsch.Hören und lesen, Deutsch lernen mit Dialogen, Deutsch lernen durch hören.

Deutsch lernen mit Dialogen мобильді қосымшасында белгілі бір тақырыптар аясында диалогтар берілген. Мәселен, Mein Lieblingsfach, Einkaufen im Supermarkt, Die Idee, Das Rezept, Im Hotel. Диалогті алдын ала өзіңіз оқып кейіннен дыбысталуыңызды тексеруіңізге болады немесе дыбысталуын қосып бірге қайталағаныңыз болады.

Тіл меңгерудегі ең соңғы бөлім – сіздің сөйлеу қабілетіңіз. Жоғарыда атап өтілген қабілеттердің жиынтығы десек те болады. Тыңдалым, жазу және оқу қабілетіңізді жақсы деңгейге жеткізгенде ғана еркін сөйлеуге мүмкіндігіңіз бар. Алайда осы тұста жоғарыдағы қосымшалар мен кеңестерден бөлек сіздің сөйлеу қабілетіңізді жақсартуға көмектесетін тағы бір бөлімді қарастырсақ болады, ол – сөздік қор. Сіздің сөздік қорыңыз тіл меңгеру барысында негізгі рөлді атқарады. Себебі сіздің граматикалық немесе оқу қабілеттеріңізді сөздік қорыңыз аз болған жағдайда өз деңдейінде дұрыс қолдана алмайсыз, керегіңізге аспайды. Сол себепті келесі әрі ең маңызды кезең – сөз жаттау, сөздік қорыңызды көбейту. Сөздік қорыңызды көбейтуге оқыған мәтініңіз, ереже жаттағанда қолданылған сөздер, тыңдалым барысында есте сақталған сөздердің көмектесері анық, алайда олармен шектелмеген дұрыс. Қосымша ізденуіңіз тіл үйрену процессін қысқартады. Сөздік қорыңызды көбейту мақсатында “Reword”, “Wordbit” қосымшаларын жүктеп алуға кеңес беремін. Бұл қосымшаларда сөздер әртүрлі топтарға, яғни тақырыптарға бөлінген. Онымен қоса жаттаған сөздеріңізді арнайы бөлек папкаға енгізіп, қайталап жүруіңізге болады.

Неміс тілінде сөйлеу қабілетіңізді арттыру мақсатында сөздік жаттаудан бөлек түрлі диалог немесе сіздің сөйлеу қабілетіңізді тексере алатын мобильді қосымшаларды жүктей аласыз. Мәселен, Deutsch lernen mit Dialogen, Deutsch lernen mit Quiz, Deutsch Sprechen, Deutsch lernen&lesen. Бұл мобильді қосымшалардың барлығы сіздің неміс тілін меңгеруіңізге септігін тигізеді.

Қорыта келгенде, тіл үйрену процессін түрлі тиімді қосымшалардың көмегімен жеңілдетуімізге болатынын аңғардық. Ұзақ процессті қызықты өткізуге мобильді қосымшалардың берер көмегі көп. Онымен қоса, бұл қосымшалар сіздің “қолыңызда” болғандықтан өте тиімді әрі уақытыңызды пайдалы өткізуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер:

1. Кан Р., Майкл А./Internet. Computer network/ 2023
2. Полный курс немецкого языка/Д.А.Листвин. – Москва: Издательство АСТ,2022
3. Письменная речь на уроке иностранного языка. Виды упражнений на развитие навыков письменной речи.https://scipress.ru/philology/articles/pismennaya-rech-na-uroke-inostrannogo-yazyka-vidy-uprazhnenij-na-razvitie-navykov-pismennoj-rechi.html

УДК 372.8:811.111

VERSIONS OF LANGUAGE

Nalibayeva N.N. - 1703-82 group master degree student
Scientific supervisor: Smanova G.I. - candidate of pedagogical sciences, associate professor
The State South Kazakhstan Pedagogical University, Shymkent

Резюме:

В статье рассматриваются абстрактные подходы к изучению языковых разновидностей, целью которых является исследование наилучших вероятных способов изучения описанной проблемы. Основательно анализируется история формирование понятия языкового многообразия. В статье также рассматриваются недавние исследования, связанные с определением национального сорта. Подчеркивается тот факт, что существуют немаловажные различия между национальным разнообразием языка и его региональным разнообразием. Текущий вопрос рассматривается преимущественно на основе английского языка. В статье рассматриваются всевозможные точки зрения на этот аспект не только отечественных, но и ведущих зарубежных лингвистов.

Түйін

Мақалада сипатталған мәселені зерттеудің ең жақсы ықтимал жолдарын анықтауға бағытталған тілдік сорттарды зерттеудің дерексіз тәсілдері қарастырылған. Тілдік әртүрлілік ұғымының қалыптасуы талданды. Мақалада ұлттық сортты анықтауға қатысты соңғы зерттеулер де қарастырылған. Тілдің ұлттық әртүрлілігі мен оның аймақтық әртүрлілігі арасында маңызды айырмашылықтар бар екендігі баса айтылды. Ағымдағы мәселе негізінен ағылшын тілі негізінде қарастырылған. Мақалада тек отандық емес, сонымен қатар жетекші шетелдік лингвистердің осы аспектісі туралы барлық көзқарастар қарастырылды.

A language is a complex system of signs, constructed naturally or artificially, correlating the content of the worldview with a typical sound (spelling).The term "language", understood in a broad sense, can be applied to any sign systems, although it is more often used for narrower classes of sign systems.

The main variants within each language are arranged in a hierarchical order:

- idiolekt - the speech of a particular person, considered together with its formal and stylistic features;
- a dialect is an insignificant and, as a rule, geographically limited part of native speakers that stands out within a certain dialect or dialect verb;
- an adverb is the largest territorial variety of a language, including a set of dialects united by a number of common features that distinguish it from other dialects of a particular language.

The term "neutral" is also often used:

Idiom is a designation of a language variety when its exact status is unimportant or unknown.

The set of dialects, as well as colloquial speech in developed languages, is contrasted by the literary language — a normalized and multifunctional variety of the national language, which necessarily has a written form. Within the framework of the literary language, there are various functional styles (for example, artistic, scientific, official, journalistic) that serve a variety of communicative needs of society. [1]

In general, the answer to the question is two similar idioms, dialects or different languages? in many cases, this is far from unambiguous; the problem of

distinguishing a language from a dialect is one of the most important problems of linguistic systematics, and its significance goes far beyond linguistics.

In Kazakhstan, as in foreign linguistics, a special field of linguistic research has emerged over the past decades - the theory of language variants, which studies the forms of language existence, language systems that include idiolects, dialects, dialects, territorial and national variants of the language.

By the 1980s, the definition of a "national version of a single language" was formulated, aimed at studying the functioning of a language in those conditions when a particular language is used in two or more countries, i.e. by several independent national speakers. In foreign linguistics, a number of terms are used to refer to languages represented by several national variants. Thus, the American sociolinguist William A. Stewart spoke about the so-called standard polycentric languages and polycentric standardization. The class designated languages of this type as pluricentric, since they serve more than one national community. Under polycentric, or plurocentric, languages should be considered English, Spanish, German, French, Portuguese, etc.

Having studied and analyzed various sources of this problem, we can conclude that the "national version of the language" is understood as a form of existence (variety) of this language system, which is characterized by noticeable differences in the composition, properties, functions and use of language means, which are found in everyday spoken, dialect and literary speech and are reflected in local norms of written literary language.

The next important point is that the national literary language differs from the "island languages". "Island languages" serve representatives of the language community, scattered among other ethnic groups or compactly living in a foreign-language environment. They do not have functions similar to the national version, and exist in conditions of constant bilingualism.

It should also be noted that the set of national variants of non-homogeneous national literary language forms a certain " archisystem» in which a particular variant is a functional private system that correlates with another. In variantology, the national inhomogeneity of a language is understood as the state of the literary language system when it is used by two or more national-state communities (which is a separate case of variation).

In sociolinguistics, a variety, also called a lect, is a specific form of a language or language cluster. This may include languages, dialects, registers, styles, or other forms of language, as well as a standard variety. The use of the word "variety" to refer to the different forms avoids the use of the term language, which many people associate only with the standard language, and the term dialect, which is often associated with non-standard varieties thought of as less prestigious or "correct" than the standard. Linguists speak of both standard and non-standard (vernacular]) varieties. "Lect" avoids the problem in ambiguous cases of deciding whether two varieties are distinct languages or dialects of a single language.

Variation at the level of the lexicon, such as slang and argot, is often considered in relation to particular styles or levels of formality (also called registers), but such uses are sometimes discussed as varieties as well.[2]

The term approach to learning (English approach - approach, approach) was introduced into scientific use by the English methodologist A. Anthony (1963) to indicate the initial positions that the researcher uses regarding the nature of the language and how to master it. Being a component of the language teaching system, the approach acts as the most general methodological basis for teaching, characterizing the existing points of view on the subject of learning (language) and the possibility of mastering it in the learning process. According to the methodologists, the approach to learning is a point of view on the essence of the subject that needs to be taught (Vyatyutnev, 1984), used as the most general methodological basis for research in a specific field of knowledge (Bim, 1988), defines the activities of a researcher aimed at studying a particular phenomenon (Skalkin, 1981). M.V. Lyakhovitsky (1981) names four general approaches that he defines from the perspective of the psychology of mastering the language:

1. behaviorist - mastery of the language through the formation of speech automatisms in response to the presented stimuli;

2. inductive-conscious - mastery of the language as a result of observation of speech patterns, which leads to the mastery of language rules and methods of their use in speech;

3. cognitive (cognitive) - the conscious mastery of the language in a sequence from knowledge in the form of rules and instructions to speech skills and abilities based on acquired knowledge;

4. integrated - an organic compound in the course of classes of conscious and subconscious components in the learning process, which is manifested in the parallel mastery of knowledge and speech skills.

An attempt to classify approaches on the basis of taking into account a greater number of factors, including linguistic ones, was undertaken by M.N. Vyatyutnev, who identified and used six approaches to classify modern teaching methods: grammatical, direct, behaviorist, reading, collective, communicatively individualized. If we analyze the existing approaches to language teaching, then it is easy to notice that the basis for their selection is either the object of instruction (language, speech, speech activity), or the method of instruction (direct, conscious, active).

When characterizing approaches to learning from the point of view of the learning subject, we can talk about language, speech, and speech-based approaches.

The language approach is characterized by the orientation of classes on mastering the language as a system consisting of language units of different levels and the rules for their construction and use in communication. Translation with this approach is used as the main source of training, which is based on the study of sentence models that act as speech samples for education by analogy with similar phrases, which leads to the formation of mechanisms for the structural design of speech. To consolidate the introduced samples, training (language) exercises are used. Generic lexical and grammatical information is given in the form of rules and instructions using visual diagrams and explanations in the students 'native language. Text with a language approach and verbal visual aids are the main source of educational information and a means of assimilation. This approach to learning has been implemented in the framework of the translation and grammar method and in

teaching aids that implement the concept of the method. At the same time, the teachers recognized the shortcomings of this approach, which, when the students had a good knowledge of the system of the language being studied, lacked knowledge of the language as a means of communication, which required “further education” at various conversational courses.

From the point of view of the method of teaching a language, we can talk about direct, conscious, active approaches to learning.

A direct (or intuitive) approach involves mastering the language through listening and intuitive assimilation of language units while excluding the native language from the learning system. At the same time, it is believed that students in the process of lessons repeat the path of mastering their native language, which is unconscious and imitative. This approach to learning is based on the behaviorist theory of learning (English behavior), which arose at the end of the 19th century. (American psychologist E. Thorndike is considered to be its founder) and for many years was considered the leading direction in psychology. According to this theory, the learning process consists in establishing a connection between stimuli and reactions to them and strengthening these connections. At the heart of language proficiency are skills formed as a result of repeated repetition of the presented stimuli. Despite the existing criticism of behaviorism for its ignoring by the representatives of the social nature of the psyche and, as a result, coarsening and primitivization of human behavior, the ideas of behaviorism were widely used in the formation of various theories of learning and were used to psychologically substantiate a number of popular teaching methods, including direct, natural, audiovisual, audio-lingual, as well as one of the areas of programmed training developed in the 1960s. representative of American behaviorism B.F. Skinner. Criticism of a direct approach based on the ideas of behaviorism is usually associated with the exaggeration of the role of the intuitive beginning over the conscious in the learning process and the role that is given to the stimulus-response scheme, according to which training exercises are unreasonably important designed for mechanical performance.

A conscious (or cognitive) approach to learning (English cognition - knowledge, cognition) arose as a reaction to a direct approach with its installation on an intuitive mastery of the language and involves awareness, understanding by students of language units (for which appropriate explanations are given) and the formation of the ability to explain the choice and the use of such units in the process of communication. In contrast to the principle of intuitionism characteristic of a direct approach, with a conscious approach, the principle of consciousness is considered the leading principle of learning.

The founder of the cognitive theory of learning, which is the basis for the conscious approach, is an American psychologist J. Bruner, who in his book "Psychology of Knowledge" justified three processes that take place when mastering any subject, including language:

1. receiving new information in the form of knowledge
2. consolidating the acquired knowledge, its expansion and application in solving new problems,

3. checking the adequacy of the application of the formed knowledge, skills, abilities to some initial requirements.

From the point of view of cognitive theory of learning within the framework of a conscious approach, methodologists have justified the theory of saliency of skills and abilities development, which includes four stages of learning the material: familiarization, training (fixation) - application (development) - control. Various types of exercises aimed at forming speech skills, developing speech skills and controlling the level of language proficiency were proposed.[3]

The communicative and action-oriented approach also means that the learner as a subject of learning activity is at the center of learning, and the learning system assumes the maximum consideration of individual psychological, age and national characteristics of the personality of the learner, as well as his interests. The active nature of learning involves organizing classes as learning activities aimed at setting and solving specific learning tasks by students using the above tasks. From the point of view of the above-mentioned approach, the object of training is speech activity in such forms as listening, speaking, reading, writing and translation. The communicative and action-oriented approach focuses language lessons on learning to communicate, using language to exchange ideas. To this end, the lesson focuses on creating and maintaining learners' need to communicate and learn to communicate professionally relevant and culturally relevant information.

This approach implements the main requirements for the modern learning process: the communicative behavior of the teacher in the lesson; the use of tasks that recreate real-life communication situations and imply the performance of learning activities in such situations; parallel mastering of the grammatical form and its function in speech (this fact leads to a reduction in the number of training exercises performed in the lessons and increase the role of the exercises of speech orientation); taking into account the individual characteristics of the student in the leading role.

The methodical content of the communicative-activity approach is the ways of organizing educational activity, connected primarily with the wide use of collective forms of work, with the solution of problem tasks, with cooperation between teacher and students.

Sometimes this approach is understood too narrowly - as the use of different situations of interest to students in a lesson. However, the approach is not so much about creating the conditions in which students have to act, but rather about the activities themselves in the proposed situations.

The ultimate goal of learning in this approach is to build and develop communicative competence, i.e., the willingness and ability of students to communicate. In this case, communicative competence is formed in all types of speech activities in their interaction, and the volume and level of formation of each type of speech activity is determined by the State Educational Standard and programs reflecting the content of the standard. [4]

The new Internet age, which replaced the traditional book age, allowed the media language to take a leading position among other variants of the Russian literary language. The language of media becomes a model language of society, which reflects modern speech practice. It most fully represents the urban usus and is

oriented due to the new technological conditions for modernization, including the literary norm. A new scientific hypothesis is put forward that in the modern information society it is possible to speak about the existence of two forms of the modern national literary language:

1) elite literary language;

2) mass literary language (and its implementation in the media as a variant, which is designated as "media language").

In mass media communication focused on mass media consciousness, reference norms are on the periphery of media content. Reference norms are replaced by norms of media communication, which draw their resources from the mass language of the entire society and themselves form this mass language.

If we talk about a special media version of the language, this means that it must have its own rules. And then we put forward a hypothesis about the existence of a mass media norm that develops in the modern media discourse. It is impossible to postulate it from the point of view of orthology and speech culture, but if we look at the norm from the point of view of cognitive science, stylistics, and linguo-cultural studies, we can see that such a norm is the question about the special status of the media norm of language may be legitimate. [5]

References:

1. Online library; Publishing House "Lyceum"; Section 4. Social language options
2. Meecham, Marjorie and Janie Rees-Miller. (2001) "Language in social contexts." In W. O'Grady, J. Archibald, M. Aronoff and J. Rees-Miller (eds) Contemporary Linguistics. pp. 537-590. Boston: Bedford/St. Martin's.
3. Ibragimova, S.S. Interlinguistic and alternative contacts (in Russian) // Philology and literature studies. - – M., 2016. - No. 3 [electronic resource]. - Access mode: http://philology.snauka.ru/2016/03/1952 (date of address: 25.04.2019).
4. Lyons, John (2002) [1981]. Language and Linguistics: An introduction. Cambridge University Press. p. 268. ISBN 0-52-123034-9.
5. Solganik G . Ya . O zakonomernostyakh razvitiya yazyka gazety v XX veke [On the laws of the newspaper language evolvement in the XX century] . Vestnik Moskovskogo universiteta. Ser. 10, Zhurnalistika - The Moscow University Bulletin. Series Journalism, 2002, vol . 2 . pp . 39-53 (in Russian)

THE IMPORTANCE OF READING TO DEVELOP YOURSELF

Zhiyenbay Z.M. – 1505-22 group student

Scientific supervisor: Taitelieva M.A. – Senior teacher

The State South Kazakhstan Pedagogical University, Shymkent

Түйін

Бұл мақалада кітап оқудың өзін-өзі дамытудағы маңыздылығы туралы айтылды.

Резюме

В этой статье говорится о важности чтения книг в личной саморазвитии.

Reading, unlike other ways of spending free time, allows a person to develop and improve himself. Thanks to reading books, the human brain is constantly working and aging more slowly. The reader is an interesting conversationalist. He can achieve a lot in life, as he knows how to beautifully express his thoughts. Human

intelligence requires constant development. Reading books allows you to increase your level of knowledge. A person who knows a lot becomes self-confident. Reading books, a person borrows ideas from them or improves his own. He turns into a creative person. Employers see these qualities and prefer to hire just such a specialist. For example:

1) The subconscious can do anything

Writer John Kehoe is the founder of his brain development system.

His book «The Subconscious Can Do Anything» has attracted many readers with its universal approach to changing mindsets. Philanthropist, personal development coach, motivational speaker, and psychologist has devoted a lot of time to the study of the brain. In this period, he is working on studying the power of thought.

Fascinating books help people find their direction in life. He also conducts personal development pieces of training.

I will give one example of the author who shocked me - how you can change your thinking - if you add a drop of paint to water, at first nothing will happen, but if you continue to add drop by drop over and over again, you will end up with a concentrated solution.

So, now we can understand the reason for our failure.

The subconscious and consciousness can do everything, friends!

And we can if we want to, change our way of thinking and our way of living.

2) 10 secrets of wealth

Adam Jackson was born in 1962 in Sussex (England). Adam is a motivational speaker and businessman.

It's hard to accept the idea that losing everything you had is a gift and not a misfortune. Read this book. Try in practice to use the ten secrets of wealth. Your life will change magically. It is difficult in our time when most of us have lost everything we had - a miserable but well-off existence with a guaranteed tiny pension - to imagine a more useful book than this. It will be no less priceless for those who have made a fortune on a new wave of social upheavals and have already gone bankrupt. Don't grieve. Follow the advice and practices of the mysterious old Chinese and you will become as rich as you need.

One of four small but incredibly capacious books by Adam Jackson can turn your views and your life upside down.

3) Life without limits

Truly one of the most amazing personalities of modern society can be called the Australian Nick Vuychich. Deprived of arms and legs, he leads an active lifestyle, writes books, can swim, and surf, and reads sermons that help thousands of people accept their shortcomings, brings up his own and adopted children with his wife and is sincerely happy.

I admire looking at him. He gives me very big motivation. It was he who gave me the feeling of gratitude.

I advise you to read his book «Life without limits». This is an inspiring, emotional story about how to overcome difficulties, and despair, believe in yourself,

and become happy. In his book, Nick formulated the rules of life that helped him, and now he shares them with readers.

4) "The Last Lecture"

Randy Pausch is an American professor of computer science. Pausch Randy was dying of pancreatic cancer.

His position can hardly be called happy, but he was lucky only because his death was not sudden and unexpected.

Cancer gave him certain opportunities.

Randy Pausch wrote The Last Lecture when he learned that he had only a few months to live. This is a story about how to live. How to appreciate every moment. How to treat children's dreams with reverence. How to live so as not to lose a single second of precious time.

This is a chance for each of us, who has many, many years ahead, to understand now: what should I do?

5) «God never blinks. 50 lessons that will change your life»

American journalist Regina Brett became famous all over the world by writing just one column of philosophical reflections. And she's worth it.

These lessons were written by a woman who was the 11th child unnecessary to anyone in the family, who at the age of 16 washed down her problems with alcohol, who, having given birth at 20, raised a child alone at 18, who managed to defeat breast cancer at 41, a woman who met her true love only at the age of 45, a woman who managed to achieve success and make a brilliant journalistic career.

The book where Regina Brett turned her famous 50 Lessons into deeply personal, sometimes funny, and often touching essays. This emotional book will make readers think about their lives and help make them a little better.

In conclusion, reading books helps to expand vocabulary, increase literacy, as well as develop horizons, fantasy, and imagination. Regular reading allows you to better formulate your thoughts. Thanks to books, it becomes possible to expand the circle of communication, become an interesting conversationalist and begin to enjoy interacting with the world.

References:

1. https://readrate.com/rus/ratings/top-10-samykh-poleznykh-knig-po-samorazvitiyu
2. https://knigli.ru/top-25-knig-dlya-samorazvitiya/
3. https://eksmo.ru/articles/chem-polezno-chtenie-ID15485892/

UDC 81-139

ANALYSIS OF THE MOST EFFECTIVE TECHNIQUES FOR FORMING COMMUNICATIVE SKILLS IN THE EFL CLASSROOM

Toktar M.Zh.– Master student of the group M1703-12
Scientific supervisor: Duisenova M.M. - Ph.D., postdoctoral
South Kazakhstan State Pedagogical University, Shymkent

Түйін

Мақала оқушыларға ағылшын тілін үйрету кезінде коммуникативті дағдыларды қалыптастырудың тиімді әдістерін талдауға арналған.Студенттердің тілдік дағдыларын, әсіресе осы дағдыларды жетілдіруге бағытталған ауызекі сөйлеу және коммуникативті тәсілдерді дамытудың маңыздылығын атап көрсетеді. Коммуникативті дағдыларды қалыптастырудың тиімді әдістерінің мысалдары келтірілген, сонымен қатар ағылшын тілін оқытуда коммуникативті әдістерді қолданудың артықшылықтары көрсетілген. Мақала Қазақстандағы оқушылар арасында ағылшын тілін тиімді үйренуге жәрдемдесу үшін коммуникативтік тәсілдерді одан әрі зерттеуге және әзірлеуге шақырумен аяқталады.

Резюме

Статья посвящена анализу эффективных методов формирования коммуникативных навыков при обучении школьников английскому языку. Подчеркивает важность развития языковых навыков учащихся, особенно разговорных и коммуникативных подходов, направленных на совершенствование этих навыков. Приведены примеры эффективных методов формирования коммуникативных навыков, а также показаны преимущества использования коммуникативных методов в обучении английскому языку. Статья завершается призывом к дальнейшему изучению и разработке коммуникативных подходов для содействия эффективному изучению английского языка среди учащихся в Казахстане.

The article analyzes effective methods of formation of communicative skills in teaching English to schoolstudents in Kazakhstan. The authors emphasize the importance of developing students' language skills, particularly speaking and communicationapproaches that aim to enhance these skills. Examples of effective techniques for forming communicative skills are provided, and the benefits of using communicative methods in English language teaching are highlighted. The article concludes with a call for further research and development of communicative approaches to promote effective English language learning among school students in Kazakhstan.

The formed communicative skills help to interact effectively with other people in various spheres of life.The formation of communication skills among schoolchildren is an extremely urgent problem, since the degree of formation of these skills affects the development of personality as a whole.

This study aims to investigate the ways of using communicative methods in teaching English to school students in Kazakhstan. The paper will investigate the benefits of developing communication skills, their effectiveness in improving the level of language proficiency and communication skills of students.

Communication is a process of two–way exchange of information leading to mutual understanding. Translated from Latin, communication means "common, shared with everyone." It is believed that if mutual understanding is not achieved, then communication has not taken place. To be sure of the success of communication,

it is necessary to have feedback on how people understood you, how they perceive you, how they relate to the problem.

Various authorshave written and studied the work on the development of communication skillsin different ways.S.L. Rubinstein considers communication as "a complex multidimensional process of establishing and developing contacts between people, generated by the needs for joint activities and including the exchange of information, the development of a unified strategy of interaction, perception and understanding of another person" [1].

Communication skills, according to Ioanidi A.F. and Mamedova L.V., are complex high-level skills that include three groups of skills:

1) information and communication skills (the ability to enter into the communication process, navigate partners and situations, correlate means of verbal and nonverbal communication);

2) regulatoryand communicative (the ability to coordinate their actions, opinions, attitudes with the needs of communication partners; the ability to trust, help and support them; apply individual skills in solving joint tasks, as well as evaluate the results of joint communication);

3) affective and communicative (the ability to share their feelings, interests, mood with communication partners; to show sensitivity, responsiveness, empathy, care; to evaluate each other's emotional behavior) [2].

As criteria for determining the level of achievement of the planned results, one can distinguish: the development of basic communication skills; mastery of self-presentation techniques in a group, with other people; expansion and deepening of self-knowledge; ability to make constructive decisions in difficult and problematic communication situations; mastery of self-regulation skills; formation of ideas about the possible consequences of their behavior and the behavior of other people, knowledge of etiquette; the formation of skills to analyze and assess the situation.

Here are some techniques for forming communicative skills in teaching English to school students in Kazakhstan:

- The method of brainstorming. A technique where teacher needs to come up with a lot of ideas in a short time or memorize many aspects. Teacher can provide students with questions/problems/ideas. They should provide as many ideas and solutions to problems as possible within 5 minutes. At the same time, the students can be divided into teams to evaluate unique ideas.

- "Talk show" / "Interview". One of the most important skills for every person is the ability to speak in public. In order to develop public speaking skills, it is necessary to encourage the involvement of children in events. One of these technologies is a "talk show". Teacher can prepare questions and distribute them to students. To pass the "interview", teacher can connect students. One student will be a correspondent, the other a respondent. The correspondent himself asks three questions on the topic of the lesson, and the respondent answers them. Then teacher can, if necessary, change the role. Students should be able to conduct dialogues, freely navigate questions and find answers to them.

-"Discussion". The discussion is very similar to a debate, there is not much emphasis on the clarity of the "yes/no" position, but the goal is to come to an opinion

during the dispute. The results depend on whether the participants were able to come to an agreement on this issue or how much the participants' discussions convinced others. The discussion can be controlled. State the topic of discussion and let each student express their opinion. Anyone can ask a question to anyone (the question is asked in a short and concise form).

- The technique of constructing questions implies the independent formulation of questions to the object under study. A single word, text, diagram, drawing or title of a work, its characters, phrase, situation, problem can act as an object of study in different lessons. Various types of questions are used: simple, explanatory, clarifying, evaluative, practical, creative. Questions are required to orient students to reflect on the proposed subject or phenomenon.

- "Reading with notes" implies a "lively" dialogue with the author of the text, possibly a polemic about the author's vision of the problem. The essence of the reception lies in the fact that students reading the text make different notes in the margins.

- The technique of forecasting by illustration is used to determine the topic of the lesson and the further purpose of studying the work.

- The "Beehive" technique is used to assimilate certain concepts in the lesson, consolidate the lesson topic, carry out research work using a reference text, when each group, working with the same educational text, performs a specific task.

These examples for developing communicative skills can help to enhance students' language proficiencyand promote student engagement in the English language learning process.

In conclusion, communication skills are important for schoolchildren in educational activities. They affect the academic performance of students. If a student is embarrassed to answer at the blackboard or feels anxious at the same time, his real answer will be worse than the available knowledge, and his score, respectively, is lower. The process of adaptation of a student at school, in particular his emotional well-being in the classroom, largely depends on his communicative abilities. If a student easily finds a common language with classmates, then he experiences psychological comfort. In order to make it easier for a teacher to develop communicative abilities, various techniques that they can implement in the learning process come to their aid. Ultimately, the application of communicative app in teaching English to senior school students in Kazakhstan can help to create a more dynamic and engaging learning experience, and prepare students for success in their future academic and professional endeavors.

References:

1. Иоаниди А.Ф., Мамедова Л.В. Методы развития коммуникативных навыков у детей младшего подросткового возраста // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2016. – № 12-8. – С. 1556-1558.

2. Максимова А.А. Основы педагогической коммуникации.Учебно-методическое пособие. 3-е изд., стер. – Москва: ФЛИНТА, -2020. 167 с.

UDC 372.8:811.111

TEACHING ENGLISH IN EXPANDING CIRCLE OF ENGLISH SPEAKING COUNTRIES

Shaizanda B.B. – student of 1703-30 group
Scientific supervisor: Barikulov R. D. – lecturer
South Kazakhstan State Pedagogical University, Shymkent.

Түйін

Бұл мақалада ағылшын тілін үйрену мен үйретудегі әдістемелердің рөлі туралы баяндалады. Сонымен қатар, мақала әлемдік тәжірибе нәтижесін салыстыра отырып, шет тілі педагогикасындағы мемлекеттің географиялық орнын ескерудің маңыздылығын сипаттайды.

Резюме

В данной статье рассматривается роль и влияние методологии на изучение и обучение английскиого языка. А так же говорится о важности учитывания географического расположения страны в педагогике иностранного языка.

The public use of language requires full attention,
And neglect is a sign of rudeness and savagery.
M. P. Pogodin

Globalization made English the world's Lingua Franca, where mastering it is not only a choice but an opportunity. It emerged as the widest language as a means of communication and it is a basic requirement for the implementation of national development as well as international educational programs. English is the native language of 67 countries and 27 non–sovereign entities with around 400 million native speakers. Approximately 1.35 billion people speak English as their second language or as a foreign language, which is more than 15% of the World's population. Kachru states in his book "CULTURES, CONTEXTS, AND WORLD ENGLISHES" that the English language includes at least three types of varieties: (1) those that are used as the primary language of the majority population of a country, such as American and British; (2) varieties that are used as an additional language for *intra*nationalas well as *inter*national communication in communities that aremultilingual, such as Indian, Nigerian, and Singaporean; and (3) varieties thatare used almost exclusively for international communication, such as for Chineseand German. The methodology of teaching English at educational centers differsaccording to the geographical peculiarity of the country. As a linguist,

Diane Davies mentions in Varieties of Modern English: An Introduction, Routledge 2013: "...some countries in the Expanding Circle have . . .begun todevelop distinctive ways of using English, with the result that thelanguage has an increasingly important functional range in these countries andis also a marker of identity in some contexts". Kazakhstan is no exceptionand it has developed its contextual materials for different ages. However, someof the private English, teaching schools are bringing novelty into a foreign languagepedagogy and offer a special program that allows mastering the language withina short period, e.g., English in 30 days. Nevertheless, there is still a hugethe dilemma of whether or not it is possible to acquire a new language within a monthin expanding circle. According to the website of the Directories of organizations of cities in Kazakhstan, there are more than 80advertisements for English Language education centers only in Almaty.

Thisindication demonstrates the level of English in state schools. Each of theseeducational centers represents their methods and techniques of teaching Englishto learners of different ages and levels. However, advertisements, where itsays that it is possible to learn English within three months or evenoccasionally in thirty days from scratch, became commonplace these days. As aresult, in this social media-based world, people tend to build a notion ofextremely fast language learning. Notwithstanding some possibleoutcomes of the study of English at these types of schools, the basic understandingof foreign language acquisition should be taken into account.

Foreign language teaching and learning is a cognitive process; hence full understanding of the context requires not only the grammatical or linguistic side of the language but the sociolinguistic and pragmatic sides as well. One of the fastest methods of studying English is Audio – lingual Method, where the learner starts to produce a particular range of sentences and phrases in the target language. It is crucial to determine its impact on a learner of the target language. As to the data from the article "The Background, history, and Progress of Audio – lingual Method" by Udoy Rahman, World War II resulted in unexpected prerequisites for English-speaking soldiers. American universities were commissioned to establish novel foreign language teaching programs for an army that would focus on communicative skills. Accordingly, the Army method was invented and launched a course of oral skills in English. This method is based on a repetition drill, so the learners are only asked to imitate teachers on a basis of a particular dialogue or written material. In addition, the grammatical aspect of the target language is presented with an example from the given material. As a consequence, students build and develop mechanical learning without cognitive comprehension of the material. This experiment gives us a clear corollary of a memorized language. Henceforth, it is obvious that foreign language acquisition is a process of studying not only words, but full comprehension of material, and only thoroughly prepared methodology and content can result in cognitive learning.

As reported by Kecshkes in the article "A cognitive – pragmatic approach to situation – bound utterances" in Journal of Pragmatics (2000): "When acquiring a non-primary language, students have to learn not only the forms of that particular language, but also the conceptual structures associated with those forms. Not having full access to the 'conventionalized conceptualizations' (Taylor, 1993: 212) of the target language, adult second and foreign language learners usually rely on the conceptual base of their mother tongue. They map target language forms on L1 conceptualizations, which often results not only in lexical, but pragmatic failures as well (cf. Danesi, 1992; Kecsk6s, 1995). When an L2 starts to be acquired, the learner already has a conceptual system which is based on the L1 (Cummins, 1979, 1984). This conceptual system is responsible for cognitive mechanisms that govern the development and use of pragmatic unit." This tells us about the importance of including cultural, sociolinguistic and pragmatic units of a target language in our foreign language teaching materials.

As a representatives of an expanding circle of English speaking countries alongside with the countries, such as South Korea, Turkey, Sweden, and etc.,

Kazakhstan learns English not as a second, but a foreign language. Hence, Kazakhstani state school contents are being designed in accordance of the geographical peculiarity of the country, containing cultural materials in the textbook. In accordance with the term “lingua franca”, in our modern society, English is considered not only as a dignity of particular nations, but as a tool of communication throughout the world as well. Ability of expressiveness of utterances is a prerequisite for successful communication between the nations with a correct convey of an intended message. This actively demonstrates that the foreign language acquisition is a long – lasting process that requires consummate planning of a, utilized for teaching, material.

The summary of a material presented above shows us that the foreign language acquisition in the expanding circle of English speaking countries, with no direct access to the usage of the target language in a daily life, slows down the process. Thence, it can be stated without any doubt that learn the given language within a short period of time, considering the fact that cultural, social, linguistic, pragmatic units of a language should be taken into account in the teaching process.

References:

1. Directories of organizations of cities in Kazakhstan - https://www.spr.kz/
2. “The Background, history, and Progress of Audio – lingual Method” by Udoy Rahman - https://cyberleninka.ru/article/n/audio-lingual-method-and-its-peculiarities
3. Kecskes, Istvan. (2000). A cognitive-pragmatic approach to situation-bound utterances. Journal of Pragmatics (32), 605-625.
4. https://www.berlitz.com/blog/english-speaking-countries

UDC 372.8:811.111

PEDAGOGICAL (EDUCATIONAL) OPPORTUNITIES OF MASS MEDIA THAT AFFECT HUMAN SOCIETY

Tursynbay M. D. – student of 1703-30 group
Scientific supervisor: Rakhimgaliyeva Zh. B. – lecturer
South Kazakhstan State Pedagogical University, Shymkent.

Түйін

Бұл мақалада БАҚ-тың рөлімен оның адам қызметіне және дамуына әсері қарастырылады. Сондай-ақ, БАҚ-тың педагогикалық мүмкіндіктері арқасында жеке тұлғалық қасиеттерді жақсарту туралы айтылады.

Резюме

В данной статье рассматривается роль и влияние СМИ на деятельность человека и его развитие. А так же говорится о педагогических возможностях СМК в улучшении индивидуальных качеств.

Today, more than ever, information is the power and key to change in your self-formation.

It is no secret that mass media has a great influence on the formation of personality and human society as a whole since the object of its influence is not an individual as the consciousness and behavior of large groups of people — readers of one newspaper, listeners of a radio station, viewers of certain TV channels, users of computer networks. The information they give us carries a lot of weight. Because education is the correct use and assimilation of information in human activities.

First, let's clearly define the definition of this phrase. Mass media - this term means a whole "system of institutions created in society for the open, public transmission of information using special technical means." These include print publications, radio, television, and other forms of information dissemination.

Mass media influence almost all spheres and institutions of society, including politics, healthcare, education, and religion. They shape and spread not only mass culture but also the perception and interpretation of the most important phenomena and events taking place in the country and the world. Information media are called the fourth power, they form social orientations and organize public consciousness, and opinions about significant events, people, authorities, and their social policies. The communications industry regulates relations within society, supports its integration, dynamic unity, and integrity, and regulates mass forms of behavior.

The influence of mass media on the process of forming a child's personality is also great since today television and the Internet have become an integral part of the life of not only an adult but also a child. A special place among the numerous types of mass media is occupied by television and computerization, because of their possible visual and figurative perception, which provides a stronger emotional impact on the child.

Summing up the above, we can make a list of the main functions of the media:

- the transfer of life patterns, examples of behavior, propaganda of values, attitude to the world, people, oneself,
- introduction to culture and art, information about the moral, ethical, legal, ideological, and other forms of modern society.
- providing people with knowledge that allows them to evaluate and organize information obtained from other sources, and navigate the complex flow of information.

Many people think about how much influence the media can have on a person's behavior. Let's take the example of those Koreans and k-dramas (who does not know, these are Korean TV series). Every year there are more and more teenagers (not only) who follow their image and take care of themselves. The fact is that the main point of many dramas and songs of Korean artists is to talk about self-love and acceptance of yourself as you are. When you watch a movie with such a context, you involuntarily start to think about yourself and analyze your actions. As a result, you rethink a lot of things, change your values, expand your horizons, accept yourself, and try to be better. Now I want to show you clearly why the world loves these seven Koreans so much. You will not believe it, but Love Myself highlights a signature message found in BTS' many songs and albums: before you can love anyone else, you have to first take care of yourself. The group encourages fans to post images of themselves promoting self-love on social media.

«It's just that loving myself, does not require anyone else's permission,
I'm looking for myself again. »

This is a line from the song "Answer: Love Myself" by BTS.

Let's move on. To form certain habits, we need an example to follow. And where and how can you find the ideal of your dreams? This is where the media comes in to help us. Who will be better than journalists at describing a person from his /her

appearance to their actions in real life? You will not miss a single piece of information if you follow the media.

Let's say you have accepted yourself for who you are. You have found yourself an idol whose qualities you want to adopt. And now you need discipline. Discipline can also be learned through the media. Read books about self-education, listen to podcasts on the radio, and follow the routines of your idols. You will not believe it, but these are all components of the media. Accept this fact. For example, these instructions to strengthen discipline were taken from the official Forbes website:

1. Know your strengths and weaknesses.
2. Remove temptations.
3. Set clear goals and have an execution plan.
4. Practice daily diligence.
5. Create new habits and rituals.
6. Change your perception of willpower.
7. Give yourself a backup plan.
8. Find trusted coaches or mentors.
9. Forgive yourself and move forward.

Let's go further. What foreign language teachers most often recommend for learning a new language. Probably, every English teacher recommended their students read BBS news. And here is the list of recommendations: listen to music or podcasts; watch various educational videos, movies, etc. By doing all of these actions you can easily master a foreign language. And you know what's most interesting: language is a cultural code. Yes, everything is connected. It turns out that in the process of learning a language, you read works, and news, watch videos about this country, and at the same time get acquainted with the culture of this society. In other words, you form a new personality in yourself: you gain certain habits in this cognitive process. I want to give an example of my friend, who is studying Korean. In Korea, people bow when they thank someone or apologize. I have noticed that she has been doing the same thing lately. In this case, the media contribute to the choice of an action or the formation and consolidation of patterns of behavior. Namely, the popularization and glorification of characters by the mass media can lead to copying by the audience of their manners, behavior, and actions.

We know that the media has become an integral part of human life. But we are not fully aware of its importance in the educational sphere. And it's time to admit it and accept it: The educational influence of mass media today is comparable to or exceeds the impact of traditional contact pedagogy.

References:

1. Анхимова Р. В. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ВЛИЯНИЯ СМИ НА ЛИЧНОСТЬ // Международный журнал экспериментального образования. – 2015.

2. Ларионова В. В. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ В ПРОЦЕССЕ СОЦИАЛИЗАЦИИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ. – 2018.

3. https://studme.org/223880/politologiya/sredstva_massovoy_informatsii_politicheskiy_institut

4. https://www.globalcitizen.org/en/content/bts-takes-action-global-citizen-live/

5. https://studfile.net/preview/8847865/

6. https://www.forbes.com/sites/brentgleeson/2020/08/25/8-powerful-ways-to-cultivate-extreme-self-discipline/?sh=7a8ca27c182d

UDC 372.8:811.111

THE COMMUNICATIVE APPROACH IN ENGLISH TEACHING

Ikramova T. I. – student of the group 1703-51
Scientific advisor - Bermakhanbetova G.B. – lecturer
South Kazakhstan state pedagogical university, Shymkent

Түйін

Бұл мақала бүгінгі күні ағылшын тілін оқытуда коммуникативті технологияны қолдануға арналған. Тіл біліміндегі тарихи дамудың негізгі бағыттары, кезеңдері аталады. Оның тиімділігін арттыру мақсатында оқыту процесінде қолданылатын коммуникативтік тәсілдің мақсаттары, құрамдас бөліктері және негізгі принциптері қарастырылады. Тәжірибеде максималды нәтижеге қол жеткізу және оқушылардың интеллектуалдық, шығармашылық қабілеттерін дамыту, оқуға деген ынтасын арттыру мақсатында бұл тәсілдің артықшылықтарына үлкен көңіл бөлінеді.

Резюме

Данная статья посвящена использованию коммуникативной техники в преподавании английского языка. Названы главные направления, этапы исторического развития в языкознании. Рассмотрены цели, компоненты и основные принципы коммуникативного подхода, применяемые в процессе обучения, чтобы повысить его эффективность. Огромное внимание уделяется преимуществам этого подхода, чтобы достичь максимального результата на практике и развивать интеллектуальные и творческие способности учащихся, повышать мотивацию к обучению.

In the first row of the ranking of the popularity of methods, the communicative approach, aimed at the practice of communication, is actively retained. The communication approach is a new direction of linguistics, which is actively developing in domestic and foreign linguistics. The main idea of communicative approach is to focus on the use of a foreign language in a real life situation, namely, on its study. As a result, the learning process consists in communication, using existing skills and abilities. The study of the functionality of language in communication from the aspect of the speaking person and the listener is one of the main tasks of modern linguistic research [1].

During the period of historical developments of linguistics in the late 60s. The British linguist began to work actively to create new teaching methods to replace the outdated traditional methods. In 1966, the American sociolinguist D. Hymes introduced the term "communicative competence", giving his own concept of "language skills". As a result, in addition to knowledge of grammar and vocabulary, students had to be able to apply them correctly in various conditions. Thanks to this research, a communication technique gradually emerged, in which language is not an end in itself, but only a means of communication. This approach is aimed at free communication in any life situation and, most importantly, without language barriers.

The communicative approach in English is the best choice for you to learn how to express any thoughts, even with a limited vocabulary [2].

The communicative approach is divided into four principles:

1. The primacy of meaning

The main thing in the communication method of education is the ability to convey meaning to the interlocutor and understand what he wants to tell you. This means that language, instead of an end in itself, becomes a means that people use to communicate. It is believed that communicative functions are more important than various language constructs, since they will help to express oneself further in the language without having prepared for it. No one forbids learning rules and stable sentence patterns, but they will not help you speak English. In the communicative form, the exercises for learning or improving English become more personal and close to reality: For example, instead of the classic translation of a list of verbs for the last time, the teacher can ask you to tell what you did last weekend. This method makes it possible to immediately apply the knowledge gained in practice, but it is better to remember them, because you "pass" what was said through you. In addition, in the context, you can immediately learn new words or constructions, which facilitates their further use.

2. Individual approach

There is no universal teaching methodology that would be considered effective and effective for everyone. Each person has individual characteristics that determine the further structure of classes. Therefore, teachers who work according to the communication method do not recommend using one textbook, albeit high-quality and proven, for each of their students. The lesson plan depends on the student's level, purpose and interests. In this regard, many teachers devote a number of questions to the first introduction: Where do you want to use the language? Who are you planning to chat with? Will this communication be formal, or maybe more casual? What topics interest you the most? All this will help the teacher to choose the right materials that are most effective for students.

3. Use of authentic materials

Dialogues from school textbooks about the line at the grocery store are no longer used. We are sure that they are outdated for a long time, and will hardly help you in life. The language of such educational material is unnatural and outdated. And as we know, the communicative technique pays special attention to the living, used language, which the speakers themselves speak about. To master it, it is recommended to use original materials from various sources. It can be a news article, an excerpt from a movie or series, a podcast, a blog taken from modern society, it all depends on your level and interest. When studying such materials, you can also learn all the subtleties of the language, find out which expressions are most relevant in a particular situation.

4. The role of the teacher in the educational process

A special place in the methodology of communication is occupied by the teacher. Here his role differs significantly from the tradition, where he often plays a strict "guard". Because the desired end result of the communicative approach is free communication. The teacher becomes your “guide”, thus a tool for mastering the language, which will help you to master it freely. The task of the teacher is not to acquaint you with the rules, but to teach you to express your thoughts. Therefore, the main method of learning is not to memorize the material, but social

contact. Therefore, the task of the teacher is to ask questions, stimulate and motivate discussions on various topics.

Another feature of the communication approach is the absence of an intermediary language. That is, the lessons use only the foreign languages that you are learning. This gives you the opportunity to immerse yourself in the environment for at least 60-90 minutes during the lesson. Therefore, the best option is to communicate with native speakers. In that case, you:

• you will immediately get used to listening to authentic pronunciation and master it in the process of preparation.

• learn how to correctly place accents of speech and intonation, recognize facial expressions and gestures of native speakers.

• get acquainted with the culture, learn not only the language, but also the traditions and mentality.

• understanding and use of untranslatable phrases, puns, slang expressions - ie. everything that makes the language inimitable and unique[3].

In modern educational processes, the communicative approach is one of the most effective methods of teaching English. Today it is considered the main principle of teaching and learning the language described above, which includes a wide range of educational and scientific literature. As previously noted, the communicative approach helps to successfully develop oral speech skills, improves motivation for learning the language, determining the effectiveness and efficiency of the lesson. Also, this approach has had a significant impact on many other methods of English teaching used in modern educational institutions. Combining with information and communication technologies that allow organizing the training process in a new way, the use of a communication approach contributes to the formation of cognition, personality and regulation, as well as to the expansion of the information environment of training.

References:

1. Golub, LN Communicative approach in teaching / LN Golub // Bulletin of the Bryansk State Agricultural Academy. - 2017. - No 4. - P. 64–67.

2. Kobzeva, N. A. Communicative competence as a basic category of modern theory and practice of teaching a foreign language / N. A. Kobzeva. - Text: direct // Young scientist. - 2011. - No. 3 (26). - T. 2. - S. 118-121.

3. Passov E.I. Communicative method of teaching foreign language speaking. - M.: Enlightenment, 1991. - 223 p.

ШЕТЕЛ ТІЛІ САБАҒЫНДА ТҮПНҰСҚАЛЫҚ БЕЙНЕМАТЕРИАЛМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Өмірбай А. К. – 1703-19 тобының студенті

Ғылыми жетекші: Айнабекова Т.А. – ф.ғ.к., доцент

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме.

Данная статья посвящена изучению особенностей работы с аутентичными видеоматериалами на уроках иностранного языка. В статье обосновывается актуальность использования оригинального видеоматериала при обучении иностранному языку, даются

основные классификации, рассматривается подбор необходимых для урока материалов, описываются особенности работы с видеоматериалами.

Ключевые слова: Английский язык, методика обучения иностранному языку, аутентичные видеоматериалы, современные методики обучения.

Summary.

This article is dedicated to studying the peculiarities of working with original video materials in foreign language classes. The article substantiates the relevance of using original video material in teaching a foreign language, gives the main classifications, considers the selection of materials necessary for the lesson, describes the features of working with video materials.

Keyword: English language, foreign language teaching methodology, original video materials, modern teaching methods.

Жаһандану мен ұлтаралық ынтымақтастыққа бағытталған заманауи әлемдік үрдістер жағдайында ағылшын тілі халықаралық тіл мәртебесіне ие болды. Ол экономиканың, саясаттың, спорттың, білімнің, өнердің, туризм мен ғылымның негізгі тіліне айналды. Қазіргі ұрпақ жаңа көпмәдениетті әлемде сәтті шарлау үшін кем дегенде ағылшын тілінің базалық деңгейін меңгеруі керек. Қалыптасқан бұл жағдайлар шетел тілін оқытудың жаңа мақсаттарын қалыптастыру қажеттілігін талап етеді, атап айтқанда, студент тұлғасының коммуникативті және әлеуметтік-мәдени дамуы, оны мәдениетаралық қарым-қатынасты жүзеге асыруға дайындау; мектеп оқушыларына шет тілдерін оқыту технологиясын үйрету, қарым-қатынастың әртүрлі салаларында және білім салаларында жеке қызығушылықтарын қанағаттандыру үшін олардың өздігінен білім алу әлеуетін дамыту; шет тілінде іс жүргізу мәдениетіне үйрету. Мұғалімнің міндеті – шет тілін оқыту үдерісінде оқушының танымдық әрекетін белсендіру, тілді практикалық меңгеру үшін жағдай жасау [1, б. 142].

Бірақ осы мақсаттар мен міндеттерді іске асыру оқытылатын тіл елінің мәдени және лингвистикалық контекстінен тыс проблемалы болып табылады. Сондықтан, түпнұсқа тілдік ақпаратты да, әртүрлі мәдени ақпараттарды да қамтитын шынайы бейнематериалдар сабақта коммуникативті жағдайларды модельдеуге мүмкіндік береді, бұл білім алушылардың қажетті дағдылары мен дағдыларын барынша тиімді қалыптастыруға мүмкіндік береді [2].

Бейнематериалдар-бұл ақпараттың берілуін қамтамасыз етуге, сондай-ақ белгілі бір дағдылар мен дағдыларды кейіннен дамыту мақсатында білім алушылардың оны қабылдауы мен игеру процесінде кері байланыс алуға бағытталған техникалық Оқыту құралдары. Ағылшын тілін оқытуда қолданылатын бейнематериалдарды таңдаудың негізгі критерийлерінің бірі-шынайылық. Бұл ұғым шет тілдерін оқыту әдістемесіне оқу процесін табиғи қарым-қатынас жағдайына барынша жақындатуға бағытталған коммуникативтік тәсілді таратумен бірге кірді.

Осылайша, түпнұсқа материалдар-бұл грамматикалық формалар мен лексикалық мазмұнның табиғилығымен, қолданылатын тілдік құралдардың ситуациялық сәйкестігімен сипатталатын түпнұсқа көздерден алынған материалдар.

Шетел тілін оқыту үдерісінде аутентикалық бейнематериалдарды қолданудың өзектілігі олардың функционалдығымен, нақты өмір жағдайында

практикалық қолдануға бағытталуымен байланысты. Олардың көмегімен сыныпта табиғи тілдік ортаның жағдайын жасанды түрде жасауға болады, бұл тілдік дағдылар мен білікті табысты меңгерудің негізгі факторларының бірі болып табылады. Сондай-ақ, дәстүрлі сабаққа бейнематериалдарды қосу оның жан-жақты және қызықты болуына ықпал ететінін, бұл өз кезегінде оқушылардың жалпы дүниетанымын кеңейтуге, сөздік қорын молайтуға, мәдени білімдерін тереңдетуге ықпал ететінін айта кеткен жөн. Елдің күнделікті өміріне қатысудың нәтижесі тілді үйрену оқушылардың сабақтағы ынтасын айтарлықтай арттыра отырып, табиғи, тірі тілді меңгеру үшін жағдай жасауға мүмкіндік береді. Жоғарыда айтылғандардан басқа бұл дидактикалық құралды пайдалану көру, есту, эмоционалдық сияқты есте сақтаудың әртүрлі түрлеріне әсер ету есебінен студенттердің оқытылатын материалды игеруінің жоғары дәрежесіне кепілдік береді. Сондықтан бейнематериалдар мәдени контексте ауызша сөйлеуді қабылдауды тиімді жаттықтыруға және оқытылатын материалды қысқа мерзімді жадтан ұзақ мерзімді жадыға көшіруге мүмкіндік береді. Бейнематериалдарды әртүрлі критерийлер бойынша жіктеудің бірнеше тәсілдері бар. Жанрлық және тақырыптық бағыты бойынша шынайы бейнематериалдарды 3 топқа бөлуге болады:

1) ойын-сауық бағдарламалары (драмалық шығармалар, ток-шоулар, спорттық телебағдарламалар);

2) нақты ақпаратты беруге негізделген бағдарламалар (деректі бейне, телевизиялық талқылаулар);

3) ұзақтығы 10 секундтан 15 минутқа дейінгі қысқа бағдарламалар (қысқа хабарлар, жаңалықтар, ауа райы болжамы, спорттық жарыстар, жарнамалар және т.б.).

Жасалу мақсатына қарай бейнематериалдың келесі түрлері бөлінеді:

1) шетел тілін оқытуға арналған (бейне курстар және басқа да оқу фильмдері);

2) түпнұсқалық, ана тілінде сөйлейтіндерге бағытталған (көркем фильмдер, телебағдарламалардың тікелей эфирлері және т.б.).

Аутентикалық бейнематериалдар тілдің көптеген вариацияларымен ерекшеленеді, оның ішінде аймақтық екпіндер, жалпы және арнайы лексика, нақты контекстегі идиомалар шетел мәдениетін зерттеу саласында кең мүмкіндіктер береді. Дегенмен, бұл бейнелерді қабылдау және түсіну үшін студенттерге жақсы тілдік дайындық қажет.

Бейнематериалдардың келесі түрлерін бөліп көрсеткен батыс әдіскері Б.Томалин ұсынған оқу фильмдерінің классификациясы өте танымал:

- жүргізуші белгілі бір тілдік құрылымдардың үлгілерін көрсететін тікелей оқыту видеосы (тілді тікелей оқыту);
- ресурстық бейнелер (тілді оқытудың қосымша көзі ретінде әрекет етеді), оларда студенттер тілдің әртүрлі жағдайларда қалай қолданылатыны туралы ақпарат ала алады [3].

Сабақта бейнематериалдарды пайдалану шетел тілін оқытуда, есту қабілеті мен дағдыларын дамытуға қолайлы жағдай жасауда, сонымен қатар оқушылардың ауызша сөйлеуін ынталандыруда маңызды рөл атқарады.

Мектепте тілді оқыту үрдісі дидактикалық материалдың көрнекілігін қамтамасыз етуді қажет етеді. Мектеп оқушыларын қызықтыру, білім беру ұйымдарында оқу-тәрбие процесін әртараптандыру мақсатында мұғалімдер әртүрлі заманауи ақпараттық технологияларды қолданады [4, б. 262], абстрактілі тілді жанды қарым-қатынас құралына айналдыру, сабақты белсенді және қызықты ету үшін аудиовизуалды құралдарды пайдаланады.

Оқыту үдерісінде бейне өте пайдалы болуы мүмкін бірқатар жағдайлар бар:

– толық тілдік контекстті ұсыну;

- бейвербалды қарым-қатынас құралдарын меңгерту арқылы тілдің қатысымдық жағын көрсету;

- табиғи жағдайда тыңдау дағдыларын жаттықтыру;

- сөйлеу коммуникациясының жағдаяттарын модельдеу;

- сөздік қорын байыту;

- қарым-қатынасты немесе талқылауды ынталандыру.

Бейнематериалдарды пайдалана отырып, шетел тілі сабақтарын ұйымдастыру дидактикалық материалды таңдаудың белгілі бір критерийлерін сақтауды талап етеді:

- қолданылатын тіл заманауи болуы және әдеби тілдің талаптары мен нормаларына сай болуы керек;

- мәлімдемелер арасында табиғи үзілістердің болуы;

- мәтінді студенттерге белгісіз вербалды және вербалды емес коммуникация құралдарымен шамадан тыс жүктеуге болмайды.

Түпнұсқа бейнематериалдарды пайдаланатын сабақ келесі қадамдарды қамтиды:

1) бейнематериалды көрсету алдындағы кезең:

Бұл кезеңде алдын-ала талқылау ұйымдастырылады, оның барысында фильмнің тақырыбының аясындағы лексика қайталанады, студенттердің тақырыпқа деген қызығушылығы ынталандырылады. Студенттерге бейне сюжеттің мазмұнын болжауға, оның атауын ұсынуға, талқыланатын тақырыпқа байланысты проблемалық жағдайларды модельдеуге мүмкіндік беретін шығармашылық жұмыс түрлерін пайдалануға болады.

2) демонстрациялық кезең:

Бейнематериалды сегменттік немесе тұтастай қайта қарау процесінде белгілі бір тілдік материалды іздеуге, оқшаулауға, бекітуге, түрлендіруге бағытталған тапсырмалар мен қарауға дейін айтылған білім алушылардың болжамдарын тексеруді қамтиды. Жеке үзінділер коммуникативті мәдениеттің элементтерін қалыптастыруға және мәтінді декодтаудың негізгі дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

3) кейінгі кезең:

Бұл кезеңде бастапқы бейнематериал ауызша өнімділікті дамыту үшін негіз ретінде қолданылады немесе жазбаша тілде бірінші кезеңде ұсынылған бағдарлардың бейнесін қарау кезінде пайдалану тиімділігі тексеріледі.

Білім берудің әртүрлі деңгейлерінде бейнематериалдарды қолдану бірқатар ерекшеліктерге ие. Негізгі жалпы білім беру деңгейінде тілді меңгерудің

базалық деңгейін қалыптастыру аяқталады, яғни білім алушылар сөз тіркестерін тез құрып, қарапайым мәтіндерді бағдарлай алады. Сондықтан, дыбыстық трек басты рөл атқаратын жаттығулардан басқа, оқытылатын тіл елдерінің әлеуметтік-мәдени құбылыстарымен танысуға бағытталған бейнематериалдарды тартуға мүмкіндік бар. Бұл міндет үшін мәдени маңызы бар объектілермен және ескерткіштермен, елдің көрнекті қайраткерлерінің жеке тұлғаларымен танысуға бағытталған әртүрлі тақырыптағы фильмдер, сондай-ақ вербалды емес қарым-қатынастың әртүрлі түрлерін түсіндіру тұрғысынан пайдалы көркем және деректі фильмдерден үзінділер қолайлы.

Жалпы білім беру деңгейінде шетел тілін білуге қойылатын талаптар дидактикалық бейнематериалдарды байыпты таңдауды талап етеді. Студенттердің тілдік дайындығы, бейнероликтерде көтерілген мәселелердің өзектілігі, сонымен қатар олардың мазмұнын одан әрі талқылау үшін пайдалану мүмкіндігі сияқты бірқатар факторларды ескеру қажет. Бұл көркем фильмдер де, әрекеті оқытылатын тіл елінде өтетін телехикаялар да, оқу телефильмдері де болуы мүмкін. Жағдайға байланысты сөйлеушілердің вербальды және вербалды емес мінез-құлқын талдауға ерекше назар аудару керек. Жалпы, бұл деңгейде ағылшын тілі сабағында шынайы бейнематериалдармен жұмыс болжау, ішкі монолог құру, пікір жазу, пікірталас ұйымдастыру және т.б. қолданумен сипатталады.

Әсіресе, білім беру деңгейі үшін ағылшын тілін оқу үдерісінің бір бөлігі ретінде ғана емес, сонымен қатар шынайы өмірде қарым-қатынас құралы ретінде көрсету маңызды. Аутентикалық бейнематериалдарды сөйлеу әрекетінің әртүрлі түрлерін оқытуда, сонымен қатар оқушылардың белгілі бір тілдік дағдыларын дамыту мақсатында тиімді пайдалануға болады.

Біріншіден, аудиовизуалды құралдар есту арқылы айтылу дағдыларын қалыптастыруға және жетілдіруге көмектеседі, яғни қарау кезінде студенттер санадан тыс деңгейде фонетикалық нормаларды қалай есте сақтайды, сонымен қатар ағылшын тілінің, аймақтық екпіндер мен диалектілердің айтылу нормаларына назар аударады [5].

Екіншіден, көрнекі бөлік жаңа лексикалық бірліктерді енгізу кезеңінде де, сондай-ақ бұрын оқығандарды қайталау арқылы да лексикалық дағдыларды дамытуға көмектеседі.

Бейнефрагментті қарап отырып, білім алушы сөзді естиді, оның қандай контексте қолданылатынын және нені білдіретінін түсінеді, онымен өзара әрекеттесудің мүмкін жолдарын қарастырады.

Үшіншіден, ағылшын тілі сабақтарында бейне фрагменттерді қолдану сөйлеу дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Тілдік ортаға жүйелі түрде енудің арқасында білім алушы белгілі бір лексикалық бірліктерді өзінің белсенді сөздік қорына қабылдап, естіген сөйлеу құрылымдарын бейсаналық түрде жаңғырта отырып, ана тілінде сөйлейтіндердің сөйлеуін көзбен және есту арқылы қабылдайды. Сондай-ақ

спикерлердің интонациялары, тондары мен екпіндері еріксіз көшіріледі.

Сонымен қатар, сөйлеу дағдыларын жетілдіру бейнефрагменттермен жұмыс істеудің қараудан кейінгі кезеңінде бекіту үшін әртүрлі ауызша тапсырмаларды орындауға ықпал етеді.

Қорытындылай келе, ағылшын тілі сабақтарында шынайы бейнематериалдарды көру білім алушыларға белгілі бір жағдайлар контекстінде визуалды және дыбыстық бейнелер арасындағы сәйкестікті орнатуға мүмкіндік беретінін атап өткен жөн. Сондықтан, осы дидактикалық құралды қолдану сабақтарда алған білімдерін, дағдылары мен дағдыларын нақты өмірге біріктіруді қамтамасыз етеді.

Тілдік дағдыларды ойдағыдай дамыту үшін оқушының ақпаратты игеру және есте сақтау процесіне әсер ететін көру және есту орталықтарының іс-әрекетін ынталандыратын механизм қажет екендігін ескере отырып, біз бейнематериалдар осы талаптарға толық сәйкес келеді деп дау айта аламыз.

Осылайша, шынайы бейнематериалдарды пайдалану мектептегі ағылшын тілін оқыту процесіне оң әсер етеді, бұл білім алушылардың танымдық қызығушылығын және олардың тілдік дағдылары мен дағдыларының жалпы деңгейін едәуір арттыруға ықпал етеді деген қорытындыға келеміз. Оқу үдерісін ұйымдастыру барысында шынайы бейнематериалдарды тарту қарым-қатынас жағдайларын жаңғыртатын және оқытуды таныстыратын көрнекі-есту бейнелерінің жарықтығы, мәнерлілігі және ақпараттық қанықтылығы есебінен оқыту сапасын арттырудың тиімді құралы болып табылады.

Әдебиеттер:

1. Камардина Ю.С. Обучение чтению на уровне начального общего образования с использованием информационных технологий на уроках английского языка / Актуальные проблемы преподавания в начальной школе. Кирюшкинские чтения: матер. Всеросс. науч.-практич. конф. 29-30 марта 2017 г. г. Балашов / под ред. Е.Н. Ахтырской, Л.В. Борзовой [и др.]. – Саратов: Саратовский источник, 2017. – С. 141-144

2. Климова Г.С., Светова Е.А. Работа с видеоматериалами в ходе изучения иностранного языка студентами гуманитарных специальностей // Наука и школа. – 2012. – №4. – С. 99-103.

3. Tomalin B. Video, TV and Radio in the English Class. – London: Macmillan Publishers Ltd., 1986. – 118 p.

4. Камардина Ю. С. SMART-технологии в обучении английскому языку / Инновации и рискологическая компетентность педагога: Сборник научных трудов. В 2 ч. Ч. 1. – Саратов: Саратовский источник, 2020 – С. 262-264.

5. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе. – М.: Просвещение, 1991. – 219 с.

ҰЛТТЫҚ ТАНЫМДАҒЫ АНАТОМИЯЛЫҚ ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДІҢ ҒЫЛЫМИ НЕГІЗІ.

Сматилла А.У. – 9-сынып оқушысы
Ғылыми жетекші: Сүлейменов С.Ә. – қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі, N4 мамандандырылған-мектеп интернаты, Сарыағаш
Ғылыми кеңесші: Анарбаев Қ. С. - ОҚМПУ Тәрбие жұмысы және жастар саясаты департаментінің директоры, т.ғ.к.

Резюме

В статье рассматриваются преемственность и научные основы анатомических фразеологизмов казахского языка с национальным познанием.

Summary

The article discusses the continuity and scientific foundations of anatomical phraseological units of the Kazakh language with national cognition.

Анатомиялық фразеологизмдердің тағы бір заңдылығы – фразеологиялық тізбектерден тұруы қажет. Бүкіл тұрақты тіркестердің мағынасын қарастырсақ, тұрақты тізбектегі тіркестер беретін мағынасына байланысты туады. Тұрақты тізбектің фразеологиялық түйдектерден, тіркестерден негізгі айырмасы – осы.

Біз фразеологизмдердің анатомиялық қызметі қазақ тіл білімі саласында жеке қарастырылуын дәлелдеуді жұмысымыздың негізгі мақсаты етіп алдық. Өйткені анатомиялық фразеологизмдер арқылы ата-бабамыздың медицина саласынан едәуір хабары барын көре аламыз. Бұл – біздің ата-бабамымыздың ұлттық танымының бай екендігіне дәлел бола алады. Біз осы тұрғыда нақты дәлелдер жүргізіп, ғылыми тұжырымдар жасадық. Сондықтан баяндамамызда фразеологиялық тізбектердің анатомияға қатысы бар түрлеріне «Анатомиялық фразеологизмдер» деген терминді қолдандық. Нақты ғылыми дәлелдермен дәйектелген бұл қадам зерттеу жұмысының өзектілігін арттырады деген ойдамыз.

Біз талдайтын анатомиялық фразеологизмдер ұлттық танымымызға байланысты күнделікті өмірде ата-бабамыздың адам ағзасына байланысты қалыптасқан көзқарастары мен ойларынан туған. Белгілі тілші-ғалым Ө. Айтбайұлы тіліміздегфразеологизмдерді зерттеуде В. Виноградовтың аталған саладағы ғылыми пайымын негізге алады. Біз екі ғалымның пікірлеріне сүйене отырып, анатомиялық тіркестерді фразеологиялық тізбек бойынша талдаймыз. Себебі фразеологиялық тізбектер құрамындағы сөздердің мағынасынан алшақ кетпейді.

Фразеологиялық тізбектің қолданылу аясы да кең емес. Бұл – оның тағы бір ерекшелігі. Анатомиялық фразеологизмдердің қасиеттері фразеологиялық тізбекке сәйкес келеді. Біз зерттеу мақсатымызға сәйкес фразеологизмдердің анатомияға қатыстысын іріктеп алып, оларды фразеологиялық тізбек ретінде қарастырамыз. Біз тапқан анатомияға қатысты фразеологиялық тізбектердің жалпы саны 61. Біз бұл фразеологиялық тізбектерді анатомиялық қызметіне қарай үш топқа жіктеп қарастырдық. Іріктеп алған фразеологизмдерді 1-кестеде көрсетеміз.

1-кесте. Анатомиялық қызметіне қарай топтастырылған фразеологиялық тізбектер

Бас сүйегі, мимикалық бұлшық еттер мен тірек-қимыл жүйесі	**Асқорыту мүшелері**	**Секрециялық бездер**
Ақ көз	Азу тісі балғадай	Алпыс екі тамыры босады
Ақ сақалды, сары тісті бол	Азу тісін басу	Арам тер
Аузы кеппеді	Арам без	Асыл сүйек
Әжім басты	Аузынан сілекейі ағу	Ащы тер
Бадана көз	Аш өзек	Аяғы ауыр
Бас-көз болу	Аш өзегіне түсу	Бала көтерді
Басы сау	Бауырыңа құрт түссін	Бел бала
Басын жарып, көзін шығару	Бауырың езілсін	Бел немере
Иегі иегіне тимеді	Бұқа мойын	Жүрегім соқты
Жағын аша алмады	Қарны қабысу	Қан базар
Жағы қарысты	Өңешін жырты	Қол аяғын бауырына алу
Желкесін қиды	Тілдің майын ағызды	Құрсақ көтеру
Жұлыны үзілді	Тіл-жағына сүйенді	Қан құсты
Жілік майы таусылды	Тілі жоқ	Сүт кенже
Көмейіне тірелді	Тілі шықты	Тер төкті
Көздің жасындай	Тісі батты	Терге шомылу
Көзінен жасы кетпеу	Тісі тісіне тимеді	Терін кептірмеді
Көзінің ағы мен қарасы	Тісі шыққан	Терін сатты
Кірпік астынан көз тастады	Ішектей шұбатылған	Шаш ағарды
Қабырғасы қатқан жоқ		
Қошқар тұмсық		
Құлағы елең етті		
Мұрнынан су кету		

Қазақта «басы сау» деген тұрақты тіркес бар. «Аман-есен, тыныштықта» деген мағына береді. [1; 132-бет]. Адамның денесін басқаратын – ми. Мидың қызметінің бұзылуы адам денсаулығына үлкен зиянын тигізеді. Қоршаған ортамен қарым-қатынас жасауға, қорғануға керекті барлық іс-әрекеттерді мидың көмегімен жасаймыз. Сөзімізді дәйектей түссек, анатомия саласындағы «Адам анатомиясы» зерттеу еңбегінің авторы М.Дайырбекова: «Сопақша мидың сүр затында тіршілік маңызы бар орталықтар орналасады, олар жүрек қызметін, тыныс алуды, жұтынуды, қорғаныш рефлекстерін (түшкіру, жөтелу, жас бөлу), сілекей бөлу, қарын және қарын асты бездің сөлдерін бөлу және т.б.

реттейді. Сопақша мидың зақымдануы өлімге әкеледі: себебі жүрек қызметіне әсер етіп, тыныстың тоқталуына себеп болады», - деген анықтама береді [2; 236-бет]. Демек, ми жүрекке де әсер ете алады. Ата-бабамыздың шеберлігі сондай, адам басы қаңқасының адам өмірі үшін өте маңызды екенін білген. Көшпелі өміріндегі тынымсыз жаугершілік заманнан алған тәжірибесі де болар. Бірақ халқымыз оны тұрақты тіркес етіп алып, бастың саулығын адамның саулығымен тең көрген. Ата-бабамыздың ұлттық танымының байлығы – адам басы қаңқасының адам өмірі үшін өье маңызды екенін біліп, оны тұрақты тіркес ретінде қолдануынан көрінеді.

Кірпікке байланысты тіркесті қарастырар болсақ, «кірпік астынан көз тастады-ұрлана қарады» [1; 384-бет]. Қандай жағдай болмасын көз кірпіктердің астынан айналаға көз тастайды. Кірпік қорғаныс қызметіне де қатысқандықтан, «ұрлана қараған» адам өзгелерден не қарап отырған адамынан именетін, ұялатын болса, солардан қорғанып, жасырынып белгілі бір затқа қарайды. Яғни кірпік көзді қорғағаны, бірақ оның көзге зияны жоқ сияқты, «ұрлана қараған» адам да іс-әрекеттері арқылы қарауға болмайтын адамға, бұрын, әсіресе бозбала мен бойжеткеннің бір-біріне қарауы, тыйым салынған заттарға көз жіберуі. Оған Т.Ахтановтың шығармасынан дәлел болатын мына үзінді дәйектей аламыз: «Гауһардың кірпік астынан көз тастап, өзін бақылап отырғанын сезіп қалды Серәлі». Осы ойларды қорытындылай келе «кірпік астынан көз тастады» фразеологизмінің анатомиялық мағынасы да бар деп қарауға болады. Сонымен бірге халқымыз бұл тіркесті ағзалардың анатомиялық қызметін дәл пайдалан отырып, ұлттық танымдағы қызметін де айқындап берген.

Жоғарыда тоқталғанымыздай, кіші азу тісте екі, үлкен азу тісте төрт төмпешік болады. Олардың құрылысы шайнау, майдалау, ұсақтау қызметеріне байланысты. Азу тістер өзге тістерге қарағанда өте қажет. 32 тістің ішіндегі ең мықты тістер азу тістер

деп айтсақ, қателеспегеніміз. Осыған байланысты қазақтар да мықты адамдарға «азу тісі балғадай» деген атау берген. Мысалы:

«Тоғай толы жылқымды
Жасанған жауға тапсырдым.
Қора толған қойымды
Аш бөріге тапсырдым.
Азу тісі балғадай
Жас бөріге тапсырдым, [1; 20-бет] - үзіндісінде жауды мықты етіп көрсеткен. Соған байланысты «азу тісі балғадай» тіркесін пайдалануда. Кейде «тісі батты» деген тіркестер де қолданылады. Оны да азу тіске байланысты айтуы мүмкін. Себебі «тісі батты» тіркесі «айтқанын істете алды, әмірі жүрді» деген мағынаны білдіреді. «Күрек және сойдақ тістердің түбірі бір-бірден болса, азу тістердің түбірі екеу немесе үшеу болады» [3; 1-бет] деген ғылыми дерек біз мысалға келтіріп отырған тұрақты тіркестің қызметін ашып беріп тұрғандай. Екі түбірінің болуы да азу тістің беріктігін көрсетеді. Ата-бабамыз да бұл тістерге «азу» деген атауды бекер бермеген болса керек. «Азулы» деген сөзді қысқартып, оның «мықты» деген мағынасын қолданған. Халқымыздың ақылдылығы соншалық, рентген сәулелерінсіз-ақ тістің құрылысын анықтай

алған. Балғаға да бекер теңемеген болса керек. Балға керек кезінде майдалап, ұсақтап, азу тіс секілді қызмет атқарады. Демек, «азу тісі балғадай» тіркесін анатомиялық фразеологизмге жатқыза отырып, ұлттық танымымызды танытудағы қызметі зор екенін дәлелдеп бере алдық деп ойлаймыз.

«Тілдің майын ағызды» деген фразеологизм «сөзге шебер, шешен кісі» деген мағына береді. Шешен кісілер, сөзге шебер адамдардың барлығы дерлік көп әрі ұзақ сөйлейтіндіктен, ауыз қуысына сөл бөлінеді. Ата-бабамыз осы әрекетті көрсету мақсатында «тілдың майын ағызды» тіркесін қолданған.

«Мен едім Қажығалы Асаубайдың,

Айт десе ағызатын тілдің майын» [4; 1-бет], – деген үзінді өңештегі, жұтқыншақтағы бірыңғай салалы бұлшық еттер құрғақ тамаққа қажалып не жыртылып кетпесі үшін де жеткілікті мөлшерде сөл бөлініп тұруы қажет екендігіне дәлел бола алады. Ауыз қуысының анатомиялық қызметін ұлттық танымымыз арқылы бір ғана тіркеспен ашып берген ата-бабамыздың шеберлігіне таңқалмасқа шара жоқ. Халқымыздың ауыз қуысының анатомиялық қызметін бұдан да керемет дәлдікпен ашып берген және бір тіркесін талдап көрелік. Ол – «тілі шықты» фразеологизмі. «Тілі шықты тіркесі сәби алғаш сөйлей бастағанда айтылады» [1; 722-бет]. Сәби алғаш сөйлей бастағаннан-ақ оған әдемі атау берген. «Бала сөйлей бастады», «ол сөйлеп бастады» демей, «тілі шықты» деген. Расымен де, адам баласы кішкентай кезінен бастап сөйлей бастайды. Н. Байғаниннің «Қобыланды батыр» шығармасындағы мына үзінді ойымызға дәлел бола алады:

«Төртке жасы жетеді,

Тілі шығып, былдырлап,

Үйін базар етеді» [1; 722-бет]. Бұл тармақтарда да баланың төрт жасынан бастап сөйлей бастағанын «тілі шықты» деп берген. Тіліміздің артқы жағында тілге ұқсас бөбешік тіл бар. Сәбилердің таңдайын байқап қарасаңыз, оларда – жоқ. Яғни сәбилерде бөбешік тіл шығуы қажет. Қазақтар осыған байланысты кішкентай балалар сөйлей бастаған кезде, бөбешік тілі шыға бастағандықтан, «тілі шықты» тіркесін қолданған. Бұдан шығатын қорытынды халқымыз ауыз қуысындағы мүшелердің анатомиялық қызметін ашып беруде ұлттық танымымыздың мол қоры фразеологизмдерді шебер қолдана білген.

Ал енді осы баланың туылуына байланысты тіркесті талдап көрейік. Қазақта «аяғы ауыр» деген тіркес бар. Ол жүкті болған әйелдерге айтылады. Аты айтып тұрғандай, әйел адам жүкті болған кезде ауыр салмақтың барлығы аяққа түседі. Аналық бездегі сары мүше, яғни бала құрсақта едәуір үлкейеді. Оның салмағы аяққа түскен соң, артық салмақтан аяқ ісінеді. Ол ісінненнен кейін адамның қозғалуы да қиын болады. Бұл мезодермалы жыныс бездеріне байланысты. Яғни аналық бездегі сары мүшенің салмағы артады. Демұек, әйел адамның жүктілігі кезіндегі анатомиялық процесті дәл ашып беруде ұлттық танымымыздың қаймағы фразеологизмдерді шебер қолдана білген.

Бұл баяндаманың басты мақсаты – фразеологиялық тізбектердің анатомиялық қызметін ұлттық танымммен байланыстыра отырып талдау арқылы «Анатомиялық фразелогизмдер» терминін тіл біліміне енгізуге негіз бар екендігін дәлелдеу.

Біз зерттеу барысында анатомиялық фразеологизмдердің ұлттық танымды танытуда маңызы үлкен екенін білдік. Ата-бабамызда медицина дамымаған уақыттың өзінде, адам анатомиясынан хабары болғанын ұлттық танымымызбен байланыстыра отырып дәлелдеуге тырыстық. Зерттеу барысында ойымыздың дұрыс екенін түрлі ғылыми тұжырымдар мен деректерді негізге ала отырып дәлелдедік. Жалпы, халқымыз фразеологиялық тізбектерді адамның анатомиялық қызметін ашып көрсетуде ұлттық танымды негізге алып, ғылыми дәлдікпен шебер қолданғанына көз жеткіздік.

Әдебиеттер:

1. І.Кеңесбаев, «Фразеологиялық сөздік», Алматы, «Арыс» баспасы, 2007 жыл.
2. М. Дайырбекова, «Адам анатомиясы», Алматы, «Медицина» баспасы, 2022 жыл.
3. «wikipedia.org» сайты.
4. «sozdikqor.kz» сайты.

372.8:811.111

TEACHING ACADEMIC ENGLISH IN CONTENT CLASSES

Alikberova E.M - 1703-82 group

Scientific supervisor: Kiyasova K.K - docent

South Kazakhstan State Pedagogical University, Shymkent

Резюме

Хотя содержательные курсы имеют ряд преимуществ для изучения второго языка, они также могут создавать значительные препятствия для изучения английского языка. Курсы с обычным содержанием, в отличие от обучения на основе содержания, предназначены для носителей языка, и поэтому учителям сложно предложить надлежащий уровень понятного материала как для опытных носителей, так и для изучающих язык. Учащиеся, изучающие язык, часто испытывают трудности с тем, чтобы получить слово на уроках по содержанию, потому что они не могут формулировать свои ответы или комментарии так же быстро, как их англоговорящие сверстники. В данной статье рассматриваются проблемы выбора источников обучения и усвоения информации учащимися. И, что немаловажно, преподаватели в языковых классах, основанных на содержании, тщательно разрабатывают конкретные языковые задачи для своих учеников, в то время как учителя-предметники часто сосредотачиваются на своей конкретной предметной области, ожидая, что преподаватели ESL или двуязычные учителя позаботятся о языковом развитии.

Түйін

Мазмұнды курстар екінші тілді үйренудің бірқатар артықшылықтарына ие болғанымен, олар ағылшын тілін үйренуге айтарлықтай кедергілер тудыруы мүмкін. Кәдімгі мазмұндағы курстар, мазмұнға негізделген оқытудан айырмашылығы, ана тілінде сөйлейтіндерге арналған, сондықтан мұғалімдерге тәжірибелі ана тілінде сөйлейтіндер үшін де, тіл үйренушілер үшін де түсінікті материалдың тиісті деңгейін ұсыну қиынға соғады. Тіл үйренушілер көбінесе мазмұн сабақтарында сөз алу қиынға соғады, өйткені олар өз жауаптарын немесе пікірлерін ағылшын тілінде сөйлейтін құрдастары сияқты тез айта алмайды. Бұл мақалада оқу көздерін таңдау және оқушылардың ақпаратты игеру мәселелері қарастырылады. Ең бастысы, мазмұнға негізделген тілдік сыныптардағы оқытушылар өз оқушылары үшін нақты тілдік тапсырмаларды мұқият әзірлейді, ал пән мұғалімдері көбінесе ESL оқытушыларынан немесе екі тілді мұғалімдерден тілдің дамуына қамқорлық жасауды күте отырып, өздерінің нақты пәндік салаларына назар аударады.

Promoting Second Language Development in Content Classes

One important difference between content-based language and regular content classes is the explicit emphasis on both language and content learning. By examining information and concepts in their subject area, content-based language teachers develop language objectives for their students and coordinate those objectives with the content to be taught. Some examples of language objectives for a middle school science class follow. Notice that there are objectives for both general and academic language development. There are generally two ways to organize language objectives: around grammar and around the kinds of things learners will need to commurieate.

Historically, second language curriculum developers and textbook writers have sequenced instruction grammatically using activities based on what can be communicated by particular grammatical structures. For example, language textbooks often include structured communication exercises about students daily lives after teaching how to tell time. (When do you come home from school?

I come home from school at four o'clock.) In recent years, however, language educators are more likely to use syllabi organized around communication tasks and the kinds of ideas that people need to communicate. Topics on this type of syllabus might include narration in the present and the past hypothesizing about the future, making requests, supporting an opinion, and apologizing. Classroom activities are typically organized around specific communicative and academic tasks: narration in the past pairs well with the study of history, while narration in the present tense could be used in connection with mathematics by asking students how they go about solving particular kinds of problems. Communicative svllabi stress the context of communicative acts and the relationships among vocabulary and various grammatical structures [1].

To identify appropriate language objectives, think about the language that is naturally associated with your content objectives. (According to the SIOP Model and the Cognitive Academic Language Learning Approach [CALLA], discussed later in this chapter, many speakers of different varieties of English, such as African American or Appalachian English, would also benefit from an explicit focus on language development in content classes.) It is important to recognize that language objectives are not typically achieved as quickly as content objectives.

Students will likely need to continue to focus on many language objectives for the duration of a course. In other words, while it is commonplace to think of content objectives sequentially (students will learn how to add two-digit numbers and then learn how to subtract them), language is not developed one unit at a time, and students will not "know" a particular language objective simply because it has already been addressed in class. It is also true that students may achieve a particular language objective orally but not be able to control the same language in writing, or vice versa. For all these reasons, it is helpful to think of recycling language objectives and concentrating on the same objective or objectives at different points during the year.

Providing Appropriate Listening and Reading Input

One important challenge for the content teacher stems from the fact that the same listening and reading input may be simultaneously too difficult for some

students and not sufficiently challenging for others. When ELs are mainstreamed in regular content classes, teachers may use a speech style that is comfortable for some students but too complicated and colloquial for the language learners. Ideally, to accommodate a range of language abilities and content background knowledge, reading materials would be individualized based on students' comprehension levels and educational backgrounds. Listening input can be made comprehensible to more learners by using foreigner talk. Teachers should articulate clearly and use high-frequency vocabulary words ("Kick the ball hard" rather than "kick the ball firmly") and simple sentence structures ("stand there" rather than "I would like you to stand over there"). Narrow listening is another useful way to make listening input more comprehensible and can be easily incorporated into thematic units. Content courses also include an important but demanding type of listening experience: class discussions. Class discussions are particularly difficult for language learners to follow since people in different parts of the classroom speak and interrupt each other and topics change frequently. Second language learners often complain that they have difficulty even telling the various speakers' voices apart. Since it is likely that many language learners will have difficulty learning content through class discussions, teachers should summarize each discussion or elicit a summary from students. This approach has the advantage of reinforcing the content of the discussion for all student [2].

Academic Literacy:

Except in the unfortunate case of "sink or swim submersion content and language learning, learners in content classes in the United States already have some, and perhaps even excellent, oral proficiency in BICS English. The primary focus in content classes should, therefore, be the development of academic reading and writing (and, of course, learning the content) [3].

Reading:

Chapter 6 described several ways to approach reading instruction with second language learners. Since the purpose of reading in content classes is to understand and remember concepts contained in textbooks and other reading materials, reading to learn is the most important type of reading students in these classes must be able to do Unfortunately, ELs who lack either important content knowledge or CAL proficiency or both may have particular difficulty with this kind of reading. They are especially likely to be confused when the English they encounter in written text does not correspond to the informal and even nonstandard language they hear and use elsewhere. If you have ever traveled to another country, you have probably noticed how different the speech was from the somewhat artificial conversations and stories you had studied. ELs have the opposite problem, especially when it comes to reading. They hear informal speech every day but must read formal speech. Thus, their classroom reading materials can be doubly "foreign" to them. That is, the texts are written in English, which of course is a foreign language, and they are also written in a variety of English that is different from the one they are learning to produce orally. In addition to using formal CAL language, reading materials in content classes can also contain a high density of unfamiliar concepts and vocabulary words [4]. For example, a social studies text may define an abstract concept such as population or

"urban area" and then go on to use the newly defined terms in increasingly complex ways. If a student does not understand the concept of population when first introduced, the content which follows in the textbook is likely to be almost incomprehensible. For this reason, bilingual dictionaries may be necessary in reading to learn because of the large amount of new vocabulary words in content readings and the need for a precise understanding of the words. When ELs in content courses have reading difficulties, it can be difficult to determine the source of their difficulties. A student may simply be at an early stage of English development, but it is also possible that the student does not know how to read in his or her first language, has a reading disability, or does not have sufficient academic background. Students from immigrant or refugee families may have had little formal schooling due to frequent family moves or the political situations in their home countries. Although the idea of assessing a student's first language reading ability in a variety of world languages may seem daunting, there are some simple things that can be done. David Schwarzer, an L2 reading specialist, gives the example of a student at a high school where he was working. Several of the teachers suspected that this student could not read in her native Vietnamese and that her lack of L1 reading ability was the cause of her reading difficulties in English. Unfortunately, no one on the school staff understood Vietnamese and teachers were at a loss as to how to assess her L1 reading ability. Professor Schwarzer had an elegant solution. He asked the student to bring in a book written in Vietnamese. When she arrived the next day with a book, he asked her to read it aloud. Although Professor Schwarzer speaks no Vietnamese, he saw that her reading was confident and animated. The student seemed delighted to show off a story that she obviously enjoyed. Professor Schwarzer quickly concluded that she could indeed read in Vietnamese and that her teachers should look elsewhere to help her read in English [5].

References:

1. Atkinson, D. (2002). Toward a sociocognitive approach to second language acquisition. Modern Language Journal, 86, 525-545.

2.Atkinson, D., Churchill, E., Nishino, I, and Okada, I. (2007). Alignment and interaction in a socio- cognitive approach to second language acquisition. Modern Language Journal,9, 169-188.

3.Callahan, R. (2005). Tracking and high school English learners: Limiting opportunity to learn. American Educational Research Journal, 42, 305-328.

4.Campano, G. (2007). Immigrant students and literacy: Reading, writing, and remembering. New York, NY: Teachers College Press.

5.Chamot, A.U. (2009). The CALLA handbook: Implementing the cognitive academic language

learning approach (2nd ed.). White Plains, NY: Pearson.

UDC 372.8:811.111

LANGUAGE ACQUISITION: COUNTRY, CULTURE, HISTORY

Polatbekova N.M. - student of 1703-30 group
Scientific supervisor: Rakhimgaliyeva Zh.B. - lecturer
South Kazakhstan State Pedagogical University, Shymkent

Түйін

Әр елге өз тілінің танымал болғаны - сол елдің мәртебесінің артуына, дамуына көмектеседі Мақалада тілдерді үйрене отырып, сол тіл мен қоса елін және мәдениетін үйренуі туралы аргументтер қарастырылған.

Резюме

Популярность собственного языка каждой страны способствует повышению статуса и развитию этой страны. В статье приводятся аргументы в пользу изучения этого языка, а также страны и культуры при изучении языков.

The communicative function of language enables people to interact with one another, share ideas, express emotions, make requests, give instructions and negotiate meanings. It is a dynamic process that involves encoding and decoding messages between the sender and receiver. In order for language to function communicatively, it must contain certain elements such as grammar, syntax, phonology, semantics and pragmatics. These elements enable speakers to formulate grammatically correct sentences, convey meaning and interpret messages correctly. The communicative function of language also involves the use of nonverbal cues such as body language, facial expressions, tone of voice and gestures. These nonverbal cues often complement or reinforce the verbal message being conveyed and can also help to convey meaning.

Overall, the communicative function of language plays a crucial role in human communication and interaction. It enables people to express themselves effectively and to understand the messages conveyed by others.

Knowledge of at least one foreign language was considered the norm. The fashion for foreign languages has changed - in the 20th century, English was the leader in popularity. Experts predict that Spanish and German are next in line in the 21st century. Today, about 1.5 billion people around the world speak English - that's 20% of all people on Earth. At the same time, only for 360 million people it is their native language - the rest learn it as a second language.

English has become the lingua franca of the world. It is the language of business, science, technology, and diplomacy. Knowing English opens up opportunities for people to work and communicate with others globally. Therefore, it is not surprising that many non-native speakers of English learn it as their second language. Moreover, the international character of English can boost economic growth and enhance international relations. English-speaking countries can easily communicate and cooperate with each other, which can create new business opportunities, boost trade, and foster international cooperation. In addition, the spread of the English language can help to break down barriers between different cultures and promote mutual understanding. However, the dominance of English as an international language has some negative aspects as well. It can lead to the marginalization of other languages, which can disappear as more people adopt

English. Furthermore, the spread of English can lead to cultural homogenization, as people adopt English-speaking cultural norms and values.

The international character of English can be both beneficial and challenging for any country. It is important for countries to strike a balance between promoting English and preserving their own language and cultural diversity. It is possible to embrace the use of English in global communication while maintaining and promoting the importance of other languages and cultures.

Nowadays, English has become the international language, it is the most widely spoken in the world. More than 400 million people speak English as their first language, 300 million use it as a second language, and another 500 million speak English to some extent.

Thus, we are already talking about the need for a deeper and more thorough study of the world (not the language, but the world) of native speakers, their culture in the broad ethnographic sense of the word, their way of life, national character, mentality, etc., because the real the use of words in speech, the actual speech production is largely determined by the knowledge of the social and cultural life of the speech community speaking the given language. “Language does not exist outside of culture, that is, outside of the socially inherited set of practical skills and ideas that characterize our way of life”

Language is the key to any nation, to any culture. Every society has its own unique culture. This culture is reflected in the language. Therefore, mastering a language means, on the one hand, mastering the cultural values that a given society has accumulated, and on the other hand, mastering these values is impossible without knowing the language.

Language is the guardian of culture; with its help, culture is inherited by new generations of people in a given society. The very term "culture" should be understood broadly. This is not only the wealth of literature and art, but also the traditions of human society, rituals and customs.

Each foreign language lesson is a crossroads of cultures, it is a practice of intercultural communication, because each foreign word reflects a foreign world and foreign culture: behind each word there is a national consciousness (again, foreign if the word is foreign)

The main answer to the question of solving the actual problem of teaching foreign languages as a means of communication between representatives of different peoples and cultures is that languages should be studied in inseparable unity with the world and culture of the peoples who speak these languages.

Communication is affected by cultural and contextual factors. Language learners need to be aware of the norms and conventions of the culture where the language they are studying is spoken. This includes not only linguistic conventions but also social, behavioral, and cognitive aspects of communication. Language teachers should help learners develop cultural competence by exposing them to authentic materials and media, and fostering a sensitivity to differences in language use and communication styles.

Teaching communication skills is a complex and multifaceted task that requires a holistic approach. Language teachers need to focus not only on language

proficiency but also on developing the strategic, sociolinguistic, and discourse competencies necessary for effective communication. By doing so, they can help language learners become proficient communicators who are able to navigate different cultural and social contexts.

This includes aspects such as cultural norms, values, traditions, beliefs, customs, and social practices that shape the language spoken by a particular community. By examining these extralinguistic factors, learners can gain a deeper understanding of the language they are studying and develop cultural competence, which is essential for effective communication and interaction with native speakers. Additionally, understanding the world of the language being studied can enhance learners' appreciation for different cultures and promote intercultural understanding, tolerance, and respect.

I believe that in a modern school it is necessary to teach a foreign language in close connection with the national culture. A foreign language culture, containing sociocultural factors, contributes to an increase in the motivation of learning, the development of needs and interests, as well as a more conscious study of a foreign language. Thinkers, writers, philosophers and historians of all times and peoples almost unanimously said that language and culture are inseparable parts of a single whole. Language is one of the main tools for understanding the world, which is why without knowing it, it is impossible to understand the mentality of a particular people. The language goes through all the ups and downs and changes along with culture, history and people, and knowledge of it while traveling will facilitate communication with native speakers and will be an indicator of elementary respect for the locals and their traditions.

How does language help to study culture?

-facilitates the adaptation of a person in a new environment and country for him;

-helps to evaluate objects, phenomena and their relationship to each other correctly and rationally. With knowledge of a foreign language, the cultural phenomena of this or that people will be correctly classified and ordered in the mind;

-language forms a personality, helping to better understand the mentality, traditions and customs of foreigners;

-language, like culture, tends to be normative. Knowledge of the rules for using the first will help you to feel the historicism of culture.

It is important to learn a language in a holistic manner, taking into account the cultural and social aspects of the country where the language is spoken. This will not only help students to understand and use the language correctly, but also to appreciate and respect the culture and values of the people who speak it.

Furthermore, practice and immersion are essential for language learning. This can be done through traveling to the country where the language is spoken, attending language courses or cultural exchange programs, or even practicing with native speakers through language exchange websites or apps.

In conclusion, while learning a foreign language is a valuable skill, it must be approached in a comprehensive way, taking into account the cultural, social and communicative aspects of the language. With dedication and immersion, students can

achieve fluency and cultural competence, allowing them to communicate effectively and respectfully with people from different cultures and backgrounds.

References:

1. Kurbatov V. I. Social science. Rostov n/d: Phoenix, 2007.
2. Kasyanov V.V. Social science. Rostov, n/a: Phoenix, 2007.
3. Fox, K. England and English. That's what guidebooks hide. - M.: RIPOL classic, 2012.

UDC 811.111

THE IMPACT OF ENGLISH LANGUAGE ON THE COUNTRY'S FUTURE

Kudratullayeva K. – student of group: 1703-51
Scientific advisor: Saidvakkassova A.Kh. - lecturer
South Kazakhstan State Pedagogical University, Shymkent

Резюме

В статье рассматривается преимущества изучения английского языка, его роль и позиция в целях успешной интеграции государства в мировую экономику.

Түйін

Мақалада мемлекеттің әлемдік экономикаға сәтті интеграциялануы мақсатында ағылшын тілінің рөлі мен ұстанымы және тілді үйренудің артықшылықтары қарастырылады.

English is considered as one of the most widely used and popular languages in the world. According to statistics, this language is spoken by more than 600 million people in 106 countries. The number of English learners in Kazakhstan is growing every year. One of the main reasons for this is the high demand for this language. At present, English is used intensively at the political level in the country. English is very popular among the youth of Kazakhstan. The younger generation tries learning English primarily as a foreign language. They perceive this language as the language of developed countries. We can say that the Western lifestyle, culture, various world competitions, popular songs, and films are a factor of interest in the English language. Additionally, this foreign language is cost-effective. Today, it is important to know English to get a well-paid, prestigious job. Many students study abroad under the Bolashak International Scholarship program [1]. It is also a sign of the spread of English among young people. Thus, the choice and use of English is important in Kazakhstan, as it is in other countries. As Voltaire said, "Knowing many languages means that you have many keys to open the lock" [2], knowledge of languages is one way for young people to become famous on the world stage.

The development of the English language was taken into account in the programs and reforms of many countries. An example of this is the reform of the Minister of Foreign Affairs of Singapore, Lee Kuan Yew. Until the 21st century, Singapore was not among the developed countries of the world. The reforms of Lee Kuan Yew played a big role in the development of this state. He reformed the education system in the state to create a quality workforce. The education sector paid attention to the training of specialists necessary for public service and entrepreneurship, because the need for qualified specialists in a country that has embarked on a path of rapid development has increased dramatically. English became

a compulsory subject in all schools, and higher educational institutions were translated into English. A state program of study abroad for educated youth has been created. Students of the best schools were sent to the UK, Germany, and Japan to study at the expense of the state. Ensuring quality education for young people has been a challenge of the government.

The Republic of Kazakhstan is also oriented toward refor; vivid examples are the “FLEX”, “Bolashak”, “UGRAD”, “Work and travel” programs and others. According to the “FLEX” program, Kazakhstan signed the following agreement with the United States of America, and school-age students will receive a government scholarship for one year of free education in America. For undergraduate students, programs such as “UGRAD”, “Work and Travel” are available, and undergraduates are sent to study abroad using funds allocated by the state under the Bolashak program. All actions taken are a sign of Kazakhstan's special attention to the field of education and the training of qualified and educated specialists who speak English well and meet international standards.

In his address to the people of Kazakhstan called "Strategy "Kazakhstan-2050" - a new political direction of the established state", first president commented on the English language: "We must make a breakthrough in mastering the English language"[3]. Nowadays, many kindergartens and schools teach in English from an early age. In schools, starting from the first grade, English is included in the schedule as a subject system. In our opinion, the main reason is that now everything is in the hands of the youth, that is, in our hands. Our contribution to the improvement and development of our country is great. For this reason, if young people learn English well from an early age, the level of education in the country will increase and it will be possible to join the ranks of developed countries.

Ultimately, note that English is considered as the language of world communication. English is a modern and widely used language. It is safe to say that the knowledge of English, the language of mutual understanding of the peoples of the world, will play an important role in the future as a necessity for free development in the global educational space. In the Address to the people of the first president entitled "New Kazakhstan in the New World", he said that he proposes to implement the cultural project of the trinity of languages in stages. Kazakhstan should be recognized throughout the world as a cultural country whose inhabitants speak three languages. These are the Kazakh language - the state language, Russian - the language of international relations, and English - the language of proper entry into the global economy. Within the framework of the three-sector policy, the study of a foreign language and the expansion of its scope is one of the topical issues today. As they say, “Know all other languages, respect your language”, if we young people respect and do not forget our native language, but learn and improve other languages, we will make a great contribution to the development of the state and its entry into the world arena.

References:

1. Aimaganbetova S.D. The role of the English language in the educational space of the Republic of Kazakhstan. // European Studies Journal, 2021.

2. https://egemen.kz/article/251837-enh-kop-taralghan-10-til
3. Nazarbayev N. A. Strategy "Kazakhstan-2050" - a new politic

УДК 372.8:811.111

THE ROLE OF TEACHING LISTENING IN THE FOREIGN LANGUAGE CLASSROOM

Дроботова А.В. - магистрант группы 1703-82
Научный руководитель: Қиясова Қ.Қ. - к.п.н, доцент
Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, Шымкент

Резюме

Целью данной статьи является определение места обучения аудированию на уроках иностранного языка. Авторами обосновывается актуальность обучения аудированию, которое, в свою очередь, является одним из основополагающих навыков в процессе овладения учащимися языковой компетенцией. В данной работе представлены основные аспекты способствующие эффективному аудированию на занятиях по иностранному языку.

Түйін

Бұл мақаланың мақсаты - шет тілі сабақтарында тыңдауды оқытудың орнын анықтау. Авторлар тыңдап түсінуге үйретудің өзектілігін негіздейді, бұл өз кезегінде оқушылардың тілдік құзыреттілігін меңгеру үдерісіндегі іргелі дағдылардың бірі болып табылады. Бұл жұмыста шетел тілінде сабақта тиімді тыңдауға ықпал ететін негізгі аспектілер берілген.

Most foreign language learners consider listening to be one of the most challenging parts of language acquisition. Research shows that students need as much practice in a foreign language, as it is possible, to improve their listening comprehension and become more confident in intercultural communication. In order to identify the role of teaching listening in the foreign language classroom, it is necessary to understand the essence of the concept of "listening".

Firstly, we need to distinguish between *"hearing"* and *"listening"*, since these two terms bear different connotations. *"Hearing"* stands for the process of physical receiving of sounds, words and sentences produced by a speaker without understanding their meaning. As for *"listening",* it is a much more complicated process. There is a big variety of different definitions of "listening", but the most general is the following: "Listening is a process of receiving information in oral form, the input; it is an ability of an individual to recognize and interpret the words of a speaker, it requires proper attention and focus". Effective listening stands for receiving information in a foreign language, its understanding, and the correct interpretation of the main idea.

Listening comprehension is a teachable skill that can be and should be acquired through constant practice of listening. For instance, listening to authentic materials can provide sufficient input for learners. Although, listening comprehension of foreign language students can be significantly improved only by listening to thoroughly selected materials and with help of correct guidance from an experienced teacher. Therefore, each teacher can achieve this goal and help his students to understand the context of any complexity.

The process of developing listening skills in students includes several significant aspects that should not be neglected. It encompasses the search and choice of appropriate tasks and resources, including multimedia equipment, stages of performing the chosen tasks and leading the students from the beginning till the end of a particular task.

There are three general principles of listening in the learning process:

Firstly, the ability to listen is one of the communication skills. In this principle, teachers develop the ability to use the information received by students in a foreign language (when it is necessary).

Secondly, teaching listening comprehension with help of authentic materials. This principle stands for the following, texts should be created by native speakers to surround each student with natural communication while maintaining all the features of the foreign language.

Thirdly, students should learn how to receive information comprehensively. Listening is rarely used for the purpose of only listening to a topic. Usually, students listen and speak, listen and write, or listen and read, so that, at least two skills should be combined during performing any task. All the above mentioned proves the idea that listening is closely related to other communication skills, such as reading, speaking and writing. In addition to these, there is a few types of listening, for example: active, extensive and intensive listening.

Further, the cycle of a task-based listening activity will be considered. The whole cycle of listening can be subdivided into the following 3 main steps, according to the stage of the task:

1) pre-listening activity;
2) during-listening activity;
3) post-listening activity.

This consequence of activities maximizes the effectiveness of the lesson. It is possible due to the logical order of the steps that the teacher should take to achieve the goal of the lesson, in other words, to improve listening skills effectively.

The first phase, *"pre-listening"*, is based on explaining the purpose of the task and helps students to focus easily. Pre-listening part of the activity helps to connect new material to the previously learned information and general background of students and prepares them to face the new topic.

The next phase is called *"during-listening",* where students are required to be especially attentive to the details, listen to the topic properly and take notes at the same time. Writing down the key points of the topic helps students to extract the most important pieces of information and cues to complete the task successfully. This process can be enhanced with help of giving them worksheets with ready-made tables, charts, diagrams etc. to simplify the act of taking notes and to save time. This activity can be performed individually, as well as, in pairs or small groups, according to the number of students in class and their level of knowledge.

And finally, the *"post-listening"* phase concludes the whole cycle of the listening activity. "Post-listening" activity stands for the synthesis of previously received information, making a conclusion, and finally completing the task. It can be performed orally, as well as, in written form (optional). Traditionally, students are

asked specific questions on the topic to check their understanding and receive feedback on the performed task.

As for the choice of resources, activities, and tasks, listening skills are taught better based on not over complicated exercises. Instead, teachers should choose interesting and engaging activities which should be mainly focused on a particular result.

Nowadays, the idea of completing listening tasks only to get a particular result is arguable. On the one hand, a task-based activity gives students a clear understanding of their goal and the final result that should be achieved when the task is completed. On the other hand, such an approach makes students less focused on the content of the task itself, consequently, they might not pay enough attention to specific pieces of information that should be acquired.

The role that listening plays in teaching and learning a foreign language is often underestimated by many teachers. In perspective, it may lead to a number of negative circumstances. The motivation of students to take part in a conversation usually depends on their level of comprehension of foreign speech. In other words, the better they understand the input, the stronger grows their motivation to become active participants in communication.

Today there is a big variety of methods of developing listening skills in teaching foreign languages. According to previously carried research, listening skills can be developed faster than the rest of language skills. Therefore, teachers should take into account all the above-mentioned facts and try to combine different approaches to optimize and improve the process of teaching listening.

The significance of the teacher's role in teaching listening skills cannot be denied. A teacher has a serious influence on his students, and he performs a number of different roles during the lesson, so, the teacher can serve as a:

1. resource of information (helping students with an explanation of unfamiliar words and concepts, helping while solving problems);
2. organizer (giving proper instructions and providing guidance);
3. evaluator (assessing students' achievements and giving immediate feedback as soon as they perform the task);
4. tutor (facilitating the developing of new ideas, coaching students, giving recommendations and answering questions);
5. participant (taking part in the activities and discussions to make students feel more comfortable) etc.

In conclusion, we would like to highlight the role of teaching listening in foreign language classrooms. We believe that the process of teaching listening skills should be considered as the basis for developing of the rest skills, such as reading, writing and speaking. Since the significance of improving listening comprehension is being underestimated, further research in this field of teaching methodology is being carried out.

References:

1. Vandergrift, L. (2007). Recent developments in second and foreign language listening comprehension research. Language Teaching, 40 (3), 191-210.

2. Robin, R. (2007). Learner-based listening and technological authenticity. Language Learning & Technology, 11 (1), 109-115.

3. Pourhosein Gilakjani, A., Sabouri, N. B. (2016). Learners' Listening Comprehension Difficulties in English Language Learning: A Literature Review. English Language Teaching, 9 (6), 123-133.

512.122:572

КҮРДЕЛІ СЫН ЕСІМДЕРДІ МЕҢГЕРТУДІҢ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

Сапархан Е., Тастанбекова А., Тастанбек А. – 701-59 тобының студенттері
Ғылыми жетекші: **Қайырбекова Ұ.Ж**. – ф.ғ.к., аға оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В статье рассматривается методика изучения сложных прилагательных в казахском языке и пути решения ошибок, встречающихсяи в школьных учебниках

Summary

The article discusses the methododlogy for studying complex adjectivesin the Kazakh language and ways to solve errors found in school textbooks.

Қазақ тіліндегі сын есімдерді оқыту әдістемесінің ішіндегі ең күрделісі – мәтін құрамындағы күрделі сын есімдерді оқыту әдістемесі. Қазақ тілінде біріккен күрделі сын есімдер, тіркескен күрделі сын есімдер, қосарланған сын есімдер бар екендігі белгілі. Осылардың ішінде ең жиі қолданылатыны – тіркескен сын есімдер.

Күрделі сын есім атауы А. Ысқақов [1], К. Аханов [2], Н. Сауранбаевтардың [3] және т.б. еңбектерінде қолданылып, ғылыми айналымға түскен. Академиялық грамматикада күрделі сын есімдердің жасалу жолдарына қатысты мына мәселелер айтылған:

1. Негізгі сын есімдер мен туынды сын есімдердің қосарлануы арқылы жасалған сын есімдер (үлкен-үлкен, үлкенді-кішілі, таулы-тасты т.б.).

2. Сапалық сын есімдердің тіркесуі арқылы жасалған сын есімдер: қара көк, қызыл ала, қара ала т.б.

3. Негізгі сын есім мен туынды сын есімдердің тіркесуі арқылы жасалған сын есімдер: қызыл көйлекті, сары орамалды және т.б.

4. Басқа да есімдер мен сын есімдердің тіркесуі арқылы жасалған күрделі сын есімдер: бидай өңді, ат жақты, ірі денелі және т.б.

Осы тектес сын есімдерді мәтін құрамынан тауып, олардың жасалу жолдарын атап көрсету мектеп оқушылары үшін қиындық келтіреді.

Сын есім – мектеп бағдарламасы бойынша 5-сыныпта меңгертілетін тақырып. Бұл тақырыппен бірге талдауға берілген лексикалық тақырыптар – «Жол қауіпсіздігінің ережелері», «Көліктің пайда болу тарихы», «Қазіргі кездегі автокөлік түрлері», «Су көліктері», «Әуе көліктері» және т.б.

Т.Ермекова, Р. Мұнасаева, Ж.Отарбековалардың авторлығымен қолданысқа берілген 5-сыныптың «Қазақ тілі» оқулығында күрделі сын есімге қатысты мынадай анықтама берілген: ***«Кем дегенде екі түбірден жасалған сын есімнің түрі күрделі сын есім деп аталады. Мысалы, ұзын бойлы, ақ құба, қызылды-жасылды т.б.».*** Осы анықтамадан бөлек күрделі сын есімдерге

қатысты ешбір мәлімет берілген. Берілген лексикалық тақырыптарға қатысты тапсырмалардың ішінде де нақты іліп-алар бір тапсырма жоқ. Осыны негізге ала отырып, бізде оқулыққа «өзгеріс енгізу керек» деген ой туындады. Өйткені, біріншіден, күрделі сын есімдердің табиғатын, жасалу жолдарын меңгертуге қатысты ешбір ереже берілмеген; екіншіден, берілген мәтіндердің ішінде күрделі сын есімдер жоқтың қасы. Грамматика мен лексикалық мәтіндер бір-біріне сәйкес келмейді.

Мына төмендегі мәтін осы тақырыпты меңгертуге қатысты берілген:

Тіл – таңбалар жүйесі. Алғаш таңба мәселесімен көне ғасырларда әйгілі философтар – Аристотель мен Демокрит айналысқан. Тілден басқа таңбалар жүйесі қолдан жасалады. Оларды келісім бойынша өзгертуге болады. Оларды өзгертуге қоғамдағы барлық адамның қатысуы шарт емес. Сол мамандық өкілдерінің келісімі бойынша жасала береді.

Таңбалардың барлығының да мағынасы тіл арқылы айқындалып, дыбыстық тілге «аударылады». Мысалы, транспорт сигналдарының мағынасын дыбыстық тілдегі аудармасы арқылы ғана түсініп, білеміз. Бағдаршамның ***қызыл түсті*** *жарығы – «Тоқтаңыз!» деген белгі. Мұны білмейтін адамға* ***қызыл түсті*** *жарық қаншама жарқыраса да, еш нәрсені хабарлай да, аңғарта да алмайды. Сайып келгенде, олар тілге негіздеделі. Мысалы, бірінші таңба велосипедпен жүретін жолды білдіреді; екінші таңба «Велосипедпен жүруге болмайды» дегенді білдіреді»* [2, 82].

Міне осы мәтінде ***«қызыл түсті»*** (қандай?) бір ғана күрделі сын есім бар. Бұл қазіргі оқулықтарда грамматиканы меңгертуге аса назар аударылмағандығын білдіреді. Осы мәтіннің орнына қазақ жазушыларының шығармасынан үзінді берілсе, біз бір оқпен екі қоянды атқандай болар едік. Біріншіден, күрделі сын есімді меңгертеміз, екіншіден, қазақ жазушыларының шығармасын, әдебиетті де қатар түсіндірген болар едік. Қалай дегенде де, тіл мен әдебиет — егіз ғылымдар.

Ұлт ұстазы А. Байтұрсынұлы тіл мен әдебиетті байланыстыра оқытуды бірінші орынға қойған. Бұл күні кешеге дейін солай болып та келген.

Оқулықта берілген 2-тапсырма төмендегіше құрылған:

«Артық болмас білгенің» айдарымен берілген мәтіннен дара және күрделі сын есімдерді анықтап, «Т» кестесіне түсіріңдер.

Дара сын есімдер	Күрделі сын есімдер

Бұл тапсырма бойынша оқушылар жоғарыда келтірілген мәтіннен сын есімдерді табуы тиіс. Алайда, мәтінде сын есімдер – жоқтың қасы. Демек, тапсырманы орындауда оқушы да, мұғалім де мақсатқа кол жеткізе алмайды. Есесіне оқушыларға жол жүру, жол қауіпсіздігі ережесі, көліктің пайда болу тарихы жайлы жақсы мәліметтер берілген.

Келесі сағатта сын есімнің түрлері жайлы мағлұмат беріледі. 3-тапсырмада суреттер беріліп, сол суретке қатысты мынадай тапсырманы орындау талап етіледі:

Суреттегі көліктердің атауларын даму реті бойынша орналастырыңдар. Сын есімдерді қатыстырып, оларға сипаттама жазыңдар.

Мұнда оқушылар суретте берілген велосипед, арба, Тойота, пәуеске, Волга атауларымен тіркесетін күрделі сын есімдерді тауып, оларға сипаттама жазуы қажет. *Мәселен, қос дөңгелекті велосипед, қызыл түсті пәуеске, қара қоңыр түсті волга, жалпақ дөңгелекті «Тойота», ағаш дөңгелекті арба* және т.б.

Көлік түрлері	Сипаттама
Арба	ағаш дөңгелекті
пәуеске	қызыл түсті
Волга	қара көк түсті
Тойота	жалпақ дөңгелекті
велосипед	қос дөңгелекті

Алайда мұндай сын есімдерді тіркестіріп жазу оқушыға қиындық келтірері анық. Өйткені оқушылар күрделі сын есімдердің жасалу жолы жайлы материалды меңгерген жоқ. Сондықтан мұны болашақта ескеру керек.

Мына тапсырманы орындауды да оқушылар үшін аса ыңғайлы тақырып деп айта алмас едік. Мәселен, оқулықта тапсырма былай берілген: **«Тойота» компаниясының табысы туралы ақпарат жинап, хабарлама дайындаңдар.** Бұл тапсырмада сын есімдерді қолданып, хабарлама жасаса оқушының жасына да сәйкес болған болар еді. Осы тапсырманы күрделі сын есімдер тақырыбымен байланыстырып, «Көркем әдебиеттен күрделі сын есімдерді табыңыз» деген тапсырмамен ауыстырылса, дұрыс болар еді.

Келесі тапсырма төмендегідей түрде берілген: *Тыңдалым мәтініне сүйене отырып, бастауыш сынып оқушысына қоғамдық көлікте өзін қалай ұстау керек екендігі жөнінде хат жазыңдар. Хатта шырай формасындағы сын есімдерді пайдаланыңдар.*

6-тапсырмада сын есімдерді қатыстырып, оқылым мәтініндегі кейіпкерге хат жазыңдар деген тапсырма берілген. Осы тапсырманы орындау барысында «РАФТ» әдісін тиімді қолдануға болады. Оқылым мәтінінде Рахымжан атты кейіпкер мен жол ережесін жақсы білетін бала арасында диалог құрылған. Енді оқушылар сол мәтіндегі кейіпкер Рахымжанған хат жазуы тиіс. Хат түрлі формада кез келген заттың жандануы арқылы немесе диалогтағы екінші кейіпкер атынан жазылуы мүмкін.

РАФТ стратегиясы іс әрекетке қатысатын тараптардың атауының бірінші әрпінен қысқартылып алынған: Р-роль, А-аудитория, Ф-форма, Т-тақырып. Мұнда рольде кейіпкер – Рахымжан. Аудитория – оқушылар, іс-әрекет формасы – хат, тақырып – жол ережелері. Оқушы хатты көліктің, бағдаршамның, полиция қызметкерінің атынан жазуы мүмкін. Мәтін төмендегіше құрылса болады:

Құрметті Рахымжан! Мен – көшеде жүру ережесін сақтап, көліктер мен жүргіншілердің көшеден өтуіне бағыт беріп тұратын ***қызылды-жасылды*** бағдаршаммын. Менің қызметімнен сенің бейхабар екендігің көрініп тұр.

Сондықтан саған көп нәрсені түсіндіруім керек. Менің қызыл көзім жанғанда көліктер тоқтайды. Сары көзім жанғанда «Ықтият бол! Дайындал!» деген хабар беріледі. Ал жасыл жанғанда жаяу жүргіншілер де, ***қызыл-қара*** жеңіл көліктер де, ***үлкен-үлкен*** көліктер де қозғалысқа түсіп, көшені кесіп өтеді. Сонда ғана жолда ***адам шошытарлық*** жағдайлар орын алмайды. Сен мұны білуің тиіс. Онсыз көшені кесіп өту мүмкін емес. Сәлеммен Бағдаршам.

Мұндай шығармашылық жұмыстар арқылы оқушы әрі күрделі сын есім табиғатын, әрі жол ережесі жайлы мағлұматты біліп шығады.

Біз оқулықты саралай келе, мынадай ойға келдік. Жол көліктері туралы материалдарды беріп, тақырыппен сәйкестендіре алмай, түрлі басқа тапсырмаларды құрастырғанша, 5-сынып оқушыларына өздерінің жасына сай әңгімелерден, ертегі, аңыздардан құралған мәтіндерді оқулыққа енгізу әлдеқайда тиімді. Бұл тақырыпты түсіндіруде оқушылар әрі грамматиканы, әрі қазақтың көркем сөзін үйреніп, сөз байлығын молайтады. Мысалы, «Қарлығаштың құйрығы неге айыр» ертегісіннен мынадай үзінді алуға болады: ... Жанды-жансыздың барлығы жыланға аяныш білдіріп, өкпесін орынды көреді, «қарасың» деп шықпайтын, ***қара қылды қақ жарған, ақ жүрек*** ақылшымыз болар» десіп, өздеріне патша етіп сайлайды...

Осындай мәтіндермен жұмыс жасау әлдеқайда қолайлы. Сапалық, негізгі сын есімдерді меңгертуге қарағанда күрделі сын есімдердің жасалу жолдарын меңгерту әлдеқайда күрделі болғандықтан, мектеп оқулығына күрделі сын есімдер жайлы грамматикалық тақырыптарды әлі де болса енгізу қажет.

Әдебиеттер:

1 Ысқақов А. Қазіргі қазақ тілі. Морфология. –Алматы, 1991.

2 Аханов К. Қазақ тілі оқулығы фонетика, морфология, лексика. –Алматы, 1974

3 Сауранбаев Н. Қазақ тілі. –Алматы, 1953

4 Ермекова Т., Мұнасаева Р., Отарбекова Ж. 5-сынып. «Қазақ тілі» жалпы білім беретін мектептің 5-сыныбына арналған оқулық. –Астана: «Арман – ПВ» баспасы, 2017. -144 б.

UDC: 378.31

ORGANIZATION OF INDEPENDENT WORK FOR STUDENTS

Karakhan Kamila

Scientific advisor: Zhekebayeva Raikhan

Резюме

Это статья посвящена теоретические исследования нашли отражение на практике. В результате студент, поступающий в вуз, не имеет четкого представления о IW, а иногда негативно относится к этой работе, не видит в ней никакой особой значимости и ценности. Отчасти это происходит и потому, что учащиеся не знают, как организовать и регулировать свою самостоятельную деятельность, в частности, самостоятельную учебную деятельность. В результате они сталкиваются с большими трудностями в плане IW в старшей школе.

Түйін

Бұл мақала тәжірибеде көрсетілген теориялық зерттеуге арналған. Нәтижесінде, университетке түсетін студент IW туралы нақты түсінікке ие емес, кейде бұл жұмысқа теріс қарайды, ондағы ерекше маңыздылық пен құндылықты көрмейді. Бұл ішінара студенттердің өзіндік іс-әрекетін, атап айтқанда Тәуелсіз оқу іс-әрекетін қалай

ұйымдастыруды білмейтіндігіне байланысты. Нәтижесінде олар орта мектептегі үлгерім тұрғысынан үлкен қиындықтарға тап болады.

The paradigm of the educational activity of higher education has long been oriented towards the training of specialists who have a large amount of fundamental knowledge, but are not able to integrate them in practice and, as a result, are slowly adapting to rapidly changing conditions in the field of professional activity. They often turn out to be helpless where independence and competence in decision-making, the ability to organize their work are required. In this regard, there is a need for a qualitative change in the training of a specialist.

One of the steps in this direction is a change in approaches to the organization of independent work (IW) of students at the university. Undoubtedly, the changes should, first of all, affect the initial stage of education at the university, which is the basis for the entire course of study. The attitude of students to IW, formed in the first year, will influence the results of educational activities during all stages of education.

Despite the huge number of studies of IW at school (B.P. Esipov, I.T. Kachan, I.Ya. Lerner, A.S. Lynda, A.N. Malysheva, M.I. Makhmutov, P.I. Pidkasisty, GV Rogova, TI Shamova and others), there is still no unity in understanding the essence of SR. However, most scholars view IW as the student's performance of learning tasks proposed by the teacher.

Theoretical studies are reflected in practice. As a result, a student entering a university does not have a clear idea of IW, sometimes has a negative attitude towards this work, does not see any special significance and value in it. In part, this also happens because students do not know how to organize and regulate their independent actions, in particular, and independent learning activities in general. As a result, they face enormous challenges in terms of IW in high school.

In pedagogy, psychology and methods of teaching foreign languages (FL) as a specialty, the problem of IW was considered by a number of authors: I.L. Beam, K.JI. Butyagina, G.M. Burdenyuk, M.G. Garunov, V. Graf, R.A. Lozovskaya, G.V. Rogova, T.G. Sorokina, E.Yu. Tarvidene, A.V. Tretyakova, T.I. Shalavina and others. Studying IW at the initial stage of study at a university, scientists tried to maintain the school-university continuity.

In this regard, the interpretation of IW at the university did not differ significantly from that at school. However, educational activities at the university have their own characteristics and specifics compared to studying at school. Copying didactic and methodological developments on IW at school for university education seems not only inappropriate, but also insufficiently substantiated, since the stages and milestones of personality development, the content of education, teaching methods and techniques, and the proportion of IW at a university are significantly different. It is necessary to develop a methodology for organizing independent work of first-year students aimed at increasing the level of self-regulation of educational activities in a foreign language.

The implementation of the goal is achieved by solving interrelated tasks:

1. Bring into the system psychological, didactic and methodological research on the organization of IW students in foreign languages.

2. To develop a methodology for organizing IW for first-year students in FL, aimed at increasing the level of self-regulation of educational activities in FL.

3. Prepare an optional course, including lecture and practical components.

4. To develop means for diagnosing the level of self-regulation of educational activities in foreign language among first-year students.

5. Experimentally test the effectiveness of the developed methodology, identify the conditions for its successful implementation.

6. Prepare recommendations on the use of the developed methodology for first-year teachers at the faculties of foreign languages.

The organization of IW in the first year of the Faculty of Foreign Languages provides for the provision of such an important condition as a high level of conscious self-regulation of educational activities. The dependence of the effectiveness of IW on the level of self-regulation of students is shown.

The IW of students in the theory and practice of school and university education showed, with a variety of approaches to the interpretation of the concept of IW, unity in its essence - independent fulfillment of educational tasks in order to master knowledge, skills and abilities. The interpretation of the concept of IW at a university, regardless of the specifics of higher education, does not allow achieving high results in the organization and implementation of SR, hence the need to clarify the concept of IW at a university, at the Faculty of Foreign Languages. The main condition is the level of conscious self-regulation of learning activities in foreign languages.

The level of self-regulation of educational activity is an indicator of the development of independence in the learning process. The expediency of increasing the level of self-regulation of educational activity as a necessary condition for effective SR is substantiated.

The subject's age is a sensitive period for purposeful influence on his self-regulation; the psychological and methodological components of the student's readiness for learning activities require adjustment and development, which caused the need to determine the level of self-regulation as their component.

A methodology for increasing the self-regulation of learning activities in foreign languages, the structural elements of which are: 1) goals and objectives, 2) principles, 3) content, 4) an optimal system of intensive methods and means of management and control, 5) an intensive cycle of organizational forms.

The effectiveness of the SR of the first year of the faculties of foreign languages will be ensured if:

1) the organization of SR is due to an increase in the level of conscious self-regulation of educational activities in foreign languages;

2) the methodology for increasing self-regulation is based on a personal-activity approach, joint learning activities, which provide for a number of principles, certain types and forms of work, ways and methods of learning;

However, issues related to the problem of managing and organizing student learning activities require further consideration, since self-regulation is the first step towards the formation of independence and precedes the formation of skills to independently manage and organize learning activities.

References:

1. Yu. Baranovskaya T.N. Formation of self-control in the educational activities of students: Diss.cand.ped.sciences. M., 2001. - 184 p.

2. P. Barkova T.N. Psychological conditions for the formation of a rational lifestyle of first-year students: Diss.candidate of pedagogical sciences. M., 2017. - 207 p.

3. Laborer G.E. Prerequisites and principles of independent work. Dnepropetrovsk, 2014. - 123 p.

UDK 372.881.111.1

INTERCULTURAL APPROACH TO TEACHING A FOREIGN LANGUAGE: ON THE EXPERIENCE OF GERMAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Bimursaeva Zhansaya

Scientific advisor: Zhekebayeva Raikhan

Резюме

Это статья посвящена участников межкультурной коммуникации, хотя межкультурная компетентность полностью признана в качестве цели, которая должна быть достигнута. Вопрос интерпретации и понимания этой цели и путей ее реализации остается открытым для теоретических размышлений и практических поисков.

Түйін

Бүгінгі күні мәдениетаралық коммуникацияның құзыретті қатысушыларын даярлаудың толық тұжырымдамасы жоқ. Дегенмен мәдениетаралық құзыреттілік қол жеткізуге болатын мақсат ретінде толық танылған. Осы мақсатты және оны жүзеге асырудың жолдарын түсіндіру және түсіну мәселесі теориялық ойлар мен практикалық ізденістерге ашық болып қала береді.

Communication even with representatives of one's own culture can cause a lot of unforeseen difficulties caused by differences in age and social status, differences in interests, political and economic preferences. But it is much easier for representatives of the same culture who speak and think the same language, which performs a communicative function in a society organized according to laws familiar from childhood, to cope with the situation and understand each other than for partners who grew up and brought up in different cultures, and also use for communication, a language that is usually foreign to one or more participants.

The obviousness of this statement allows us to give an affirmative answer to the basically rhetorical question about the need to prepare for intercultural communication. We must be oriented to the fact that our communication partner is not just different, because all people are different from each other, but because his worldview and worldview was formed in different geographical, political and economic conditions, in a different society, with his own system values that determine the thinking and behavior of people in this society.

Awareness of this fact and appropriate adjustment of behavior will help to avoid misunderstanding and disappointment, resentment and mutual claims and will create a prerequisite for successful communication and cooperation at the intercultural level.

To date, there is no complete concept of training competent participants in intercultural communication, although intercultural competence has been fully

recognized as a goal to be achieved. The question of interpretation and understanding of this goal and ways of its realization remains open for theoretical reflections and practical searches.

Here it is difficult to overestimate the role of a foreign language, the knowledge of which expands the possibilities of communication at the intercultural level, and, of course, inspires respect from a communication partner, flattered by the knowledge of his language.

Knowing what another person is saying and understanding him are not the same thing. The purely technical absence of a language barrier is not a sufficient prerequisite for overcoming the cultural barrier. It does not automatically lead to the possession of strategies and skills necessary to overcome this barrier, aimed at respecting the communication partner and allowing to bring various behavioral and attitudinal norms to the same level of successful dialogue.

Therefore, it is advisable to explore how, already in the process of learning a foreign language, a person can gradually acquire that knowledge, develop those skills and abilities that are a prerequisite for successful intercultural communication.

Intercultural contacts have taken place at all times, but today more than ever they are global and massive. The world has become more open, and the people living in it, more mobile. Tourist trips, exchange of schoolchildren, students, internships for scientists and international conferences, transnational concerns, joint ventures, exhibitions, tours, political discussions at the international level, the Olympic Games, various other sports competitions, personal contacts - this is a far from complete list of situations of intercultural communication, firmly included in our everyday life. Even without coming into personal contact with representatives of other cultures, we daily receive information about the life of other societies from various media, watch films, read various texts, listen to music, go to restaurants with national cuisine. We actively communicate with other cultures. The processes that take place in our minds, those assessments and interpretations that occur when in contact with the new, the change in one's own views, the psychological transformations that accompany intercultural communication, constitute the key points in the preparation and implementation of the concept of intercultural learning.

Interest in learning German is also growing. This is evidenced by the annually increasing number of students of the German language courses of the Institute. Goethe in Almaty.

If students are interested in studying, they are offered non-standard topics for discussion, various forms of work, projects in which they take an active part, if they receive not just a standard set of knowledge in geography, politics, economics, etc. countries, but also learn to find exciting moments in a new culture, compare it with their own cultural attitudes, and develop appropriate behavioral strategies if they do not just read a literary work and parse vocabulary and style, but try to consider it in a certain cultural and historical context in order to understand the perspective of the author and the characters of the work – that of course, this is a huge incentive in the future to make their own choice in favor of the profession of a teacher.

Since the beginning of the 1990s, a lively debate on the subject of regional studies has been going on. However, in the light of the new focus of teaching a

foreign language on preparing for communication at the intercultural level, they go beyond the country-specific framework.

Foreign language learners must be prepared for life and adequate behavior in a world with great cultural diversity.

The teacher himself should have extensive knowledge of the culture of the language being studied, while strategies for collecting information, processing it, and methods of presentation should be given special attention.

The intercultural approach to teaching a foreign language, adopted by methodologists, needs to be developed and concretely implemented, there is a lot of painstaking work to be done in compiling programs, textbooks and teaching materials that make it easier for teachers to prepare interculturally competent teachers of a foreign language.

From such an interaction of two perspectives, two worlds, two cultures, the learning process can only benefit. The concrete results of such training - the ability to analyze their own assessment systems, behavioral tactics and established views and an attempt to discover these layers in another culture, trace their development and formation - not only enrich and develop the person, but also create prerequisites for adequate perception and understanding of people from a different cultural context. Any meeting with a new, with another forms a person to one degree or another, and we tend to compare everything new or another with something already familiar to us, and often such a comparison is of an evaluative nature. These assessments are rarely in favor of the other and do not bring a positive result in light of the upbringing of respect for cultural originality.

References:

1. Kostomarov V.G. language and culture. New in the theory of teaching. M., 2014.
27. Prokhorov Yu.E. Linguistics. Culturology. Regional studies.. M., 2005.
31. Ter - minasova S. G. Language as a mirror of culture. M., 2009.

THE IMPORTANCE OF DEVELOPING LISTENING SKILLS IN LANGUAGE LEARNING

Yunusova S.U. – student of the group 1703-51
Scientific advisor: Bermakhanbetova G.B. – lecturer
The State South Kazakhstan Pedagogical University, Shymkent

Түйін

Мақалада тіл үйренудегі тыңдалым дағдыларының маңыздылығы қарастырылған. Кез-келген тілді үйренуде тыңдалым дағдыларын үйрену басқа да дағдылардың, атап айтқанда – оқылым, айтылым және жазылымның қалыптасуына септігін тигізеді. Себебі, адамның айналасы түрлі дыбыстарға, адамдар арасындағы коммуникацияға толы. Мақалад мұны айқындайтын бірнеше мысалдар, полиглоттардың пікірлері келтіріліп, талданған. Бұл мақала тіл үйренушілерге, сонымен қатар, оны үйретуші мұғалімдерге арналған.

Резюме

В данной статье рассматривается важность навыков слушания в изучении языка. Навыки слушания способствуют развитию других навыков – чтения, говорения и письма в изучении любого языка потому, что человек окружен разными звуками и каждодневной коммуникацией между людьми. В статье приводятся примеры и рассматриваются мнения

полиглотов про важность слушания. Статья может быть интересна всем, кто изучает языки, а так же учителям, преподающих их.

Which one is the most frequently used type of communication – speaking, reading, listening or writing? You might think it is speaking, but it isn't – it is listening. Since birth, listening takes a large role in developing language apprehensiveness. However the three other skills, scilicet – speaking, writing and reading are decisive to evolve language expertise, listening facilitates mostly for language acquisition. Now think of any situations that people listen in everyday life:

- listening while we are talking to someone;
- eavesdropping on other's dialogue;
- listening to a professor or lecturer at high school or university;
- listening while watching TV, movie or a play;
- listening to audio-only diversion like radio, music or podcasts and etc.

It means that every sound, stress and inflection of the language is barely available over listening. Infants listen to the talk of parents before imitating sounds to converse their early speech. Listening is, consequently, one of the primary skills indispensable to improve a total insight of any language. Language capability can be developed mainly when listening to the objective language rightly [1]. So it is the most considerable part of companionship as it is vital in giving a fine and significant respond. It's not only the main type of communication, but also assists the learners to grasp the glory of a language.

With an eye to speak any new language, everybody needs to utilize active listening cum-savvies. Are you aware of the cause? It is because the skill of listening has an enormous impact on learning any language. The brain of a human picks the data and begins "to segment" it into little pieces to preserve in our short-term memory when we listen to people talking to each other. Afterwards, it divides them up based on our cognition of the "grammar rules" for how the language is spoken. Instead of storing the factual words, a brain might transform and keep them into an image form [2]. As far as we are not accustomed with the foreign language and how it's spoken, our short-term memory tends to preserve all the words apart. Thus, listening is of huge importance in other language as it initiates us with those grammatical rules. As polyglot, linguist and founder of an online language learning service LingQ Steve Kauffman says "If you develop good listening comprehension, the rest skills you will get, the speaking, even the grammar and accuracy of speech will develop. All these skills you will own if you have had a big contact to the language which you comprehend it in native speaker's speech." - the process not only forces comprehension, but also improves other abilities.

Nation and Newton say "Listening is the way of learning a language" [3]. There are certain reasons for the importance of listening for foreign language learners. Firstly, listening is an essential perquisite for oral communication to take place. Second, it often influences the development of reading and writing. Third, it plays a central role in academic success, since students understand teachers or lecturers through listening. It has been overseen that without owning this skill, there is no way for training any language. Cultivating sufficient listening abilities is a big engine for

language takeover. Besides, listening is obligatory not only for learning a language but also for learning other facilities. Therefore, it's crucial to be careful with developing listening skills. "Yet, for all its concern, learners usually break down to pay an attention to listening strategies. This is all the more prominent as learners constantly suppose that listening is the most invigorative of all the skills in any language" – says a British council, Raphael Ahmed. Yes, a quantity of learners still find it difficult. Usually, in language teaching, speaking takes an important place; whilst less concern is fastened with listening skill however it is known that oral and aural skills are not detached from each other.

Listening has a substantial role both in daily life and academic environment as it is determinative for people to maintain effective communication. Various studies show that listening occupies about 45% of the time adults spend in communication. By the other hand, they obtain 30% language capacity from speaking, 15% from reading and 10% from writing [1]. Owing to the results, we are clear that listening is the skill that will be used the most in any language you learn. Just as Gou and Wills state "It is the medium through which people gather a large proportion of their education, their data, their conception of the world and person affairs, their thoughts, points of views. So no other type of language consumption is easy to get as spoken language, taken due to listening, learners can create an awareness of the inter-workings of language systems at various levels and those set up a basis for more fugitive efficient skills". Majority of people believe that ability to write and speak in a second language indicates they know the language, though, we think that if they don't own the effective listening skills, it is impossible to communicate efficiently. That is listening is the primary skill in language learning as we demonstrate it above which some approvals.

It is doubtless that we use listening more than any other knack. In other words, language learning relies on listening because lots of learners listen to the foreign language more than performing it themselves. Listening is the aural midst that opens the way to language acquiring and permits learners to cooperate in spoken communication. Hence, students who have enough listening comprehension skills participate more effectively in class. Moreover, they learn to speak, read and write by listening to others. A speaker can prosperously speak only when a listener listens attentively. Accentuating the importance of listening, Anderson and Lynch state that listening skills as crucial as speaking skills because people cannot communicate square besides both types of skills are expanded together. Listening skills add sense to the intercourse. Because, if the listener doesn't listen rightly, then the next stage of communication won't be created. Michigan State University Extension supposes that active listening can help to talk with others more efficiently and with comprehension. It is not that easy, but then you can learn to train it very often, it can help you get a better relationship with a partner, a child, a friend or a co-worker. Thereby, a learner must ensue a right dedication of listening to others. Obviously, people can follow some basis steps to build proper listening skills. Briefly, focus on the import of listening skills contributes us to establish an empire of understanding [4]. Thus, it is clearly the main accountability of a talker to talk clearly. Nevertheless, we cannot just

get away the supportive role of the listener to reveal a remarkable stage of communication.

The purpose of this article was to regard the main structures connected to the space and significance of listening skill in learning a second or foreign language. Listening skill has an important role both in daily life and in academic contexts as it is crucial for people to maintain a spectacular communication. The capability to get the spoken language plays crucial role in language learning and use. It is a needed skill for communion among native and nonnative speakers. Listening skills are important learning aims as by listening learners obtain data and acquire conception. To sum up, in learning language, learners should pay a big attention and 50% of the time which they spend to train language must be dedicated to working with listening skills.

References:

1. Mendelsohn D.J. (1994). Learning to listen: A strategy-based approach for the second language learner. San Diego: Dominie Press.

2. Richards J.C. and Renandya W.A. (2010). Methodology in language teaching, Cambridge.

3. Nation I.S. and Newton J. (2009). Teaching ESL/EFL listening and speaking. New York: Routledge.

4. Flowerdew J. and Miller L. (2005). Second language listening: Theory and practice. Cambridge: Cambridge Language Education.

UDK 811.1:378

METHODS OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE TO GIFTED HIGH SCHOOL STUDENTS: BASED ON THE MATERIAL OF THE ENGLISH LANGUAGE

Mominzhanov Abrorbek

Scientific advisor: Zhekebayeva Raikhan

Резюме

Это статья посвящена информационном обществе больше всего начинают цениться интеллект и креативность, которые становятся главной продуктивной и в то же время созидательной силой культуры и цивилизации. Именно поэтому к интеллекту следует относиться как к главному ресурсу человечества, важнейшему средству решения глобальных проблем современности, в результате чего реальный социальный заказ все чаще требует, чтобы образовательные программы были ориентированы на развитие детской одаренности и поиск приоритетных направлений развития детского интеллекта. творческая индивидуальность.

Түйін

Бұл мақала ақпараттық қоғамға арналған ең алдымен мәдениет пен өркениеттің негізгі өнімді және сонымен бірге жасампаз күшіне айналатын интеллект пен шығармашылық бағалана бастайды. Сондықтан интеллектке адамзаттың негізгі ресурсы, қазіргі заманның жаһандық мәселелерін шешудің маңызды құралы ретінде қарау керек, нәтижесінде нақты әлеуметтік тапсырыс білім беру бағдарламаларының балалардың дарындылығын дамытуға және балалардың интеллектісін дамытудың басым бағыттарын іздеуге бағытталуын талап етеді. шығармашылық даралық

In the new information society, intellect and creativity are beginning to be most valued, which are becoming the main productive and at the same time the creative

force of culture and civilization. That is why intelligence should be treated as the main resource of mankind, the most important means of solving global problems of our time, as a result of which the real social order increasingly requires educational programs to focus on the development of children's giftedness and the search for priority areas for the development of children's creative individuality.

At present, a lot of experience has been accumulated in scientific development, psychological and pedagogical practice and organization of work with gifted children. The fundamental problems of giftedness were studied by B.G. Ananiev, A.A. Bodalev, Yu.Z. Gilbukh, N.S. Leites, A.M. Matyushkin, A.B. Petrovsky, J. Renzulli, A.I. Savenkov, B.M. Teplov, V.E. Chudnovsky, B.C. Yurkevich, M.G. Yaroshevsky and others. The study of general and special abilities of gifted children was carried out in the works of P.Ya. Galperin, V.V. Davydova, V.N. Druzhinina, A.N. Leontiev, S.L. Rubinstein, B.M. Teplova and others. Psychological and pedagogical features of giftedness are described in the works of A.V. Brushlinsky, L.S. Vygotsky, V.A. Krutetsky, A.M. Matyushkin, B.C.

The development of intellectual abilities in gifted high school students, the formation of their foreign language communication skills and abilities will be more effective if carried out on the basis of a project approach and a set of exercises that take into account the peculiarities of thinking of gifted students.

1. To analyze the existing polyparadigm approaches to the consideration of the concept of "giftedness" and to determine the psychological and pedagogical conditions for organizing the educational process for the development of intellectual abilities and foreign language communication skills of gifted students in teaching a foreign language;

2. To analyze the linguodidactic possibilities of the project approach in teaching foreign language communication to gifted high school students and conduct a selective analysis of methods for identifying gifted students;

3. To identify the criteria for selecting the content of teaching a foreign language to gifted students according to the project methodology (within the framework of an elective) and develop a model of teaching a foreign language and a set of exercises that contribute to the development of intellectual abilities and the formation of foreign language communicative skills in the process of performing project activities;

For the development of intellectual abilities and foreign language communication skills of gifted students, it is necessary to organize an educational process that includes individual research and collective creative activity of students.

The research and creative activity of students is most effectively implemented in the process of working on a foreign language project that contributes to the development of intellectual abilities and the formation of foreign language communication skills - presentation and discussion.

The model of teaching a foreign language to gifted students includes three stages: the first stage is psychological and informational, aimed at developing the skills to work in a group, find, process and structure foreign language information; the second stage is a foreign language project activity under the guidance of a teacher, including the formation of the skills of presenting the elements and results of a foreign language project, its discussion in a group using debatable

metacommunication signals and assessing its practical significance; the third stage is independent research and group work of students on a foreign language project, its presentation and discussion in the class.

The effectiveness of the implementation of the model of teaching a foreign language to gifted students is achieved through a set of language exercises and communicative tasks that contribute to the development of collaboration skills, intellectual abilities associated with the search and processing of foreign language information, and foreign language communication skills formed in the process of presenting and discussing a project in a foreign language. .

The implementation of the project approach in teaching a foreign language involves the use of a large amount of qualitatively new information on different media, its analysis, structuring, presentation and discussion in a group, which contributes to the development of intellectual abilities and the formation of foreign language communication skills, therefore, the main components of the content of teaching a foreign language according to the project methodology are areas of communication, project topics, texts, problem situations, information, presentation and discussion skills and abilities, structural organization of presentations and discussions, metacommunication means signaling the communicative intentions of students. When selecting linguistic and speech material, the main emphasis was placed on linguo-didactic and regional studies criteria. A set of language exercises and communicative tasks ensures the development of the following intellectual and communicative skills in students: find, process and structure foreign language information; identify, formulate and present the subject of discussion; put forward ideas; formulate arguments and conclusions; structure the presentation; correlate metacommunication signals in accordance with the structure of the presentation and the intentions of the speaker; correlate metacommunication signals in accordance with the stages of the discussion and the intentions of the speaker; make a presentation; lead a discussion in a dialogue / polylogue; choose stylistically adequate language and speech means.

The development of intellectual abilities and foreign language communicative skills in the framework of the project methodology for teaching gifted high school students in a foreign language was given two optional classes per week. We believe that this is the best option for implementing an enrichment strategy when teaching gifted students. Joint teaching of children with a high intellectual level has a positive effect on their self-esteem, since in such a situation it is necessary to study with full dedication of strength, feeling constant stimulation from fellow students.

It is in the project that the research activity independently planned and implemented by students is almost completely implemented, in which verbal communication is included in the intellectual and emotional context of other activities (discussion, role-playing game, etc.). In addition, unused reserves of the project approach were identified as the most adequate method of teaching a foreign language to gifted high school students as part of an elective.

The value of the project methodology is in its integrality, as it combines learning in cooperation, individual research and pragmatic creative collective activity of students, thereby taking into account the main behavioral and activity characteristics

of gifted high school students and ensuring the development of their intellectual abilities and the formation of foreign language communication skills. criteria for selecting authentic material, which are divided into linguodidactic: compliance with the interests and communication needs of high school students; fabulousness of texts; compliance of the level of linguistic complexity of the text with the language training of students; the presence of a problematic situation, the presence in the text of a stimulus for verbal communication and regional studies: the presence in the text of relevant, modern, typical, linguocultural, sociocultural information; the educational potential of the text, which promotes students' awareness of the similarities and differences between their native and foreign cultures, fostering respect for a different linguistic and cultural community; the presence in the text of vocabulary with a national-cultural component and typical situations of its use.

References:

1. Voronina, G.I. Methods of teaching reading authentic media to students of the final stage of education in schools with in-depth study of a foreign language (on the material of the German language) Text.: author. / G.I. Voronina. -M., 2004. 16 p.

2. Dorovskoy, A.I. Didactic foundations for the development of gifted students. Text. / A.I. Dorovskoy. -M.:, 2018.-210 p.

3. Druzhinin, V.N. Development and diagnostics of abilities. Text. / V.N. Druzhinin. M., 2001.-330 p.

UDC 616.89-008.434.53

HOW AGE AFFECTS LANGUAGE LEARNING: EXPLORING THE ADVANTAGES AND CHALLENGES OF LEARNING A NEW LANGUAGE AS AN ADULT VERSUS A CHILD

Zhanel Ayubek - 1703-12-3 the group student

Supervisor: Kalibaeva D. B. - master teacher

The State South Kazakhstan Pedagogical University, Shymkent

Түйін

Мақалада ересектердің балалық шақтағы оқумен салыстырғанда жаңа тілді үйренудің артықшылықтары мен қиындықтары талқыланады. Ол тіл үйрену бойынша зерттеулерді қарастырады және тіл үйрену қабілетін жақсарту бойынша кеңестер береді. Ересектер мен балалардың тіл үйренуінің кейбір айырмашылықтарына сыни кезең гипотезасы, айтылуы, сөздік қорын алу және грамматика жатады. Балалардың нейропластика және ойын арқылы үйрену сияқты белгілі бір артықшылықтары болуы мүмкін болса да, ересектер жаңа тілді үйренуге көмектесу үшін өздерінің бар білімдері мен өмірлік тәжірибелерін пайдалана алады.

Резюме

В статье обсуждаются преимущества и проблемы изучения нового языка взрослым по сравнению с изучением в детстве. В нем рассматриваются исследования по изучению языка и даются советы по улучшению способностей к изучению языка. Некоторые из различий между изучением языка взрослыми и детьми включают гипотезу о критическом периоде, произношение, приобретение словарного запаса и грамматику. В то время как дети могут обладать определенными преимуществами, такими как нейропластичность и обучение через игру, взрослые могут использовать свои существующие знания и жизненный опыт, чтобы помочь им выучить новый язык.

1. Advantages and challenges of Child Language Learning
2. Advantages and challenges of Adult Language Learning
3. Differences between Adults and Children in Learning a New Language
4. Tips for Adult Language Learners

Learning a new language is a valuable skill that can help us communicate with people from different cultures, travel to new places, and enhance our career prospects. However, language learning can be a challenging task, especially for adults who may not have the same natural ability to pick up languages as children do. In this article, we will explore the differences between adult and child language learning, and provide some tips and strategies for anyone looking to learn a new language.

There have been several research studies conducted on the topic of how age affects language learning. One study published in the journal "Cognition" found that children are better at learning new languages because their brains are more receptive to new sounds and grammatical structures. Another study published in "Psychological Science" found that adults can learn a new language just as well as children if they receive immersive language instruction and use effective learning strategies.

Additionally, research has shown that language learning can have cognitive benefits for both children and adults, such as improving memory, problem-solving skills, and even delaying the onset of dementia in older adults.

Advantages of Child Language Learning. Children are often considered to be better language learners than adults because their brains are more receptive to learning languages. Studies have shown that young children are able to pick up language more easily because they have a greater capacity for neuroplasticity, which means that their brains are more adaptable and able to form new connections.

Another advantage that children have when it comes to language learning is that they learn through play and immersion. Children are able to learn a language simply by being exposed to it in their environment, without the need for formal instruction or grammar lessons. They are also able to learn through games, songs, and other interactive activities, which makes language learning more enjoyable and engaging.

Challenges of Child Language Learning. While children have certain advantages when it comes to language learning, there are also some challenges that they may face. For example, children may struggle with grammar and sentence structure, and may have difficulty expressing themselves in a new language. They may also feel shy or embarrassed when practicing a new language, which can hinder their progress.

Advantages of Adult Language Learning. Despite the commonly held belief that children are better language learners, adults also have certain advantages when it comes to learning a new language. For one thing, adults can use their existing language knowledge to help them learn a new language. If you already speak

Spanish, for example, you may find it easier to learn Italian or French because they share many similarities.

In addition, adults can use their life experiences and knowledge to help them learn a new language. For example, if you are learning a language for work, you can focus on the vocabulary and phrases that are relevant to your job. Or if you are learning a language to travel, you can focus on the vocabulary and phrases that are relevant to your destination.

Challenges of Adult Language Learning. Of course, there are also some challenges that adults face when learning a new language. One of the biggest challenges is that adults may have to overcome previous language learning experiences. If you had a bad experience learning a language in school, for example, you may feel discouraged or frustrated when trying to learn a new language as an adult.

Another challenge that adults face is that they may have limited time and resources for language learning. Adults often have busy schedules and may not be able to devote as much time to language learning as they would like. They may also have financial constraints that prevent them from taking classes or hiring tutors.

Differences between Adults and Children in Learning a New Language

Learning a new language can be challenging, regardless of age. However, there are differences in how adults and children approach language learning, and these differences can affect the speed and success of language acquisition. We will explore the differences between adults and children in learning a new language, and provide some tips to help adults improve their language learning abilities.

The Critical Period Hypothesis.One of the most significant differences between adults and children in language learning is the existence of the critical period hypothesis. This hypothesis suggests that there is a critical period in childhood during which the brain is most receptive to language acquisition. This period is thought to end around puberty, after which language learning becomes more difficult. However, recent studies have challenged this theory, suggesting that adults can still learn a new language effectively.

Pronunciation.One of the most noticeable differences between adults and children in language learning is pronunciation. Children tend to pick up new sounds and accents more easily, while adults often struggle to achieve a native-like accent. This is partly due to the fact that children have a more plastic brain that can adapt more easily to new sounds. However, adults can still improve their pronunciation through practice and exposure to native speakers.

Vocabulary Acquisition.Children have an advantage in vocabulary acquisition due to the fact that they are constantly exposed to new words in their environment. However, adults can use their existing vocabulary to help them learn new words more quickly. For example, if an adult already knows the word "house" in their native language, they can use this knowledge to help them learn the word "maison" in French.

Grammar.Children often learn grammar implicitly through exposure to the language, while adults may benefit from explicit instruction in grammar rules. However, adults may also struggle with the cognitive load of learning complex

grammar structures, which can hinder their ability to communicate effectively in the new language.

Tips for Adult Language Learners

If you're an adult learning a new language, here are some tips to help you improve your language learning abilities:

1. Practice regularly: Language learning requires consistent practice over time. Set aside a specific time each day or week to study and practice the language.

2. Immerse yourself: Surround yourself with the language as much as possible. Watch TV shows, listen to music, and read books in the new language.

3. Find a language partner: Practice speaking with someone who is fluent in the language. This will help you improve your pronunciation and conversation skills.

4. Use technology: There are many language learning apps and software available that can help you practice your language skills.

5. Travel: Travel to a country where the language is spoken to immerse yourself in the language and culture.

In conclusion, it should be noted that there are differences between adults and children in learning a new language, but adults can still effectively learn a language with the right approach. By understanding these differences and following the above tips, adults learning a language can improve their language skills and communicate effectively in a new language. Research shows that while there may be some advantages and challenges associated with learning a language at different ages, anyone can achieve fluency in a new language with the right methods and strategies. Age is just a number when it comes to language learning. So don't be afraid to start learning a new language today!

References:

1. "Critical periods in language acquisition and language attrition" by David Birdsong, published in Studies in Second Language Acquisition (2006)

2. "The Critical Period Hypothesis: Support, Challenge, and Reconceptualization" by Elissa L. Newport and Rachel L. Barense, published in The Cognitive Neuroscience of Memory: An Introduction (2008)

3. "Age and Second Language Acquisition and Processing: A Selective Overview" by Annette M. B. de Groot and Judith F. Kroll, published in Language Learning (2014)

4. "The Science of Language Learning" by Scientific American: https://www.scientificamerican.com/article/the-science-of-learning-a-new-language/

5. "The Benefits of Learning a Second Language" by the American Council on the Teaching of Foreign Languages: https://www.actfl.org/advocacy/what-the-research-shows/the-benefits-of-second-language-study/

6. "Age and Second Language Acquisition and Processing: A Selective Overview" by The Modern Language Journal: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1540-4781.1999.tb05533.x

7. "The Effects of Age on Second Language Acquisition" by Linguistics Journal: http://www.linguistics-journal.com/wp-content/uploads/2014/09/The-Effects-of-Age-on-Second-Language-Acquisition.pdf

8. "Age and the Rate of Foreign Language Learning" by University of Cambridge: https://www.cambridge.org/core/journals/applied-psycholinguistics/article/abs/age-and-the-rate-of-foreign-language-learning/7C8FC41C22E787C53491B808B372EB50

MATERIAL BASE FOR TEACHING BIOLOGY. TRAINING AND EXPERIMENTAL AREA

Тайтелиева М.- 1505-32 тобының студенті
Ғылыми жетекші: Султанова Г.Ф. - аға оқытушы, магистр
Оңтүстік Қазақстан Мемлекеттік Педогогикадық Университеті, Шымкент

Резюме

Для реализации принципа наглядности и предметности обучения, наиболее успешного решения образовательных, воспитательных и развивающих задач биологии необходима соответствующая материальная база. Она должна включать биологический кабинет, состоящий из класса-лаборатории, лаборантской комнаты, уголка живой природы, и учебно-опытный участок.

Түйін

Білім берудің көрнекілігі мен объективті принципін жүзеге асыру, биологияның оқу, тәрбиелік және дамытушылық міндеттерін барынша табысты шешу үшін тиісті материалдық база қажет. Оның құрамына зертханалық сыныптан, зертханалық бөлмеден, жануарлар дүниесі бұрышынан және оқу-тәжірибе алаңынан тұратын биологиялық кабинет кіруі керек.

The educational and experimental site is the basis for the experimental work of students. Working on it, they consolidate their knowledge of biology on living plants and animals, get a clear understanding of the main agronomic methods of cultivating agricultural plants and caring for animals and the ability to work with them according to a certain system. Work on the site should educate students in organizational, collective skills, work culture and aesthetic feelings.

On the educational and experimental site there should be plants studied: field, vegetable, fruit and berry, ornamental, wild. The site should have nine departments. 1. A fruit and berry garden with a nursery serves to acquaint students with the variety of species, varieties of fruit trees, shrubs and herbaceous plants, their biological characteristics, as well as to acquire skills in growing and caring for garden plants.

2. Department of vegetable and field crops (in the crop rotation system) - for growing plant varieties that are zoned and promising in the given area and

conducting appropriate experiments on them. It is necessary to grow plants in a system of certain crop rotations. When carrying out experimental and research work on the educational and experimental site, it is very important to make observations in a timely manner and keep accurate records.

3. Decorative (flower garden) department, located at the entrance or in the center of the site, around the area, in which there should be annual, biennial and perennial plants, as well as some shrubs (lilacs, roses, jasmine, etc.). One of the conditions for the planning of floral design is the simplicity of its artistic design, the clarity and clarity of the pattern, the strict selection of the biological characteristics of ornamental plants. In order for the flower garden to have continuous flowering from spring to autumn, it is necessary to select plants with different flowering periods, using only perennials or combining them with annuals.

4. The Department of Plant Biology is of educational importance for botany, general biology and zoology. Here they put experiments that clarify the most important biological patterns. The department includes a "living herbarium" (sowing

and planting flowers of plants from the most important families), a Darwin platform, boxes for observing the growth of the root system. The task of the "living herbarium" is to determine the taxonomic units according to the characteristic features of the representatives of the most important families.

5. The department of primary classes is represented by cultivated and wild plants, which are most often found in the region. This department is small in area, because it is difficult for students of this age to take care of plants.

6. Dendrological department. Its significance is great for creating an array of woody plants on the territory of the school and performing experimental work on the study of individual species, varieties and forms of woody and shrubby plants.

7. Protected ground is organized to familiarize students with the technique of growing seedlings and early vegetables, providing an educational and experimental site with seedlings of vegetable and flower plants.

8. The meteorological platform introduces students to the methods of studying natural phenomena, stimulates their interest in nature, educates observers of nature and weather.

9. Zoological department. Pigeons of various breeds, rabbits, chickens and others can be kept here. These animals are convenient for experiments and observations in the section "Animals" and "Man" (avitaminosis, reflexes) and especially "General Biology" (breeds, selection, variability, crossing, education). In this department, you can organize an insectarium. If there is a small reservoir, then it is important to organize work on breeding hydras, mollusks, fish, and amphibians. In the same department, sites are arranged for observing the lifestyle and soil-forming activity of earthworms and some types of ground beetles.

To organize this work and skillfully use it in the educational process in biology is a great and responsible work. Professionally and creatively carried out work provides a high level of knowledge, skills and abilities, the development of students' value attitudes to the surrounding reality, to work, to life and their future profession.

References:

1. Materials of the IX All-Russian Scientific and Practical Conference. Edited by M.A. Zanina. Saratov, 2021

2.http://oso.rcsz.ru/inf/materialnaja2.htm

3.https://studme.org/342134/pedagogika/materialnaya_baza_obucheniya_biologii

UDC 81,80

"LINGUISTIC AND CULTURAL ORIGINALITY OF THE AMERICAN POLITICALLY CORRECT AUTHOR'S FAIRY TALE."

Akhmedova.G.A. - Gr.1703-80k Student

Scientific Adviser: Tastanova. G.Zh. - senior teacher

South Kazakhstan State Pedagogical University, Shymkent

Резюме

Эта статья посвящена изучению лингвистических средств реализации политкорректности в языке и их переводу в материал книги Джеймса Фина Гарнера "политкорректные сказки на ночь".

Актуальность статьи также заключается в том, что широкое распространение политкорректности в обществе и языке приводит к ее проникновению в различные сферы жизни, а иногда и к абсурду существования этого явления в некоторых сферах жизни.

Түйін

Бұл мақалада тілдегі саяси дұрыстықты жүзеге асырудың лингвистикалық құралдарын зерттеуге және оларды Джеймс Фин Гарнердің "Ұйықтар алдында арналған саяси дұрыс ертегілер" кітабының материалына аударуға арналған.

Мақалада сонымен қатар өзектілігі-қоғамда және тілде саяси дұрыстықтың кең таралуы оның өмірдің әртүрлі салаларына енуіне әкеледі, кейде өмірдің кейбір салаларында бұл құбылыстың болуы абсурдқа да жетелейді.

Returning to two aspects of political correctness, which highlighted by V.V. Panin, cultural-behavioral and linguistic, let's turn to a closer look at the latter. The basis of linguistic political correctness is the hypothesis Sapir-Whorf linguistic relativity, which establishes the relationship between forms of language, culture and thinking. In a hypothesis it is also important to highlight the concept of "linguistic determinism", according to which thinking is impossible without language, and language is a prerequisite by which, in turn, our thinking is formed.

Knowing that some words and verbal constructions in a certain way affect human behavior, proponents of the hypothesis concluded that linguistic determinism due to special norms of speech etiquette is able to create such a communicative space in which there will be the tolerant linguistic behavior of its participants shall be observed. Therefore, it can be concluded that all those changes in language that is caused by political correctness, focused on a change in a person's consciousness in relation to groups of people falling under all sorts of discrimination.

Among the mechanisms underlying politically correct reforms, V.V. Maiba highlights taboo, which means banning the word or expressions that do not meet the criteria of comity, or recognition of them less preferred, and filling in gaps in the naming phenomena that have arisen as a result of the use of taboos, for example, through euphemization, the use of word-forming means, paraphrasing, distortion of the form of the word. Since the phenomenon of euphemization is the basis of political correctness, let's dwell on it in more detail.

According to V.P. Moskvin, the process of euphemization or euphemistic replacement is one of the "means involved in performing or deliberate non-compliance with the so-called speech requirements, referred to as also the qualities of speech". This technique used to avoid conflicts and setbacks in the process communication, as well as in order to establish the interlocutor's feelings comfort during communication. Thus, being means of a language system, euphemization functions on its multiple levels. We will focus on the lexical and grammatical levels where we find the widest distribution euphemistic substitution.

Most often, the manifestation of political correctness occurs it is at the lexical level. The main means of implementation the phenomenon studied at this linguistic level are euphemisms, the study of which we consider an important step in this work. Turn the concept of euphemisms.

The functioning of political correctness in language based on the collectionof fairy tales by J.F. Garner's “Politically Correct Bedtime Stories”

Everyone knows that James Finn Garner rewrote the most famous politically correct fairy tales. James Finn Garner, a chicago-based writer and actor, rewrote the most fashionable fables in politically correct language, and his book immediately became a blockbuster. These tales illustrate the tendency of alternate socio-political correctness, brought to a frenzy.

To date, in the Russian and Kazakh public, the phenomenon socio-political correctness is not as well known as in the West, but, Russian citizens are often complicit in the process intercultural communication, where to achieve effectiveness in communication is very important to understand the content of politically correct expressions in British. The point seems to be fundamental. translation of such expressions, during which it is necessary to save and to convey the singularities of Western culture in Russian language. Except for all because Kazakhstan and Russian is a multinational state, in which place it is fundamental to develop tolerance coupled with linguistic and behavioral correctness in order to preventing the possibility of growing interethnic conflict and human rights violations. It is believed that in 1748 A. P. Sumarokov introduced the term "fairy tale" into everyday life. The term was borrowed from french (conte) and in translation has a dual genre meaning ("fairy tale" and "story", "novella"). This gave rise to the subsequent theoretical and literary interpretation of the fairy tale genre in two directions: the derivation of the literary fairy tale from the folklore archetype; distinguishing between folkloric and literary fairy tales.

We are familiar with funny and sad, scary and funny fairy tales since childhood. They are associated with our first ideas about the world, good and evil, about justice. Through the world of fairy tales, we learn to learn about the world around us, forming our own worldview. Getting acquainted with the heroes of fairy tales and the vast world of magical magic, we learn to dream. Dream of bright and beautiful wonders.

There are magical, household and animal tales. Depending on the country of origin, fairy tales are: Russian, Belarusian, Ukrainian, German, Italian, Scottish, English, American, Eastern, Armenian, Bulgarian, Georgian, Chinese, Moldovan, French, Japanese. In this thesis of mine, we will consider the features of American fairy tales.

The fate of the American literary fairy tale is very unconventional, since it arose almost completely in the absence of American folklore and the weak development of regional folklore. The culture of America organically synthesizes the cultures of different national groups living on the territory of the country: these are the British, dutch, French, Germans, Spaniards, Italians, Greeks, Scandinavians, Russians, Jews and others.

This explains the saturation of fairy tales by American writers (especially at the stage of the formation of national literature) with plots of European folklore. Over time, the plots of European folklore began to penetrate the plots of ancient myths, Arabic folklore, oral folk art of American pioneers and sailors, the Bible, the Koran, tall tales of loggers and cowboys of the Midwest, gold prospectors of California, Alaska.

The plots of fairy tales composed by American writers were numerous, but only to a small extent belonged to the primordial folk art of Americans. This constitutes one of the main differences between the American literary fairy tale and other fairy tale literatures of the world.

Another feature of the American literary fairy tale can be considered that in the literary history of the United States there are almost no writers who created purely fabulous works. Storytellers like Baum are the exception rather than the rule. Fairy tales were created by poets, novelists, journalists, humorists and even people who had nothing to do with literature, such as R. Bach. Fairy tales make up only a small part in the work of many American writers and do not perform a special function. They most often pose the same philosophical, moral and artistic problems as in works of other genres, so most American fairy tales are not distinguished by genre purity.

In many of them, it is difficult to draw a clear line between a fairy tale and a feuilleton, a novella, a parable, a philosophical novel or a science fiction story. From this point of view, it is impossible to characterize the fairy tale of America.Consider two American fairy tales written by Alvin Brooks White ("Stuart Crumbs") and James Turber ("The Frozen Castle and Its Clock").

The fairy tale "Stuart Crumbs" is a fairy tale about animals with elements of a domestic character. It's a tale of a brave mouse named Stuart Little. This is not just a mouse that lives in an American family, but a real gentleman, friendly and well-mannered. Despite his tiny stature, he is brave, fearless, and always ready for adventure. The plot of the tale is simple and clear. The stages of plot development are as follows: exposition, plot, development of the action, climax, there is no denouement and ending of the tale (the end must be thought out yourself), there is also no prologue and epilogue, therefore, we can say that the structure of the plot is open.

In the fairy tale there are both positive characters (George, Stuart, Margalo, the Littles) and negative ones (Snowball, Angora).In the fairy tale there are many concepts denoting family members (brother, mother, father, aunt, uncle, family).

The author uses in the fairy tale not only common vocabulary, but also words of limited use (professionalism) (doctor, operation, dentist, pull this tooth out, hold of the tooth with the pincers). In the fairy tale there is an active vocabulary and there is no passive (neologisms, obsolete words). Evaluative vocabulary (wonderful, marvelous, happy, pleasant, beautiful, pretty) is widely represented. Words with a negative meaning (unpleasant, angry, unusual, hate, awful, nonsense, idiotic) are widely used. In the fairy tale you can find many stable combinations and phrasal verbs (make friends, get up, put on, pull up, turn on, to tell the truth).

In the text you can find metaphors (heart-broken, the evening came, broken dreams, the time came, a tiger cat) and metonymy (the town was still asleep, the class was ready). To describe his characters, the author also uses comparisons (twice as big as a dime; no bigger than a dime yourself).

In the text there is a large number of adjectives in comparative and superlative degree (faster, bigger, the nearest doorman), there are repetitions of their own and some phrases (cried the children).

2 ways of creating author's words in a fairy tale were used: word addition (hairpin, bath-tub, song-book, mouse-hole, a repair-man) and word production (using affixes) (wonderful, beautiful, pretty). The author uses many dialogues, sentences with exclamations (Oh, oh), onomatopoeia (plink, plink, plink; oo'oo), interrogative, simple and complex sentences. In the text you can find poems about the bird.

The fairy tale has synonyms (cold, aggressive), antonyms (cold, warm), comparisons (hands were as cold as his smile; he breaks up minstrels in his soup, like crackers; one leg is longer than other), adjectives in comparative and superlatives (colder, closer, shorter; the loveliest, the strongest), metaphors (time lies frozen, clocks wouldn't go), phrasal verbs and stable phrases (turn the rain to silver, fell silent in awe,fell like). The tale is rich in interrogative and exclamatory sentences, it contains short songs, a lot of dialogue, you can find conditional sentences (If you can slay the thorny Boar ofBorythorn, she is yours. If you can turn the rain to silver, she is yours.).

From the above analysis of fairy tales it follows that American literary fairy tales are fairy tales aboutcourage and resourcefulness of the main characters. American literary fairy tales are very diverse. On the example of fairy tales by James Turber and Alvin White, you can see that the characters of American literary fairy tales are unusually numerous. These are beautiful princesses, and noble princes, wizards, these are all kinds of animals and a huge number of magical and magical items. The plot of the American literary fairy tale is always interesting, exciting and unpredictable.

References

1. Aleksikova, Yu.V. Cognitive foundations of the formation of euphemisms in Modern English: Autoref. diss..... cand. phil. Science / Yu.V.Aleksikova. – Tambov, 2010. – 23 p.

2. Artyushkina, L.V. Semantic aspect of euphemistic vocabulary in Modern English: Autoref. dis. ... cand. filol. Nauk / L.V. Artyushkina. – M., 2000. – 18 p.

3. Akhmanova, O.S. Dictionary of linguistic terms / O.S. Akhmanova – Edition 4-e. 2007. – 576 p.

4. Varbot Zh.Zh. Tabu / Zh.Zh. Varbot // Russkii yazyk: Entsiklopediya. –M.: Sov. encycl., 1979. – 345 c.

UDC 28:347.167.1-057.875

FORMS OF SPEECH IN GERMAN AND IN KAZAKH CULTURES

Rakhatova V.R. – 1703-80 group student
Scientific Adviser: Khalmirzaev E.E. – scientific adviser
The State South Kazakhstan Pedagogical University, Shymkent

Түйін

Мақалада салыстырмалы аспектте қазақ және неміс тілдеріндегі сөйлеу этикетінің формулалары қарастырылған, олардың білімі мәдениаралық қарым-қатынасқа қатысушылар арасында өзара түсіністік орнатуда үлкен мәнге ие. Бұл мақаланың мақсаты - қазақ және неміс тілдеріндегі сөйлеу этикет формулаларының ерекшеліктерін қарастыру.

Резюме

В статье рассматриваются формулы речевого этикета в казахском и немецком языках в сопоставительном аспекте, знание которых имеет большое значение в установлении взаимопонимания между участниками межкультурного общения. Цель

данной статьи - рассмотреть особенности формул речевого этикета в казахском и немецком языках

Speech etiquette is the rules and principles that help people communicate effectively. The person who follows them is easier to get to know, get along with others, avoid and resolve conflicts. For children and adolescents, this knowledge will help them solve problems on their own through communication, and for adults it will be useful in their careers and personal lives.

In a broad sense, speech etiquette enables people to successfully communicate with each other. In this sense, it is associated with the postulates of information transmission, which were formulated by the Anglo-American researcher Herbert Paul

Grice in 1975:

- the message must be truthful and have a basis (quality);
- the message should not be too short or lengthy (quantity);
- the message must be valuable to the addressee (attitude);
- the message should be clear, not contain obscure words and expressions (method of reporting) [1]

In a narrower sense, speech etiquette is a set of language tools that are appropriate in certain circumstances. An educated person knows how to greet, say goodbye, express gratitude, sympathy, grief in the expressions accepted in this culture. In some countries, for example, it is possible to complain about difficulties, while in others it is inappropriate. Somewhere it is permissible to talk about your successes, but somewhere it is not. There are certain things you can't talk about under certain circumstances. There are many nuances in the culture of communication.

For example German speech etiquette.

The Germans find their language quite difficult to understand. And they always try to be extremely polite in speech. In German, like ours, there are two forms of addressing an opponent. On "You" (Sie) and on "You" (Du). Relatives or friends are addressed to "You", official relationships imply an appeal to "You". If we talk about proper names, then the prefix Herr, that is, the lord, is usually added to the surname. Women are addressed as Frau (Mistress). For example, what does “Good afternoon Mrs. Schultz” sound like? It's pronounced Guten Tag, frau Schultz!

A married woman is referred to as Frau, while girls outside of marriage are simply called by their first names, earlier in the 20th century the expression fräulein was used, but it is obsolete. And in Germany they are proud of titles. And if a person is a count or has a doctorate, then this abbreviation is added to his own name. It is better to find out about the title or rank of your interlocutor in advance. In this way you show your respect and reverence.

Formal German greeting:

Guten Tag

This is the key formal greeting in German. You can use it throughout the day.

Depending on the time of day, they also say:

Guten Morgen - until about 11 am

Guten Abend – from about 18:00

In a formal greeting, you shake hands with the interlocutor and look friendly into each other's eyes.

Informal German greeting:

Hallo!

This is how friends, acquaintances and young people are greeted. When meeting, you can also just smile at each other, wave or nod.

It is also permissible to hug when meeting and exchange kisses on the cheek.

Familiar German greeting:

Hi!

Tach!

Hey!

In everyday conversational speech, there are a lot of options.

Na?

So you can address people whom you know well and whom you meet constantly. It means: "Hi. Is everything all right? What's new?". The simplest answer would also be "Na?".

Some regions of Germany use their own greetings:

Servus! – informal greeting mainly in Bavaria and Austria

Grüss Gott! – in the south of Germany and in Austria

Gruezi! - in Switzerland

Moin! - North of Germany [2]

Kazakh etiquette-is diverse, it has absorbed the traditions of the patriarchal hierarchical society, which permeate the entire culture of the Kazakhs.

Traditionally, those who are younger in age and also in position first greet the elders, who occupy a higher position in society.

That is why specific forms of greetings have many variations, depending on who is greeting whom. Age, gender, social status, family ties, occupation, degree of acquaintance will all matter to the greeting people, and will determine their behavior upon meeting. When parting, an important point is the mutual well-wishes and blessings of the elders.

The basic greeting formula for men is “Assalamugaleykum!” (from Arabic. "Peace be upon you!"), with the answer "Wagaleykumassalam!" (from Arabic. “I wish you the same!”) - unites them with all peoples who profess Islam.

The “principle of seniority” in all these etiquette situations (except, of course, the division of military spoils) is observed at the present time. In any situation, young people should show respect for the "senior", attention and readiness to be useful to him.

When talking with the "senior" it is forbidden to keep your hands in your pockets, chew, smoke and drink. Under any circumstances, such a person is listened to very carefully, even when his speech is burdensome for a young person. Young people in the presence of "senior" do not dare to speak loudly, laugh; their questions should be answered modestly.

During the meeting, it is customary to shake hands with both hands, smiling at the same time.

It is forbidden for women to shake hands, it is forbidden by religious Muslim views.

Even a hug is allowed with a close friend.

Before addressing a person simply by their first name, you should ask their permission.

Peers or people who have a slight age difference say to each other: “Kalaisyn?” (“How are you?”)

("How are you?"). These greetings express varying degrees of closeness of the greeting parties and different types of communication. The traditional greeting has a more solemn official character, while the unofficial ones are “Kalaisyn?”, “Kalai zhagdai?” - imply close relationships between peers. The same people in different circumstances can greet differently. For example, in daily situations, peers use: “Kalaysyn!”, But if they haven’t seen each other for a long time, they use: “Assalamaleikum!” (answer: "Walaikumassalam!"), which emphasizes the joy of the meeting. The informal greeting “Salam!” is widespread among urban youth. (“Salem!”) is an abbreviation for the traditional greeting “Assalamaleikum”. But the greeting "Salam!" does not mean at all that the young man greets in the traditional manner and is determined to observe etiquette.

On the contrary, this is an even more informal greeting than “Kalaisyn!”, and in response to it they do not say “Walaikumassalam!”, But they also answer “Salam!”. Greeting "Salam!" - a kind of invitation and code for informal communication through urban youth slang. At the same time, it should be clarified that if people use “Assalamaleikum!” or “Kalaysyn!”, then, perhaps, the conversation will take place in the Kazakh language, and if the greeting sounds like “Salam!”, then the conversation will most likely be in Russian.

The basic principles of traditional Kazakh speech etiquette, despite its transformation, have been preserved in modern communication norms. The principle of honoring elders has been preserved. However, it has changed: there is no longer a branched hierarchy of seniority, which was observed in traditional society. [3]

In conclusion, it is necessary to mention the existence of great interest in modern Kazakh and German society in traditional etiquette and the emerging trend towards the revival of some cultural norms. This is undoubtedly connected with the rise of the national self-consciousness of the Kazakhs after Kazakhstan gained independence and the desire for them to study their traditional culture.

References:

1. https://www.artimage.ru/info/articles/rechevoy_etiket
2. ttps://learngerman.dw.com/ru
3. http://oldconf.neasmo.org.ua/node/3025

UNEMPLOYMENT AND ITS CONSEQUENCES

Мадалі Т. 1504-12 тобы студенті
Ғылыми жетекші – Тайтелиева М.А.
South Kazakhstan State Pedagogical University,Shymkent

Түйін

Жұмыссыздық- бұл елдің еңбекке қабілетті халқының бір бөлігі пайдалы кәсіп таба алмайтын әлеуметтік-экономикалық құбылыс. Экономикалық әдебиеттерде кез-келген қоғамдағы жұмыссыздық құбылыстары олардың табиғатымен анықталады. Жұмыссыздық - бәрімізге таныс құбылыс деп айтуға болады. Кейбіреулеріміз диплом алғаннан кейін жұмыссыздықтың не екенін білеміз, бірақ кейбіреулеріміз бұл мәселеге кейінірек тап болдық. Бұл құбылысты ешқашан кездестірмегендер де күн сайын осы экономикалық апаттың құрбаны болған адамдармен кездеседі. Жұмыссыздық-бұл елеулі әлеуметтік салдары бар экономикалық құбылыс

Резюме

Безработица - это социально-экономическое явление, при котором часть трудоспособного населения страны не в состоянии найти прибыльное занятие. В экономической литературе явления безработицы в любом обществе определяются их природой. Можно с уверенностью сказать, что безработица - это явление, знакомое всем нам. Некоторые из нас знают, что такое безработица, как только получают диплом, но некоторые из нас столкнулись с этой проблемой позже. Даже те, кто никогда не сталкивался с этим явлением, каждый день встречаются с людьми, ставшими жертвами этой экономической катастрофы. Безработица - это экономическое явление, имеющее серьезные социальные последствия.

Unemployment is the lack of employment in production of the able-bodied population who want to work. Lack of employment can increase production efficiency, as well as be a consequence of scientific and technological progress, which makes it possible to lay off part of the labor force or imposes new requirements on its structure and quality. In the economy of the market, unemployment increases during crises. In the absence of a market, the reason for the increase in unemployment may be the wrong structural policy of the state in the deployment of productive forces. Unemployment is a phenomenon in which a part of people who are able to work, permanently or temporarily, does not work.

Unemployment is a typical phenomenon in a market economy. This is because the demand for Labor depends on the amount of capital used to buy it. Therefore, a decrease in the volume of capital, reduces the demand for Labor. Such a situation, the result of the action of the law of appropriation in a market economy, is objective legitimacy. As a result of this law, the involvement of additional labor in production occurs simply, and under the influence of the growth of the organic structure of capital, workers in production are reduced – as a result, an army of the unemployed is formed.

Unemployment is a phenomenon that occurs in all societies. In countries with developed market economies, for example, in the United States, full employment of the able-bodied population does not mean that there is no unemployment at all. Frictional and structural unemployment is considered inevitable. Therefore, the full employment of the population in the country means that there is no cyclical unemployment in the country. The unemployment rate at full employment is considered its natural level. This situation occurs when the country's labor markets

are balanced, that is, the number of job seekers is equal to the number of vacancies. The natural level of unemployment is considered a positive phenomenon in society. Because" frictional "unemployed people always need time to find a vacancy'" structural " unemployed people also need time to improve their skills, get a new profession or move to another place with the goal of finding a job. If the number of job seekers exceeds the number of vacancies, then the labor market is unequal. On the other hand, " in the event of an increase in aggregate demand, there is a "shortage" of labor", that is, the number of vacancies exceeds the number of those in need of work

Unemployment-suitable for work and wants to work in the labor market when people cannot find a job situation. The concept of "labor force" includes persons who have a job older than 16 years or who have it, those who are looking for, quit and wait for a second call, those who walk. Those who work for free in the labor market are among the unemployed. No employment, no job search Walkers do not belong to the workforce. Consequently, the total labor force consists of working and unemployed. Each specific labor on the market changes the quantity and quality of labor. Unemployed-over 16 years old, willing to work, active, he was looking for a job, but for some reason could not find it able-bodied people. In addition, those who meet the following three indicators are considered unemployed people count: Without a job (without income) Ready to get to work

Actively looking for a job, that is, public or private to the place of employment, referring directly to the employer, personally familiar, looking through advertising, trying to organize their business. Schoolchildren, students, pensioners, disabled people if they are looking for a job, then if they are ready for execution, they become unemployed. Employed-over 16 years old, having a job (hired, engaged in private business, working in the state) part of the able-bodied population.

Temporarily released from work (for illness, vacation, study, etc.) People are also among the employed. Taking into account the unemployed and those employed in the economy, it is possible to determine the economically active population of the country. Economically active population-the labor force in the labor market is the part of the country's population that provides supply.

Types of unemployment

The classification of types of temporary unemployment is determined by the reasons for employment. Its types:

1. frictional unemployment

Frictional unemployment has just entered the labor market or temporarily unemployed during the transition from a workplace to another includes people.

These include, for example, graduates of schools and universities, women sitting with a child, reserve servicemen who were dismissed at their own request. Frictional unemployment is inevitable, because there are always newcomers to the labor market moving from one job to another. This unemployment does not last long.

2. structural unemployment

Structural unemployment of the household population due to objective changes in the structure of unwillingness includes people. The reason for this unemployment is the structure of the workplace, the discrepancy in the composition of the

professions of the unemployed, i.e. there are vacant jobs, and the unemployed who should be obtained in accordance with there are no professions. Structural unemployment is also mandatory, because it is a consequence of constant changes in economic life, and it will take longer, which will reduce the time of preliminary training of the unemployed and explained. A form of structural unemployment is technical unemployment, which is associated with the introduction of new technology.

3. cyclical unemployment

Cyclical unemployment is caused by the cyclical development of the economy is justified, there is an economic downturn. In the phase of economic recession, production is reduced, the workplace is reduced, workers have to be reduced, resulting in a cycle of unemployment.

4. hidden unemployment

Hidden unemployment people work full-time or full-time this happens when you are forced to not spend a working week. The decision on employment performance of vacation and paid work the choice between them takes place in the form of creation. The supply of labor to change wage series on two corresponding situations: the income effect and the substitution effect. The income effect is associated with an increase in wages, as well as with an increase in the working position explained. The substitution effect is that with the growth of wages it shows an increase in opportunity costs. Because of these two effects it is not known in advance which of them will prevail when making a decision. The supply curve determines the number of jobs that the substitution effect should have, since it shows the relationship between wages if it prevails, it will grow, that is, if wages grow, then the supply will grow. The supply curve decreases when the income effect prevails. if he raises horses, it will not be difficult for him to find a job, society will benefit from this, because such a worker increases labor productivity, and finally GDP grows. But there are social and economic Rea on of prolonged unemployment. -there are consequences. It is especially characteristic of cyclical unemployment.

SOCIAL CONSEQUENCES OF UNEMPLOYMENT.

* Decrease in gross family income
* Decline in living standards
* Loss of qualification
* Getting a psychological blow, a person feels unnecessary, does not allow himself to may spend
* Long-term unemployment leads to a decrease in the health of the nation, leads to an increase in crime.

Әдебиеттер:

1. Экономикалық теория —Алматы 2011 С. Қ. Құрманбаев, Ш. Т. Аитимова, Е. К. Молдакенова
2. Экономика негіздері — А.Н.Доғалов, Н.С.Досмағанбетов-Алматы 2014

ӘОЖ 81’373

АҚЫН-ЖЫРАУЛАР ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ «АР» ҰҒЫМЫНЫҢ ФИЛОСОФИЯЛЫҚ МӘНІ

Асылханқызы Ж. – 701-29 тобының студенті
Ғылыми жетекші: Қайырбекова Ұ.Ж. – ф.ғ.к., аға оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В статье рассмотрены вопросы о философском значении концепта «ар» в произведениях акынов, об особенностях применения понятия «совесть»

Summary

The article discusses the philosophical meaning of the concept of "conscience" in the works of Akyns, the peculiarities of the use of the concept of "conscience"

Жеке адамның және жалпы қоғамның әмбебап категориялары арасында моральдық және этикалық құндылықтар бар. Қоғамның рухани дамуын жақсарту үшін адамзат өміріндегі моральдық-этикалық құндылықтардың рөлін түсіндіре білу және одан әрі даму жолдарын жоспарлау қажет. Адамзат үшін моральдық-этикалық ұғымдарды қай кезеңде де зерттеу маңызды. Моральдық-этикалық құндылықтар арасында ерекше орын алатын санаттардың бірі – «ар-ұждан». Ар-ұждан дегеніміз не? Бұл адам бойындағы жақсы қасиеттер мен тек адамға тиесілі құндылықтар жиынтығы.

Академик Ғарифолла: «Өз құдайына қамқорлық жасайтын бірінші адам Құдай мақұлдамайтын жұмысқа бармайды. Ар – әр адамның іс-әрекетінің төрешісі» -дейді. «Ар-ұждан» ұғымы кез-келген ұлттың өмірінде маңызды деп саналатын категориялардың бірі болып табылады. «Ар-ұждан» рухани құндылық ретінде адамдар арасындағы қарым-қатынасты бағалауда жиі қолданылады және адам өмірінің маңызды көрсеткіші, басты ерекшелігі болып табылады. Дегенмен, ар-ұждан қоғамда нақты ұғым ретінде ғана емес, сонымен бірге әр адам өзінің жеке басын білдіретін категория ретінде танылуы керек. «Ар-ұждан» психосфераның ежелгі компоненттерінің бірі ретінде қарастырылады, адамзат қоғамындағы моральдық стереотиптерді көрсетеді, Адам өміріндегі маңызды құбылыстардың бірі ретінде зерттеледі, адамның ойлау ерекшеліктері, мінез-құлық стереотиптері ашылады.

Адам ақыл-ойы заттарды, құбылыстарды, процестерді прагматикалық, эстетикалық, моральдық және діни параметрлерге сәйкес бағалайды. Бізде қоршаған әлемді бағалау стратегиялары өте алуан түрлі. Адамды бағалауда ерекше орын алатын параметрлердің бірі – адамгершілік, ар-ождан. Адами қасиеттердің өлшемі – ар-ұждан. Ардың көріну фрмасы ұят, ұжымшылдық, ар-намыс, ынсап, мейірімділік, адамгершілік, жомарттық, ізгілік, парасаттылық ұғымдарымен байланысты.

Ар – адамның адами табиғатын сақтайтын және оның басқалармен бірге өмір сүру құқығын дәлелдейтін императив. Шамасы, «ар-ұждан» мәселесі философиялық ойдың даму тарихындағы ойлар мен ойшылдарсыз болған жоқ. Ойшылдар өздерінің дүниетанымында адамзат өміріндегі «ар-ождан» проблемасының рөлі мен маңыздылығын анықтап, тұлға мен жеке тұлғаның, ұлт пен ұлыстың, қоғам мен тұтастай мемлекеттің рөлі мен бөлінбеуі туралы

философиялық идеяларды жан-жақты ашты. Философиялық ойдың даму тарихында «ар-ождан» философиялық ұғым ретінде қалыптасты және оның мәнін жан-жақты түсінді, оны адамзаттың өлшемі, адам өміріндегі ең маңызды құндылық деп санады. Ар-ұждан-бұл көптеген жылдар бойы философиялық зерттеулер саласында қарастырылып келе жатқан ұғым.

Ар-ұждан адамның әлеуметтік ортасымен, оның қоғамдағы іс-әрекеттерінің моральдық талаптарға, моральдық нормаларға сәйкестігімен, жалпыадамзаттық құндылықтардың салтанатымен байланысты [1, 620]

Қазіргі философиялық энциклопедияда мұндай анықтама адам өміріндегі ар-ожданның белсенділігін анықтайды. Демек, ар-ұждан – бұл адамның жақсылыққа ұмтылуы, зұлымдықтан құтылу, моральдық және жалпы адамзаттық құндылықтардың салтанаты.

Ежелгі Грецияның әлеуметтік-философиялық ойлары ар-ождан мәселесінің қоғамдық өмірдегі рөлі туралы айтады. Мысалы, Сократтың моральдық философиясындағы негізгі ұғымдардың бірі – ар-ождан. Ойшыл өз шығармаларында барлық адамдарға тән асыл құндылықтар ар-ұжданға оралады деп санайды. Адамгершілік пен ар-ұждан адам жанын жақсартудың негізгі тәсілі ретінде басымдыққа ие. Таза жаны бар адам өмірге басқа көзқараспен қарайтынын мойындайды. Ал Сократ философиясында мораль, әділеттілік және мейірімділік арасындағы байланысты сақтайтын идеялар жиынтығы ретінде қарастырылды. Сондықтан Сократ философиясында адамның өзін-өзі жүзеге асыруы оның ең жоғарғы идеалы болуы керек деген идея қалды.

Аристотель адамның орны өмір әлемінде ерекше деп санайды. Ол – ақылдың қожайыны. Егер адамда ар-ождан, адамгершілік болмаса, ол тіпті жануарлар деңгейіне түсуі мүмкін [2,103].

Адам болудың және қалудың басты кепілі – -ар-ождан, ізгілік, адамгершілік, жанашырлық, адалдық, адамгершілік, әділеттілік. Дәрекілікті ар-ұжданға қайшы келетін ұғым ретінде қарастырады. Арсыздық адам бойындағы надандық пен тазалықтан туындайды. Ойшыл адам өмірінде ол таза және жоғары болуы керек деп есептеді. Адамзат үшін ең құнды игілік – адамгершілікке, ар-ұжданға сәйкес өмір сүру, яғни адам болу. Адамды басқа тіршілік иелерінен жоғары ететін басты құндылық – ар-ождан.

Аврелий Августин ар-ождан мәселесін өз еңбектеріндегі басты мәселелердің бірі ретінде қарастырды. Өз жұмысында ойшыл былай дейді: «Ар - ұжданның функционалды мақсаты – адамның мінез-құлқын іштен бақылау, демек, Құдай адам жанына енгізетін моральдық заңның бір түрі» [3,118].

Ойшыл адамзат өміріндегі ар-ұжданның рөлін адам мен Құдай арасындағы моральдық заң ретінде анықтайды, оны өзінің моральдық категорияларымен байланыстырады. Ар адамды рухани тазарту тәсілі ретінде қарастырылады.

Нина Арутюнованың айтуынша, ар адамның төменнен жоғарыға дейін психикасының барлық қабаттарын қамтиды. Ол адамның жеке, түзетілмейтін және қайталанбас тұлғасын қалыптастыратын адамның «Меніне» кіреді. Онда ойлар, сезімдер, ұмтылыстар, сондай-ақ өмірлік шешімдер туады. Демек, ар-ождан – адамгершілік қызметті анықтайтын негізгі адами қасиеттердің бірі[4,

57]. Ол жеке тұлғаның өмірінде, қызметінде басты орын алатын қасиет деп санайды.

Л. С. Лихачева адамның рухани және эмоционалдық әлемінде ар-ожданның болуы адамгершілік қасиеттердің жоғары деңгейін көрсететіндігін айтады [5, 59]

Түркі әлеміндегі адамгершілік, ар-ождан ұғымын «жауанмаәрттілік» мағынасында қарастырған ойшылдардың бірі Жүсіп Баласағұн болды. Ойшылдың пікірінше, арлы адам, біріншіден, жанының кеңдігімен, үлкен адамгершілік, ақыл, сенімі бар адамдардың іс-әрекетімен танылады. Екіншісі-ұят. Үшіншісі - әділеттілік. Осы үшеуінің арқасында шынайы бақыт пайда болады» [6,310].

Жүсіп Баласағұн ер адамға үлкен моральдық талаптар қойды. Өз шығармаларында ол адам үшін ең маңыздысы, ар-ұжданын жоғалтпау екендігін айтып отырады. Қандай адам болмасын, мен оның серігі болуға дайынмын деп ойлайды. Ар адамзаттың ең жоғарғы өлшемі деп санай отырып, ол арды адамды адам ететін қасиеттердің бірі ретінде көреді. Ар бұл адамның жан дүниесінде берік орныққан ең асыл қасиет екенін біледі. Ойшыл мәрттік сөзін бірқатар қасиеттермен байланыстырады: жомарттық, жанашырлық, кеңдік, адамгершілік, ар-ождан. Ол өз еңбектерінде әділдікті, ізгілікті және адамның ар-ұжданын басты мәселе ретінде қарастырады. Ізгілік, ар-ұждан адам өмірінің тереңінен ізделеді. Ізгілік, ар-ождан және адамгершілік ұғымдары адамзаттың өлшемі ретінде қарастырылды [7].

Қазтуған жырау шығармаларында ар-намыс ұғымы төмендегіше қолданылған:

Азамат ердің баласы,
Жабыққанын білдірмес,
Жамандар мазақ қылар деп...

Осы өлең жолдарында үлкен философиялық мән бар. Өлең жолдарында намысқа тырысқан қазақтың бейнесін көруге болады. Қазақтың намысшылдығы соншалық, оны сырт көзге байқатқысы келмеген. Жаманның алдында ар-абыройын сақтауға тырысқан.

Қаз дауысты Қазыбек бидің мына өлең жолдарында патриотизм мен философиялық танымдылық сипатталған:

Алтын ұяң – Отан қымбат,
Құт берекең – атаң қымбат,
Аймалайтын анаң қымбат,
Мейірімді апаң қымбат,
Туып өскен елің қымбат.
Ұят пенен ар қымбат,
Өзің сүйген жер қымбат...

Бидің бұл сөздері халықты әділдікке, ынтымақ-бірлікке, елді сүюге шақырады. Ол өзінің осындай өлеңдері арқылы халықтың философиялық көзқарасын қалыптастыруға ат салысты.

Асан Қайғының:

Арғымаққа міндім деп,

Артқы топтан адаспа,
Күніңде өзім болдым деп,
Кең пейілге таласпа,
Артық үшін айтысып,
Достарыңмен санаспа!
Ғылымым жұрттан асты деп,
Кеңессіз сөз бастама!
Жеңемін деп біреуді,

Өтірік сөзбен қостама...- деген өлең жолдарындағы өмірлік тәжірибеден түйіндеген парасатты, философиялық ойлары бүгінгі күнге дейін кез келген қазаққа үлгі-өнеге.

Ақын-жыраулар өздерінің өлмес жырларымен халыққа қуат беріп, ар-намысын қорғауға шақырды. Жыраулардың пәлсапаға толы өлеңдері мен жырларында этика, мораль қағидалары кеңінен орын алған. Олардың шығармаларында ғибратты, парасатты ой түйіндері мол.

Дүниетаным – шекарасыз рухани әлем. Адам бар жерде білім, қабылдау және бейбітшілік сезімі болады. Ал ұлт бар жерде дүниетану мен идеологиялық құндылықтар бар. Осы тұрғыда қазақ жыраулары өзінің ұлттық рухы мен ұлттық бірегейлік тағдырына сыни көзқарасын сақтап қалды. Сонымен қатар, біз жыраулар философиясының мазмұнын зерттеген сайын, сол кездегі қоғамның, тұлғаның, жердің тағдыры туралы шындық контекстінде ойлайтын парасатты адамның бейнесін көреміз. Әрине, біздің тарихымызда тұлға құбылысының тарихи шындығын, оның қалыптасу ерекшеліктерін анықтайтын көптеген фактілер бар. Жырау феномені арқылы идеологиялық өрісті кеңейтіп, рухани тереңдікті сақтаған қазақ философиясы – күрделі құбылыс. Ол «ұлттық рух», «ұлттық идея», «ұлттық қызығушылық», «ұлттық интеллигенция» ұғымдарының бірінің мәнін толықтырады және адам өмірінің рухани қасиеттерін зерттеуде үлкен тарихи тәжірибе мен білімнің қайнар көзіне айналады.

Әдебиеттер:

1. Философский энциклопедический словарь. — М.: Сов. энцикл., 1983. — 840 с.
2. Аристотель философиясы [20 т.]. 3-т. / құраст. Қ.Ә. Әбішев, Т.Ы. Әбжанов. – Алматы: Жазушы, 2005. — 568 б.
3. Августин Аврели. Исповедь / А. Августин. — М.: Азбука, 2014. — 400 с.
4. Арутюнова Н.Д. О стыде и совести / Н.Д. Арутюнова // Логический анализ языка: Языки этики. — М.: Языки русской культуры, 2000. — С. 54–58.
5. Лихачева Л.С. Этика: теория и практика: учеб. пос. / Л.С. Лихачева. — Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2019. — 190 с.
6. Баласағұн Ж. Құтты білік / көне түркі тіл. ауд. / Ж. Баласағұн. — Алматы: Жазушы, 1986. — 616 б.
7. Дронзина Т.А., Юнисов Е.А., Ракимжанова С.К., Маликова А.М. «Ар-ұят» ұғымының философиялық мәні// https://articlekz.com/kk/article/35471. –Қарағанды, 2021

ӘОЖ 82,0

БЕЙБІТ САРЫБАЙ ЖӘНЕ ОНЫҢ БАЛАЛАР ӘДЕБИЕТІНДЕГІ ОРНЫ

Нурлибекқызы А. – 1701-39 тобының студенті
Ғылыми жетекші: Омар Т. – аға оқытушы
Оңтүстік Қазақстан Мемлекеттік Педагогикалық Университеті, Шымкент

Резюме

В данной статье рассматривается творчество поэта, писателя, журналиста Бейбита Сарыбая. Сегодня в творчестве человека, занимающего свое место в казахской литературе, хорошо представлена детская литература. В статье исследуется вклад писателя в детскую литературу и специфика его произведений. В статье был проведен полный анализ его широко распространенных в народе рассказов "Мейірім", "Рауғаш ерте гүлдейді".

Summary

This article examines the work of the poet, writer, journalist Beibit Sarybai. Today, children's literature is well represented in the work of a person who occupies his place in Kazakh literature. The article examines the writer's contribution to children's literature and the specifics of his works. A complete analysis of his stories "Meirim", "raugash blooms early", widely distributed among the people.

Қазіргі қазақ әдебиетінде өзіндік орны, қолтаңбасы бар, мол ізденісте жүретін, шығармашылық деңгейі жоғары қаламгерлеріміздің бірі – Бейбіт Сарыбай. Ол – ақын, жазушы, журналист. Өз туындыларында адамның қоғамдағы орнын, қызметін, оның өз дәуірімен қарым-қатынасын көркемдікпен ашуға ұмтылған қаламгер. Жазушы шығармаларында алаңсыз балалық шақ, аңғал жеткіншек шақ, риясыз бозбалалық кез, жалпы балалар тақырыбы, адам жанының иірімдері зор сипат алады.

Бейбіт Сарыбай Шегебайұлы – 1983 жылы Алматы облысы, Райымбек ауданы, Жамбыл ауылында дүниеге келген. Қазақстан Жазушылар Одағының мүшесі, «Мейірім» [1], «Рауғаш ерте гүлдейді» [2], «Ақтабан» [3], «Мен романтик емеспін» [4] кітаптарының авторы. Көптеген қысқа әңгімелер мен өлеңдері бар. Әңгімелерде өзгеше бір сарын, өзгеше леп байқалады. Өзінің өмірінен алған оқиғаларға қиялын қосып жетілдіріп, оқырманға түрлі туындыларын тарту етеді. Ол тәуелсіздік жылдарындағы проза жанрында күні бүгінге дейін елеулі еңбек етіп келе жатқан дара жазушы. Әрбір әңгімесін жүректен шығарып, көркемдеп жеткізе білетін дарын иесі. Бүгінде оның әңгімелері әдебиетте өзіндік орны қалыптасып үлгерген шығармалар деп толығымен айта аламыз.

Әдебиет тарихында қазіргі заман, уақыт адамы, оның бейнесін жасау-сөзсіз жазушының құдіретті және жанашыр қаламынан туады. Жазушы қандай болмасын, ол өз шығармасында қазіргі заманның формасын нақты ашып, болашақ ұрпаққа нақты жету үшін жазуға ниетті. Жазушы Бейбіт Сарыбай да осы мақсатта өз оқырманына біз мән беріп қарай бермейтін көптеген сәттердің шын бақытқа толы кездер екендігін түсіндіргісі келеді. Оның осы тақырыпта қозғаған бірнеше туындыларын алып қарасақ, бақыт деген кішкентай сәттерден тұратын сенің қамсыз балалық шағың, өмірдегі құндылықтарды, ақша, білім, отбасы деген ұғымдарды түсінбей-ақ сол бір қоғамның мүшесі болып өмір сүруің сияқты сәттерді есіңе түсіріп, көз алдыңа әкеледі. Содан болар-ақ

қаламгерді барлық қазақ баласы сүйіп оқыған Бердібек Соқпақбаевқа ұқсатып, «Бүгінгінің Бердібегі» деп атайды. Мысалы, оның «Бейкүнә күнәһарлар» атты әңгімесінде жазушы ауылдағы балалық шақтың дәмін ерекше сезіммен былай суреттеп көрсетеді:

« - Төлегенжан, Жібек кетіп Жайықтың суы тартылғандай болып отырсың ба? Құлазыған көңіліңе ем болар, кел, суға түс!» [1,9 б] деп мазақ қылған Дарын мен Ерболдың бір-бірін келеке етуі де – балаға тән психология. Шығармада сол кездегі алғашқы бала көңіл махаббаттың, кішкентай нәрселердің өзі балаға бақыт сыйлай алатындығын көрсетеді. Тіпті, оқып отырған ересек оқырманына да бұл әңгіме алғашқы бала махаббатын еске түсірері анық. Бейкүнә балалардың адал, аңғал, зиянсыз әрекеттерін көз алдымызға әкеліп, олардың образын ерекше ойнатады. Ауыл балаларына тән ұшып бара жатқан ұшаққа тұра жүгіріп, мені ала кет деуі – барлық балалардың жалпы іс-әрекетін көрсетеді. Балаң көңіл, әр нәрсені армандау, болмашы нәрсеге қуану секілді қасиеттер осы кезге тән. Осы сезімді жазушы келістіріп суреттейді.

Бейбіт Сарыбайдың шығармашылығы бір сарынды емес. Әңгімелеріндегі негізгі ой, сюжет, кейіпкерлер мен олардың тағдыры алма кезек ауысып отырады. Оның оқырман арасына кең танылған , лирикалық проза стилінде жазылған «Рауғаш ерте гүлдейді» әңгімесінде: «Папам автобус айдайды. Ал мамам сол автобуста кондуктор. Таңғысын біз ұйықтап жатқанда кетеді де түнде біз ұйықтап жатқанда келеді. Бір-бірімізді көп көре бермейміз» [1,39б] деген үзіндіні келтіру арқылы, автор кішкентай бауырларына өзі бас көз болып жүрген кішкентай қызды ерте гүлдеп пісетін рауғашқа теңеп көрсетеді. Мұғалім мен рауғаш қыздың арасындағы әдемі диалогты автобуста кетіп бара жатқан кездегі оқиғамен береді. Сол бір аралықта өрбіген әңгіме Бейбіт Сарыбайдың «Рауғаш ерте гүлдейді» әңгімесінің сюжетіне арқау болған. Бұл әңгімесі туралы сыншы Құлбек Ергөбек: « Жай диалог емес, мұнда психологизм, мінездердің қақтығысуы бар. Бәлкім, осы әңгімені жазуға Дулат Исабековтің «Огонек» журналының 13-ші саны» деген әңгімесі, «Қарғын» романы ықпал еткен болуы керек. Ондағы кейіпкерлер мен «Қарғын» романындағы кейіпкерлердің мінез ашудағы сөйлеулері ұқсас. Бейбіттің кейіпкер қызының дүниетанымы кең, өзіне кездескен студент жігітті кәдімгідей «шайқап-шайқап» алады. Кейіпкермен қоштасқың келмейді. Сондай сүп-сүйкімді шығарма» деп баға беріпті.

Қаламгердің тағы бір «Балдырғансыз балалық» деп аталатын уайымсыз балалық шақ туралы жазылған қысқа әңгімесі бар. Сол кездегі ауыл балаларының бір велосипедке таласуы, таңды-таңға жалғап ұйықтамай ойнайтын сәттерді бейнелейді. Бірақ автор қазіргі кездегі балалардың қызығушылықтары ауысқанына қынжылады. Қазір тіпті, олар көлік әперсең де таң қала қоймайды.Мүмкін, олардың қолы бәріне тым жеңіл жеткендіктен де шығар деп ойын қорытындылайды. Шынында да, қазіргі балаларды қызықтыру оңай шаруа емес. Бар қалағандары алдында. Бұл адамдардың өзгергені ме, әлде заманның өзгергені ме, айту қиын.

Бейбіт туралы әдебиет сыншысы Құлбек Ергөбек «Бейбіт Сарыбай алған тақырыбын жетік игере біледі екен. «Рауғаш ерте гүлдейді» әңгімесімен-ақ оны толық жазушы деуге болады. «Мейірімі» суретші өмірінен, қазақтың жас зиялыларының өмірінен жазылған әңгіме. Адамдардың бірінің бойынан бірі кішкентай жалғандық көріп кешіре алмай жүретіні бар. Осында Бейбіт адам бойындағы психологияны шын жазушыға тән иіріммен, көркемдікпен жеткізген. Бұл да мінезге құрылған шығарма және Бейбіт не айтқысы келетінін жып-жинақы, тап-тұйнақтай етіп бере алады. Тіліне келсек, Төлен Әбдіктің тіліндей ұстамды, құнарлы тіл екен. Қораш сөйлемдер жоқ», – деп еді.

Жазушының «Мейірім» деп аталатын әңгімесінде кейіпкерлердің ішкі жан дүниесі қаншалықты дос болсаң да барлығын білу мүмкін еместігін көрсетеді. Себебі, жұрттың барлығы мейірімсіз, қатыгез деп санаған кейіпкердің шын мәнінде жүрегі кең, аққөңіл, нағыз мейірімді жан екенін кім білген? Соған қарай, әңгіме соңында жазушы осы сияқты әлемде бұдан да көп қаншама жақсылықтар үнсіз жасалып жатқандығынмен аяқтайды. Бір жағынан осы кезде «Оң қолың бергенді, сол қолың білмесін» дегенді де ұмытпаған жөн. Себебі қазіргі кезде қайырымдылық деген қасиетті бетперде қылып киіп алатындар көбейген. Бір іс жасаса, оны жұртқа жайып көрсету, тіпті, сәнге айналғандай. Осы тұста нағыз шынайы мейірімділік жүректің түбінде болады, оны екінің бірі көре алмайды дегенге шынымен де сенесің.

Оқырманға өмірлік тәжірибесінен сыр шертіп, адамның қолынан келмейтін ештеңе жоқ екендігін түсіндіретін, адамға ой сала білетін жазушының жаңа сарындағы өзгеше бір туындысы – «Көктем. Ақбұлақтар» деп аталатын әңгімесі. Шығармада Ақбұлақ ауылының тумасы, кәсіпкер Мейіржан Асқаровтың балалық шағы мен оның жүріп өткен жолы баяндалады. Өзі туғаннан кедейліктің ащы дәмін татып өскен баланың жалғыз арқасүйері апасынан айырылып қалуы кішкентай баланы тым есейтіп жіберген еді. Қанша қиналғанымен, қала өміріне біртіндеп үйренісіп, өзін білім саласында дәлелдеп, қатарластарынан оқ бойы озып шыға келді. Ғылымның арқасында бизнес ашып табысқа жетсе де, қарапайымдылықтан бір елі алыс аттаған емес. Әрдайым қайырымдылықпен айналысып, бір бүлдіршіннің арманын орындап, оның болашағына жақсы жағынан әсер ете алсам соның өзі бір ғанибет емес пе деп жүрген азаматтың пәк көңілді балалардың арманын тыңдап, өзінің балалық шағындағы хикаялармен бөлісуі де балалардың арманына қанат бітірді. Оған қоса қоғамдағы әділетсіздіктерді де шығармада айта кеткен. Мысалы, «Ауылдың әкімі Жақсылық аға нашар отбасыларға деп өкіметтен бөлінген ақшаны, жағдайы жақсы болса да өзінің туыстарына бөліп беріпті деп айтып жүр елдің бәрі. Участковыймыз да ауылдағы тентек ағалар әншейін текетіресіп қалса болды қаматамын деп қорқытып, бір-бір қойдан алып алады» [1,169 б] деп ауылдағы парақорлықты балалардың хаты мен уәжі арқылы жеткізеді. Шығарма соңында басты кейіпкер Мейіржан қолынан келгенше барлық балалардың арман-тілегін орындап, болашақта олар да барлық мақсат-мұраттарына жете алатындығын айтып аяқтайды. Шығарманы оқып, адам атаулының қолынан келмейтін ешнәрсенің жоқ екендігіне тағы бір рет көз жеткізуге болады.

Қаншама адамның сан қилы тағдыры, сан түрлі мінездерді тоғыстыра білген жазушының өзіндік стилі оның шығармашылығынан ерекше сезіледі. Қысқа ғана әңгіменің аясына қаншама қоғамдағы мәселелерді адам жанының ішкі жан дүниесімен астастыра отырып, оқиға желісін бұзбай, күтпеген бұрылыстармен қорытындылап оқырманына жеткізіп отырады. Оның үстіне заман ағынына ілесіп, бүгінгі таңда маңызды саналған оқиғаларды да әңгімесіне қосуды ұмытпайды. Сондай туындыларының бірі - «Бізді адам қылған кәртүшке» әңгімесі. Шығармада жалпылама балалық шағы тұтастай картоппен байланысты болған кейіпкердің есейе келе картоптан бас тартып жемей қоюы, кейіннен өз қателігін түсініп осы картоптың арқасында адам болғанын ойлануы баяндалады. «Не нәрсені көп жесең, содан шығып қаласың дейді ғой. Біз сол кәртүшкеден шығып қалғанбыз. Тамақ жесем де кәртүшкесі жоғынан жегім келіп тұрады. Бүгін келіп сорпа іше қояйыншы деп едім, аспаз қарындас ішіне бір тал кәртүшкені сүңгітіп жіберді. Сорпа ішіп болғанда қарасам, кәртүшке ғана қалыпты. Сол кәртүшкеге қарап отырып, ойладым. Бізді адам қылған осы кәртүшке емес пе» [4,52 б]. Кейде адамдар пендешілікке салынып өздерінің қайдан шыққанын ұмытып жатады. Соның әсерінен қанағатшылдық сияқты қасиеттерінен де айырылып жатқандар аз емес. Байлықтың соңынан қуған адамдар өз Отанынан, өз достарынан, өз тілі мен мәдениетінен, тіпті, өз отбасынан да бас тартып жатады. Бұл қазіргі біздің қоғамның басты проблемасы десек қателеспейміз. Осы шығарманы оқи отырып, адам өзінің түп тамырын ешқашан ұмыпау керек, себебі адам өз өткенімен ғана қазіргі нұсқасының үздігі екенін есте сақтағанымыз жөн. Осы тұста қазақ әдебиетіндегі танымал кейіпкер Аяз бидің Жаман болғандағы шапанын төрге іліп қойып, сол шапанға күнде қарау арқылы тәубеге келгені еске түседі. «Аяз би әліңді біл, құмырсқа жолыңды біл» деген сөз осы шығарманың басты идеясымен сәйкес келетіндей.

Әдебиеттер:

1. Сарыбай Б. Мейірім. Әңгімелер мен хикаяттар. – Астана: Фолиант, 2014. – 256 б.
2. Сарыбай Б. Рауғаш ерте гүлдейді: Проза. – Алматы: «Жалын баспасы» ЖШС, 2009. – 160 б.
3. Сарыбай Б.Ақтабан – Алматы: «Таймас» баспа үйі, 2021. – 240 б.
4. Сарыбай Б.Мен романтик емеспін – Алматы: BRK press, 2019. – 244 б.

ӘОЖ

ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ ЗЕРТТЕЛУ ТАРИХЫ

Арынбаева Д.Ж. - магистр-оқытушы

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

Статья представляет собой обзор истории изучения казахского языка и его развития на протежении последних веков. Особое внимание уделено работам казахских ученых, которые внесли значительный вклад в исследование и развитие казахского языка. Автор так же описывает современное состояние казахского языка и его роль в современном обществе.

Summary

The article is a review of the history of the study of the Kazakh language and its development during the last centuries. Particular attention is paid to the works of Kazakh scientists who have

made a significant contribution to the study and development of the Kazakh language and its role in modern society.

Қазақ тілінің жеке бірлік есебінде туындауы мен қалыптасуы жалпы тіл әлемінің құрылымдалуы мен қалыптасуынан тыс жүре алмайтын, әлемдегі қолданыстағы және қолданыстан тыс қалған тілдердің болсын жалпысын қамтитын жапы тіл білімінің құрылымдалуы мен қалыптасуы, өркендеуі мен дамуы және тығырыққа тірелуі секілді нысаналы-объективті құбылыстармен, соның ішінде түркі халықтарының құрамында болғандықтан түркітану деп танылатын ауқымды да аясы кең ғылым саласының арнасында біргелікте қарастырылып, сол арнадан толқи ағып тулап күн кешіп жатқан табиғи әрі нақтылы халықтық құбылыс ретінде танылады және осы бар қалпы бойынша зерделеніп, сол арқылы тілдік дамудың өткен замандардағы кешегісі мен нақтылы өмір жағдайындағы бүгінгі хал-ахуалы сараланады және осы негіздерге сүйене отырып жақын әрі қашық болашақтағы болуы ықтимал жағдайлары мен жайттары қарастырылады дегенде, Қазақстанды мекен ететін және одан тысқары аймақтарда тіршілік ететін тұрғындардың түркілік кезеңдерден бері тамыр тартып таралып келе жатқан төл тілдері, сөйлесу және ұғынысу құралы ретінде өз міндетін атқарудан қалыс қалмаған және бүгінгі күнгі замана талаптарына орай құбылып, түрленіп, толығып, дамып, тірі тілдерге тән барлық өсу барыстарын айқын аңдатып келе жатқан тілдік бірлік ретінде көңіл бұруға әбден лайықты және солай болуы тиесілі құбылыс ретінде мойындалады.

Түркітілдес халықтардың бірі болып саналатын қазақ халқының өз әдеби және мәдени көзқарастары мен құндылықтары тарихи өткен кезеңдерден бастауын алып, кезең-кезеңдерде орын алған саяси және әлеуметтік құбылыстар мен өзгерістерді ескере отырып бейімделу барысынан өткені, бұл жолда кейбір кезеңдерде барынша толығып, түрленіп, толысқан сәттері бар болса, енді бір дәуірлерде қолданыс аясы барынша тарылып, билік иелерінің ұстанған саясаттары мен бағыттарына орай даму қарқыны бәсең тартып, шынайы және әділ бәсекелістік жағдайында өзінің бар қарқыны мен екпінін айқын көрсетуге мүмкіндігі болса да сондайлық жағымды ортаның қалыптаспауы салдарынан жинақтаған ғасырлық байлығы мен тіршіліктің талай тауқыметінен аман жетіп келген тіршілікшілдігін, жасампаздығын өз деңгейінде жарыққа шығара алмастай қыспақталған кездерді де басынан өткергені жасырын емес. Мұның мысалын іздегенде X-XI ғасырларға көз салып, дін Исламның таралуы мен ел арасында мойындалуының әсерінен араб мәдениеті мен тілі және жазба үлгісі кеңінен қолданысқа алынып, сол кезеңдерде ғылым мен білім таралуының негізгі бағдары ретінде билеушілер тарапынан оң көріліп келгені тарих беттерінен белгілі. Әлбетте, бұл арқылы бүкіл түркі ұрпағы арабтанып кетті немесе басқа тілдер ұмытылып, жойылуға ұшырады деген тұжырымды жасай алмаймыз, ол дәуірлерде де түркі тілінде жазылған және жарық көрген жауһар туындылар жетерлі. Әйтсе де, төл тілдің тумысынан өзіне тән шырайы көзге ұрып, шырағы жарқырай жағылауына белгілі деңгейде қарсы ықпалы болғаны жайлы пайымды сөзге ілмей өту

мүмкін еместей. Мұнымен қоса, қазақ тілінің тарихы мен табиғатына парсы тілінің де қосқан құрамдас бөліктері мен жасаған ықпал-әсерлері мол болғаны даусыз. Мұны тілдік қорымыздағы тұтастай қабаттан тұратын араб-парсы сөздерінің сандық көрсеткіштерінен және әлі күнге дейін қолданыстағы сөздердің арасында парсытекті және парсытүбірлі сөздер мен сөзжасам жүйелерінің қолданылып келе жатқанынан анық аңғара аламыз.

Мұндай мысалдың келесі бір кезеңінің біздің күндерімізге жақын тұстағы тағы бір көрінісі ретінде кеңестік дәуірдегі қазақ тілінің қалыптасу және даму тарихи жолынан байқауға болады. Ұзақ уақыт бойы халық тарапынан пайдаланылған және ел арасында үйреншіктіге айналып үлгерген төте жазу үлгілерін ескіліктің сарқыншағы ретінде қарастырып онымен күреске кіріскен кеңестік идеологиялық және саяси бағыт қоғамдағы таным мен білім жүйесін құрап келген негіздердің бірі – әліпбилік жүйені өзгертіп, төте жазуды тоқтатып, оның орнына кирилше әріптерді енгізді және осы әріптердің нақтылы өмірде қолданылуына байланысты туындайтын талаптарға сәйкес тілдің жаңа заңдылықтары мен қағидаларын оқытуға шешім қабылдады. Бұл, әлбетте, өз кезегінде қазақ тілінің сөзжасам жүйесіне, фонетикалық, морфологиялық құрамдарына әсер етпей қалған жоқ. Сол кездегі жаңашыл саналған саясаттың талабына орай қазақ тілінің тарихи жолы мен тілдік табиғаты тағы да өзгеріске ұшырап, жаңаша қағидалар мен ережелер жағдайына бейімделуге мәжбүр болды. Мұның нәтижесінде оқылым, жазылым, айтылым секілді салаларда тілдің болмысы белгілі деңгейде табиғи үндестігі мен құрамдастығынан айырылып, түбегейлі жойылып кетпесе де, түп-төркінінен бермен қарай бойында болған түркілік сипаттарының өңі солғынданууына әкеліп соғып жатты. Мұның есебінен жекелеген сөздердің түбірлері мен түпкі мағыналары көмес тартып, оның орнына тың қолданысқа орай жаңа, кейінгі, қосымша мағыналар мен мәндер үстеліп, ілкі мазмұны ұмытылуына, сол арқылы тілдің тарихи тамырымен болатын сабақтастығы әлсіреуіне тіпті кейбір жағдайларда мұндай нәзік те сезімтал сабақтастық жіптері түбегейлі үзіліп қалуына жеткізіп те жатқан жағдайлары болғаны зерттеушілердің назарынан тыс қалып қоя алмады.

Патшалық Ресей кезеңінен бастап Кеңестік құрылым замандарындағы қазақ тілінің сөздік қоры орыс тілі негізіндегі жаңаша сөздермен және мағыналармен толығып, түрлене бастағаны белгілі. Мұндай сөздік бірліктердің басым бөлігі сол дәуірде ілкімді болып саналған ғылыми жетістіктер мен техникалық және құрал-жабдықтық атауларға байланысты болғанымен, мұнан бөлек саясат пен қоғамдық мәселелерге, әдебиет пен мәдениетке, күнделікті тұтынатын заттар мен жабдықтарға байланысты да тың сөздер қазақ тілінің құрамына ентелей еніп, халықтың қолданысына бірден болмаса да біртіндеп белең алып беделденуге айналғаны бүгінгі күн тұрғысынан қарағанда айқын көрінеді. «Орыстың сөзін оқып, ісінен үлгі үйренуге» үндеген данышпан Абай Хәкімнен бастап одан бергі жазушылар мен қаламгерлер, қоғамдық қайраткерлер секілді қазақтың арынды да дарынды тұлғаларының жазбалары мен сөздерінен сол дәуірлердегі заманауи болып саналған орыс айтылымындағы жаңаша сөздердің қолданысы мол болғандығын көреміз. Абай шығармашылығында еркін

пайдаланылып, өлеңдерінің өрімдеріне араласып алған орыстекті сөздердің қазақы өлең шумақтарымен біте қайнасу, халықтық тіл табиғатының тамырына жабысып соның нәрімен өз тіршілігін қамдауға құлшыну барысы поэзиялық және поэтикалық бағдармен шектеліп қалмады, бәлки қара сөз саласында да көрініс тауып, қазақ қаламгерлері мен публицистерінің жазбаларында өздеріне орын тауып жақсылап жайғасып алғаны да көзі қарақты оқырмандарға, тіл тарихы мен болмысын зерттеуші мамандарға әбден мәлім жағдаятқа айналды.

Қоғам мен қоғамның араласуы тілдік бірліктердің не әрі, не бері ауысуымен біргелікте жүретін күрделі де күрмеулі үдеріс екенін ескерсек, бұлай болуы заңды да секілді көрінетін тұстары жоқ емес. Тілдің байлығы оның құрамының молдығымен және алуандығымен, жаңа сөздік бірліктерді қабылдауға және оны өз табиғатына бейімдей алу қабілетімен тікелей байланысты екені де рас жағдай. Бұл орайда қазақтың қарымды қаламгерлері мен шығармашылық иелеріне, ұстаздықпен айналысқан тұлғалары мен қоғам қамын күйіттеген қайраткерлеріне көп алғыс білдіру орынды болары сөзсіз. Қоғамның жаңаша сауаттануы мен тыңнан ойлай алуына үлестерін қосып еңбектерін сіңірген, қызметтерін өткізген тұлғалар қазақ тілінің даму және әлемдік тілдер тұғырларының аясында өз орнын жоғалтпай сақтау және иелігінде бар орнын бекемдеу тұрғысында айтулы шараларды жүзеге асырып өтті.

XIX ғасырдың соңғы кездері мен XX ғасырдың басқы шенінде өрістей бастаған баспа ісі саласының жолға қойылуы да тілдің келешектегі тағдырына өз ықпалын тигізген жайттардың бірі болды. Өйткені, жазба нұсқаларға шектен тыс мән қойылмаған кездерде сөйлеу тілі қалауынша еркін, кейде қалыптасқан арнада өрбісе, бірде ол қалыптан ауытқып жергілікті айтылымдар мен қолданылымдарға орай құбылып, түрленіп жүре баратын болса, баспа ісінің қолға алынып, кітаптар мен газет-журналдарды басып шығару шаралары тілдік құрам мен қолданыстың барынша бірізді, бірсарынды, заңдылықтары мен қағидалары ұғынықты, қолданылуы түсінікті болуын талап ете бастады. Бұл ретті әдеби тілдік қолданыс пен ауызекі тілдік пайдаланудың арасында барынша айқындап, айтылым және жазылым заңдылықтарын жүйелеу қажеттілігі барынша айқын көрініс берді. Осы тұста қазақ тілі біліміне сіңірген А.Байтұрсынов, Қ.Жұбанов, С.Аманжолов секілді қазақтың қайсар да қажымас ұлдарының, біртуар дара тұлғаларының еткен еңбектері мен қылған қызметтерін айрықша атап өту орынды болар еді.

А.Байтұрсынов қазақ тілінің тарихи кезеңдерінің қайсыбірін алғанда да бүгінгі күннің өлшемімен жасалған алғашқы ғылыми туынды ретінде қарастырылатын дүниені жасап шығаруымен ерекшеленді. Ол оның қаламынан туындаған «Тіл – құрал» аталатын кітабы болатын. 1914 жылда Орынборда баспа көрген бұл туынды қазақ тіліне тән ерекшеліктерді барынша екшеп, қазақ тілі кең жайылған түркі әлемінің құрамдас бөлігі екенін нұсқайды және қазақ тілінің, әдебиетінің ғылыми негіздері болып саналатын танымдық және ұғымдық жүйені – терминдер мен атаулар жүйесін туындату және қалыптастыру шараларын қамтиды, тілдің тарихына соғып өтеді, сөздердің қолданылу орындары мен ерекшеліктерін екшейді, бағдарға алынған белгілі сөздердің мәні мен мазмұнын ешкеп түсіндіріп өтеді, әліпби мәселесін

қарастырады, қоғамдық құрылымдағы тіл білімінің басымдықтары мен маңыздылықтарын саралайды. Осы арқылы А.Байтұрсынов тұлғасы қазақ тілінің ғылыми негізін салушы және қалыптастырушы ретінде құрметке бөленеді және әрдайым қазақ халқының биігінде орын алып қала береді.

Қазақстан кеңестік құрылымның құрсауынан босап, өз тәуелсіздігін жариялап, егемендігін еңсерген тұста барынша еркіндік алған қазақ тілінің тағдырында тіршілік үшін күрес секілді көрінетін келесі бір бәсекелестік кезеңі басталғаны сөзсіз. Зер салып қарағанда XXI ғасырдың ақиқаты болып табылатын тұтастай жаһандану және әлемдену барыстары елдердің өзара ынтымақстастығы мен түсіністігі, өзара сыйластығы арқылы жүзеге асып жатқан секілді көрінгенімен, екінші жағынан халықтардың мәдени және әдеби әлемдері өз үстемдіктерін орнатуға, беделділіктері мен басымдықтарын білдіруге бағытталғаны да аңғарылып жататыны жасырын емес. Әсіресе, кейінгі уақыттарда кеңінен тарап, қоғам тарапынан жаппай қолданысқа алынған әлеуметтік желілер торабы, кино өнері секілді мәдени құрылымдар тілдің құрамы мен құрылымына, оның ішінде қазақ тілінің тағдыры мен тіршілік ету арнасына елеулі деңгейде ықпал жасап отырғаны айқын шындық. Бұл құбылыстарды қазақ тілі тарихының заманауи немесе ашық бәсекелестік жағдайындағы жаңаша кезеңі деп қарастыруға болатын секілді.

Әдебиеттер:

1. Ғ.Айдаров, М.Томанов. Көне түркі жазба ескерткіштерінің тілі. – Алматы: Мектеп, 1971.
2. Исаев С. Қазақ әдеби тілінің тарихы. –Алматы: Ана тілі, 1996.
3. Хусаинов К.Ш. «В.В.Радлов и казахский язык». –Алма-ата, 1981.
4. Ысқақов А. Қазіргі қазақ тілі. –Алматы: Ана тілі, 1991.
5. Мұсабаев Ғ. Қазақ тілі тарихынан. – Алматы: Мектеп, 1998.

ӘОЖ 37.02:785

АБАЙ ҚҰНАНБАЕВТЫҢ МУЗЫКАЛЫҚ МҰРАЛАРЫ АРҚЫЛЫ ЭСТЕТИКАЛЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ

Мырзахмет А. -1403-11 тобының студенті

Ғылыми жетекшісі: Таубаева Р.К.-Қ.Р. Мәдениет саласының үздігі.аға оқытушы

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В данной статье рассматриваются возможности эстетического воспитания через музыкальное наследие Абая Кунанбаева

Summary

This article discusses the possibilities of aesthetic education through the musical heritage of Abai Kunanbayev

Абай Құнанбайұлының әндері қазақ халқының ұлттық өнерінде ерекше орын алады.Абайдың музыкалық мұрасы туралы айтатын болсақ, ұлы ақын, ағартушы, философ құнды музыкалық мұралар қалдырды. Өлеңдері мен қара сөздерін қағазға түсіріп, кейінгі ұрпаққа жеткізілді, ал музыкалық шығармаларда мұндай мүмкіндіктер болған жоқ. Олай дейтің себебіміз, Абай

атамыздың өмір сүрген кезеңде қазақ тілінде жазба музыка мәдениеті болмаған, халық музыкасы ауызша және дәстүрлі болған. Демек, Абай әндері де қазақтың басқа әндеріндей ауыздан-ауызға тарап, жеткен 20-ға жуық әні,3 күйі бар.Сонымен қатар ақынның өленделіне жазылған алпысқа жуық әндер,ақынның шығармашылығына арналған әртүрлі жанрларда жазылған туындылар бар.

Абайдың өмірі мен шығармашылығын көптеген зерттеушілер зерттеп, құнды еңбектер қалдырған.Соның ішінде эстетикалық тәрбие беруге байланысты мәселелерді көтерген Х.Балтабаев, С.А.Ұзақбаева, Т.Тәжібаев, М.М.Нагимова және т.б. Ақынның шығармашылығы негізінде оқу-тәрбие жұмыстарын ұйымдастыру бойынша сөз көтергендер А.Көбесов, І.Р.Халитова, Ұ.Қансейітова және т.б. еңбектерін айтып кетуге болады.

Абай поэзиясына тән ең басты ерекшелігі-педагогикалық тағылымға бай асыл мұра.Бірақ ақын шығармашылығы жарты ғасырлық тарихи дәуірді білдіреді деу жеткіліксіз. Қоғам өміріне,ой-өрісіне,таным мен ғылымына қатысты қазіргі заманғы түсініктер бірнеше ғасырлар бойы қалыптасқанын ескерсек, Абай поэзиясы тарихи тұрғыдан алғанда бір елеулі кезеңді бейнелеу арқылы халықтың тағдырын, мінез-құлқын суреттей алды.

Абайдың музыкалық мұрасы-революцияға дейінгі қазақ халқының ән мәдениетінің маңызды органикалық мазмұны. Оның мазмұнына ұлы ғалым Б.В.Асафьев, толық сипаттама берді. Ол былай деген:Абай шығармашылығы сезім тұнықтығымен, терең көркем шындықпен таң қалдырады.Оларда биік адамгершілік, тазалық, терең шындық пен талғам, үлкен қуаныш сезіледі.

Абай әндері өзінің байырғы халықтық музыкалық өнерінің асқақтығы мен құндылықтарын көрсетіп қана қоймайды, сонымен бірге бұл дәстүрлер заман ағымына сай келе шындалады.

Абай поэзиясының тудылары оның әндеріне жаңа стиль береді. Сонымен қатар Абайдың «Евгений Онегин» аудармасы мен «Татьянаның хаты», Дельвиг пен Глинканың «Сұр тұман», Лермонтовтың «Түн қараңғысындағы таулар» шығармалары қазақтың халық әні дәстүрінде бұрын-соңды болмаған жағдай.

Абай поэзиясын алғаш зерттеп, жарыққа шығарған А.В.Сатаұлы. «Көзімнің қарасы» әнін 1922 жылы Серғази Тамтеев орындаған. А.В.Затаевич нотаға түсірген. Бұл ән де «Махаббат» деген атпен «Қазақ халық әндері» жинағында сөзсіз жарияланған. Жастайынан Абай әндерін жинақтаумен айналысқан Борис Георгиевич Ерзакович. Ол бұл шығарманы 1934 жылы Алматыда Темірболат Арғұнбаевтың орындауында нотаға түсіріліп, өлең этнографиялық жинақта жарық көрді.

Абай әндері өзіндік бір идеясы мен рухы жағынан өте бай. Абайды білмейтің қазақ жоқтың қасы. Абай әндеріне жалпы талдау жасасақ: табиғат, махаббат, үлгі өнегелік, сыншыл, аударма болып сан топшаларға бөлінеді. Қай топшаны алып қарасақта өзіне сай үні бар. Абай әндері өзінің мінез-құлқы, рухы жағынан қазақтың халық музыкасына негізделген халық әнінің шынай үлгісі бола алады. Эстетикалық тәрбиенің ең маңызды элементі-өнерді сезіну мен пайымдау, сонымен қатар өнерді түсіну және ойлау. Бұған эстетиканың негізгі ұғымдарын меңгеру арқылы қол жеткізуге болады.

Абай өз шығармашылығында эстетикалық және этикалық көзқарасы негізінде ән өнерін одан әрі дамытты.Ол өзінің терең мағынадағы әндерін мәнерлі,түрлі бояу-нақыш әуедермен қабыстырып,үйлестіру арқылы өмірлік қуатқа толы шынайы бейнелерді сомдады.Оның әндерінен біз Абайды адам жанының білгірі және нәзік психолог ретінде қабылдап,білеміз.

Қорыта айтатын болсақ, қазіргі таңда әдіс-тәсілдерді, олардың жаңа технологияларын, ұйымдастыру жұмыстарының формалары мен түрлерін зерттеуге арналған «Абай Құнанбайұлының музыкалық мұрасы арқылы оқушыларға эстетикалық тәрбие беру» арнайы курсы сұранысқа ие деп ойлаймын.

Әдебиеттер:

1. Арғынбек Ахметжанов. Рухани Жол. Абай. Ән мұра. – Семей, 2015.
2. Ғизатов Б. Абай әндер. –Алматы «Өнер» 1994.

ӘӨЖ 811.512.122

СӨЗ ЖӘНЕ ОНЫҢ МАҒЫНАСЫН МЕҢГЕРТУ ЖАЙЫ

Намуратова С.-170419 оқу тобының студенті
Ғылыми жетекші: **Пазылова А.С**.-аға оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В данной статье рассматриваются вопросы усвоения значения слова в школах с неказахским языком обучения.

Summary

This article discusses the issues of assimilation of the meaning of the word in schools with a non-Kazakh language of instruction.

4-курстағы педагогикалық практикам Шымкент қаласы «Cambridge line» мектеп-лицейінде өтті. Маған сабақ беруге 5В сыныбы тиді. Орыс сыныбы, сабақтар орыс тілінде жүргізіледі. Бұл сыныпқа қазақ тілі мен әдебиетінен аптасына 5 сағат бөлінген. «Қазақ тілі мен әдебиеті» оқулығы «Көкжиек-Горизонт» ЖШС баспасынан 2017 жылы басылып шыққан, қазақ тілінен басқа тілде оқытатын 11 жылдық жалпы білім беретін мектептің 5-сыныбына арналған. 2-бөлім. Оқулық авторлары Ф.Ш.Оразбаева, Ж.Т.Дәулетбекова, А.Қ.Рауандина, Р.С.Рахметова, Қ.С.Жайлаубаева.

Оқулыққа «Бәйшешек» деген атау қойылған, себебі бұлар «Балапан» деп аталатын бөлімін аяқтап, «Бәйшешекке» аяқ басқан. «Бәйшешек» сөзі қазақ ұғымында «сену, достық, адалдық, тазалық» дегенді білдіреді. Халық өз ауласында аппақ әдемі бәйшешек гүлін өсіруді «жақсылықтың нышаны» деп есептеген. Бәйшешек көктемде қар кете салысымен, қыстың әлі кете қоймаған ызғарынан қорықпай, көктемді шақырады. Ол – ерліктің символы. Бәйшешек адамдардың бойына жылылық дәнін себуге асығады. Олай болса, қазақ тілін меңгеру арқылы айналаңдағы адамдарға ізгіліктің, жылылықтың нұрын себесің. Тілді білу арқылы сенің танымың кеңейеді, эстетикалық талғамың өсіп, сұлулық пен әсемдіктің асқақ құдіретін түсінесің.

Мұғалімнің берген тапсырмаларын толық әрі дұрыс орындай отырып, қазақ тілінің сөз байлығын терең меңгерсең, қызық шығармалар оқысаң, жұмбақ шешсең, мақал-мәтел мағынасын түсініп айта білсең, келесі деңгейге өтіп, қазақ тілінде еркін сөйлейтін боласың» делінген оқулықтың алғысөзінде.

Маған бөлінген 5В сыныбында 19 оқушы білім алады. Олардың ішінде қазақ тілін білу деңгейі әртүрлі. Қазақ тілін жақсы білетін және қазақ тіліне мүлде шорқақ оқушылар да бар.

Мен практика кезінде сабақ жүргізу арқылы сөз және оның мағынасын меңгертуге ерекше ден қойдым.

Қазақ тілінде оқытпайтын мектептерде қазақ тілін оқыту лексиканы меңгермейінше мүмкін емес екендігін байқадым. Қазақ тілін оқытудың қазіргі әдістемесі сөздерді меңгерудегі қиындықтар, бір жағынан, өзге тілді оқушылар үшін сол тілдің лексикалық жүйесінің ерекшеліктерімен, екінші жағынан, оқушылардың ана тілінің лексикасының ерекшеліктерімен байланысты екенін мойындайды.

Өзге тілді оқушылар қазақ тілін үйрену кезінде лексикалық материалды игеру процесін жеңілдету үшін оны белгілі бір жүйеде, өзара байланыста, салыстыруда зерттеген жөн.

Дәстүрлі мектеп оқушыларға шындықты ұсынуды көздеді, ал қазіргі Кембридждің ілім туралы түсінігі мұғалімнің оқушыларды өздері шындықты табуға және түсінуге бағыттауына негізделген. Көптеген жылдар бойы мұғалімдер сынып-сабақ жүйесін ұстанды, бірақ технологияның жаңа ғасыры келді және өткен ғасырда қабылданғанның бәрі бүгінде маңызды болмады.

Жаңартылған бағдарламаның идеяларына сүйене отырып, мен өзіме болашақ ұстаз ретінде басты педагогикалық міндет қойдым, ол – оқушыларыма бағыт-бағдар беру, әрбір кішкентай қателік пен әрбір үлкен сәттілік жолында өмір сүру үшін серіктес болу. Өйткені қазақ тілінде оқытпайтын мектептердегі қазақ тілі мен әдебиеті сабағында технологияны пайдалана отырып, біз балалардың бойында өмір бойы қолданатын белгілі бір білім мен өмірлік дағдыларды қалыптастырады екенбіз, бұл – менің болашақ мұғалім ретіндегі маңызды мақсатым. Сондай-ақ, менің тәрбиеленушілерімнің әрқайсысы үлкен жетістіктерге жете алатынын және болашақта кім болатынына қарамастан, ең бастысы олардың нағыз адамдар болғанын қалаймын!

Мұндай міндетті оқушылардың жан-жақты дамуын, сыни және шығармашылық ойлауды, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласындағы дағдыларды, ғылыми-зерттеу дағдыларын дамытуды, сондай-ақ өмір бойы оқуға дайын болуды көздейтін жаңартылған бағдарламаны оқытудың тиімді тәсілдерін қолдану арқылы шешу оңай. Жаңартылған бағдарламаның маңызды міндеттерінің бірі – «оқыту-үйрену», өмір бойы оқу, бұл жаңа бәсекеге қабілетті тұлғаның дамуына ықпал етеді.

Бастапқыда жаңартылған бағдарлама бойынша университет қабырғасында қазақ тілі мен әдебиетін оқыту әдістемесінен дәріс жүргізілген кезде «Бұл не?», «Бұл қалай оқытылады?» деген сұрақтар туындаған еді, бірақ «көздер қорқақ, қол батыр» дегендей теориямен қаруланған біздерге соны батыл түрде практикада қолдануға тура келді.

Осы жұмыс бойынша менің алдымда мынадай міндеттер тұрды:

– ең бастысы, оқушылардың бойында сыни ойлауды дамыту;

– оқушыларды проблемалық жағдаяттармен жұмыс істеуге, оның шешімдерін табуға үйрету;

– оқушыларда топтық жұмыс істеу, бірлесіп жұмыс істеуге баулу, сонымен бірге оқу қабілеттерін дамыту;

Менің алдымда «оқушыларға мұны қалай үйрету керек?» деген үлкен сұрақ тұрды. Бағдарламаның барлық 7 модулін зерттегеннен кейін мен болашаққа жоспар құрдым. Онда:

– жақсы ынтымақтастық ортасын құру, сабақтың өткізілуі жақсы көңіл күйге ықпал етеді, демек, балалар өздерін жайлы сезінетін ынтымақтастық атмосферасын құру қажет;

– олардың алдында туындаған проблеманы шешудің жолдарын өздері табатынына көз жеткізу;

– оқушылардың барлық жеке қабілеттері ескерілетіндей оқу процесін жүргізу және дайындау;

– топта, жұпта жұмыс істеу үшін тапсырмаларды көбірек пайдалану;

– сұрақтарға неғұрлым тереңірек қарау үшін сұрақтардың өзін ойланып барып құру;

– оқушылардың сыни ойлауын дамытуға аса байыпты қарау;

– жан-жақты дамыған, функционалды сауатты тұлғаға ықпал ету.

Бірінші кезеңде «бетпе-бет» оқушыларда сыни ойлауды дамыту креативті ойлауды үйрену керек екенін көрсетті. Алдымен бізге үйретілгенді қабылдау қиын болды, бірақ содан кейін егер менің оқушыларымның табысқа жетуін қаласам, әрине, жаңа әдістерді енгізу керектігін түсіндім. Қателесуім де мүмкін, бірақ олар мен үшін келесі жолы жақсырақ немесе басқаша әрекет етудің бастапқы нүктесі болатынына сендім.

Сұрақ қою техникасын зерттей отырып, мен олардың қандай жүктемені көтеретіні, сабақта қандай мақсатта қолданылатыны туралы ойлана бастадым. Жұмысымды талдағаннан кейін, мен бұған дейін оқушыларға қойған сұрақтарым қарапайымдау болды-ау деген қорытындыға келдім. Қазір сабақтарды жоспарлау кезінде өзім қойған сұрақтарға мұқият бола бастадым, сұрақты тұжырымдау кезінде Блум таксономиясына сүйендім, сұрақтарым оқушылардың танымдық дамуына ықпал ететініне көз жеткіздім.

Оқушылардың сыни ойлауын дамыту үшін мен тапсырмаларды пәннің негіздерін білуге ғана емес, мағынасын түсінуге бағытталатындай етіп таңдадым, осылайша оқушы материалды талдай алады, өз қабілеттеріне сәйкес өзі орындай алатын тапсырманы таңдай алады немесе сыныптас пен мұғалімнің қолдауымен талдайды.

Бағалау кезінде оқытуды жақсарту мүмкіндіктерін анықтауға бағытталған бағалау формативті, егер бағалаудың мақсаты баға қою үшін оқытуды қорытындылау болса, онда бұл жиынтық бағалауға мән бердім.

Өйткені формативті бағалауды қолдану проблемаларды анықтауды және сабақты жоспарлауға өзгерістер енгізуді білдіреді, мен оқушыларды үнемі бақылап отырдым, бағалаудың әртүрлі түрлерін қолдандым: топтық жұмысты

бағалау, жұпта өзара бағалау, өзін-өзі бағалау. Бәрі ойдағыдай болған жоқ, өйткені оқушылар өз бағаларын асыра бағалады, сыныптастарын объективті бағаламады. Бұл жайттан маған және менің оқушыларыма әлі көп нәрсе үйрену керектігін тоқыдым.

Бағалау түрлерін қолдану маған оқушылардың біліміндегі олқылықтарды анықтауға, қиындықтарды анықтауға және одан әрі жұмысты түзетуге мүмкіндік берді.

Практиканық бас кезінде мен уақыт тапшылығына байланысты сабақта өте сирек рефлексия жасайтынмын. Енді мен мұны тиімді оқытуды ұйымдастырудың қажетті шарты деп санаймын.

Жеті модульді қолдану арқылы сабақ бере отырып, мен оқушылардың қуанышын, олардың белсенділігін және шынайы қызығушылығын көрдім. Барлық оқушылар белсенді болды, Тіпті әлсіз оқушылар да тыңдағысы келді, жұмысты мүмкіндігінше жақсы орындауға ұмтылды, топтық жұмыстың нәтижесінде көптеген оқушылардың өзіндік тиімділігі туралы пайымдаулар артты.

Мен өз тәжірибемді одан әрі жетілдіре беремін, нақты мақсаттар қоямын, рефлексивті талдау жасаймын және нәтижелерді бағалаймын.

Қазақ тілін оқытудағы сөздік жұмыс оның практикалық бағытына байланысты өзіндік ерекшелікке ие. Қазақ тілін оқытудың мақсаты, ең алдымен, оқушыларға ауызша және жазбаша сөйлеуді практикалық меңгеруге үйрету болғандықтан, қазақ тіліне баулудың практикалық шеберлігімен, қазақ тілі лексикасын игеру қиындықтарымен байланысты мәселелерге назар аударған жөн.

Оқу процесінде, әдетте, сөз мағынасын меңгертуге үлкен орын беріледі, өйткені сөзді дұрыс түсіну және оны сөйлеуде қолдана алу сөз мағынасын дұрыс меңгерумен тығыз байланысты.

Қазақ тілінде көп мағыналы сөздер көптеп кездеседі. Лексикалық мағыналардың сан алуан жүйесі болып табылатын көп мағыналы сөздер өзге тілді оқушыларға ерекше қиындықтар туғызады. Оқушылардың сөздік қорын байыту бойынша жұмыс – бұл сөйлеуге жаңа сөздерді ғана емес, сонымен бірге таныс лексемалардың жаңа мағыналарын енгізу және бекіту. Дегенмен, әр сөздің барлық мағыналары оқушылардың белсенді сөздігіне енгізілмеуі керек екенін ескеру қажет.

Әдебиеттер:

1. Байтұрсынов А. Тіл тағылымы. – Алматы: Ана тілі, 1992.
2. Қазақ тілінің қысқаша этимологиялық сөздігі. Алматы, 1966
3. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. 1 том. Алматы, 1974

ӘОЖ 057.874

DIGITALIZATION OF MODERN EDUCATION: PROBLEMS AND PROSPECTS

Ashrafova S.R. – 1509-11 group student
Research supervisor – Odamanova G.P. – teacher
South Kazakhstan State Pedagogical University, Shymkent

Түйін

Бұл мақалада заманауи білім беруді цифрландыру, заманауи білім беру мәселелері және олардың мүмкіндіктері қарастырылады.

Резюме

В данной статье рассматриваются вопросы цифровизации современного образования, проблемы современного образования и их возможности.

Modern technologies are developing very quickly, day after day. Many areas of activity are moving to a digitalization system: hospitals, schools, universities, shops. But mostly they talk about the transition of the school curriculum to an electronic format. When it is implemented in our lives, not only the education system will change, but also its meaning and purpose.

Modern school education is fundamentally different from the old one. Digitalization of education is the name of the process of transition to an electronic system.

Already now, a lot of things will change in the digital education system. Teaching materials, books, classes, journals and diaries - all this is gradually moving to online versions. The student will be able to conduct lessons without leaving home, on the Internet with the help of various learning programs. Electronic resources will be created on which the student will find detailed information for classes.

Schools are already using modern technologies: computers, tablet panels, electronic boards, etc. Each institution has access to the Internet to access information content.

Teachers are trained in the new education system. This profession will change up to 80% in the future. Digitalization means studying the material on your own. The teacher acts as a curator, who will have to be contacted mainly only when necessary.

Advantages of the digital education system:

- Learning to be independent (Since the future system implies independent work, a child from an early age will understand that he himself must strive for knowledge);
- Lack of paperwork (Schoolchildren have to carry several textbooks and notebooks, which take up a lot of space and weigh a lot in a bag. The load can be so strong that the child's body will hurt. Digital education saves a person from a mountain of papers and books);
- Saving time (We can save a lot of our time without leaving home and we can do a lot of our work. At any point in the world we can turn to another point and we can exchange any information);
- Saving money (Since digitalization eliminates paper versions, parents do not have to spend money on stationery. School supplies are very expensive. Electronic versions of information will need to be replaced with new ones);

- Simplification of the work of teachers (The profession of a teacher is considered one of the most difficult. Will not spend a lot of energy and nerves on educating young minds. In a digital system, the work of a teacher means only helping and directing);
- Step into the future (The transition to digital education is a significant step towards the creation of Internet technologies of the future. Now science is developing rapidly and new structures are emerging. The digitalization of education will help schoolchildren better navigate the information world in the future and help them find a lot of information on a variety of topics) .

Disadvantages of online education:

- Decreased mental activity (This phenomenon can already be observed. A person does not need to think about something, now many people have ceased to independently obtain information. You just need to have internet access to find out the necessary information. This leads to a weakening of the mental abilities);
- Poor socialization (When a student first comes to school, he immediately finds himself in another society where he does not know anyone. In the institution, he receives not only knowledge, but also makes friends, learns to interact with society. The information system significantly reduces the level of human socialization. This will negatively affect the further development of the individual);
- Problems with physical development (Prolonged exposure to screens leads to visual impairment. However, we hope that in the future technologies will become safer for children's development. A lot of time working with a keyboard and a tablet will lead to a change in the physiology of the fingers. The structure of bones, joints and muscles can change);
- Lack of creativity (Scientists have proven that color scheme helps a person remember information better, it is even recommended for adults. It also promotes the development of creativity. However, information technology excludes the opportunity to express themselves. Electronic versions are "dry" in nature. Children's creativity will noticeably suffer);
- Risk of negative result (These changes will be dramatic. There is no way to say for sure whether such an innovation will be positive. This system will be applied for the first time, so it will not be possible to compare with something similar, because there was no such experience before);
- Health problems (If you use a computer, telephone, digital technologies a lot, people will not only suffer from vision, but also the blood system, heart, mind, everyone suffers. And this does not lead to good);
- Function of teachers (After digitalization, the concept of a teacher will be completely replaced and professionals will be replaced by robots and virtual systems. Many people will lose their jobs).

Working with the difficult aspects of digitization of modern education, it is better to acquaint learners, pupils, with the positive aspects of digitalization of education. If we teach our children about the technology of the future and work together, the light will be brighter. Nothing is 100 percent perfect, everything has its ups and downs. We will never lose if we work hard on the advantages of digitizing this education.

If we use digitization not only in education, but also in every part of our life, we and our country will develop. It is clear that many opportunities are available and we are leading among developed countries. Therefore, let's be open to every news and every change.

If we want educated youth, let's start our future now.

References:

1. Strokov A.A. Digitalization of education: problems and prospects // Vestnik of Minin University. 2020. Vol. 8, no. 2. P. 15.

2. Петрова Н. П., Бондарева Г. А. / Цифровизация и цифровые технологии в образовании // МНКО. 2019. №5 (78). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovizatsiya-i-tsifrovye-tehnologii-v-obrazovanii (дата обращения: 18.10.2021).

3. Шарипова О.М. / Цифровизация и цифровые компетенции: новая реальность // Вопросы инновационной экономики. – 2020. – Том 10. – № 3. – С. 1789-1802. – doi: 10.18334/vinec.10.3.110525.

UDC 372.8:811.111

LANGUAGE IS NOT A SUBJECT TO STUDY, BUT A SKILL TO ACQUIRE

Tursynova A.Sh. – student of 1703-30 group

Scientific supervisor: Balkybekova S.Zh. – teacher of master's degree

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Түйін

Бұл мақалада Тілдің рөлі мен маңыздылығы және тіл үйренушілердің тілді жәй ғана пән ретінде емес, маңызды әрі пайдалы қажеттілік ретінде қарастыруы айтылады . Сондай-ақ, тіл үйрену барысында жиі кездесетін қиындықтар айқындалады.

Резюме

В этой статье рассказывается о роли и важности языка и о том, что нужно рассматривать язык как важную и полезную потребность, а не просто как предмет . Также речь идет о трудностях, с которыми часто сталкиваются в процессе изучения языка.

Every language is a whole world.
Language is not only a subject for study, but the living soul of the people, their pain, their memory, their treasure.

Language is a system of signs and ways of connecting them, it serves as an instrument for expressing thoughts, feelings and the main way of communication. With the help of language, we learn the world, determine our place in it. People, receiving and processing information about objects or phenomena, operate with the help of language no longer with them, but with their signs, designations of concepts.Some people think that there is a special gene that allows you to learn several foreign languages in a lifetime. In fact, knowing five or eight foreign languages is not a special gift or even years of hard work. Believe that everyone can do it, and work harder.

Many people look at language only as a subject, but in fact language is a skill that everyone should acquire. We learn English in schools starting from 3rd and 5th grade, but after graduation, no one speaks this language fluently and completely. We

are taught only to the formality of the language. For example: How are you? But native speakers speak differently, like, Hey, What's Up?, How do you doin'? and the like. When we learn our native language, we do not consider it as a subject, but as a matter of course. Because we learn our language to communicate with people around us, and we should consider other languages as well.

As many languages as there are in the world, a person will continue to strive to learn those languages, and this interest will never stop. Of course, sometimes one language can seem more important, more popular, easier, more beautiful than others. However, the interest and love of a person leads to the study of even unimaginable languages.There is an opinion that as a child you learn the language well, and as you get older, it becomes more difficult to learn the language. Many people believe in him. At the same time, there is another insidious principle:" I have a talent for languages"," I have no ability to learn languages". People also believe in it, so they do not even set foot in mastering the language. It is true that as a person grows up, it will not be easy not only to master the language, but also to learn other things. But this is not the word" impossible".

Learning a new language means learning new words, a lot of new words. Some people think that they have a bad memory for words, give up and quit teaching. But here's the point: you don't have to learn all the words of a language to speak it at all.In fact, you don't know ALL the words of your native language, but you speak it well. Just 20 percent of the effort to memorize new foreign words will provide you with 80 percent of the understanding of the language. For example, in English, 65 percent of the written material includes only 300 words.

These words are used very often, and this scheme works for all other languages. You can find these frequently used words or a specific topic and frequently used words by it.

Use a foreign language in communication (without traveling!)

Another reason why people do not learn foreign languages is the lack of opportunity to travel across and communicate with native speakers: there is no time, no money, etc.To achieve the maximum level of language proficiency, it is not necessary to leave the borders of your native country. Virtual immersion can be just as effective, because modern technology gives us the opportunity to hear and use a foreign language without leaving home.

Don't be afraid to make mistakes. More than half of the world's population speak more than 1 language, which, according to Benny Lewis, indicates that monolingualism is the result of a person's cultural development, and not his genetic inheritance. In other words, when an adult fails in his attempt to learn a foreign language, it does not mean that he has an unsuitable gene pool, it means that the language learning system he has chosen is far from perfect.

The problem is that you can't learn a language, you just get used to it. This is not a school subject that you may or may not know, but a means of communication between people. Language cannot be remembered as a poem, it needs to be spoken, it

needs to be thought.If you are just starting to learn a foreign language, then your task is to immediately use all the acquired knowledge in communication, and not to learn new words. This is the main difference. Of course, you can wait until you can say something like "Excuse me, sir, could you tell me where the bathroom is?", although a dry "Where is the bathroom?" carries exactly the same meaning, despite the lack of courtesy. Believe me, you will be forgiven for excessive directness, because newcomers, as they say, can be seen from afar.Do not be afraid to upset a native speaker with a scarcity of speech and a weak vocabulary. The best thing you can do at the initial stages of learning a language is not to strive to achieve perfection, but to recognize that making mistakes is normal. Remember that learning languages requires constant practice.

References:

1. 1. Сакаева, Л.Р., Баранова, А.Р. Методика обучения иностранным языкам –
2. 2. Скрипникова, Т.И. Теоретические основы методики обучения иностранным языкам., 2017.
3. http://genhis.philol.msu.ru/article_125.shtml
4. https://kpfu.ru/staff_files/F1170389640/Vvedenie_v_yazykoznanie_EOR.pdf
5. https://habr.com/ru/articles/709372/

UDC 372.8:811.111

FOREIGN LANGUAGES AT SCHOOL

Abdurazakova L.B. – 1703-80 group student
Ashirova D.A. – master degree
The State South Kazakhstan Pedagogical University, Shymkent

Түйін

Бұл мақала мектепте шет тілін үйрену оқушылардың көпшілігі үшін қиын және көңілін қалдырарлық болуының кейбір себептерін зерттейді және сыныптағы тілді үйренуді жетілдіретін қарапайым өзгерістер ұсынылады.

Резюме

В этой статье исследуются некоторые причины, по которым изучение иностранного языка в школе часто бывает трудным и обескураживающим для большинства учащихся, и предлагаются простые изменения, которые могут улучшить
изучение языка в классе.

Millions of students all over the world study at least one foreign language at school. However, these students still face a problem of acquiring a foreign language and cannot speak in it. Below are listed some reasons for that.

1. Learners are not engaged in a learning process.

The traditional method of teaching, where the teacher stands before the class and imparts knowledge while students remain passive, is known as a "Teacher-Centered Learning" approach. However, this approach neglects the fact that learning is a collaborative process and that students play an active role in the process. By removing the initiative from the students and placing it solely in the hands of the teacher, students do not develop the sense of autonomy necessary for successful language learning. Instead, they perceive language learning as solely the teacher's

responsibility. To address this issue, teachers should explicitly teach students that they are ultimately responsible for their own language learning. Although teachers guide and facilitate the process, students need to take ownership of their own learning. Language acquisition is not something that can be taught by someone else; only the learner can successfully acquire a language. In the 21st century, where students have unlimited access to learning resources on the internet, teachers should focus on motivating and providing content, while students should take responsibility for their own learning by choosing study materials, finding ways to make learning enjoyable and effective, and confidently making decisions both inside and outside the classroom. By empowering students to take ownership of their own language learning, the learning process becomes a joint effort between teacher and students, resulting in greater success and enjoyment.

2. " Language is not a subject to study, but a skill to acquire".

In schools, there are "knowledge - based" subject such as History, Math, Science etc. that are all taught through absorption a set of facts, and as a result, a language is studied in the same way. Since this way of teaching a language is taken as standard, students are under misapprehension that it is the only true way to learn a language. However, a language cannot be memorized from course books and kept in the mind forever. A language learning process is like an acquiring a new skill that has its own way of perception and needs to be practiced in order to be mastered. Treating a language as a subject to study disables students to reach results and, furthermore, makes them feel themselves unconfident and misleads in choosing the right path forward a language. It can easily be demonstrated in a comparison of these two methods. Imagine two students with two different approaches to language learning. The first student memorizes grammar rules, applies the patterns by doing exercises, lists new words from the text in the course book and learns them by rote repetition. In contrast, we have the second student, who translates his daily life conversations into his target language, practices it with his mates or friends, reads texts on the topics he is keen on reading in his mother tongue, uses new words in his daily speaking practice and maintains his language learning process both online and offline. Both students work hard to achieve the same goal – acquiring a foreign language. How do you think, which of the students succeed better? As a result, the first student will end up gaining a set of facts about the target language, whereas the second student will acquire the knowledge applicable in the natural environment in the practice. Moreover, the rote repetition mechanism of the learning way of the first student is less efficient rather than the second student's natural learning mechanisms of the brain.

***3.* Competitive learning environment in the class.**

Current school system provides students with competitive environment, what makes them compete with each other in order to get higher scores, however, should have encouraged them to cooperate. In a natural environment, process of learning a new skill beyond the classroom is held by courage of learner that does not force him to worry about grades, but learning a skill through interaction with other people, making mistakes and enjoy. Therefore, it is a personal improvement of the skill within collective that helps a beginner to develop the skill and gain more experience.

A learner's absorption of new experience is highly concerned by willingness and mental attitude to gaining a new skill. Let's return to our students from the previous problem and find out, which environment they belong to. The first student, obviously, studies for grades, hence, in competitive conditions, while the second student studies to make personal growth and acquires a new language through everyday practice, hence, in a collective environment, what makes his learning process enjoyable and comfortable for a learner. As for as a student is forced to work on a progress by means of studying a language as a subject, he will never be eager to learn more by himself. That's why enlarging a learner's comfort zone through making mistakes, open for new opportunities for active practice, joining communities with more experienced people enables him to maintain his desire to learn, since a learner, working on grades, is punished for each mistake, performs either in the best of he can or in no way. Moreover, the irony of the story is that the second student's progress will be a way better than the student's, whose primary goal was to get higher grades. Thus, as far as the learning environment's impact on a learner's desire is huge, creation of a cooperation environment is one of the first aid for learners, who suffer from current competitive one.

4. **Limited use of the target language in practice.**

It is not a big secret that even in the era of unlimited resources and opportunities provided by Internet, students are using the target language in a strongly restricted way such as making up sentences with ready-made patterns or shortly commenting on the texts or pictures from the course books within the class, while beyond – without almost any use. Although the use of the target language should not be bounded to inside the class activities, even in this case students don't often speak in it during the lesson. Course books usually provide students only with the texts about the language itself, its history and literature, but are not considering practice of speaking skill. One of the most important rules of a foreign language learning process is to create as many opportunities for a learner to use it in practice. Unless there is a daily practice of the target language, student will not be able to think and reach the fluency in it. Not only a speaking skill but also reading, writing and listening should be practiced on a daily basis so that the progress will show up as fast as possible. There are some non-conventional ways to keep the willingness of daily practice and not to get bored:

- Watching easy and entertaining videos with/without subtitles
- Imitation of some real-life situations in a group of friends
- Reading news on the target language
- Listening to the radio or podcasts to get familiar with colloquial speech of native speakers [2]
- Signing up for a conversation club
- Recording your thoughts
- Switching your hobbies to the target language [3]

In my opinion, involving students in such kinds of unusual activities is in charge of the teacher, so the students will get more encouraged to use the target language in

a joyful way. Thus, a daily practice is more likely to become a useful habit of learners to come up with endless possibilities to involve all four skills on a daily basis.

***5.* Purposeless learning a foreign language.**

Most of school learners do not have a clear answer for the question whether they have a purpose of learning a foreign language. Nowadays learning at least one foreign language is compulsory in most of schools. However, how many of students are really succeed in it? Furthermore, a learner does not have a wide range of foreign language choice. As long as they don't have a purpose of studying a language, they will never approach optimistically to acquiring it. As a result, we have students who are not interested in foreign language learning, are not able to succeed learning it and are unaware of its benefits. There is no fluency will be acquired by students while a process of learning a language is taken just as a requirement of the student. On the one hand, extrinsic motivation is a weak and uninspiring kind of motivation which is likely to fail at the first obstacle and is insufficient to motivate you forward to acquire fluency. On the other hand, intrinsic motivation is a superior, far effective kind of motivation. This type of internal inspire is derived from personal values that are significant for them. It is stronger and is likely to help you get beyond any challenges you have while studying. In that case, initial brainstorming is an integral part of an effective teaching process. Thus, learners and students will be able to find out a number of motivational reasons in order to acquire a new foreign language. Teachers ought to motivate students to develop personal motivational arguments connected to their objectives, interests, and passions.

To sum up all above said, language learning is a highly challenging process to both teachers and learners. Undoubtedly, most of schools learners do not experience a huge progress and success during this process. Nevertheless, it is up on them to turn a challenge to a fantastic adventure. I believe that including such implements as motivation, encouragement, enjoyment and regularity to the class might definitely change the attitude of learners and impact positively on them.

References:

1. https://www.lucalampariello.com/home/learning-a-foreign-language-in-school-doesnt-work/
2. https://www.goabroad.com/articles/language-study-abroad/10-best-ways-to-learn-a-new-language
3. https://www.fluentu.com/blog/foreign-language-immersion/

UDC 811

TRANSLATION OF IDIOMS BY CHOOSING NEAR EQUIVALENTS

Student: Zhusip A. 1703-41 groups
Supervisor: Suyundikov A.A. - master, senior teacher
South Kazakhstan state pedagogical university, Shymkent, Kazakhstan

Түйін

Бұл мақалада қазақ және ағылшын тілдеріне негізделген фразеологиялық бірліктердің дифференциациясы қарастырылады. Тіл – адам өмірінің ең маңызды құралы. Тіл құбылмалы, бірақ кез келген тілдің өмірінде өзгермейтін нәрселер – фразеологиялық бірліктер: мақал-мәтелдер, мәтелдер болады. Қазіргі уақытта көптеген ғалымдар ғылыми

әдістер арқылы екі тілге қызығушылық танытуда. Фразеологизмдер: мақал-мәтелдер лексикологияның ең көп зерттелетін бөлімдерінің бірі болып табылады, сонымен бірге екі тілді салыстыру кезінде тереңірек зерттеуді қажет етеді.

Резюме

В данной статье рассматривается дифференциация фразеологизмов на основе казахского и английского языков. Язык – важнейшее средство человеческого бытия. Язык изменчив, но в жизни любого языка есть неизменные вещи – фразеологизмы: пословицы и поговорки. В настоящее время многие ученые интересуются двумя языками с помощью научных методов. Фразеологизмы: пословицы и поговорки являются одним из наиболее исследуемых разделов лексикологии, в то же время требующим более глубокого изучения при сопоставлении двух языков.

The phraseological tradition was first associated with the name of V.V. Vinogradov proposed taxonomy of phrases dating back to the Swiss linguist S. Pali in 1940. According to Vinogradov, there are three main types of phrasal units: , and the second word is verbally connected, see the root of all evil to take action, to win, there is a seed of joy, where evil, measures, victory and joy retain direct meanings and roots, accept, acquire and assimilate the value associated with the implementation of the formulation)

Proverbs are not explicitly mentioned in V.V. Therefore, the Vinogradov method does not stand out in a special category. From the example given by V. V. Vinogradov, sayings of the type do not fall into the class of phraseological unions, and sayings of the type just a thing after one thing are included in the class of phraseological units Language units and phraseological plans. Vinogradov's works.

The concept of V. V. Vinogradov determined the development of Soviet terms in Russian linguistics for many years. Details were borrowed from abroad. In some well-known works, the theory of V. V. Vinogradov was modified and developed. Therefore, N. M. Shansky added the Phrase Classification Group of V. V. Vinogradov, in which genre proverbs have a small selection among rotten apple roses, on the one hand, no adventures, no victories, and on the other, genre nominations for higher educational institutions. The first are called "phrasal expressions of communicative signs", and the second - "phrasal expressions of nominative signs". A phrasal expression is “a structurally and stable phrase in use, which is not only a semantic branch, but consists entirely of words with free meanings.” It is true that expressions like Higher Education meet these criteria, but premature babies have no choice among the rotten apples, they have nothing to risk, nothing to win the semantics of the obvious interpretation that the meanings of these expressions do not consist of the immediate "free" meanings made by their words.

When describing terms in other languages, they are most often classified according to other principles. The theory of terminology developed by N.N. Amosova, A.V. Kunin, I.I. Chernysheva and others. I.E. Anichkov came up with his original formulation theory. In many studies, he considers phraseology as a linguistic discipline of word compatibility, in contrast to syntax as a science of word compatibility. Anichkov uses the term "idiom" precisely because he loves phrases - starting with a free proverb and ending with a proverb in the modern sense.

When terms are described in other languages, they are often classified according to other principles. The theory of terminology developed by N. N. Amosova, A. V. Kunin, I. I. Chernysheva and others, i.e. Anichkov put forward his original formula theory. Among many studies, he claims that phraseology is the linguistic discipline about the compatibility of words, while syntax is the science of the compatibility of words. Anichkov uses the word "proverb" precisely because he loves phrases - starting with a free proverb and ending with a proverb in the modern sense.

According to non-structural criteria, two additional classes of phraseological units are distinguished, based on other taxonomic assumptions: 1) phrases (combinations of phrases in the understanding of V.V. Vinogradov) and 2) phraseological units, proverbs, verbal formulas in the modern sense. Yu.D. Apresyan noted many ideas of I.E. Anichkov overcame time. In particular, I. E. Anichkov came close to the assignment of lexical functions, primarily Magn's lexical functions. The original concept of I.E. Anichkov is certainly interesting and, in fact, goes beyond the scope of formulations.

It is also worth noting the theory of terminology proposed by A.I. Molotkov differs from V.V., whose version formed the basis of the famous Russian phraseological dictionary. Vinogradov's concept. The scientist singled out the category of phrases, emphasizing that the word in the composition of the phrase loses its lexical and syntactic functions: "The constituent elements of the phrase lose all the symbols of the word (except for its phonetic form)". So in the modern sense, phrases include only idioms, phrases, proverbs, proverbs and catchphrases are excluded. It can be seen that the parameters of stability and reproducibility of this method are not fully taken into account. In fact, not all stable and regularly repeated phrases fall into the category of phrases in this concept, although all phrases selected for this parameter are certainly stable.

The applicability of the criteria for the loss of lexical and syntactic function in most cases is not obvious. For example, expressions that is less likely to claim to be part of the AI vocabulary. Molotkov's variant helps (realizes in the context of the type that he has mastered the customs business / matryoshka trade / theft), helps the inclusive form and is no longer a Russian lexeme and loses all the signs of the word "with the general semantics. The methodological problem of A.I. Molotkov is also the fundamental limitation of vocabulary in fact to phraseological units. If such a solution seems smart for compiling dictionaries, then as a general theoretical basis Phraseology. The study was clearly unsuccessful, since the volume of disciplines of phrases, proverbs, proverbs, etc. was not its clear.

In this concept, phraseology includes all set phrases - in the terminology of V. L. Arkhangelsky - “phraseology” and “set phrases”. Phraseology has a structure of phrases and establishes phraseological units. V. L. Arkhangelsky classified word combinations in different ways for various reasons, including the syntactic function. The core of the basic taxonomy of V. L. Arkhangelsky is the views of L. Elmelev on the types of relations between language units: interdependence (interdependence), determination (one-way dependence) and constellation (free communication).

As a result, three types of phrasal units were identified: 1. phrasal units based on interdependence (hulk-punks); 2. lexical units based on determination (to mess around, friend, to be trapped); 3. “definite” structures based on indefinite members at the semantic level” (lowered head, smirk, clumsy work, coldness, wink/ear, anger/frustration/fear/laughter). From an intuitive point of view, the further division of the assignment group into another set of subgroups is not always homogeneous, i.e., it is not clear what the linguistic phenomena of this or that assignment group are. So, delicious is semantically incoherent in the last group of very diverse phraseological units (smirk, “laugh”, bow your head, “mourn”) and phrases (clumsy work, severe cold). However, in the structural approach 60-70 this way of description looks more organic.

An essential feature of the concept of V. L. Arkhangelsky is the assignment of a set of grammatical phraseological units - “semantically discontinuous phraseological units”: as if; And; almost; not at all, etc.

The classification of phraseological units, mainly by semantic parameters, is described in many works by M. M. Kopylenko and Z. D. Popova. Based on a fairly reasonable assumption that there are many transitional cases between absolutely free phrases and strictly fixed and opaque phrases, the authors build detailed classifications, which they call artificial and unmotivated impressions. Classification is the cornerstone in the semantic features of the words corresponding to the expression. The main types of meanings are "denotation" and "connotation". It seems that in the first case the immediate sensations are understood and received from the bottom due to the tropical shift, and in the second case the chicken is in a state of intoxication. Perhaps the connotative meaning is interpreted as the uniqueness of a word within a certain phrase. Of the two, a maximum of three words are either denotative or connotative, depending on their constituents. For example, children study is a phrase where both components are used in the literal sense. On the other hand, in the expression of a denotative meaning, two subclasses are distinguished, and in an intensive one, three are distinguished. All sheepskin phrases consist of two separate parts. Oddly enough, the author uses phraseological units and phrases of the type, that is, free phrases without any sign of conditionality or stability, on the one hand, and on the other hand, excludes from the field a phrase consisting of more than three significant words. In addition, proverbs, proverbs, phonetic formulas with sentence structures are not considered phraseological units. As with many previous cases, the assigned phrasal groupings are illogical giving the impression of categorization for the sake of categorization

References:

1. Smirnitsky A.I. Lexicology of the English language / A.I. Smirnitsky. – Moscow: Foreign languages publishing house, 1956. – 322 p. – P.210-213.

2. Antrushina G.B. Lexicology of the English language: tutorial / Antrushina G.B., Afanasyeva O.V., Morozova N.N. – 6th stereotype edition, Moscow: Drofa, 2006. – 287 p. –P.110-116.

3. Smith L.P. Phraseology of the English language: translation / L.P. Smit Moscow: Uchpedgiz, 1959. – 207 p. – P.15-200.

4. Kunin A.V. Phraseology course of the Modern English language: Textbook for institutes and departments of foreign languages. – Moscow: Vysshaya shkola, 1986. – 336 p. –P.214-240.
5. Islam A. Ulttyq madeniyet kontekstindegi dunyenin tildik surety: Phil.gylym.dok.diss. – Almaty, 2004
6. I.Kenesbayev. Qazaq tilinin phraseologiyalyq sozdigi. – Almaty: Gylym, 1977.

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF INTENSIVE TEACHING OF A FOREIGN LANGUAGE AT SCHOOL

Арысбаева Эльнора Пирмуратовна – магистрант
Киясова Калия Куралбаевна – п.ғ.к., доцент м.а.
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В данной статье рассматриваются методологические принципы интенсивного обучения иностранному языку в школе.

Түйін

Бұл мақалада мектептегі шет тілін қарқынды оқытудың әдіснамалық принциптері қарастырылды.

It is necessary to understand intensive training as a holistic learning strategy, to single out the methodological principles on the basis on which it is built and which determine its specificity. Since the principles of intensive learning are necessary not only to create a theoretical basis for any of its existing systems, but also to define it and create other methodological systems within the framework of an intensive direction, it is advisable not to limit ourselves to listing methodological principles, but also to try to define it. present them in a system, and correlate them with the methodological system and its components.

As you know, any methodological system is manifested in the qualitative specificity of its subsystems and components, and in particular in their interaction.
The main subsystems can be considered as goals, the content of the subject, the content of the educational process, teaching tools, and methods. The allocation of the content of the subject as an independent subsystem is quite justified, because. the content of a subject is understood as the content and structure of educational material, or rather, its selection and organization, which is determined by educational goals. This element of the system influences and models the learning process, the pedagogical process. The subject and the educational process (functional aspect) together form the content of education. Accordingly, the specified subsystems are allocated a system of methodological principles, which, like the components of the methodological system, are interconnected and interconnected.

A large number of principles of training intensity are given in the literature. The study and analysis of their effectiveness provide grounds for considering that it is possible and appropriate to introduce the following characteristics of learning intensity into a secondary school:

- Educational activity, including communicative activity (G.A. Kitaygorodskaya) enabling (T.I. Kapitonova, A.N. Shchukin);
- The principle of collective interaction (g.A. Kitaygorodskaya);
- Person-oriented communication;

- The volume of digestible material in terms of its concentration;
- Conscious assimilation of language in communication teaching (A.A.Leontiev);
- The number and variability of exercises (I. A. Zimnyaya)
- Intensity of communication (A.A. Leontiev, I.A. Zimnyaya)
- Communicative atmosphere in the classroom (I. I. Samsonova)

Nowadays, intensive methods of teaching foreign languages are becoming increasingly popular. Intensive teaching methods - a set of methods for teaching a foreign language.

Intensive methods in methodology are considered to be a kind of educational system that differs in several features from existing methods, which are called traditional methods. The goals of intensive methods are aimed at achieving the largest amount of digestible material in a short time. The content of the training includes mastering a set of skills, abilities, and knowledge that are sufficient to carry out activities in a particular area of communication.

The English-intensive technique has gained particular popularity among those who want to learn to speak English Decently in the shortest possible time. Achieving this seemingly unrealistic goal allows a high level of stereotypical language - English is 25% stereotypical. Thanks to the study, memorization, and development of a large number of set phrases, a person can learn in a relatively short time to explain himself in a foreign language and understand the interlocutor [1,167].

"Intensive teaching of a foreign language is an education that focuses mainly on mastering communication in the studied language and is based on the psychological reserves of the individual and the types of activities of students that are not used in regular training" - G. A. Kitaygorodskaya.

V. M. Blinov, V. V. "Intensive learning is not just effective learning, it is learning that provides the highest efficiency in the minimum amount of working time possible with very little effort on the part of the student and the teacher," - V. Kraevsky. M. Blinov, V. V. Kraevsky.

Having defined the concept of "intensive learning", we can proceed to the essence and content of individual methods for its implementation.

Therefore, intensive learning methods - a set of methods, each of which covers a foreign language. These methods include:

- emotional-semantic method,
- accelerated learning method,
- the method of activating the student's reserve abilities,
- rhythmopedia,
- immersion method,
- express method,
- the course of speech behavior.

English in general, among the many intensive modern methods of teaching English at school, can be distinguished as the main and main communicative teaching method.

"Optimal pedagogical communication, A.A. It is such communication between a teacher and schoolchildren in the learning process that creates the best conditions

for the development of the motivation of students and the creative nature of educational activities for the correct formation of the student's personality, Leontiev Decries. it provides a favorable emotional climate for learning, provides social management -psychological processes in the children's team, and allows you to make the most of the teacher's personal qualities in the educational process.

In social psychology, there are two types of communication: role-playing communication, when speakers perform any social, public role the speakers have their worldview, experiences, knowledge, feelings, interests, etc. Personal communication, in which they act on their own, so to speak, as individuals who are.

It is impossible to change this situation while maintaining the nature of traditional education because its nature contradicts the nature of communication (the personality of communication!). Yes, and pedagogical communication in this case will be only an October addition to learning and not an organic part of it. There is a need for a different educational system, that is, a system based on communicativeness. [2,141].

The importance of learning a foreign language is a well-known topic today. But also, as mentioned in previous conversations, an important problem is the motivation of students to learn a foreign language at an early age. A lot of suggestions have been made in this regard, but I study a little at our school and do not believe that motivation is sufficient at age, since I was brought up in it. The efforts required to motivate our teachers are not enough. Movies, slides, and cassettes are the tools that should be used in this regard. I think that's how it should be. However, during the period when I was growing up, there was a great inadequacy in this regard. British and American magazines and comics simultaneously participated in solving this problem. I believe it will be useful in the comics magazines we call. This is an important problem; that is, the alleged motivation is completely inadequate from the point of view of practice, I can argue with this; but in recent years, in a system called functional-conceptual, this problem has disappeared to some extent.

Another problem is that I don't think you need to be a student to understand this problem, there are learning difficulties in crowded classrooms, for the training to be sufficient, the teacher must take care of each student for a certain period. As the number of students in the class increases, it becomes more difficult. At the same time, from the point of view of the student's fluency of speech, it is necessary to speak as much as possible in the lesson, priority should be given to the student's speech, but this becomes difficult while the classes are crowded.

Focusing on grammar teaching in schools and applying this process mechanically in the classroom leads to students getting bored with English lessons. Therefore, the situations in question are motivating English learning, which should be a fun process for students it prevents them from being. A fun way to learn English in schools to make English learning by teachers from the perception of a lesson needs to be removed. In addition to these, to communicate the learning of English for it to be a skill acquired by teachers, students to learn English they need to ensure that they learn by having fun. The child's speech and the mistakes he makes while learning are the steps for him to learn to speak. Adult individuals can hardly handle the process of learning a foreign language. In addition, the teacher October the extremely strict

prescriptive classroom environment that he has created also triggers this situation. However, they allow students to laugh at the mistakes and mistakes they make they need to be aware that they can learn significantly faster. Therefore, it is a place where the mistakes that learners make are tolerated and they can enjoy the creation of a learning environment is extremely important.

The creation of this trusted environment is seen as the main responsibility of foreign language teachers. As in all teaching processes, it is a situation related to the motivation of the student to participate in the learning process in English teaching. In this context, the teacher's approach, the techniques he uses, the feedback-correction cycle, the classroom management style, measurement, and evaluation activities should be of a nature that will ensure the student's participation in the lesson and make this participation continuous.

References:

1. Ganina, N. S. Game technology at the initial stage of training / N. S. Ganina // Almanac of School No. 139. - 2017. - p. 167 - 168.
2. Gladilina, I.P. Some methods of work in English lessons in elementary school / I.P. Gladilina // IYASH. - 2013. - p. 141 - 143.
3. Zaynullina, G. M. Game technologies at the initial stage of training / G. M. Zaynullina // Almanac of School No. 139. - 2017. - p. 168 - 169.

ӘОЖ 811.112.2

СЛЕНГТІҢ ҚАЗІРГІ НЕМІС ТІЛІНДЕ СӨЙЛЕУДЕГІ КОММУНИКАТИВТІК РӨЛІ

Батырханова Д.Н. — 1703-61 тобының студенті

Ғылыми жетекші: Абдукаримова А.А. — аға оқытушы

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

Цель этой исследования заключается в том что сленг являются одним из важных аспектов языка и представляет собой наиболее актуальную современной лексикологии. Данная работа позволяет решение этой задачи.

Summary

The relevance of the study lies in the fact that slang, being an integral part of the language, is one of the most relevant and controversial problems of modern lexicology. This work contributes to solving the problem of definition, essence and main distinguishing features of the phenomenon under study.

Тіл – көптеген салалардағы адамдардың іс-әрекетін реттейтін қуатты құрал. Тіл қарым-қатынас құралы ретінде сол тілде сөйлейтін халықтың ерекшеліктерін, мәдениеті мен тарихын көрсететін, қоғамдағы барлық өзгерістерге жауап беретін айна іспетті. Қазіргі әлем динамикалық дамуда, онымен бірге тілдер де үздіксіз дамуда. Қоғамда болып жатқан барлық оқиғалар ауызша сөйлеудің жануына әсер етіп, олардың дүние жүзі тілдерінде реакциясын алып, адамзаттың лексикасын жаңа сөздер мен сөз тіркестермен толықтырады. Адамның қарым-қатынасы – білім мен эрудицияның маңызды көрсеткіштерінің бірі. Адамның қоғамды қабылдауы, оның әлеуметтік және кәсіби қызметтегі беделі қарым-қатынастың қалай

дамитындығына байланысты. Ал қарым-қатынастың негізгі құрамдас бөлігі - сөйлеу.

Сөйлеу - шындықты көрсететін нақты форма. Ол мәдени бағдарлардағы, құндылықтар мен көзқарастардағы өзгерістерге байланысты біздің өмірімізде болып жатқан өзгерістерді бақылайды.

Тілдің, демек, сөйлеудің құрамдас бөлігі, сленг лексикологияның негізгі және ең проблемалық аспектілерінің бірі болып табылады, өйткені ол оны қолданатын қоғамдардың тілдік және мәдени ерекшеліктерін көрсетеді.

Сленг - әдеби тілге сәйкес келмейтін әлеуметтік лингвистикалық құбылыс. Оның пайда болуы белгілі бір әлеуметтік және кәсіптік топтардың өзара әрекеттесуіне байланысты, нәтижесінде тілдің әртүрлі қабаттарының ерекшеліктерін көрсететін әдеби емес ауызекі сөздіктің қабаттары қалыптасады. Белгілі бір қарым-қатынас жағдайында қолданылатын және жалпы қабылданған әдеби лексикаға контекстіленген жарқын эмоционалды және бағалау түстері мен экспрессивтілігімен сипатталатын сөздер. Кейбір зерттеушілер сленгті интеллектуалды тілдің ерекшелігі ретінде емес, әдеби тілге жат деп қабылдайды. Соған қарамастан, бүгінде адам қызметінің барлық салаларында сленг лексикасының «кеңейгенін» байқауға болады. Сленг бірліктері радио мен теледидарда, газетте, әдебиетте және интернетте қолданылады. Жастар тілі (Jugendsprache) сленг санатына жатады. Сленг үнемі өзгеріп отырады, бірақ ол әлі де назардан тыс қалмайды. Оның үстіне, халықаралық байланыстарды кеңейту жағдайында жастар сленгін зерттеудің маңызы артып келеді(тәжірибелер, экскурсиялар, неміс тілі мамандарының көптеген пәндер бойынша нұсқау беруі, бейнероликтерді көру, неміс тілінде заманауи әндерді тыңдау, ана тілінде сөйлейтіндермен бейресми кездесулер).

Неміс сленгі - қызықты тілдік құбылыс, оның өмір сүруі белгілі бір жаста ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік, уақыттық және кеңістіктік шекаралармен шектеледі. Неміс сленгінің ең маңызды ерекшелігі - оның диалектілік сипаты. Диалекті қосу көбінесе жастар ортасында ирониялық әсер жасау үшін қолданылады. Территориялық дифференциация (бөлектілік) неміс тілі үшін өзінің ерекше тарихи дамуына байланысты маңызды мәнге ие болғандықтан, неміс жерінде диалектілік белсенділік көптеген басқа елдерге қарағанда әлдеқайда айқын. Нәтижесінде ауызекі тілдегі неміс тілінің жергілікті ерекшеліктері, мысалы, орыс немесе ағылшын тілдеріне қарағанда айқынырақ[1].

Неміс сленгінің тағы бір ерекшелігін де атап өткен жөн. Қазіргі неміс сленгіне және тұтастай алғанда тілге ағылшын компьютерлік бағдарламар мен веб-коммуникациялардың (әлеуметтік желілер) дамуы үлкен әсер етті. Сол сияқты немістің жастар тіліне (сленгті көбінесе жас ұрпақ қолданады) ағылшын тілінің музыкасы, мәдениеті, киноиндустрияның танымалдылығы мен кеңінен таралуы ықпалын тигізді. Жалпы, ағылшын тілі немесе осы тілден алынған сөздер қазіргі неміс сленг лексикасын толықтыратын негізгі ақпарат көздерінің бірі болып табылады. Бұл процестің мысалы ретінде неміс сленгіндегі келесі сөздер пайдалы: “lucky” (luck) - әрқашан жолы болғыш адам, “worken” (to work) - жұмыс істеу, “chatten”(to chat) - сөйлесу, әңгімелесу. Ауызекі неміс тілін

ағылшындандыру мәселесі тіпті күлкілі терминдердің пайда болуына әкелді: “Denglisch” (“deutsch” + “englisch”) “Germeng” (“german” + “englisch”) Соңғы мәліметтер бойынша, 4000-ға жуық ағылшын тіліндегі, әсіресе американдық нұсқасындағы сөздер неміс тіліне, соның ішінде неміс сленгіне көшкен[2].

Неміс тіліне тек қана ағылшын тілінен енген сөздер ғана емес сонымен қатар итальян тілінен енген кеңінен қолданылатын бірнеше сленгизмдер бар: “Come va, alles okay?” бұл сөйлемдегі come va итальян тілінен аударғанда ‘қалайсың’ деген мағынаны береді. Осы сөз тіркесінің неміс тіліндегі эквиваленті - “Wie geht es dir?” немесе “Wie geht's?”. Алайда итальян тілі неміс жастар сленгінің дамуына қатты әсер еткен жоқ.

Қазіргі таңда “өте жақсы”,”керемет”,”тамаша” сөздеріне синонимдес сленгтер жиі қолданылады. Мысалы: “Super” (hoch besser als sehr schön, sehr gut), “Prima”, “Klasse”, “Toll”, “Schau”, “Geil” (sehr gut), “Megageil” (sehr sehr gut), “Cool” (besonders gut), “Fett” (sehr gut), “Funky” (sehr gut), “Krass” (sehrgut), “Tierisch”, “Teufisch”, “Höllisch” (sehr gut), “Irre” (besonders gut).Бұл сөздерді қолдану осы әлеуметтік топ өкілдерінің басқалардан өзін-өзі оқшаулауына ықпал етеді және сонымен бірге оларды белгілі бір «ерекше» топқа байланыстырады[3]. Басқаша айтқанда, жастар стандартты емес тілдік өрнектерге (топаралық үйлесімділікке) ұмтылады. Сонымен бірге жастар қарым-қатынас барысында «басқалар сияқты» сөйлеу үшін достарынан арнайы экспрессивті сөздер мен сөз тіркестерін қабылдайды (топ ішіндегі бейімделу).
Сленгтің пайда болған сөйлеу қауымдастығының өмір салтын көрсетеді. Жастардың сөздік репертуарында кәсіби қажеттіліктерді, сондай-ақ жалпы сөздік қорды көрсететін сленгизмдер ерекшеленеді. Әсіресе студенттер мен оқушылардың арасында оқуға байланысты сленгизмдерге өте бай: «Abi»-Abitur, «Assi»-Assistent, «Stip»-Stipendium, «Proff»-Proffessor, «Mathe»-Mathematik, «Tri»-Trigonometrie.

Жалпы күнделікті қолданыста жүрген сленгтер мыналардан тұрады:

- Жұмыс орнына байланысты сөздер: “worken”, “robotern” – arbeiten, “hämmern” – viel arbeiten, “reinhämmern” – mit Hochdruck arbeiten;
- оқу іс-әрекетіне қажетті пәндердің атаулары: “der Gedankenmanifestator” – der Bleistift, “die Gehirnprothese” – der Taschenrechner;
- киім түрлерінің атаулары: “Klamotten” – Kleidung, “das Outfit”, “der Look”, “die Anmache” – Kleidung, “Edel-Look” – gute, modische Kleidung;
- ойын-сауық, хобби, бос уақыт, бос уақыт саласына қатысты сөздер: “shoppen” – durch Geschäfte bummeln, “das Date” – ein Treffen, Verabredung, “dancen” – tanzen, “die Bambule” – der Tanzabend;
- ақша атаулары: “die Kohle”, “die Knete”, “die Mäuse”, “der Kies”, “das Moos” (aus der Gaunersprache), “die Möpse”, “die Monnis” – ақша, “die Tonne” (жүздік купюра), “das Esperantogeld” – der Euro;
- күнделікті тұрмыста қолданылатын көліктер мен заттардың атаулары: “die Bohrkrücke”, “Blechhaufen”, “Kinderwagen”, “Rostlaube”, “lahme Schnecke”, “heiße Mühle” – das Auto; der Muckomat – das Radio;
- адамдарды білдіретін немесе адамдарды бағалайтын зат есімдер: “Wixer”, “Arsch”, “Arschkrampe”, “Nullchecker”, “Spacken” – Idiot; “Maus”, “Perle”,

“Schnecke”, “Torte”, “das Perlhuhn”, “das Sahnetörtchen”, “die Biene”, “die Sonne” – sympathisches Mädchen;

- ата-анаға байланысты сөздер: “Mumie”, “Erzeuger”, “Grufties”, “Alte”, “Kalkleisten”, “ötzi” – ата-бабалар (ағылшын тіліндегі «old» – ескі, алғашқы адам қалдықтары табылған Тироль ötztal өлкесінің атымен атлған), “Daddy” - Vater;
- бағалау ұғымдары: “Klasse”, “Spitze”, “supergut”, “toll”, “oberaffengeil” – hervorragend, “cool” – locker, lässig, gelassen, besonder gut, “ätzend” – uninteressant;
- сәлемдесуді білдіретін сөздер мен сөз тіркестері және сыпайылық формалары: “Hey!”, Servus (Southern), Moinsen (Northern),Tach (Northern, Northrhein-Westfalian), “Hi” – Hallo! (Begrüßung), “Sorry!” – Entschuldigung!
- көңіл-күйді білдіретін сөздер мен сөз тіркестері: “Wow” – Ausruf der Bewunderung, “Boey” («Boah Ey») – Ausruf (des Erstaunens; der Bewunderung)[4].

Сленгтің коммуникативті қызметі, ең алдымен, сленгтің адамдар арасындағы қатынас құралы болуымен байланысты. Ол бір адамға (сөйлеушіге) өз ойын айтуға, ал екінші адамға (қабылдаушыға) түсінуге мүмкіндік береді.

Қорыта келе сленгтің қоғамның әр саласында кездесетінін түсіндік. Сленгте жаңа сөздер мен сөз тіркестерінің пайда болуы әлеуметтік өзгерістерге қатысты, өйткені жаргон тілдің «тірі» бөлігі болып табылады, ол жазба тілге қарағанда әлемдегі соңғы тенденцияларды, идеялар мен жаңалықтарды тезірек сіңіреді. Бұл мақалада оның атқаратын қызметі жағынан жаргонға талдау жасалды.

Сондықтан талданған материалдың сленгті зерттеудегі халықаралық байланыстарды кеңейту контекстінде өзектілігі бар және неміс жастарының психикасының ұлттық ерекшеліктерін жақсы түсінуге көмектеседі деген қорытынды жасауға болады.

Сленгті білу адамдарға табиғи тілдік ортада неміс тілін үйренуге және қарым-қатынас дағдыларын жақсартуға көмектеседі. Сленг бірліктерін білмеу немесе түсінбеу мәдениетаралық қарым-қатынас әрекеттерін жүргізу кезінде әртүрлі қызығушылыққа, сөйлеу қателеріне және коммуникациялық «сәтсіздіктерге» әкеледі. Бұл алдын алу шараларына ерекше назар аудару керек.

Әдебиеттер:

1. Ольшанский И. Г. Die Wortbildung als der wichtigste Weg und das produktivste Verfahren der Wortschatzerweiterung / И. Г. Ольшанский, А. Е. Гусева // Лексикология: Современный немецкий язык . – Москва : Академия, 2011. – С. 96-116

2. Нос Н.И. Причины возникновения англицизмов в немецком языке // Филологический аспект: международный научно-практический журнал. 2019. № 8. С. 17-21.

3. Die Jugendsprache: Неміс жастарының сленгі және оның ерекшеліктері.

4. Неміс тілі: неміс тіліндегі сленгтер. URL: https://online-teacher. ru/blog/deutsch-molodyozhnyj-sleng

ОЖ 372.8:57/59

БИОЛОГИЯ САБАҒЫНДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ӘДІС-ТӘСІЛДЕР ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Нышанбай Б.Қ. – 1505-11 тобының магистранты
Ғылыми жетекші: Утегенова Г.А. – PhD, аға оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

Методика преподавания биологических наук является основным залогом качественного образования студентов. Для формирования научного мировоззрения молодого биолога необходимо овладение методами и понимание связи биологии с другимм научными областями.

Summary

Teaching methodology in the biological science is the main guarantee of quality education of students. In order to form a scientific worldview of a young biologi, it is necessary to learn the methods and understanding of connections of biology with other scientific fields.

Биологияны оқыту әдістемесі – жоғары білім саласында өтілетін пәндерді оқыту және тәрбиелеу процесі. Ал қолданылатын әдіс оқу пәнінің мазмұнын, тәрбиелеудің формасын айқындап қарастырылып беріледі.

Әрбір биолог маман биология ғылымының маңызын, қоғамдағы, ғылымдағы орнын түсіне отырып қана жаңа жас ұрпақты тәрбиелей алады. Биология ғылымының оқу жетістіктеріне әсері маңыздылықты талап етеді. Әдістеме тек білім алушыларды сапалы түрде білім алуға және оны білімді, ғылымда дұрыс пайдалана алу құралдарын көрсетеді.

Еліміздің білім саласы жылдан жылға дамып, білім беру бағдарламасы - заман талабына сай дамуда. Осыған байланысты білім беруші мамандар оқытудың түрлі әдіс тәсілдерін үнемі меңгеріп, жаңарып, оқып және оны практика жүзінде қолдану үстінде.

Қазіргі кезде білімде қойылатын бірінші талап, жас ұрпаққа саналы. сапалы білім мен ғылымды қатар бойға дарыта білу. «Ұрпағы білімді халықтың келешегі айқын болады» дегендей осы мақсатта жұмыс жасасақ, сөзсіз нәтиежеге жетеріміз анық. Сөзіміздің айқын болу үшін бірнеше әдіске тоқтала кетер болсақ.

Биология сабақтарында "модель құру" қызықты әдісін қолдану ұсынылады. Қазір бізде сабақта қолданатын қызықты компьютерлік бағдарламалар, анимациялық модельдер бар. Мысалы: адамның қаңқасын, виртуалды анатомия сериясының адам жүрегін жинаңыз. Мұнда "комментаторды" қабылдау да орынды - анимациядағы дыбысты өшіріп, балаларға бейнені немесе сюжетті дыбыстауға мүмкіндік беріңіз. Балалар өздері де қуана-қуана дайындайды модель – аппликациялар: "жасушаның бөлінуі", "өсімдіктер бөлімі", "балық қаңқасы". Ойындар коммуникативті және кооперативті құзіреттілікті қалыптастырудың жақсы формасы-іскерлік ойындар. Рөлдік ойындарды қолдану ойын сюжеті мен таратылған рөлдерге сәйкес модельденген өмірлік жағдайда оқушылардың мақсатты әрекеттерін қалыптастыруға ықпал етеді. Ойын технологиялары негізгі құзыреттіліктерді

дамытуға ықпал ететіні сөзсіз, өйткені мұнда жаңа ақпарат алу және алмасу жүреді, қарым-қатынас және өзара әрекеттесу дағдылары қалыптасады.

“Стикердегі диалог” әдісі. Бұл - үйге берілген жұмысты, тексеруге, сұрауға арналған өте тиімді әдіс. Бұл әдісті қолданған жағдайда білім алушы, оқыған сұрақтың нақты жауабын білген дұрыс. Әдіс-тәсіл білім алушыны тезірек ойлануға есте сақтауға, көптеген ашылмаған қабілетткерін ашып, шапшаңдыққа үйретеді. Себебі, қағазда басқа сұрақ жазылады және де жауабында да басқа жауап болады. Бұл әдісте не байқауға болады? Білім алушының білімділігін, байқампазлығын, есте сақтау қабілетін көптеген қасиеттерін байқауға болады. Сонымен қатар бұл әдістің тағы бір ерекшелігі ынтымастық атмосфера қалыптастырып, білім алушылардың тек өзінің сұрағын мес, өзгенің де сұрағының жауабын естуге тырысып, өзі сұраққа жауап беруге тиіс. Бұл әдіс білім алушылардың арасында сыйластық қалыптастырады. Тиімді әдіс-тәсіл саналы ұрпаққа берілетін білімнің сапалы сабақ кепілі. Сабақтарда түрлі әдіс қолданған сайын, сабағымыз қызықты әрі, білім алушының сабаққа деген көзқарасы дамиды. Заманға сай әдіс-тәсілдер білім берушінің шеберлігін арттырып, білімін толықтыра түсетіні белгілі.

Қорытындылай келе, жаңартылған білім беру бағдарламасы менің көзқарасым бойынша: болашаққа ұмтылатын жастарға, сапалы білім қалыптастыруда таптырмас мүмкіндік болып саналады. Егемен еліміздің жастары сапалы, заманауи білім алса білімді де білікті маман болып шығатыны сөзсіз. Соның нәтижесінде еліміз іргесі мықты, бәсекеге қабілетті елдермен тең дәрежеде болады. Әрбір мұғалім - технологияны жасаушы. Қазіргі таңда мұғалімдер біліктілігінің нәтиежесінде білім жүйесінде, түрлі әдістер мен тәсілдер қолданылуда. Әдістер білім алушының қызығушылығын оятып, сапалы білімге жол ашуда. Биологияны оқыту әдістерінде әдіс-тәсілдерді қолдану оқу жетістіктеріне оң әсер беруде.

Әдебиеттер:

1. К. Жунусова и др. Биология. Дидактический материал. А., Атамұра, 2003. 95 с.

2. Н.С. Иванова. Биология: 6 класс: Книга для учителя. М.: Первое сентября, 2002. 256 с.

3 Е.П. Бруновт «Содержание обучения биологии в средней школе» М,. Педагог, 2009

4.Н.В. Падалько, В. Н. Федорова, Н.И. Шапошников и др. «Методика обучения ботанике» М., Просвещение, 2010

5.В.М. Корсунская, Г.Н. Мироненко, З. А. Макеева, «Уроки общей биологии» М., Просвещение, 2008

6.Б.Д. Комиссаров «Методологические проблемы школьного биологического образования» М., Просвещение, 2005

ОӘЖ 581.4

ҚАЗАҚСТАНДА ДӘРІЛІК ӨСІМДІКТЕРДІ ЗЕРТТЕУ ТАРИХЫ

Жаушыбек А.Ж.- 1505-11 тобының магистранті
Ғылыми жетекші: Мамыкова Р.У. - б.ғ.к., доцент м.а.
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті, Шымкент

Резюме

В статье приводится значение лекарственных растений как в научной, так и в народной медицине. Даны материалы по истории изучения лекарственных растений в Казахстане. Более подробно описаны труды ученых по изучению конкретных видов лекарственных растений. Эти сведения могут быть использованы обучающимися при выполнении проектной и исследовательской работы.

Summary

The article presents the importance of medicinal plants in both scientific and folk medicine. Materials on the history of the study of medicinal plants in Kazakhstan are given. The works of scientists on the study of specific types of medicinal plants are described in more detail. This information can be used by students when performing project and research work.

Қазақстанның флорасы мен өсімдік ресурстарының ерекшеліктерін көптеген зерттеушілер зерттеді. Құрамында ең перспективалы флавоноидтары, эфир майлары бар өсімдіктердің ресурстық сипаттамасы М.К. Кукеновтың [1,2] монографияларында келтірілген.

Қазақстанда дәрілік өсімдіктерге биологиялық зерттеулер ҚР Ғылым академиясының фитохимия институтында, ҚР БҒМ "ботаника және фитоинтродукция институты" дәрілік өсімдіктер кешенінде жүргізіледі, онда 60 тұқымдасының әлемдік флораның 270-300 түрі өсіріледі [3].

Бұл жердің физикалық-географиялық жағдайлардың өте алуан түрлілігі осы аймақтың флорасы мен өсімдік ресурстарының байлығын, өзіндік ерекшелігін, тіпті бірегейлігін анықтады, мұнда (Artemisia cina Berg, helichrysium maracandicum M. Pop.), сондай-ақ шетелдік өсімдіктер (Solanum avicula forst., Cassia acutifolia Del., Catharanthus roseus (L.) G.Don. және т.б.) жергілікті өсіруге мүмкіндік берді [4].

Дәрмене өсімдігінің мәдени түрге енгізу бойынша алғашқы тәжірибелерді Оңтүстік Қазақстандағы БДӨЗИ (ВИЛАР) тірек пунктінің қызметкері С. А. Суетинов бастады және оң нәтижелер берді. Н. П.Бринг Сайрам ауданында Нәзік алқа өсімдігінің өнеркәсіптік дақылдары 23,5 ц/га өнім алуға мүмкіндік берген , және осы аймақта Т.Н. Джанабаев өткір жапырақты кассияны өсіріп, оның биологиялық ерекшеліктерін анықтап және кейіннен "Дермене" совхозына енгізе отырып, оны өсірудің ең тиімді әдістерін әзірледі [5].

Қызғылт катарантустың биологиялық ерекшеліктері мен өнімділігін А.М. Маралбаев зерттеді [6]. Бұл жағдайлар шаруашылықтарға осы дақылдардан едәуір жоғары өнім алуға, шикізат мөлшерін ұлғайтуға мүмкіндік берді. Олардың негізінде зауыт Фармация үшін салосодин, антросенин, глауцин, мукалтин және т. б. сияқты құнды жартылай өнімдер шығарды.

М.Ә. Баймухамбетов Самарқанд сарыбас өсімдігінің биологиялық және морфологиялық ерекшеліктерін және Қазақстанның оңтүстігінде, оңтүстік-шығысында құрғақ жағдайда өсіру әдістерін анықтады. Самарқанд сарыбасы мәдени жартылай өнеркәсіптік плантацияларда сәтті өндірістік сынақтардан өтті [7].

«Дәрілік өсімдіктерді енгізу жоспарларының Медициналық және экологиялық негіздемесі» тапсырмасын орындау шеңберінде интродукциялау жөніндегі жұмыстарды қарқындату үшін ҚР фармакологиялық комитеті оларды мәдени түрге енгізу кезектілігін белгіледі. Осы кезекке сәйкес, Қазақстан өңірлерінде дәрілік өсімдіктер мәдени түрге енгізудің бастапқы сынау және өнеркәсіптік өңдеуге шығу жүзеге асырылған кешендік учаскелер құрылды. Оңтүстік Қазақстан бойынша мұндай зерттеулер соңғы жылдары жүргізіле бастады. Осы бағыттағы одан әрі зерттеулер дәрілік өсімдік шаруашылығы ғылымының дамуына үлес қосады.

Дәрілік заттарды зерттеу саласындағы үлкен жетістіктерге қарамастан өсімдіктермен байланысты барлық мүмкіндіктер өсімдіктерді қолдану әлі таусылған жоқ. Дәстүрлі медицина деректерін пайдалану, терең емдік қасиеттері туралы халық арасында қалыптасқан идеяларды ғылыми талдау, көптеген өсімдіктер емдеу құралдарының арсеналын одан әрі байытуға көмектеседі және оларды халықтық денсаулық сақтау қызметіне қояды.

Өсімдіктердің адам өміріндегі практикалық құндылығы орасан зор. Көптеген дәрілік және техникалық өсімдіктер оны қантпен, ақуыздармен, майлар, дәрумендер, фитонцидтер, қышқылдар, шайырлар, таниниді заттармен, балмен және балауызбен қамтамасыз етеді. Олардың құрамында биологиялық белсенді заттар бар, адамның әл-ауқатын жақсартуға ықпал ететін, оны күшейтетін оған әсер ететін қолайсыз орта жағдайларына қарсылық жасайтын, жүрек-қан тамырлары, ми, жүйке, ас қорыту және шығару қызметтеріне емдік әсер етеді.

Дәрігерлер жазған рецепттерге кіретін дәрілік өсімдіктердің көп мөлшері үйде қолданылады. Мысалы, шаюға арналған сәлбен, тамақ, суыққа арналған арналған түймедақ, қорқынышқа қарсы шүйгіншөп тамшылары және басқалары. Дегенмен, өсімдіктер ең көп қолданылады халық медицинасында. Қазіргі заманғы дәрілік препараттардың 40% - дан астамы өсімдіктер. Көптеген ауыр ауруларды емдеуде - жүрек-қан тамырлары, бауыр, бүйрек, асқазан-ішек аурулары және т. б. өсімдіктер 80-90% құрайды.

Халық әдетте дәрілік өсімдіктерді өзі жинайды. Өсімдіктер, ғылыми медицинада танылған және көп мөлшерде жиналған, мамандандырылған кеңшарларда өсіріледі. Алайда әзірге 40-тан аз мәдени түрі, қалғандары жабайы флорамен қамтамасыз етілген. Дәрілік заттар номенклатурасындағы заманауи ғылыми медицина құрамында өсімдіктердің 150 түрі бар. Өсімдік шикізатының көп бөлігі дәрілік заттарды өнеркәсіптік жолмен жасау үшін қолданылады. Жақында дайындалған препараттарға сұраныс айтарлықтай өсті және оралған дәрілік шикізатқа: шөптер, жемістер, гүлдер, қабық және профессор Ф. Ромашов атап өткендей, бұл өте түсінікті жағдай: «Өсімдіктер арасында емдеу үшін бәрін табуға болады және».

Қазіргі уақытта дәрілік өсімдіктерді жинаумен көптеген қалалық және ауылдық мектептердің оқушылары айналысады. Олар жинайтын шөптердің түрлерін және қаншалықты қызықты екенін білу керек. Сондай-ақ, бұл мәселе табиғатқа ұқыпты қарау туралы екенін атап өткен жөн, мемлекеттік қаулылардың тақырыбы ғана емес, сонымен қатар халықаралық келісімдер.

Жалпыға ортақ проблемалар кешенінде «қоршаған ортаны қорғау» ұғымымен қорғау туралы мәселе тек маңызды емес өсімдіктер емес, сонымен қатар жеке өсімдіктер. Сондықтан, ең алдымен, бірінші кезекте қорғалуы керек түрлерді білу қажет. Қазірдің өзінде кейбір дәрілік өсімдіктер сирек кездеседі, олардың ішінде саны қатты азайып бара жатқан түрлер де бар (мұндай жағдайда, мысалы, Ақ тұңғиық, аққугүл, Сауыр тегеурінгүлі, Сиверст алмасы, Павлов итмұрыны және басқалары).

Соңғы жылдары әртүрлі медициналық басылымдар пайда болды, кейбір ауруларды дәрі-дәрмектермен емдеуді сипаттайтын көптеген мақалалар, ал педагогикалық журналдарда әр түрлі мектеп оқушыларының дәрілік өсімдіктерді зерттеу қажеттілігінің керектілігі жазылады.

Қазіргі уақытта биология сабақтарында және сабақтан тыс жұмыстарда оқушылардың жобалық және зерттеу жұмыстарына көбірек мән берілуде. Мектеп биология курсында дәрілік өсімдіктерді зерттеу барысында оқушылар күшті білім алады. Осыған байланысты мектепте биологияны оқу кезінде дәрілік өсімдіктер туралы білімді кеңейту жолдарын анықтау қазіргі кезде өзекті мәселе болып отыр.

Әдебиеттер:

1. Кукенов М.К., Егеубаева Р.А., Аверина В.Ю. и др. Эфирномасличные растения Казахстана и их рациональное использование. –Алма-Ата: Наука, 1990. – 141 с.
2. Кукенов М.К. Ботаническое ресурсоведение Казахстана. –Алматы: Ғылым, 1999. - 160 с.
3. Грудзинская Л.М., Артемова Л.М. Интродукция лекарственных рас-тений //Итоги и перспективы развития ботанической науки в Казахстане: тез. докл. Межд. науч. конф. – Алматы, 2002. –С.384-388.
4. Белова Е.А. Полынь заилийская – новое сантонинoносное растение и биология ее в природе и культуре //Автореф. дисс. … канд. биол. наук. – Фрунзе, 2014. -20 с.
5. Джанабаев Т.Н. Биологические основы культуры кассии остролист-ной в условиях Южного Казахстана //Автореф. дис. … канд. биол. наук. - Алма-Ата, 1972. -28 с.
6. Маралбаев А.М. Некоторые вопросы биологии и продуктивности катарантуса розового в условиях юга Казахстана //Рациональное использо-вание растительных ресурсов Казахстана. –Алма-Ата: Наука, 1986. -С.159-161.
7. Баймухамбетов М.А. Целебные растения. –Шымкент, 1995. –С.63-183.

Ж 372.8:502

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА «ЖАРАТЫЛЫСТАНУ» ПӘНІНЕН «ЖАНУАРЛАР» БӨЛІМІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Еламанова Ж. Р., Ережепбаева А. Ж., Жақып Ш. Т. - 1301-39 тобының студенттері
Ғылыми жетекші: Ақынова Л.А. - б.ғ.к.,аға оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В статье приведены методические рекомендации, применяемые при изучении раздела "Животные" по предмету естествознания в начальной школе, и кратко срочный план урока занятий

Summary

The article presents methodological recommendations used in the study of the section " animals" of natural science in elementary school, and a brief lesson plan

Бастауыш мектептегі жаратылстану пәнінің мазмұны" Адам - Табиғат" жүйесі шеңберінде ғылыми білімнің қарапайым деңгейін дамытуға бағытталған. Бұл оқу пәні оқушылардың табиғатты тануға деген қызығушылығын зерттеу дағдыларын дамытуға, сондай-ақ қоршаған ортаны ғылыми түсінуін қалыптастыруға бағытталған. Пәннің мазмұны " қарапайымнан күрделіге дейін. Таныстан бейтаныс дейін" ережесі бойынша құрылған. Тірі және жансыз табиғат құбылыстары мен үрдістерінің өзара әрекеттесу себептерін ұғу және түсіну, оқушылардың ой-өрісін кеңейтеді, қоршаған ортаның әртүрлілігі мен күрделілігін түсіндіреді.

Бастауыш мектепте "Мен зерттеушімін", "Жанды табиғат", "Заттар, олардың қасиеттері", "Жер және Ғарыш", "Табиғат физикасы" сияқты жаратылыстану бөлімдерін зерттеу оқушыларды зерттеуден алынған әртүрлі деректерді жинақтау, өңдеу және түсіндіру дағдыларын дамытуға көмектеседі

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесі дүниежүзілік білім кеңістігіне шығу үшін мазмұны мен тұжырымдамалық негізіне маңызды өзгерістер жасауда. Осы ретте бастауыш сынып «Жаратылыстану» пәні жаратылстану ғылымдар жүйесінен бастапқа білімдерді меңгертіп және бастауыш сынып оқушыларын, «Жануарлар» бөлімінде өсімдіктер мен жануарлар арасындағы ұқсастықты, жабайы және үй жануарларының айырмашылықтары, барлық жануарлар жыл мезгілдерінің өзгеруіне әртүрлі бейімделетін, жануарлар түрлерін (қос мекенді, баурмен жорғалаушы, сүтқоректілер, құстар, балықтар және бунақденелілер), жануарлардың көбею жолдарын, қоршаған ортада қорғаныш реңін, яғни бейімделуін, жануарлардың алуан түрлілігін сақтаудың маңыздылығын, эксперимент жүргізуді және оның нәтижесін кестеге түсіруді қарастырады.

Бөлім мақсаты: Жануарлар мен өсімдіктерді салыстырып, олардың ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтай алады; жабайы және үй жануарларын ажыратады; Жануарлардың жыл мезгілдерінің ауысуына қарай бейімделуін түсіндіруді үйренеді;

Әлемде жануарлардың көптеген түрлері бар. Барлық жануарлар өсімдіктер сияқты өседі, тыныс алады, қоректенеді және көбейеді. Жануарлардың өсімдіктерден ең негізгі айырмашылығы - олардың қозғалуға қабілеттілігі. Барлық жануарлар жыл мезгілдерінің өзгеруіне әртүрлі бейімделеді. Жануарлардың бір тобы басқа жаққа қоныс аудару арқылы шөлден және аштықтан құтылады. Азықты белсенді іздей алатын жануарлардың екінші тобы мекен ортасын тастамайды. Үшінші тобы күздің басында қысқа азық жинайды. Төртінші тобы қысқы ұйқыға кетеді.

Ерте кезде барлық жануарлар жабайы болған. Бірақ адамдар жануарларды біртіндеп қолға үйретті. Әрине, әлемде жабайы аңдардың саны әлі де үй жануарларынан көп. Бірақ осыған қарамастан кейбір түрлері адамдардың кесірінен жойылуда. Өкінішке орай, біз оларды тек суреттен ғана көре аламыз. Кейбір түрлері қазіргі уақытта жойылу қауіпінің алдында тұр.

“Жануарлар” тарауы “Өсімдіктер” тарауымен тығыз байланысты. Алғашқы сабақтарда оқушыларға өсімдіктер неліктен тірі ағзаларға жататынын

еске түсіруге бағытталған тапсырмалар ұсынылады. Содан кейін оқушылар өсімдіктер мен жануарлар арасындағы ұқсастықты анықтайды.

Оқушыларда қалыптасатын негізгі дағдылар: Жануарларды қыста бақылап оларға күтім жасауға үйренеді. Ғылыми сипатты сұрақтарға жауаптар табу әдістерін анықтауға үйренеді. Бақылау нәтижелерін жазуға дағдыланады. Бақылау арқылы сұрақтарға жауап табуға машықтанады. Бақылауларды сипаттау және түсіндіру үшін қарапайым ғылыми терминдерді қолдануға үйренеді.

Ресурстар: Жануарлар туралы энциклопедиялар, жануарлардан алынатын азық-түліктің муляждары нақты пішіндер, үй жануарларынан алынатын өнімдер, жануарлар бейнеленген суреттер мен плакаттар муляждар, табиғи нысандар.

1. Сабақ тақырыбы: Жануарлар мен өсімдіктерді салыстыру

Сабаққа қойылатын оқу мақсаттары: жануарлар мен өсімдіктерді салыстыру, олардың ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтау; қоршаған ортаның құбылыстары мен процестерін зерттеу қажеттілігін түсіндіру.

Тірек сөздер: Жануарлар; тамақтану; қозғалыс; көбею;

Ресурстар: қағаз ұстағыштары бар тақталар; пластилин; жануарлардың бейнелері; интернет-ресурстар; Қазақстан табиғаты туралы бейнефильм.

Күтілетін нәтижелер: Оқушылар жануарлардың тірі организмдерге жататынын келесі белгілер арқылы біледі: олар қоректенеді, дамиды, өседі, көбейеді. Оқушылар өсімдіктердің жануарлардан қалай ерекшеленетінін, соның ішінде жануарлардың қозғалу қабілетін біледі.

Оқушылар бақылау, талдау, жалпылау, түсіндіру дағдыларын дамытады.

Сабаққа қажетті мәліметтер: тірі ағзалардың негізгі белгілері қоректенуі, өсу мен дамуы, тыныс алу қабілеті. Барлық тірі организмдердің тамақтануы әртүрлі. Бірде-бір тірі организм тыныс алмай өмір сүре алмайды. Жануарлар, өсімдіктер сияқты, жоғарыда аталған барлық белгілермен сипатталады. Басқаша айтқанда, жануарлар тірі организмдер. Жануарлар қозғалғыштығымен сипатталады, бұл олардың өсімдіктерден ерекшелігі. Түйе. Шөлді аймақтарға бейімделген ірі жануар. Екі өркешті түйелер Қазақстан мен Моңғолияда өсіріледі.

Сабақтың барысы. Кіріспе тапсырма. Сабақтың басында біз оқушылардың эмоционалды жағдайын сабаққа ауыстыру үшін "Қайырлы таң" ойынын ойнауды ұсынамыз. Ойын барысында мұғалім оқушыларға: "Қайырлы таң!"тілек айтады. Мұғалімнің айтқанымен келісетін оқушылар қол шапалақтауы керек.

Оқушылардың білімін одан әрі жетілдіру мақсатында мұғалім: "өсімдіктер дегеніміз не? Өсімдіктердің қандай түрі бар? Неліктен оларды тірі организмдерге жатқызамыз?"- осындай сұрақтар қояды. Топтық жұмыс. Бұл тапсырманың мақсаты-өсімдіктер мен жануарларды біріктіру. Тапсырманы оқушылар жұппен орындай алады. Осы жұмыстың нәтижесінде оқушылар өсімдіктердің және жануарлардың тірі организмдер екенін түсінеді. Топтарға бөледі және қандай топтар шықты?

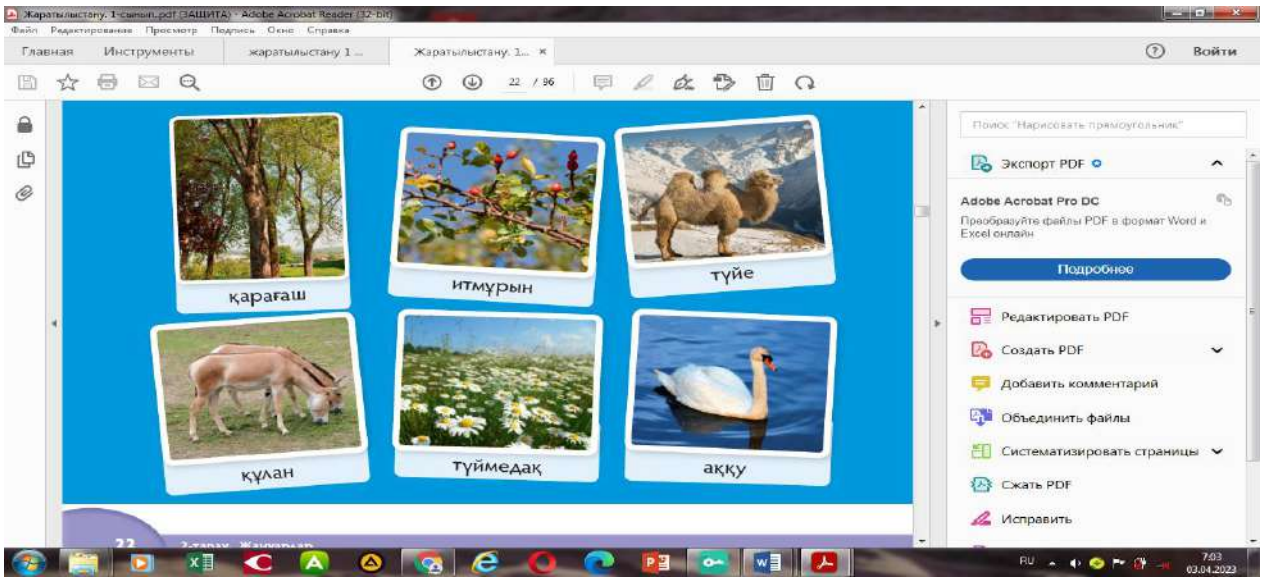

Жауап:

Өсімдіктер: қарағай, түймедақ, итмұрын.

Жануарлар: Құлан, аққу, түйе.

Тапсырма: Өсімдіктер мен жануарларды салыстыру.

Оқушылардың назарын бірінші қатардағы суретке аударыңыз."Өсімдіктің ерекшелігі неде? Тірі организмдердің белгілері қандай? "Содан кейін сізде не ортақ екенін анықтау үшін үш бағандағы суреттерді салыстырыңыз. Бірінші бағандағы суреттер (өсімдік бүршігі де, марғау да қоректенеді, яғни екеуі де қоректенуді қажет етеді), ал екінші бағанда сізде жалпы өсу бар, марғау да өседі, яғни екеуі де өсе алады, үшінші бағандағы суреттерге назар аударыңыз, өсімдік гүлге айналды, кішкентай марғау мысыққа айналды, гүлдің жанында жас өскіндер пайда болды, ал мысықтың жанында кішкентай марғаулар пайда болды, яғни олардың екеуі де көбеюге, ұрпақ беруге қабілетті.

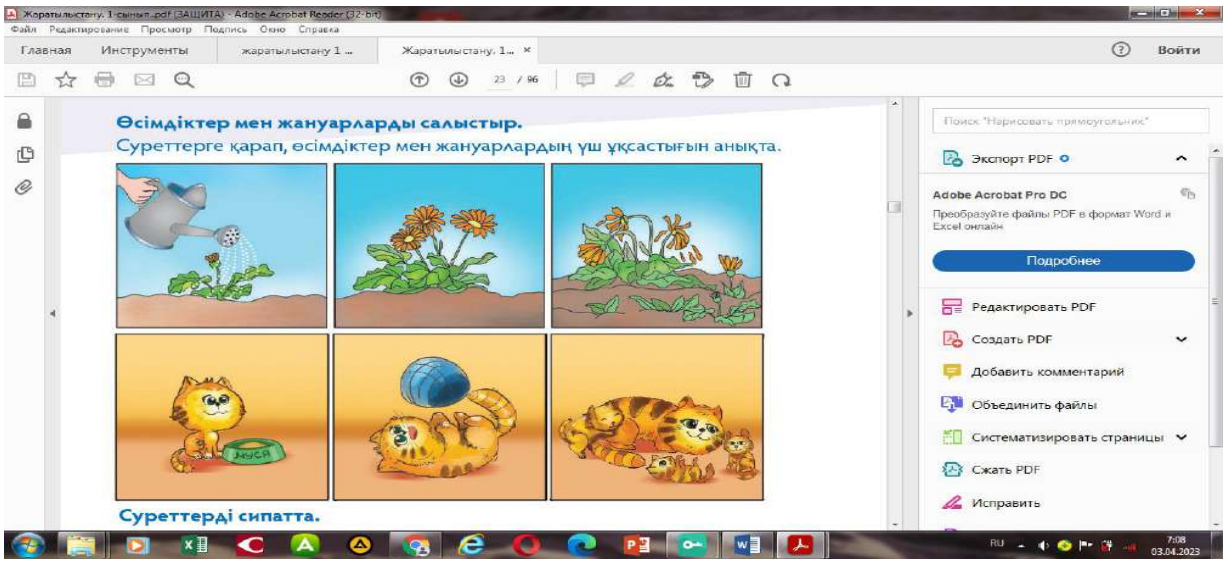

Оқулықпен жұмыс. Осы тапсырманы орындау үшін ВЕНН диаграммасын қолданған жөн

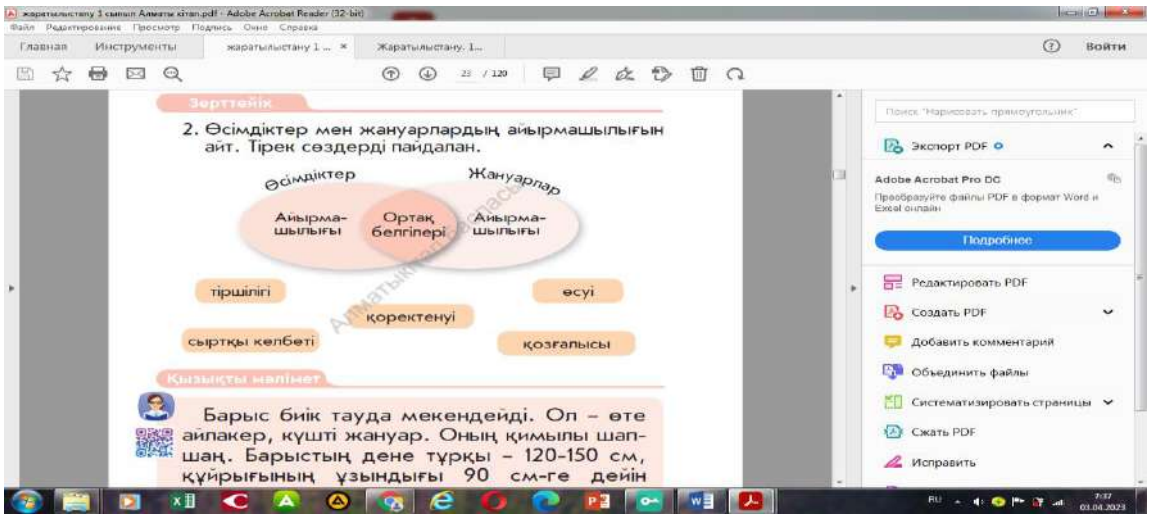

Оқулықпен жұмыс: Суреттегі жануарларды ата, қай жануар қайда мекендейді?

Тапсырма. Ойлан! Бұл сұраққа жауап беру үшін өсімдіктердің қалай қоректенетінін естеріне түсіреміз. Өсімдіктердің қоректенуі олардың тіршілік ету ортасына байланысты ма? Ал жануарларда ше? "Жануар тамақ іздеуге шықты" пантомимасын ойнауды ұсыныңыз. Неліктен шөпқоректі жануарлар үнемі қозғалыста болады? (Шөп бір жерде біткенде, ол басқа құнарлы шөпті іздейді.

Пантомималар ойналады. Жүргізуші тірек сөздерін атайды, оқушылар қимылдарды көрсетеді. Оқушылар "қоректенеді" сөзін естігенде, олар сүйікті жануарларының тамақтанғандағы қимылын көрсетеді, "төл" дегенде жануарлардың кішкентай төлдерін көрсетеді.

Пәнаралық байланыс бұл көркем еңбек. Пластилиннен сүйікті жануарлардың бейнесін жасау. Оқушылар пластилиннен өздеріне ұнайтын жануар бейнесін жасап, оның басқа жануарлардан қалай ерекшеленетінін айтуы керек. Жасалған жануардың сипаттамаларын және ол туралы есте қалған қызықты сәттерін әңгімелеп берсін.

Мысық қалай өсті? Оқушылар мысықтың өсу кезеңдерін анықтап, оларды дұрыс ретпен нөмірлеуі керек. Кейбір оқушылар бұл тапсырманы жеке орындасын. Оқушылардың тақырыпты қаншалықты жақсы меңгергенін тексеру үшін олар кез келген жануардың сипаттамасын кез келген өсімдікпен салыстырып, жануарлардың тірі организмдер екенін түсінуі керек. Мұны жеңілдету үшін біз оларға жануар мен өсімдіктің екі суретін немесе нақты мысалды ұсына аламыз.

Сабаққа арналған қысқа мерізімді жоспар

Пәні: Жаратылыстану	Мектеп
Күні:	
Сынып:	
Сабақтың	Жануарлар мен өсімдіктерді салыстыру

тақырыбы		
Қол жеткізетін оқу мақсаты	1.2 жануарлар мен өсімдіктерді салыстыру, олардың ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтау; қоршаған ортаның құбылыстары мен процестерін зерттеу қажеттілігін түсіндіру	
Сабақ мақсаты	Барлық оқушылар: жануарлар мен өсімдіктерді салыстыра алады Көптеген оқушылар: тірі организмдерге тән белгілерді атай алады. Кейбір оқушылар: жанурлардың тірі ағза екенін дәлелдей алады	
Ресурстар:	Оқулық, жұмыс дәптері, суреттер	
Құндылықтарға баулу	Табиғатты қорағауға, жануарларға күтім жасауға үйренеді.	
Сабақ барысы		
Сабақтың жоспарланған кезеңдері	Сабақтағы жоспарланған іс әрекет	Ресурстар
Сабақтың басы 5 мин	**Ширату** Эмоционалды ахуалды жақсарту мақсатында "Қайырлы таң" ойынын ойнатамыз. **Сабақ мақсатын анықтау** • Бүінгі сабақта өсімдіктер мен жануарлардың ұқсастығы мен айырмашылығын анықтаймыз	Жақсы тілектер айту
Сабақтың ортасы 25 мин	**Топтық жұмыс** -Өсімдіктер дегеніміз не? -Өсімдіктердің қандай түрі бар? -Неліктен оларды тірі организмдерге жатқызамыз?-осындай сұрақтар қояды -Қандай топтар шықты? 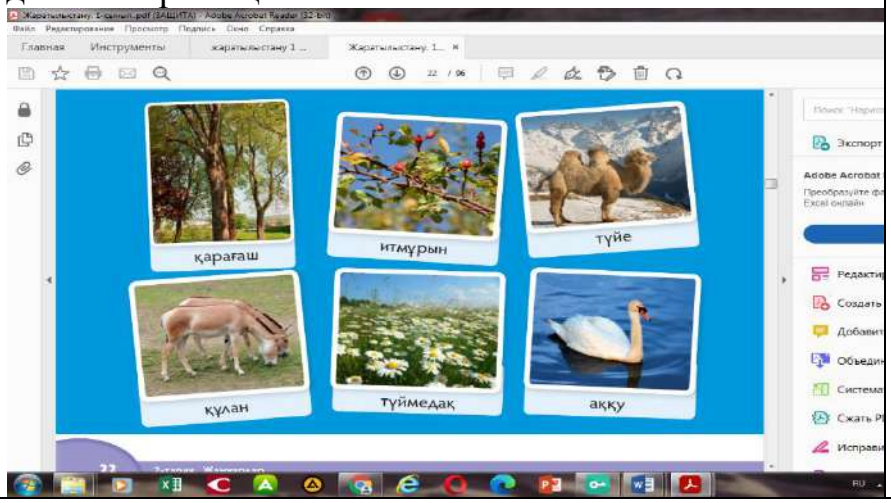 	Өсімдіктер мен жануарлар сурететрі

	Жауап: Өсімдіктер: қарағай, түймедақ, итмұрын. Жануарлар: Құлан, аққу, түйе.	
	Тапсырма: Өсімдіктер мен жануарларды салыстыру. - Өсімдіктің ерекшелігі неде? -Тірі организмдердің белгілері қандай? Үш бағандағы суреттерді салыстырыңдар 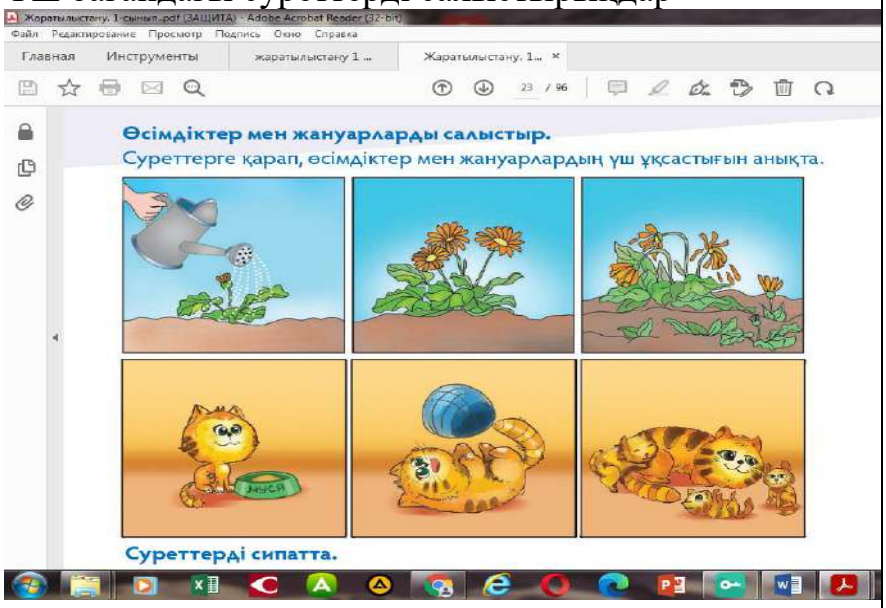 **Миға шабуыл «Венн» диаграммасын құрастыру** 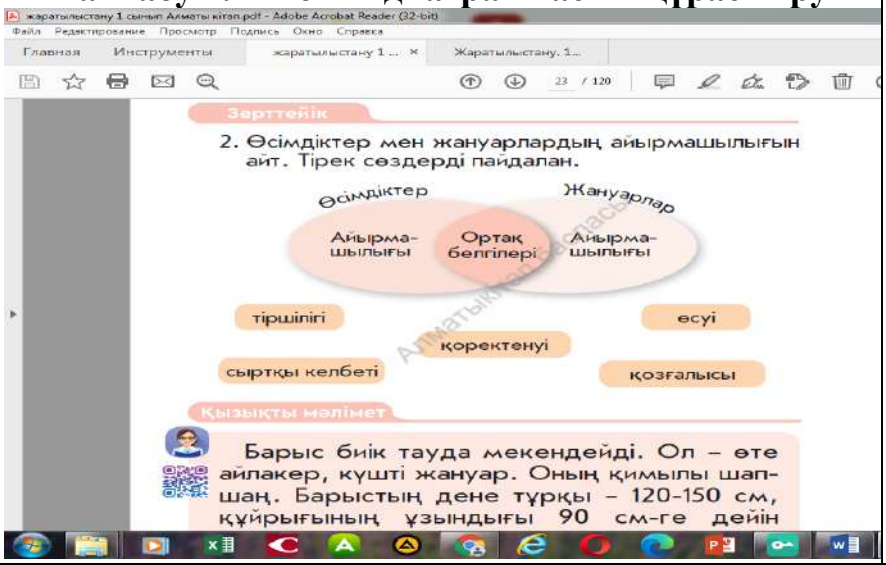 	Өсімдік пен жануардың қоректенуі, өсуі мен дамуы бейнеленген суреттер
	Оқулықпен жұмыс: Суреттегі жануарларды ата, қай жануар қайда мекендейді?	Жабайы және үй жануарларының суреттері

	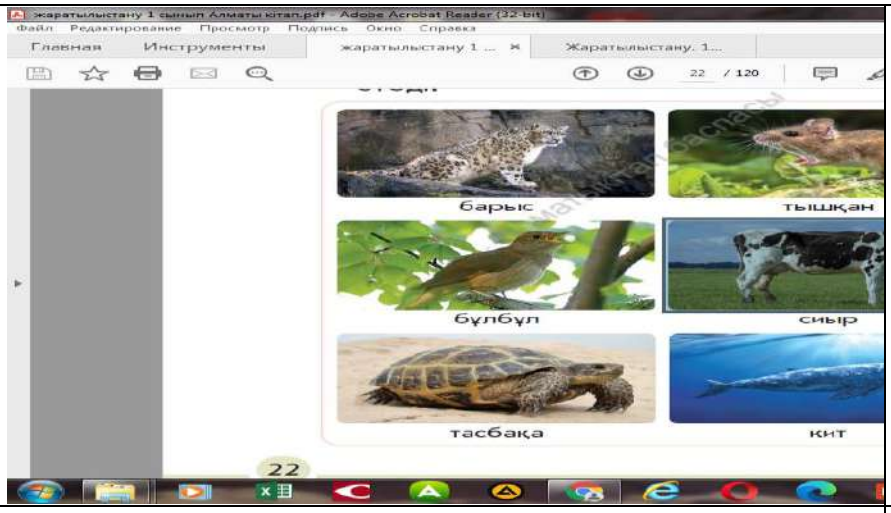	
	Тапсырма.Миға шабуыл -Өсімдіктердің қоректенуі олардың тіршілік ету ортасына байланысты ма? Ал жануарларда ше? -Неліктен шөпқоректі жануарлар үнемі қозғалыста болады? **Пантомималар ойналады.** Параққа жазылған "қоректенеді" сөзін көрсе оқушылар қимылдарды көрсетеді. "төл" дегенде жануарлардың кішкентай төлдерін көрсетеді. **Пәнаралық байланыс бұл көркем еңбек**. Пластилиннен сүйікті жануарлардың бейнесін жасау. Жасалған жануар жөнінде әңгімелеп берсін.	Сөздер жазылған таяқшалар, жануарлар төлдерінің суреттері, плстилин
Сабақтың соңы 5 мин	**Тапсырма Мысық қалай өсті?** Оқушылар мысықтың өсу кезеңдерін анықтап, оларды дұрыс ретпен нөмірлеуі керек 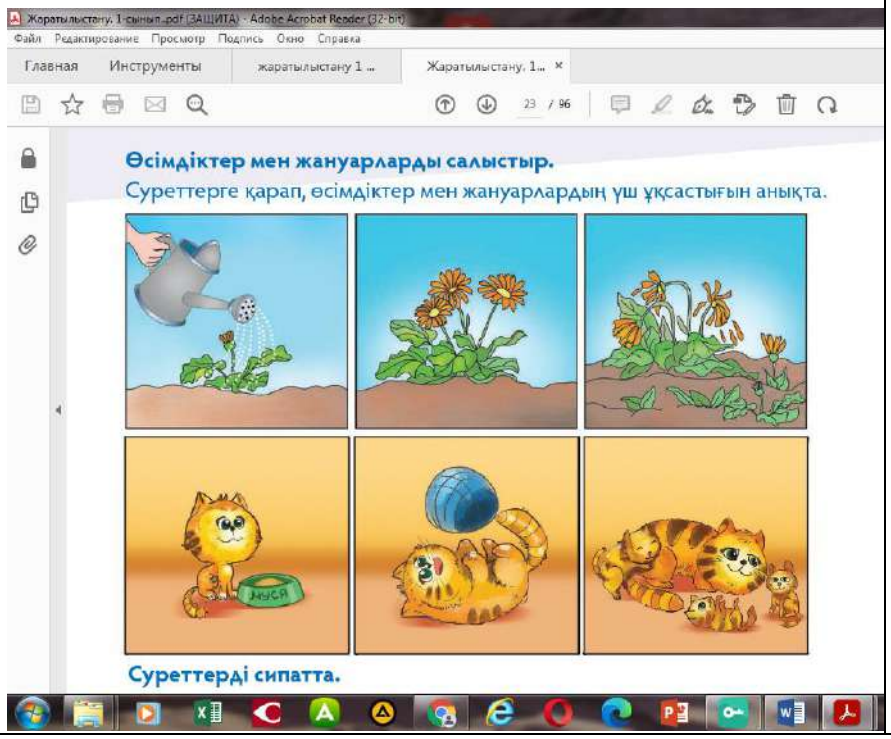	Даму кезеңі суреттері. Өсімдік пен жануарлар суреттері

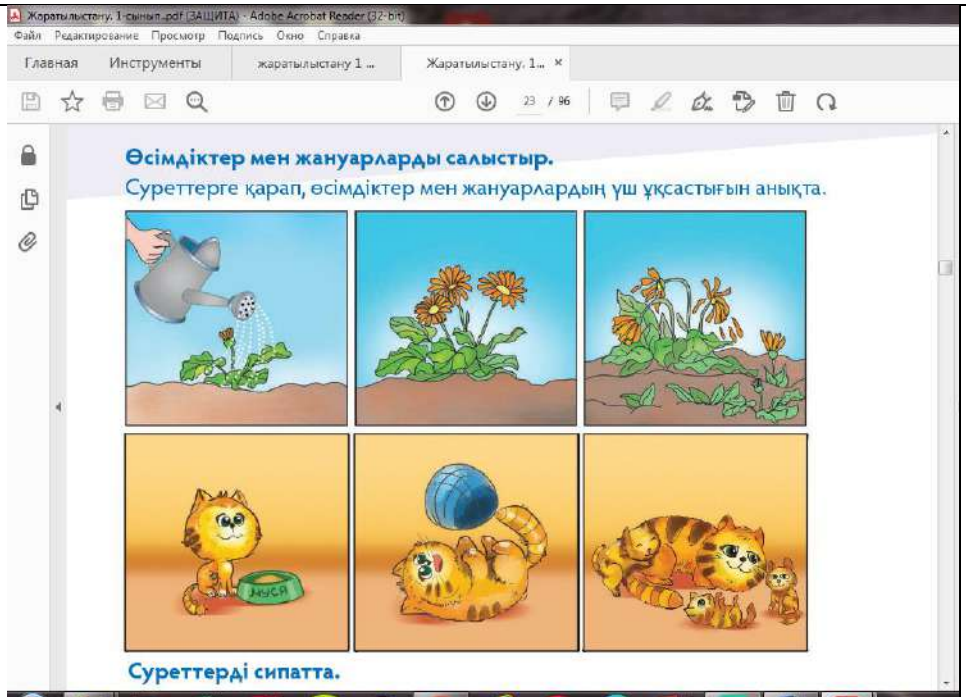

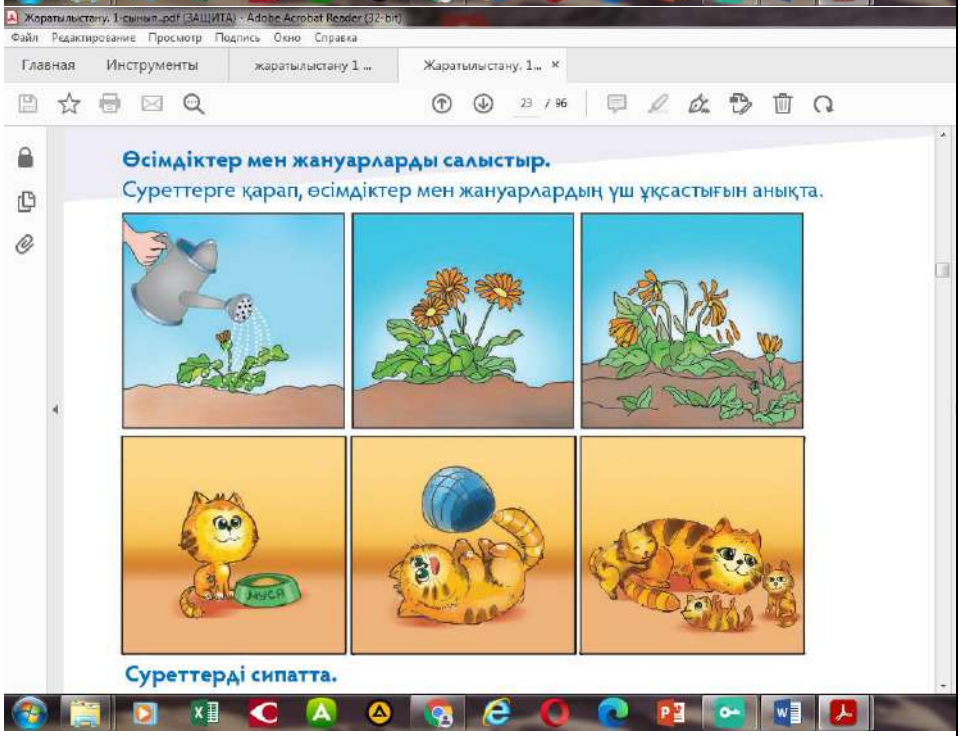

Салыстыру- кез келген жануардың сипаттамасын кез келген өсімдікпен салыстыр

	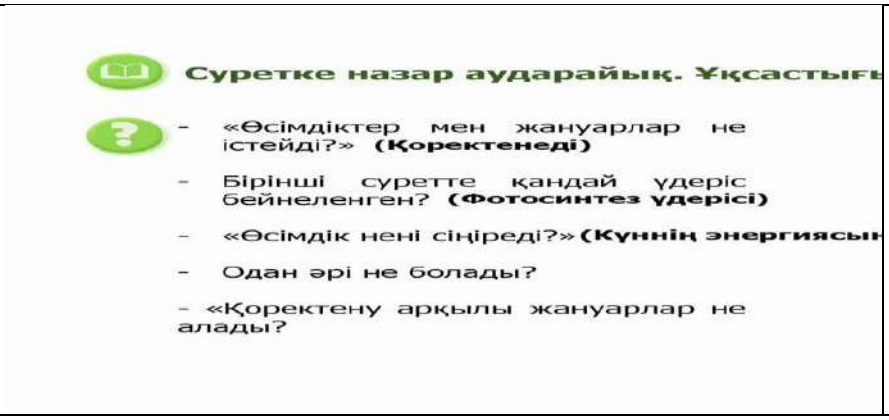	

Қорытындылай келе, сабақ ұйымдастыру кезінде шағын зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру, миға шабул стратегиясын, түрлі танымдық ойын түрлерін, қолмен ұстап, сезіп көретін табиғи көрнекіліктер қолдану, сабақ материалдарының өмірмен байланыстыру оқушылардың білімді терең меңгеруіне көмектеседі

Әдебиеттер:

1. Р.Ә.Қаратабанова, Г.А.Үржігітова, Ж.Б.Құсайынова, Г.С.Батырова 1- сынып «Жаратылыстану» оқулық - «Алматы кітап» баспасы 2021 жылығы.

2. Мұғалімге арналған нұсқаулық – «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, –Астана, 2016, 7-9б

3. Мұғалімдердің біліктілігін арттыру бағдарламасы – «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, – Астана, 2016, 12-15

ӘОЖ631.82

АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ ТЫҢАЙТҚЫШТАРДЫҢ РӨЛІ МЕН ТҮРЛЕРІ

Бақбергенқызы Д., Калмен Д. Ғ.– 1504-12 тобының студенттері

Ғылыми жетекші: Керимбаева К.З. – т.ғ.к. доцент

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент қ.

Резюме

В данной статье подробно рассмотрены основные удобрения, их влияние на растения, преимущества и недостатки.

Summary

This article discusses in detail the main fertilizers, their effect on plants, advantages and disadvantages.

Тыңайтқыштар өсімдіктер сіңіретін қоректік заттардың орнын толтырады. Минералды тыңайтқыштар топырақтың құнарлылығын мен ауыл шаруашылығы дақылдарын өнімі мен сапасын арттыруға қолданады.

Өсімдіктер бұл заттарды топырақтан алады, сондықтан жинау кезінде минералдардың мөлшері жыл сайын азайып отырады. Топырақты қоректік заттарын толтырып , оның физикалық, химиялық, биологиялық қасиеттерін жақсартатын тыңайтқыштар өсімдіктердің дамуына қолайлы орта жасайды. Өсімдіктерге қажетті қоректік заттар табиғатта әртүрлі күйде болады. Топырақ құнарлылығына оның құрамындағы минералды заттардың мөлшері үлкен әсер

етеді. Өсімдіктер бұл заттарды топырақтан алады, сондықтан минералдардың мөлшері жылдан жылға азаяды. Әртүрлі тыңайтқыштар топырақты қоректік заттармен байытып, оның физикалық, химиялық және биологиялық қасиеттерін жақсарта алады.

Өсімдіктерді өсірудің ең тиімді әдісі тыңайтқыштарды қолданылуы, бұл өнімділікті 50-ден 80% -ға дейін арттыруға мүмкіндік береді. Қарапайым немесе күрделі химиялық тыңайтқыштарды пайдаланған кезде барлық кезде мамандардың ұсыныстарын орындау қажет. Тыңайтқыштар өсімдіктердің қорегі болып табылады және олардың рөлі топырақтағы қоректік заттардың сарқылуын болдырмау болып табылады. Өсімдіктердің қалыпты дамуы үшін ауадан және судан алатын көміртегі, сутегі, оттегі және топырақтан алатын қоректік заттар деп аталатын бірдей 13 минералды элементтер қажет. Тыңайтқыштар топырақта жеткіліксіз болса, қоректік заттармен қамтамасыз ете алады.

Тыңайтқыштар өсімдіктердің қорегі болады, және олардың рөлі топырақтағы қоректік заттардың таусылуын болдырмау болып табылады. Өсімдіктердің біркелкі дамуы үшін ауадан және судан алатын көміртегі, сутегі, оттегі және топырақтан алатын қоректік заттар, бірдей 13 минералды элементтер қажет. Тыңайтқыштар топырақта өте аз болса, қоректік заттармен қамтамасыз ете алады. Олара азот (N); фосфор (P); калий (K); күкірт кальцийі (Ca); магний (мг); темір Fe); молибден (Mo); мырыш (Zn); бор (B); марганец (Mn); кобальт (Co); мыс (Cu). Жоғарыда аталған заттардың кез келгенінің болмауы шығымдылықтың айтарлықтай төмендеуіне әкеледі. Ең көп таралған азот тыңайтқыштар: аммоний нитраты; кальций аммоний нитраты; мочевина; аммоний сульфаты; фосфатты тыңайтқыштар; үштік суперфосфат; суперфосфат; кешенді тыңайтқыштар (НРК) азотты фосфор калий. [1]

Азотты тыңайтқыштар. Олардың құрылымында өсімдік ақуыздары мен хлорофиллге әсері арқылы өсімдіктердің өсуіне ең жоғары әсер ететін қоректік зат болып табылатын азот болып есептеледі. Қолданылатын тыңайтқыш мөлшері дақылдардың азот қанша қажет екендігіне және топырақтағы қарашірік пен азоттың мөлшеріне байланысты. Азотты уақытылы және керек мөлшерінде берілгенде жақсы дамитын: қант қамысы, жүгері, бидай, сұлы, арпа, біржылдық және көпжылдық дәнді дақылдар, картоп, қияр, пияз, асқабақ, сәбіз, баклажан, қарбыз, шалғам, қызанақ, алма ағаштары, алмұрт, шабдалы, жүзімдіктер, сондай-ақ табиғи жайылымдар мен көгалдар. Азотпен тыңайтқыштарды қолданудың артықшылықтары: өсімдіктердің жылдам жетілуі; белсенді даму және өсу; гектардан алынатын өнімділікті арттыру. *Азоттың жеткіліксіздігі мыналарға әкеледі: б*елоктар мен ферменттердің синтезі баяулайды; өсімдік кейде қызыл түске ие болады; кәрі төменгі жапырақтар сарғайып кетеді;

өсімдіктің сабағы жіңішке, масағы қысқа, дәндері дер кезінде жетілмеген; өнімділік төмендеуде.

Азот жетіспеушілігін жою үшін азотты химиялық тыңайтқыштардың қажетті мөлшерімен бірге табиғи тыңайтқыштарды қолдану қажет. Тым көп азотты тыңайтқыш пайдаланылса, келесі кемшіліктер болуы мүмкін: өсімдік

тым тез дамиды, ал сабақтары жерде жатады; өсімдіктің құрғақшылыққа, суыққа, ауруларға және зиянкестерге төзімділігі төмендейд.

Аммоний нитраты. Ақ, сұр-ақ немесе сарғыш-ақ түйіршіктер; азот мөлшері 33,5%; макс. Ылғалдылық 0,45%; өнімділікті 40%-ға дейін арттыру;

Қолданылуы. Көпнесе жер үсті тыңайтқышы ретінде егістіктерге, жайылымдарға, бау-бақшаларға және т.б. қолданылады; біртіндеп ассимиляцияланады; жайылымдық суару суларында көктемде және әрбір жайылым шабудан кейін; жапырақты бүркуден аулақ болыңыз, себебі бұл өсімдіктерді күйдіреді немесе тіпті өлтіреді; бетін жағу дақылға, климаттық жағдайға және топыраққа байланысты жасалады.

Өнімнің оңтайлы түйіршіктелуі және оның қатпау қабілеті барлық әдістермен, соның ішінде механикаландырылған әдіспен жерге жақсы жағылудың артықшылығын береді және дақылдардың теңгерімді қоректенуін қамтамасыз етеді.

Қауіпсіздік шаралары. Аммоний нитраты құрғақ, таза бөлмелерде ыстықтан алыс сақталады;

сақтау орындарында да, тасымалдау немесе өңдеу кезінде де темекі шегуге және ашық отқа тыйым салынады; теріге тікелей тиюден аулақ болыңыз; манипуляциядан кейін қолды көп сумен жуыңыз (қорғаныс қолғаптарын пайдалану ұсынылады), тыңайтқыш шаңы теріні тітіркендіреді; жануарлардың жаңадан ұрықтандырылған жайылымдарда жаюына жол бермеу; өнімдерді тыңайтқыштарды орау үшін пайдаланылған қаптарға салмаңыз; өрт болған жағдайда отты көп сумен өшіріңіз.

Кальций аммоний нитраты (CAN). Кальций аммоний нитраты сарғыш-ақ түсті түйіршіктер түрінде болады; азот мөлшері 26%; азот ең аз 26%; ылғалдылық 0,5% макс; сондай-ақ микроэлементтер (Mg) бар; [2]

Қолданылуы. Егістіктерге, жайылымдарға және бау-бақшаларға тыңайтқыш ретінде пайдаланылады; көктемде жер жырту алдында қолданылады; қышқыл топырақтарға қолданылады; бетін жағу дақылға, климаттық жағдайға және топыраққа байланысты жасалады.

Дозалау мысалдары. Өнімділік г/т кг/га: Беде, жоңышқа 15 150; қарасора, жүзімдік 30 300; алхоры, шие, шие 30 300; сәбіз, балдыркөк 30 300; пияз, сарымсақ, қияр 30 300; шалғам, асқабақ, қарбыз 30 300; алма ағаштары, алмұрт, қызанақ 40 400; қызылша, картоп 45 450.

Таза, құрғақ және желдетілетін қоймаларда 10-30° С температурада сақтау. Сөмкелерді жылу көздерінің жанында немесе басқада жанғыш химиялық заттармен бірге сақтауға болмайды.

Өнімді өңдеу, тиеу және түсіру кезде темекі шегуге қатаң тыйым салынады.

Мочевина. Ақ немесе сәл боялған түйіршіктер; азот мин 46%; суда ерігіштігі;

Қолданылуы. Несепнәр жер үсті тыңайтқышы ретінде қолданылады: Ұзақ вегетация кезеңі бар дақылдар үшін өте тиімді; кез келген топырақ түріне қолдануға болады; ерте көктемде де, вегетациялық кезеңде де қолданылады; топырақта да, дақылдарда да себу арқылы қолданылады, бірақ жергілікті жерде

немесе себумен бір мезгілде қолданбайды; жер деңгейінде тараған кезде шығын азоттың 20% -25% дейін жетеді; басқа тыңайтқыштармен бірге қолдануға болады. Жер бетіне жағу мәдениетке, климаттық жағдайға және топыраққа байланысты жасалады.

Дозалау мысалдары. Өнімділік г/т кг/га: беде, жоңышқа 10 100, қарасора, жүзімдік 20 200, алхоры, шие, шие 20 200, сәбіз, балдыркөк 20 200, пияз, сарымсақ, қияр 20 200, шалғам, асқабақ, қарбыз 30 300, жайылым, шабындық 35 350.

Қауіпсіздік шаралары. Таза, құрғақ және желдетілетін қоймаларда 10-30°С температурада сақтау керек; сөмкелерді жылу көздерінің жанында немесе басқа жанғыш химиялық заттармен бірге сақтауға болмайды; өнімді өңдеу, тиеу және түсіру кезінде темекі шегуге қатаң тыйым салынады.

Кешенді тыңайтқыштар. NPK – құрамында азот, фосфор және калий сияқты өсімдікке қажетті қоректік заттар бар жоғары өнімді құрама тыңайтқыш. Бұл тыңайтқыштар ауылшаруашылық дақылдарының қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін кең ауқымда шығарылады.

Азот (N): Топырақты азотпен байыту арқылы өсімдіктердің өсуіне ықпал етеді.

Фосфор (P): Фосфордың тамырдың дамуы үшін, сондай-ақ жетілу процесінде маңызы зор. Ол барлық өсімдік жасушаларында болады, бұл оның өсімдік метаболизміндегі маңыздылығын түсіндіреді. Фосфор мөлшері P_2O_5-де көрсетілген.

Калий (К): Калий өсімдіктердің өсуіне өте қажет; Ол тірі өсімдіктердің барлық жасушалары мен ұлпаларында болады.

Фосфорды қолданудың артықшылықтары: Күшті тамырлардың дамуын және өсімдіктердің өсуін қамтамасыз етеді; өсімдіктің жетілу мерзімін қысқартады; егін сапасының өсуіне ықпал етеді; дәндердің түсуін болдырмайды; өсімдіктің құрғақшылық пен ауруға төзімділігінің өсуіне ықпал етеді;

Фосфор тапшылығы. Өсімдіктер кішкентай болып қалады (өсімдік бұтақтары мен жапырақтары дамымайды); сабағы әлсіз болады; өсімдіктің жапырақтары ластанған жасыл немесе қызыл түсті және түсуге бейім; жеміс ағаштарының ауруға бейімділігі жоғарылаған жағдайда гүлдену және бүршіктердің өсуі тежеледі;

Күрделі тыңайтқыштар. Күрделі тыңайтқыштар ассортиментке сәйкес әртүрлі түсті түйіршіктер түрінде келеді.

Олардың физикалық қасиеттері жақсы. Оларда қоректік заттарды пайдалану коэффициенті жоғары. Олар топырақта қалдық қалдырмайды.

Құрама тыңайтқыштарды қолданудың артықшылықтары. Оларды қолдану қарапайым және үнемді, өйткені бірдей қоректік заттар топыраққа жағу үшін 2/3 есе аз күш жұмсайды. Қоректік заттардың жер бетінде біркелкі таралуын қамтамасыз етеді; [3]

Қорыта келе минералды тыңайтқыштар өсімдіктерге қажетті бейорганикалық заттар болып табылады. Жалпы тыңайтқыштар топырақтың құнарлығымен ауыл шаруашылығы дақылдарының өнімі мен сапасын арттыру

үшінде қолданылады. Минералды тыңайтқыштар әсерін өсімдік өсуіне, масақтары дән санына, өнімділік жене дәндегі белок санына байланысты аныктауга болады. Түрлі аймақтардағы климаттың, топырақ түзілген тау жынысының, өсімдіктердің ерекшеліктеріне байланысты әрбір топырақтарда қарашірік мөлшері де түрліше болады. Қазіргі таңда көп жерлер құнарсыз болып кеткен сондықтан өсімдіктер тыңайтқыштарсыз өсуі өте қиын. Қазіргі таңда барлық елдерде тыңайтқыштармен өнім алады, себебі табиғи жолмен алу өте ұзақ уақыт алады

Әдебиеттер:

1. .Борисов В. А. Система удобрения овощних культур. 2016ж
2. Тойбаев Ы.Қ., Жабанов Қ.А., Садықов Н.Ә., Қоқанбаев Ә.Қ., Ташмахамбетова Ж. Х.
3. Химиялық технология негіздері. 2013
4. Елешев Р., Сапаров А., Балғабаев Ә., Туктугулов Е. Агрохимия және тыңайтқыш қолдану.

2016

АЗОТТЫ ОРГАНИКАЛЫҚ ҚОСЫЛЫСТАР ТАҚЫРЫБЫНА ТАПСЫРМАЛАР ДАЙЫНДАУ ӘДІСІ

Қансеитова А.А., Асилбекова К. О., Жарас М.Б.- 1507-29 тобының студенттері

Ғылыми жетекші: Есеналиев Е– магистр, аға оқытушы

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В данной статье рассмотрены упражнения, задания и задачи, подготовленные по разделу азоторганические соединения в учебнике по химии 9 класса (часть 2) программы общеобразовательной школы. Подготовлены задания на нитросоединения, амины и аминокислоты.

Summary

This article discusses exercises, tasks and tasks prepared according to the section organotric compounds in the chemistry textbook of the 9th grade (part 2) of the general education school program. Tasks for nitro compounds, Amines and amino acids have been prepared.

Қазіргі таңда жалпы білім беретін мектептің бағдарламасындағы химия пәнінің 9-сыныбының (2-бөлім) оқулығында *азотты органикалық қосылыстар деген тарау* берілген. Химиядан осы тақырыптар бойынша оқушылардың базалық білімін дамыту үшін тапсырмалар, жаттығулар мен есептер жүйесін құрудың әдістемесін жасау жолдары зерттелді.

Бүгінгі таңда білім алушыларға берілген теориялық білімді қаншалықты игергенін білу үшін және алған білімді өмірмен жалпы алғанда қажеттілікпен байланыстыра білу дағдыларын қалыптастыру үшін неғұрлым тапсырмалар мен жаттығуларды түрлендіріп берудің маңызы өте зор екенін зерттеулерден көріп отырмыз. Сондықтанда біз алдымызға «Азотты органикалық қосылыстар тақырыбына тапсырмалар дайындау әдістері» - зерттеуді мақсат етіп қойып отырмыз.

Азотты органикалық қосылыстарға кіші молекулалық азотты қосылыстар: нитроқосылыстар, аминдер, амин қышқылдары сол сияқты үлкен молекулалы биополимерлер-нәруыздар, нуклеин қышқылдары және құрамында азоты бар

циклді қосылыстарды (ароматты нитроқосылыстар, азоты бар гетероциклді қосылыстар) жатқызамыз. Осы тақырыптардың ішінен 9, 10 сынып химиясында азотты органикалық қосылыстарды оқытудың жаңа технологияларын пайдалана отырып білім алушыларға тапсырмалар жүйесін ұсынамыз.

1.Аминқышқылдары тақырыбына арналған тапсырмалар

№1

Берілген аминқышқылдарының құрылымдық изомерлерін жазыңыз

a) $C_4H_9O_2N$

b) $C_5H_{11}O_2N$

№2 Амин қышқылдарының формулаларын жазып үйрену

№	Әріптері шатасқан аминқышқылдары	Аминқышқылдарының дұрыс жазылуы	Формуласы	Атомдық массасы
	Гилниц	Глицин	$C_2H_5O_2N$	75
1	Ланиан			
2	Алвин			
3	Ринес			
4	Елйниц			
5	Сицтени			
6	Апсараниг			
7	Глтауним			

№3 Құрамында 15,7% азоты бар амин қышқылының молекулалық массасын анықтаңыздар?

а) Массасы 20 г белок алу үшін қанша грамм глицин қажет?

№4

Төмендегі қышқылдардың құрылымдық формулаларын жазыңдар

а) α-амин-γ-метил валериан қышқылы

ә) α,γ- диамин лимон қышқылы

б) α- амин-γ-фенилмай қышқылы

2. Аминдер тақырыбына арналған жаттығулар

№	Мәлімет	Дұрыс	Бұрыс
1	Молекуласындағы бір немесе бірнеше сутек атомының орнын амин тобы (-NH_2) басқан көмірсутектердің	✓	
2	туындылары		✓
2	Ашық тізбекті және тұйық тізбекті көміртектің табиғатына байланысты амин тобымен байланысқан аминдер ашық тізбекті және тұйық тізбекті аминдер деп		✓
3	бөлінеді.	✓	
3	Аминдерді аммиактағы сутек атомдарының орнын	✓	
4	радикал басқан аммиактың туындылары	✓	
4	Молекуласындағы амин тобының санына байланысты аминдер: моноаминдер, диаминдер, полиаминдер болып	✓	
5	бөлінеді		✓
5	Аминдер радикалдық санына байланысты бірінші, екінші аминдер деп бөлінеді		✓
6	Аминдер органикалық, еріткіштерде (бензол, т.б.) жақсы ериді.	✓	
7	Анилин май тәрізді түссіз, улы зат	✓	

3. Нәруыздар тақырыбына арналған тапсырмалар

1-тапсырма. Нәруыздың құрылысы

Нәруыздың құрылысы	Оны түзетін байланыстар	Мысалдар

2-тапсырма. Жай нәруыз.

Аталуы	Қасиеті	Мысал

3-тапсырма. Күрделі нәруыз.

Аталуы	Полипептид немен байланысқан	Мысал

4. Аминдер тобына арналған жаттығулар

Орындалу барысы: Төменде бір тақырыпқа байланысты терминдер берілген. Бірақ терминдердің әріптері ауысып кеткен. Белгілі уақыт ішінде терминдердің аталуын дұрыс табыңыз.

1. Нмиа
2. Мтао
3. Лраакид
4. Нанили
5. Тзао
6. Ккеөтмрі
7. Ксету
8. Нфиемнали
9. Каамим

10. Риезмо

Орындалу барысы: Ойын кестесінде түрлі тақырыпқа байланысты сөздер жасырын болып табылады. Олар табу вертикаль, горизонталь және диагоналынан орналасуы мүмкін. Белгілі уақыт ішінде қанша сөз тапқанына байланысты бағалану орындалады.

Нитроқосылыстар да басқа класс қосылыстары сияқты, қаныққан, қанықпаған, мононитро-, динитро- қосылыстар болып жіктеледі. Қаныққан мононитроқосылыстардың жалпы формуласы $C_nH_{2n+1}NO_2$ немесе $R\text{-}NO_2$. Бұл жалпы формулаға азотты қышқыл күрделі эфирі-алкил нитриттердің жалпы формуласы R-ONO сәйкес келеді.

Нитроқосылыстар тақырыбына арналған қорытынды тапсырма ретінде төмендегі сызба-нұсқа беріліп, оқушылар нитроқосылыстардың жіктелуі, яғни қаныққан, қанықпаған, моно, динитроқосылыстарды ажырата білу үшін дайындалған тапсырма.

Әдебиеттер:

1. Химия 9 сынып оқулығы 2 бөлім Оспанова М,. Белосова Т., Ауқадиева К., 2019 ж. Алматы

2. Химия 10 сынып оқулығы 1 бөлім Оспанова М,. Белосова Т., Ауқадиева К., 2019 ж. Алматы

ӘОЖ: 372.8:57/59

ҚАТЕРЛІ ІСІК АУРУЛАРЫ ЖӘНЕ HIPPOPHAE RHAMNOIDES L. ӨСІМДІГІНІҢ ҚАТЕРЛІ ІСІК ЖАСУШАСЫНА ӘСЕРІ

Қарабаева Д.Ә. – 1505-11 тобының магистранты

Ғылыми жетекші: Утегенова Г.А. – PhD, аға оқытушы

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент қ.

Резюме

Благодаря богатству биологически активных веществ и легкой доступности облепиха (Hippophae rhamnoides L.) может быть ингредиентом популярных, в настоящее время, функциональных пищевых продуктов, поддерживающих противораковую терапию. Исследованы малополярные фракции плодов, веток и листьев. Полученные данные о биологических свойствах низкополярных фракций облепихи показывают, что эти фракции потенциально могут способствовать элиминации раковых клеток. Фитохимический анализ указывает на ключевую роль тритерпеноидов в этом процессе.

Summary

Due to the richness of bioactive substances and easy availability, sea buckthorn (Hippophae rhamnoides L.) can be an ingredient in currently popular functional foods that support anti-cancer therapy. The low-polarity fractions of fruits, twigs, and leaves were studied. The obtained data on the biological properties of the low-polarity fractions of sea buckthorn show that these fractions can potentially contribute to the elimination of cancer cells. Phytochemical analysis points to the key role of triterpenoids in this process.

Жаһандық және аймақтық деңгейде диетаның жылдам өзгеруі мен бірге жүретін негізгі диеталық өзгерістер семіздікпен жүрек-қантамырлары аурулары және қатерлі ісік сияқты созылмалы аурулардың өсуімен байланысты денсаулыққ ауқкен әсер етеді. Азық-түлікті тұрақты тұтыну үлгісінің маңыздылығы диетаны өзгертудің зиянды әсерлерін болдырмауға көмектеседі, сондықтан жоғары қоректік және фармацевтикалық қасиеттері бар функционалды тағамдарды пайдалану адам денсаулығына және аурудың алдын алуға оң әсер етуі мүмкін. Негізгі азық-түліктерді, микроэлементтерге бай тағамдарды, жоғары калориялы, қоректік заттарға бай тағамдарды мөлшермен

дұрыс тұтыну адам ағзасына ынталандырушы әсеретеді. Соңғы 35 жылдағы ауқымды зерттеулер қатерлі ісіктің әртүрлі түрлерінің жиілігі диетаның белгілі бір аспектілері мен дәйекті түрде байланысты екенін көрсетті. Ұлыбританиядағы қатерлі ісікпен ауыратын науқастардың үштен бірінің диетасын өзгерту қатерлі ісік ауруынан болатын өлімді болдырмайды деп есептелді және зерттеулер мұны сенімділік деп тапты. Фенолдар, терпендер, таниндер, органикалық қышқылдар, стеролдар және т.б. сияқты көптеген дәрілік өсімдіктерден потенциалды фитоқосылыстардың әртүрлі түрлері зерттелген, колоректальды қатерлі ісік сияқты әртүрлі қатерлі ісікке қарсы әрекет ете алады. Көптеген биоактивті заттар «Азық-түлік және дәрі-дәрмек басқармасы» мақұлдаған дәрілермен негізгі құрылымдық ұқсастыққа ие және әртүрлі қатерлі ісіктердің алдын алу және емдеу мүмкіндігіне ие. Сонымен қатар, әртүрлі тағамдарды күнделікті тұтынуға арналған сандық ұсыныстарды қабылдау арқылы жаһандық деңгейдегі қатерлі ісік жағдайларының үштен бірін болдырмауға болады деп есептелді. Түрлі зерттеулер қатерлі ісік ауруының даму қаупі мен табиғи заттарға бай жасыл және сары көкөністер мен жемістерді тұтыну арасында кері байланыс бар екенін көрсетті. Каротиноидтардың антикарциногендік белсенділігі бар екені дәлелденген. Сонымен қатар, әртүрлі каротиноидтар мен флавоноидтарды біріктіріп қолдану қатерлі ісіктің алдын алуда тиімді екендігі дәлелденді. β-каротин, α-каротин, ликопен, лютеин, зеаксантин, β-криптоксантин, фукоксантин, кантаксантин және астаксантин сияқты әртүрлі каротиноидтардың кейбіртіндерде антикарциногендік белсенділігі бар екені көрсетілген.

Теңізшырғаны (*Hippophae rhamnoides* L.) жақында өзінің фармацевтикалық және нәрлілік әлеуеті үшін дүниежүзінде танымал болды және қазіргі уақытта әлемнің бірнеше жерінде өсіріледі. Зерттеулер көрсеткендей, теңіз шырғанағында флавоноидтар, ликопен, каротиноидтар, фитостеролдар, органикалық қышқылдар, полиқанықпаған майқышқылдары және оның жапырақтарында, тамырларында, тұқымдарында және жидектерінде әртүрлі алмастырылмайтын аминқышқыдары сияқты биоактивті қосылыстар бар. Қосылыстардың бұл түрлері ісікке қарсы және антиоксиданттық қасиеттердің кең ауқымын көрсетті. Ол сондай-ақ A, B1, B12, C, E, K және P витаминдеріне бай. Теңіз шырғанағының барлық бөліктеріндегі флавоноидтар негізінен антиоксиданттық және ісікке қарсы әсерге жауап береді. Олар жасушаларды тотыға зақымдануынан, кейінгі генетикалық мутациядан және қатерлі ісіктен қорғайды. Теңіз шырғанағы жапырақтары антиоксиданты және липидті метаболизмді реттей отырып, диетадан туындаған семіздікке антиоксиданттық және антивисцеральды әсерлері бар екені анықталған. Теңіз шырғанағының бірқатар фармацевтикалық препараттары мен қоректік заттары, әсіресе фенолдық қосылыстар, қатерлі ісіктің химиопрофилактикасында айтарлықтай артықшылықтар көрсетті. Теңіз шырғанақ сығындылары адамның сүтбезі қатерлі ісігінің жасушаларына, тоқішек және жатырмойны обыры жасушаларына, асқазана денокарциномасы, сүт безі аденокарциномасы, қуықасты безінің аденокарциномасы, колоректальды аденокарцинома және сүтбезінің аденокарциномасына қарсы тиімді әсер ететіндігі жайлы деректер

бар. Көптеген зерттеушілер теңіз шырғанақ сығындыларының адамның бауыр ісігі жасушаларына, адамның жедел миелоидты лейкозына және глиома жасушаларына тежегіштік әсері туралыда зерттеу жүргізген. Теңіз шырғанағынан алынған байкалин простата қатерлі ісігі жасушаларында апоптозды тудыратыны көрсетілген.

Қуықасты безінің қатерлі ісігі барлық қатерлі ісік түрлерінің ішінде ең жиі диагноз қойылған қатерлі ісік болып табылады және ерлердегі қатерлі ісік өлімінің екінші себебі болып келеді. Шамамен 9 ерадамның 1-і өмір бойы қуықасты безінің қатерлі ісігіне шалдыққан және простата обырынан көзжұмған. 2019 жылытек Америка Құрама Штаттарында простата обырының 191 930 жаңа жағдайы және 33 330 адам қайтыс болды. Қуықасты безінің қатерлі ісігі егде жастағы ерадамдар мен афроамерикалықтарда жиі кездеседі. Шамамен 10 жағдайдың 6-ы 65 жастан асқан ерлерде, ал сирек жағдайда 40 жастан асқан ерлерде диагноз қойылады. Диагноздың орташа жасышамамен 66 жастықұрайды.

Қорыт акеле, қатерлі ісік адам өлім-жітімі бойынша алдыңғы орында тұр. Осы өлім-жітім санын азайту үшін ит шомырткыр ғана қөсімдігінің химиялық құрамының әсері тиімді бола алады. Бірақ итшомырт шырғанақтың әсері үшін зерттеулер, әзірге, тек жануарларға ғана жасалынған. Адамға қатысты зерттеу-тәжірибе жұмыстары жүргізіліп, нақты нәтижесі шықса тағамдық және дәрі-дәрмектік маңызы артады және адам өлім-жітімінің азаюына себепкер бола алар еді.

Әдебиеттер:

1. J.M. Pezzuto. Plant-derived anticancer agents // Biochem. Pharmacol., 53 (1997). – P. 121-133.

2. C.H. Cho, H.Jang, M.Lee, H.Kang, H.J.Heo, D.O.Kim. Sea buckthorn (Hippophae rhamnoides L.) leaf extracts protect neuronal PC-12 cells from oxidative stress // J. Microbiol. Biotechnol., 27 (2017). – P. 1257-1265.

3. X. Guo, R. Guo, T. Li, X. Fu, R.H. Liu. Comparative assessment of phytochemical profiles, antioxidant and antiproliferative activities of Sea buckthorn (Hippophae rhamnoides L.) berries // Food chem., 221 (2017). – P. 997-1003.

4. C. Drapeau, K.F. Benson, G.S. Jensen. Rapid and selective mobilization of specific stem cell types after consumption of a polyphenol-rich extract from sea buckthorn berries (Hippophae) in healthy human subjects // Clin. Interv. Aging, 14 (2019). – P. 253-263.

5. H.Chen, R.H. Liu. Potential mechanisms of action of dietary phytochemicals for cancer prevention by targeting cellular signaling transduction pathways // J. Agric. Food Chem., 66 (2018). – P. 3260-3276.

6. A. Spivak, R. Khalitova, D. Nedopekina, L. Dzhemileva, M. Yunusbaeva, V. Odinokov, V. D'yakonov, U. Dzhemilev // Synthesis and evalution of anticancer activities of novel C-28 guanidine-functionalized triterpene acid derivatives. Molecules, 23 (2018). – P. 3000.

7. J.A. Salvador, V.M. Moreira, B.M. Goncalves, A.S. Leal, Y. Jing. Ursane-type pentacyclic triterpenoids as usegul platforms to discover anticancer drugs // Nat. Prod. Rep., 29 (2012). – P. 1463-1479.

8. B. Olas, J. Zuchowcki, B. Lis, B. Skalski, B. Kontek, L. Grabarczyk, A. Stochmal. Comparative chemical composition, antioxidant and anticoagulant properties of phenolic fraction (a rich in non-polar compounds) and non-polar fraction from Elaeagnus rhamnoides (L.) A. Nelson fruits // Food Chem. – P. 39-45.

9. D. Boivin, M. Blanchette, S. Barrette, F. Moghrabi, R. Beliveau. Inhibition of cancer cell proliferation and suppression of TNF-induced activation of NF-kB by edible berry juice // Anticancer research 27 (2). – P. 937-948.

10. G. Zhamanbayeva, A. Aralbayeva, M. Murzakhmetova, S. Tuleukhanov, M. Danilenko. Cooperative antiproliferative and differentiation- enhancing activity of medicinal plant extracts in acute myeloid leukemia cells. // *Biomed. Pharmacother*. 82 (2016). – P. 80–89.

ЗАТТАРДЫҢ СУДА ЕРІГІШТІГІ ТАҚЫРЫБЫН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Адина А.Н. – 1504-19а тобының студенті
Ғылыми жетекші: Мадыбекова Ғ.– х.ғ.қ. доцент
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В статье рассматривается методика обучения с использованием интерактивных методов. Соединяя теорию и опыт, повышая уровень знаний учащихся, задавая проблемные вопросы. Рекомендуется формативное оценивание с использованием игрового метода.

Summary

The article discusses a teaching methodology using interactive methods. Combining theory and experience, increasing the level of knowledge of students by asking problematic questions. Formative assessment using the game method is recommended.

И.Г.Пестолацийдің пікірінше, нағыз педагог үнемі алға жылжып, білімін жетілдіріп отыратын тұлға. Оның ойынша педогогтың маңызды белгісі балаларға деген сүйіспеншілік болып табылады. Н.Пирогов «... педагогтың жоғары деңгейдегі рухани адамгершілігі баланың рухани адамгершілігінің негізі болып табылады» деп, мұғалімге жоғары талап қойған (1-сурет) [1].

1-сурет. Н.Пирогов бойынша мұғалімнің жеке тұлғасына қойылатын талаптар

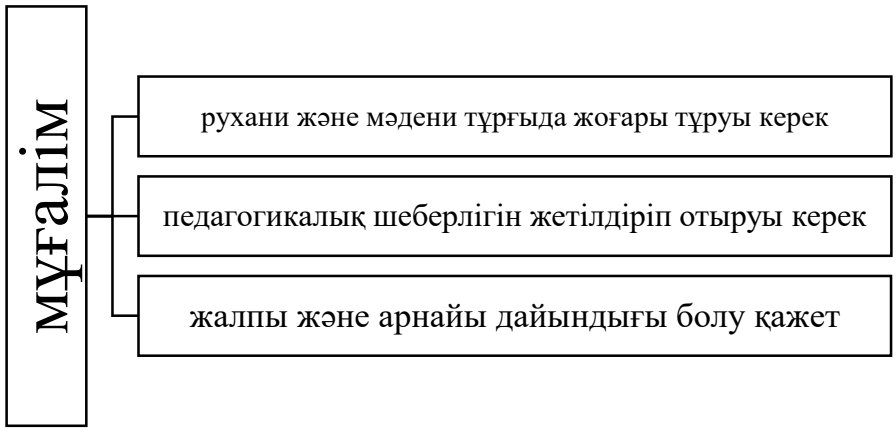

Соңғы жылдары сабақтарда интерактивті әдістерді қолдану қарқынды түрде іске асырылып келеді. Алайда, қандай да бір әдіс болмасын негізгі білім көзі білім алушының өз өміріндегі тәжірибесі болып табылады [2]. Яғни, әр өтілген сабақты бекіту, еске сақтау мақсатында тақырыпты өмірлік тәжірибемен байланыстырып отыру тиімді.

8-сынып оқушыларына «Ерітінділер және ерігіштік» тарауы алғаш өтіліп жатқандықтан, сабақ проблемалық сұрақтар арқылы басталды. Оқушыларға

«Су қанша градуста қатады?» - деген сұрақ қойылғанда барлығы 0 деп жауап берді. Содан соң:

«Қалай ойлайсыңдар, неге жерде жатқан қарға тұз себеді?»

«Неліктен өте суық мұхиттардың суы мұз болып қалмайды?»

«Не үшін біздің көзіміз суықта қатып қалмайды?», - деген сұрақтар қойылды. Оқушылар кішкене абдырап қалғаны байқалды. Мұғалім оқушыларға оны тәжірибе жүзінде байқап көруді ұсынды.

3 стаканға біріншісіне дистилденген су, екіншісіне өте аз мөлшерде натрий хлориді, ал үшіншісіне натрий хлориді көбірек салынды. Ең алғаш болып дистильденген суы бар стаканда мұз кристалдары байқалды. Содан соң -5℃ та натрий хлоридінің өте аз мөлшері мұзға айналды. Ал үшінші стакандағы су қатпады.

Мұғалім оқушылардан «Бұл тәжірибеден не байқадыңдар?» деп сұрағанда оқушылар: «Судағы тұз мөлшері артқан сайын судың қатуы төмендейді» -деп қорытынды жасады. Мұғалім яғни бұл су қосылған тұз деген ерітінді екендігін және ерітіндінің басқа да түрлері бар екендігін түсіндіріп, тағы қандай мысал келтіре алатындарын сұрады.

Химиялық эксперимент білімді нақтылауда теория мен тәжірибені байланыстырушы болып табылады. Сол арқылы білім алушылардың дүниетанымын кеңейтіп қана қоймай тәжірибелік дағдыларды алуға болады [3].

Содан соң оқулықта көрсетілген ерігіштіктің температураға тәуелділігін анықтайтын сызбанұсқа (2-сурет) арқылы оқушыларға сұрақтар қойылды [4]. Әрбір дұрыс жауап үшін формативті бағалау мақсатында стикерлер таратылды.

2-сурет. Тұздардың ерігіштік қисығы

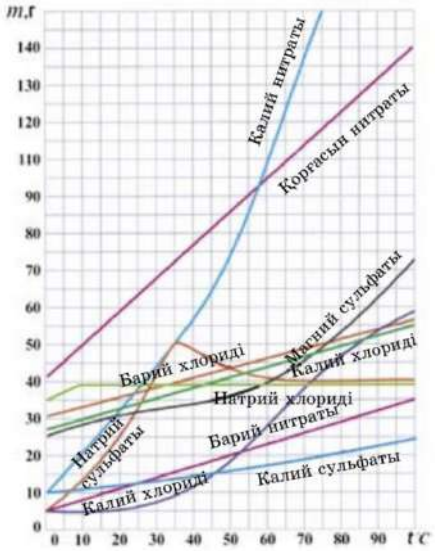

Сызбанұсқаға сәйкес тұздардың ерігіштігін анықтауға байланысты тапсырмалар берілді: «Ерігіштік қисығы бойынша мына заттардың Na_2SO_4, $MgSO_4$, KNO_3, K_2SO_4, $BaCl_2$ 15℃ және 45 ℃ – дағы ерігіштігін анықтаңдар»

Сабақ соңында игерілген материалдарды анықтау үшін кері байланысқа пошта әдісі қолданылды (3-сурет).

3-сурет. Пошта әдісі

Пошта әдісі бойынша оқушылар сабақты түсінгендігін, қалай өткендігін, және себебін, қорытындысын жазу арқылы тақырыпты бекітеді. Бұл әдісті қолдану сабақтың тиімділігін арттыра түседі.

Қорыта айтқанда, «заттардың суда еруі, ерігіштік» тақырыбын тәжірибені теориямен байланыстыру арқылы өту әдістемесі қарастырылды. Сабақта оқулықты ғана емес ойын технологиясын қолдану арқылы сабақты тиімді өткізу әдістемесі қолданылды.

Химия сабақтарында соңғы уақытта оқушылардың танымдық қабілеттерін арттыру мақсатында және сабаққа белсенділігін ояту үшін ойын әдістері қолданылады. Оқушылар оқуға арналған ойын әдістеріне қатыса отырып визуалды, лингвистикалық, тұлғааралық және тұлғалық қарым-қатынас сияқты қабілеттерін дамытады [5]. Химияда көптеген интерактивті әдістерді пайдалану арқылы сабақтың тиімділігін жоғарылату мүмкіндіктері артады.

Әдебиеттер:

1. Г.А.Абдикаримова, К.И.Алшынбаев, Ұ.С.Марчибаева, Ж.О.Конарбаев, А.А.Беков, Мұғалімнің педагогикалық шеберлігін арттырудағы заманауи талаптар. Вестник Академий педагогических наук Казахстана 2021ж. №1. 78б

2. Бегалиева Р.Т. Сыни тұрғыдан ойлау технологиялары арқылы оқытудың тиімділігі. «Жаһандану үдерісіндегі білім, ғылым және тәрбие» атты Байтанаев оқулары – 9 халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция жұмысының мақалалар жинағы. 2021ж., 3 том, 369б.

3. М.Алтынбекова, М.Жунаева, «Органикалық химия курсынан тәжірибелерді пайдаланудың тиімділігі және маңызы». ҚазҰПУ 2021ж., №1. 20б

4. М.Б.Усманова, Қ.Н.Сақариянова, Б.Н.Сахариева химия 8-сынып. «Заттардың суда еруі, ерігіштік» Алматы «Атамұра» 2018ж., 129б

5. Н.Г.Галымова, А.Е.Сагимбаева, «химияны оқытуда карточкалық және компьютерлік оқу ойындарының әсері». ҚазҰПУ 2021ж. №1. 26б

ХИМИЯНЫ ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУШЫ БАҒАЛАУ СТРАТЕГИЯЛАРЫН ТИІМДІ ҚОЛДАНУ

Ғабит А.Ғ., Бопиштай А.Ш., Ирисова Н. Ш. - 1507-19а топ студенттері
Ғылыми жетекші: Шитыбаев С. А. - х.ғ.к., доцент

Резюме

Одним из основных подходов к критериальному оцениванию учебных достижений учащихся в рамках обновленного содержания образования средней школы является высокая значимость формирующего оценивания в учебном процессе. С помощью формирующих заданий, разработанных в соответствии с критериями оценивания, можно успешно провести формирующее оценивание в ходе урока. В статье авторы обращают внимание на сущность формирующего оценивания, на несколько стратегий формирующего оценивания, которые нашли применение на практике, что дает уникальную возможность развития предметных компетенций учащихся на уроках химии.

Summary

One of the main approaches to the criterion assessment of students' academic achievements within the framework of the updated content of secondary school education is the high importance of formative assessment in the educational process. With the help of formative tasks developed in accordance with the assessment criteria, it is possible to successfully conduct a formative assessment during the lesson. In the article, the authors pay attention to the essence of formative assessment, to several strategies of formative assessment that have been applied in practice, which gives a unique opportunity to develop students' subject competencies in chemistry lessons.

Түйінді сөздер: *Химия, қалыптастырушы бағалау, критериалды бағалау, стратегиялар, алгоритм, оқу жетістіктері.*

Білім беру үдерісін сәтті және тиімді жүргізу, оқушылардың оқу жетістіктерін оңтайлы бағалау педагогикалық қызметтің маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Қазіргі жағдайда әр мұғалім үшін оқушылардың нәтижелерін бағалау жүйесіне деген көзқарасын қайта қарау өте маңызды, өйткені бағалау оқу үдерісінде ерекше орын алады: ол нәтиже ретінде де, оқу құралы ретінде де әрекет етеді. Осылайша, әмбебап оқу іс-әрекетінің бөлігі бола отырып, бағалау және бақылау-бағалау қызметі жалпы білім беру мазмұнының тәуелсіз элементі болып табылады, оны қалыптастыру және дамыту қажет. Екінші жағынан, бағалау жүйесі оқу үдерісі мен өзін-өзі тәрбиелеу туралы тұтас және сараланған ақпарат алуға, оқушылардың жоспарланған нәтижелерге қол жеткізудегі жеке үлгерімін бақылауға, оқытушылармен, оқушылармен және ата-аналармен кері байланысты қамтамасыз етуге, білім беру бағдарламасының тиімділігін бақылауға мүмкіндік береді [1].

Химия мұғалімдері өздерінің педагогикалық қызметінде белгілі бір қиындықтарға ұшырайды: атап айтқанда, оқушылардың бойындағы оқу уәжінің төмендігі және академиялық тәуелсіздігі, оқушылардың өзін-өзі бағалау қабілетінің әлсіздігі, мұғалімдерде қалыптастырушы бағалау дағдыларының болмауы. Яғни, біз мұғалімдердің қызметіне тікелей әсер ететін мәселелердің бар екендігін атап өтеміз:

- пән мұғалімдерінің жеткілікті жоғары әдістемелік дайындығы;
- жалпы білім беретін мектептер арасындағы білім деңгейлерінің алшақтығы;

- құзыреттілікті қалыптастыру және дамытудың алдыңғы білімге және болашақ перс-пективаларды ескерусіз жүзеге асырылуы.

Мәселенің өзектілігі қоғамның және оқушының жеке басының академиялық және сабақтан тыс жетістіктерді бағалаудың жаңа, объективті жүйесіне қажеттілігі мен мемлекеттік стандарттың талаптарына байланысты. Дәстүрлі бағалау жүйесіне балама қалыптастырушы бағалау болып табылады.

Мұғалім оқушылардың дағдысының қалыптасу және білімді меңгеру деңгейі туралы ақпарат алу, оқу үдерісін түзету, оқушыларға кері байланыс ұсыну және оқушыларды ынталандыру үшін оқу үдерісінде қалыптастырушы бағалауды жүргізеді [2].

Қалыптастырушы бағалау технологиясын пайдалана отырып, химия сабақтарында оқушылардың негізгі құзыреттіліктерін дамыту үшін жағдай жасаудың бірнеше стратегияларын атап өтуге болады.

1. Ағылшын ғалымдары Д. Виллиам мен П. Блэк ұсынған стратегия*:*

I кезең: білім алушылардың табыстылық ниеттері мен өлшемдерін анықтау.

II кезең:

1) білім алушылардың ілгерілеуін қамтамасыз ететін кері байланыс үшін жағдай жасау;

2) өзара бағалау жүргізу үшін топтар мен жұптарда оқушылардың жұмысын жандандыру;

3) оқушыларға олардың оқытуды ұйымдастырушылар екенін түсіндіру.

2. Ресейлік ғалымдар И. С. Фишман мен Г. Г. Голуб ұсынған стратегия*:*

I кезең: оқушыларды оқытудың жоспарланған нәтижелерін анықтау.

II кезең: жоспарланған нәтижеге қол жеткізу бойынша оқушылардың қызметін ұйымдастыру.

III кезең: оқушылардың білім беру мақсаттарына жету процесін бақылау үшін кері байланыс құру.

3. М. А. Пинская ұсынған стратегия*:*

I кезең: білім беру мақсаттарын өлшенетін оқу нәтижелеріне аудару, оларға қол жеткізудің қажетті деңгейін анықтау, бағалау әдістерін таңдау.

II кезең: оқытудың тиісті әдістерін енгізу

III кезең: оқушылардың жоспарланған нәтижелерге қол жеткізгенін бағалау және анықтау; нәтижелерді жақсарту бойынша ұсыныстар әзірлеу.

Бұл стратегия оқу үдерісін ұйымдастыруда тоғыз кезеңнен тұратын оқытушылар мен студенттердің өзара әрекеттесуінің белгілі бір алгоритмін қамтиды [3].

Қалыптастырушы бағалау технологиясының тоғыз кезеңі мына ретпен орналасады:

1. Тақырыптар бойынша оқушылардың білім беру нәтижелерін жоспарлау (оқытушының жұмыс бағдарламасын әзірлеу кезеңі);

2. Оқушылардың іс-әрекетінің білім беру нәтижелері ретінде сабақтың мақсаттарын жоспарлау.

3. Оқушылардың іс-әрекетінің кезеңдері ретінде сабақ тапсырмаларын қалыптастыру;

4. Сабақта оқушылардың іс-әрекетін бағалаудың нақты критерийлерін тұжырымдау;

5. Критерийлерге сәйкес оқушылардың қызметін бағалау;

6. Кері байланыс: мұғалім-оқушы, оқушы-оқушы, оқушы – мұғалім;

7. Бағалау кезінде оқушылардың үлгерімінің осы нәтижелерін олардың жетістіктерінің алдыңғы деңгейімен салыстыру;

8. Мақсатқа жету жолында оқушының орнын анықтау;

9. Оқушының білім беру бағытын түзету [4].

Бұл стратегияны педагогикалық практика кезінде қолдандық, соңғы нәтижелері туралы айтуға әлі ерте. Бірақ жұмыс тиімділігінің аралық критерийі ретінде химия сабағындағы алдын-ала көрсеткіштері деп санауға болады. Қалыптастырушы бағалау стратегиясын сабақтарда қолдану нәтижелері аталған стратегияны химияны оқыту практикасына енгізуде, оқушылардың оқу жетістіктерін бағалауда қолайлы деп санаймыз, себебі ол оқушының оқуға деген ынтасын, танымдық белсенділігін және білім берудің жалпы сапасын арттырады.

Біз педагогикалық практикадан өту кезінде 8 сынып оқушыларына «Иондық байланыс» тақырыбына сабақ өткіздік. Сабақ бойынша бағалау критерийі:

- Химиялық байланыстар арасынан иондық байланыс мысалдарын «Шыбын ұру» әдісі арқылы ажыратады.
- ИБ-қа арналған тапсырмаларды сәйкестендіреді.
- ИБ қасиеттерін сипаттайды

Осы бағалау критерийіне сүйеніп, сыныпты ион зарядына байланысты «флешка» әдісі арқылы анион және катион топтарына бөлдік.

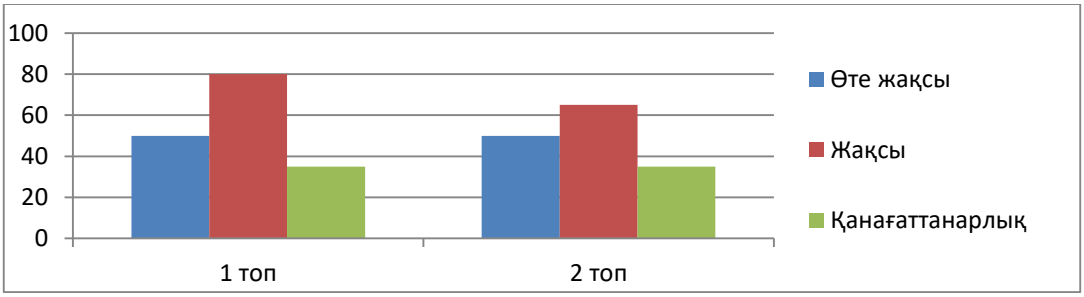

Сурет-1. 8 сынып оқушыларының химия сабағындағы алдын-ала көрсеткіш үлгерімі:

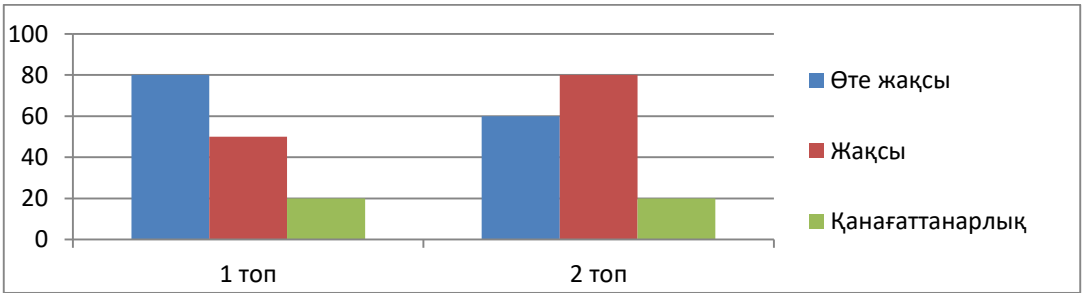

Сурет-2. 8сынып оқушыларының сабақ барысындағы көрсеткіш үлгерімі:

(Сурет 1-2). Ұсынылған диаграммалардан көріп отырғанымыздай, 1-топ оқушыларының үлгерімінің нәтижелері негізінде қалыптастырушы бағалау стратегиясын практикалық қолдану тиімділігінің көрсеткіштері оқу жылының басымен салыстырғанда жоғары оқу мотивациясы бар балалардың саны артқанын (15% - ға дейін) және үлгерімі төмен балалардың саны азайғанын анықтайды. 2-топтың негізгі көрсеткіш-оқу үлгерімі төмен оқушылар санының азаюы (12% - дан 7% - ға дейін) байқалады, ал бұл сыныптарда "жақсы оқушылар" санының азаюы олардың кейбір психологиялық ерекшеліктерімен түсіндіріледі. Алынған аралық нәтижелер химияны оқытуда қалыптастырушы бағалау стратегияларын қолдану оқушылардың оқуға деген ынтасының оң динамикасына, студенттердің бағалау-рефлексивті сипаттағы негізгі құзыреттерін қалыптастыруға және жалпы білім сапасын арттыруға әкелетінін көрсетеді.

Әдебиеттер:

1. Ильязова Л.М., Дружинина А.В. Использование формирующего оценивания на уроках химии // Научное обозрение. Педагогические науки, 2018. № 5. С. 19-23.

2. «Химия» және «Жаратылыстану» пәндері бойынша педагог кадрлардың біліктілігін арттыру курсының білім беру бағдарламасы. Мұғалімге арналған нұсқаулық. «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2016. 43 б.

3. Крылова О.Н., Бойцова Е.Г. Технология формирующего оценивания в современной школе: учебно-методическое пособие. Санкт-Петербург: КАРО, 2015.

Формирующее оценивание: оценивание для обучения / [Электронный ресурс]. Режим доступа :http://www.iro.yar.ru/fileadmin/iro/crii/metod_material/Ocenivanie_dlya_obucheniya_M.A._Pinskaya.pdf/ (дата обращения: 09.06.2020

ХИМИЯ ПӘНІНЕН ҚҰЗЫРЕТТІЛІККЕ БАҒЫТТАЛҒАН ТАПСЫРМАНЫ ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ ҚОЛДАНУ

Джуманов Рахат Мұхтасарұлы - 1504-19а тобының студенті
Ғылыми жетекші: Шитыбаев Серикбек Алтынбекович - доцент, к.х.н.
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В программе средней школе теоретические знания, получаемыми учащимися по предмету, должны быть использованы на практике. В статье приведен пример компетентностно-ориентированного задания, используемого на уроке химии. Такое задание поможет найти оптимальным путем решения проблем, с которыми сталкиваются обучающиеся в жизненных ситуациях.

Summary

In the secondary school curriculum, the theoretical knowledge acquired by students on the subject should be used in practice. The article provides an example of a competence-oriented task used in a chemistry lesson. Such a task will help to find the optimal way to solve the problems faced by students in life situations.

“Ұстаздың педагогикалық шеберлігі мен кәсібилігінің айырылмас құрам бөлігі ретінде оның кәсіби құзыреттілігі саналады.

Құзыреттілік ұғымы адамның қайсы бір қызметті атқаруға дайындығының құймасын сипаттайды. Қазіргі кезде жалпы және кәсіби білім берудің теориясы мен практикасында жиі қолданылуда...”[1].

Қазіргі уақытт аәр жеке оқушының қызығушылықтары мен қабілетіне мән беру, оқытудың іс-әрекеттік мәнділігін жоғарылату, білімнің практикалық жағын күшейту, оқу материалдарының мазмұнын білім алушының өмір тәжірибесіне келтіру, өз бетінше оқуын және ізденушілігін арттыратын жағдайлар жасау білім сапасын көтерудіңнақтылы тәсілдері бола алады. Білім нәтижесі ретінде түзілген құзыреттілік білім алу кезінде байқалатындығы айтпаса да белгілі. Ал пәндік құзыреттілікті қалыптастыруға бағытталған тапсырмалар жан-жақты оқу жағдайларын қалыптастырып, оқушының ойлау тактикасын одан әрі дамытуға негізделеді.

“Құзыреттілікті қалыптастыруға бағытталған тапсырмаларды құрастырудың басты мақсаты — оқушыларға тек қана білім беріп қана қоймай, сол алған білімдерін өмірде қолдана алатын құзыреттілігі қалыптасқан жас ұрпақ тәрбиелеу, ол үшін оқушының теориялық алған білімдерін өмірмен байланыстыратын тапсырмалар реттілігін орындауына жағдай жасау қажет. Оқушының сабақта өзіндік мәліметтерді жинақтап, белгілі бір уақытта білімдерін одан әрі дамытуға әрекет жасауы тек білу, түсіну ғана емес, сондай-ақ талдау, синтез, бағалау әрекеттерін жан-жақты қолдану арқылы көрініс табады...”[2].Ол дегеніміз, Блум жүйесі бойынша оқу мақсаттары мен міндеттерін анықтау құзыреттілікке бағытталған тапсырмаларды жасауды нақтылайды. Сонымен білім алушының химия пәні бойынша алған білімін өмірде қолдануға үйрету мақсатымен жасалған тапсырмаларды құзыреттілікке бағытталған тапсырмалар дейміз.

Күтілетін нәтижелер:

1. Білім алуда ақпаратықматерилдармен жұмыс жасауды қалыптастыру және дамыту.
2. Бақылау жұмысы, емтихан, олимпиада, зерделік, біліктілік сайыстарындағы тапсырмаларды білім алушылар жоғары дәрежедегі орындай алу.
3. Білім алушының пәнге деген ой-тұжырымы өзгереді, оқу материалын жақсы ұғынуға мүмкіндік алады, білім алушының ойлау жүйесі артады.

“Адамды адам еткен – еңбек” осы сөздің төркініне барсақ, ешқандай адамның іс-әрекетсіз болмайтындығы анық. Адам өмірінде болып жататын жағдаяттарды көре отырып, заманның алға тез жылжуын біле отырып жан-жақты адам болу өзіндік міндет екенін ұғынып келеді. Барлық жағынан дамуға алғашқы қадамдар білумен басталады. Онда білім алу еңбек етудегі жол нұсқаушы құрал. Оқу үдерісінде білім алушыларға тапсырманы іс-әрекет үдерісімен қарастырып түсіндіру және ой салу нәтижелі болатындығы белгілі. Іс-әрекетпен және өмірмен байланыстырылған тапсырмалар адам жадында тез сақталады. Тапсырманың өмірлік жағдайлармен сипатталуы білім алушының сол білімді қай жерлерде қай уақыттарда қолдану қажеттіліктерін көрсетіп береді. Өзін сол орынға қойып іс-әрекет барысын түсінуге итермелейді. Құзыреттілікке бағытталған тапсырманың мәні де осында.

Химия пәні бойынша құзыреттілікке бағытталған тапсырманың жасалу жолы:

Ерітінділер. Массалық үлес.

1. Айдостың анасы құйма дайындап жатқан еді. Айдос анасына көмектескісі келіп анасына не көмек керек деп сұрағанда анасы оған "200 грамм ерітінді және оның 10%-ы ас тұзы болуы керек екендігін айтып көмек сұрады. Айдос өзінің химиядан алған білімін пайдаланып ерітіндіде неше грамм ас тұзы және грамм су болатындығын былай есептеді.

Айдос 300 грамм ол 100%-ға тең, ал 100%-дың 1-ге тең екендігін білетін, сонда 10%-дың 0,1-ге тең екендігін біліп алды да жауабын оңай таба алды. Және осы құрам бойынша ерітінді дайындады.

Шешуі: $m_{NaCl} = 300 \cdot 0,1 = 30$ г.

$m_{H_2O} = 300 - 30 = 270$ г. *Жауабы: 30 г NaCl, 270 г H_2O.*

Білім алушының тапсрыманы орындау үшін ойлануына тапсырманың тек осылай ғана беріліп қоя салуы жеткіліксіз болуы мүмкін.

Есептің берілу жолы былай болған:

- 300г 10% - дық ерітінді дайындау үшін неше грамм ас тұзы және су қажет?

Себебі білім алушы мектептегі оқу материалдарын үйреніп білудегі мақсатын көрмей, оқуға деген қызығушылығы ашылмауы мүмкін. Білім алушыға осындай өзіндік ынтасын оятатын құзыреттілікке бағытталған тапсырмалар беру білім жүйесіндегі прогресске әкеледі. Сондықтан қайсы пәнде болмсын құзыреттілікке бағытталған тапсырмалардың жасалуы болашақта құзыретті мамандардың өсіп жетілуіне септігін тигізеді.

Құзыреттілікке бағытталған тапсырма арқылы оқушының ой жүгіртуі, білім алудың өзіне деген пйдасы бар екендігі туралы, өмірдегі қажеттілігі туралы түсінікті қалыптастырады. Бұл оқушының пәнге деген қызығушылығы мен өмірге икемделу дағдыларын қалыптастырады. Өз өміріндегі кездесетін мәселелерді өздігімен шеше алатын тұлға болып қалыптасуына үлкен үлес қосады.

Қазіргі таңда білім алушы өз кезегінде дәстүрлі оқыту әдісімен берілген тапсырманы ашық түрде орындағысы келмейтіндігін жеткізеді. Осы кезекте ез келген білім беруші оқыту кезеңінде білім алушының алып жатқан біліміне, өзі қойып отырған оқу талаптарына назар аударуы тиіс. Осы жағдайда тапсырманың өзегі мен мәні білім алушының алдағы өмірінде қолдана алуына ықпал ете алатындай білім болуы керектігі қандай да болмасын педагогтың негізгі тұжырымдамасы болып табылады. Оқыту үдерісінде тапсырманың мәнділігіне байланысты тапсырма бірнеше бағытта беріледі. Тапсырманың берілуінде ықпалдылықтың болуы тиіс. Химияны оқытуда күрделі тапсырмалар былай тұрсын қарапайым тапсырмалардың өзін орындауға деген қызығушылықты келтіре алатын немесе ішкі уәжді тудыратындай түрткі тапсырмалардың жасалуы осы құзыреттілікке бағытталған тапсырмалар жүйесімен бірізділікте.

Құзыреттілікке бағытталған тапсырмалар адам бойына болашақтағы проблемалардан шығу жолын көрсетіп қалыптастыратын тұсбағдар іспеттес. Химия пәнін оқыту үдерісінде құзыреттілікке бағытталған тапсырмалар арқылы оқыту білім алушының өміріндегі болып жатқан көптеген заттар мен іс-

әрекеттердің химия пәніндегі біліммен тікелей байланысты екенін ұқтырады. Болашақ маман ретінде өздігімен еш қиындықсыз тапсырмаларды орындай алатын және құрастыра алатын дағдыларды қалыпттастырады.

Әдебиеттер:

2. Педагогикалық қызмет және педагогикалық шеберлік негіздері: оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2010. – 225 б.

3. https://articlekz.com/kk/article/16520

ӘОЖ 372.8:57/59

БИОЛОГИЯ ПӘНІНЕН ЗЕРТТЕУШІЛІК БЕЛСЕНДІЛІКТІ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖӘНЕ ПӘН МАЗМҰНЫН БАЙЫТУДАҒЫ ІС-ӘРЕКЕТТЕР

Қонысбек А.Е., Қонысбек Н.Е. – 1505-11 тобының магистранттары

Ғылыми жетекші: Утегенова Г.А. – PhD, аға оқытушы

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

Обогащение содержание биологических предметов, формирование и развитие исследовательской квалификации обучающихся в дальнейшем способствует повышению интереса будущих учителей к исследованиям и предмету путем проведения экспериментальных работ на занятиях по биологии Таким образом, обучающиеся учатся проводить научные исследования, проводить наблюдения и анализировать данные, полученные из опыта.

Summary

Enriching the content of biological subjects, the formation and development of students' research qualifications further contributes to increasing the interest of future teachers in research and the subject by conducting experimental work in biology classes. Thus, students learn to conduct scientific research, conduct observations and analyze data obtained from experience.

Педагогтардың біліктілігін арттыру – білім беру жүйесінің негізгі бағыттарының бірі. Біліктілікті арттыру жүйесі мұғалімдердің біліктілігінің динамикалық түрде өзгеру талаптарына және олардың кәсіби деңгейіне, еңбек жағдайына сай жетістіктерге жету үшін дамуы қажет.

Зерттеушілік іс-әрекет пәнге деген қызығушылықты арттыратын негізгі бағыттардың бірі болып табылады. Ол білім алушыларда оң эмоцияларды туындатады, есте сақтауды, ойлауды шыңдайды, топта жұмыс істеу қабілетін арттырады. Зерттеушілік жолмен алынған білім нақты ғылыми негізделген көзқарасты қалыптастырады.

Биология пәні мұғалімдерінің белсенділігінің ерекшеліктеріне сабақтарын жоспарлау және өткізу барысында білім алушылармен тәжірибе жұмыстарын жасау болып табылады. Биология кабинеті және оның жабдықталуы – бағдарлама орындалуының талаптарының бірі. Сондықтан биология пәні мұғалімдерінің кәсіби тәжірибесін ерекшелендіретін құрамдас шарттардың бірі сабақты өту үшін демонстрациялық тәжірибені жоспарлау жатады.

Зерттеушілік жұмыс үшін білім алушыларда тек оқу дағдыларын ғана емес, сонымен қатар рефлексивті қабілетін, креативтілігін дамыту керек.

Зерттеушілік іс-әрекет мықты дамытушы құрал болып табылады. Оқу-зерттеу барысының негізгі мақсаты білім алушылардың жеке тұлға ретінде дамыту.

Зерттеушілік белсенділікті ұйымдастырудың түрлерінің ішінде келесілерін атап өтуге болады:

1. Пән бойынша проблемалық сабақтар.

2. Білім алушылармен зертханалық сабақтар, оқу жоспарына арнайы оқу пәндерін енгізу.

3. Жаратылыстану, атап өткенде биология бағыты бойынша әртүрлі элективті курстар.

4. Қосымша білім алу бағдарламалары.

5. Жеке, топтық және жалпы мектептік зерттеу жобаларын жүзеге асыру.

6. Дәстүрлі сипаттағы экскурсияларды өткізу. Жеке зерттеу міндеттерін беру үшін есеп-шығармашылық жұмыс түрінде нәтижелерді бекіту.

7. Ғылыми-практикалық конференцияларды және байқауларды ұйымдастыру.

8. Тақырыптық үйірмелерді, ғылыми қауымдастықтар жұмысын ұйымдастыру.

Биология пәні бойынша сабақтарда зертханалық және практикалық жұмыстардың ажырамас бөлімі ретінде келесі зерттеулер қолданылуы керек:

- Биологиялық нысандарды зерттеу;
- Ағза құрылымын зерттеу;
- Тірі табиғаттың құрамы мен қасиеттерін зерттеу;
- Тірі ағзаларды бақылау;
- Ағзалардың тіршілік әрекетінің процестерін бақылау.

Білім алушылар жоғарыда аталған сатылардың әрбірін жіті зерттеуі қажет, сонымен қатар алынған нәтижелердің маңыздылығына басты назар аударып міндеттерді дұрыс құрасытыра алуы керек. Бұл іс—әрекеттер білім алушылардың ізденістік

Зерттеушілік жұмыстарды орындай отырып білім алушылар субъективті түрде жаңа білім алады, тапсырмаларды орындау барысында бақылау, бақылау нәтижелерін тіркеу, алынған мәліметтерді талдау және қорытынды жасау дағдыларын меңгереді.

Зерттеушілік белсенділікті ұйымдастыру мұғалімге оқу материалын өз бетімен өңдеуді қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Мысалы бақылау ретінде берілген тақырып бойынша білім алушы өз бетінше зерттеу жүргізу және оның нәтижелерін жазу, ақпараттық технологиялардың көмегімен виртуалды зертхана негізінде зерттеу жүргізу және зерттеу нәтижелерін қорғау. Ғылыми ізденіс, зерттеу іс-әрекеті білім алушылардың зерттеушілік қабілетінің қалыптасуына және артуына орасан зор ықпал етеді.

Жаратылыстану пәні мұғалімдерінің зерттеушілік біліктілігін арттырудың ерекше белгілеріне негізделіп келесі проблемалық бағыттар анықталған:

1. Биология пәні мұғалімдерінің тәжірибелік жұмыстарды жоспарлау және жүргізу саласындағы құзыреттілігін арттыру;

2. Білім алушылардың жобалық және ғылыми-зерттеу іс-әрекетін ұйымдастыру;

3. Басқа пәндермен интеграциялау негізінде пән мұғалімінің біліктілігін арттыру;

4. Биология пәні мұғалімдерінде АКТ қолдану білімін жетілдіру;

5. Жаңа оқу материалдарын әзірлеу қабілетін дамыту.

Биология пәні бойынша зерттеушілік қабілетті қалыптастыру арқылы пәнге деген қызығушылық артады. Ал бұл тікелей педагогтың кәсіби құзіреттілігінің нәтижесінде жоғары көрсеткіштерге ие болады. Биолог мамандарды дайындайтын жоғары оқу орны оқу бағдарламаларында болашақ педагогтардың білім беруде практикалық іс-әрекетіне барынша көңіл бөлу арқылы жан-жақты ізденіске бейім білімді мамандар шығару заман талабы болып табылады.

Жоғары оқу орнында білім алушылардың бітіру жұмыстарының нәтижелерін оқу процесінде қосымша пайдалану пән мазмұнын одан әрі байыта түсуі мүмкін. Сонымен қатар білім алушылар жоғары оқу орнын бітіргеннен кейін мектепте оқушылармен зерттеушілік жұмыстарын ұйымдастыру барысында алған білімдерін іс жүзінде көрсете алады.

Биологиялық пәндердің мазмұнын байыту мақсатында ғылыми-зерттеу нәтижелерін оқу процесінде пайдалану пән бойынша жеке тақырыптардың мазмұнын терең түсінуге өз септігін тигізеді. Мысалы, болашақ педагогтар «Өсімдіктер физиологиясы», «Қазақстан биоресурстары», «Дәрілік өсімдіктер», «Биотехнология» сияқты таңдау пәндерінде білім алушылардың, мәселен өсімдіктерді микроклондық көбейту әдістерін меңгеруі бойынша немесе дәрілік өсімдіктердің ішінде эфирмайлы өсімдіктер туралы жан-жақты ақпарат беру арқылы пән мазмұнын байытуға өзіндік бір үлесін қосуы мүмкін. Ал бұл өз кезегінде биология пәнінің мұғалімдерінің зерттеушілік белсенділігін арттыру жолында, әсіресе білім алушылардың биология пәнінен ғылыми жобаларды әзірлеуі және зерттеушілік қабілетінің дамуында әсерін беруі анық.

Әдебиеттер:

1. Оржековский П.А. Особенности повышения квалификации учителей естественно-научных предметов // Вестник Московского городского педагогического университетаю Серия: Естественные науки. 2016. №1 (21).

2. Шілдебаев Ж.Б., Ермекбаева А.Т. Биологияға кіріспе: оқу құралы. – Астана, «Фолиант». 2016. – 315 б.

3. Шаймерденова Г.З., Ермекбаева А.Т. Особенности технологии развивающего обучения и воспитания на уроках биологии // Вестник Академии педагогических наук Казахстана. 2015. №6 (68). С. 113-120.

4. Богданова О.Н., Ильина Н.Ф. Подготовка учителей естественно-научного цикла к разработке учебно-познавательных задач // Научное обеспечение системы повышения квалификации кадров. 2016. №1 (26). С. 5-11.

5. Таубаева Ш.Т. Жалпы білім беретін мектеп мұғалімінің зерттеушілік мәдениетін қалыптастырудың ғылыми негіздері: пед.ғыл.док. ... автореф. – Алматы, 2001. – 19 б.

ӘОЖ 372.854

ХИМИЯНЫ ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ ЗЕРТТЕУ ЭКСПЕРИМЕНТІНІҢ АЛАТЫН ОРНЫ.

Мирхасова М. Н., Тұрсынбек А. Е, Оспанхан Н. Ғ. – 1504-19а тобының студенттері
Ғылыми жетекші: **Битурсын С.С**. - PhD, аға оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В данной статье описываются актуальные проблемы при обучении химии в образовании. «Химический эксперимент» рассматривается как метод обучения. Применение химического эксперимента в учебном процессе помогает учащимся понять универсальность изучаемых химических процессов, их природу, реальную сущность и зависимость от условий проведения.

Summary

In this article current problems in teaching chemistry in education are described. "Chemical experiment" is considered as a teaching method. The use of chemical experiment in the educational process assists students to understand the studied chemical processes universality, their nature, the real essence and dependence on the conditions.

Химия ғылымының дамуына эксперименттің орасан зор роль атқаратыны белгілі. Химия әлемінде барлық мағызды теориялық жағалықтар көптеген фактілердің нәтижесі болып табылады. Мектеп қабырғасында химия пәнінің негіздерін оқытқанда химиялық эксперименттің маңызы ерекше. Көптеген зерттеуші ғалымдар осы айтылған жайтты растайды. Солардың бірі, В.Н.Верховский, А.Д.Смирнов, Ю.В.Плетнер, В.С.Полосин, И.Н.Чертков, П.Н.Жуков, Г.М.Чернобельская, Н.Е.Кузнецова, М.С.Пак, Е.Г.Злотникова еңбектерінде берілген.

Химиялық эксперименттердің қатарында оқушылардың құзыреттілігін, шығармашылығы мен қажеттіліктерін қалыптастыратын және дамытатын жұмыстар ерекше орын алады.

Шынында да, химиялық эксперимент қолданып оқытылған сабақ барысы химияны табысты оқудың негізі болып табылады. Тәжірибелерді өз бетімен орындай отырып немесе мұғалімнің көрсетуін тамашалай отырып, оқушылар химия әдәстерімен, заттардың жеке табиғаты, физикалық және химиялық қасиеттерімен, алу әдістерімен, заттардың құрылымы мен қасиеттерімен, қолданылуын танысады. Бүгінгі таңда мұғалім жоспар бойынша нәтижеге қол жеткізу үшін мүмкіндік беретін оқытудың мзмұнын, ұйымдастыру формаларын, әдістері мен құралдарын өз бетінше таңдауға құқылы.

Қазіргі таңда оқытудың негізгі міндеттері айтарлықтай өзгеріске ұшырап жатқаның ескеру қажет. Алдынғы оқылатын бағдарлама негізінде эксперименттік жұмыстар арқылы оқыту тек белгілі белгілі бір білім көлемін беру болатын. Ендігі басты міндет, - оқушы тұлғасына дамытушылық ықпалды күшейту. Атап айтсақ, оқу пәні арқылы интеллектуалдық мүмкүндіктері, ой-өрісін дамыту, практикалық тәжірибелік дағдының дамуы, жеке тұлғаның гуманитарлық- мәдени қасиеттерінің дамуы.

Білімгерлердің ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізуде химиялық зерттеу эксперименттерін жүзеге асырудың маңызы зор. Осыдан эксперимент дегеніміз не? – деген сұрақ туындайды.

Эксперимент дегеніміз – білімгер химияны оқу барысында меңгеруге тиісті ғылыми білім әдістерінің бірі. Сезіну негізінде, нық жане саналы түрдегі білімінің маңызды шарты болып табылатын, аса күрделі қабылдау негізі болады.

Зерттеу экспериментінің ерекшелігі оқушы мұғалімнен тапсырма алғаннан кейін оны өздігінен орындайды. Сондай-ақ, оқушылар алдын алған білімдері мен дағдыларын белсенді қолдана отырып, гипотезаны алға тартады, мақсатқа жету үшін экспериментті қалай құру керектігін ойлайды. Жасалған, әзірленген жоспар бойынша, тәжірибе барысында қушы алынған нәтижелерді бақылайды, анализдейді, теориялық тұрғыда түсіндіреді және қорытындылайды.

Ғылыми зерттеу жұмыстарын орындау барысында төменде берілген нұсқаулар ұсынылады:

- тәжірибе жүргізуші жұмыс барысында эксперимент мақсатын қоя отырып, қандай нәтижеге қол жеткізгісі келетінің анықтайды;
- Экспериментке негіз бола алатын гипотезаны тұжырымдау және негіздеу. Гипотеза – ақиқаттығы тексеруге жататын теориялық ұсыныстардың жиынтығы;

Эксперимент барысын жоспарлау келесі реттілікпен жүзеге асырылады:

- Зертханалық жабдықтар мен реагенттерді таңдау;
- Эксперимент жүргізу барысының жоспарын және қажет жағдайда конструкциялық қондырғылардың суретін құрастыру; тәжірибе аяқталғаннан кейін жұмыс барысын ойлау (реактивтерді утилизациялау, ылыстарды жуу ерекшеліктері т.с.с.);
- Қауіп көзін анықтау (тәжірибе кезіндегі сақтық шараларын сақтау);
- Эксперимент нәтижелерін жазу формасын таңдау.

Тәжірибені жүзеге асыру, бақылаулар мен өлшемдерді тіркеу. Эксперимент нәтижелерін талдау, өңдеу және түсіндіру мыналарды қамтиды:

- Қажет болған жағдайда нәтижелерді математикалық жолмен өңдеу;
- эксперимент нәтижелерін гипотезамен салыстыру;
- экспериментте жүріп жатқан процестерді түсіндіру;
- қорытындылап тұжырымдау.

Рефлексия – мақсат пен нәтижені салыстыру негізінде экспериментті білу жіне бағалау. Экспериментті орындау үшін барлық операциялар сәтті орындалғанын анықтау керек.

Зерттеу әдісін оқыту тәжірибесінде қолдану оқушылардың таным процесінің ең жоғары сатысы болып табылады және шығармашылық ойлауын дамытуды көздейді. Шығармашылық ойлау дағдыларын меңгеру, ең алдымен, ғылыми имитациялайтын әрекеттер арқылы мүмкін болады.

Өсімдіктер дүниесінің пигменттерін зерттеуге арналған ғылыми –зерттеу жұмысын әзірлеу арқылы осы ойды жүзеге асыруға тырыстық. Зерттеудің химиялық экспериментін ұйымдастырған кезде студенттер экспериментті жоспарлауды, бақылауларды сауатты жүргізуді, оның нәтижелерін жазып алуды және сипаттауды, жалпылауды, қорытынды жасауды, сондай-ақ танымның ғылыми әдістерін меңгеруді талап ететін жағдайларға тап болады.

Оқушылардың шығармашылық ойлауын қатыптастыру оқудың проблемалық құрылысы мен іс-әрекетті ынталандыру арқылы жүзеге асады.

Сабақ барысы сұрақтаға жауап беруге көмектесетін бірқатар іздеу және зерттеу тапсырмалардан құрылады: атап айтсақ,

- Антоцианиндердің индикаторлық қасиеттері мен қышқыл – негіз индикаторларының қасиеттері арасындағы ұқсастықты эксперименталды түрде қалай дәлелдеуге болады?
- Табиғи көрсеткіштер бар ма?

Сыныпта сөз бостандығы атмосферасын құру, оқушы жібрген қателік зерттеу мәселесін шешу үшін күтпеген жағдайда алынған мәлімет деп қарап, өз бетінше шешім қабылдау ұшін жағдай жасау керек. Сонда ғана оқушылардың шығармашылық әлеуеті шынайы ашылып, білімдерін арттыра түседі.

Студенттердің зерттеушілік әрекетінің принципін өзіміз әзірлеген жұмысымыздың бірі «Өсімдік пигменттері – антоцианиндер» мысалында көрсете аламыз. Оқушылар қышқылды және сілтілі ортада күлгін гүлдердің әр түрінің түсінің өзгеруін зерттеді. Бұл эксперименттік жұмыс ағылшын химигі Робер Бойылдың тарихи тәжірибесін қайталай отырып оқу процесіне маңызды гуманитарлық және мәдени аспектіні енгізеді. Экспериментті жүргізу үшін бірдей арақашықтықта орналасқан үш күлгін гулдер жинағы дайындалды. Ары қарай оқушылар түрлі ортада орналастыруды ұсынды. Бірінші гүл шоғын аммиак атмосферасына, екінші гүлдер шоғын хлорсутек атмосферасына, ал үшінші гүл шоғын бақылаушы топ ретінде қалдырды. Тәжірибе соңында оқушылар үлгілерді олар сақталған ортасына сәйкес орналастырды. Әртүрлі ортадағы күлгін гүлдердің түсінің өзгеруін анықтаған оқушылар ұсынылған әдебиеттерді пайдалана отырып, түс өзгерісінің сесбебін іздейді. Сондай-ақ, оқушылар табиғи нысандардың барлық түске боялуы антоциониндерге негізделгенің анықтайды. Эксперимент нәтижелерін шығарғаннан кейін студенттер әртүрлі табиғи материалдардың (мүкжидек пен көкжидек, қызылша шырыны және т,б) индикаторлық қасиеттерін анықтау ұшін өз бетінше зерттеу жүргізеді.

Қорытындылай келе, қазіргі мектептегі химиялық экспериментті жетілдіру илюстрациялық эксперименттердің санын көбейту бағытында емес, эксперимент өнімділігін арттыру, оқыту барысына зерттеу эксперименттерін қол жетімді материал негізінде енгізу.

Жалпы химия сабағында оқушылардың ғылыми-зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру арқылы оқытудың зерттеу әдісін жүйелі түрде қолдану оқушылардың зерттеушілік қабілетін, шығармашылық қабілеттерін, танымдық қызығушылығын арттыруға ықпал етері сөзсіз. Бұл әдіс химияны оқыту процесін қоршаған ортамен тығыз байланыстырда, оқушылардың ғылымға деген қызығушылығын арттыруға мүмкіндік береді.

Сондай-ақ, осы жерде Климентия Аркадьевич Тимерязевтің айтуынша, химиялық эксперимент оқушылардың оқу-танымдық белсенділігін ынталандырудың және қажеттіліктерін барынша жүзеге асыруға жағдай жасаудың ең тиімді әдістерінің бірі екені растайды. «Бақылаулар мен эксперименттерді жасауды үйренген адамдар мектепте аталған жайыттар,ға

қызығушылық танытпаған адамдармен салыстырғанда жоғары психикалық және моральдық деңгейде бола отырып өздері сұрақ ұоб және оларға нақты жауаптар алу қабілетіне ие болады» Қ.А.Тимерязев.

Әдебиеттер:

1. Васильева П.Д., Кузнецова Н.Е. Обучение химии: Модернизация общего образования. – М.: Просвещение, 2003. – 128 с.

2. Пак М.С. Дидактика химии: Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Владос, 2004. – 315 с.

3. Shokybaev Zh.A., Onerbayeva Z.O., Ilyassova G.U. Teahing methods on chemistry. – Almaty, 2016. – 271p

4. Жұмаділова Р.Н. Мектепте химияны оқытуды жаңарту мақсатымен. //Химия мектепте, 2003. - №4. – Б. 15-17б.

ӘОЖ 37.016

МОДУЛДІ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ КӨМІРСУТЕКТЕР ТУРАЛЫ БІЛІМДІ ЖАЛПЫЛАУ ЖӘНЕ ЖҮЙЕЛЕУ

Әбдах Е.С., Лесбек М.Ә., Шерубек П. Н. - 1504-19а тобының студенті

Ғылыми жетекші: Шыназбекова Ш., Битемирова А.Е. – х.ғ.к., доцент

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В статье проведены исследовательские работы по обобщению и систематизации знаний об углеводородах с помощью технологии модульного обучения. Подготовлен и обобщен модуль на тему ненасыщенных углеводородов-алканов.

Summary

The research works on generalization and systematization of knowledge about hydrocarbons with the help of modular learning technology are carried out in the article. A module on the topic of unsaturated hydrocarbons-alkanes has been prepared and generalized.

Мақаланың өзектілігі: Қазіргі білім беру моделінде білім алушының жеке басының дамуы ерекше маңызға ие. Жеке тұлғаны дамытудың бір аспектісі - ақыл-ой белсенділігін дамыту. Маңызды орынды ойдағы процесті білімді жалпылау және жүйелеу алады.

Психологтардың (П.Я. Гальперина, В.В. Давыдова, Е.Н. Кабановой-Меллер, Н.А. Менчинской, Н.Ф. Талызиной, М.Н. Шардакова және т. б.), дидактиктер мен әдіскерлердің (Л.В. Занкова, М.Н. Скаткина, А.В. Усовой, К.Б. Бабанского, М.А. Есиповой) көптеген жұмыстары білімді жалпылау және жүйелеу мәселесіне арналған, онда жалпыланған білімді қалыптастыру жолдары, оқушылардың жалпыланған білімін игеру деңгейі мен олардың танымдық белсенділігі мен тәуелсіздігін дамыту арасындағы байланыс қарастырылады, жалпыланған және жүйелік білімді қалыптастыру кезінде оқу жұмысын ұйымдастыру әдістері сипатталады.

Химияны оқыту әдістемесінде білімді жалпылау мен жүйелеуде модульдік технологияларды қолдану мәселесі әлі өте аз зерттелген.

Бұл зерттеу келесі қайшылықтарды шешу қажеттілігіне байланысты:

- фронтальды оқыту әдістері мен оқушылардың органикалық химия туралы білімдерін игерудің жеке процесі арасында;

- мазмұн көлемі мен органикалық химияны оқудағы оқушылардың нақты мүмкіндіктері мен қажеттіліктері арасында;

- оқушылардың мүмкіндіктері мен қажеттіліктері мен органикалық химияны оқуға бөлінген сағат саны арасында.

Мақсатымыз-оқушылардың білімінің беріктігін, тереңдігі мен жүйелілігін қамтамасыз ететін модульдік оқыту технологиясы арқылы органикалық химия бойынша білімді жалпылау және жүйелеу әдістемесін әзірлеу.

"Көмірсутектер" бөлімі бойынша жалпылама сипаттағы модульдік бағдарламаны пайдалану тиімділігіне эксперименттік тексеруді жүзеге асыру жолдарын қарастыру.

Модульдік оқыту қазіргі заманғы педагогикалық технологияның бірі болып табылады, өйткені оның барлық белгілері бар:

- ғылыми (белсенділік тәсіліне, білімді игерудің психологиялық педагогикалық заңдылықтарына негізделген);

- интегративтілік пен оңтайлылық (белсенділік, жеке, жүйелік, кибернетикалық және контексттік тәсілдер);

- оқу процесінің және оның нәтижелерінің қайталануы;

- қарқындылық пен тиімділік;

- оқыту нәтижелерін сапалық және сандық бағалау;

- оқытушы мен оқушының мақсатты өзара іс-қимылы;

- оқушы мен оқытушының қызметін бағдарламалау [1].

Келесі оқу элементтері (ОЭ) "кіріс" бақылауы. "Кіріс" бақылауының негізгі дидактикалық функциясы өзекті бақылауды жүзеге асыру болып табылады. Бұл бақылаудың басты ерекшелігі оның өтуі одан әрі зерттеу үшін "рұқсат" берудің бір түрін білдіретіндігінде яғни тапсырмалар бүкіл модульдің мазмұнын игеру үшін қажет тірек білімдері мен іс-қимыл әдістерін жаңартуды қамтиды.

"Кіріс" бақылау негізінен барлық оқушылардың жадында жаңа білім алуға немесе бүкіл модульдің мазмұнын саналы түрде игеруге болатын білімдерді жаңартуға бағытталған. Сонымен бірге, ол алдыңғы оқу материалы мен берілген модуль арасында байланыс орнатады.

Қаныққан көмірсутектер тақырыбындағы көміртектің құрылымы туралы білімді жалпылау мақсатында төмендегідей модуль құрылды.

Модуль құрылымы:

1. Модульді зерттеу мақсаттары

2. Кіріс бақылау

3.Алкандар мен циклоалкандардың құрылымы, құрамы, физикалық қасиеттері

4. Алкандар мен циклоалкандардың номенклатурасы

5. Алкандар мен циклоалкандардың химиялық қасиеттері

6."Органикалық қосылыстардағы көміртекті, сутекті және хлорды сапалы анықтау" практикалық жұмысы

7. Алкандар мен циклоалкандарды қолдану және алу

8. Көмірсутектердің химиялық формулаларын табу

9. Алкандар мен циклоалкандар тақырыбы бойынша білімді, іскерлікті және дағдыларды жалпылау, жүйелеу және түзету

10. Қорытынды бақылау

1. Модульді зерттеу мақсаттары

Берілген модульді зерттегеннен кейін білуі керек:

-алкандардың гомологтық қатарын, алкандар мен циклоалкандардың изомериясын, құрылымындағы айырмашылық пен ұқсастық, физикалық қасиеттерінің олардың молекулаларының құрамы мен құрылымына тәуелділігі,

құрылымы мен қасиеттерінің байланысы, химиялық реакциялардың түрлері, қолдану салалары, зертханада алкандар мен циклоалкандарды алу тәсілдеріндегі ұқсастықтарды, химиялық формулаларын шығаруға арналған есептерді шешу алгоритмін.

Модульдің соңында осы мақсаттарға жетуіміз керек яғни модульді дұрыс құрғанымыз, нәтижеміз осыған байланысты болады.

2.Кіріс бақылау

2.1. Дұрыс жауапты таңдаңыз:

Көміртектің қосылыстардағы валенттіліктері:

1) I; 2) II; 3) III; 4) IV.

2.2. Пропан молекуласының молекулалық, құрылымдық, қысқартылған құрылымдық формулаларын көрсетіңіз:

а) б) CH_3-CH_2-CH_3 в) C_3H_8

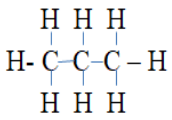

Жауабын жазыңдар.

2.3. Дұрыс жауап көрсетіңдер:

Органикалық қосылыстарда негізінен кездесетін химиялық байланыс:

а) иондық; б) ковалентті; в) сутетік; г) металдық.

2.4. Дұрыс жауапты көрсетіңдер:

Радикал-дегеніміз:

1) «+» зарядталған бөлшек;

2) «-» зарядталған бөлшек;

3) нейтрал бөлшек.

3.Алкандар мен циклоалкандардың құрылымы, құрылысы және физикалық қасиеттері

3.1. Метан молекуласының құрылымы

Көміртектің қозған және қалыпты күйдегі электронды формуласын жаз. s - және p - электрондардың қозған күйін көрсет?

Жауап:

Көміртек атомының негізгі күйі

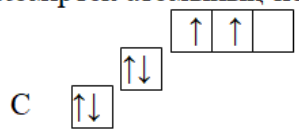

Көміртек атомы қозған күйде

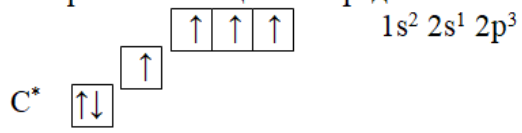

Метан молекуласының гибридтену түрін, валенттілік бұрышын және С-С байланысының ұзындығын жаз.

3.2. Алкандар мен циклоалкандардың құрамы, құрылымы және физикалық қасиеттері

а) Мыналардың ішінен алкандарды жазып көрсетіңіз: C_4H_{10}, C_5H_8, C_8H_{12}, C_9H_{16}, C_9H_{20}, C_2H_2, C_3H_8, $C_{15}H_{30}$, $C_{18}H_{38}$

б) Біріншілік, екіншілік, үшіншілік және төртіншілік көміртек атомдарын санын көрсетіңіз:

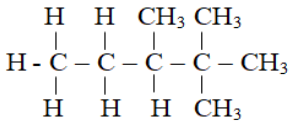

- біріншілік көміртек атомы- 5
- екіншілік көміртек атомы- 1
- үшіншілік көміртек атомы- 1
- төртіншілік көміртек атомы- 1

3.3 Көмірсутек молекулаларының модельдерін жасаңыз:

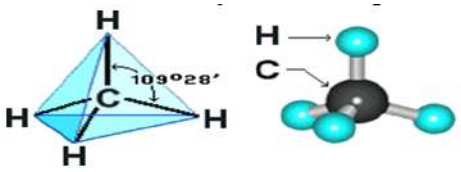

Молекула модель

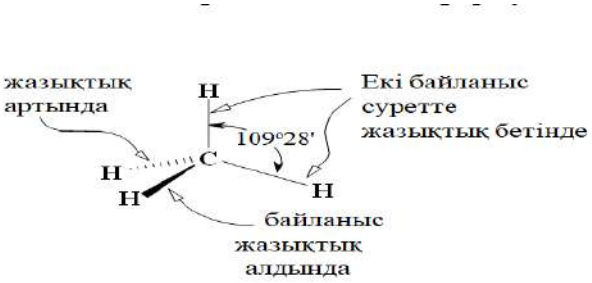

Стереохимиялық формуласы

4. Алкандар номенклатурасы (аталынуы) мына сызбанұсқаны негізге ала отырып жауап береді:

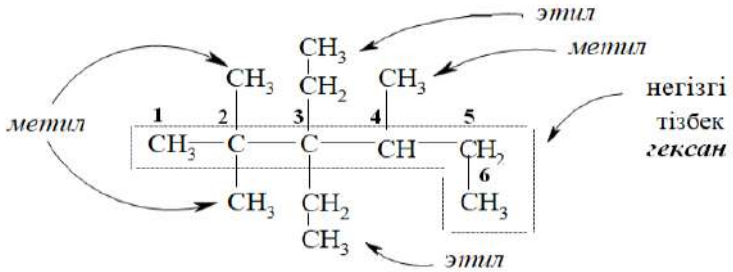

2,2,4-триметил-3,3-диэтилгексан

Осылай модульдегі барлық тақырыптарға тапсырмалар дайындалып беріледі де соңғы қорытынды бақылау жасалады.

10. Қорытынды бақылау

1. Заттың құрамында 80% С және 20% Н бар. Осы көмірсутектің ауадағы салыстырмалы тығыздығы 1.03. Көмірсутек формуласын анықтаңыз. Оны атаңыз.

2. Келесі тізбекті шешіңіз (СхНу)

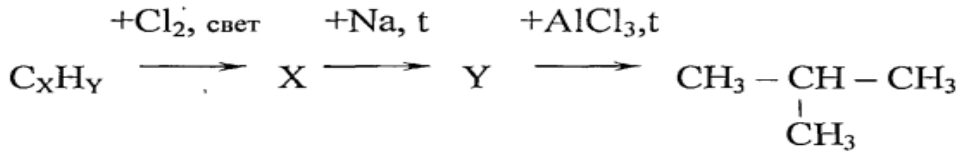

Қорытынды: модульдік оқыту технологиясы арқылы көмірсутектер туралы білімді жалпылау және жүйелеуге қол жеткізілді.

Әдебиеттер:

1.Беспалов, П. И. Модульная технология обучения химии: теория и практика / П. И. Беспалов, А. В. Орехов. — Саранск, 2002. — 139 с.

2.Кошелева О.А. Ообобщение и систематизация знаний по углеводородам средства-ми модульной технологии обучения. канд.дисс. –Москва, 2009г.

ОЖ546.212

ОЗОН ҚАБАТЫНЫҢ БҰЗЫЛУЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ САЛДАРЫ

Дүйсенханов Ұ.Г., Садыбай А.Е. -1504-12 тобының студенттері

Ғылыми жетекші: **Керимбаева К.З.** – т.ғ.к. доцент

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В данной статье представлены разрушение озонового слоя и его последствия.

Summary

In this article, measuresto prevent the destruction of the ozone layer were mentioned

Озон қабаты-озонның көп мөлшері (O_3) бар жер стратосферасының бөлігі. Ол жер бетінен 10-50 км биіктікте орналасқан және бізді күннің зиянды ультракүлгін сәулелерінен қорғайды. Озон қабаты біздің планетамызды зиянды ультракүлгін сәулелерден қорғауда маңызды рөл атқарады, бұл адам мен жануарлардың денсаулығына, сондай-ақ өсімдіктер әлемі мен экожүйелерге әсер етуі мүмкін. Атап айтқанда, ультракүлгін сәулелер терінің қатерлі ісігін тудыруы, иммундық жүйені әлсіретуі, жүрек-қан тамырлары ауруларының қаупін арттыруы және генетикалық мутациялар мен дамудың бұзылуына әкелуі мүмкін ДНҚ-ны бұзуы мүмкін. Сондықтан озон қабатын сақтау адамдар мен жануарлардың денсаулығын сақтау, өсімдіктер әлемін сақтау және планетамыздағы экологиялық тепе-теңдікті сақтау үшін маңызды міндет болып табылады.

Хлорфторкөміртектер мен басқа да зиянды заттарды қолдануға және өндіруге тыйым салатын Монреаль хаттамасы сияқты халықаралық ынтымақтастық және халықаралық келісімдер жасау. 1987 жылы жасалған Монреаль хаттамасы шынымен де озон қабатын бұзу мәселесін шешу үшін

халықаралық ынтымақтастық пен халықаралық келісімнің мысалы болып табылады. Бұл хаттамаға әлемнің барлық дамыған елдерін қоса алғанда 190-нан астам ел қол қойды. Монреаль хаттамасының бөлігі ретінде хлорофторкөміртектер (CFC) және озон қабатын бұзатын басқа химиялық заттар сияқты зиянды заттарды өндіру және пайдалану біртіндеп жойылуы керек екендігі анықталды. Ол үшін осы заттарды өндіру мен тұтынуды кезең-кезеңімен азайту кестесі белгіленді және халықаралық деңгейде оларды пайдалануды бақылау және бақылау жүйесі құрылды. Сонымен қатар, халықаралық қауымдастық озон қабатына зиян келтіруі мүмкін зиянды заттардың шығарындыларын азайту немесе жою үшін жаңа технологиялар мен әдістерді әзірлеу бойынша жұмысты жалғастыруда. БҰҰ озон қоры және жаһандық қоршаған орта қоры сияқты бастамалар зиянды заттардың шығарындыларын азайту жобаларын қаржыландыруға қаражат бөледі. Сонымен қатар, озон қабатының жағдайын ғылыми зерттеумен және бақылаумен, озон қабатын қорғау бойынша ұсыныстар мен шараларды әзірлеумен айналысатын климаттың өзгеруі жөніндегі үкіметаралық топ (IPCC) және Дүниежүзілік метеорологиялық ұйым (ДМҰ) сияқты ұлттық және халықаралық ұйымдар бар [2].

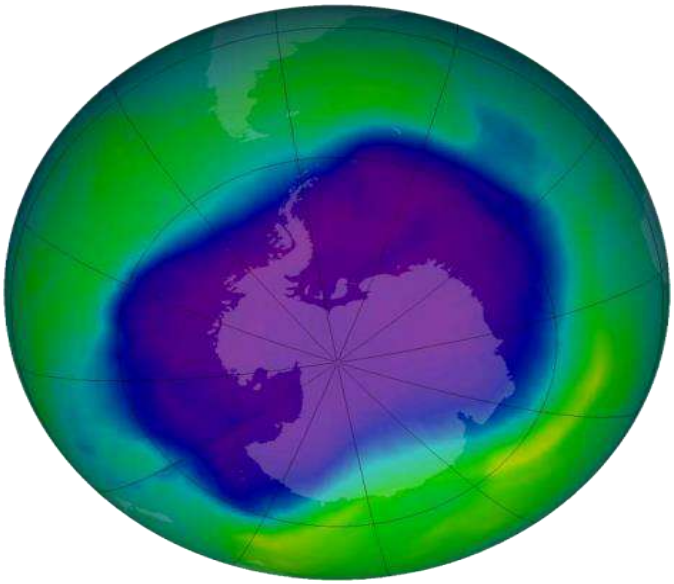

Сурет-1 Антрактида 2006 жқыркүйек айы ең үлкен азон тесігі.

Озон қабатын бұзбайтын балама заттарды қолдану, мысалы, гидрофторкөміртектер (HFC) және гидроксифторкөміртектер (HFO). Озон қабатын бұзбайтын балама заттарды қолдану озон қабатын бұзу мәселесін шешудің бір жолы болып табылады. Мысалы, хлорофторкөміртегі (CFC) мен галогенді көмірсутектерге (HCFC) балама ретінде өнеркәсіпте гидрофторкөміртектер (HFC) және гидроксифторкөміртектер (HFO) қолданылады. Мысалы, Дүниежүзілік метеорологиялық ұйым және Біріккен Ұлттар Ұйымының Қоршаған ортаны қорғау бағдарламасы (UNEP) тоңазытқыштар мен кондиционерлердегі HCFC ауыстыруға арналған балама заттарды бағалау бойынша зерттеу жүргізді. Бұл зерттеу балама заттардың

әртүрлі түрлерін және олардың әртүрлі қолданбалардағы артықшылықтары мен кемшіліктерін сипаттады. Олар сондай-ақ нақты жағдайға және талаптарға байланысты ең қолайлы балама заттарды таңдау бойынша ұсыныстар берді. Жаңа балама заттарды және олардың тиімділігі мен қауіпсіздігін әр түрлі қосымшаларда бағалау үшін басқа зерттеулер де жүргізілуде. Бұл экологиялық тұрақтылықты, денсаулық қауіпсіздігін және өндірістік процестердегі тиімділікті тексеруді қамтуы мүмкін[1].

Сүзгілерді және ауаны тазартудың басқа әдістерін қолдану арқылы атмосфераға зиянды заттардың шығарылуын бақылау. Бұл сонымен қатар озон қабатының бұзылуымен күресудің бір әдісі. Сүзгілерді өнеркәсіптік өндірістерден, автомобильдерден шығатын газдардан және басқа көздерден атмосфераға шығарылатын зиянды заттарды ұстау үшін пайдалануға болады. Ауаны тазарту технологиялары зиянды заттардың шығарылуын азайту үшін катализаторларды, адсорбенттерді, жауын-шашынды және басқа әдістерді қолдануды қамтуы мүмкін. Бұл әдістер атмосфераға түсетін және озон қабатына теріс әсер ететін зиянды заттардың мөлшерін азайтуға мүмкіндік береді. Алайда, бұл әдістерді қолдану айтарлықтай инвестицияларды және өндірістік процестерді өзгертуді талап етеді, сондықтан әртүрлі елдер мен салалар арасындағы күш-жігер мен ынтымақтастықты жаһандық үйлестіру қажет. Сүзгілер мен ауаны тазарту әдістерін қолданудан басқа, озон қабатының бұзылуымен күресудің тағы бір маңызды әдісі-энергияны тұтынуды азайту және жаңартылатын энергия көздеріне көшу. Мысалы, күн және жел энергиясы зиянды заттарды шығармайды, сондықтан оларды пайдалану атмосфераға зиянды заттардың шығарылуын айтарлықтай төмендетуі мүмкін. Тағы бір маңызды фактор-озон қабатының бұзылуы және оның салдары туралы халықтың білімі мен хабардарлығын арттыру. Адамдар бұл мәселемен күресуге өз үлестерін қоса алады, мысалы, экологиялық таза технологиялар мен өнімдерді пайдалану, автомобильдер мен басқа да зиянды шығарындылар көздерін пайдалануды азайту және экологиялық қозғалыстар мен науқандарға белсенді қосу арқылы. Соңында, озон қабаты әлемдік қазына екенін және оны сақтау жаһандық күш-жігерді үйлестіруді қажет ететінін атап өткен жөн. БҰҰ, Дүниежүзілік метеорологиялық ұйым және климаттың өзгеруі жөніндегі үкіметаралық топ сияқты халықаралық ұйымдар озон қабатының бұзылуымен күресу үшін халықаралық ынтымақтастық пен күш-жігерді маңызды рөл атқарады [4].

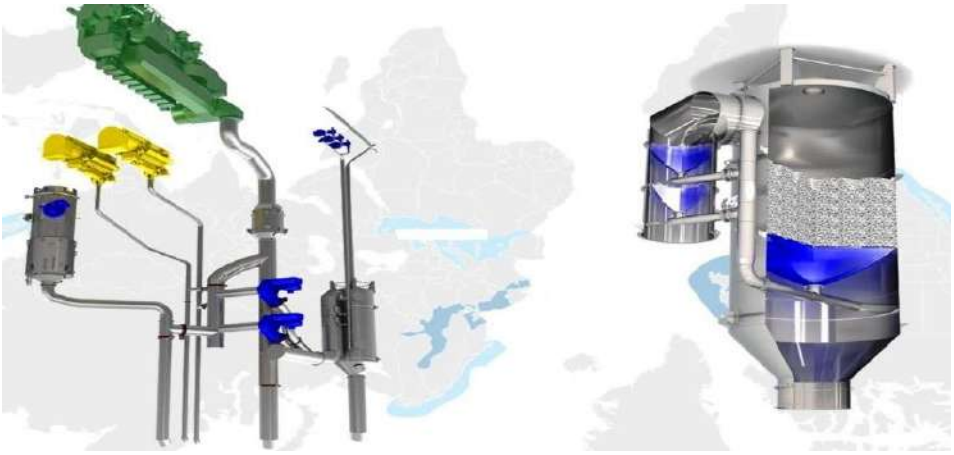

Сурет-2 Ауа құрамындағы бөгде зиянды заттарды тазалағыш

Жұртшылықтың сана-сезімін қалыптастыру және озон қабатын бұзу мәселесі және оны шешу қажеттілігі туралы хабардарлықты арттыру. Бұл сонымен қатар озон қабатының бұзылуымен күресудің өте маңызды әдісі. Жұртшылықтың проблема туралы хабардарлығын арттыру үшін мәселеге және оны шешуге назар аударуға бағытталған ақпараттық кампаниялар, оқыту бағдарламалары және қоғамдық іс-шаралар жүргізу қажет. Бұл іс-шараларға ақпараттық брошюралар мен жарнамалық кампаниялар, оқыту семинарлары мен конференциялар құру, қоғамдық іс-шаралар өткізу және оқу бағдарламалары арқылы жастар мен балалардың проблемаларын зерттеуге тарту кіруі мүмкін. Жұртшылықтың сана-сезімін қалыптастыру мәселені білу мен түсіну деңгейін арттыруға ғана емес, сонымен қатар өндірістік процестерге және жалпы күнделікті өмірге өзгерістер енгізуге қолдау мен мотивация көзі бола алады. Әр адамның жеке әрекеттері, мысалы, энергияны үнемдейтін шамдар мен құрылғыларды пайдалану, энергия мен суды тұтынуды азайту, экологиялық таза қозғалтқышы бар автомобильдерді таңдау және т.б. зиянды заттардың шығарындыларын азайтуға және озон қабатын қорғауға айтарлықтай әсер етуі мүмкін. Осылайша, озон қабатын бұзу мәселесі туралы білім беру және халықты хабардар ету бұл мәселемен күресудің маңызды әдісі және қоғамды осы мәселені шешуге бірлесіп күш салуға жұмылдыру тәсілі болып табылады [3].

Атмосфераға зиянды заттардың шығарылуын азайтуға және озон қабатының бұзылуын болдырмауға көмектесетін жаңа технологиялар мен әдістерді жасау үшін ғылыми саладағы инновациялар. Шынында да, ғылыми саладағы инновациялар озон қабатын бұзу мәселесімен күресуде маңызды рөл атқаруы мүмкін. Мысалы, ғалымдар өнеркәсіпте және тұрмыстық жағдайларда қолданылатын хлорофторкөміртектер мен гидрохлорфторкөміртектер сияқты зиянды заттарды алмастыра алатын жаңа материалдарды зерттей алады. Сонымен қатар, ғалымдар озон қабатының бұзылуына әкелетін процестерді жақсы түсіну және оны қорғаудың жаңа әдістерін іздеу үшін зерттеулер жүргізе алады. Мысалы, озон қабатын зиянды әсерлерден қорғайтын арнайы нанобөлшектерді қолдану мүмкіндігін зерттеуге болады. Озон қабатын қорғау үшін осы жаңа технологиялар мен әдістерді сәтті енгізу және пайдалану үшін

үкіметтер мен өнеркәсіптердің жаһандық ынтымақтастығы мен күш-жігерін үйлестіру қажет [4]. Озон қабатын бұзу мәселесін шешудің бірнеше әдісі бар:

1. Хлорфторкөміртектер мен басқа да зиянды заттарды пайдалануға және өндіруге тыйым салатын Монреаль хаттамасы сияқты халықаралық ынтымақтастық және халықаралық келісімдер жасау.
2. Озон қабатын бұзбайтын балама заттарды қолдану, мысалы, гидрофторкөміртектер (HFC) және гидроксифторкөміртектер (HFO).
3. Сүзгілерді және ауаны тазартудың басқа әдістерін қолдану арқылы атмосфераға зиянды заттардың шығарылуын бақылау.
4. Жұртшылықтың сана-сезімін қалыптастыру және озон қабатын бұзу мәселесі және оны шешу қажеттілігі туралы хабардарлықты арттыру.
5. Атмосфераға зиянды заттардың шығарылуын азайтуға және озон қабатының бұзылуын болдырмауға көмектесетін жаңа технологиялар мен әдістерді жасау үшін ғылыми саладағы инновациялар.

Озон қабатының бұзылуы біздің планетамыз бен адам денсаулығымыз үшін маңызды мәселе болып табылады. Алайда, бұл мәселені шешудің халықаралық ынтымақтастық және халықаралық келісімдер жасау, баламалы заттарды пайдалану, атмосфераға зиянды заттардың шығарылуын бақылау, қоғамның сана-сезімін қалыптастыру және ғылыми саладағы инновациялар сияқты әдістері бар. Бірақ бұл әдістер әртүрлі елдер мен салалар арасындағы күш-жігер мен ынтымақтастықты жаһандық үйлестіруді қажет ететінін түсіну маңызды. Тек осылай ғана біз озон қабатының бұзылуын болдырмай, планетамыздың және оның тұрғындарының денсаулығы мен әл-ауқатын сақтай аламыз.

Әдебиетер:

1. Рави Шанкара А.Р. және басқалар. Азот оксидтері және озон қабатының бұзылуы: экологиялық саясат нұсқаларын ғылыми бағалау. Қоршаған орта ғылымы және технологиясы, журнал №43(1), 2019ж. 116-120 бет.
2. Біріккен Ұлттар Ұйымының Қоршаған ортаны қорғау бағдарламасы (ЮНЕП), "Озон қабатын бұзатын заттар туралы Монреаль хаттамасы". 1987 ж.
3. Сюзан Сүлеймен "Антарктикалық озон тесігі: жаңарту", tellus B, 2019ж.
4. Джон А. Пайл және басқалар, Озон қабатының бұзылуы және климаттың өзгеруі: ультракүлгін сәулеленудің әсері. Фотохимиялық және фотобиологиялық ғылымдар. 2016 ж.

ӘОЖ 372.854

ХИМИЯ ПӘНІН STEM ТЕХНОЛОГИЯСЫ НЕГІЗІНДЕ ОҚЫТУ СЫЗБАНҰСҚАСЫ

Жарылқасын Ә.С. - М1504-22 тобының магистранты
Тілеуке А. - 10 сынып оқушысы
Ғылыми жетекші: Мәдібекова Г.М. - х.ғ.к., доцент
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент
«JOO High School Shymkent» мектебі, Шымкент

Резюме

В статье представлена схема проведения занятий по химии на основе STEM технологии. В ходе урока были интегрированы предметы химия, математика и использованы средства ИКТ. Также разработаны задания с целью развития научных,

технологических, инженерных, математических навыков обучающихся по STEM технологии. В результате установления межпредметной интеграции обучающиеся смогли усвоить сложные темы по химии, повышается мотивация к занятиям, активность, совершенствуется мышление знаний значительно улучшилось.

Summary

The article presents a scheme for conducting chemistry classes based on STEAM technology. During the lesson, the subjects of chemistry, mathematics were integrated and ICT tools were used. Tasks have also been developed with the aim of developing scientific, technological, engineering, mathematical skills of students in STEM technology. As a result of the establishment of interdisciplinary integration, students were able to master complex topics in chemistry, motivation for classes increases, activity improves, knowledge thinking has improved significantly.

Бүгінгі күні электронды ресурстардың қарқынды даму сатысында білім беру жүйесін әлемдік деңгейге көтеру тек қана ұстаздардың қолында.

Ұстаз - білім беруші, оқушының бәсекеге қабілеттілігін арттырушы, бағыт-бағдар көрсетуші. XXI ғасырдың жастары SMART мұғалімді қажет етеді. Ал SMART мұғалім деген жан-жақты дамыған, замануи әдіс-тәсілдермен технологияларды жетік меңгерген болуы керек. Осыған сәйкесінше ұстаздың жан-жақты екендігін айқын көрсететін технологиялардың бірі STEM болып саналады.

STEM технологиясы- қазіргі заман талабы және оқыту мен білім беру жүйесінің интеграцияланған түрі. Бұл технология қазіргі күні бүкіл әлемдік деңгейде қарқынды дамып, қолданысқа енген. Осы технология негізінде біршама жобалар әзірленіп, өз жемісін беруде [1].

STEM технологиясы бойынша білім берудің басты міндеттеріне:

-белгілі бір стандарттар арқылы пәнді оқыту жүйесі;

-технология аясында түрлі жобалар дайындау;

-иммитациялау яғни рольдік ойындар;

-студентке бағдарланған оқыту

-топтық, жұптық оқыту дағдысын қалыптастыру;

-теориялық білімді практика жүзінде қолдану білу [2].

Зерттеу жұмысы «JOO High School Shymkent» заманауи мектебінде жүргізілді. STEM-технологиясының негізінде химия және математика пәндерімен, электронды ресурстардың көмегімен сутектік көрсеткіш, судың иондық көбейтіндісі, ортаның pH көрсеткішіне байланысты есептеулер тақырыптарында зерттеу жүргізіліп, сабақ өткізілді [3]. Сабақ барысы (1-кесте) көрсетілді.

Кесте 1

STEM технологиясы	**Судың иондық көбейтіндісі**	**Сутектік көрсеткіш**	**Ортаның pH көрсеткішіне байланысты есептеулер**
S-science	Судың иондық көбейтіндісі және оның негізімен танысты (1-сурет).	Сутекті көрсеткіш қажеттілігі, оның мәні жайлы түсінік қалыптастырды.	Тұздар гидролизі тақырыбы бойынша төрт

	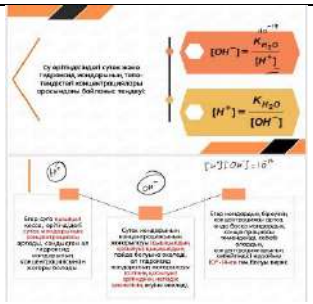 1-сурет. Тақырыптарға арналған слайд.		түрлі комбинациядағы : -күшті негіз бен күшті қышқыл; -күшті негіз бен әлсіз қышқыл; -әлсіз негіз бен күшті қышқыл; -әлсіз негіз бен әлсіз қышқылдарды қарастырды.
T-technology	«Tarsia» әдісі бойынша білімалушыларға сұрақтар мен тапсырмалар беріліп, құрастырылды (2-сурет). 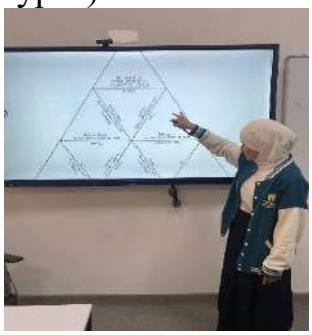 2-Сурет. Тарсиа әдісі бойынша тапсырма	«Phet colorado edu» бағдарламасы арқылы pH scale- бойынша зерттеу жұмысын жүргізді (3-сурет). 3-сурет.Сутектік көрсеткішіне зерттеу жұмысы	«Unreal chemist» бағдарламасы бойыншы ортаның түсін анықтады (4-5 сурет). 4-5-сурет. Орта түсін анықтау.
E-engineering	Сутек және гидроксид иондарының тепе-теңдіктегі концентрациялары арасындағы байланыс теңдеуін құрастырады.	Зерттеуші ролінде білімалушы біршама заттардың сутектік көрсеткішін анықтайды. Мәселен: -қан 7,40 -сүт 6,50 -қара кофе 5,00 -қол жуатын сабын 10,00 [3].	Сілтілік, қышқылдық, бейтарап орталарды метилоранж, фенолфталеин, лакмус көмегімен түсін, ортасын, сутектік көрсеткішін

			анықтады. Нәтижелерді сызбанұсқаға келтірді.
M-mathematics	Сутек иондарының концентрациясы белгілі болған жағдайда гидроксил топ иондарының концентрацияларын есептеді.	Математикалық дәреже, көрсеткіш ретінде сутек иондарының концентрациясының ондық логарифмнің теріс мәні бойынша есептеу жүргізді [4].	Сілтілік, қышқылдық, бейтарап ортадағы көрсеткіштерге байланысты есептеулер жасады.

Эксперимент барысында химия, математика пәндері интеграцияланды және АКТ құралдары қолданылды. Сонымен қатар білімалушылардың STEM технологиясы бойынша ғылыми, технологиялық, инженерлік, математикалық дағдыларын дамыту мақсатында тапсырмалар әзірленді. Пәнаралық интеграция орнату нәтижесінде білімалушылардың сабаққа деген белсенділігі, құлшынысы оянып, күрделі деген тақырыптарын игере алды. Бұл технологияны қолдану арқылы орындалған тапсырмалардың нәтижесінде жалпы оқушы саны 24, 8-оқушы 80%, 8-оқушы 90%, 8-оқушы 100% көрсетіп, оқу үлгерімі 90%-ды құрады.

Әдебиеттер:

1. Lee, Irena, Perret, Beatriz Preaparing High School Teachers to Integrate all Methods into STEM Classrooms // Proceedings of the 36th AAAI Conference on Artificial Intelligence, №36, 2022.-12783-127891.
2. Бекбауова А.У., Туребаева К.Ж. Оқушының пәнге деген құштарлығын арттыруда STEM технологиясын қолдану // Абай атындағы ҚазҰПУ-ң ХАБАРШЫСЫ «Педагогика ғылымдары» сериясы, №4 (76), 2022.-Б-227-239.
3. Оспанова М.Қ., Аухадиева Қ.С., Белоусова Т.Г. Судың иондық көбейтіндісі // Оқулық «Химия» 2-бөлім, 2019. Б-51-55.
4. Жарылқасын Ә.С., Мәдібекова Ғ.М. Химия пәнінің зертханалық сабағында виртуальды лаборатория қолдану // Қ.А. Ясауи атындағы халықаралық қазақ-түрік университеті «Қазіргі ғылым мен білімнің даму тенденциялары» атты ғылыми-тәжірибелік онлайн конференция.-2022. 54-б.

ОӘЖ 372.857

"МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КӘСІПТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ" МАҚСАТЫНДА БИОЛОГИЯ ПӘНІН БЕЙІНДІК ОҚЫТУ

Парпиева Ш.-1505-89 тобының студенті,
Серік Ж.-1505 -21 тобының студенті
Ғылыми жетекшісі: Абубакирова А.А.-PhD**,** аға оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В данной исследовательской работе рассмотрены преимущества обучения обучающихся школы с включением предмета валиологии в биологию для формирования профессиональной компетентности учащихся, усвоения принципа правильного образа жизни и содействия решению проблем укрепления и сохранения состояния здоровья.

Summary

*In this research paper, the advantages of teaching school students with the inclusion of the subject of valiology in biology for the formation of professional competence of students, assimilation of the principle of a proper lifestyle and assistance in solving problems of strengthening and maintaining health are considered***.**

Кіріспе

Қазіргі кезде мектептерде оқушылардың өз денсаулығына саналы көзқарасын тәрбиелеуді мақсат етіп, оқушылардың салауатты өмір салтын ұстануына көп көңіл бөлуді мақсат еткен білім бағдарламаларының аясын кеңейту өзекті болып отыр. Бұл еліміздегі жас ұрпақтың денсаулығын нығайтуға, аурудың алдын алуға бағытталып отыр.

Соңғы қоғамдағы әлеуметтік шиеленіс XX ғасырдың аяғы халықтың денсаулығының күрт нашарлауына әкелді. Келесідей статистикалық мәлімет мектеп түлектерінің тек 10% — нің дені сау деп, қалған 50% - морфофункционалды патология, 40% - созылмалы аурулары барын көрсетіп отыр. Соңғы 10 жылда әлеуметтік маңызы бар аурулардың (ас қорыту жүйесінің -22%-ға, тірек - қимыл аппаратының бұзылулары-1,5 - 2 есе; аллергиялық аурулар- 3 есе, көру қабілетінің бұзылуы-5 есе) саны артты. Оқу процесінде гигиенаның орнықпауынан білім ақпаратының көлемі мен күрделілігінің өсуіне байланысты оқушылардың денсаулығына ерекше қолайсыз жағдай болуынан әрбір төртінші жасөспірімде жүйке-психикалық ауытқулар байқалуда. Жасөспірімдер арасында жаман әдеттердің таралуын зерттеу темекі шегетіндердің саны орта есеппен 70% — ға, ал алкогольді ішетіндердің саны 30% - ға жеткені халықтың денсаулығына қауіп сол сияқты Қазақстанның ұлттық қауіпсіздігіне, оның болашағына қауіп туып отырғанын растайды. Жасөспірімдердің 20% - дан 50% - на дейін денсаулығына байланысты мамандық таңдауда шектеулерге тап болатыны, тек соңғы 5 жылда ұл балалардың әскери қызметке жарамдылығы 50-70% - дан аспай, қыздардың 20% - на дейін ұрпақ беруге жарамсыздығы бойынша ауытқулар байқалуы әрине, бұл ешкімді бей- жай қалдырмайтын мәліметтер болып отыр.

Адам өмірінің барлық салалары– тамақтанудан бастап эмоционалды көңіл-күйге дейін көрсеткіштерді салауатты өмір салтын қамтиды. Яғни, салауатты өмір салты-бұл тамақтану, физикалық белсенділік және демалу режиміне

қатысты бұрынғы әдеттерді толығымен өзгертуге бағытталған өмір салты.

Зерттеудің мақсаты: Жоғары сынып оқушыларының кәсіптік құзыреттілігін қалыптастыру" мақсатында Биология пәнін бейіндік оқытуға валеологиялық элементтерді кіріктіру.

Зерттеудің міндеттері:

1. Биологиялық білім беруде тиімді валеологиялық тәрбие әдістемесін таңдау;
2. Биология сабақтарының педагогикалық үрдісіне валеологиялық элементтерді кіріктіру.

Зерттеу әдістері

Зерттеуге Кентау қ., Қарнақ ауылы. Қарнақ жалпы орта мектебінің 8 Б сынып оқушыларына жүргізілді. Зерттеу жұмысы барысында теориялық және эмпирикалық әдістер қолданылды.

Сабақта интербелсенді оқыту әдістері: мысалы «денсаулық сабақтары», практикалық жаттығулар, әңгімелесу, сауалнама, педагогикалық бақылау әдістері, АКТ заманауи әдістері мен технологиялары (рөльдік ойындар, пікір-талас, тұлғалық жобалар және т.б.), болжамдар мен қорытындылар жасауға «DEAL» әдісі пайдаланылды.Оқушылардың салауатты өмір салтын қаншалықты ұстанатыны айқындау мақсатында алдымен сауалнама әзірленді.

Интербелсенді сабақ түрлері оқушылардың денсаулық сауаттылығын арттыру мақсатында келесідей ұйымдастырылды:Түсіндіру сабағы; Пысықтау сабағы; Зерттеу сабақтары. Валеологиялық элементтерді кіріктіре отырып оқытуда оқушыларға «Еркін микрофон», «ТВ шоу», «Стоп кадр» және рольдік жарыс элементтері бар белсенді ойындар таңдап алынды.

Талдау мен нәтижелер

Мектепте оқушылардың салауатты өмір салтын ұстануы құндылық қатынасына сай зерттелініп, нәтижесінің мардымсыздығы, биология сабағына валеология элементтерін кіріктіруді мақсат етті.

Ең алдымен СӨС сауалнамасы алынды. Сауалнамаға 8-10 сыныптардан 65 оқушы қатысты. Сауалнамадан сұрақтардың саны 15-тен құрастырылып, нәтижесі бойынша төмендегі диаграммасы жасалынды. Сауалнаманың ең басында қимыл әрекет, дұрыс тамақтану, зиянды әдеттерден аулақ болу мәселелері қамтылып, сұрақтар қойылды. Нәтижесі келесі суреттегі мәліметтерге сай (1-сурет).

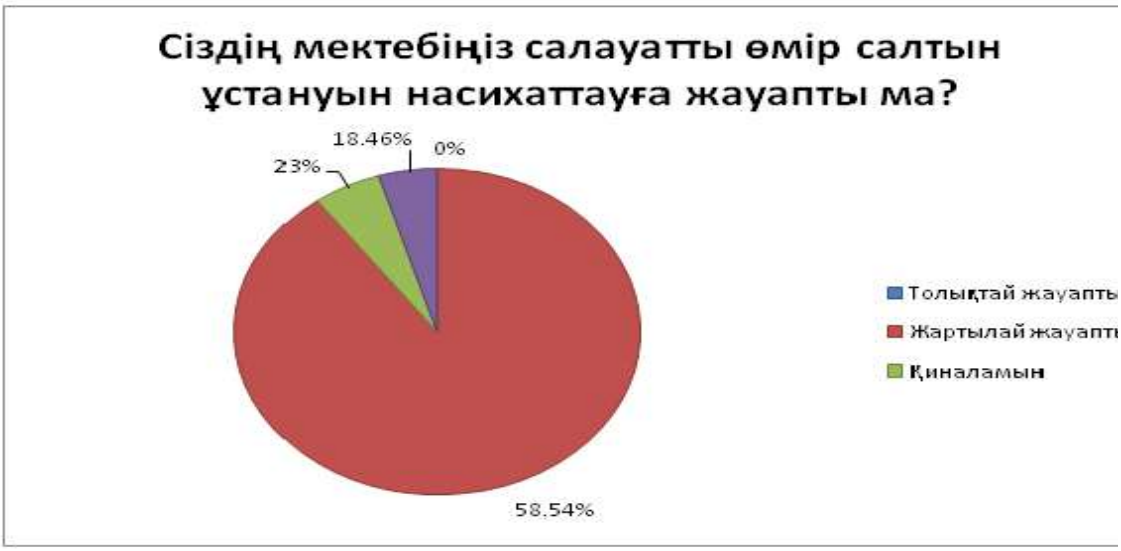

1-сурет –Оқушылардан алынған сауалнама нәтижесі

1-суретте байқағанымыздай, «Сіздің мектебіміз салауатты өмір салтын ұстануын насихаттауға жауапты ма?» деген сұраққа мектеп оқушыларының 58,54% (38 оқушы) - «толықтай жауапты», 23% (15 оқушы) - «жартылай жауапты» және 18,46% (12 оқушы) - «қиналамын» деп жауап берді. Бірақ нәтиже көп білім алушылардың толықтай жауапты деген жауабымен ұштасып тұр. Сауалнама нәтижесі биология сабағына валеологияны кіріктіру нағыз қажет екенін көрсетеді.

Сауалнаманың екінші бөлімі ерікті оқушылардан СӨС қатысты мәліметті қандай ақпаратқа сүйенетіні сұралды. Алынған жауаптар ақпарат көздері ретінде әлеуметтік желілерден 30,77% (22 оқушы), ғаламтордан 33,83% (20 оқушы), мектеп үйірмелерінен 10,77% (7оқушы), теледидардан 7,7% (5 оқушы), спорт секцияларынан 7,7%(5 оқушы), басқа ақпарат көздерінен 9,23% (6 оқушы) туралы хабарлады (2-сурет).

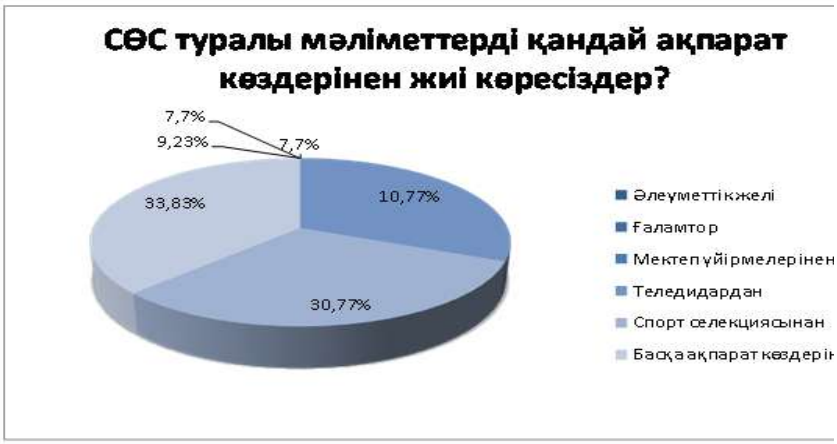

2-сурет – Салауатты өмір салты туралы мәліметтерді алатын ақпарат көздері

Сыныптан тыс өткізілген валеологиялық мазмұндағы жұмыс түрлері:

1. «Денсаулық тән мен жан сұлулығы» мерекесі;
2. «Ұзақ өмір сүрудің құпиясы» атты денсаулық апталығы
3. Тән саулығы мектебі

Жоғарыдағы тақырыптар аясында оқушылар арасында «дөңгелек үстел» ұйымдастырылды.

«Саулығыңды сақтау өз аманатың», «Темекі тәннің жауы» тәрбиелік сын сағаттары ұйымдастырылып, білім алушылардың денсаулық сауаттылығын арттыруға, нығайтуға бағытталған шаралар (темекі, нашақорлыққа қарсы) жасалды.

Күнтізбелік тақырыптық жоспарға сай, «Сезім мүшелері және реттелу» бөлімі бойынша «Сезім мүшелерінің маңызы. Биологиялық ритмдер. Ұйқының кезеңдері. Жұмысқа қабілеттілік. Күн тәртібі. Оқу еңбегі мен дене еңбегінің гигиенасы. Күйзеліс жағдайларымен күрес және олардың алдын алу жолдары» және 7-сыныпқа «Тұқымқуалау мен өзгергіштік» бөлімі бойынша «Темекі шегу, никотин мен алкогольдың адам ұрығының дамуына тигізетін зардабы» атты тақырыбына шолу жасай отырып интербелсенді әдістерді қолдану арқылы денсаулық сауаттылғын арттыру мақсатында арнайы сабақтар ұйымдастырылды.

1-кесте – Оқушылардың «Сезім мүшелері және реттелу» тақырыбы бойынша үлгерім деңгейлері

Сынып	Оқушы саны	Сабаққа қатысуы	үлгерімі	
			Зерттеу алдындағы бағалау	Соңғы қорытынды бағалау
8б	23	100	65	90

1 кесте нәтижесі көрсетіп отырғандай Биология сабағына Валеология пәнін кірістіріп белсенді әдістермен сабақты ұйымдастыру жоғары нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік береді.Оқушылардың белсенділігін 75 пайыздан 95 пайызға арттырды.

Қорытынды

Бұл зерттеу жұмысында мектеп білім алушыларының биология пәніне валиология пәнін кірістіре отырып оқытудың оқушылардың кәсіптік құзыреттілігін қалыптастыруға, дұрыс өмір салтын ұстану қағидасын сіңіру және денсаулық жағдайын нығайту және сақтау мәселелерін шешуге ықпал ету артықшылықтары қарастырылды.

Зерттеуде білім алушылардың денсаулығын сақтауды негізге ала отырып, инновациялық технологиялар және педагогикалық тәсілдер, бақылау, валеологиялық элементтер, интербелсенді әдіс -тәсілдер сабақ барысында сондай-ақ, сабақтан тыс пайдаланылды.

Биологияны оқытуда валеологиялық элементтерді кіріктірудің әдістемелік жолдары зерттеу бойында анықталып, білім алушыларға салауатты өмір салтын қалыптастыру үшін сабақ барысында педагогикалық жағдай орнатылды.

Яғни, биология сабағында валеологиялық элементтерді қамтитын денсаулық сауаттылығы сабақтары жүргізілді. Бұл өз кезегінде білім алушылардың салауатты өмір салтына деген оң көзқарасын туғызып, зерттеушілік, тұлғалық және танымдық қабілеттері дамытып, кәсіптік құзіреттіліктерінің қалыптасуына оң ықпалын тигізді. Биологиялық сабаққа валеологиялық элементтерді кірістіре «Сезім мүшелері және реттелу», «Тұқымқуалау мен өзгергіштік» тақырыптары, салауатты өмір салтын қалыптастыру заңдылықтары талданды.

Бастапқы нәтижелер білім алушылардың өзін-өзі бағалау көрсеткіші бойынша 65 % көзқарастар салауатты өмір салтын ұстануға деген нәтижені көрсетсе, зерттеу барысында биология сабақтарында валеологиялық элементтерді кіріктірудің тиімділігінің арқасында білім алушылардың 90% салауатты өмір салтын ұстануға деген белсенділігін арттырды.

Әдебиеттер:

1. Вайнер, Э. Н. Валеология. Учебник для вузов / Э.Н. Вайнер. - М.: Флинта, 2016. - 800 с.
2. Амосов Н.М. Раздумье о здоровье. 3-е изд., доп., перераб. - М.: Физкультура и спорт, 1987. - 64 с.
3. Арбузова, Е. Н. Общая методика обучения биологии [Электронный ресурс] : курс лекций / Е. Н. Арбузова ; Омский гос. пед. ун-т. - Омск : [б. и.], 2010. - 514 с.

ӘОЖ 37.016

МЕКТЕПТЕ ХИМИЯНЫ ОҚЫТУДА ЭЛЕКТРОНДЫ ОҚЫТУДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Сапарбек Т.А. - 1507-19а тобының студенті
Ғылыми жетекшісі: Шиназбекова Ш. - х.ғ.к., доцент
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В этой статье рассмотрена методика применения электронного обучения в обучении химии в общеобразавательных учереждениях. Подготовлен и проведен исследовательский урок на тему органической химии.

Summary

This article discusses the methodology of using e-learning in teaching chemistry in general education institution. A research lesson on organic chemistry eas prepared and conducted.

Электронды оқыту жаңа заман талабы деп айтсақ мүлт кетпейтініміз һақ деп есептеймін. Ақпараттық коммуникациялық технологиялар революциясы адам қызметінің барлық түрлеріне айтарлықтай әсер етуде. Білім беру саласында бұл революция айналып өткен жоқ. Тіпті, электрондық құрылғылардың білім саласына тигізетін әсері басқа салаларданда орасан зор. Қазіргі уақытта білім беру, оқыту үдерісі – бұл белгілі бір мақсатты бағыттала жүзеге асырылатын және нақты өмірлік жағдайларда қолданылатын үздіксіз және белсенді процесс.

Электронды оқыту интернет желісін қамтитын электронды тасымалдаушылар арқылы цифрлық түрде жүргізілетін оқыту түрі. Электронды оқыту интернет желісі, ұялы телефондар, Wi-Fi, прожекторлар, интербелсенді

тақталар, ноутбуктер мен басқа да дамып келе жатқан технологиялар химия сабақтарында кеңінен қолдануға болатын құрылғылар арқылы қолжетімді бола алады. Электронды оқытуды мектепте қамтамасыз ету үшін керекті алғышарттарды атап өтсек:

1. Қолжетімді сандық құрылғылардың болуы
2. Мультимедианы дамыту (аудио,графикалық және бейнероликтер)
3. Интернет желісі
4. Жақсы құрастырылған оқытуды басқару жүйесі

ЫбырайАлтынсариннның «Педагогикалық жұмыстағы шешуші нәрсе – ең жақсы оқыту әдістерін таба білу» деген сөзін еске ала отырып, білім беруде электронды оқытудың бірнеше артықшылықтарына тоқталғым келеді.

Электронды оқытудың ең маңызды және оны пайдаланудың басты себептерінің бірі – бұл әр оқушы үшін әртүрлі оқу қарқынын қамтамасыз етуі. Тіпті, бір сыныптың ішінде оқуға деген мүмкіндіктерінің ауқымы әр түрлі болуы мүмкін екенін ескерер болсақ, әр оқушы берілген материалдарды өз жылдамдығымен игеруге мүмкіндік ала алады.

Электронды оқыту заманауи оқушылармен үндесуге және ағымдағы трендтермен жаңартылған білім беруге жол ашады. Z ағымының оқушыларын химия сабағын қиын, әрі түсініксіз деп емес, керісінше, қызықты , әрі маңызды екендігіне қызығушылықтарын арттыру арқылы ғана назар аударта аламыз.

Электронды оқытуды химия сабағында интербелсенді тақтадан мультимедиалық ақпараттарды көрсету, виртуалды зертханаларды жасау, электрондық оқулықтарды пайдалану арқылы қолдансақ болады.

Зерттеу жұмыстарын жүргізу барысында, 10 сынып оқушыларына тәжірибе жасап көрдім. Органикалық заттардың құрамы мен құрылысы тақырыбында сабақ өткізу барысында электронды оқыту элементтерін қолдандым.

Сабақ барысы: Ұйымдастыру кезеңінде оқушыларды топқа бөлу үшін QathMath бағдарламасын пайдалана отырып, 3-ке бөлдім. 1) Метан

2) Этан

3) пропан

Ол үшін қажетті жағдайлар : интернет желісі, интербелсенді тақта.

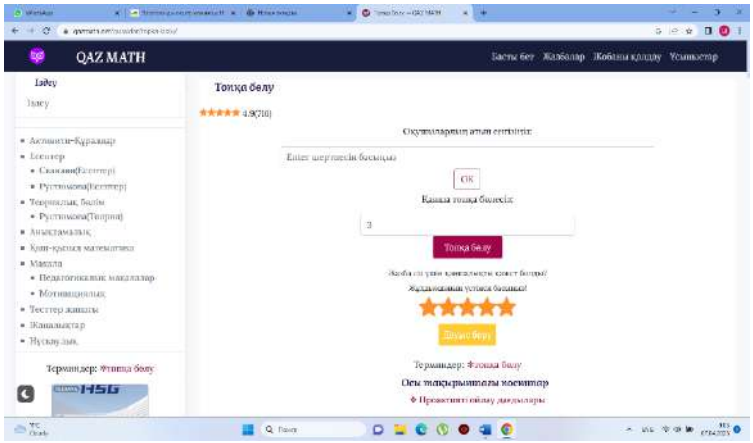

Үй тапсырмасын сұрау барысында Quizes сайтын пайдалана отырып, оқушылардын алдынғы білімді қаншалықты игергенің анықтай алдық. Бұл сайттың артықшылығы оқушы жауабы бірден тексеріледі және бағалау үшін тым ұзақ уақыт кетпейді.

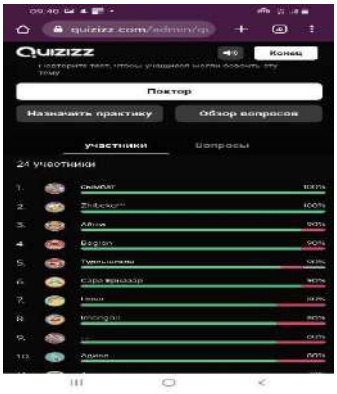

Жаңа сабақты түсіндіру кезінде мультимедиалық бейнелер мен слайдтар арқылы оқушыларға визуалды түрде түсінік қалыптастырдым.

Сабақтың ортасында оқушыларға тапсырмалар берілді. Wordwall. Learning.apps бағдарламалары арқылы тапсырмаларды оқушыларға қызықты түрінде беруге болады. «Game» түріндегі тапсырмаларды орындау оңайырақ көрінгендіктен, барлық оқушылардың тапсырма орындауға, сабақ мазмұның жақсырақ меңгеруге ұмтылысын арттырады.

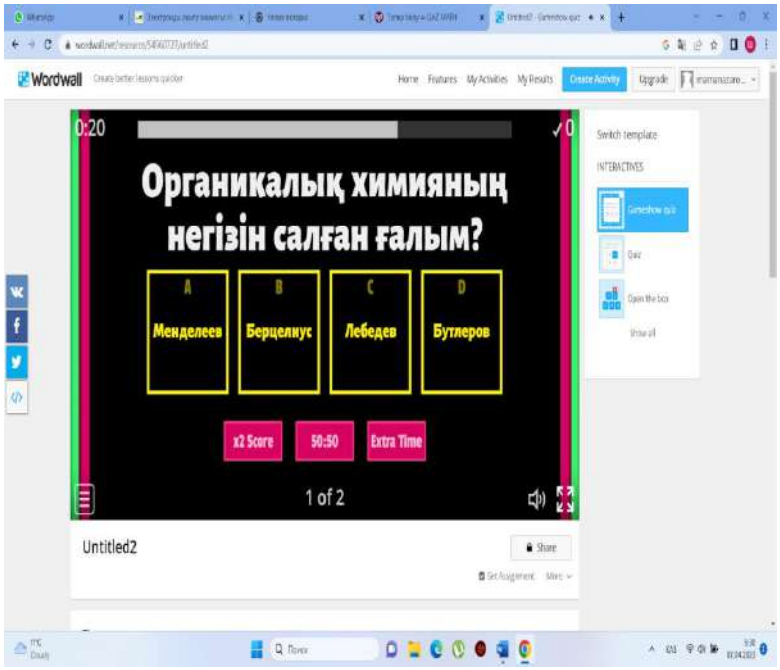

Бұл сабақты өткізу барысында электронды оқытудың тағы бір тәсілі виртуалды лабараторияны қолдандым. Виртуалды лаборатория бұл химиялық зертханаларды онлайн түрде жасауға мүмкіндік беретін құрал. Бұл лабораторияларда тек реагенттерді пайдалану арқылы ғана емес, сонымен қатар, заттарды молекулалық модельдеуге де болады. Мысалы, Колорадо Боулдер университетіндегі Phet интерактивті моделдеу жобасы тегін пайдалануға болады. Бұл зертханалық жұмыста оқушылар органикалық заттардың құрамын біле отырып, олардың 3Д моделін жасайды.

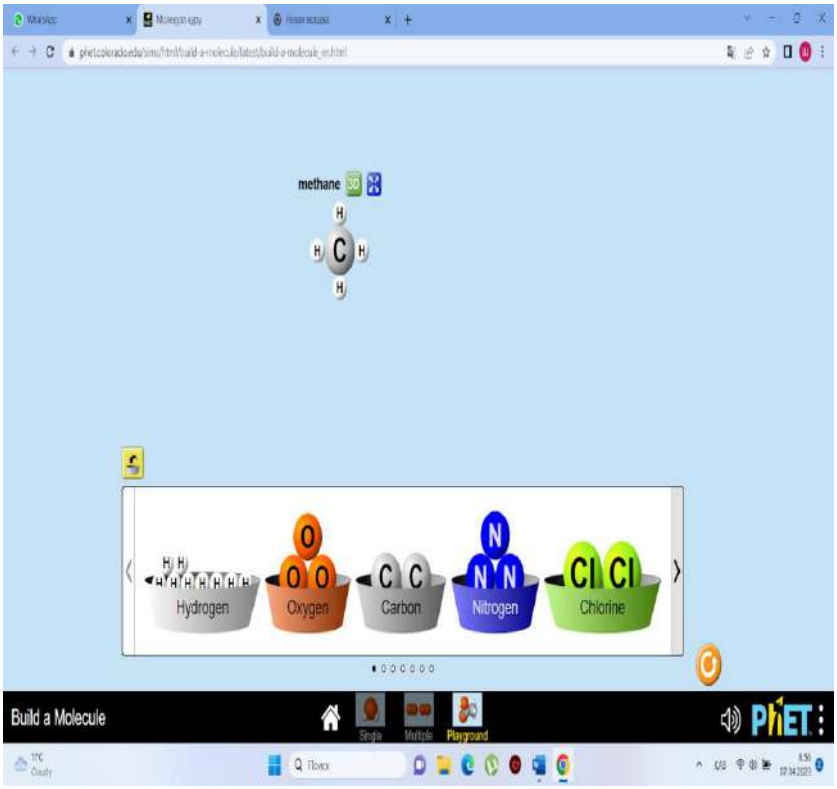

Сабақ соңында кері байланыс орнату үшін Classroom бағдарламасын пайдаланып, оқушылардың сабаққа деген пікірін біле аламыз. Мұндай бағдарламарадың арқасында артық қағаз шығынынан арылуға болады.

Салыстыра келе, 10 сыныптар арасында алынған тест нәтижесінде дәл осы сыныптың оқушылары органикалық химияны жақсы меңгергенің атап өткен жөн. Төмендегі кестеде 10 Ә және 10 Б сыныптарының білім сапасы көрсетілген:

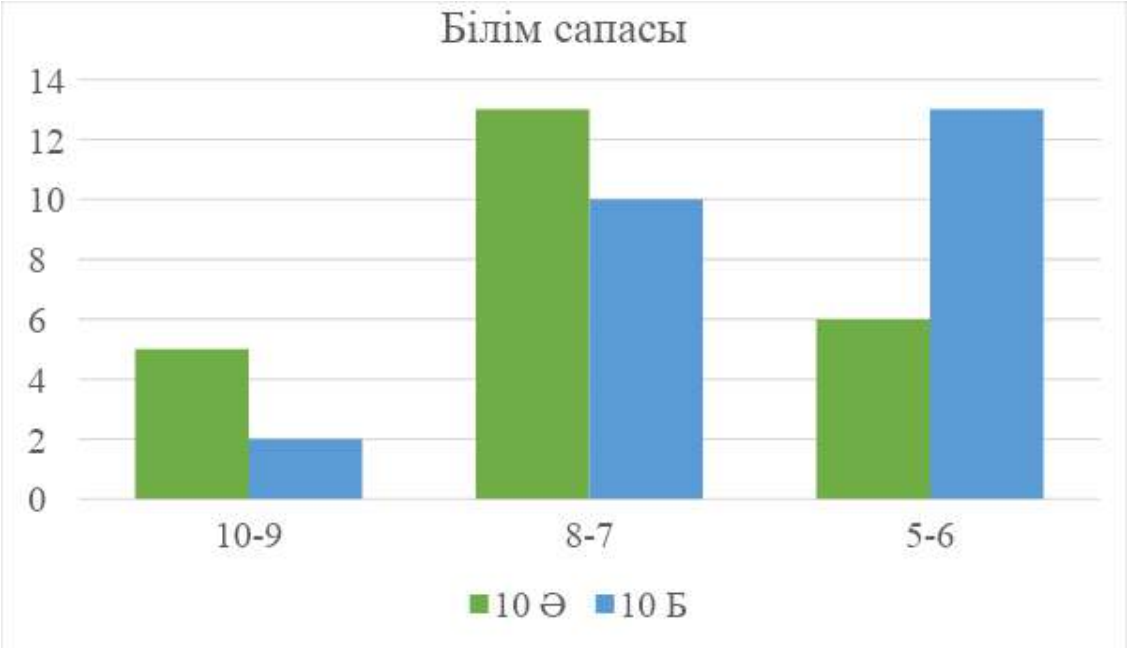

Қорытынды: Білім берудің жаңартылған үлгісі ретінде ақпараттық технологияларды қолдану еліміздегі білім сапасын анағұрлым арттыратыны гипотеза емес, аксиома екені дәлелденген. Электронды оқыту бұл оқудың ең икемді, үнемді әдісі және оны дұрыс пайдаланған кезде ол өте қуатты білім беру жүйесінің негізіне айнала алады.

Электронды білім беру қазіргі сыныпта маңызды рөл атқарады, мұғалімдерге оқушылардың жетістіктерін онлайн күнделіктер арқылы бөлісуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, оқушыларға электронды оқу материалдары мен виртуалды лабаротариялар, электронды ақпарат алмасу орталықтары арқылы сыныптан тыс оқуды жалғастыруға мүмкіндік береді. Бұл оқыту түрі арқылы мектептерге артық қағаз шығынына жол бермейді. Қағаз кітаптар мен материалдар толық ескірді деп айтуға болмайды, бірақ электронды оқыту құралдары мен ресурстары қағаз қалдықтарын азайтуда және экологиялық проблемаларды шешуде үлкен рөл атқарады.

Әдебиеттер:

1. С.Т.Мұхамеджанова, Жартынова Ж.Ә, Ғ.Н. Толықбаева.: Электрондық оқыту бойынша мониторинг жүргізу әдістемелік құралы.

2. Оттекина Н.Е. : Использование электронного учебного пособия в образовательном процессе.

БИОЛОГИЯ ПӘНІНЕН «АДАМ ҚЫЗМЕТІНІҢ ҚОРШАҒАН ОРТАҒА ӘСЕРІ» БӨЛІМІН ОҚЫТУДА ІС-ТӘЖІРИБЕДЕ ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

Құдайберген А., Кеңес А., Нияз А

Ғылыми жетекші: Сартбаева Г.М. -а.ш.ғ.к., аға оқытушы

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В статье рассмотрены эффективные методы обучения разделу «влияние деятельности человека на окружающую среду» по биологии с применением современных образовательных систем и технологий

Summary

The article considered effective methods of teaching the section "impact of human activity on the environment" in biology using modern educational systems and technologies

Биология сабақтарында әдісті таңдау әртүрлі себептерге байланысты: мысалы, сабақтың мақсатына, оқушылардың тәжірибесіне, олардың біліміне байланысты. Сонымен қатар, көптеген белсенді әдістердің атаулары өте шартты болып табылады. Көбінесе бір атауды және әртүрлі мазмұнды белгілеу үшін қолданамыз, немесе керісінше, бірдей әдістер әртүрлі атауларда кездеседі.

Биологияны оқыту процесінде әртүрлі қарама-қайшылықтар жиі кездеседі, мысалы:

- биологияны оқытуға қойылатын талаптарды арттыру және оқу уақытының санын азайту;
- немесе қазіргі студенттер кітаптардан алғаннан гөрі компьютерге ақпарат алу үшін жиі жүгінеді. Бұл олардың білім деңгейін арттырады, бірақ ақпарат өте көп және ол әрдайым дұрыс болуы екіталай.

Осы қарама-қайшылықтарды шешу үшін мұғалім оқушы тұлғасын дамытудың барлық мүмкіндіктерін шебер пайдаланып, оқушылардың білімді терең де мазмұнды меңгеруіне күш салуы және тұлғаның адамгершілік негіздерін қалыптастыруы, биологияны оқытудың әртүрлі түрлерін қолдануы

керек: Сократтық, догматикалық, дамытушы, түсіндірмелі-иллюстративті, проблемалық, бағдарламаланған, модульдік, ақпараттандыру, мультимедиялық, сонымен қатар оқытудың белсенді әдістерін барынша пайдалану.

Ғылымдағы әдіс – бұл «зерттеу пәнінің адекватты және жан-жақты көрінуіне, мәнін ашуға, оның заңдылықтарын білуге жетудің жалпы тәсілі». (Б.М.Кедров, 1967). Кешенді физикалық-географиялық зерттеулерге қатысты ғылыми білімнің кезеңдері. Зерттеу әдістерінің көптігі және олардың жіктелуі. Әдістері: дәстүрлі - салыстырмалы, картографиялық, тарихи; жаңа - әуе, геофизикалық, геохимиялық; соңғы - ғарыштық, математикалық, модельдеу, болжау. Әр ғылымда зерттеу әдістері зерттеудің пәні мен мақсатына, теорияның даму деңгейіне байланысты оның даму процесінде қалыптасады және сонымен бірге олар өздері теорияны одан әрі дамытуға ықпал етеді. Ғылыми зерттеулерде қолданылатын әдістердің көптігі оларды белгілі бір жүйеге келтіруді қажет етеді. Б.М.Кедров (1967) жаратылыстану ғылымындағы барлық ғылыми әдістерді үш негізгі топқа бөледі: жалпы, арнайы және ерекше.

Жалпы әдістерді барлық жаратылыстану ғылымдары олардың кез-келген объектілерін зерттеу кезінде қолданады. Табиғатты зерттеудің ең жалпы әдісі – диалектикалық әдіс, ол екі түрлі формада конкреттелген: салыстырмалы әдіс түрінде, оның көмегімен құбылыстардың әмбебап байланысы ашылады және тарихи әдіс ашылады.

Арнайы әдістер бүкіл табиғи білімде қолданылады. Алайда, олар тұтасымен зерттелетін объектіге қатысты емес, тек оның бір нақты жағына (құбылыс, сандық жағы және т.б.) немесе зерттеу, бақылау, эксперимент, өлшеу, индукция және белгілі бір әдістеріне қатысты дедукция, талдау және синтез, формализация, модельдеу және т.б.

Жеке әдістер – бұл заттардың белгілі бір қозғалыс формасының (химиялық, физикалық, биологиялық, геологиялық) өзіндік сипатымен байланысты арнайы әдістер. Олардың кейбіреулері тек жеке жаратылыстану ғылымдарының шеңберінде, ал басқалары туыстас ғылымдардағы объектілерді зерттеу кезінде қолданылады, бірақ материяның белгілі бір қозғалыс формасы деңгейінде қолданылады.

Ең тиімді әдіс – сыныптың, оқушының деңгейіне лайықты қолданылатын әдіс. Адам қызметінің қоршаған ортаға әсері әр бөлімінде көптеген түрлі әдіс-тәсілдерді қолданып оқытуға болады. Қазіргі білім инновациясы мұғалімнен оқушының өз бетінше оқып, ізденуіне жағдай жасауды, соған баулуды талап етеді. Оқушының өз бетінше жұмыс жасауы оның бойында жауапкершілікті, тиянақтылықты қалыптастырады. Жеке жұмыс оқушының еңбегін, білімін бағалауда әділ болуға септігін тигізеді. Оқушыға жеке жұмыс жасатудың көптеген әдістері бар.

Мәтінмен жұмыс. Жоғары сынып оқушыларына қолданған тиімді. Жаңа сабақты өткен кезде кітаптағы кестелерді, сызба-нұсқаларды, жаңа мәліметтерді өз бетінше қабылдайды. Мәтінмен жұмыс жасағанда «Сұраққа жетіп ал» әдісін қолдануға болады. Әдіс бойынша мәтінмен толық немесе бір бөлігімен таныс болған соң, тақырыпқа сай деңгейлі тапсырмалар беріледі.

Жұптық жұмысты жүзеге асыру үшін **«Уақыт шеңбері»** әдісі арқылы оқушылар түрлі идеялар және ойлармен бөлісетінін, яғни оқушылар айтылым дағдысымен жұмыс жасайтынын анықтадым (Сурет 1).

Сурет 1. «Уақыт шеңбері» әдісі

Ол үшін дауыс беруден бастаңыз, оған арнайы сұрақ дайындалды. Бүкіл әлемдік тұқым қоры бізге керек пе? Оқушылар осы сұрақ арқылы әртүрлі бүкіл әлемдік тұқым қорлары туралы біледі. Олар бұл қорлардың тұрған орындарын және тұқымдарды сақтау себептерін анықтаулары керек. Сосын олар тұқым қорларының маңыздылығы туралы қысқаша мазмұндама жазады. Оқушылар Бүкіләлемдік Тұқым Қорының маңызы туралы пікір таластырады.

Жеке жұмыс **«Қосжазба күнделігі» әдісі** арқылы берілген суреттерден өзінің пікірін жазады яғни жазылым жағдысы арқылы тілдік мақсатты жүзеге асырады. Шағын электрондық тақталарды пайдаланып, оқушылар экологиялық бұзылуларға әкелетін факторларды жазады. Содан кейін оқушылар бірнеше пікір таңдап алып, олардың Қазақстан Республикасына қалай әсер ететіндігін зерттейді (антропогендік фактор, су, топырақ, ауа және т.б.) Соңында өз жұмыстарының қорытындысымен таныстырады (Сурет 2).

Сурет 2. «Қосжазба күнделігі» әдісі

Бұл жаттығу 7- сыныпта өткен тақырыптарды қамтиды және бастапқы білім меңгеру деңгейін көрсетеді. Кейбір оқушыларға көмек керек болуы мүмкін. Оларға: бұрғылау мұнаралары, мекен ету ортасының бұзылуы, атом электр станциялары, қазба отынды жағу, экологиялық мәселелер, ядролық радиация, радиоактивтік ластану, пайдалы қазбаларды өндіру, ирригация

жобалары, ауаның ластануы, қышқыл жаңбырлар, Бүкіл әлемдік тұқым қоры ұғымдары жазылған суреттерді таратып беруге болады.

Осы және басқа да көптеген әдіс-тәсілдерді пайдалану барысында оқушылар бойында жоғары нәтижелерге жету үшін қызығушылық танытқанын көре білдім: жеке және жұптасып, топ болып жұмыстануға дағдылану, өздеріне деген сенімнің артуы, заттарды салыстыра отырып, одан қорытынды шығара білу, шығармашылық белсенділіктерінің артуы, бір-біріне көмектесе отырып, қамқорлық сезімдерінің қалыптасуы. Оқушы оқу үдерісіне белсенді қатысқанда ғана материалды терең меңгереді.

Сабақтың соңына қарай Ой толғаныс, Рефлексия қолданылады. Мұғалім сабақты қорытындылау мақсатында оқушылардың сабаққа деген көзқарасын, рефлексиясын тыңдайды. Оқушылар бүгінгі сабақтың мақсатына жеткізетін тапсырмалар орындауына қарай, өз түсінгенін, пікірін,өз ойын айту арқылы сабаққа қорытынды жасайды. Ал біз, оқытушылар, жаңа тақырыпты «модельдеу әдісі» арқылы сабақтын мазмұнын ашып, оқушылардың түсіну, қабылдау деңгейлерін талдадық.

Ол үшін біз оқушылардың сандық-пайыздық және белгілі деңгейлер бойынша, 8, 9, 10, 11-сыныптар арасындағы оқушылардың қабылдау деңгейлері талданды (Сурет 3). Сандық мәліметтерді пайдаланып, оқушылардың қабылдау деңгейлері бойынша график құрылды.

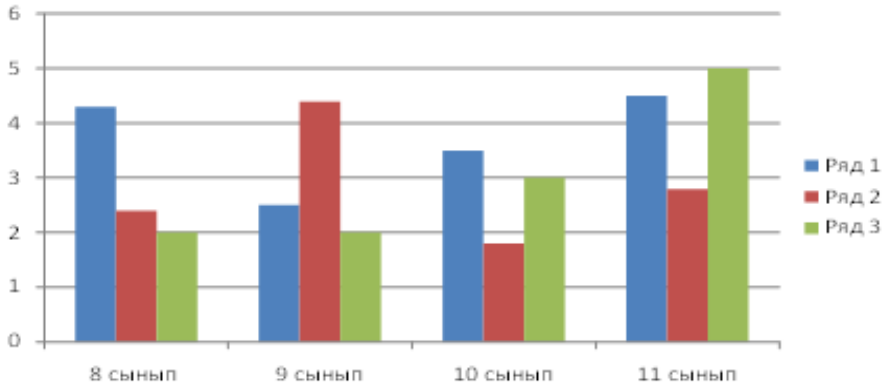

Сурет 3. Сыныптар арасындағы көрсеткіштер

Сонымен қатар «Адам қызметінің қоршаған ортаға әсері» тақырыбына сәйкес тапсырмаар жасап түрлі әдістерді пайдаланып шешу жолдарын ұсындық.

Әдебиеттер:

1.Мырзабаев А.Б. Биологияны оқыту әдістемесі, Қарағанды, 2018 ж

2.Мамонтов С.Г., Захаров В.Б., Сонин Н.И., Қисымова Ә.Қ. «Биология. Жалпы заңдылықтар». Оқулық, 2006 ж.

3.Валиева М. Жаңартылған білім беру технологиялары және оларды оқу тәрбие үдерісіне енгізу жолдары. – Алматы, 2019 ж.

ҚЫШҚЫЛДЫҚ- НЕГІЗДІК ТИТРЛЕУ ӘДІСІ.

Темешбаева Ж.Т., Жұмаділла А.Қ. – 1504-11 тобының студенттері
Ғылыми жетекші: **Мәдібекова Ғ.М.** – х.ғ.к., доцент
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В этой статье мы обсудим урок о методе кислотно-щелочного титрования. И разберемся, как мы проходили урок по использованию индикатора и конечной точке титрования. А так же расскажем, какие методы мы использовали на уреке.

Summary

In this article, we will discuss the lesson about the acid-base titration method. And let's figure out how we went through the lesson on using the indicator and the end point of the titration. And we will also tell you what methods we used in the lesson

Аналитикалық химия пәнінен дәріс сабағынан кейін материалды қайталау, жақсы түсініп пысықтау мақсатында студенттермен өздік жұмыс ретінде топта сабақ өткізу жоспарланды. Сабақтың мазмұнына сәйкес жаңа мағлұматтар жинақтау үшін тың әдебиеттер, ғылыми мақалалар зерделенді, оқытудың жаңа технологиялары қарастырылды. Сабақ өткізудің әдістемелерін практика жүзінде меңгеру болашақ мұғалімдер үшін маңызды, себебі тақырыпты толық меңгеру және оны түсінікті етіп баяндай білу дағдылары қалыптасады. «Қышқылдық- негіздік титрлеу әдісі» тақырыбы ашық сабақ ретінде өткізілді [1]. Студенттерді қызықтыру мақсатында ойын технологиялық әдістері таңдалып алынды. Алдымен сабақты бастап, студенттерді түгелдеу және топқа бөлу жұмыстары жүргізілді. Содан соң презентация арқылы сабақ тақырыбы түсіндірілді. Сабақ мазмұны:

1.Сабақтың басталуы - топқа бөлу (5 минут);

2.Презентация арқылы тақырып қысқаша түсіндіріледі (7 минут);

3.«Wordwall.com» сайты арқылы ойын түрінде, сұрақ-жауап жүргізіледі (20 минут);

4. «Kahoot.it» сайты арқылы, тест түрінде студенттермен кері байланыс жүргізіледі (10 минут);

5.Сабақты қорытындылау.

1 - сурет

Презентацияда қышқылдық-негіздік титрлеу әдісі жайлы, титрлеудің бейтараптануы және соңғы нүктелері, индикаторды пайдалану, стандартты және стандартталған ерітінділер сынды тақырыптар қамтылған.

Қышқыл-негіздік титрлеу - қышқыл мен негіздің әсерлесуіне негізделген әдіс. Титрант ретінде күшті қышқыл немесе күшті негіз қолданылады. Егер қышқылмен титрлесе, онда ацидиметрия деп, ал негізбен титрленсе –

алкалиметрия деп аталады. Бұл әдісте қышқыл-негізді индикаторлар қолданылады. Қышқыл-негізді титрлеуде мына титрлеу түрлері қолданылады:

1.Күшті қышқылды күшті негізбен титрлеу;

2. Әлсіз қышқылды күшті негізбен титрлеу;

3. Күшті негізді күшті қышқылмен титрлеу;

4. Әлсіз негізді күшті қышқылмен титрлеу;

5. Әлсіз қышқылды әлсіз негізбен (не керісінше) титрлеу.

Қышқыл-негізді титрлеу кезінде индикаторды дұрыс таңдап алу қажет, себебі олар түстерін әртүрлі pH-да өзгертеді [2]. Ол үшін титрлеу қисығын тұрғызу керек. Титрлеу қисығын құру үшін оны 4 бөлікке бөледі:

1. титрлеуге дейінгі;

2. титрлеу секірмесінің басталуына дейінгі;

3. титрлеудің секірмесі және эквивалент нүктесін қосып;

4. титрлеудің секірмесінен кейінгі.

Презентация соңында сұрақ-жауап әдісі арқылы топқа тақырыпқа байланысты сұрақтар қойылды, кері байланыс жасау мақсатында «Wordwall.com» сайты пайдаланылды. Бұл кезеңде студенттер сан таңдау арқылы, санның астынан шыққан сұрақтарға жауап береді (20 сұрақ). Топтық жұмыс болғандықтан, топ мүшелері ақылдасып, дұрыс жауап қорытындыланып беріліп отырды. Әр дұрыс жауап 1 баллмен бағаланды.

1. Екі титрант қажет ететін титрлеу түрі?

2. Пипеттеу тәсілі жайлы не білесіз?

3. Стандарттау дегеніміз не?

4. Концентрациясы тым жоғары немесе тым төмен ерітінділерді титрант ретінде алуға бола ма?

5. Қолданылатын реакция түріне байланысты титриметриялық анализдің қанша әдісі бар?

6. Ацидиметриялық титрлеу жайлы түсінік беріңіз.

7. Эквиваленттік нүкте дегеніміз-

8. Жеке өлшемдер тәсілі?

9. Алкалиметриялық титрлеу жайлы түсінік беріңіз.

10. Стандартты заттарға қандай заттарды жатқызуға болады? Мысалы?

11. Эквивалентті нүктені анықтау үшін қандай заттар қолданылады?

12. Стандартты ерітінділерді қалай дайындайды?

13. Титриметриялық анализде есептеулердің негізі қандай заңға сүйенеді?

14. Бастапқы заттарға қойылатын негізгі талаптар:

15. Титриметриялық анализде реакцияға қойылатын негізгі талаптар-

16. Эквиваленттік фактор жайлы анықтама беріңіз.

17. Идеал жағдайда титрлеудің соңғы нүктесі …… нүктеге дәл келуі керек.

18. Концентрация дегеніміз не?

19. Фиксанал дегеніміз не?

20. Титрлеу дегеніміз не?

Содан соң қорытындылау мақсатында «Kahoot.it» арқылы студенттер тест тапсырды, тапсыруға 10 минут уақыт бөлінді. Бұл әдісте барлық оқушы белсене қатысты, нәтижесі (сурет 2) көрсетілді.

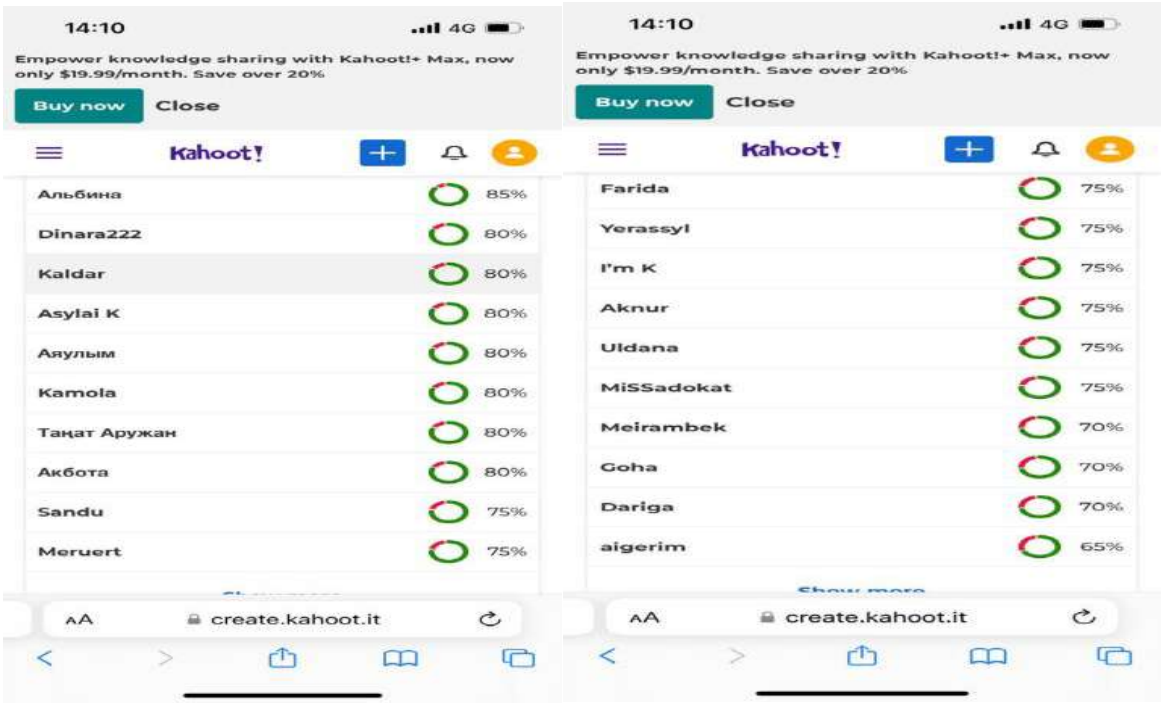

2- сурет

Сабақ соңында кері байланыс ретінде студенттер бір-бірімен пікір алмаса отырып, түсініксіз болған сұрақтар қайта қарастырылып талқыланды. Білім алушылар сабақ барысында, қышқылдық-негіздік титрлеу әдісі жайлы жаңа мәліметтер алып, сұрақ-жауап арқылы, білімдерін шыңдай алды. Ацидиметриялық және алкалиметриялық титрлеу түрлерін ажыратуды үйренді. Қай әдісте қандай титрант қолданылатыны және қандай индикаторлар қолданылатыны туралы толық мәлімет алды. Стандартты заттарды дайындауды және стандартты заттар туралы білімдерін шыңдай түсті. Жіберілген қателіктер бойынша қатемен жұмыстар жүргізілді.

Сабақ өту барысында ақпараттық- коммуникациялық технология әдістері тиімді қолданылды. Әр түрлі оқыту әдістерін қолдану арқылы білім алушылардың танымдық қабілеттері жоғарылады, сабақ жоғары деңгейде өткізілді. Заманауи білім беру арқылы келешекте химия пәнін оқыту әдістерін әрі қарай дамытып, жақсартуға болады [3].

Әдебиеттер:

1. Ш.Әмірханова. Аналитикалық химия. Оқулық. – Астана: Фолиант, 2015. – 208 бет
2. Мәдібекова Ғ.М., Жарылқасын Ә.С. Виртуалды зертхана. Қышқыл-негізді титрлеу. Электронды оқу құралы. ОҚМПУ. Шымкент, 2022
3. Интернет ресурстары: https://www.kaznu.kz/content/

ОЖ 372.854

РЕДОКСИМЕТРИЯ ӘДІСТЕРІНІҢ ТИТРЛЕУ ҚИСЫҚТАРЫН ЕСЕПТЕП ТҰРҒЫЗУ МАҢЫЗЫ

Әбдекерім М.Н. Усербай А.Қ. – 1504-11 тобының студенттері
Ғылыми жетекші: **Мәдібекова Ғ.М.** – х.ғ.к., доцент
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В статье приведены расчеты для построения кривых титрования метода редоксиметрии. На уроке использовались методы соответствия, вопросы-ответы. Были подготовлены постеры, результаты обсуждены в группе.

Summary

The article presents calculations for constructing titration curves for the redox method. The lesson used methods of correspondence, questions and answers. Posters were prepared, the results were discussed in the group.

Сандық анализ курсы бойынша тотығу-тотықсыздану әдістерінің теориялық негіздері мен практикалық қолданылуы, титрлеу тәсілдері бойынша мәліметтер қарастырылып, талқыланды. Осы әдіспен зат мөлшерін эксперименттік жолмен анықтау алдында титрлеу қисықтары тұрғызылады. Сабақтың мақсатына сәйкес білім алушыларға титрлеу қисығын тұрғызуды

. Сурет 1 Сурет 2

бірлесе жүргізу үшін, есептеулер жолдары алдын-ала дайындалған презентация арқылы түсіндірілді (сурет 1). Сабақ барысын бақылау әрі бағалау үшін әр топтың топбасшысына смарт сағат берілді. Сабаққа белсенді қатысқаны, сұрақтарға жауап бергені үшін бағаланып отырды. Сабақ топты үш топшаға бөлу арқылы өткізілді. Стикердің түсіне сәйкес мұғалім білімалушыларға бөліп таратып, топты үшке бөлді.

Титрлеу қисықтарын тұрғызар алдында үй тапсырмасын қайталау арқылы екі сұраққа жауап қарастырылды.

- Зерттеуге алынған зат мөлшерін анықтау қандай әдіспен жүргізіледі?
- Эквивалент нүктесін анықтауға қандай индикатор қолданылады?

Осы сұрақтарға жауап беру үшін титрлеу қисығы тұрғызылды.

Редоксиметрияда тотығу-тотықсыздану реакцияларының титрлеу қисықтары жүйенің тотығу-тотықсыздану потенциалы — қосылған жұмысшы ерітіндінің көлемі координаталарынан құрастырылады.

Сабақтың келесі бөлімінде титрлеу қисығы есептеліп тұрғызылды.

100 мл 0,1 н темір (II) сульфаты ерітіндісін 0,1 н КМп0$_4$ (fэкв = 1(5) ерітіндісімен титрлеу қисығын есептеледі.

$2KMnO_4 + 10FeSO_4 + 8H_2SO_4 = 5Fe_2(SO_4)_3 + 2MnSO_4 + K_2SO_4 + 8H_20$ Ординатаға - потенциал, В, вольт

Абсциссаға - қосылған титрант көлемі, V, мл

Есептеуді оңайлату үшін көлемнің өзгеруі есепке алынбайды.

Бірінші нүктені есептеу. Титранттың бірінші тамшыларын тамызған соң ерітіндіде екі тотығу-тотықсыздану жұбы түзіледі:

MnO_4/Mn^{2+} және

Fe^{3+}/ Fe^{2+}

Олардың стандартты тотығу-тотықсыздану потенциалдары:

$E^0_{MnO4-/Mn2+} = 1{,}51$ В; $E^0_{Fe3+/ Fe2+} = 0{,}77$ В

Жүйенің тотығу-тотықсыздану потенциалы Нернст теңдеуімен есептеледі

$$E_i = E_i^0 + \frac{\upsilon}{n}\lg\frac{Ox}{\mathrm{Re}\,d} \qquad E_i = E_i^0 + \frac{RT}{nF}\ln\frac{a_{Ox}}{a_{\mathrm{Re}d}} = E_i^0 + \frac{RT}{nF}\ln\frac{[Ox]}{[\mathrm{Re}\,d]}$$

Титрантты әртүрлі мөлшерде қосу арқылы жүйенің потенциалы есептелді. Әр қосылған титрант мөлшері бойынша әр топтан бір студенттен шығып есептеп шығарып отырды. Нәтижелері бойынша титрлеу қисығының нүктелері графикке түсіріліп отырды. Соңында нүктелер қосылып, титрлеу қисығы, секірмесі байқалды (сурет 3). Есептеулерді жүргізу ұжым бойынша жүргізілгендіктен түсінбеген тұстары қайталанып отырды. Әр топ ұйымдасып, бірлесе жұмыс жүргізді. Барлық студент топ бойынша белсенділік танытып, сабақты түсінгені байқалды.

Сурет 3

Сабақтың негізгі бөліміне сәйкестендіру тапсырмасы берілді. Тапсырмада сабаққа байланысты термин сөздер мен қысқаша анықтамасы қойылып, кесте берілді.

Кесте 1 - Сәйкестендіру тапсырмасы

РЕДОКСИМЕТРИЯ	Тотығу-тотықсыздану реакцияларының титрлеу қисықтары Жүйенің тотығу-тотықсыздану потенциалы — қосылған жұмысшы ерітіндінің көлемі координаталарынан құрастырылады.
Ординатаға	потенциал, В, вольт
Абсциссаға	қосылған титрант көлемі, V, мл
Жартылай реакция потенциалының оң шамасы қанша жоғары болса	редокс жұптың тотыққан түрі сонша күштірек тотықтырғыш болып табылады.
Титриметриялық реакцияларға	олардың қанағаттанарлық жылдамдығы болып табылады

қойылатын талаптардың бірі	
Редоксиметрия әдісі	тотықтырғыш және тотықсыздандырғыштарды тіке және кері титрлеу арқылы, сондай-ақ ауыспалы валенттіктері болмайтын иондарды жанама анықтау үшін қолданылады. Сондай-ақ орын басу титрлеуі де қолданылады.
Оксидиметрияда	стандартты ерітінді ретінде тиісті тотықтырғыш пен тотықсыздандырғыштардың ерітінділері қолданылады

Сабақты сәйкестендіруден кейін үш топқа постер әдісі арқылы кері байланыс алынды. Бұл тапсырмаға үш минут уақыт берілді және студенттердің постерді қорғауына да үш минуттан берілді. Постер - топтық жұмыстың, топтық талқылаудың нәтижесін көрсететін құрал, тәсіл. Үш топқа берілген тапсырмалар тақырыптары:

1. Редоксиметрия әдістерінің теориялық негізі, әдістердің жіктелуі.
2. Редоксиметриялық титрлеу қисықтары, титрлеу секірмесі.
3. Иодометрия.

Сабақ барысында постерге қойылған талаптар:

1. Сабақ тақырыбына сәйкес, жаңа өзіндік ой, пікір, ұстаным келтірілуі.
2. Әр студенттің белсенділігінің байқалуы.
3. Қорғау кезінде постер мазмұнына комментарий ұсынуы.
4. Бірінші топ қорғағанда, екінші және үшінші топ кері байланыс беруге дайындалып отыруы.
5. Кері байланыс талдау түрінде болып, әр тұжырымды дәлелдеп беруі.

Постерге берілген үш тақырып бойынша дайындаған мазмұнына, жаңа мәліметтер енгізгеніне, ұжымдық талданылуына (сурет 4-7) байланысты бағаланды.

Бұл әдіске жалпы 10 минут уақыт арналды.

Сурет 4

Сурет 5

Сурет 6

Постерден кейін сабақты қорытындылау мақсатында сұрақ-жауап тәсілі қолданылды. Әр топқа 1 минуттан және сұраққа жауап беруге 2 минуттан берілді. Яғни, әр топ студенттері бір-біріне сұрақ қою арқылы кері байланыс жасалды. Бірінші топ екінші топқа Иодометрия әдісінің бірінші түрінде иод не түрінде қолданылыды? Екінші топ үшінше топқа тотықтырғыш-тотықсыздандырғыш дегеніміз не? Үшінші топ бірінші топқа Иодометрия мен редоксиметрияның айырмашылығы? деген сұрақтар қойылды. Смарт сағаты арқылы бұл тапсырмаға 2 балл беріліп бағаланды. Берілген сұрақтардың жауаптары бағаланып, сабақты қорытындыланды.

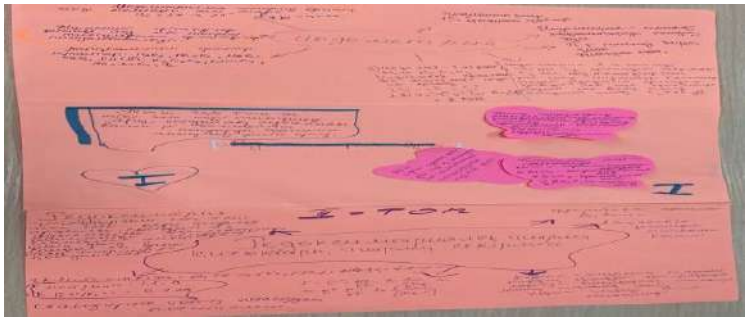

Сурет 7

Сабақтың соңында кері байланыс ретінде білім алушылардың пікірі ескерілді. 1-студент: Жүйенің тотығу-тотықсыздану потенциалын Нернст теңдеуі арқылы есептеулер жүргізіліп, титрлеу қисығы тұрғызылды. Мұғалімдердің сабақ алдында дайындалған жоспары бойынша жұмыс жасап, регламент сақталды, уақыттарын тиімді пайдаланды. 2- студент: Сабақ барысында жаңа әдістер ұтымды қолданылды. Смарт сағат арқылы әр топ келесі топтардың нәтижелерін бағалап отырды.

Жалпы қортындылай келе, сабақ тотығу-тотықсыздану әдістерінің титрлеу қисықтары тақырыбы бойынша сабаққа дайындалып, жаңа әдістер дайындап, студенттерге түсіндіруге, барынша сабақта жаңа әдіс-тәсілдер қолданылды. Алдымен студенттерді үш топқа бөлу арқылы сабақ өткізілді. Сабақ жүргізу барысында смарт сағат арқылы бағаланды. Есеп шығарту барысында топпен ұйымшылдық көрсетіп, сабаққа толығымен қатысып, есепті формуламен дәлелдеп, титрлеу қисығы тұрғызылды. Секірмесін тауып, қолданылатын редокс-индикаторларын тауып дәлелденді. Келесі сәйкестендіру тапсырмасы арқылы сабақтың мазмұны толық ашылғаны анықталды. Термин сөздержәне оларға қысқаша анықтама беріліп түсіндірілді. Студенттер сабаққа белсене қатысып, барлық сұраққа дұрыс әрі тез жауап бере отырып, белсене қатыстырылды. Келесі тапсырмада студенттерге постер қорғау берілді. Әр топтан студенттер шығып, тақырыбын қорғап шықты (сурет 7). Сабақты қорытындылау барысында әр топ бір-біріне сұрақ қою арқылы бүгінгі тақырыпты түсініп, түсінбегені бойынша жұмыс жасалды. Ашық түрде сабақ қорытындыланып, берілген жауаптарға сәйкес бағаланды.

Әдебиеттер:

1. Қ.С Құлажанов. Аналитикалық химия. I-том 2001ж 286 б.
2. Н.А Кулина, Е.Е Малахова. Физическая и коллоидноя химия. 2004г 315 стр.
3. https://melimde.com/titrimetriyali-analizdi-negizderi.html

БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДА ИНТЕРАКТИВТІ ӘДІСТЕР МЕН ФОРМАЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Шойбекова Н.Н. – М1505 – 11 тобының магистранты
Ғылыми жетекші: Успабаева А.А. – б.ғ.к., доцент
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В статье рассмотрены эффективные интерактивные методы и формы обучения биологии в школе. Приведены примеры использования многоуровневых заданий согласно таксономии Блума.

Summary

The article discusses effective interactive methods and forms of teaching biology at school. Examples of using multi-level tasks according to Bloom's taxonomy are given.

Басқа пәндер сияқты биология пәні де өте маңызды әрі қызықты пәндердің бірі болып табылады. Биология бұл – тірі табиғат, қоршаған орта және қоршаған ортадағы өмір туралы түсінік. Сондықтан да біз білім алушыларымыздың пәнге деген қызығушылығын арттырумен қатар олардың қоршаған ортаға деген махаббаттарын да оята білуіміз керек. Ендеше, қалай ойлайсыз, биология ғылымдарының мәні мен құндылығын түсінбеген адам қоршаған ортаны қалай сақтап қалмақ?! Сол себепті де мектепте балаларға алғашқы сыныптан бастап қоршаған ортаны тануға деген дүниетану, жаратылыстану сияқты пәндер арқылы бастапқы білім беріледі. Білім алушылар осы биология пәні арқылы қоршаған ортаны түсінеді, қоршаған ортадағы бар биологиямен байланысты құбылыстарды жан-жақты зерттеушілік көзқараспен қарай отырып қабылдайды. Ендеше қазіргі таңдағы биологияны оқытуға қатысты жалпы білім беретін орта оқу орындарындағы «Спиральды оқыту» жаңартылған білім беру бағдарламасы құрылымының айтарлықтай күрделене түскенін ескеретін болсақ, білім алушылардың бойында дәл жоғарыда атап кеткендей қасиеттерді арттыра түсу үшін білім беру барысында жүйелі түрде интерактивті тәсілдер мен формаларды қолданған жөн деп санаймын. Жалғыз биологияны оқытуда ғана емес, барлық жаратылыстану бағытындағы пәндерді оқытуда интерактивті тәсілдер мен формаларды қолдануға ұсынар едім.

Биологияны оқыту барысында жаңа педагогикалық технологиялар мен идеялар, инновациялар мен интерактивті тәсілдерді қолдану соңғы жылдары қарқынды дамып келе жатқан білім беру саласының мазмұнына айтарлықтай маңызды әрі бағалы өзгерістер әкеледі деп ойлаймын. Сондықтан да қазіргі таңдағы кез келген заманауи мұғалім өз білім алушыларының сабақ мазмұнына деген ынтасын оята алуы үшін жаңа педагогикалық технологияларды қолдана отырып сабақ барысын ұтымды ұйымдастыра алғаны керек.

Жалпы мұндағы «тәсіл» дегеніміз – бұл қандай да бір мақсатқа жетудің жолы, оқыту әдісінің элементі. Оқыту тәсілдері – бұл білім берушінің білім алушыға пәнге қатысты білімді жеткізуімен қатар оны меңгерте алуы болып табылады. Оқыту тәсілдерінің басты қызметі – оқыту, ынталандыру, дамыту, тәрбиелеу және ұйымдастыру. Жалпы, оқыту тәсілдерін білім алушының

белсенділігіне байланысты белсенді емес (пассивті) және белсенді (активті) деп бөліп қарастырсақ та болады [1].

«Белсенді емес тәсіл» - бұл мұғалім басты рөлде, ал білім алушылар екінші рөлде, яғни, тыңдаушы рөлінде болатын жағдайдағы мұғалім мен білім алушының арасындағы өзара байланыс. Ал, «белсенді тәсіл» - бұл мұғалім мен білім алушының арасындағы бірлескен іс-әрекет түріндегі форма, яғни, енді білім алушы мұнда тыңдаушы рөлінде емес, мұғаліммен бірге оқыту барысына әсер етуші рөлінде бола алады. Демек, интерактивті тәсілдерді қолдану барысында білім алушылар мұғаліммен тығыз байланыста болады. Сол себепті де оқытуда барынша интерактивті тәсілдер мен формаларды қолданған дұрысырақ. Бұл тәсілдер мен формалар білім алушылардың қысқа уақыт аралығында дене әрі ой еңбегінің күшін артығынан жұмсамай-ақ жоғары нәтижелерге қол жеткізуіне мүмкіндік береді. Сабақ барысында білім алушыға тақырып мазмұнына сәйкес теориялық білімді жас ерекшелігіне қарай дұрыс әрі нақты жеткізе білуі, тақырып мазмұнына сай келетін дағдыларды қалыптастырып игерулеріне ықпал етуі және де білім алушылардың білімін үнемі қадағалап, тиісінше бағалау жүргізіп отыруы маңызды болып саналады. Білім алушылардың сұрақ қою арқылы сабақ барысында белсенді болуы олардың шығармашылығын, қызығушылығын арттырумен қатар, басқалардан ерекшелендіре түсуі де мүмкін. Сондықтан интерактивті тәсілдерді биологияны оқытуда қолдану тіпті жеңілірек бола түседі. Мәселен, ДНҚ моделін жасау қажет болса, білім алушы алдымен ДНҚ-ның молекулалық құрылысымен толық танысып шығады. Ары қарай білім алушы ДНҚ-ға қатысты есептеулерлерді жүргізе алуы үшін ДНҚ құрам бөліктерінің қасиеттерін, олардың арасындағы химиялық байланыстарды, негізгі өлшемдер мен түсініктерді зерттеп білуге тырысады. Жұмыс соңында білім алушылар бір-бірінің дайын болған жұмыстарын өзара салыстыруға тырысады. Мұндай тәсілдер білім алушының шығармашылық дамуымен қатар, топта жұмыс істей алу қабілетін арттырады, мәселелерді шешуде басқа білім алушылардың пікіріне құлақ асуға әрі өзінің ойын дербес жеткізе алатындай күйге жеткізеді. Ендеше, биологияны оқытуда сыни тұрғысынан ойлау мен функционалды сауаттылықты дамытуға бағытталған ресурстарды қолдану, өздінен оқу тәсілдері және де өзін-өзі бағалау мен өзара бағалауды қолдану сияқты жолдар арқылы интерактивті тәсілдер мен формалардың ұтымды қолданылуын әрі жүзеге асырылуын дамыта түсу керек. Сонда білім алушы сабақ барысына белсенді әрі ынталы күйде атсалысады.

Және тағы «Ой қозғау», «INSERT», «Кластерлер», т.с.с. интерактивті тәсілдердің мысалымен тізімді толықтыра беруге болады. Бұл тәсілдерді биологияны оқытуда білім алушылардың сабақ тақырыбы мен мақсатын айқындау кезеңінде тақырыпты анықтауға бағытталған мылқау суреттер не түрткі сұрақтарды қолдану арқылы және білім алушылардағы экологиялық мәдениетті қалыптастыру үшін де қолдануымызға болатындығын ескере кеткен жөн. Сонымен қатар интерактивті әдістер мен формаларды қолдану арқылы биология сабағын оқытуда берілген не жоспарланған оқу мақсаттарын нақты анықтау кезеңінде Блум таксономиясының танымдық деңгейлерін қолдану да

табысты нәтижеге әкелмек. Деңгейлеп оқыту технологиясын енгізуде де осы таксономияның барлық деңгейлерін қамтыған кезде ғана білім алушылардың толыққанды жоғары деңгейге жете алатындығын айтуға болады. Таксономияның барлық танымдық жоғары деңгейлері өзінен төмен деңгейлерден әлдеқайда күрделене түсетіндігі белгілі. Мәселен, «Адамның жыныс жүйесінің құрылысы» тақырыбындағы сабақ барысында білу және түсіну дейгейлері үшін «Өзіңді тани біл» жаттығуы бойынша келесідей ой қозғау сұрақтары арқылы білім алушылардың оқылым дағдыларын дамыту:

- аталық пен аналық жыныс мүшелерінің топтарына жататын бөліктер;
- аталық пен аналық бездердің қызметі;
- аталық пен аналық жыныс жүйесінің бір-бірінен ерекшелігі мен ұқсастығы.

Немесе осы білу және түсіну деңгейінде әйел және ер адамның жыныс жүйесінің бөліктерін төмендегі «Мылқау сурет» жаттығуы арқылы анықтауларына болады.

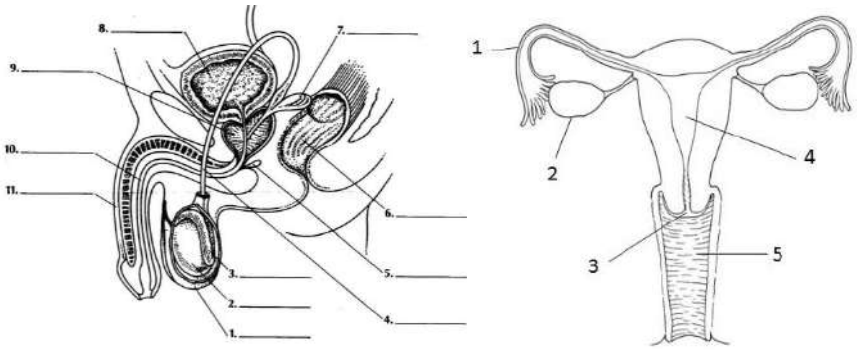

Ал, келесі талдау не синтез деңгейлеріндегі мақсатқа білім алушылардың бойында сыни тұрғысынан ойлау дағдыларын дамытуға итермелейтін сұрақтар қою арқылы жетуге болады:

1. Жатырдың сілемейлі қабырғасы мен оның атқаратын қызметінің арасындағы өзара байланысты сипаттаңыздар.
2. Жыныс жүйесінің әрбір мүшесі (бөліктері) қажет екенін дәлелдейтін мысал келтіріңіздер.
3. Іштей ұрықтану мен жатырішілік дамудың ерекшеліктерін ұсыныңыздар.
4. Жатырішілік даму тек сүтқоректілерге тән деп ойлайсыз ба? Не себепті? Жауабыңызды түсіндіріңіздер.

Заманауи мұғалім интерактивті тәсілдер мен формаларды қолдану барысында оқытуға қатысты көрнекіліктермен қатар ақпараттық технологияларды да ендіре білуі керек деп ойлаймын. Қазіргі таңда Назарбаев Зияткерлік білім беру ұйымдарында, жалпы, өзімнің күнделікті тәжірибемде «EBSCO», «Twig-Bilim», «BILIMLAND», т.с.с. ақпараттық білім беру ресурстары кеңінен қолданылып келеді. Бұл ақпараттық ресурстар мектеп бағдарламасына сәйкес ақпараттық бейнефильмдерді ұсынумен қатар интерактивті өрнекіліктер мен бақылау тапсырмаларын да қамтыған. Бұл ресурстар заманауи мұғалімнің бірден бір таптырмас көмекшісі бола алады деп

ойлаймын. Себебі, сабақ барысында білім алушылар арасында ақпаратты қабылдау ерекшеліктері әртүрлі аудиал, визуал деген сияқты білім алушылар да болуы мүмкін. Және соңында ақпараттық технологиялар көмегімен берілген білімнің білім алушылар үшін қаншалықты тиімді әрі түсінікті болғанын пысықтау үшін бейнефильм не анимация мазмұнына қарай «Шынайы не жалған», «Жалғасын тап!», «Аяқталмаған сөйлем» т.с. сияқты интерактивті оқыту әдістерінің элементтерін қолдануға болады. Жалпы, сынып ішінде көптеген интерактивті әдістер мен формаларды қолдануға болады, ал сол әдістер мен формалардың мақсатқа сай тиімді әрі нәтижелі болуы мұғалімнің шеберлігіне байланысты. Дегенмен де оқыту барысында әдістер мен формаларды барынша сабақ барысына енгіземін деп қосымша қолдау мен жетелеуді қажет ететін білім алушылармен байланысты үзіп алмау керек. Мұндай білім алушылармен сабақ барысында үнемі ЖАДА қамтылып отыру тиіс. Себебі, білім беру саласындағы заманауи өзгерістер оқу мен оқытудың негізі ретінде тұлғалық дамуды көздейді, қазіргі ақпараттық дамыған заман ахуалы адамның білімді әрі білікті тұлғасына тәуелді [2].

Әдебиеттер:

1. Адошев А.И. и др. Развитие системы образования – обеспечение будущего. Одесса, 2013. 175 с.
2. Айснер Л.Ю., Трашкова С.М. Об использовании интерактивных методов обучения в высшей школе // Материалы международной научно-практической конференции: Инновации в образовательном пространстве: опыт, проблемы перспективы. 2017. С. 102-104.
3. Бордовская Н.В. Современные образовательные технологии. М.: КНОРУС, 2011. 432
4. Мухина Т.Г. Активные и интерактивные образовательные технологии (формы проведения занятий) в высшей школе. Нижний Новгород, 2013. 97 с.
5. Николаева Л.В. Новые образовательные технологии и принципы организации учебного процесса в современном ВУЗе // Фундаментальные исследования. 2013. № 11-3. С. 570-573.
6. Панькова Н.М., Кабанова Н.Н. Современные образовательные технологии в ВУЗе //
7. Панфилова А.П. Инновационные педагогические технологии: Активное обучение. М.: Академия, 2009. 192 с.
8. Привалова Г.Ф. Активные и интерактивные методы обучения как фактор совершенствования учебнопознавательного процесса в вузе // Современные проблемы науки и образования. 2014. № 3. URL: http://scienceeducation.ru/ru/article/view?id=13161
9. Aisner L.Y. Creating cognitive learning space at high school // Материалы международной научно-практической конференции: Наука и образование: опыт, проблемы, перспективы развития. 2018. 318 с.
10. Ellet W. The case study handbook: how to read, discuss, and write persuasively about cases. Harvard Business School Publishing Corporation, 2007. 288 p.

БИОЛОГИЯЛЫҚ ЕСЕПТЕР ШЫҒАРУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ-ТАНЫМДЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН АРТТЫРУ

Түймебай А. – 1505-39 тобыныңс туденті
Оразбай Ұ. – 1505-39 тобының студенті
Құралбай Н. – К607-18 тобының студенті
Ғылыми жетекшісі: Айтбаева А.Е. - а/ш.ғ.к., доцент
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В статье рассматривается важность решения биологических задач и их роли в повышении учебно-познавательных способностей учащихся. В ходе преподавания главы «Законы наследственности и изменчивости» в курсе «Биология» системы среднего образования 9 класса показано, что учащиеся могут достичь навыков мышления высокого порядка по таксономии Блума путем решения генетических задач. В статье анализируются исследования зарубежных ученых, и раскрывается значение концептуальных знаний в решении биологических задач.

Summary

The article deals with the importance of solving biological problems and their role in increasing the educational and cognitive abilities of students. During the teaching of the chapter "Laws of heredity and variability" in the "Biology" course of the secondary education system, 9th grade, it is shown that students can achieve high-order thinking skills according to Bloom's taxonomy by solving genetic problems. The researches of foreign scientists are analyzed and the importance of conceptual knowledge in solving biological problems is revealed in the article.

Биологиялық ғылымдар саласындағы орталық пәндердің бірі ретінде генетика мұғалімдер мен студенттер үшін ерекше қиын пән болып табылады. Себебі, генетика биология ғылымының әртүрлі деңгейдегі үдерістер арасындағы байланыстарды қамтиды. Сонымен қатар, генетика тым жылдам немесе тым баяу және тым кішкентай немесе тым үлкен болып жатқан тікелей байқалмайтын ықтималдықтарды анықтауға тырысады [1].

Орта білім беру жүйесінде генетика саласы бойынша «Тұқым қуалаушылық пен өзгергіштік заңдылықтары» тарауы жоспарланған. Бұл тарауда мектеп оқушылары Г.Менделдің генетиканың қалыптасуы мен дамуындағы қосқан үлесін, моно - және дигибридті шағылыстырудың цитологиялық негіздерін пайдаланып тұқым қуалаушылық заңдылықтарын зерттейді, зерттеу барысында генетикалық есептерді шығарады. Сонымен қатар, білім алушылар генетиканы зерттеудің негізгі әдістерін сипаттай отырып, генеалогиялық ағашты құруға бағытталған тапсырмаларды орындайды [2]. «Тұқым қуалаушылық пен өзгергіштік заңдылықтары» тарауын меңгеру барысында білім алушылар математикалық білімдерін пайдаланады, оқу-танымдық қабілеттерін арттыруға мүмкіндік алады.

Генетикалық есептерді шығаруда қиындықтар, қателесулер жиі кездеседі [3]. Болашақ биология мұғалімдеріне биологиялық процестер мен құбылыстарды түсіндіруге тырысқанда деректерді интерпретациялау, болжау және гипотезаны тексеру сияқты ғылыми пайымдау стратегияларымен айналысқаны жөн. Ғылыми пайымдаулар мен мағыналық әрекеттер білім алушыларға тақырыпты терең түсінуге мүмкіндік береді [4].

Биологиялық есептерді шешу қабілеті білім беру арқылы жетілдірілетін жоғары деңгейдегі оқу-танымдық процесс [5]. Оқытудың оқу-танымдық

нәтижелері – оқу процесінің соңында білім түрінде алынған өзгерістерге байланысты оқу нәтижелері. Блум таксономиясын қайта қарау барысында когнитивтік аймақта болатын процестердің алты өлшемі белгілі [6]: есте сақтау C1, түсіну C2, қолдану C3, талдау C4, бағалау C5 және жинақтау C6. C1, C2, C3 өлшемдері негізгі когнитивтік процесс қабілеттері, ал C4, C5 және C6 жоғары деңгейдегі ойлау дағдыларын (жоғары ретті ойлау) сипаттайды. Сабақ тиімді оқу үдерісімен және танымдық қабілеттерін дамытумен қатар білім алушылардың оқу мақсаттарына ең жоғары деңгейге, C6-ға қол жеткуге алып келеді [7].

Биологиялық есептерді шешу негізгі үш дағдыны қалыптастырады, атап айтқанда:

1) Зияткерлік дағдылар: есептерді шешуге қажетті ережелерді, ұғымдарды, принциптерді меңгеру.

2) Берілген мәселені шынайы түсіну үшін ауызша ақпаратты схема түрінде ұйымдастыру.

3) Білім алушыларға ақпарат пен дағдыларды таңдауға және оларды есептерді шешуде қашан және қалай пайдалану керектігін шешуге мүмкіндік беретін когнитивтік стратегиялар [7].

Биологиялық есептерді шығару үшін тақырыптық білімді де, сәйкес когнитивтік стратегияларды таңдауды да талап ететін әрекет ретінде анықтауға болады. Биологиялық есептерді шешу процесін Kneeland (2001) [8] мынандай кезеңдерге бөліп көрсетті: a) мәселені түсіну, (б) қажетті ақпаратты жинау, (c) мәселенің түп-тамырын іздеу, (d) шешімдерді әзірлеу, (e) ең жақсы жолды таңдау және (f) мәселені шешу.

Генетикалық есептер екі топқа жіктеуге болады: (1) себеп-салдарлық (жабық есептер) және (2) әсер-себепті (ашық есептер). Есептердің екі түрін салыстыра отырып, себеп-салдарлық есептерден гөрі ашық есептердің жақсы жұмыс істейтіні дәлелденген [1]. Себеп-салдарлы есептерді алгоритмдер жиынтығын қолдану арқылы шешуге болатындықтан, орта мектеп оқулықтарындағы мұндай есептер білім алушыларға тұжырымдамалық түсініктерді дамытуға немесе мұғалімдерге оқушылардың тұжырымдамалық білімін өлшеуге көмектесе алмайды.

Негізгі генетикалық концепцияларды концептуалды түсіну генетикалық есептерді сәтті шешудің міндетті шарты болып табылады. Ғалымдардың зерттеуі бойынша [1], болашақ биология мұғалімдері арасында ең проблемалық ұғым «аллель» ұғымы болды. M.Karagoz және M.Çakir зерттеулеріне қатысушылардың көпшілігінде аллель тұжырымдамасы туралы қате түсініктер, сәйкес келмейтін немесе ішінара түсініктер болды. Қатысушылар тұжырымдаманы анықтауда қиынға соқты және әдетте тұжырымдаманы сипаттаудың орнына мысалдар келтіруге және аллельдердің көріністерін түсіндіруге тырысты. Сонымен қатар, зерттеу жұмысына қатысушылардың байланысқан гендер, кроссовер, фенотип және генотип арақатынасы және тұқым қуалаушылық моделін жасау қабілеті туралы тұжырымдамалық түсінігінің жоқтығын көрсетеді. Сол сияқты, болашақ биология мұғалімдері доминантты және рецессивті белгілер, гомозиготалы және гетерозиготалы

даралар сияқты іргелі мендельдік концепцияларды толық емес, сәйкес келмейтін немесе ішінара түсінетінін көрсетті. Ген ұғымы әдетте жақсы түсінілген, бірақ «ген» мен «аллель» арасындағы айырмашылық олардың көпшілігі үшін түсініксіз болды, өйткені олар аллельдердің орнына гендерге қарапайым үстемдік немесе рецессивтілікті жатқызды. Басқа проблемалық концепцияларға эпистаз, ко-доминанттылық және толық емес доминанттылық жатады. Эпистаз әдетте көптеген аллельдердің жағдайларымен шатастырылды. Қатысушы әртүрлі гендер арасындағы және бір геннің әртүрлі аллельдері арасындағы өзара әрекеттесулерді оңай ажырата алмады.

Болашақ биология мұғалімдерінің мендельдік генетиканың негізгі тұжырымдамалары туралы түсініктерін зерттеу және гипотезаны тексеру, деректерді жинау, жоғары деңгейдегі когнитивті қабілеттерді қажет ететін генетикалық мәселелерді шешу кезінде олармен күресетін тұжырымдамалық және процедуралық қиындықтарды анықтау бағытындағы зерттеулер тұжырымдамалық түсінікке қол жеткізген қатысушылар ұғымдарды дұрыс сипаттап қана қоймай, сонымен қатар бұл ұғымдарды әртүрлі проблемалық жағдайларда зерттеп, мәселені шешу барысында қолайлы жерлерде қолдана алғандығын көрсетті. Бірақ, қатысушылардың ішінде бірнеше негізгі менделдік генетикалық концепциялар туралы біркелкі және толық емес түсінігі мен қате түсінігі бар екені анықталды.

Мектеп «Биология» курсы «Тұқым қуалаушылық пен өзгергіштік заңдылықтары» тарауы бойынша 9 сынып орта мерзімді жоспарын талдайық.

Тарауда қарастырылған «9.2.4.3 дигибридті будандастырудың цитологиялық негіздерін дәлелдеу және есептер шығару» оқу мақсаты бойынша білім алушылар дигибридті будандастыруға есептер шығару кезінде тұқымқуалаушылық заңдылықтарын сипаттайтын терминдер мен заңдар туралы білімдерін қолданады. Сабақ барысында дигибридті будандастыру бойынша есептердің шешімін рәсімдейді, генетикалық таңбаларды дұрыс пайдаланады, гаметаларды дұрыс анықтайды, Пеннет торын пайдалана отырып есептеулер жүргізеді, генотип пен фенотип бойынша ыдырауды дұрыс көрсетеді. Нәтижесінде мұғалімдер оқушылардың Блум таксономиясы бойынша талдау С4, бағалау С5 және жинақтау С6 дағдыларын арттыруға мүмкіндік жасайды.

Қорыта айтқанда, биологиялық есептерді шығару ең алдымен концептуальды білімді қажет етеді. Жеткілікті теориялық білім арқылы биологиялық, әсіресе генетикалық есептерді шешу жоғары деңгейдегі оқу-танымдық процеске қол жеткізеді, дәлірек айтқанда Блум таксономиясы бойынша С4, С5 және С6 жоғары деңгейдегі ойлау дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер:

1. M.Karagoz and M.Çakir. Problem Solving in Genetics: Conceptual and Procedural Difficulties. Educational Sciences: Theory & Practice - 11(3). - 2011.

2. Биология. Оқу жоспары. 9 сынып. «Назарбаев зияткерлік мектептері» дербес білім беру ұйымы. – 2018.

3. Temelli, A.. Lise öğrencilerinin genetikle ilgili konular- daki kavram yanılgılarının saptanması. Gazi Üniversitesi Kas- tamonu Eğitim Dergisi, 14 (1). - 2006. - 73–82.

4. Cooper, S., Hanmer, D., & Cerbin, B. Problem-solving modules in large introductory biology lectures enhance stu- dent understanding. The American Biology Teacher, 68, 9, 524–529. – 2006.

5. Senemoğlu, N. Gelişim öğrenme ve öğretim kuramdan uygulamaya (11. bs). Ankara: Gazi Kitabevi. – 2005.

6. Anderson, L. W. & Krathwohl, D. R. A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives. Longman. – 2009.

7. Khoe Yao Tung, Alissa. Flipperentiated Learning in Biology Class to Improve Cognitive Learning Outcomes, Problem-Solving Skill, and Motivation. IJELS 9(1). 2021. - 183-190

8. Kneeland, S. Problem çözme (çev. N. Kalaycı, 1. bs). An- kara: Gazi Kitabevi. – 2001.

ӨНДІРІСТІК ҚАЛДЫҚТАРҒА СИПАТТАМА

Әсет Б.Н., Бақытбек М.Қ.– 1504-11 тобының студенттері
Ғылыми жетекші: **Мәдібекова Ғ.М**. – х.ғ.к., доцент
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В научной статье о промышленных отходах признаются сложные проблемы в области управления отходами, включая риски для окружающей среды и здоровья человека. Она основана на результатах предыдущих диалогов по промышленным отходам и подчеркивает важность сокращения, переработки и повторного использования отходов, а также изучения новых технологий управления отходами.

Summary

The scientific article on industrial waste acknowledges the complex challenges in waste management, including the risks to the environment and human health. It builds upon past dialogues on industrial waste and highlights the importance of reducing, recycling, and reusing waste as well as exploring new waste management technologies.

Кіріспе. Бұл тақырыпты таңдаудың себептеріне қоршаған ортаға және адам денсаулығына зиянды әсер ету, тұрақты дамудың маңыздылығы, мәселені шешу үшін қажетті пәнаралық тәсіл, инновациялар мен оң өзгерістер әлеуеті жатады. Өнеркәсіптік қалдықтар-бұл әр түрлі мүдделі тараптардың назарын қажет ететін маңызды және өзекті мәселе. Өнеркәсіптік қалдықтардың қоршаған ортаға және адам денсаулығына кері әсері жаһандық проблема болып табылады. Мақаланың мақсаты-өндірістік қалдықтардың табиғатын талдау, олардың көздерін анықтау және қалдықтарды басқарудың қолданыстағы стратегияларының тиімділігін бағалау. Мақалада сонымен қатар тұрақты дамуға ықпал ету және қоршаған орта мен халықтың денсаулығын қорғау үшін қалдықтарды басқарудың инновациялық тетіктері қарастырылады. Өнеркәсіптік қалдықтар қоршаған ортаға және адам денсаулығына теріс әсер етеді және индустрияландыруға байланысты олардың өндірісі өсті. Қалдықтар қатты, сұйық немесе газ тәрізді болуы мүмкін және әртүрлі салаларда түзіледі. Ғылыми мақаланың осы тарауында өнеркәсіптік қалдықтар, оның ішінде олардың көздері, сипаттамалары мен әсері талданады, сонымен қатар қалдықтарды басқарудың инновациялық механизмдері қарастырылады.

Мақсаттар: Өнеркәсіптік қалдықтарды және олардың қоршаған ортаға және адам денсаулығына әсерін талдау. Өнеркәсіптік қалдықтардың себептері

мен салдарын жою үшін қалдықтарды басқарудың тиімді стратегияларының қажеттілігін атап өту. Қалдықтарды басқарудың қолданыстағы әдістерін, технологиялары мен саясатын және олардың өндірістік қалдықтарды азайтудағы тиімділігін бағалау. Өнеркәсіптік қалдықтарды азайту, қайта өңдеу және қайта пайдалану бойынша инновациялық шешімдерді ұсыну. Өнеркәсіптік қалдықтар мәселесі және оның қоғамға әсері туралы халықтың хабардарлығын арттыру.

Өнеркәсіптік қалдықтардың түрлері. *Қатты тұрмыстық қалдықтар:* өнеркәсіптік қалдықтардың бұл түріне өндіріс, құрылыс және ауыл шаруашылығы сияқты салаларда өндірілетін металдар, пластмассалар, шыны, қағаз және органикалық заттар сияқты материалдар кіреді [1]. *Сұйық қалдықтар. С*ұйық қалдықтарға химиялық өндіріс, мұнай және газ өндіру және тау-кен өнеркәсібі сияқты өндірістік процестерден пайда болатын ағынды сулар жатады [2]. *Қауіпті қалдықтар.* Өнеркәсіптік қалдықтардың бұл түріне улы, жанғыш, реактивті немесе коррозиялық және адам денсаулығы мен қоршаған ортаға қауіп төндіретін материалдар кіреді. Химиялық заттар, батареялар және электронды қалдықтар мысал бола алады [3]. *Газ тәрізді қалдықтар.* Газ тәрізді қалдықтарға ауаның ластануына және климаттың өзгеруіне ықпал ететін қазба отындарын жағу және химиялық реакциялар сияқты өндірістік процестердің шығарындылары жатады [4]. *Электрондық қалдықтар.* Электрондық қалдықтар (e-waste) құрамында қорғасын мен сынап сияқты улы заттар бар компьютерлер, смартфондар және теледидарлар сияқты тасталған электронды құрылғылар бар [5]. *Ауылшаруашылық қалдықтары.* Ауылшаруашылық қалдықтарына жануарлардың көңі, өсімдік қалдықтары және ауылшаруашылық қызметі нәтижесінде пайда болатын пестицидтер сияқты материалдар жатады [6].

Өндірістік қалдықтардың көзі мен құрамына қарай жіктелуі.

Өнеркәсіптік қалдықтарды көзі мен құрамы бойынша жіктеуге болады. Төменде осындай жіктеудің кейбір мысалдары келтірілді.

Дереккөздер бойынша жіктеу:

- Өндірістік қалдықтар: өндірістік процестер нәтижесінде пайда болады, мысалы, қалдықтар, ақаулы өнімдер және артық шикізат.
- Құрылыс қалдықтары: құрылыс жұмыстары мен ғимараттарды бұзу нәтижесінде пайда болады, мысалы, бетон, ағаш және металл қалдықтары.
- Ауылшаруашылық қалдықтары: егін қалдықтары, көң және ауылшаруашылық химикаттары сияқты ауылшаруашылық және мал шаруашылығы жұмыстарынан пайда болады.
- Тау-кен қалдықтары: тау-кен жұмыстарынан пайда болады, мысалы, тау-кен қалдықтары, құйрықтар және шахталық дренаж.
- Электрондық қалдықтар: компьютерлер, смартфондар және теледидарлар сияқты электронды құрылғылардан пайда болады. [5]

Құрамы бойынша жіктеу:

- Қауіпті қалдықтар: батареялар, химиялық заттар және медициналық қалдықтар сияқты химиялық немесе физикалық қасиеттеріне байланысты адам денсаулығына немесе қоршаған ортаға қауіп төндіретін материалдар.

• Қауіпті емес қалдықтар: картон, қағаз және пластик сияқты адам денсаулығына немесе қоршаған ортаға айтарлықтай қауіп төндірмейтін материалдар. [3]

Физикалық жағдайы бойынша жіктеу:

• Қатты қалдықтар: сұйық немесе газ емес кез келген қалдықтар, мысалы, құрылыс қалдықтары, электронды қалдықтар және тұрмыстық қалдықтар.

• Сұйық қалдықтар: мұнай мен химиялық заттардың төгілуі, ағынды сулар және өнеркәсіптік еріткіштер сияқты сұйық түрдегі кез келген қалдықтар.

• Газ тәрізді қалдықтар: өнеркәсіптік процестер, өртеу және полигондардағы шығарындылар сияқты газ тәрізді кез келген қалдықтар [2].

Бұл классификациялар өнеркәсіптік қалдықтарды жіктеудің пайдалы әдісін және қалдықтардың әртүрлі көздері мен құрамын түсінуді қамтамасыз етеді. Олар сондай-ақ өнеркәсіптік қалдықтарды қоршаған ортаға және халықтың денсаулығына әсерін азайту үшін оларды дұрыс басқару мен жоюдың маңыздылығын атап көрсетеді.

Өнеркәсіптік қалдықтармен байланысты қауіптер мен тәуекелдерді талқылау. Өнеркәсіптік қалдықтар көбінесе улы және қауіпті болғандықтан қоршаған ортаға да, адам денсаулығына да айтарлықтай қауіп төндіреді. Өнеркәсіптік қалдықтармен байланысты тәуекелдерді бірнеше түрге бөлуге болады, соның ішінде химиялық, физикалық, биологиялық және радиологиялық тәуекелдер. Төменде өнеркәсіптік қалдықтармен байланысты қауіптер мен қауіптерге шолу және оларды растау үшін қолданылатын әдебиеттер берілген:

Өнеркәсіптік қалдықтармен байланысты қауіптер мен қауіптер айтарлықтай және әртүрлі екенін атап өткен жөн. Осы тәуекелдерді азайту және қоршаған орта мен адам денсаулығын қорғау үшін тиімді басқару стратегиялары қажет. Қалдықтарды басқарудың тиімді саясаты мен тәжірибесін әзірлеу үшін өнеркәсіптік қалдықтармен байланысты қауіптер мен қауіптер туралы толық түсінікке ие болу маңызды [7-11].

Өнеркәсіптік қалдықтардың қоршаған ортаға әсері.

Өнеркәсіптік қалдықтар суға, ауаға, жерге және биоәртүрлілікке әсер ететін ауыр экологиялық және медициналық зардаптарға әкелуі мүмкін. Олар тоғандарды ластауы, ауаға зиянды газдар мен бөлшектерді шығаруы, топырақ пен жер асты суларын ластауы және табиғи тіршілік ету ортасын бұзуы мүмкін. Көптеген зерттеулер өнеркәсіптік қалдықтардың қоршаған ортаға кең ауқымды әсерін көрсетті және оны азайту үшін ережелер мен нұсқаулар әзірленді. Алайда, өндірістік қалдықтардың теріс әсерін толығымен жою үшін одан да көп жұмыс қажет[12-14].

Өнеркәсіптік қалдықтардың ластану мысалдарының сипаттамасы.

Павлодардағы (Қазақстан) алюминий зауыты ауаға күкірт диоксиді, азот оксидтері және көміртегі тотығын қоса алғанда, ластаушы заттардың көп мөлшерін шығарады. Бұл ластаушы заттар демікпе сияқты тыныс алу проблемаларын тудыруы мүмкін және жүрек-қан тамырлары ауруларымен және басқа да денсаулық мәселелерімен байланысты. Зерттеу сонымен қатар зауыттың шығарындылары топырақ пен судың сапасына зиянды әсер етуі мүмкін қышқыл жаңбырдың пайда болуына ықпал етуі мүмкін екенін көрсетті.

Karaca және Gürbüz (2019) тағы бір зерттеуі Түркиядағы алюминий зауытының жанындағы ауа сапасын талдады. Зерттеу зауыттың жанындағы ауадағы бөлшектердің концентрациясы басқа аймақтарға қарағанда айтарлықтай жоғары екенін көрсетті. Бөлшектер өкпеге еніп, тыныс алу проблемаларын тудыруы мүмкін, сонымен қатар түтін мен тұманның пайда болуына ықпал етеді. Жалпы алғанда, алюминий өндіру процесі Ауаның ластануының маңызды көзі болып табылады және шығарындыларды азайту және олардың адам денсаулығы мен қоршаған ортаға әсерін азайту үшін шаралар қабылдау қажет[15, 16].

Өндірістік қалдықтарды азайтудың озық тәжірибесі және жаңа технологиялары. Өнеркәсіптік қалдықтарды азайту, қайта өңдеу немесе қайта пайдалану бойынша қолданыстағы озық тәжірибелерге шолу

Өнеркәсіптік қалдықтарды басқару әлемдегі көптеген компаниялар үшін маңызды мәселе болды. Бұл шолуда біз өнеркәсіпте қабылданған кейбір тиімді тәжірибелерді талқылаймыз.

Ең танымал әдістердің бірі-қалдықтарды азайтуға және ресурстарды барынша пайдалануға бағытталған дөңгелек экономика моделін енгізу. Өнеркәсіптегі *айналмалы экономика* тәжірибесінің кейбір мысалдарына өндірістің жабық циклі, материалдарды алмастыру және қалдықтарды энергияға айналдыру жатады [17].

Тағы бір тиімді тәжірибе-қалдықтарды қалыптастыру кезеңінде оларды анықтайтын және азайтатын бағдарламасын енгізу. Қалдықтардың пайда болу орындарын және оларды азайту мүмкіндіктерін анықтау үшін қалдықтарға аудит жүргізуге болады. Көптеген салалар қалдықтарды пайдалы *энергияға айналдыру* үшін қалдықтарды энергияға айналдыру технологиясы. Дегенмен, ауаның ластануын болдырмау үшін мұндай процестерден шығарындыларды дұрыс бақылауды қамтамасыз ету маңызды [18].

Ақырында, кейбір салалар қоршаған ортаға аз зиян келтіретін және аз қалдық шығаратын өнімдерді жасау үшін *экологиялық дизайн принциптерін* қолдана бастады. Бұл тәсіл өнімнің шикізат өндіруден бастап кәдеге жаратуға дейінгі өмірлік циклі бойына қоршаған ортаға әсерін ескеруді қамтиды [19].

Қорытындылай келе, өнеркәсіптік қалдықтарды азайтудың, қайта өңдеудің немесе қайта пайдаланудың көптеген озық әдістері бар екенін атап өткен жөн. Осы әдістерді қолдана отырып, компаниялар өздерінің тұрақтылығын арттырып қана қоймай, шығындарды азайтып, тиімділікті арттыра алады. Өнеркәсіптік кәсіпорындардың қалдықтарды басқаруға басымдық беруі және қоршаған ортаға әсерді азайту үшін тиісті шаралар қабылдауы өте маңызды.

Өнеркәсіптік қалдықтарды басқарудың жаңа технологияларын талқылау. Өнеркәсіптік қалдықтарды басқару саласындағы жаңа технологиялар тиімділікті арттыруға, қоршаған ортаға әсерді азайтуға және айналмалы экономиканы дамытуға бағытталған. Оларға ластаушы заттарды кетіруге арналған жетілдірілген адсорбенттер мен биоремедиация, ресурстарды пайдалану тиімділігін арттыру үшін қалдықтарды энергияға айналдыру технологиясы және айналмалы қайта өңдеу жүйелері кіреді. Алайда,

өнеркәсіптік қолданудың орындылығы мен тұрақтылығын бағалау үшін қосымша зерттеулер қажет.

Жағдайлық зерттеулердің сипаттамасы және өнеркәсіптік қалдықтарды азайтудың сәтті стратегияларының мысалдары. Өнеркәсіптік қалдықтарды азайту стратегиялары бүкіл әлемдегі компаниялар үшін маңыздырақ болып келеді, өйткені олар қоршаған ортаға әсерді азайтуға және тұрақтылық тәжірибесін жақсартуға тырысады. Мұнда бірнеше жағдайлық зерттеулер және өнеркәсіптік қалдықтарды азайтудың сәтті стратегияларының мысалдары келтірілген:

Procter & Gamble: Procter & Gamble Компания "полигонға нөлдік өндірістік қалдықтар" саясатын енгізді және өзінің өндірістік зауыттарында 90% қайта өңдеу деңгейіне жетті. Procter & Gamble сонымен қатар бөтелкені 10 есеге дейін қайта өңдеуге және қайта пайдалануға мүмкіндік беретін downy мата жұмсартқышы сияқты кейбір өнімдеріне тұйық цикл жүйесін енгізді [20].

Unilever: Unilever компания 2025 жылға қарай өзінің барлық өндірістік алаңдарындағы полигондарда қалдықтардың нөлдік деңгейіне жетуді және 2020 жылға қарай қалдықтардың көлемін екі есе азайтуды мақсат етеді. Unilever сонымен қатар қайта өңдеу деңгейін арттыру және пластик қалдықтарын азайту үшін ұйымдармен серіктес бола отырып, пластикалық қаптамаларын қайта пайдалану және қайта өңдеу бағдарламасын енгізді [21].

Бұл жағдайлық зерттеулер тұрақтылық тәжірибесін жақсарту және қоршаған ортаға әсерді азайту үшін қалдықтарды азайтудың тиімді стратегияларын енгізудің маңыздылығын көрсетеді. Жаңа технологияларды енгізу, өршіл мақсаттар қою және жергілікті ұйымдармен ынтымақтасу арқылы компаниялар өнеркәсіптік қалдықтарды сәтті азайтып, тұрақты болашаққа үлес қоса алады.

Қорытынды. Өнеркәсіптік қалдықтар компаниялар үшін жаһандық проблема болып табылады, бірақ тиімді басқару стратегиялары бар. Оларға айналмалы экономика, қалдықтарды азайту, қалдықтарды энергияға айналдыру, қайта өңдеу және экодизайн кіреді. Жетілдірілген адсорбенттер мен биоремедиация сияқты жаңа технологиялар тиімділікті арттырады, қоршаған ортаға әсерді азайтады және айналмалы экономиканы дамытады. Болашақ зерттеулер осы технологиялардың орындылығы мен тұрақтылығын бағалауға, қалдықтарды басқару саясаты мен ережелерінің тиімділігін зерттеуге, сондай-ақ қалдықтарды тұрақты қайта пайдалану мен қайта өңдеудің инновациялық әдістерін зерттеуге бағытталуы керек. Бұл зерттеудің нәтижелері саясаткерлерге, өнеркәсіпке және қоғамға айтарлықтай әсер етіп, қалдықтарды тұрақты басқару және қоршаған ортаны сауықтыру тәжірибесін дамытуға ықпал етуі мүмкін.

Әдебиеттер:

1. Мамин, Р.г. қалдықтарды басқарудың инновациялық механизмдері / Р. г. Мамин. - М.: МГСУ, 2018)

2. Shrivastava, P., & Shah, P. (2013). Assessment of the impact of industry and industrial activity on the environment. Journal of environmental science & engineering, 55(1), 1-22.

3. UNEP. (2020). Hazardous waste. UN Environment Program

4. source: IPCC. (2018).
5. Baldé, C. P., Forti, V., Gray, V., Kuehr, R., & Stegmann, P. (2017). Global e-waste Monitor 2017-quantity, flows and resources. UN University, International Telecommunication Union and International Solid Waste Association).
6. Wang, Z., Liu, H., & Xu, X. (2020). The impact of agricultural waste on the environment and their sustainable management. Journal of Cleaner Production, 247, 119211).
7. Management. Journal of Cleaner Production, 142(Part 4), 3087-3098).
8. 8.IAEA. (2018). Safety standards for the disposal of radioactive waste. International Atomic Energy Agency.
9. Khan, M. A., Zahid, M. F., Rizwan, M., & Nizami, A. S. (2018). Waste Management in health care: a review. Materials Today: Proceedings, 5(2), 7557-7566.
10. Lanphear, B. P., Rauch, S., Auinger, P., Allen, R. W., Hornung, R. W. (2018). Low lead levels and adult mortality in the United States: a population-based cohort study.
11. The Lancet Public Health, 3(4), e177-e184.
12. Eze, V. C., & Nwachukwu, E. O. (2019). Industrial waste and their impact on the environment. In Environmental Health Risk- Hazardous Factors to Living Species (pp. 219-235). IntechOpen.
13. Ighodaro, O. M., Obanla, O. A., & Balogun, O. A. (2019). Impact of industrial waste on the environment. In Environmental Management (pp. 235-251). Springer, Cham.
14. Kumar, P., Kumar, P., & Kumar, A. (2019). Industrial waste: characteristics, types and management methods. In the book "Waste Management and resource utilization efficiency" (pp. 123-135). Springer, Singapore.
15. 15.Karaca, F., & Gürbüz, H. (2019). Assessment of air pollution around an aluminum plant. International environmental
16. Жассұлан, А., Бекмұхамбетов, Ю., Болегенова, М., Касенова, А., және Шарапатова, к. (2020). Қазақстан, Павлодар қаласындағы алюминий зауытынан атмосфераға шығарындыларды бағалау. Environmental Science and Pollution Research, 27(28), 35358-35369.
17. European Commission," round Economy package " (2015)
18. Environmental Protection Agency (EPA)," Waste Reduction " (2021)
19. https://www.worldbank.org/en/topic/urbandevelopment/brief/solid-waste-management
20. Procter & Gamble компаниясының сайты
21. Unilever компаниясының сайты: https://www.unilever.com/sustainable-living/reducing-environmental-impact/waste-and-packaging/

DIFFICULTIES IN TRANSLATION OF BIOLOGICAL TERMS INTO ENGLISH

Нұрқиссақызы А.- 1505-32 тобының студенті
Ғылыми жетекші: Султанова Г.Ф- аға оқытушы, магистр
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

Особенностью биологии, как и других наук, является терминологическая насыщенность. В любом современном биологическом тексте присутствуют термины. В некоторых текстах их больше, в некоторых – меньше. История развития биологии существенно отражает особенности формирования терминологической базы. Во время становления науки на её развитие весомо повлияли греческий и латинский языки. В настоящее время латинская терминология и её применение – это дань традиции. Её можно встретить при описании видов, например, в ботанике и зоологии.

Түйін

Биологияның ерекшелігі, басқа ғылымдар сияқты, терминологиялық қанықтылық. Кез-келген заманауи биологиялық мәтінде терминдер бар. Кейбір мәтіндерде көп,

кейбіреулерінде аз. Биологияның даму тарихы терминологиялық базаның қалыптасу ерекшеліктерін айтарлықтай көрсетеді. Ғылымның қалыптасуы кезінде оның дамуына грек және латын тілдері қатты әсер етті. Қазіргі уақытта латын терминологиясы және оны қолдану дәстүрге құрмет болып табылады. Оны түрлерді сипаттау кезінде табуға болады, мысалы, ботаника мен зоологияда.

As in other sciences, the peculiarity of biology is the terminological richness. There are many terms in any modern biological text. In some texts there are more of them, in some there are fewer. The history of biology largely reflects the peculiarities of the formation of the terminological base. During the formation of science, Greek and Latin had a significant impact on its development. Currently, Latin terminology and its application are a tribute to tradition. It can be found in the description of species such as botany and zoology. Historically, the centers of development of these sciences are located in England and the United States. How do you determine which terms can be transliterated and which can't? The answer is simple — experimentally. For this purpose, you can use a dictionary of biological terms. In general, we can trust any source of specific terms. The meaning of a simple sentence structure is to provide an opportunity to correctly understand them to people who do not speak English at the level of a professional linguist. Today, a very large number of the results of various studies are published in English. The English language has a powerful influence on the formation of the terminological base of modern biology. Based on the above information, it is possible to derive a simple algorithm that will allow you to translate special texts on biology without much difficulty. It looks like this: check the sentence for words that may be untranslated. With the help of special literature, you can try to reveal their meaning, although this is not always necessary. You can leave these words in their original form in the same place where they stand in the original text. Analyze the grammatical structure of the sentence: find the subject, predicate, determine the type of sentence (simple, complex), etc. This will help you understand what role special terms can play in a sentence and how they are related to each other. Make a translation of the terms. Find out if they can be transliterated or not. Translate the rest of the words in the sentence. Correct the word order if necessary.

There is another feature of the translation of biological terms and texts in general, which should not be forgotten. Texts and terms related to biology should be translated into Russian as close as possible to the original text. The fact is that the sentences of special texts, as a rule, have a clear and easy-to-understand grammatical structure. The meaning of the simple structure of sentences is to provide an opportunity for students to understand them correctly. Today, a very large number of the results of various studies are published in English. English has had and still has a powerful influence on the formation of the terminological base of biology.

Latin terminology often does not need translation. For example, the well-known English word cell. In Russian, there is its equivalent – a cell. The word cell is of Greek origin – kytos. The situation is different with special terms that originated from Latin or Greek words and are actively used in both English and Russian. As a rule, for a translator who is not a specialist in biology, it is the translation of these terms that is particularly difficult. They are usually transliterated from English into Russian.

For example, the English word inhibitor in a special text does not have to be translated as an inhibitory substance, it is enough to transliterate it as an inhibitor.

According to the Oxford Dictionary, the English term "honey" — "honey" was first recorded back in 825. Another term corresponding to the concept of "honey" in English is the word "mead", which is believed to have originated from the Indo-Iranian word "medhu", which undoubtedly indicates its ancient origin.

The term "bees-wax" – "beeswax" — was first observed in English in the XVII century. It is easy to guess their meaning from the spelling of these words, since they are very similar in all three languages.Honey and wax are items of international trade. Merchants from different countries called bee products with the same words for better communication with each other.

Thus, the terms are units of linguistic and professional knowledge that ensure the effectiveness of intercultural communication. For this reason, the etymology of words is of the greatest practical importance when translating texts on beekeeping, since a number of words that relate to beekeeping have a similar etymology in different languages, and the meaning of these words can be guessed or learned from the context.

References:

1 . Dictionary of the Russian language of the XI-XVII centuries. – Moscow: Publishing house "Science", 1995. – 280 p.

2. Chernykh, P.Ya. Historical and etymological dictionary of the modern Russian language / P.Ya.Chernykh. – Moscow: Publishing house "Russian language", 1992. – 560 p.

3. The Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles / Revised and edited by C.T.Onions. Vol. I, II. – Oxford: Oxford University Press, 1991. – 2672 p.

ӘОЖ 631.147 (075.8)

ТОПЫРАҚ МИКРОФЛОРАСЫН ОҚЫТУДА ГЕЙМИФИКАЦИЯ ӘДІСІН ҚОЛДАНУ

Алпыс Ә.А. – 1505-29 тобының студенті

Ғылыми жетекші: Жаппарбергенова Э.Б. – б. ғ. к., доцент

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме.

В научной статье представлены результаты экспериментальных исследований по применению «Gaming-edycational technology» в рамках преподавания почвенной микробиологии.

Summary.

The scientific article presents the results of experimental studies on the use of "Game and educational technology" in the teaching of soil microbiology.

Тақырыптың өзектілігі. Геймификация –ойын арқылы оқытуға негізделген заманауи технология. Тәсілдің басты мақсаты оқыту үдерісін жеңілдетіп отырып, дәріс барысын интербелсенді деңгейде өткізу болып табылады. Сонымен бірге, технологияның басты мақсаты білім алушылардың сабақ барысына қызығушылығын арттыру. Гейминг технологияның келесі кезендері кездеседі:

1)Уақыт аралығына шектеу қою

2)Ынталандыру жүйесін кіріктіру

3) Пікір алмасуға арналған арнайы жағдай жасау

4) Жұмысты кезеңдерге бөліп беру

Халықаралық дәстүрге сәйкес, гейминг оқытудың бірнеше модификациясы кедесіп, қолдануда бір қатар өзгешеліктер танытады. Мәселен, «Сторилайн» бағытында білім алушыларға қызық тарих ретінде тапсырмалар құрастылып, персонаждар мен сюжеттік бағыт келтіріледі.

«Метаойын» – бұл оқытуға негізделген контент алдында ойын әдістің орналасуы. механики, располагающиеся над обучающим контентом. Әр бір жаңа тапсырма ойындағы жаңа қадам, ал оны орындау ынталану балл қосумен бағаланады және білім алушының курс өтуге мотивациясы болып келеді.

«3D-технологиялар» – бағытталған сала бойынша виртуальды экскурсия, саяхаттар (Ұлттық қорықтар, мұражайлар) жасалып, Google Street View платформасымен орындалады.

Уже с момента запуска проекта игра была для Novakid важной составляющей образовательного процесса. Но если вначале геймификация больше выражалась во взаимодействии ученика и преподавателя, то затем мы начали добавлять отдельные игры и общую метаигру, связанные с целями обучения.

Жұмыстың мақсаты. Жұмыстың басты мақсаты «Гейминг оқыту технологиясын» «Биология» бағытындағы пәндер, атап айтсақ, «Микробиология», сабақтарында қолдану арқылы білім алушылардың тақырыпты меңгеру динамикасын зерттеу болып келді.

Жұмыстың міндеттері.

1. Оңтүстік аймақтың топырақ микрофлорасын зерттеуді білім алушыларға гейминг технология негізінде үйрету;

2. Топырақта кездесетін микрофлораны зертхана жағдайында зерттеуде гейминг әдістерді пайдалану;

3. Гейминг технология негізінде жүргізілген оқу нәтижесін бағалау, бағалау критерийлерін құру.

4. Геймификацияда Wordwall, Quizizz платформаны пайдалану.

Зерттеу обьектілері. Зерттеу объекті ретінде 10 сыныптың білім алушылары алынып, Биотехнология тарауды өту барысында геймификация тәсілдері қолданылды. Экспериментке қатысқан контингенттің жалпы саны 83 болып келіп, олар үш топқа, демек екі эксперименттік бір бақылау командасы жіктелді.

Білім алушыларға бастапқы білім деңгейін анықтау үшін 20 минут уақыт берілді (сурет 1).

Сурет-1. Білім алушылардың бастапқы білім деңгейін анықтау барысы

Бағалау критерийлері бастапқы білім деңгейін анықтау үшін 30 баллдық жүйе арқылы құрастырылып, бағаланды (кесте 1).

Кесте-1 Эксперименттік және бақылау топтарындағы бастапқы білім деңгейі

Білім алаушылар	Бағалар жүйесі			
	25-30 балл	19-24 балл	14-18 балл	13балл және төмен
Эксперименттік топ 1	12%	38%	48%	2%
Эксперименттік топ 2	9%	34%	54%	3%
Бақылау топ	11%	39%	50%	2%
Орташа үлгерімі	10%	37%	50%	2,3%

«Gaming-edycational technology» әдістерін орындау барысындағы маңызды эксперименттік кезеңге бағалау критерийлерін құрастыру болып табылды. Осы мақсатта келесі талаптар құрастылып, орындалу кезеңде қолданылды:

1.Тақырып бойынша өзекті ақпаратты жеткізу

2.Жұмысты презентациялау, аудиториямен байланыс және кері байланыс жасау

3.Топ мүшелерінің белсенділігі

4.Жұмысты ұйымдастыру, уақытты ұтымды пайдалану

5. Презентацилық жұмыстың талаптарға сәйкестігі

Эксперимент аясында екі топқа заманауи ойындар ұсынылып, олардың көмегімен топырақ микрофлорасының Azotobacter, Rhizobium, Clostridium туыстарына толық морфоцитологиялық сипаттамалар берлді. Әсіресе, «Burger», «Loto», "Fillipity" ақпараттық технологияларға негізделген гейминг тәсілдер тиімділік танытты. Эксперименттік ойын технология нәтижесіндегі үлгерім көрсеткіші Word wall платформа арқылы бағаланып, нәтижелері төменде берілген (кесте 2).

Кесте-2 Эксперименттік және бақылау топтарындағы «Gaming-edycational technology» (ойын-оқу технологиясы) әдістерін қолдану бойынша үлгерім

нәтижесі

Білім алаушылар	Бағалар жүйесі			
	25-30 балл	19-24 балл	14-18 балл	13 балл және төмен
Эксперименттік топ 1	18%	44%	58%	0%
Эксперименттік топ 2	14%	43%	57%	0%
Бақылау топ	13%	40%	51%	1%
Орташа үлгерімі	15%	42%	55%	0,3%

Қорытынды. Оңтүстік аймақтың топырақ микрофлорасының биологиялық қасиеттерін зерттеу барысында «Gaming-edycational technology» (ойын-оқыту технологиясы) әдісін қолдану эксперименттік жұмыстарын, аталған оқыту технологиясының жоғары деңгейдегі тиімділігін көрсетіп, «Биология» бағытындағы білім алуышлардың білімін жоғарлатуда кең қолданысты талап ететің әдес екенің дәлелдеді.

Әдебиеттер:

1. Coyle D, Hood Ph., Marsh D / CLIL Content and Language Integrated Learning. CUP. – 2010.

2. Hernandez M. Evaluation within Project-based learning (n.d.) / Retrieved from https://www.edutopia.org

УДК 372.851

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭФФЕКТИВНЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ ПРОХОЖДЕНИИ ТЕМ «ФОТОСИНТЕЗ», ПРЕДУСМОТРЕННЫХ ШКОЛЬНОЙ ПРОГРАММОЙ

Парходова К. К.– студентка 1507-89 группы

Научный руководитель: Абубакирова А.А. – PhD, старший преподаватель

Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, Шымкент

Түйін

Мақалада "Фотосинтез" тақырыптарын өту кезінде білімдерін қамтуда мектепте зертханалық және зерттеу жұмыстарын жүргізу барысында педагогикалық әдістерді қолдану бойынша зерттеу нәтижелері келтірілген.

Summary

The article presents the results of research on the use of pedagogical methods during laboratory and research work at school when passing the topic "Photosynthesis".

Биологическая наука - экспериментальная наука. Большое значение для развития интереса учащихся к биологии имеют лабораторные и практические занятия. Во время лабораторных, практических занятий учащиеся могут совмещать знания, полученные ранее на уроке, при самостоятельной работе на практике, расширять уровень знаний. Поэтому в малокомплектных школах необходимо проводить лабораторные, практические занятия по биологии, развивать мышление учащихся, развивать желание к знаниям. В настоящее

время не существует общепринятой комплексной методики проведения лабораторных и практических занятий по биологии. Однако, поскольку на практике в малокомплектной школе не созданы полноценные условия для проведения лабораторных и практических работ, создается возможность их проведения в ресурсных центрах. Для развития исследовательских навыков учащихся все наблюдения и исследования должны проводиться систематически и планомерно, цель работы должна быть четкой и иметь возможность ее достижения [1,2].

Одним из действий, обнаруживших характерную особенность биологической науки в школьном предмете биологии, является лабораторная исследовательская работа и наблюдение за живыми объектами в природе, которые широко используются в методах исследования этой науки. Оба метода этого исследования являются основными путями научного познания, начиная с первого дня обучения студентов - биологов и заканчивая в дальнейшей профессиональной компетенцией. В программах и планах по школьной биологии эти лабораторные работы и занятия проводятся с выделением специальных часов или включаются в темы [3].

Лабораторный урок-это также тип урока, в котором в основном изучается новый материал. Немного отличается от других типов уроков. На лабораторном занятии используется предметная наглядность, большую часть времени занимает работа учащихся с биологическими объектами (наблюдение, практика). Во время лабораторных занятий особенно действенно формируются практические и интеллектуальные умения обучающихся, поскольку они делают предметный анализ, построение и вывод в процессе работы с природными объектами или их эскизами. Эффективность лабораторного занятия во многом зависит от степени самостоятельности, умелого управления воспитателем познавательной деятельностью детей, обеспечивающей высокую активность учащихся в усвоении новых знаний и формировании квалификации [4].

При прохождении педагогической практики в школе-лицей №7 им Ю. Саремы нами была проведена научная работа на тему «Использование эффективных педагогических технологий при прохождении тем «Фотосинтез», предусмотренных школьной программой.

Цель работы: в ходе учебно-воспитательной работы научить обучающихся в изучении биологии методике организации и проведения занятий с использованием эффективных педагогических технологий на примере прохождении темы «Фотосинтез», предусмотренных школьной программой

Задачи работы:

- дать представление об образовании органических веществ в листьях;
- методика прохождения темы фотосинтеза;
- формирование методических знаний по фотосинтезу.

Ожидаемый результат:

Формирование у обучающихся методических знаний о наглядном пособии в организации практических и лабораторных работ в процессе преподавания

биологии в школе. Проведение научных исследований с целью повышения знаний учащихся.

Урок будет продуктивным, если обучение учащихся по теме фотосинтеза будет осуществляться по следующим направлениям:

- проведение занятий по новым инновационным технологиям в образовательном процессе;

- если при проведении занятий учитывается постоянное использование наглядных пособий;

- реализованы пути повышения интереса учащихся в процессе обучения.

Спиральная форма обучения отмечается в процессе обучения тем «Фотосинтеза» в школьной программе, которая позволяет постепенно передавать знания и навыки учащихся - по темам и классам, переходя от простого к сложному.

На уроке биологии в 7 классе по Блум таксономии школьники дают определение понятию "Фотосинтез" только по уровню знание, понимание. Учащиеся также узнают, что фотосинтез имеет темновую и световую фазы, и знают какие органические вещества синтезируются в результате, однако они не знают механизма функционирования. Ученики сравнивают вещества образующиеся в процессе фотосинтеза, с перечнем веществ, образующихся в процессе дыхания. Но не могут назвать механизм протекания, последовательность, факторы, влияющие на процесс образования органических веществ и не могут их характеризовать. Чтобы обучающиеся достигли уровня применения, анализа и оценки мы предлогаем следующие лабораторные работы с использованием метода моделирования в 11 классе:

1. «Влияние ограничивающих факторов на интенсивность фотосинтеза». Поскольку в школьной лаборатории сложно одновременно точно определять и оценивать изменения концентрации CO^2 в десятках и сотнях долей процента, фиксировать разницу в количестве крахмала, образующегося в листьях, мы рекомендуем проводить эту лабораторную работу не как подлинный эксперимент, а в виде «урока-моделирования» по оценке результатов аналогичных исследований.

2. «Ограничивающие факторы фотосинтеза: длина световой волны или интенсивность света, концентрация углекислого газа, температура». Поскольку учащимся трудно и невозможно получить результат, проводя эту лабораторную работу в школьной лаборатории, эта лабораторная работа выполняется не в форме реального опыта, а в виде «урока моделирования» или виртуальной лаборатории по оценке результатов аналогичных исследований. Руководство и лист виртуальной лабораторной работы дополнительно раздаются учителем. Может использоваться как дифференциация в зависимости от способностей учащихся. Учащимся, выполнившим альтернативную исследовательскую работу (задания) на моделирующей модели, можно предложить выполнить виртуальную лабораторную работу. Руководство по виртуальным исследовательским работам поставляется с дополнительным рабочим листом.

В целях закрепления содержания урока предлагается выполнить методику "Шеринг". Ученик обобщает мысли и обменивается мнениями по теме. Сидя по

кругу, поочередно высказывает ключевые мысли по теме урока. Ключевые мысли не должны повторяться.

Освежающий момент через разрядки, основанный на развитии логического мышления учащихся по методике» заблудившие буквы".

На доске пишутся термины, относящиеся к теме сегодняшнего урока, где поменялись местами буквы. Учащиеся должны найти правильный вариант.

По методу "слушающие треугольники" учащимся даются немые рисунки, описывающие фазы фотосинтеза на доске. Учащиеся поочередно заполняют схему, записывая в пробелы соответствующие слова, характеризующие процесс.

Таким образом, проведенные нами лабораторные занятия с использование эффективных технологий, доступны и понятны как учащимся, так и педагогам, что обеспечивает преемственность в представлении учебного материала и интеграцию предметов для целостного восприятия окружающего мира.

Литературы:

1. А.М.Нурмагамбетова. Использование информационно-коммуникативных технологий в учебном процессе. // Педагогический альманах, №3-4, 2010,-с. 64.

2. А.Габитовна. Профессиональная компетентность и новые информационные технологии. // Школа Казахстана, №11,2012, - с. 5.

3. Б.Ибраимова. Информационные технологии-источник продуктивного образования. // Школа Казахстана, №6, 2012, - с. 3.

4. М. Ж. Жадрина. Новые тенденции в общем образовании. // Открытая школа, №5, 2009.

УДК 372.851

ГЕЙМИФИКАЦИЯ ЖӘНЕ ОНЫ МАТЕМАТИКАНЫ ОҚЫТУДА ҚОЛДАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ

Сансызбаев А.С. - D1501-12 тобының докторанты
Аймашова Ж.Т. - M1501-12 тобының магистранты
Ғылыми жетекші: Кадирбаева Р. И. - п.ғ.д., доцент

Резюме

Цель этой статьи - понять концепцию геймификации и продемонстрировать возможность использования ее элементов в обучении математике в школе. В статье дается обзор определений, приведенных к понятию геймификации, даются методы ее применения в процессе обучения. В качестве примера показаны игра "Лабиринт", которую можно использовать при обучении математике, и программа «Joyteka» для ее реализации.

Summary

The purpose of this article is to understand the concept of gamification and demonstrate the possibility of using its elements in teaching mathematics at school. The article provides an overview of the definitions given to the concept of gamification, gives ways of its application in the learning process. As an example, the game "Labyrinth" is shown, which can be used when teaching mathematics, and the program "Joyteka" for its implementation.

Қазіргі таңда ойын феномені педагогикалық зерттеулер үшін онша маңызды емес сияқты көрінеді. Алайда, цифрлық білім жүйесіне көшу білім беру қызметіндегі ойындардың, соның ішінде компьютерлік ойындардың рөліне жаңа көзқараспен қарауға мәжбүр етеді.

Әдетте, қоғамдық пікірде компьютерлік ойындар практикасы тәуелділік қаупі бар, уақытты босқа ысырап ету деп танылады. Бұл туралы, зерттеушілердің ойлары басқаша. Мәселен, Н. В. Добычина "компьютерлік ойындардың теріс әсері асыра айтылған, ал оның оң әсері зерттелмеген" деп атап өтті [1, б. 151].

Көптеген зерттеулер көрсеткендей, жасөспірімдердің виртуалды ортаға деген қызығушылығын қалыптастырудағы әртүрлі ойындар мен ойын қосымшаларының ерекше рөлі бар. Бүгінгі оқушылардың қажеттіліктері мен мүдделерін ескеруге және соның негізінде олардың танымдық мотивациясын дамытуға мүмкіндік беретін құралдардың бірі – геймификация.

Геймификация (gamification) терминін алғаш рет 2002 жылы американдық программист Ник Пиллинг (Nick Pelling) қолданған болатын, ол 2010 жылға қарай танымал болды. Бүгінде геймификация сөзі адам қызметінің көптеген салаларында сенімді естіледі және әр түрлі күрделілік дәрежесіндегі түрлі мәселелерді шешудің ерекше әдісін белгілеу үшін қолданылады.

Кесте 1 – Геймификация ұғымының түсініктері

Автор немесе дерек көзі	Геймификация – бұл...
Wiki энциклопедиясы [2]	ойын дизайнының элементтері мен ойын принциптерін ойын емес контексте қолдану.
Википедия – свободная энциклопедия [3]	пайдаланушылар мен тұтынушыларды тарту, олардың қолданбалы мәселелерді шешуге, өнімдерді, қызметтерді пайдалануға қатысуын арттыру мақсатында компьютерлік ойындарға, ойын емес процестерге тән тәсілдерді қолданбалы бағдарламалық қамтамасыз ету мен веб-сайттар үшін қолдану.
Вуд Л. К. және Рейнерс Т. (Wood, L. C. & Reiners, T.) [4]	пайдаланушыларды тарту және оларды ынталандыру арқылы қажетті нәтижелерге қол жеткізуді көтермелеу үшін ойын емес параметрлерде ойын механикасы мен ойын дизайны элементтерін пайдалану.
Бозкурт А., Генч-Кумтепе (Bozkurt & Genç-Kumtepe) [5]	жеке мотивацияны арттыратын және процесті қатысушылар үшін қызықты ететін ойын философиясын жүзеге асыру.
Сезгин С.және басқалар (Sezgin et al.) [6]	ойын факторлары жоқ процестерге жоспарланған ойын элементтерін қосу.
Домингес А. және басқалар (Dominguez et al.) [7]	пайдаланушы тәжірибесі мен қызығушылығын арттыру үшін ойын элементтерін ойын емес жағдайда жүзеге асыру.

Жоғарыда келтірілген анықтамалардан геймификация ойын емес процестерді ойын дизайнының элементтерімен жабдықтау ретінде анықталғанын көруге болады.

Сонымен, геймификация – бұл ойындарды, ойын элементтері мен әдістерін ойын емес жағдайларда кеңінен қолдану. Геймификацияны ойын жаттығуларымен бірдей деп қарауға болмайды. Соңғысында дағдылар мен білім алу үшін нақты ойындар қолданылады, ал геймификация негізінен ойын емес контекстте қолданылады және ол ойынның жеке компоненттеріне ғана байланысты.

Бүгінгі таңда геймификация кез-келген процестің тиімділігін арттыру әдісіне айналды. Бұл әдіс әдеттегі тапсырмаларды орындау барысында жалықтыратын әрекеттерден аулақ болуға және жоғары фокусқа қол жеткізуге көмектеседі. Геймификацияны оқушылардың назарын үнемі белсенді етіп ұстау тәсілі деп санауға болады.

Мұғалімдер өздерінің офлайн сабақтарына әртүрлі ойын түрлерін және олардың элементтерін кіріктіре алады. Ал, о*нлайн сабақтар кезінде* болжау, іздеу, зерттеу, логикалық қорытынды, шығармашылық ойлау элементтерін қолдана отырып, интеллектуалды батлдар, квестер, викториналар, интерактивті сауалнамалар жүргізіледі. Қашықтықтан оқытудағы геймификация арнайы бағдарламалақ онлайн қызметтер арқылы қолданылады.

Негізінен, геймификацияланған білім беру курсы кейде курсты қолдайтын бағдарламалық жасақтама болса, ойын қабығы есебінен оған өте ұқсас болғанымен, ол компьютерлік ойын емес. Курстың бағыты бойынша білім алушы білім беру және ойын тапсырмаларын қатар орындайды. Мысалы, математикада білім беру міндеті – түрлі математикалық тапсырмаларды орындай отырып, ұғымды меңгеру; ойын міндеті - белгіленген уақыт шеңберінде берілген тапсырмалар үшін ұпай жинау немесе келесі келесі деңгейге өту. Сонымен қатар, білім беру мақсаттары әрқашан басымдықта болады, ал ойын мақсаттары тек білім беру міндеттерін орындау үшін ішкі мотивацияны сақтауға көмектеседі.

Оқу процесінде геймификация элементтерін қолдану әр түрлі әдістерді қамтиды [8]:

- оқушылардың назарын аудару және сақтау;
- ұзақ мерзімді, түсініксіз және қысқа мерзімді, түсінікті мақсаттарды саралау;
- оқушылар үшін өзекті ұтыстар мен тәуекелдер жүйесін әзірлеу және енгізу;
- оқушылардың қабілеттері мен шешілетін есептердің күрделілігі арасында сәйкестік орнату;
- ойын жағдайларын модельдеу, оның барысында оқушылар белгілі бір пәндік салада білім, білік және дағдыларды қалыптастыруы керек.

Геймификацияны оқу процесінде қолдану, әсіресе, жеке немесе командалық ойын қатысушыларын нәтижеге жетуге ынталандырады. Мысалы, "Лабиринт" ойыны, оның авторлары Абдрашитов пен Прохоренко [9]. Ойынның сипаты келесідей:

1. Ойынның мақсаты – лабиринттен өтіп, соңғы тапсырманы шешу.

2. Лабиринтте кодталған құлыптары бар есіктер бар, олардан өту үшін берілген тапсырмаларды шешу керек; егер ойыншы есік кодында жасырылған тапсырманы шешпесе, жолды жүру бұдан әрі мүмкін емес.

3. Кодты шешкен кезде есік ашылады және ол ашық қалуы мүмкін, бірақ ойыншы қарсыластарына есіктерден өтуді қиындата алады: егер олар тапсырманы шешсе, олар есікті жабуы мүмкін.

4. Ойыншы есіктен өте алмаса, жолды өзгерте алады. Бұл кезде ол кодтары шешілген немесе ашық қалған есіктерден өте алады; әйтпесе, қайтар жолда сол есікке орнатылған кодты шешу қажет болады.

5. Есепті шешкеннен кейін команда өз жауабын жүргізушіге хабарлайды және жауап дұрыс болған жағдайда өз жолын жалғастырады; әйтпесе - есепті шығаруды жалғастырады немесе басқа жолмен жүруге шешім қабылдайды;

6. Ойыншылар бір есікте кездескен жағдайда, олардың әрқайсысы есепті шешеді, және есіктен бірінші өткені оны жауып немесе ашық қалдыруы мүмкін, ал басқа ойыншы есепті шешпей-ақ шешушінің артынан өтуі мүмкін.

7. Соңғы тапсырманы орындаған команда жеңеді.

Ойын келесі элементтерді қамтиды:

Динамика: шектеулер; эмоциялар; хронология (әңгіме); прогрессия;

Механика: қоңырау шалу; жағдай; кооперация; кері байланыс; жеңіс жағдайы;

Компонеттер: жетістік; квесттер.

Эйхорн М. В. өзінің әдістемелік құралында геймификацияның көптеген осындай элементтерін қолдану әдістемесін береді және оларды пәнді игеру процесінде қолдану студенттерде келесі әмбебап және кәсіби құзыреттіліктер қалыптасатынын айтады [10]:

1. Әмбебап (жалпы мәдени): ақпаратты жалпылау, талдау, қабылдау, мақсат қою және оған жету жолдарын таңдау қабілеті; ауызша және жазбаша сөйлеуді логикалық тұрғыдан дұрыс, дәлелді және нақты құра білу; орындалған жұмыстың нәтижелерін рәсімдеу, ұсыну және баяндау қабілеті.

2. Кәсіби: проблемаларды шешу, жауапкершілікті өз мойнына алу қабілеті мен дайындығы; қойылған міндеттерді шешу үшін математикалық аппаратты қолдануға дайындығы, процеске сәйкес математикалық модельді қолдану қабілеті; қабылданатын жобалық шешімдерді негіздеу, қойылымды жүзеге асыру және олардың дұрыстығы мен тиімділігін тексеру бойынша эксперименттерді орындау қабілеті.

Қазіргі таңда геймификациялық элементтерді оқу процесінде қолдануға мүмкіндік беретін көптеген компьютерлік бағдарламалар бар. Мәселен, жоғарыда көрсетілген «Лабиринт» сияқты ойындарды қолдану үшін оның веб-квестерін әзірлеуге арналған «Joyteka» компьютерлік қосымшасының мүмкіндігі жоғары. Негізінен, «Joyteka» программасы Веб-квест құрастыруға арналған құрал [11]. Веб-квесттермен жұмыс істеу үшін кез-келген заманауи гаджет пен интернет қолайлы. Веб-квесттерді үй тапсырмасы ретінде беруге, оқушылармен тікелей сабақта жүргізуге болады. Мұндағы квест бөлмелерін (сурет 1,2) құрастырушы өз қалауынша пайдалана алды, оған шектеулер жоқ.

Сурет1 – Саяхатшының бөлмесі

Сурет 2 – Мектеп спортзалы

Веб-квесттерді қолдану математикаға қызығушылықтың артуын қамтамасыз етеді. Оқушылар зейінді, қызығушылықты танытады және материалды жақсы есте сақтайды. Мұндай сабақты дайындау үшін арнайы білім немесе дағдылар қажет емес, егер сіз таңдалған тақырып бойынша қажетті есептерді алдын-ала дайындасаңыз, веб-квесті құрастыруға 2-ден 10 минутқа дейін уақыт кетуі мүмкін.

Сонымен, геймификация элементтерін математиканы оқытуда қолдану білім беру процесін өзгешелендіруге, оқушылардың түрлі топтарының қажеттіліктерін ескеруге мүмкіндік береді, нәтижесінде олардың оқу іс-әрекетіне деген қызығушылығы дамиды, сыртқы мотивация біртіндеп ішкі мотивацияға айналады. Біз геймификацияны оқытуды ұйымдастырудың үлкен педагогикалық әлеуеті бар жаңа тәсіл ретінде қабылдаймыз. Геймификацияға тән қозғалыстар шығармашылық қабілеті бар баланың іс-әрекетінің көзі болып табылатын белсенділікті жоғары деңгейде іске қосуға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер:

1. Добычина Н. В. «Компьютерные игры – театр активных действий» // Философские проблемы информационных технологий и киберпространства. 2013. № 1. С. 149–158.
2. Wiki-геймификация. URL:https://wiki5.ru/wiki/Gamification (дата обращения: 20.02.2022).
3. Игрофикация // Википедия – свободная энциклопедия. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Игофикация (дата обращения: 21.02.2022)
4. Wood L. C. & Reiners T. (2015). Gamification. In M. Khosrow-Pour (Ed.), Encyclopedia of Information Science and Technology (3 rd ed., pp. 3039-3047). Hershey, PA: Information Science Reference. DOI: 10.4018/978-1-4666-5888-2.ch297
5. Bozkurt A., & Genç-Kumtepe E. (2014). Oyunlaştırma, oyun felsefesi ve eğitim: Gamification. Paper presented at the Akademik Bilişim Conference, 5-7 February. http://ab.org.tr/ab14/bildiri/233.pdf
6. Sezgin S., Bozkurt A., Yılmaz E. A., & Van der Linden N. (2018). Gamification, education and theoretical approaches: Motivation, engagement and sustainability in learning processes. Mehmet Akif Ersoy University Journal of Education Faculty, (45), 169-189. https://doi.org/10.21764/maeuefd.339909
7. Dominguez A., Saenz-de-Navarrete J., de-Marcos L., Fernandez-Sanz L., Pages C., & Martinez-Herraiz J. (2013). Gamifying learning experiences: Practical implications and outcomes. Computers & Education, 63, 380-392. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2012.12.020
8. Орлова О. В., Титова В. Н. Геймификация как способ организации обучения // Вестник ТГПУ (TSPU Bulletin). 2015. 9 (162) С.60-64

9. Абдрашитов С.В. и Прохоренко Б.М. Игровые образовательные модули в высшей математике: методические указания.Томский политехнический университет, Томск. 2013.

10. Эйхорн М.В. Геймификация образовательного процесса // Методическое пособие. Томск. 2015. -39 с.

11. https://joyteka.com/ru/quest-room

ӘОЖ 1433
МҒТАР: 14.25.09

ЖАЛПЫ ОРТА МЕКТЕПТЕРДЕ БИОЛОГИЯДАН ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ҰЙЫМДАСТЫРУ ӘДІСТЕРІ

Жархын Б.Ә. - магистрант
Ғылыми жетекші: Пошаева Г.С. - биология ғылымдарының кандидаты, доцент
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В статье показаны проблемы применения и использования проектного метода обучения на уроках биологии, описана взаимосвязь и взаимовлияние методов обучения, связанных с развитием и формированием у учащихся критического мышления и основных компетенций.

Этот метод основан на развитии у учащихся познавательного интереса: умения самостоятельно систематизировать свои знания, свободной ориентации в информационном пространстве, демонстрации всех видов умений (творческих, коммуникативных, познавательных) в вопросах, связанных с темой проекта; умение критически мыслить.

Summary

The article shows the problems of applying and using the project method of teaching in biology classes, describes the interrelationship and mutual influence of teaching methods related to the development and formation of students' critical thinking and main competence.

This method is based on the development of students' cognitive interest: the ability to independently systematize their knowledge, free orientation in the information space, demonstrate all types of skills (creative, communicative, informative) in issues related to the project topic; develop the ability to think critically.

Кіріспе. Қазіргі білім беру мектебінде білімнің көп бөлігі дайын түрде беріледі және қосымша ізденіс күштерін қажет етпейді, ал оқушылар үшін негізгі қиындық ақпаратты өз бетінше іздеу, білімді меңгеру болып табылады.Сондықтан мектеп оқушыларының бағдарлама талаптарын жақсырақ жеңуіне көмектесіп қана қоймай, сонымен қатар олардың қабілеттерін дамытуға көмектесетін іс-әрекетті ұйымдастыру және оның негізгі құрамдас бөлігі – зерттеу дағдыларын дамыту үдерістің тиімділігін арттырудың маңызды шарттарының бірі болып табылады. логикалық ойлау, жалпы оқу әрекетінің ішкі мотивін құру.

Зерттеу әдістері: Мектептерде биология бойынша ғылыми жобаларды ұйымдастырудың бірнеше әдістері бар. Міне, бірнеше:

1. Тақырыпты таңдау: Студенттерге таңдауға болатын тақырыптар тізімі берілуі мүмкін немесе олар өз тақырыптарын шығара алады. Тақырыптар биология пәнінің оқу бағдарламасына сәйкес болуы және оқушыларды қызықтыруы керек.

2. Топ құру: Оқушыларды 2-4 адамнан тұратын командаларға біріктіруге болады. Топтар дағдылары мен қызығушылықтары бойынша әртүрлі болуы керек.

3.Зерттеу жоспары: Әр топ зерттеу мәселесін, гипотезаны, әдістемесін, мәліметтерді жинауды және талдауды көрсететін зерттеу жоспарын жасауы керек.

4.Уақыт кестесі: Әдебиеттерді шолуды аяқтау, деректерді жинау, деректерді талдау және қорытынды есеп сияқты жобаның негізгі кезеңдерін сипаттайтын уақыт кестесін әзірлеу керек.

5. Ресурстар: Студенттер өз зерттеулерін жүргізу үшін кітаптар, журналдар және онлайн деректер базалары сияқты қажетті ресурстармен қамтамасыз етілуі керек.

6. Тәлімгерлік: Студенттер жоба барысында басшылық пен қолдау көрсете алатын биология мұғалімі немесе ғалым сияқты тәлімгермен жұптастырылуы мүмкін.

7. Презентация: Оқушыларға өздерінің зерттеу нәтижелерін құрбыларына, мұғалімдеріне және ата-аналарына ұсынуға мүмкіндік беру керек. .

Сабақта да жұптық және топтық жобаларқолданылады,, олар жеке жұмыс істеумен салыстырғанда неғұрлым тиімді..Осындай кішігірім жобалардың тыныс алу органдары, омыртқа қисаюының алдын алу, физикалық жаттығуға дейін және кейін тамыр соғуын есептеу бойынша тақырыптарды оқу кезінде үй жұмысы нысанында қолдануға болады..Биология сабақтарды балалардың шығармашылық қабілетін дамытып қанақоймай, сабаққа дайындық кезінде іздеу,әрекетіне ынталандырады,рөлдік ойындарда қолдануғаболады. Балалар өздеріне әдеттегі әлеуметтік немесе іскери қатынастарға ұқсатылған нақты рөлдерді қабылдайды.

Зерттеу нәтижесі:

Мектептің алдындағы басты міндет әрбір оқушының жасерекшелігіне , қабілетінеқарай , дарындылығына айқындау және дамыту әр түрліәдістермен , оның ішінде ғылыми іздену қызметіне ұштасады. Оқушылардың ғылыми жұмысқа баулу кезінде , ғылыми жұмысқа қабілетті оқушылар іріктеліп , белгілі бір тақырып бойынша ғылыми жұмыстар беріледі . Ғылыми әдебиеттерде оқушылардың ізденушілік әрекетінде қолданылатын түрлі терминдеркездеседі : ғылыми-зерттеу жұмысы, ғылыми-ағартушылық жұмысы, зерттеу жүргізу, зерттей оқыту . Сондықтан оқу-тәрбие процесінің тиімділігін арттырудың маңызды шарттарының бірі оқу-зерттеу қызметін ұйымдастыру және оның негізгі құрамдас бөліктерін, соның ішінде зерттеушілік дағдыларды дамыту болуы таңқаларлық емес. Оқу-зерттеу әрекетінің құрамдас бөлігі ретінде зерттеушілік дағдыларды дамыту, менің ойымша, мектеп оқушыларының бағдарлама талаптарын жақсы меңгеруіне көмектесіп қана қоймай, олардың логикалық ойлауын дамытады, жалпы оқу іс-әрекетінің жеке ішкі мотивін қалыптастырады. Дегенмен, зерттеушілік дағдылар тек білім беру ғана емес, сонымен қатар тәрбиелік, дамытушылық құндылық болып табылады.

Әдебиеттер:

1. Махмұтов М.И. Таңдамалы еңбектері: 7 том Т.1: Проблемалық оқыту. Теорияның негізгі сұрақтары / М.И. Махмутов; комп. Д.М. Шакирова. - Казань: «Магариф-Вакыт», 2016 ж. — 375 с.

2. Полат Е.С. Білім беру жүйесіндегі жаңа педагогикалық және ақпараттық технологиялар. - Алматы, 2000 ж. - С. 28-33.

3. Ловягин С.Н.,Вахрушев, А.С. Раутиан Биология. 6 сынып. Өссе де жүгірмейтіндер туралы. - М.: «Балас», 2006.-

4. Разумная Е.В. Биология сабақтарында проблемалық оқыту элементтерін қолдану/ Е.В. Разумная // Жас ғалым. – 2011 г. - № 10. Т.2. — С. 175-177.

5. Высоцкая М.В. 5-11 сыныптардағы биологиядан дәстүрлі емес сабақтар. – Волгоград: «Педагог» , 2004 г. - 489 с.

6. Galiya Rysbayeva, Akmaral Berdaliyeva, Aliya Kuralbayeva, Nurila Baiseitova, Aigul Uspabayeva. Students' Attitudes Towards Mobile Learning. Students' Attitudes Towards Mobile Learning. International Journal: Engineering Pedagogy. iJEP – Vol. 12, No. 2, 2022. (Skopus). – 171-182 p.

7. Nurila Baiseitova. Investigation of Mobile Learning Readiness of Students According to Tablet Usage. DOAJ: *https://doi.org/10.3991/ijet.v17i19.32175*. Skopus, 2022-квартиль-Q1). Istanbul, Turkey. International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET) – eISSN: 1863-0383. Istanbul, Turkey. Vol. 17 No. 20 (2022). 112-120 p.

8. Шибаева, М.М. Сандық технологиялар негізінде оқушылардың жобалық іс-әрекетін ұйымдастыру ерекшеліктері / М.М. Шибаева // Педагогика ғылымдары. - 2015. - No 31. - С.55-63.

9. 7) Гусева, А.С. Биология сабағындағы жобалық іс-әрекет [Электрондық ресурс] / А.С. Гусев. - Қол жеткізу режимі: http: //www. profistart. en /ps/blog/28829.html

9) Комарова, Н.А. Мектеп оқушыларының ғылыми-зерттеу және жобалық қызметі [Электрондық ресурс] / Н.А. Комаров. - Кіру режимі: http://nsortal.ru/shkola/algebra/library/2014/01/04/issledovatelskaya-i-proektnaya-deyatelnost-shkolnikov

10) Люлькович, Е.А. Биология сабақтарында жобалық әрекеттерді қолдану [Электрондық ресурс] / Е.А. Люлькович. - Кіру режимі: http://festival.1september.ru/articles/522125/

11) Жобалық іс-әрекет – мектеп оқушыларының өзін-өзі дамыту құралы / ред. А.М. Константинополь, Е.Г.Сидоренко, С.В. Шалимов [Электрондық ресурс]. - Кіру режимі: http://festival.1september.ru/articles/609092/

ӘОЖ 37.016

СПИРТТЕР ТАҚЫРЫБЫНА ЖАТТЫҒУЛАР ДАЙЫНДАУ ӘДІСІ

Бастар Б.М., Ергешбаева А.Қ., Жанәділ А.Т.- 1507-29 тобының студенттері

Ғылыми жетекші: Есеналиев Е – магистр, аға оқытушы

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В данной статье рассмотрены методики подготовки упражнений и заданий по теме «Спирты» в главе «Кислородсодержащие органические соединения». Упражнения были подготовлены на основе номенклатуры, изомерии и химических свойств спиртов..

Summary

This article discusses the methods for preparing exercises and tasks on the topic "Alcohols" in the chapter "Oxygen-containing organic compounds". The exercises were prepared based on the nomenclature, isomerism and chemical properties of alcohols.

Жалпы білім беретін мектептердің 9 сынып химия оқулығының екінші бөлімінде оттекті органикалық қосылыстар деген тарау қарастырылған. Ол тарау спиртер, карбонқышқылдары, күрделі эфирлер және майлар, көмірсулар деген тақырыптардан тұрады. Сол тақырыптардың ішінде спирттер тақырыбын қарастырғанда білім алушылардың білім, білік дағдыларын қалыптастыру үшін түрлі жаттығулар мен тапсырмалар қарастырылды.

Жаңартылған білім беру жағдайында әр түрлі педагогикалық технологияларды қолдана отырып, білім алушылардың логикалық ойлау, шығармашылық білімі мен зерттеу дағдыларын қалыптастырады. Осы мақсатта оқыту бағдарламаларында спирттердің алынуы мен қасиеттері туралы нақты және қажетті ақпараттар жүйесі қамтылған. Ең бастысы оны білім алушылардың санасында қалыптастыру. Осы орайда, спирттер тақырыбына сәйкес жаттығулардың түрлері төменде ұсынылады.

Спирттердің химиялық қасиеттеріне тоқталатын болсақ, оларға тән реакцияларды төмендегідей 3 топқа бөліп қарастырсақ болады:

1)Гидроксил тобының құрамына кіретін сутегі атомының қатысуымен жүретін реакциялар;

2) Бүкіл гидроксил тобының қатысуымен жүретін реакциялар;

3) Тотығу реакциялары.

1.Гидроксил тобының сутегі атомының қатысуымен жүретін реакциялар.

1)Гидроксил құрамындағы сутегі атомын металға ауыстыру. Бұл реакцияда спирт әлсіз қышқылдың қасиеттерін көрсетеді. Реакция сілтілі металдар мен магний галогеналкилдерінің әсерінен жүреді. Реакция өнімдері алкоголяттар деп аталады:

$$CH_3OH + CH_3MgJ \longrightarrow CH_3OMgJ + CH_4$$

Метанол — иодты метилмагний — магний иодидінің метилаты — метан

$$CH_3\text{-}CH_2\text{-}OH + 2\,Na \longrightarrow CH_3CH_2ONa + H_2$$

этанол — натрий этилаты

2) Бір атомды спирттерден айырмашылығы, көп атомды спирттер айқын қышқылдық сипатқа ие. Олар тек сілтілі металдармен ғана емес, басқа металдардың оксидтерімен де толық және толық емес алкоголаттарды (гликолаттар, глицераттар) түзуге қабілетті. Мыс гидроксидімен реакция көпатомды спирттерді анықтау үшін сапалы реакция болып табылады:

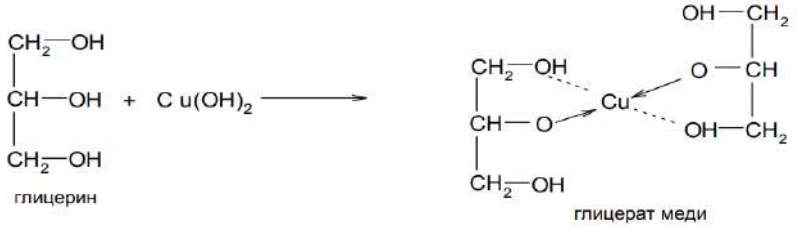

глицерин — глицерат меди

3) Күрделі эфирлер түзе отырып, сутегі атомын ацил радикалына алмастыру. Бұл реакция этерификация реакциясы деп аталады:

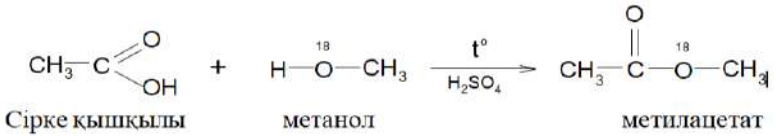

4) Минералды және органикалық қышқылдармен көп атомды спирттер толық және толық емес эфирлер түзеді:

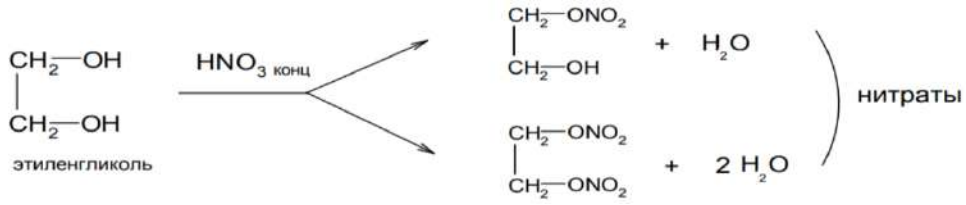

2. Гидроксил тобының қатысуымен жүретін реакциялар

1) гидроксил тобын галогенмен алмастыру. Бұл реакция әдетте суды кетіретін агенттердің қатысуымен фосфор немесе күкірт галогендері немесе сутегі галогендері арқылы жүзеге асырылады:

$C_2H_5OH + SOCl_2 \rightarrow C_2H_5Cl + SO_2 + HCl$

этанол тионил хлор этан
хлорид

2) Спирттер олефиндер түзу үшін суды бөліп алуға қабілетті. Бұл реакция молекулаішілік дегидратация реакциясы деп аталады. Ол әдетте қыздырылған кезде H_2SO_4 артық болған кезде жүзеге асырылады:

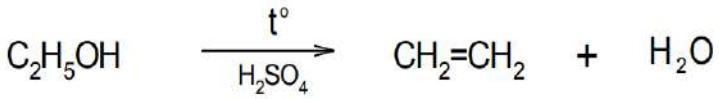

этанол этилен

3) Молекулааралық дегидратация спирттің артық болуымен байқалады және молекулаішілік дегидратациямен қатар жүреді:

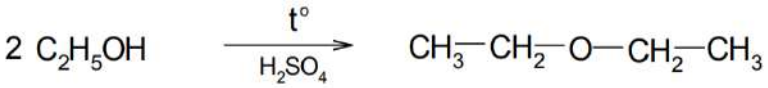

этанол диэтил эфирі

4) Гидроксил тобын амин тобына өнеркәсіпте ауыстыруға болады.

Бұл реакция аммиак спирттерге 300^0C температурада және Al_2O_3 катализаторының қатысында әсер еткенде жүреді:

этанол этиламин

3. Тотығу реакциялары

1) Спирттердің буын ұсақ майдаланған мыс түйіршіктері арқылы өткізген кезде альдегидтер мен кетондар түзе отырып дегидрленеді. Бұл тек біріншілік және екіншілік спирттерге тән:

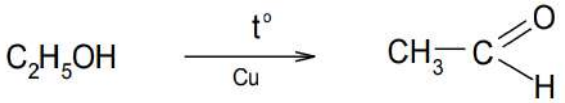

2) Спирттер күшті тотықтырғыштардың қатысуымен тотығады. Спирттер тотыққан кезде тотықтырғыштың әрекеті құрамында гидроксил тобы бар көміртек атомына бағытталған. Біріншілік, екіншілік спирттер сәйкес карбонил

қосылыстарын береді. Үшінші реттік спирттердің тотығуы үшін қатаң жағдайлар қажет бұл кезде С-С байланыстары үзіледі:

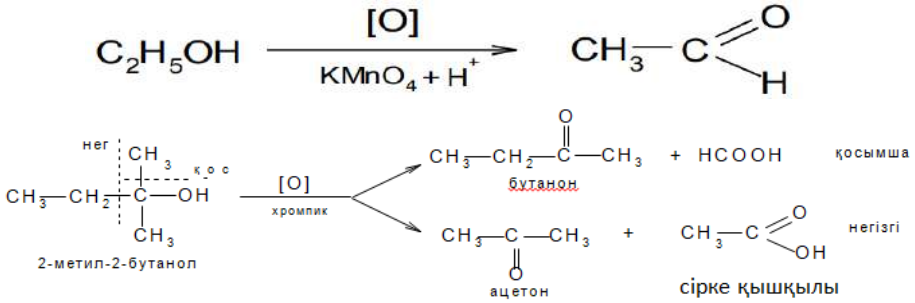

1. Алканол атауларындағы кездесетін типтік қателерге жаттығу:

Спирттің құрылымы	**Қате түрі**	**Қателік сипаттамасы**	**Дұрыс атауы**
CH_3-CH_2-CH_2-OH	Пропанол	Көміртек атомы көрсетілмеген -ОН тобымен байланысқан	Пропанол -1
CH_3-CH_2-CH(-CH_3)-OH	1этилпропан-ол-1	Негізгі тізбек дұрыс емес	Пентанол-3
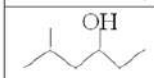	2метил-гексанол -4	Негізгі тізбетегі С атомдардың қате нөмірленуі	5 метил-гексанол-3
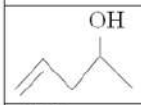	Пентен-1-ол-4	Негізгі тізбектегі С атомдарының қате нөмірленуі	Пентен-4-ол-2
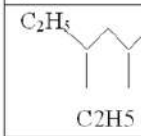	1метил3,3диэтил пропен-2-ол-1	Негізгі тізбек дұрыс емес	4-этил гексен-3-ол-2
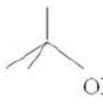	1,1диметил этанол	Негізгі тізбек дұрыс емес	2-метил-пропанол -2

2. Алканолдардың изомериясына жаттығу:

Алканолдардың изомериясы үш фактормен байланысты:

1)көміртек қаңқасының изомериясы;

2)көміртек тізбегіндегі –ОН тобының изомериясы;

3)эфирлердің класаралық изомериясы.

Алканолдардың гомологтық қатарының бірінші өкілі метанол (CH_3-OH) изомерлері жоқ. Этанолдың бір класаралық изомері бар, диметил эфирі (CH_3-O-CH_3). Молекуласында үш С атомы бар алканол көміртегі тізбегіндегі гидроксил тобының орны бойынша ерекшеленетін екі спиртке және бір эфирге сәйкес келеді:

Пропанол-1

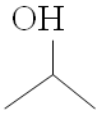

Пропанол-2

Изопропил спирті

CH_3-O-C_2H_5

метилэтилэфирі

Көміртек атомдар саны көбейген сайын, изомерлер саны күрт артады: құрамы $C_4H_{10}O$ алканолдардың төрт құрылымдық изомерлеріне сәйкес келеді; $C_5H_{12}O$ -8; $C_6H_{14}O$-16; $C_9H_{20}O$- 200 ге жуық.

3 Алканолдардың молекулалық формуласы мен құрылымын анықтауға есептер

Алканол формуласын әртүрлі жолмен табуға болады: химиялық реакциялардың нәтижелері бойынша спирттегі С, О және Н тың массалық үлестері арқылы және т.б

Мысалы 1: Алканолда *W*(O) =21,62%. Спирттерде үш метил тобы бар екені белгілі болса, оны жазыңыз

Берілгені: *W*(O)=21.62%

$C_nH_{2n+2}O$-?

Шешуі:

Алканолдардың гомологтық қатарның жалпы формуласына сәйкес :

$$W(O) = \frac{16*1}{14n+18}$$

$$0.2162=\frac{16}{14n+18} \; ; \quad n=4$$

Алканолдың молекулалық формуласы-$C_4H_{10}O$

$C_4H_{10}O$ құрылымы спирттердің төрт изомериясына жауап береді:

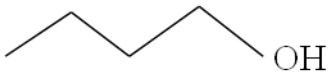

Бутанол-1

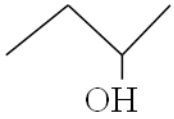

бутанол-2

2-метил пропанол-1

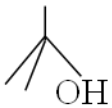

2-метил пропанол-2

2-метилпропанолдың құрамында үш метил тобы бар.

Жауабы: 2-метилпропанол-2

Мысалы 2: Алканолдың массалық үлесі 40% сулы ерітіндіде су мен спирт молекулаларының санының ара қатынасы сәйкесінше 8:3 ті құрайды. Спирттің формуласын құрыңыз

Берілгені *W*($C_nH_{2n+2}O$)=40%; $\frac{N(H2O)}{N(CnH2n+2O)} = \frac{8}{3}$

$C_nH_{2n+2}O$-?

Шешуі .

Массасы 100 г болсын, онда:

M($C_nH_{2n+2}O$)=100• 0.4=40(г)

$M(H_2O)$=100-40=60 (г)

Су мен спирт молекуласының санын табамыз:

$M(H_2O)$=18 г/моль; $M(C_nH_{2n+2}O)$=14n+18(г/моль)

$N(H_2O)=n(H_2O*N_A = \frac{m}{M}*N_A = \frac{60}{18}*N_A$

Ұқсастық:

$$N(C_nH_{2n+2}O)= \frac{40}{14n+18} \bullet N_A$$

Табамыз:

$$\frac{N(H_2O)}{N(C_n\text{-}H_{2n+2}O)} = \frac{\frac{60}{18}\bullet N_A}{\frac{40}{14n+18}\bullet N_a} = \frac{60/(14n+18)}{18\bullet 40}$$

$$\frac{8}{3} = \frac{60(14n+18)}{720}$$

5760=180 (14n+18) ; 5760 = 2520n + 3240

N=1

Спирттің формуласы - CH_3OH, бұл метанол

Жауабы: метанол

Қорытындылай келе спиртер тақырыбына қолданылған тапсырмалар мен жаттығулар оқушылардың білімін арттырады.

Әдебиеттер:

1. Химия 9 сынып оқулығы 2 бөлім Оспанова М,. Белосова Т., Ауқадиева К., 2019 ж. Алматы

ӘӨЖ 372.854

«МЕТАЛДАРДЫҢ ХИМИЯЛЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІ» ТАҚЫРЫБЫН ОҚЫТУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Хасимбекова У.М. - М1504-22 тобының магистранты

Ғылыми жетекші: Мәдібекова Ғ.М. - х.ғ.к., доцент

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В статье представлена методика урока, в которой применены инновационные технологии при изучении темы "Химическая активность металлов" в соответствии с программой средней школы.

Summary

The article presents the methodology of the lesson, which uses innovative technologies in the study of the topic "Chemical activity of metals" in accordance with the secondary school program.

Мұғалімнің міндеті - оқушылардың танымдық қабілеттерін дамытатын, ақыл-ой әрекетінің әдістері (талдау, синтез, абстракция, жалпылау, салыстыру) қалыптасатын, оқушылар өз бетінше жұмыс істей алатын, жалпылау мен қорытынды жасай алатын, білімді жаңа жағдайларда шығармашылықпен қолдана алатындай етіп оқыту процесін ұйымдастыру[1].

Оқыту жүйесіне инновациялық педагогикалық технологияларды енгізу білім беру процесін айтарлықтай өзгертеді, бұл дамушы, тұлғаға бағытталған

оқыту, саралау, ізгілендіру және жеке білім беру перспективасын қалыптастыру мәселелерін шешуге мүмкіндік береді.

Инновациялық білім беру әдістерін қолданудың негізгі міндеті - оқушылардың танымында әлемнің тұтас бейнесін дамыту; қоршаған әлемде дұрыс бағдарлану қабілеті; қателіктер жібермей шешімдерді іс жүзінде қолдану мүмкіндігі.

Химия мұғалімдері өз тәжірибелерінде оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оқытудың белсенді түрлерін өз тәжірибелерінен алынған мысалдармен толықтырады [2].

Білім берудегі модерн әдістерді қолдана отырып “Металдардың химиялық белсенділігі” тақырыбына қысқа мерзімді жоспар дайындалды.

Сабақ «үштік», «web-квест» әдістерін қолданып жүргізілді. Оқушылардың үлгерімін тексеру мақсатында және сабақты қорытындылау үшін тест алынды.

Сабақ басында оқушылар бағалау критерийлерімен таныстырылып, сабақ соңында 1- суретте көрсетілген дескрипторға сәйкес білім деңгейі анықталды:

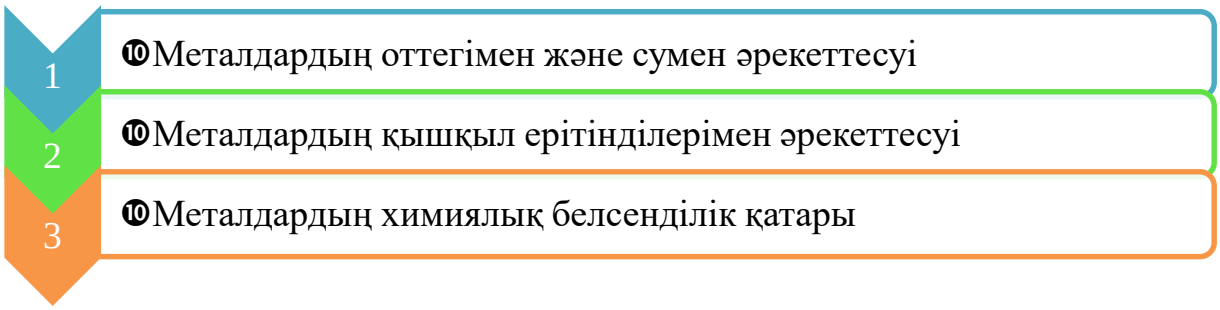

1-сурет. Дескриптор

Сабақ басында оқушылар “Үштік” әдіс арқылы, 2- суретте көрсетілгендей 1- “ақпарат көзі”, 2- “тілші”, 3- “біз білеміз” атты үш топқа біріктірілді. Бірінші топ берілген тақырып жайлы ақпаратты оқиды. Екінші топ берілген теорияны мұқият тыңдап, сәйкес сұрақ дайындайды. Келесі топ оқушылары сұрақтарға жауап береді.

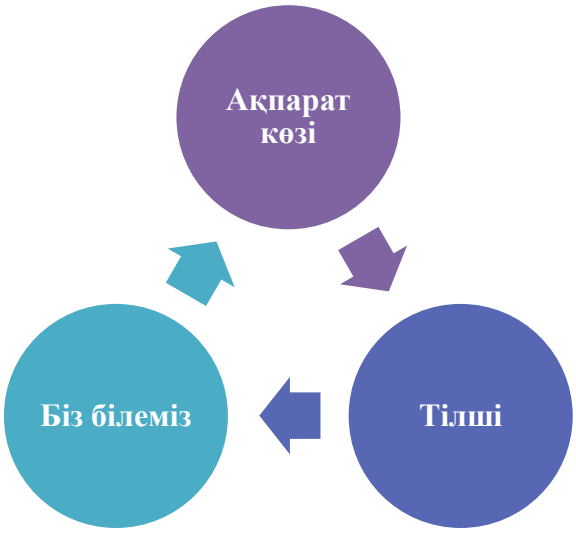

2-сурет. “Үштік” әдісі сызбасы

Осылай үш айналым жасалды. Келесі айналымдарда топ аттары ауыстырылып отырды.

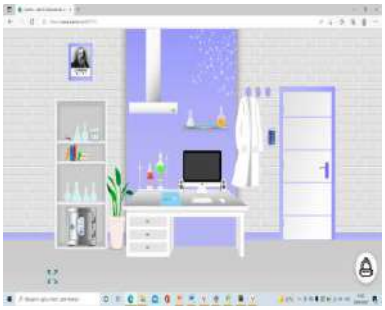

3-сурет. Квест ойыны

4-сурет. Квест ойыны

5-сурет. Квест ойыны

Білім алушылар металдар жайлы білімін толықтырып, тапқырлық, ізденімпаздық қасиеттерін қалыптастырып, шығармашылық қабілеті шындайды. Бұл әдіс арқылы білімалушылардың бір-брін мұқият тыңдау, алынған жаңа ақпаратты жылдам қорытып, кері байланыс жасау, сыни ойлау дағдылары қалыптасады. Әдістің тәрбиелік мәні де ескерілді. Бір-бірімен ынтымақтастықта жұмыс жасауға, өз пікірін дәлелді тұжырымдауға, қарсыластарын тыңдай білуге дағдыланады.

Сабақ үстінде кері байланыс жүргізу арқылы оқушылар өздеріне түсініксіз болған сұрақтарды қайта талдап, талқылап отырды.

Білім алушылармен кері байланыс квест-web әдісі арқылы өткізілді. «Квест ойыны» 3-4-5-суретте көрсетілгендей «Joyteka» бағдарламасы арқылы оқушыларға квест ойнату. Әр сұраққа жауап беру арқылы есікті ашатын құпия сөзді анықтау. Әр топқа жеке тапсырма беріледі.

1- топ

2-топ

3-топ

Веб-квесттерді қолдану оқушылардың оқу процесіне мотивациясын арттырып, шығармашылық және аналитикалық ойлау дағдыларын, командамен жұмыс жасай білуді дамытады.

Оқушылардың тақырып жайлы білімін бекіту мақсатында тест тапсырмалар берілді. Тест жасауда «My test» бағдарламасы қолданылды. Бұл бағдарламада оқушылардың нәтижесі тест құрастырушыға қолжетімді болады. Мұғалім тест нәтижесі арқылы оқушылардың үлгерімін бақылап отыра алады.

Тестілеу, әрине, студенттерді бағалаудың жалғыз әдісі емес, бірақ тестті сабаққа енгізудің көптеген жақсы себептері бар:

- Тест мұғалімге оқушылардың білім деңгейі жайлы құнды ақпарат бере алады.

- Мұғалімге оның оқыту тәсілі тиімді болды ма, жоқ па, соны шешуге көмектеседі.
- Оқушыларды ынталандырады және студенттерге өз прогрестерін анық көрсетеді.
- Тест студенттерге білімін толықтыру, жұмыс істеу керек бағыттарды бөліп көрсетеді және оларға оқуда не тиімді болғанын және не тиімсіз болғанынан ақпарат береді [3].

Тест тапсырмаларын орындау барысында білімалушының өз бетінше жұмыс жасау дағдысы қалыптасады. Берілген тапсырманың мақсатын айқындап, шешу жолын қарастырып, қатесін тексеруі оқушының өзіндік ойлау қабілетін арттырады.

Қорытындылай келе, инновациялық әдістер білім беруде оң нәтижелер көрсетіп оқушылардың интеллектуалдық даму деңгейін арттырады. Оқушылардың жеке пікірлерін ашық айтып жеткізу, өз бетінше жұмыс жасау, креативті ойлау қабілеті артып, тұлға болып қалыптасуына ықпал етеді.
Сабақ барысында білім алушылар жаңа ақпараттарды жылдам қорытып, берілген тапсырмаларды орындауда белсенділік танытты.

Әдебиеттер:

1. Лифатова Л.Н. Новые подходы в преподавании химии в школе. 2020.Саратов
2. Музаева, З. М. Инновационные педагогические технологии /г. Казань,2015 г
3. Slamkhanova M.K. Вестник Казахстанско-Американского Свободного Университета(EN).2012. Oskemen.

ӘОЖ 372.8:57/59

САПАЛЫ БІЛІМ БЕРУДЕ ЗАМАНАУИ ОҚУ ҮДЕРІСТЕРІНІҢ ӘСЕРІ

Матай А.Н. – 1505-11 тобының магистранты
Ғылыми жетекші: Утегенова Г.А. – PhD, аға оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В системе образования происходят изменения и внедряются новые технологии. Одна из причин развития осознание того, что "будущее в руках молодежи". Способ повышения качества образования - правильно применять методы и приемы. Этим мы создаем новую парадигму знаний. Здесь первое место отводится не формированию знаний, привычек обучающегося, а становлению обучающегося как личности, развитию его как гражданина.

Summary

Changes are taking place in the education system and new technologies are being introduced. One of the reasons for development is the realization that "the future is in the hands of youth". The way to improve the quality of education is to apply methods and techniques correctly. This creates a new paradigm of knowledge. Here, the first place is given not to the formation of knowledge, habits of the student, but to the formation of the student as a person, his development as a citizen.

Әрбір мемлекеттің негізгі тірегі ол – жастар. Жастар арасында білім деңгейі мен технологияға деген ынтаны жоғарылату арқылы ел экономикасымен дәрежесі өспек. Сол себептенде елімізде бала-бақша, мектеп мұғалімдеріне деген талап күшейіп келуде. Қоғамның өзі біліммен білікті талап етуде. Білім беру жүйесіне толықтырулар енгізу – болаша құрпағымыз бен

өміріміздің маңызды бөлігін құрап отыр. Осы түста әрбір ұстаз отанын жақсы көретін, саналы, білімді, тәрбиелі, парасатты, жан-жақты жетілген тұлға қалыптастыруға өзүлесін қосуда. Ол үшін ұстаз оқытатын пәнінде әдіс-тәсілді қолданып, балаға өз ұстанымын еркін жеткізе алатындай деңгейге жеткізіп оқытуы тиіс.

Заманауи тәсілмен сабақ өтудің мақсаты - пәнді әртүрлі жан-жақты деңгейде оқып меңгеру. Оқып меңгерген сабақтарын өмірлік жағдайда қолдана білу, яғни практикалық жағдайда қолдана білуі.

Сабақты оқыту барысында ұстазбен шәкірт арасында жылы қарым-қатынаспен көңіл бөліну болуы шарт. Әрбір келіп отырған шәкірт кейінгі ұлы тұлға болуы әбден мүмкін, оның жеке тұлға ретіндегі дағдысын, қажеттілігін күшейтіп саналыда тәрбиелі, рухани бай тұлғаға айналуы осы мектепте оқу уақытынан басталады. Мемлекетіміздің қазіргі оқыту жағдайында көбіне осы қасиетті дамытуға көбірек көңіл бөлініп, балада ашықтық көзқарас, ұстазға өз ойынашық айта алатындай әдіс-тәсілдер қолданылуда. Бұрынғы жүйе бойынша тек баладан үй тапсырмасы ғана сұралып қалған уақыт жаңа сабаққа көшуші еді, ал қазір топ пен оқыту және әр балаға арналған деңгейлеп саралап оқыту технологиясы енгізілді.

Жаңаша оқыту үдерістерінің бірегейі – сын тұрғысынан ойлауды дамыту технологиясы. Бұл технологияның ерекшеліктерінің бірі сатылап оқыту. Мәселен бірінші саты кезінде - оқушының қызығушылығын ояту, ойға қалдыру, ал бұл әр сабақты тиімді өткізуге себеп болады. Бұл сатыда талданып отырған тақырып бойынша білімін айқындау және көзқарасты өзгертіп жаңа қырынан проблемалықс ұраққа жауап беру. Екінші саты кезінде - мағына жағынан түсінік қалыптастырып, ажырату. Бұл сатыд ашәкірт алған ақпаратты ойталқыға салып, бұрынғы білім мен ұштастыруға себеп болады. Үшінші сатысы кезінде ойды толғау жүреді, қабылданған мәліметті өз деңгейінде қорыту, алған материалдан өз тұжырымын қалыптастырып, жаңаша көзқарас беру.

Ақпараттандыру заманынд технологиялық құралдарды пайдаланудың орны ерекше. Ол білімнің сапасын, жан-жақтылыққа үйретеді. Оқытуда кең қолданылатын ақпаратты ққұрал ол – компьютерлер, интерактивті тақталар. Оқушыларға компьютермен жұмыс жасау өте қызықты әрі сәтті шығады. Компьютермен жұмыс жасағанда оқушыда мынадай қабілеттері ашылады:

- өзара қарым-қатынас жүреді;
- компьютерлік жағынан сауатты болады;
- бағдарлама мен жұмыс жасай алады;
- ойдағдысы қалыптасады;
- компьютердің мүмкіндіктерін оқу пәнінде қолдана алады.

Компьютер мен жұмыс жасағанда интернет көздерін пайдалану оқушыға түсінікті әрі қызықты болады. Мысалы ұстаз проблемалық сұрақты қойып, интернет көзінен ақпарат беріп, оны қалай шешу жолын өз деңгейінде жеткізуге мүмкіндік береді. Тапсырмаға сәйкес балалар керек мәліметті жинақтап, өзіндік жобаларын құрастырады. Осы жобасы арқылы пікірін білдіріп мәселені шешу жолын көрсетіп талқылау жүргізе алады. Интернеттегі

түрлі жазбалар және жаңалықтарды тыңдатып, бұл жаңалыққа олардың келісун емесе келіспейтіндігін талқылап, не себептен келіспейтінін дәлелдеп, өз ұсынысын айтуына болады. Мысалы, қазіргі білім беру жүйесі жайлы интернет көзінен ақпарат беріліп талқылау жүргізуге болады. Бұл өз кезегінде пәннің тартымды өтуіне әкеледі. Сонымен қоса үй тапсырмасын сұрау кезіндеде интернет көзін пайдаланып «Дөңгелек айналмалы шар» әдісін қолдануға болады. Бұл әдіс балаларда іштей ыңғайсыздық сездірмей, ойын тәрізді болып қызықты өтеді.

Биология пәнін оқытуда алған теориялық білімді практикамен байланыстырудың рөл ізор. Сол мақсатқа жету жолында тәжірибелік жұмыстар көптеп жүргізіп, лабораториялық сабақтар өткізіледі. Оқушылар өзкезегінде өмірлік жағдайда қалай қолданатынын білуі тиіс. Жалпы биология пәні бұл тектеория жүзінде түсіндірілуі мүмкін емес сабақтардың бірі. Ал оқушыларға көбіне осы көзбен көрген өте тиімді келеді. Егерде лабароториялық жағдай жасалмаған кезде көмекке келетін осы интернет дереккөздері. Сонымен қоса дендросаябақтар мен зоосаябақтарға іс-шаралар өткізудіңде орны ерекше. Көбінде балада көзбен ұстап қараған дүниесі ойда жақсы сақталады әрі түсінікті болады. Мұндай іс-шаралар арқылы баланың қарым-қатынас жасай алу қабілеті, ортаны қабылдай алу қасиеті, ұйымдастырушылық қасиеті, адамгершілік, топ пен жұмыс жасайа луы, жалпы тұлғалық қасиеттері дамиды.

Биология пәнін оқыту барысында ақпараттық технологияны пайдаланып апталықтар өткізу қажет. Ол апталықтар барысында үй жағдайында жасалатын тәжірибелер қойылып сынып аралық жарыс ретінде өткізуге болады. Ол балада белсенділікті, жауапкершілікті, намысшылдықты, ақпараты тектеория жүзінде емес өз өмірлерінде қолдануына, саналы көз қарасқалыптастыруға себеп болады. Өз тәжірибесінде қолданып үлгерген балада өзгелерге үйрете алу қасиеті пайда болып, ойында сақталып қалады. Ал көбінде білімді есте сақтау үшін басқа адамға түсіндіру арқылы көбірек сақталады. Осылайша тізбек әрі қарай жалғаса береді.

Қорыта айтқанда сапалы білім беру жолында заманауи әдістердің орны ерекше. «Сын тұрғысынан ойлауды дамыту» әдісі заман талабына сай, тура уақытында қолға алынған жүйе. Оқушыларды жан-жақты дамыту еліміздің басты қағидасының біріне айналды. Оның ішінде мектеп жасындағы балаларға жаңаша көзқарастағы ұстаздарды дайындап, ерекшеліктер көбеюде. Қазіргі таңда әр бала – жеке тұлға ретінде, елдің болашағы деп қарастырылуда. Соған сәйкес білім беру саласындағы реформалар жүйесі де өзгеріп түрленіп жатыр, бұл болашағы зор бағыттардың бірі.

Әдебиеттер

1. Е.К.Хеннер, А.П.Шестаков. Инфармационно-коммуникационная компетентность учителя: структура, требования и система измерения. Информатика и образование. 2004. №12; 5-6 б.

2. Е.Ы.Бидайбеков, В.В.Гриншкун, Г.Б.Камалова, Д.Н.Исабаева, Б.Ғ.Бостанов. Білімді ақпараттандыру және оқыту мәселелері.- Алматы, 2014.

3.Мухина и. Д. Деятельностный подход при обучении биологии. Биология в школе №6, 2007.

4. Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған даму бағдарламасы.

5. Инновациялық білім беру үрдістерінің мәні, түрлері және құрылымы // Ізденіс. – Алматы, 2005. №3 (2).

ӘОЖ 372.8:91

ӨЛКЕТАНУ ЖҰМЫСТАРЫ АРҚЫЛЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМ МЕН ТӘРБИЕНІҢ МӘНІ

Бөрібаев Е.Е. 7М01506 – География педагогін даярлау білім беру бағдарламасының 2 курс магистранты

Ғылыми жетекші: Қожабекова З.Е. – г.ғ.к., доцент м.а.

Турданова М.С. – аға оқытушы

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты, Шымкент

Резюме

Формирование правильного отношения человека к природе – одна из самых важных и актуальных тем современности. Статья посвящена способам формирования экологических знаний и воспитания у школьника.

Summary

The formation of the right attitude of man to nature is one of the most important and relevant topics of our time. The article is devoted to the methods of formation of ecological knowledge and education of a schoolchild.

Қазіргі таңда қоршаған ортаны қорғау мен табиғи байлықты тиімді пайдалану мәселесіне үлкен мән берілуде. Ғылым мен техниканың дамуына байланысты аймақтарда өнеркәсіп салаларының дамуы одан алынатын өнім мен өндіріс қалдықтарының көлеміде күннен күнге ұлғаюда. Экологиялық мәселелерді шешу реттеу, табиғатқа зиян келтірмеу бұл бүкіл әлемді толғандыратын мәселе. Адамның табиғатқа деген көзқарасын дұрыс жолда қалыптастыру қазіргі таңда ауқымды және өзекті тақырыптардың бірі.

Табиғат пен қарым – қатынасты дұрыс жолға қою дегеніміз бұл табиғат байлықтарын адам көзінің қарашығындай сақтау, тиімді пайдалану, сондай-ақ шаруашылықты ғылыми тұрғыдан жүйелі түрде жүргізу біртұтас кешенді шаралар жасау. Ал егерде адам табиғат ресурсын дұрыс пайдаланбаса, рәсуа етсе, онда ол қалпына келтіру қабылетін толығымен жойып экологиялық мәселелердің тым асыра көбеюіне алып келеді. Бүгінгі таңда айналадағы ортаны қорғау жөнінде сан алуан жұмыс қолға алынып жүзеге асырылуда және заңнамалар мен бағдарламалар, ұстанымдар енгізілуде.

Табиғатты аялау, табиғатқа зиян келтірмеу, табиғи қорларды сақтау мәселелерін шешу үшін келе жатқан ұрпақтың бойында экологиялық білім мен тәрбие, мәдениетті қалыптастыру қазіргі таңда мектеп қабырғасынан бастау қажеттігінің маңызы өте жоғары. Мектеп қабырғасында жүріп айналадағы табиғи ортаны көздің қарашығындай сақтауға, онымен ғылыми тұрғыдан қарым-қатынас жасауға дағдылануы тиіс. Сондықтанда қазіргі таңда мектеп бағдарламаларын, оқу құралдарын «экологияландыру» немесе экологиялық білім мен тәрбиенің мәні мен маңызы ерекше.

Экология бұл тіршілік ету мекені, өмір сүретін орта туралы ғылым. Ең алғаш экология ғылымын ғылымға енгізген немістің атақты табиғат зерттеушісі Эрнест Геккель. Э.Геккель 1866 жылы экология сөзіне нақты анықтама беріп, оның мағынасын түпкі зерттеу нысанын айқындаған ғалым. Э.Геккельдің түсінігі мен зертеуі бойынша экология ғылымының зерттеу нысаны заты тіршіліктің айналадағы ортамен өзара байланысы болуы тиіс деген пікірде болды. Нақты айтар болсақ Экология - тіршіліктің әрбір түрінің немесе организмнің оның қоршаған табиғи ортамен қарым-қатынасын зерттейтін ғылым саласы [1]. Қазіргі таңда «экология» түсінігі кең ауқымды тек биологиялық мағынамен шектелмейді. Экология табиғаттағы адамның мінез-құлқының жалпы стратегиялық бағытын айқындауға жұмылдырып отыр. Сондықтан да жас ұрпақты айналадағы табиғи ортамен тиімді байланыс жасауға үйрету, олардың бойында экологиялық білім мен тәрбие, мәдениетті қалыптастыру жалпы білім беретін мектептерде факультатив немесе элективті курс туристік өлкетану жұмыстары арқылы қалыптасуда. Оқушыларды табиғи ортаға саналы қарап, оның байлықтарын үлкен парасаттылықпен пайдалана білетін және табиғи ресурстарды байыта түсудің қажеттілігін түсінетін және қоршаған табиғи ортаны қорғауға белсене араласатын азаматтық көзқарасты қалыптастыру міндеттелу қажет. Ең бірінші Қазақстанда жалпы білім беретін мектептерде оқушыларға экологиялық білім беру мен табиғатты қорғауға тәрбиелеудің негізгі жолдарын жіктеп көрсеткен белгілі ғалым, академик Н.С.Сарыбеков болатын [2].

Қазіргі кезде білім беру орталықтарының алдында тұрған міндеттердің бірі жас ұрпақтың бойында экологиялық білімі мен көзқарасын дұрыс қалыптастыру, экологиялық білімін өмірде дұрыс пайдалана білетін азамат тәрбиелеу. Экологиялық білім беру мен тәрбиелеу мәселелері жалпы білім берудің жеке дара элементі ретінде оқушыларда айналадағы орта мен табиғатқа деген жауапкершілік қарым-қатынасты қалыптастырумен және табиғат пен қоғам арасындағы өзара байланысты ғылыми негізде меңгерумен сабақтас қаралуы тиіс. Экологиялық білім беру оқушыларға педагогикалық тұтастық тұрғыда әсер етеді. Сабақ беру барысында экологиялық мәселелердің тұтастығын ғылыми негізде қабылдайды, табиғат пен қайта түлеген ортаға тиімді ықпал ету жөніндегі нақты білім мен практикалық тәжірибені, дағдыны меңгереді.

Экологиялық білім берудің мақсаты мектеп оқушыларының айналадағы ортаның жай-күйі үшін азаматтық борышын қалыптастыруды қамтамасыз өтетін ғылыми білім, шеберлік, көзқарес пен сенім жүйесін орнықтыру болып табылады.

Экологиялық білім беру мен тәрбиелеудің міндеттеріне табиғат туралы, оның тұтастығы және қоғаммен бірлігі хақындағы ғылыми негізделген білімді меңгеру, оған ықпал етуге байланысты туындайтын практикалық шараларды дәлелдеу, орнықтыру, қоғам мен адам үшін табиғаттың құндылығы шексіз екенін ұғындыру, табиғи ортада дұрыс жүріп-тұрудың нормаларын сақтай білу, табиғатпен сырласа білу қабілетін дамыту, табиғат пен қайта түлеген ортаны жақсарту жөніндегі қызметті пәрмендірек ұйымдастыра түсу жатады. Міне, осы

міндеттерді шешу жастардың экологиялық білімін арттырып, олардың табиғатқа деген жаңа мәдени қарым-қатынасын қалыптастыруға бағытталады.

Табиғат пен қоғамның өзара жан-жақты байланысын бірте-бірте аша түсу әлемдік шындықтың тұтастығы мен дамуына оқушылардың көзқарасы мен сөнімін тұжырымдап, бекітеді. Біртұтас байланыстың себеп-салдары туралы экологиялық білім құрылымдық талдаудың жүйесі мен түсініктерді қорыту оқушылардың ақыл-ойын дамытуға бағытталған міндеттерді шешуді түбегейлі жақсарта түседі.

Оқушылардың сезімі мен сенімін дамытып, оларды парасаттылыққа тәрбиелеуге экологиялық тұрғыдан келудің де маңызы зор. Балалардың мейірімділік, қайырымдылық, аяушылық, мүсіркеушілік және басқа гуманистік ерекшеліктерін дамыту бағытында табиғатпен сырласуы жеткіліксіздеу болса, олар парасаттылық тәрбие алуда белгілі бір мөлшерде қысым көру мен шектеушілікке душар болады. Табиғат туралы бірнеше табиғат зерттеушілері пікір қалдырған солардың бірі Кеңес өкіметінің жазушысы С.Залыгиннің сөзімен айтқанда, адамның "ар-ұят сақтауына... табиғатты үнемі ана ретінде өске алып отыруына" көмектеседі [3].

Табиғат - сұлулықтың өмір бойы таусылмас қайнар көзі. Сондықтан да ол эстетикалық тәрбие берудің ең маңызды құралдарының бірінен саналады. Эстетикалық тәрбие мен экологиялық тәрбие бір бірімен тығыз байланысты. Тәрбие тал бесіктен. Тәрбие жұмысында эстетикалық тәрбиенің маңызы ерекше. Эстетикалық тәрбие әдемілікті қабылдауда қабілеттілік пен қажеттіліктің қалыптаса бастауы ол үшін өмірге белсенді қатынасу. Оқушыларға эстетикалық тәрбие берудің сарқылмайтын мол мүмкіндіктері әсіресе мектептік география пәнін оқытуда жиі ұштастырылады. Эстетикалық тәрбие экологиялық тәрбиеге ұқсас бұлда факультатив сабақтарында жүзеге асырылады. Эстетикалық тәрбие экологиялық тәрбиемен іштей жалғасып, табиғаттың күйзеліп, күйреуіне қарсы тұратындай адамның қалыптасуына ықпал етеді. Қандай жұмыстың болса да "экологиялық жағы" еске алынбаса, табиғат пен адам арасындағы зат алмасуды заңды түрде үйлестіріп отыратын еңбекке үйрету мен тәрбиелеу саласында орны толмас олқылықтар пайда болады. Олай болса, тәрбие саласындағы экологиялық көзқарас педагогке жеке адамды қалыптастыруда табиғат сырын мейлінше толық пайдалануға, айналадағы ортаның әлеуметтік табиғи факторының өзара байланысына назар аударуға бағыт-бағдар сілтейді.

Мектеп, сондай-ақ күллі білім беру жүйесі "табиғатты бағындырудың" болашақтағы зардабын есепке алмай, тек жақын күндегі пайдасын ойлап, табиғаттан кесіп алу дәстүрінен қол үзіп, ат құйрығын кесетін жас ұрпақты даярлауға міндетті.

Экологиялық мәдениет адамда белгілі бір дәрежеде білім қорының болуын, сенім мен моральдық мақсаттылықтың болуын, сондай-ақ оның табиғатты көздің қарашығындай сақтау мәселесімен үйлесімді келетін практикалық іс-әрекет жасауға дайын болуын қарастырады.

Бүл күндері экологиялық мағлұматтар жалпы білім беретін мектептерде оқытылатын география мен басқа да жаратылыстану пәндерінің аса маңызды,

құрамдас бөлігіне айналды. Соның негізінде өскелең ұрпақтың физикалық-географиялық, көзқарастар туралы табиғат компоненттерінің тепе-теңдігін. қорғау туралы, оның бұзылып, бүлінуін алдын ала болдырмау тәсілдері туралы білім жүйесін меңгерудегі экологиялық мәдениеті қалыптасады.

Қорытындылай келе экологиялық білім оқушылардың география пәні негізінде және мектептік өлкетану жұмыстары арқылы жүзеге асырылады. Пәнді меңгеру барысында білімі тереңдетіліп, кеңейтіледі, осы пәнге деген ықыласы мен қызығушылығы артады. Олардың бойында табиғатты қорғауға байланысты қалыптасқан жақсы қасиеттерді дамытады, экологиялық білімнің өмірлік маңызына көзін жеткізеді, табиғаттың тұтастығы туралы ғылыми тұжырымдарды санасында қалыптастырады. Табиғат байлығын молайтып, оны қорғау мен тиімді пайдалану жөнінде қазір және болашақта шешілетін мәселелерді және мұнда адамның алатын орны мен ролін тереңірек түсінуге ықпал етеді.

Міне, оқушыларға экологиялық тәрбие берудің осыншалық мүмкіндіктерін нақты жүзеге асыру үшін мұғалім оқу процесін "экологияландыру" идеясына күш жігерін жұмсауы қажет.

Қазір адамзат баласының тірі қалуы Жер бетіндегі экологиялық жай-күйді жалпы тіршілік атаулыға қолайлы етіп сақтауға қатысты болып отыр.

Әдебиеттер:

1. Чигаркин А.В. Геоэкология Казахстана (географические аспекты природопользования и охраны природы): Учебное пособие для студентов географических и экологических специальностей университетов. 2-е издание. Алматы: Қазақ университеті, 2006.
2. Айғараева Э. Экологиялық білім мен тәрбие берудің педагогикалық негіздері. Мұғалім және қоғам. 2013ж. №2. 26-29б.
3. Орынбаева Г. Оқушыларға экологиялық тәрбие беру. /География пәні мұғалімдеріне арналған көмекші құрал/. Алматы «Рауан». 1993.
4. Сатыбалдиева Г., Умбетқалиева С., Ибраева Қ., Туленова Г., Тыныбеков Б., Баймурзаев Н. Экологиялық білім. Жоғарғы оқу орны. Шілде-тамыз 2013. 8-9б.

УДК 796/799-05

ПОСТРОЕНИЕ ТРЕНИРОВОЧНОГО ПРОЦЕССА В МЕЖСЕЗОНЬЕ ПО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ ТЕХНИКО-ТАКТИЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА ФУТБОЛИСТОВ

Шейрер В.Ю. - магистрант 2 курса, группы 1402-81қ

Научный руководитель: Испандиярова А.М. – к.п.н., доцент

Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, Шымкент

Түйін

Ұсынылған оқу процесінің бағдарламасы, жүктемелердің құрылымы және олардың мөлшері мен қарқындылығы бойынша таралуы мамандандырылған спорт мектептерінде қолданылуы керек, бірақ әзірленген жаттығулар жалпы білім беретін мектептерде футболдан жаттығу сабақтарын жоспарлауда қолданылуы мүмкін.

Summary

The proposed program of the training process, the structure of loads and their distribution by magnitude and intensity, should be used in specialized sports schools, but the developed exercises can be used when planning football training sessions in secondary schools.

Основой техники футбола являются удары по мячу, которые могут быть выполнены разнообразными способами. Так, удары по мячу могут быть выполнены различными частями как правой, так и левой ноги: носком, подъемом, стопой, пяткой. Удары производятся головой: лбом, боковой частью, верхней, затылком, в прыжке или без него. Находясь в самых разнообразных положениях, футболист наносит удары как по неподвижному мячу, так и по движущемуся: катящемуся по земле, летящему на различной высоте в воздухе, непосредственно при отскоке мяча от земли (с полулета).

Футболист должен владеть всем арсеналом ударов по мячу и уметь выполнять их в самых неудобных, трудных положениях. Это дает ему возможность применять в процессе игры удары, наиболее выгодные в каждой игровой ситуации. Характеризуя техническое мастерство, М. Д. Товаровский пишет: «Что значит техника мастеров? Это значить уметь из различных положений после силовых и скоростных усилий, на большой и малой скорости бега, при разном положении тела направить мяч туда, куда нужно, в ограниченное время, с определенной силой».

Действия футболистов во время игры относятся к типу сложной реакции. Быстрота действий, выполняемых в ответ на изменяющиеся условия игры, связана с быстротой реакции.

Высокая скорость реакций требуется и от полевых игроков защитных линий и линий нападения. Она необходима защитникам при перехвате и отборе мяча, при закрывании противника и т.д. Запоздавшая реакция защитника может поставить под угрозу ворота его команды. Не в меньшей мере она нужна и нападающим, особенно при реализации завершающего атаку удара по воротам противника, когда малейшее промедление может привести к потере мяча.

Время реакции, точнее, скрытого периода реакции, протекающего от момента появления раздражителя до начала ответного действия, зависит от ряда факторов. Будучи непосредственно связано со степенью подвижности возбудительных и тормозных процессов в коре больших полушарий, оно не является постоянной, неизменяемой величиной. Оно уменьшается в результате систематического выполнения деятельности, требующей быстрого реагирования.

Является то, что раздражители, на которые реагирует футболист, расположены на большом пространстве (в отличие, например, от сложных реакций боксера во время боя). Выполняя то или иное действие, он должен видеть не только тех игроков, которые находятся перед ним, но и максимальный участок поля, положения и перемещения на нем игроков и мяча. Другими словами, он должен реагировать не только на те раздражители, которые находятся и справа, и слева, и даже нередко сзади него.

Мышление человека, принадлежащего к мыслительному типу, характеризуется значительно меньшим участием наглядных образов, чем мышление человека, принадлежащего к художественному типу. Но характер самой задачи, на разрешение которой направлена мысль человека, также определяет степень участия наглядных образов в его мышлении. Когда

математик оперирует математическими понятиями, характеризующимися высокой степенью обобщения и отвлечения, конкретные наглядные образы в его мышлении не имеют решающего значения. Совершенно иной характер у мыслительных процессов спортсмена при решении тактических задач. Обдумывая план действия, принимая то или иное решение, спортсмен опирается на восприятие игровых положений и действий других игроков. Футболист принимает те или иные решения, использует те или иные комбинации и приемы сообразно с перемещениями мяча, расположением, действиями игроков своей команды и команды противника, которые он непосредственно воспринимает. Важнейшее значение при этом имеют зрительные восприятия футболиста, особенности которых были рассмотрены выше. Таким образом, мышление футболиста характеризуется тесной непосредственной связью с восприятиями.

Большое значение в мыслительных процессах футболиста при составлении плана и решения тактических задач имеют представления. Обдумывая план игры, футболист представляет возможные действия противника и свои собственные, представляет различные положения, комбинации и их варианты.

В процессе решения тактических задач во время самого соревнования представления также имеют большое значение, так как предвидение результатов своих действий нередко протекает в форме представлений. Так, посылая мяч на свободное место, футболист предвидит выход на это место партнера, мысленно представляя себе последующие действия игроков. “Заметив начало маневра, я как бы мысленно представляю дальнейший путь форварда и ту точку, куда он сможет прийти быстрее защитника. В эту точку и стараюсь послать мяч”.

Но оперируя наглядными образами восприятия и представлений, футболист выделяет существенное при помощи слова. Анализируя и синтезируя данные своего наблюдения, он сравнивает и обобщает их только при помощи слова, принятое решение выражается в словах – самоприказах, вызывающих выполнение принятого решения. Оценка принятого решения и выполненного действия осуществляется также при помощи слова.

Поскольку футболист в процессе соревнования оперирует наглядными образами восприятии и представлений, он должен обладать большой наблюдательностью. Он должен уметь видеть не только наиболее существенные моменты, но и подмечать малейшие изменения и детали положений и движения противника, которые могут раскрыть его намерения, его последующие действия. Особенно большое значение имеет это в связи с широким применением в современном футболе маскировочных движений. Только при очень большой наблюдательности игрок может разгадать намерения противника. Вратарь принимает решение и начинает реагировать на сильный прямой удар бьющего по воротам противника до момента удара на основании наблюдений за его подготовительными движениями. Эти движения очень незначительны и едва заметны. Они могут быть различимы, точно восприняты и правильно истолкованы только при очень большой наблюдательности и опыте вратаря. Это позволяет ему предугадать

направление полета мяча заранее, до вылета мяча, принять решение и начать ответные действия.

В практике подготовки футболистов для повышения уровня технико-тактических способностей используется повторный и интервально-серийный методы тренировки.

Продолжительность микроциклов может колебаться от 3 до 14дней, но наибольшее распространение получили 7-дневные микроциклы, это объясняется тем, что семидневные микроциклы совпадают по продолжительности с календарной неделей и хорошо согласуются с режимом жизни спортсменов. Микроциклы иной продолжительности чаше всего встречаются н соревновательном периоде, и обусловлено это календарем соревнований. В частности, в футболе в ходе чемпионата страны трехдневные межигровые циклы составляют 19% от общего количества, четырехдневные - 27, пятидневные - 15, восьми- и девятидневные -17%.

В зависимости от задач тренировочного процесса микроциклы разделяют на втягивающие, подводящие, ударные, соревновательные и восстановительные. В основе такого разделения лежат варианты чередования физических нагрузок по их величине, направленности, специфичности и другим параметрам.

Втягивающие микроциклы характеризуются малой суммарной нагрузкой и применяются для подведения организма спортсмена к выполнению длительной напряженной работы.

В связи с этим применяются малоинтенсивные упражнения, в основном, циклического характера.

Подводящие микроциклы направлены на подведение спортсменов к соревнованиям. Содержание этих микроциклов зависит от многих причин: от состояния спортсменов, уровня соревнований, силы соперников и др. Здесь могут решаться задачи восстановления, психологической настройки, или моделироваться условия соревнований. Иногда подводящие микроциклы состоят целиком из средств активного отдыха, иногда вводятся средства и методы, существенно отличающиеся от основной двигательной деятельности.

Ударный микроциклы отличаются большим суммарным объемом работы и интенсивными физическими нагрузками. В этих микроциклах, называемых иногда «развивающими», решается, главным образом, задача повышения уровня функциональных возможностей организма. Поэтому ударные микроциклы составляют основную часть подготовительного периода. Ударные микроциклы также могут применяться и в соревновательном периоде. Однако в футболе использование ударных микроциклов во время соревнований выглядит достаточно проблематичным, так как за весь сезон встречаются один-два десятидневных перерыва между играми.

Вполне естественно, что в коротких межигровых циклах (4-5 дней) нецелесообразно планировать большие нагрузки, после которых восстановление организма длится более двух суток.

Высокий эффект ударных микроциклов достигается за счет массированного тренирующего воздействия на организм однонаправленных физических нагрузок, такой методический прием называется «концентрированной» формой

тренировки.

Литература:

1.Тюленьков С.Ю., Федоров А.А. Футбол в зале: система подготовки. - М., 2012. - С. 2-9..

2 Боранбаев К.С. Педагогические методы и средства воспитания скоростных качеств юных футболистов. // Автореферат диссертации к.п.н. - Алматы., 1999.- 14 с.

3 Адамбеков К.И. Воспитание физических качеств у детей и подростков и оценка их эффективности. – Алматы, 2003. - С. 7-9.

4 Аманбаев Р.Р., Касымов Д.М. Развитие массовых видов спорта в Казахстане. – Алма-Ата, Знание, 2008. - 14 с.

5 http://opace.ru/a/obschepodgotovitelnye_uprazhneniya

ӘОЖ 910.4

ШЫМКЕНТ ҚАЛАСЫНЫҢ МИЛЛИОНЕР-ҚАЛА МӘРТЕБЕСІ

Нишанбаев Абдувохид - М1506-11қ тобының магистранты**,**

Ғылыми жетекші: Тажекова А.Д. - г.ғ.к., доцент м.а.

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В данной статье рассматривается становление нового статуса третьего города республиканского значения – города-миллионера Шымкента.

Summary

This article examines the formation of a new status of the third city of republican significance – the millionaire city of Shymkent.

Шымкент-Қазақстанның оңтүстігіндегі қала, Республикалық маңызы бар қала мәртебесіне ие елдің үш қаласының бірі; оны қоршаған облыстың құрамына кірмейтін жеке әкімшілік-аумақтық бірлік (республиканың 17-ші өңірі [1]) болып табылады [2].

Шымкент - халық саны бойынша үшінші [3] және алып жатқан ауданы бойынша Қазақстандағы бірінші Қала [4], оның ірі өнеркәсіптік, сауда және мәдени орталықтарының бірі; халық саны бойынша елдің екінші агломерациясын құрайды.

2018 жылғы 19 маусымға дейін [2] — бұрынғы Оңтүстік Қазақстан (қазіргі Түркістан) облысының әкімшілік орталығы. Шымкент "Достастықтың мәдени астаналары" Мемлекетаралық бағдарламасын іске асыру шеңберінде 2020 жылы ТМД-ның мәдени астанасы болып жарияланды [5].

Шымкенттің бекітілген бас жоспарына сәйкес, миллион тұрғыны бар қала тұрғындарына жетудің болжамды күні 2015 жыл болды. Алайда, 2014 жылдың соңында Шымкент қаласының әкімі қала тұрғындарының 2019 жылға қарай миллиондық деңгейге жететіндігін айтты.

Бұл мақсат 2011-2015 жылдарға арналған Шымкентті дамыту бағдарламасында тұжырымдалған; халықтың жедел өсу факторлары - бұл жоғары табиғи өсім, жаңа жұмыс орындарының ашылуына байланысты қалаға қоныс аудару, сондай-ақ қала шекараларын 650 км² дейін кеңейту шеңберінде жүрді.

2016 жылдың аяғында KazStat органдары Шымкент қаласы тұрғындарының саны 900 мың адамнан асқанын жазды. Алайда, дәл осы кезеңде Шымкент қаласының азаматтары уақытша тіркеуге тұру қажеттілігін түсіндіре отырып, қаланың нақты халқы 1,2 миллионға жуық деген пікір білдірді. Сонымен бірге, 2017 жылдың сәуірінде Оңтүстік Қазақстан облысына жұмыс сапары барысында Қазақстан Президенті Шымкент қаласының тұрғындары 2017 жылы миллионыншы деңгейге жететіндігін атап өтті.

Осыған қарамастан, ҚазСтаттың қала тұрғындарының есебі 2018 жылдың 1 қаңтарындағы санағы бойынша Шымкент қаласының халқы 951 605 адамды құрағанын, ал Шымкент қаласы тұрғындарының орташа өсу қарқыны (2017 жылдың 1 қаңтарынан 1 қаңтарына дейінгі кезеңде) орташа есеппен айына 3275 адам құрады, яғни шамамен 40 мың адам жылдық негізде . 1 миллион белгіге жету (2017 жылғы халықтың өсу қарқынын сақтай отырып) 2017 жылы емес, 2019 жылдың бірінші жартысында болуы мүмкін. Қала халқы 2018 жылғы 1 сәуірдегі есеп бойынша 961 279 адамды құрады, яғни оның жыл басынан бері өсуі 9674 тұрғынды құрады (айына 3224), демек, бұл көрсеткіштерді сақтай отырып, 39 мың адам миллиондық межеге жету үшін қажет етіп, 2019 жылдың бірінші жартысында қол жеткізілетіні белгілі болды. Соған қарамастан, 2018 жылдың 17 мамырында Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаев Шымкент халқының саны миллионнан асып кеткенін айтты. 2022 жылы мегаполис халқының саны - 1 112 739, ал 2023 жылы - 1 191 877 адамды құрайды КазСтат мәліметтері бойынша.

Сурет 1. Шымкент қаласының халқы динамикасы (1987-2023 жж.)

Сурет 1 Шымкент халқының динамикасы көрсетілген. Осы графикке сәйкес соңғы 23 жылда қала халқының саны 2,5 есе өскенін атап өтуге болады. Бұл қаланың қарқынды дамып келе жатқандығын мәлімдейді.

Нұр-Сұлтан мен Алматыдан кейінгі Шымкент республикадағы үшінші қала болды, және Шымкент қаласынан 2018 жылы облыс орталығы атағы алынып және оған республикалық маңызы бар қала мәртебесі берілді. 2020 жылы қала өзінің 2200 жылдығын кеңінен атап өтті. Сонымен қатар, Шымкент ТМД-ның мәдени астанасы деп аталды.

2012 жылы бекітілген және 2030 жылға дейін жүзеге асырылуы тиіс қаланы дамытудың бас жоспары Шымкенттегі тұрғындардың саны бір жарым миллион адамға жететіндігін көздейді. Яғни, бұл түбегейлі өзгерістерді қажет ететін және тұрғындардың қарқынды өсуіне арналған жоба. Және де республикалық маңызы бар қала мәртебесі Шымкент қаласына белгілі бір міндеттемелер жүктейді [1].

Ең бастысы, билік алдағы жылдары шешуі керек мәселе – көп қабатты тұрғын үйлердің аздығы . Негізінде мегаполисте көп қабатты үйлер мен жер үйлердің арақатынасы 60% -дан 40% -ке дейін болуы керек, Шымкентте керісінше. Көп қабатты үйлер 30% -дан аспайды, ал жеке сектор 70 %. Шымкенттің қазіргі аумағы 117 мың гектар, іргелес аудандармен 77 мың гектар біздің қалаға аумағына кіреді. Осы аумақты игеру мақсатында көптеген жұмыстар жасалу үстінде [2].

Қазірдің өзінде Шымкенттің солтүстік бөлігінде белсенді көп қабатты құрылыс жүріп жатыр. Бұл 420 гектар алқаптағы алатын Шимсити шағын ауданы, ол аяқталғаннан кейін 70 мыңға дейін тұрғынды қабылдай алады. Нұрсұлтан мен Алматыдағы ақылды үйлерімен танымал болған қазақстандық-корейлік Highville компаниясы оның құрылысына қызығушылық танытып, 60 гектар жерге құрылыс салуды жоспарлап отыр. Bazis-A және BI-Group холдингтеріде жаңа мегаполисті дамытуға қызығушылық танытты. Олар қазірдің өзінде Шымкенттің әкімшілік-іскери орталығынан жер сатып алып, көп қабатты тұрғын үй кешенінің жұмыс жобасын әзірлеп жатыр. Бас жоспарға сәйкес Бозарық және Тұран шағынаудандары да көпқабатты үйге айналуы керек.

Оңтүстік, батыс және шығыс бағыттарда көп қабатты үйлер салу жоспарланған. Шығысында - Сауран шағынауданы. Батыс бағытта Түркістанға қарай тас жолының бойында да көп қабатты ғимарат салу, Бадам өзенінің жағалауында (Мұнда шамамен 1000 гектар жер бар), салу жоспарда. Сонымен қатар, оңтүстік бағытта үлкен көшенің бойында, сонымен қатар параллельде Қонаев көшесі бойында көп қабатты үйлер болуы керек. Шымкенттегі Қонаев бульварын салу бірден оңай болған жоқ. Оның құрылысы үшін қаланы дамытудың бұрын бекітілген бас жоспарына қарамастан ондаған жылдар бойы болған «Нахаловканың» бүкіл аумағы бұзылды [3].

Қала басшылығы Ескі қаланы туристерді қызықтыратын орынға айналдырғысы келеді және жақында егжей-тегжейлі жоспарын ұсынды. Барлық үйлер мен ғимараттар бұзылмайды, бірақ олардың иелері ғимараттарды ретке келтіріп, көне стильде сәндеуі керек. Сондай-ақ, жоспарға сәйкес кафелер,

шайханалар, қолөнер шеберханалары болады бірақ, бәрі ескі стильде. Билік Қонаев көшесі құрылысының кем дегенде бірнеше кезеңін 2021-2022 жылдарға дейін аяқтауды жоспарлап отыр. Бас жоспарға сәйкес, бұл көше Бадам өзені арқылы өтіп, болашақта салынуы керек оңтүстік айналма жолына дейін жетуі керек.

Қала билігі қала аумағынан өтетін Қошқарата өзен жағалауын белсенді түрлендіре бастады. Қала тұрғындары оның жағалауын дәретханалармен және көлік жуу орындарымен толтырып келген. Заңсыз салынған құрылыстарды құлатып, бір шақырымнан астам жерді жөндеп, орындықтар мен жарықтар қойылды. Қабанбай батыр даңғылы бойында орналасқан теміржол станциясы да өзінің жөндеу жұмыстарын күтіп тұр. Бас жоспарға сәйкес солтүстік бағытта жаңа станция салуды және теміржол станциясын ауыстыру қарастырылып отыр [4].

Сондай-ақ, мегаполистің туристік әл-аухатын арттыру үшін келешекте жаңа әуежай тұрғызу көзделіп отыр. Әуежайдың жан-жағын жасыл желетер отырғызу арқылы абаттандыру жұмыстарын жүргізі жоспарда. Жасыл желек қала көркіне көріктік қосып, қала қонақтарының назарын аударады. Сонымен қоса Шымкент қаласының жасыл желекті қала болуы үшін үлкен үлесін қоспақ [5].

Қалаға басқа қалалардан келетін қала қонақтары үшін Шымкент мегаполисінің ерекшелігін көрсету мақсатында көптеген жобалар жасалуда. Солардың бірі Шымкент қаласынан Түркістан, Алматы, Ташкент бағыттарына шығатын жолдарда ерекше дизайндағы қақпалар қойылу жұмыстары жүргізілуде.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Шымкент – семнадцатый. motor.kz. Дата обращения: 22 июня 2018. Архивировано из оригинала 22 июня 2018 года.

2. Публичное подписание Указа «О некоторых вопросах административно-территориального устройства Республики Казахстан». akorda.kz. Архивировано 20 июня 2018 года.

3. Список городов Казахстана по численности населения

4. Утвердили бюджет и получили награды! shymkent.gov.kz. Архивировано 26 декабря 2014 года.

5. Виктор Бурдин. Караваны идут на юг. www.forbes.kz (23 мая 2019). Дата обращения: 13 мая 2020. Архивировано 3 ноября 2021 года.

МАЗМҰНЫ

ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯ

Үкібай Д.Д., Тоғайбек Ж.М., Усупбаева А.Т., Құрбанов А.Г.
ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ТІЛІ МОРФОЛОГИЯСЫН ОҚЫТУДАҒЫ ЖАТТЫҒУЛАР ЖҮЙЕСІ 3
Турсунова А.М., Рамазанова С.А.
ЖАЛПЫ ОРТА БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕПТЕ ФИЗИКА КУРСЫНЫҢ АСТРОНОМИЯ ПӘНІН ОҚЫТУДА ЖАҢА КОМПЬЮТЕРЛІК ӘДІС-ТӘСІЛДЕРДІ ҚОЛДАНУ 7
Ергешбай Н. Б., Сапарбаева Қ. Ж.
ӘЛЕМ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ ЭКОЛОГИЯ ТАҚЫРЫБЫ ЖӘНЕ ОНЫ ОРТА МЕКТЕПТЕРДЕ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ 9
Qaldybai O.Q., Dauletova A.A.
METHODS OF TEACHING MATH 12
Бегманова Б. Б., Киясова К. К.
THE EFFECTIVE PROGRAMS FOR SELF-STUDY AND SELF-CONTROL OF THE LEVEL OF ENGLISH LANGUAGE PROFICIENCY 14
Молдашева А. Ғ., Айнабекова Т.А.
МОБИЛЬДІ ҚОСЫМШАЛАР ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ 17
Уалихан Д.С., Сарыбаев Ғ.М.
МЕКТЕПТЕГІ СЫНЫПТАН ТЫС САБАҚТАРДА ОҚУШЫЛАРДЫ ТЕХНИКАЛЫҚ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚҚА ҮЙРЕТУ ЖОЛДАРЫ 21
Қалмырза Н.М., Одаманова Г.П.
БІЛІМ БЕРУДЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ДИЗАЙНДЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ 26
Жора Г., Әбішева Л.П.
ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫ ЖАСӨСПІРІМДЕРМЕН ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС 31
Досыбай. А.Н., Таутаева Г. Б.
«ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТ» ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СИПАТЫ 35
Ораз А.Д., Орманова Г.К.
ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕР КӨМЕГІМЕН ОҚУШЫЛАРДЫ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ІС-ӘРЕКЕТІНЕ БАУЛУ 39
Несіпбай А.Н., Доскараева Г.М.
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЗЕРТТЕУ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУДА ЖОБАЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ 42
Жұмахан Н.Б., Таутаева Г. Б.
БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ПӘНАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫС НЕГІЗІНДЕ ОҚУ ҮДЕРІСІН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 47
Өнер О., Досқара А., Ералы А., Қаражігітова К.Н.
ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ОЙЛАУЫН ДАМЫТУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 51
Жылқыбаева А., Доқтырбай А., Дүйсенова А.
КОЛЛАБОРАТИВТІ ОҚУ-ҚАРЫМ -ҚАТЫНАС АРҚЫЛЫ ОҚЫТУ 55
Мусабекова А.Т., Налмишова Қ.Н.
ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫНДАҒЫ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ЦИФРЛАНДЫРУ ЖЕТІСТІКТЕРІ МЕН ТҮЙІТКІЛДІ МӘСЕЛЕЛЕРІ 59

Таева А.Б., Пошаева Г.С.
ИСТОРИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ТЕХНОЛОГИИ CLIL ЗА РУБЕЖОМ И В КАЗАХСТАНЕ 62
Серікбаева А., Оралбекова А.К.
ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА КОМПЬЮТЕРЛІК ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРҚЫЛЫ БЕС-АЛТЫ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУ 65
Ирисматова З.Р., Кангилова Р.Б.
ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ОРТА СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ АҒЫЛШЫН ТІЛІН ҮЙРЕНУГЕ ДЕГЕН ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ ПАЙДАЛАНУ 70
Sansyzbayev M., Abilmansur A. K.
DYSLEXIA, AND HOW TO STUDY CHILDREN WITH DYSLEXIA 73
Байсеитова Ж.А., Аширова Д.А.
TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF TEACHING 77
Begimbetkyzy K., Bermakhanbetova G.B.
PEDAGOGY IN MODERN EDUCATIONAL PROCESS 79
Begimbetkyzy K., Balkybekova S.Zh.
THE PSYCHOLOGICFL ASPECT OF LEARNING A FOREINGN LANGUAGE 82
Рзабаева А.Д., Рамазанова С.
ҚАЗАҚСТАНДЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ 85
Алисапар Қ.Н., Әбілмансұр Ә.Қ.
ШЕТ ТІЛІ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ҚОЛДАНБАЛЫ ПРИНЦИПТЕРІ 89
Әбдікәрім А., Дәутбек А., Рамазанова А., Сартбаева Г.М.
ЖАЛПЫ ОРТА МЕКТЕПТЕРДЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЛОГИКАЛЫҚ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН АНЫҚТАУ 93
Сманова Н., Бимырза Т., Таубек Ж., Сартбаева Г.М.
ОҚУШЫЛАРДЫҢ АРАСЫНДА ЖАЛПАҚТАБАНДЫЛЫҚТЫҢ ТАРАЛУ ДӘРЕЖЕСІН ТӘЖІРИБЕ ЖҮЗІНДЕ ТЕКСЕРУ ЖӘНЕ ОНЫҢ НӘТИЖЕЛЕРІ 97
Өмірбекова А.Ғ., Есмаханова Ж.Ш.
ЗАМАНАУИ ОҚЫТУДА САБАҚТЫҢ ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ КАРТАСЫН ЖАСАУ 101
Kambardin.A., Kalibaeva D.B.
BENEFITS OF BILIGUALISM 105
Ирисметов А.Н., Шаймерденова М.А.
ГУМАННАЯ ПЕДАГОГИКА В СОВРЕМЕННОЙ ПРАКТИКЕ ОБРАЗОВАНИЯ 108
Абдубек А.О., Шаймерденова М.А.
КОНСТРУКТИВИЗМ КАК МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ ОСНОВА ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЯ ХИМИИ В УСЛОВИЯХ ВУЗА 111
Кансеит А.Д., Қабылтаева М.Н., Исахова Л.Т.
GRAMMATICAL SIMILARITY AND DIFFERENCE OF NOUNS IN ENGLISH AND KAZAKH LANGUGE 114
Umirzakova K.F., Balkybekova S.Zh.
EXPLORING ISSUES IN CURRICULUM AND PEDAGOGY 115
Насипбекова Ж.А., Таутаева Г.Б.
БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУ МЕКТЕБІНДЕГІ ИННОВАЦИЯ 118

Kalmen D.G., Taiteliyeva M. A.
THE NATIONAL AND CULTURAL PECULIARITIES OF PROVERBS AND SAYING IN THE KAZAKH AND ENGLISH LANGUAGES 121
Beisenbek N.A., Isabek R.E., Dauletova A.A.
SOCIAL MEDIA HELPS STUDENTS TO FIND APPROPRIATE INFORMATION AND LEARN 125
Kenes O., Duisenova M.M.
INCREASING THE MOTIVATION OF SECONDARY SCHOOL LEARNERS USING MEDIA RESOURCES 129
Тұрдыбек Ж., Қадырқұл А.Б.
ОҚУШЫЛАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ИНТЕРАКТИВТІ ӘДІСТЕРДІ ПАЙДАЛАНУ 132
Ерқанатова Қ., Қуатова Ж.Ж.
МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЕРТЕ ЖАСТАН АНА БОЛУЫН ӘЛЕУМЕТТІК - ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АЛДЫН-АЛУ 134
Bolysbek M.E.,Karymsakova N.T.
CREATING ARTIFICIAL INTELLIGENCE THAT WORKS ON HUMAN PARAMETERS AND HUMAN SKIN TONE 138
Нұрланқызы С., Молдабек Қ.
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СӨЙЛЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ 140
Сапар А., Таубаева Р.К.
ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ САЛТ-ДӘСТҮРЛЕРІ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРҒА ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ 145
Ергашова Ж.Е., Таутаева Г.Б.
БІЛІМ БЕРУДЕГІ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР 147
Калмаханбет С.А., Кенжебекова Р.И.
БАСТАУЫШ СЫНЫПТА МАТЕМАТИКА САБАҒЫНДА ӨЛЕҢ ЕСЕП ТЕРДІ ПАЙДАЛАНУ 150

ФИЛОЛОГИЯ ҒЫЛЫМДАРЫ

Олжабекова Т., Құрбанов А.Г.
ЕСКІ ҚЫПШАҚ ТІЛІНІҢ СӨЗ ЗЕРГЕРІ 154
Полатбек Г., Алтынбеков Қ.
МАЙЛЫҚОЖА ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНЫҢ ЖЫРАУЛАР ПОЭЗИЯСЫМЕН САБАҚТАСТЫҒЫ 159
Тұрар Ә.Ғ., Халикова Н.
ЗЕЙНОЛЛА СӘНІК ЖӘНЕ ОНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ МҰРАСЫ 164
Есіркеп Қ.К., Халикова Н.
МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ДӘСТҮР ЖӘНЕ ЖАҢАШЫЛДЫҚ 169
Адилханова Ұ., Жұмаған З., Пернебаева Ғ., Қайырбекова Ұ.Ж.
А. БАЙТҰРСЫНҰЛЫНЫҢ ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ТАЛДАУ ЖҮЙЕСІНЕ ҚАТЫСТЫ ӘДІСТЕМЕЛІК КӨЗҚАРАСЫ 173
Гребещенко Е.Ю., Агулыкова У.А.

ЖИЗНЬ И БЫТ КАЗАХСКОГО НАРОДА НА КАРТИНАХ РУССКИХ ХУДОЖНИКОВ XIX ВЕКА 178
Әбдіқұл М., Арыстанова Ш.С.
ӘБДІРӘСІЛ ӨСКЕНҰЛЫ ЕЛЖАНОВ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ 181
Тұрсынбекқызы Ш., Куленова И.М.
Л.Ван БЕТХОВЕННІҢ ФОРТЕПИАНОЛЫҚ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ИНТЕРПРЕТАЦИЯЛАУ СҰРАҚТАРЫ 184
Аманкелди Ш. А., Шарахымбай А.Қ.
ГАРМОНИЯ ВЕЛИКИХ ПОЭТОВ 187
Муталипова П.Ф., Халикова Н.
ӨЗГЕ ҰЛТ МЕКТЕПТЕРІНДЕ АБАЙ ҚҰНАНБАЕВ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ 190
Кошкарова О.Ж., Халикова Н.
М.ӘУЕЗОВ ШЫҒАРМАЛАРЫН ӨЗГЕ ҰЛТ МЕКТЕПТЕРІНДЕ ОҚЫТУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ - ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗІ 194
Бегманова Б.Қ., Киясова Қ.Қ.
THE EFFECTIVE WAYS OF TEACHING STUDENTS OF PEDAGOGICAL BY DIRECT METHOD 199
Adilbek A.Zh., Zhora G.K., Dauletova A.A.
MULTICULTURAL EDUCATION CONCEPTS SHOULD BE IMPLEMENTED AT A GREATER DEPTH 201
Bakkara A.Zh., Ibragimova T.A.
TEACHING STRATEGIES FOR CHILDREN WITH LEARNING DISABILITIES 203
Ormanova G., Kiyasova K.K.
BLENDED LEARNING – INNOVATIVE SOLUTION FOR SCOLARSHIPS 206
Makhamatova T.H., Smanova G.I.
INTERNET TECHNOLOGIESIN FOREIGNLANGUAGE TEACHING 209
Базарбаева М.Ж., Қиясова Қ.Қ.
NON-TRADITIONAL FORMS OF LESSON 214
Guseynova M.M., Duisenova M.M.
WAYS OF APPLICATION OF PROJECT METHODOLOGY IN TEACHING ENGLISH TO SENIOR SCHOOL STUDENTS 216
Пердебекова Ю.Ш., Абдукаримова А.А.
ҒАЛАМТОР КӨМЕГІМЕН НЕМІС ТІЛІН ҮЙРЕНУ ЖОЛДАРЫ 219
Nalibayeva N.N., Smanova G.I.
VERSIONS OF LANGUAGE 223
Zhiyenbay Z.M., Taitelieva M.A.
THE IMPORTANCE OF READING TO DEVELOP YOUR SELF 228
Toktar M.Zh., Duisenova M.M.
ANALYSIS OF THE MOST EFFECTIVE TECHNIQUES FOR FORMING COMMUNICATIVE SKILLS IN THE EFL CLASSROOM 231
Shaizanda B. B., Barikulov R. D.
TEACHING ENGLISH IN EXPANDING CIRCLE OF ENGLISH SPEAKING COUNTRIES . 234
Tursynbay M. D., Rakhimgaliyeva Zh. B.
PEDAGOGICAL (EDUCATIONAL) OPPORTUNITIES OF MASS MEDIA THAT AFFECT HUMAN SOCIETY 236

Ikramova T. I., Bermakhanbetova G.B.
THE COMMUNICATIVE APPROACH IN ENGLISH TEACHING 239
Өмірбай А. К., Айнабекова Т.А.
ШЕТЕЛ ТІЛІ САБАҒЫНДА ТҰПНҰСҚАЛЫҚ БЕЙНЕМАТЕРИАЛМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 241
Сматилла А.У., Сүлейменов С.Ә., Анарбаев Қ. С.
ҰЛТТЫҚ ТАНЫМДАҒЫ АНАТОМИЯЛЫҚ ФРАЗАЗЕОЛОГИЗМДЕРДІҢ ҒЫЛЫМИ НЕГІЗІ 247
Alikberova E.M., Kiyasova K.K.
TEACHING ACADEMIC ENGLISH IN CONTENT CLASSES 251
Polatbekova N.M., Rakhimgaliyeva Zh.B.
LANGUAGE ACQUISITION: COUNTRY, CULTURE, HISTORY 255
Kudratullayeva K., Saidvakkassova A.Kh.
THE IMPACT OF ENGLISH LANGUAGE ON THE COUNTRY'S FUTURE 258
Дроботова А.В., Қиясова Қ.Қ.
THE ROLE OF TEACHING LISTENING IN THE FOREIGN LANGUAGE CLASSROOM ... 260
Сапархан Е., Тастанбекова А., Тастанбек А., Қайырбекова Ұ.Ж.
КҮРДЕЛІ СЫН ЕСІМДЕРДІ МЕҢГЕРТУДІҢ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ 263
Karakhan K., Zhekebayeva R.,
ORGANIZATION OF INDEPENDENT WORK FOR STUDENTS 266
Bimursaeva Zh., Zhekebayeva R.
INTERCULTURAL APPROACH TO TEACHING A FOREIGN LANGUAGE: ON THE EXPERIENCE OF GERMAN AS A FOREIGN LANGUAGE 269
Yunusova S.U., Bermakhanbetova G.B.
THE IMPORTANCE OF DEVELOPING LISTENING SKILLS IN LANGUAGE LEARNING 271
Mominzhanov A., Zhekebayeva R.
METHODS OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE TO GIFTED HIGH SCHOOL STUDENTS: BASED ON THE MATERIAL OF THE ENGLISH 274
Zhanel A., Kalibaeva D. B.
HOW AGE AFFECTC LANGUAGE LEARNING : EXPLORING THE ADVANTAGES AND CHALLENGES OF LEARNING A NEW LANGUAGE AS AN ADULT VERSUS A CHILD 277
Тайтелиева М., Султанова Г.Ф.
MATERIAL BASE FOR TEACHING BIOLOGY. TRAINING AND EXPERIMENTAL AREA 281
Akhmedova G.A., Tastanova G.Zh.
"LINGUISTIC AND CULTURAL ORIGINALITY OF THE AMERICAN POLITICFLLY CORRECT AUTHOR'S FAIR TALE."..... 282
Rakhatova V.R., Khalmirzaev E.E.
FORMS OF SPEECH IN GERMAN AND IN KAZAKH CULTURES 286
Мадалі Т. , Тайтелиева М.А.
UNEMPLOYMENT AND ITS CONSEQUENCES 290
Асылханқызы Ж.,Қайырбекова Ұ.Ж.
АҚЫН-ЖЫРАУЛАР ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ «АР» ҰҒЫМЫНЫҢ ФИЛОСОФИЯЛЫҚ МӘНІ 293
Нурлибекқызы А., Омар Т.
БЕЙБІТ САРЫБАЙ ЖӘНЕ ОНЫҢ БАЛАЛАР ӘДЕБИЕТІНДЕГІ ОРНЫ 297

Арынбаева Д.Ж.
ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ ЗЕРТТЕЛУ ТАРИХЫ 300
Мырзахмет А., Таубаева Р.К.
АБАЙ ҚҰНАНБАЕВТЫҢ МУЗЫКАЛЫҚ МҰРАЛАРЫ АРҚЫЛЫ ЭСТЕТИКАЛЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ 304
Намуратова С., Пазылова А.С.
СӨЗ ЖӘНЕ ОНЫҢ МАҒЫНАСЫН МЕҢГЕРТУ ЖАЙЫ 306
Ashrafova S.R., Odamanova G.P.
DIGITALIZATION OF MODERN EDUCATION: PROBLEMS AND PROSPECTS 310
Tursynova A.Sh., Balkybekova S.Zh.
LANGUAGE IS NOT A SUBJECT TO STUDY, BUT A SKILL TO ACQUIRE 312
Abdurazakova L.B., Ashirova D.A.
FOREIGN LANGUAGES AT SCHOOL 314
Zhusip A., Suyundikov A.A.
TRANSLATION OF IDIOMS BY CHOOSING NEAR EQUIVALENTS 317
Арысбаева Э.П., Киясова К.К.
METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF INTENSIVE TEACHING OF A FOREIGN LANGUAGE AT SCHOOL 321
Батырханова Д.Н., Абдукаримова А.А.
СЛЕНГТІҢ ҚАЗІРГІ НЕМІС ТІЛІНДЕ СӨЙЛЕУДЕГІ КОММУНИКАТИВТІК РӨЛІ 324

ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ҚОЛДАНБАЛЫ ҒЫЛЫМДАРЫ

Нышанбай Б.Қ., Утегенова Г.А.
БИОЛОГИЯ САБАҒЫНДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ӘДІС-ТӘСІЛДЕР ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 328
Жаушыбек А.Ж, Мамыкова Р.У.
ҚАЗАҚСТАНДА ДӘРІЛІК ӨСІМДІКТЕРДІ ЗЕРТТЕУ ТАРИХЫ 330
Еламанова Ж.Р. Ережепбаева А.Ж. Жақып Ш.Т., Ақынова Л.А.
БАСТАУЫШ СЫНЫПТА «ЖАРАТЫЛЫСТАНУ» ПӘНІНЕН «ЖАНУАРЛАР» БӨЛІМІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ 332
Бақбергенқызы Д., Калмен Д. Ғ., Керімбаева К.З.
АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ ТЫҢАЙТҚЫШТАРДЫҢ РӨЛІ МЕН ТҮРЛЕРІ 341
Қансеитова А.А., Асилбекова К.О., Жарас М.Б., Есеналиев Е.
АЗОТТЫ ОРГАНИКАЛЫҚ ҚОСЫЛЫСТАР ТАҚЫРЫБЫНА ТАПСЫРМАЛАР ДАЙЫНДАУ ӘДІСІ 345
Қарабаева Д.Ә., Утегенова Г.А.
ҚАТЕРЛІ ІСІК АУРУЛАРЫ ЖӘНЕ HIPPORHAE RHAMNOIDES L. ӨСІМДІГІНІҢ ҚАТЕРЛІ ІСІК ЖАСУШАСЫНА ӘСЕРІ 349
Адина А.Н., Мадыбекова Ғ.М.
ЗАТТАРДЫҢ СУДА ЕРІГІШТІГІ ТАҚЫРЫБЫН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ 352
Ғабит А.Ғ., Бопиштай А.Ш., Ирисова Н. Ш., Шитыбаев С. А.
ХИМИЯНЫ ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУШЫ БАҒАЛАУ СТРАТЕГИЯЛАРЫН ТИІМДІ ҚОЛДАНУ 355
Джуманов Р.М., Шитыбаев С.А.
ХИМИЯ ПӘНІНЕН ҚҰЗЫРЕТТІЛІККЕ БАҒЫТТАЛҒАН ТАПСЫРМАНЫ ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ ҚОЛДАНУ 358

Қонысбек А.Е, Қонысбек Н.Е., Утегенова Г.А.
БИОЛОГИЯ ПӘНІНЕН ЗЕРТТЕУШІЛІК БЕЛСЕНДІЛІКТІ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖӘНЕ ПӘН МАЗМҰНЫН БАЙЫТУДАҒЫ ІС-ӘРЕКЕТТЕР 361
Мирхасова М. Н., Тұрсынбек А. Е, Оспанхан Н. Ғ., Битурсын С.С.
ХИМИЯНЫ ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ ЗЕРТТЕУ ЭКСПЕРИМЕНТІНІҢ АЛАТЫН ОРНЫ 364
Әбдах Е.С., Лесбек М.Ә., Шерубек П. Н., Шыназбекова Ш., Битемирова А.Е.
МОДУЛДІ ОҚЫТУ ТЕХНАЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ КӨМІРСУТЕКТЕР ТУРАЛЫ БІЛІМДІ ЖАЛПЫЛАУ ЖӘНЕ ЖҮЙЕЛЕУ 367
Дүйсенханов Ұ.Г., Садыбай А.Е., Керімбаева К.З.
ОЗОН ҚАБАТЫНЫҢ БҰЗЫЛУЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ САЛДАРЫ 371
Жарылқасын Ә.С., Тілеуке А.,Мәдібекова Г.М.
ХИМИЯ ПӘНІН STEM ТЕХНОЛОГИЯСЫ НЕГІЗІНДЕ ОҚЫТУ СЫЗБАНҰСҚАСЫ 375
Парпиева Ш, Серік Ж., Абубакирова А.А
"МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КӘСІПТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ" МАҚСАТЫНДА БИОЛОГИЯ ПӘНІНЕН БЕЙІНДІК ОҚЫТУ 379
Сапарбек Т.А., Шиназбекова Ш.
МЕКТЕПТЕ ХИМИЯНЫ ОҚЫТУДА ЭЛЕКТРОНДЫ ОҚЫТУДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ 383
Құдайберген А., Кеңес А., Нияз А., Сартбаева Г.М.
БИОЛОГИЯ ПӘНІНЕН «АДАМ ҚЫЗМЕТІНІҢ ҚОРШАҒАН ОРТАҒА ӘСЕРІ» БӨЛІМІН ОҚЫТУДА ІС-ТӘЖІРИБЕДЕ ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ 388
Темешбаева Ж.Т. Жұмаділла А.Қ., Мәдібекова Ғ.М.
ҚЫШҚЫЛДЫҚ- НЕГІЗДІК ТИТІРЛЕУ ӘДІСІ 392
Әбдекерім М.Н. Усербай А.Қ., Мәдібекова Ғ.М.
РЕДОКСИМЕТРИЯ ӘДІСТЕРІНІҢ ТИТРЛЕУ ҚИСЫҚТАРЫН ЕСЕПТЕП ТҰРҒЫЗУ МАҢЫЗЫ 395
Шойбекова Н.Н., Успабаева А.А.
БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДА ИНТЕРАКТИВТІ ӘДІСТЕР МЕН ФОРМАЛАРДЫ ҚОЛДАНУ 399
Түймебай А., Оразбай Ұ., Құралбай Н., Айтбаева А.Е.
БИОЛОГИЯЛЫҚ ЕСЕПТЕР ШЫҒАРУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ-ТАНЫМДЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН АРТТЫРУ 403
Әсет Б.Н., Бақытбек М.Қ., Мәдібекова Ғ.М.
ӨНДІРІСТІК ҚАЛДЫҚТАРҒА СИПАТТАМА 406
Нұрқиссақызы А., Султанова Г.Ф
DIFFICULTIES IN TRANSLATION OF BIOLOGICAL TERMS INTO ENGLISH 411
Алпыс Ә.А., Жаппарбергенова Э.Б.
ТОПЫРАҚ МИКРОФЛОРАСЫН ОҚЫТУДА ГЕЙМИФИКАЦИЯ ӘДІСІН ҚОЛДАНУ 413
Парходова К. К., Абубакирова А.А
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭФФЕКТИВНЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ ПРОХОЖДЕНИИ ТЕМ «ФОТОСИНТЕЗ», ПРЕДУСМОТРЕННЫХ ШКОЛЬНОЙ ПРОГРАММОЙ 416
Сансызбаев А.С., Аймашова Ж.Т., Кадирбаева Р. И.
ГЕЙМИФИКАЦИЯ ЖӘНЕ ОНЫ МАТЕМАТИКАНЫ ОҚЫТУДА ҚОЛДАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ 419
Жархын Б.Ә., Пошаева Г.С.

ЖАЛПЫ ОРТА МЕКТЕПТЕРДЕ БИОЛОГИЯДАН ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ҰЙЫМДАСТЫРУ ӘДІСТЕРІ 424
Бастар Б.М., Ергешбаева А.Қ., Жанәділ А.Т., Есеналиев Е.
СПИРТТЕР ТАҚЫРЫБЫНА ЖАТТЫҒУЛАР ДАЙЫНДАУ ӘДІСІ 426
Хасимбекова У.М., Мәдібекова Ғ.М.
«МЕТАЛДАРДЫҢ ХИМИЯЛЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІ» ТАҚЫРЫБЫН ОҚЫТУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ 431
Матай А.Н., Утегенова Г.А.
САПАЛЫ БІЛІМ БЕРУДЕ ЗАМАНАУИ ОҚУ ҮДЕРІСТЕРІНІҢ ӘСЕРІ 434
Бөрібаев Е.Е., Қожабекова З.Е. Турданова М.С.
ӨЛКЕТАНУ ЖҰМЫСТАРЫ АРҚЫЛЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМ МЕН ТӘРБИЕНІҢ МӘНІ..... 437
Шейрер В.Ю., Испандиярова А.М.
ПОСТРОЕНИЕ ТРЕНИРОВОЧНОГО ПРОЦЕССА В МЕЖСЕЗОНЬЕ ПО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ ТЕХНИКО-ТАКТИЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА ФУТБОЛИСТОВ..... 440
Нишанбаев Абдувохид, Тажекова А.Д.
ШЫМКЕНТ ҚАЛАСЫНЫҢ МИЛЛИОНЕР-ҚАЛА МӘРТЕБЕСІ..... 444